ప్రాచీన గ్రంథావళి: ౪

సంపాదకుడు: పురిపండా అప్పలస్వామి

వ్యావహారికాంధ్ర
మహాభారతం

భీష్మ, ద్రోణ పర్వాలు

సంపుటం 4

పురిపండా అప్పలస్వామి

ప్రాచీన గ్రంథావళి
సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్
రాజమహేంద్రవరం

VYAVAHĀRIKĀNDHRA
MAHĀ BHĀRATAM

(CANTOS : BHEESHMA-DRONA)
Vol. 4

By
PURIPANDA APPALASWAMY

First Edition - November 1960
Second Edition - April 1963
Third Edition - April 1974
Price Rs. 17-50

Printed at Saraswathi Power Press, Rajahmundry

PRĀCHEENA GRANDHĀVALI
SARASWATHI POWER PRESS,
RAJAHMUNDRY
Editor: PURIPANDA APPALASWAMY

అంకితం

అమ్మా,

'అమ్మా' అని నిన్ను నోరారా పిలిచి,
చివసారి ని దర్శనం చేసి,
వెళ్ళివస్తానని నోరారా చెప్పి,
ఇవాళకి
పదకొండు సంవత్సరాలు దాటుతున్నాయి.
భారతం సంపూర్ణంగా నానోట వినకుండానే
వెళ్ళిపోయావు.
తీర్చుకోలేని ఈలోపం నిరంతరం
వేధిస్తూనే వుంది నన్ను.
ఏంచెయ్యనూ !
నాకు తెలుసు,
ఎక్కడవున్నా నన్ను వింటావు నువ్వు.
ఇదిగో
తెలుగు భారతం,
ఆశీర్వదించు.

పురిపండా అప్పలస్వామి

విషయసూచిక

భీష్మపర్వం (1299 – 1562)

ద్రోణపర్వం (1563 – 1944)

భీష్మపర్వం

భీష్మ పర్వం

మొదటి ఆశ్వాసం

మహాపుణ్యక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రంలో తూర్పుముఖంగా పాండవులూ, వారికెదురుగా కౌరవులూ దండువిడిశారు. జంబూద్వీపంలో ఎక్కడా మగపురుగని మిగలలేదు. పిల్లలూ, వృద్ధులూ మినహాయించి, అన్ని తెగల యోధులూ కురుక్షేత్రంలోనే వున్నారు.

తనసైనికులు యావన్మందికీ తగిన సౌకర్యాలు సమకూర్చాడు ధర్మరాజు. ఫలానావాడు పాండవసైనికుడు అని తెలియడానికి ప్రత్యేకమైన గురుతులేర్పరిచాడు.

ఇలా కురుక్షేత్రంలో కౌరవులూ పాండవులూ కయ్యానికి కాలు దువ్వుతున్నారు. ఒకళ్ళని గెలవాలని వొకళ్ళు ఉబలాటపడుతున్నారు. హస్తినాపురంలో ధృతరాష్ట్రుడు సంజయుడితో కలసి కొడుకుల దుడుకుతనానికి విచారిస్తూ కూచున్నాడు. ఇంతలో త్రికాలవేది వేదవ్యాసముని వచ్చాడు. ధృతరాష్ట్రుడు చేసిన పూజలూ అవీ అందుకున్నాడు.

"ఈరాజుల కాలం తీరిపోయింది. అందుకనే భారతయుద్ధం వచ్చింది. దీనికోసం విచారించవలసిన పనిలేదు. యుద్ధం చూడాలని వుంటే చెప్పు. "దివ్యదృష్టిఇస్తాను" - ధృతరాష్ట్రుణ్ణి సముదాయిస్తూ అన్నాడు వ్యాసముని.

"అన్నదమ్ములు ఘోరంగా కొట్టుకుంటూవుంటే చూడలేను. కాని ఎప్పుడేం జరిగిందీ వినాలనిమాత్రం ఆతురతగావుంది. ఆమాత్రం అనుగ్రహించు" ప్రార్థిస్తూ అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

ఎప్పటికప్పుడు యుద్ధవార్తలు ధృతరాష్ట్రుడికి వినిపించడంకోసం సంజయుణ్ణి నియమించాడు వ్యాసుడు. కురుక్షేత్రంలో ఉభయపక్షాల వాళ్ళూ పగలూ రాత్రీ చేసిన సమస్త కార్యాలూ చూడగలిగినట్టు అతడికి వరమిచ్చాడు. వాళ్ళు రహస్యంగా మాట్లాడుకున్నవీ, మనస్సులో అనుకున్నవీ తెలుసుకోగలిగినట్టూ, మనోవేగ వాయువేగాలతో రాకపోకలు చెయ్యగలిగినట్టూ, యుద్ధభూమిలో ఇష్టంవచ్చినట్టు తిరుగుతూవున్నా వొక బాణంకానీ, వొక ఆయుధంకానీ తగలకుండావుండేట్టూ, దేవతల స్వరూపాలుకూడా చూడగలిగినట్టూ, వారిమాటలూ, వారిభావాలూ తెలుసుకోగలిగినట్టూ దివ్యశక్తీ, సర్వజ్ఞత్వమూ ప్రసాదించాడు.

“నువ్వేమో మరి విచారించకు” ధృతరాష్ట్రుడికి ధైర్యం చెపుతూ అన్నాడు వ్యాసుడు- “కాలం పరిపక్వం కావడంవల్ల వచ్చిన ప్రజాక్షయమిది. దీనికి విచారించవలసింది లేదు. ధర్మమే జయిస్తుంది. నువ్వు నిశ్చింతగా వుండు. కౌరవులా పాండవులా కీర్తి నేను ప్రకటిస్తాను. కనుపిస్తూవున్న దుర్నిమిత్తాలు చూస్తూవుంటే ప్రజాక్షయం తప్పదనే చెప్పాలి. యుద్ధం తప్పదు.

“ఆకాశంమీద మబ్బులు లేందే వురుములు వురుముతున్నాయి. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ కన్నీళ్ళు కారుస్తున్నాయి. పక్షులు మృగాలు కంటున్నాయి. ఆవులకడుపులో గాడిదలు పుడుతున్నాయి. ఒక్కొక్క స్త్రీకి నలుగురేసి, ఐదుగురేసి పిల్లలు వొకేసారి పుడుతున్నారు. పుట్టీ పుట్టడంతోనే పిల్లలు కలకలా నవ్వుతున్నారు. కిలకిలా ఆడుతున్నారు.

“జెండాలమీద డేగలూ, రాబందులూ, కాకులూ వాలుతున్నాయి. ఏనుగులమాంసం, గుర్రాలమాంసం తినాలని భూతాలు కటకటారావంచేస్తున్నాయి. సేనలమధ్య దక్షిణాభిముఖంగా గెద్దలెగురుతున్నాయి. తెల్లటివీ, ఎర్రటివీ, నల్లటివీ కబంధాలు ఉదయమూ సాయంత్రమూ సూర్యబింబం కప్పేస్తున్నాయి. చంద్రలాంఛనం తెల్ల

కిందుగా కనిపిస్తూవుంది. ఇదిరాత్రీ ఇది పగలూ అని తెలియరాకండా నక్షత్రాలూ, సూర్యచంద్రులూ ఎల్లప్పుడూ ప్రకాశిస్తున్నారు. కార్తీకపౌర్ణమినాడు చంద్రుడు తేజోవిహీనంగా కొరకంచులా కనిపిస్తున్నాడు. ఆకాశం పద్మవర్ణంగా వుంటూవుంది. వీరులైన రాజులూ, రాజకుమారుళ్ళూ చచ్చినవాళ్ళలా నిద్రపోతున్నారు. రాత్రిళ్ళు పందులూ, పిల్లులూ పోట్లాడుతున్నట్టు ఆకాశంమీద భయంకరమైన ధ్వనులు వినిపిస్తున్నాయి.

"దేవతావిగ్రహాలు వణుకుతున్నాయి; నవ్వుతున్నాయి; కండలుకండలు రక్తం కక్కుతున్నాయి; చెమరుస్తున్నాయి; ఏడుస్తున్నాయి; నేలకి వాలిపోతున్నాయి. మోయించకండానే దుందుభులు మోగుతున్నాయి. చిలకలూ, కోకిలలూ, నెమళ్ళూ ఘోరంగా అరుస్తున్నాయి, కత్తులూ అవీ పట్టుకుని కిరాతులు భయంకరంగా తిరుగుతున్నారు. వేకువజామప్పుడు కోట్లుకోట్లు మిడతలదండు తిరుగుతూ వుంది. ఉదయమూ, సాయంకాలమూ దిక్కులు మండుతున్నాయి. దుమారంగా మాంసవర్షమూ, బూడిదవర్షమూ కురుస్తూవుంది.

"అరుంధతీనక్షత్రం వశిష్ఠనక్షత్రాన్ని వెనక వేసుకుని ముందుకి సాగుతూ వుంది. శనిగ్రహం రోహిణీనక్షత్రాన్ని పీడిస్తూ వుంది. రాహువు సూర్యుణ్ణి మింగవస్తున్నాడు. శ్వేతగ్రహం (కేతువు? శుక్రుడు?) చిత్రానక్షత్రందాటి కురుకులనాశనం సూచిస్తూ వుంది. ఘోరమైన పొగ తోకచుక్క పుష్యమినాక్రమించి కురుపాండవసేనలు రెంటికీ వినాశనం తెలుపుతూవుంది. మఘలో అంగారకుడూ, శ్రవణంలో గురుడూ వక్రిస్తున్నారు. శని భగనక్షత్రం పీడిస్తున్నాడు. శుక్రుడు పూర్వాభాద్రలోంచి ఉత్తరభాద్ర తాకుతున్నాడు. శ్వేతగ్రహం పొగతోవున్న అగ్నిలా ప్రకాశిస్తూ, ఇంద్రదైవత్యమైన జ్యేష్ఠానక్షత్ర మాక్రమిస్తూవుంది. ధ్రువనక్షత్రం భయంకరంగా ప్రజ్వలిస్తూ

అపసవ్యంగా కుడిపక్కకి నడుస్తూవుంది. సూర్యచంద్రులు రోహిణిని పీడిస్తూన్నారు. పరుషగ్రహం (రాహువు) చిత్రాస్వాతులమధ్యసంచారంచేస్తూవుంది. అగ్గిలామండుతూవున్న అంగారకుడు వక్రానువక్రగతులతో శ్రవణంలోవున్న బృహస్పతిని వేధించి బ్రహ్మరాశిలో వెలుగుతున్నాడు. సప్తరుషులు కాంతిలేకండా వున్నారు. సంవత్సరానికొకసారి నక్షత్రానికి వెళ్లే శనీ, ఏడాదికొకసారి రాశిలోకివెళ్లే బృహస్పతీ విశాఖని సమీపిస్తున్నారు. సూర్యగ్రహణమూ, చంద్రగ్రహణమూ వొకదానితరవాత వొకటి పద్నాలుగు, పదిహేను, పదహారు, పదమూడురోజుల్లో వచ్చాయి.

"తల్లులతో కుమాళ్ళు సంగమం చేస్తున్నారు. రుతువుకాని రుతువులో పువ్వులు పూస్తున్నాయి, కాలంకాని కాలంలో కాయలు కాస్తున్నాయి. పన్నెండునెలలూ పళ్ళు పండుతున్నాయి. భూతాలు పక్షులతో కలిసి తింటున్నాయి. మూడేసి కొమ్ముల పశువులు పుడుతున్నాయి. నాలుగేసి, అయిదేసి కళ్ళూ, రెండేసి మేహనాలూ, రెండేసి తలలూ, రెండేసి తోకలూ కలిగిన జంతువులుపుడుతున్నాయి. పెద్ద పెద్ద కోరలతో వికారంగా అరుస్తున్నాయి. మూడుకాళ్ళ నెమళ్ళు పుడుతున్నాయి. నాలుగు కోరలతోనూ, కొమ్ములతోనూ గరుడపక్షులు పుడుతున్నాయి. బ్రహ్మవాదుల భార్యలు కూడా విపరీత సంతానం కంటున్నారు. నీపట్నంలోనే నెమళ్ళకి గరుడపక్షులు పుడుతున్నాయి. చిలకలు ఘోరంగా కూస్తున్నాయి. పసిపిల్లలు ఆయుధాలుపట్టుకు తిరగబడుతున్నారు. చెట్లమీద పద్మాలూ, కలవపువ్వులూ పూస్తున్నాయి. అన్నిదిక్కులా గాడ్పులు చెలరేగుతున్నాయి; చెట్టూచేమా విరిచేస్తున్నాయి; దుమ్ము రేపుతున్నాయి. భూమి వొణుకుతూ వుంది.

"పూర్వం ఋతువుల ప్రకారం పండుతూవున్న అన్నిపంటలూ ఇప్పుడు అపసవ్యంగా అవుపిస్తున్నాయి. యవలు ఆరుతలలు వేస్తున్నాయి. ధాన్యం నూరుతలలు వేస్తున్నాది. ఆవులు పాలకుబదులు రక్తం చేపుతున్నాయి. ఆయుధాలు మండుతున్నాయి. నీళ్ళు నిప్పులా అవుపిస్తున్నాయి. ఎక్కడ పడితే అక్కడ మృగాలు మండుతూన్న నోళ్ళతో అరుస్తున్నాయి. ఒక్క రెక్కా, వొక్క కన్నూ, వొక్క కాలూ కల వొకపక్షి ఆకాశంమీద ఎగురుతూ వుంది; నెత్తురు కక్కుతూ ఘోరంగా అరుస్తూవుంది.

"నల్లటి ఉత్పాతమేఘాలు దారుణంగా రాత్రుళ్లు రక్తం కురుస్తున్నాయి. మహానదులు రక్తంతో ఎరుపెక్కి పారుతున్నాయి. నూతులు నురుగులు కక్కుతూ ఆబోతుల్లాగ అరుస్తున్నాయి. ఇలాంటి దుర్నిమిత్తాలు వస్తే భూదేవి రాజులరక్తం తాగుతుందంటారు మహారుషులు. కైలాసపర్వతం మీదా, మందరపర్వతం మీదా, హిమాలయం మీదా పెద్దపెద్ద ధ్వనులు వినిపిస్తున్నాయి.

"బ్రాహ్మలు వేలుస్తూన్న అగ్నిహోత్రాలు నల్లగా, ఎర్రగా పసుపుపచ్చగా మండుతున్నాయి; భయంకరమైన శబ్దంచేస్తున్నాయి; దుర్గంధంతో ఎడమవేపు మంటలు సాగుతున్నాయి. కాకులు జెండాల మీద వాలి కాలం పండిందన్నట్టు 'పక్వాపక్వా' అని కూస్తున్నాయి. ఇదంతా స్పష్టంగా ప్రజాక్షయమే సూచిస్తూ వుంది. కనక యుద్ధం ముమ్మాటికీ తప్పదు. అలా అని వూరుకోడమూ కూడదంటాను. దురాత్ములైన దుర్యోధనుడూ మొదలైన నీకుమాళ్ళని మందలించు. నీతమ్ముడువంతు రాజ్యం అతడి కుమాళ్ళ కిచ్చి శాంతి స్థాపించు. అదే మంచిపని. మాలాంటివాళ్ళకి ఇష్టంగాలేనిరాజ్యం నీకుమాత్రం మెందుకంటాను!"

"నువ్వు నామేలుకోరే చెబుతున్నావు, నిజమే" అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు - "నువ్వన్నదే ధర్మం కూడను అయితే నేనేం చేసేది? నయానా భయానా చెప్పిచూశాను నాకుమాళ్ళకి. లాభం లేకపోయింది. వాళ్ళని తిప్పడం నాచేతకాలేదు. దానికి శక్తిలేదు నాకు. నాతప్పులేదు. పాకం ముదిరిపోయింది."

"పోనీ, అదలా వుండనీ. ఇంకేమయినా అడగాలని వుంటే అడుగు" అన్నాడు వ్యాసముని. "అయితే యుద్ధంలో గెలుపు సూచించే శకునాలేవో తెలియచెయ్యి" అంటూ అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

"అగ్నులు హోమకాలంలో పొగలేకండా మంచివాసనతో సవ్యంగా వెలగడమూ, భేరీలూ మొదలైనవి గంభీరంగా మోగడమూ, వాయువులు మృదువుగా అనుకూలంగా వీవడమూ మొదలయినవన్నీ శుభశూచకాలు. సైన్యం హెచ్చుగా వున్నంతమాత్రాన జయంకలుగుతుందనీ, తక్కువగా వున్నంతమాత్రాన అపజయం కలుగుతుందనీ లేదు. జయాపజయాలు దైవాధీనాలు. అందుకనే యుద్ధం కూడదంటారు పెద్దలు. సరే, నేను వెళుతున్నాను" అంటూ చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు వ్యాసుడు.

వ్యాసముని వెళ్ళిపోయాక ఎంతోసేపు విచారిస్తూ కూచున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. పెద్దనిట్టూర్పు విడిచి సంజయుడితో అన్నాడు:

"సంజయా, పూర్వకాలంనించీ భూమికోసం యుద్ధాలు చేస్తున్నారు రాజులు. ప్రాణాలు కూడా లక్ష్యపెట్టకండా వున్నారు. నిజంగా భూమంటే ఎంతతీపో కదా! వ్యాసముని అనుగ్రహంవల్ల సర్వమూ తెలుసు నీకు. భూమివిషయం తెలుసుకోవాలని వుంది వివరంగా కాస్త చెప్పు వింటాను."

"నాకు తెలిసినంతవరకూ చెప్తాను" అంటూ భూతత్వం చెప్పడం ప్రారంభించాడు సంజయుడు.

భూతత్వం

"కదిలేవీ కదలనివీ అని ప్రాణులు రెండువిధాలు. మావిలో పుట్టేవీ, గుడ్లనించి పుట్టేవీ, చెమటలోంచి పుట్టేవి - ఇలా కదిలే ప్రాణులు మూడురకాలు. వీటిలో మావిలోపుట్టేవిశ్రేష్టం. అందులోనూ మనుష్యులు మరీశ్రేష్ఠులు. మావిలో పుట్టినవాటిలో గ్రామ్యజాతులనీ అడవిజాతులనీ రెండురకాలు. ఆవులూ, మేకలూ, గొర్రెలూ గుర్రాలూ, గాడిదలూ, కంచరగాడిదలూ, మనుష్యులూ గ్రామ్యజాతులు. పులులూ, పందులూ, మహిషాలూ, కోతులూ, ఏనుగులూ, ఎలుగుబంట్లూ, సింహాలూ అడివిజాతులు. ఇలా మొత్తం పద్నాలుగు జాతులు. గ్రామ్యజాతులలో మనుష్యులు శ్రేష్ఠులు. అడివిజాతులలో సింహాలు శ్రేష్ఠమైనవి.

"కదలనిప్రాణులు ఉద్భిజాలు. చెట్లూ, తుప్పలూ, తీగెలూ, గడ్డీ, త్వక్సారాలూ (తేగడా, చిత్రమూలం మొ.) అని ఉద్భిజాలు. అయిదురకాలు. ఇలా కదిలేవీ, కదలనివీ మొత్తం పందొమ్మిదీ. భూమీ మొదలయిన మహాభూతాలు అయిదూ కలిసి గాయత్రి అయినాయి. మహారాజా, ఈగాయత్రి తెలుసుకున్నవాళ్ళకి నాశనమంటూ వుండదు.

"ఇవన్నీ భూమిమీదే పుడుతున్నాయి. భూమిమీదే నాశనమవుతున్నాయి. అంచేత ప్రాణులన్నిటికీ మొదటినించీ భూమే ఆధారం. భూమికి ఎవడు అధిపతి అయితే ప్రాణులన్నిటికీ అతడే అధిపతి అన్నమాట. కనకనే రాజులు ప్రాణాలయినా లెక్కచెయ్యకండా భూమికోసం పోరాడతారు.

"అంతేకాదు, మహాభూతాలయిదింటిలోనూ ఆకాశానికి శబ్దం వొక్కటేగుణం. గాలికి శబ్దమూ స్పర్శమూ రెండుగుణా లున్నాయి. అగ్నికి శబ్దమూ, స్పర్శమూ, రూపమూ వున్నాయి. నీటికి శబ్దమూ, స్పర్శమూ, రూపమూ, రసమూ వున్నాయి. భూమికి మాత్రం శబ్దమూ, స్పర్శమూ, రూపమూ రసమూ, గంధమూ— ఈఅయిదుగుణాలూ వున్నాయి. అంచేత పంచభూతాల్లోనూ భూమి గొప్పది. ఈభూమివివరం చెపుతాను విను.

"మేరువుకి దక్షిణంగా వొక పెద్ద జంబూవృక్షముంది. దాని పేరు సుదర్శనం, దానిపొడవు రెండువేల అయిదువందల యోజనాలు. రసం చిప్పిలుతూన్న పెద్దపెద్ద పళ్లతో ఎప్పుడూ కలకలలాడుతూ వుంటుందది ప్రతిపండూ రెండువేల అయిదువందల మూరలుంటుంది. అవి దభీదభీ చప్పుడుచేస్తూ అశేషపనిగా ఎల్లప్పుడూ కిందరాలి పగులుతూవుంటాయి. వాటిరసం నదీప్రవాహంలా తయారయి మేరువుని ప్రదక్షిణంచేసి ఉత్తరకురుభూములమీంచి ప్రవహిస్తూ సముద్రంలో కలుస్తుంది. ఆప్రవాహాన్ని జంబూనది అంటారు. జంబూనదిజలం తాగిన మానవుడికి ముసిలితనమూ, రోగమూ, దాహమూ వుండవంటారు. జంబూనది పడమట దట్టంగా పెరిగిన నేరేడుతోట లున్నాయి. అవి సముద్రంలా అవుపిస్తాయి. దీనంతటికీ కారణమయిన ఆజంబూవృక్షంపేర ఈద్వీపానికి జంబూద్వీపమనీ, సుదర్శనద్వీపమనీ అంటారు. దీనిచుట్టూ ఉప్పుసముద్రముంది.

"ఈదీవిమీద తూర్పుపడమర్లకి నిడుపుగా రెండుకొనలూ సముద్రాన్ని తాకుతూ హిమవంతమూ, హేమకూటమూ, నిషధమూ, నీలమూ, శ్వేతమూ, శృంగవంతమూ అని వరసగా ఆరు పర్వతా లున్నాయి. అవన్నీ రత్నాలతో అద్భుతంగా వుంటాయి. సిద్ధులూ, సాధ్యులూ, చారణులూ వీటిని సేవిస్తూవుంటారు. ఇటుమూడూ అటూ

మూడూ—ఆమధ్య మేరుపర్వతముంది. పద్మకోశంలా వుంటుం దది. బంగారంతోనూ, మణులతోనూ దివ్యంగా వుంటుంది. దాని పాతుడు పదహారు వేల యోజనాలని చెపుతారు, దానిపొడవు ఎనభై నాలుగు వేల యోజనాలంటారు. భూమికి మధ్యగావున్న ఆమేరుపర్వతంమీద దేవేం ద్రుడూ మొదలయిన దేవతలూ, బ్రహ్మదేవుడూ యజ్ఞాలూ మొదల యిన పుణ్యకార్యాలుచేస్తూ సుఖంగా విహరిస్తూవుంటారు.

"దాని ఉత్తరభాగంలో కొండగోగువన ముంది. దానిలో పార్వతీపరమేశ్వరులు విహరిస్తూవుంటారు. వాళ్ళని సిద్ధులు సేవిస్తూ వుంటారు. జంబూద్వీపం తొమ్మిదిఖండాలు. ఉత్తరసముద్రానికీ శృంగ వంతపర్వతానికీ మధ్యభాగం ఐరావతవర్షం. శ్వేతపర్వతానికీ శృంగ వంతానికీ, మధ్యభాగం హైరణ్మయవర్షం. నీలపర్వతం ఉత్తరదేశం రమణకవర్షం; దక్షిణదేశం ఇలావృతవర్షం. మేరువుకి తూర్పుగా వున్నది భద్రాశ్వవర్షం; పడమట వున్నది కేతుమాలావర్షం. హేమ కంటకపర్వతానికి ఉత్తరంగావున్నది హరివర్షం. హిమవంతానికి అవత లిది కింపురుషవర్షం. ఇవతలిది భారతవర్షం. భారతవర్షంలో ఉత్త రానికి వెళ్ళినకొద్దీ ప్రజలలో బలసత్వాలూ ఆయురారోగ్యాలూ హెచ్చుగా వుంటాయి."

సంజయుడు చెప్పిందంతా విన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. ఇంకావివ రాలు చెప్పమన్నాడు. సప్తద్వీపాలూ, సముద్రాలూ, వాటిపరిమా ణాలూ విశదంగా వివరించమన్నాడు. సంజయుడు మొదలుపెట్టాడు.

"జంబూద్వీపం వైశాల్యం ఎనభై వేల ఆరువందల యోజనాలు. ఉప్పునసముద్రమూ, చెరుకుపానకంసముద్రమూ, కల్లుసముద్రమూ, పెరుగునసముద్రమూ, పాలసముద్రమూ,మంచినీళ్ళసముద్రమూ, నేయి నసముద్రమూ-ఈఏడుసముద్రాల విరివీ జంబూద్వీపానికి రెండింతలయి వొకదాన్ని వొకటిమించివుంటుంది. ప్లక్షద్వీపమూ,శాల్మలద్వీపమూ,

క్రౌంచద్వీపమూ, కుశద్వీపమూ, శాకద్వీపమూ, పుష్కరద్వీపమూ- వీటివీటివికూడా జంబూద్వీపానికి రెండింతలై వొకదానినొకటి మించి వుంటుంది. ఈఆరుద్వీపాలూ జంబూద్వీపంకంటేఅన్నివిధాలా గొప్పగా వుంటాయి. ఎన్నో పర్వతాలతోనూ, రకరకాల నదులతోనూ,అనేక పట్నాలతోనూ వొకదాన్నిమించివొకటి వుంటుంది. దీనంతటికీకర్తా, భర్తా, హర్తా శ్రీమహావిష్ణువు. వినోదపరాయణుడైన ఆమహానీయుడు పాలసముద్రం ఉత్తరాన, మనోజవంకలిగిస ఎనిమిది చక్రాల బంగారం బండిమీాద విహరిస్తూ వుంటాడు."

ధృతరాష్ట్రుడు : అయితే సంజయా, ఈభారతవర్షంకోసంకదా, కౌరవులూ పాండవులూ యుద్ధానికి తెగించారు! నిజానికి దుర్యోధను డెంతలుబ్ధుడో, పాండవులూ అంత లుబ్ధులుగానే వున్నారు!

సంజయుడు : పాండవులు లుబ్ధులుకారు మహారాజా, నీకొడు కులే లుబ్ధులు. వాళ్ళకది శకునినేర్పుతూన్న విద్య. ఆతడి మంత్రాంగంలోపడే దుర్యోధనుడు ఇంతచేటుతెచ్చుకున్నాడు. తమతమ దేశాల కోసం మీాఅండతో పాండవుల్ని గెలవాలన్న పూనికతోనే వచ్చారు కొంతమంది రాజులు, ఎక్కడాలేని కట్టుకట్టి. వాళ్ళనిమాత్రం అనవలిసినపనేముంది? భూమికోసమని పూర్వంకూడా ఎంతోమంది రాజులు ఇలాగే యుద్ధాలుచేశారు. భగీరథుడూ, రఘువూ, యయాతీ, నహుషుడూ- ఈమహారాజులు యావన్మందీ ఈభూమిమీాదే అంత ప్రసిద్ధులయారు, యుద్ధాలుచేసి.

"భారతవర్షం మహాసంపదలకి ఆస్థానభూమి. దీనికాసపడని వాడెవడు? దీనికోసం ప్రాణాలు లెక్కచెయ్యకండా యుద్ధాలుచెయ్యనివాడెవడుంటాడు. దీనివిస్తారమూ అదీ చెపుతాను విను మలయమూ, శుక్తిమంతమూ, వింధ్యా, పారియాత్రమూ, మహేంద్రమూ, ఋక్షవంతమూ, సహ్యమూ అని ఏడు కులపర్వతాలున్నాయి. వీటిమీాదే

రకరకాల మణులు కావలసినన్ని సంపాదించవచ్చునంటే ఇక గనుల గురించి చెప్పనే అక్కరలేదు. ఇవికాక ఇంకా ఎన్నో అన్ని పర్వతాలున్నాయి. వాటిలో ఇనుమూ, రాగీ, తగరమూ, వెండీ, బంగారమూ లెక్కాజమా లేకుండా దొరుకుతుంది. వీటివల్ల కలిగే సంపద ఇంతా అంతా అని కాదు. ఇంతే కాక అక్కడక్కడ ఎన్నో గనులూ వున్నాయి. నేర్పూ సామర్థ్యమూ వుంటేచాలు, అన్యాయానికి పోకుండా ఈకొండల లోంచే ఎంతో ధనం సమకూర్చుకోవచ్చు.

తరవాత గంగా, తుంగభద్రా, వేత్రవతీ, వేగవతీ, కృష్ణవేణీ, పెన్నా, యమునా, తమసా, శరావతీ, కావేరీ, గోదావరీ, నర్మదా, బాహుదా, సరయూ, శతద్రువూ, వితస్తా, విపాశా, తామ్రపర్ణీ — ఈమహానదులూ, చిన్నవీ పెద్దవీ ఇంకాఎన్నో నదులూ ఉపనదులూ వున్నాయి. వీటివల్ల నానాముఖాల ధనధాన్యాలు ఎన్నో లభిస్తాయి. అక్కడక్కడ దట్టమయిన ఎన్నో అన్ని అడవులున్నాయి. చాకచక్యముంటే వాటిల్లోంచి ధనం సంపాదించడానికి వెయ్యిమార్గాలున్నాయి.

"ఇక పాంచాలమూ, పాండ్యమూ, బర్బరమూ, వత్సమూ, మత్స్యమూ, మగధా, మలయాళమూ, కళింగమూ, కుళింగమూ, కుకురమూ, కొంకణమూ, టెంకణమూ, త్రిగర్తమూ, సాముద్రమూ, సాళ్వమూ, శూరసేనమూ, సుదేష్ణమూ. సుహ్మమూ, కురూ, కరూశమూ, కాశమూ, కోసలమూ, యవనమూ, యుగంధరమూ, ఆంధ్రమూ, సింధూ, చేదీ, చోళమూ, పుళిందమూ, పుండ్రకమూ, ఆభీరమూ, సౌవీరమూ, సౌరాష్ట్రమూ, మహారాష్ట్రమూ, విదేహమూ, విదర్భా, ద్రవిళమూ, దశార్ణమూ, కర్ణాటకమూ, గౌళమూ, అంగమూ, వంగమూ, మరాటమూ, లాటమూ, బాహ్లికమూ, బహుదానమూ, కిరాతమూ, కేకయమూ, అశ్మంతకమూ, కాశ్మీరమూ, గాంధారమూ, కాంభోజమూ, కేరళమూ, మాళవమూ, నేపాళమూ, ఘూర్జరమూ, కుంత

లమూ, అవంతికమూ, అనూపకమూ—ఈదేశాలన్నీ వున్నాయి. సమస్తమైనవస్తువులూ ఈదేశాల్లో లభ్యమవుతాయి. పురుషార్థాలయిన ధర్మమూ, అర్థమూ, కామమూ వీటివల్ల సాధించవచ్చు.

"తెలుసుకోవలసినవన్నీ తెలుసుకుని దయా ధర్మం తప్పకండా రాజుళ్ళు గ్రహిస్తూ పరిపాలించే రాజుకి భూమి నిజంగా కామధేనువులా కావలసినవన్నీ సమకూరుస్తుంది. అయితే సర్వం తెలిసీ, కావలసినంత బలం కలిగీ రాజులు తమ కింత రాజ్యం వుందికదా అని తృప్తిపడరు. తండ్రీ, కొడుకూ, అన్నా, తమ్ముడూ అనకండా వొకళ్ళమీద వొకళ్ళుకత్తికడతారు. మాంసంకోసం కాట్లాడే కుక్కలలాగ భూమికోసం పోట్లాడతారు. అంచేత మహారాజా, ఈ భూమికోసం నీకొడుకులూ, పాండవులూ యుద్ధంచేస్తున్నారంటే ఇందులో చిత్రమేమీ లేదు. దైవం ఎవళ్ళదిక్కు మొగ్గితే వాళ్ళకే దక్కుతుంది రాజ్యం. దీనికోసం విచారం పెట్టుకునీ లాభంలేదు.

ఇలా సంజయుడు చెప్పిన భూతత్వం విన్నాక అతణ్ణి యుద్ధభూమికి వెళ్ళిరమ్మన్నాడు. ధృతరాష్ట్రుడు ఆప్రకారం కురుక్షేత్రం వెళ్ళాడు సంజయుడు, యుద్ధంచూసి, కొన్నాళ్ళయాక తిరిగి హస్తినాపురం వచ్చాడు. అంతవరకూ కొడుకుమీదే బెంగపెట్టుకుని విచారిస్తూ కూచున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. రాగానే అతడిపాదాలమీద పడి యుద్ధంలో భీష్ముడు పడిపోయాడంటూ చెప్పి గోలుగోలుమన్నాడు సంజయుడు.

"మహారాజా, వొకనాడూ రెన్నాళ్ళూ కాదు, పదిరోజులపాటు మిట్టమధ్యాహ్నం సూర్యుడిలా ప్రకాశించాడు; పాండవసైన్యాలు చీకట్లలా ముంచుకువస్తూనే వున్నాయి, ప్రచండమైన కిరణాలవంటి బాణాలతో వాటిని ఈపదిరోజులూ పటాపంచలుచేశాడు; చివరికి అయ్యో! అస్తమించిపోయాడు భీష్మభానుడు. తన యోధులందరికీ

ఆధారంగా వుండే తనకి బాణాలే ఆధారమయాయి. పరశురాముడితో సమానుడయిన వీరుడికి శిఖండిచేత భంగపాటుకలిగింది. దుర్యోధనుడు తనని నమ్ముకునే జూదమాడాడు; ఇపుడు తానే యుద్ధపుజూదంలో వోడిపోయాడు భీష్ముడు. తనకేకవింటే వాడలెత్తేది శత్రువులకి, వాళ్ళ కళ్ళముందే, వాళ్ళునవ్వుకునేట్టు కిందపడిపోయా డిపుడు.

"విధి ఎంతన్యాయం చేస్తుంది! పదివేలమంది రాజులు తనని ఎదిరించి వోడిపోయారు. అలాంటిమహారథుణ్ణి శిఖండిమాత్రుడు పడగొట్టాడు! భీష్ముడంటే సామాన్యుడా? ఘోరస్వరూపుడు! ధనుస్సే అతడి మొహం. ఆయుధాలే అతడికోరలు. బాణాలేగోళ్ళు. ఖడ్గమేనాలుక. ఆభయంకరమూర్తి నరసింహమూర్తే, కాని నరమాత్రుడు కాడు. అంతవాడూ ఆఖరికి హతమారి పోయాడు!" అంటూ పనివి పనివి ఏడవడం మొదలెట్టాడు.

భీష్ముడు పడిపోయాడనడంతోటే గుండె ఝల్లుమంది ధృతరాష్ట్రుడికి. వెంటనే మూర్ఛపోయాడతడు. శీతలోపచారాలుచేశాకకొంతసేపటికి కాని తేరుకోలేదు. దృష్టిలేని అతడి రెండుకళ్ళనించీ కన్నీళ్ళు ధారలుకట్టాయి. గద్గదికమయినకంఠంతో ఏడవడమారంభించాడతడు: "దేవతలూ రాక్షసులూ యేవన్నాంది వొక్కటైవచ్చినాముప్పుతిప్పలు పెడతాడు భీష్ముడు, సంజయా! శిఖండిబాణాలపాలయిపోయాడా? ఏమిటీ ఘోరం! అతడి తాళధ్వజం కిరణాల మెరుపులే మెరుపులు. ధనుష్టంకారం నిజంగా వురుములు. దావానలంలా విజృంభించే శత్రుసేనమీద అతడి బాణాలు జడివాన. అతడు మహామేఘం. అలాంటి భీష్ముణ్ణి—అయ్యో దేవుడా! శిఖండి అనే కృత్రిమవాయువా హతమార్చింది! తండ్రీ, దేవవ్రతా! పాండవసముద్రం ఉప్పొంగినప్పుడు తలదాచుకుందికి మాకు నువ్వే దీవివని నమ్మాము. తుచ్ఛమయిన శిఖండి గుంటలోనే మునిగిపోయావు నువ్వు. ఇంక మాకు దిక్కేమిటి?

"వీరరసమే జలరాసి. బాహువులే ఉగ్రమైన జలచరాలు. గదా, ధ్వజమూ మొదలైనవి పర్వతాలు. బాణాలే తరంగాలు. భీష్ముడు సముద్రం. అలాంటి మహాసముద్రం శిఖండిలాంటిసామాన్యుడు ఎలా ఈదగలిగాడూ అంట! అంబకోసం అంత పంతంతో వచ్చి సాధించలేకపోయాడు పరశురాముడు. అలాంటి భీష్ముణ్ణి శిఖండీ! పాండవులకోసం వచ్చి ఇట్టే హతమార్చావు!

"ఆశౌర్యానికి నాశనంలేదని నమ్మాము. ఆసత్యం తిరుగులేం దనుకున్నాము. ఆశీలమూ, ఆపరాక్రమమూ, ఆభయంకరత్వమూ, ఆశుద్ధచరిత్రమూ మాసిపోవనే ఆశించాము. అన్నిఆశలూ అడియాస లయిపోయాయి" – ఇలా పనివిపనివి ఏడుస్తూ సంజయుడి రెండు చేతులూ పట్టుకున్నాడతడు.

"సంజయా, చెప్పూ, మాబాబయ్య అలా పడిపోయినప్పుడు ఎవ్వరూ అడ్డంరాలేదూ? అన్ని అక్షౌహిణీలసేనా మాట్లాడకండా చూస్తూనుంచుందా? ఆయున్ని ఎవరూ గెలవలే రనుకున్నాం. అంత మీరిపోయిందా శత్రుసేన? ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా, శల్యుడూ తొలిగి పారిపోయారా? పాండవులూ, శిఖండీ తాత మీద విరుచుకుపడుతూంటే నాకొడుకులందరూ ఏంచేస్తున్నారు? చెల్లాచెదురయి అడివిపట్టిపోయారా? అయ్యో, ఎంతపనిజరిగిపోయింది! భీష్ముడు పడిపోయాడంటే ఇంకేముంది? అంతా పడిపోయిందనేలెక్క.

"ఆ, కురుకులవృద్ధుణ్ణి, నిర్మలచరిత్రుణ్ణి, భీష్మపితామహుణ్ణి చంపి రాజ్యం ఏలుకోడానికి తెగించారు పాండవులు! దేవుడూ వాళ్లకే తోడయాడు. ధర్మం వెనకపడి అధర్మం పెరిగిపోయిన ట్టయింది. తాతనిచంపి రాజ్యంపుచ్చుకోడం ఎంత నిష్ఠురం! అతణ్ణి చంపుకుని సంపదకోసం పోరాడడం! ఇంతకంటే పాపమే ముంటుంది?

కులా లన్నిటిలోకీ రానకులం క్రూరమైంది. ఏకులంలో అయినా పుట్ట వచ్చు, కాని రానకులంలో పుట్టకూడదు.

"అయ్యో, భీష్ముడులేని నాసేన భర్తలేని స్త్రీలా అయి పోయింది. కుమాళ్ళు ఎంత బెంగపెట్టుకుని ఎలావున్నారో! ఎవరేమయి పోయారో ఇంకా ఏమయిపోతారో! రాజులూ, మంత్రులూ అని పించుకుంటున్న ఆజూదగాళ్ళు ఏమిటి భావిస్తున్నారో! ఏవిధంగా బోధిస్తున్నారో! ఇకమీద యుద్ధానికి ఆధార మెవరో!" అంటూ పొంగిపొంగి వస్తూన్న దుఃఖం ఆపుకుంటూ సంజయుడి చేతులు విడిచి పెట్టి ఇలా ప్రశ్నించాడు.

"సంజయా, యుద్ధ మెలా జరిగింది? పదిదినాలూ ఉభయ సేనలూ ఎలా ఎదురుకున్నాయి? ఎవ్వరెవ్వరు ఎప్పుడెప్పుడు ఏమేమిటిచేశారు? ఇన్నాళ్ళూ భీష్ము డెలా యుద్ధంచేశాడు? తుదకి ఎలా పడిపోయాడు? చెప్పు, అంతా వివరించి చెప్పు. భీష్ముడు పడిపోయాడన్న దుర్వార్త విన్న నాపాడుచెవులు ఇంక ఏది వినడానికైనా సిద్ధంగానేవున్నాయి. దుర్నీతికి పుట్టినిల్లు నేను. నేను వినకపోతే ఎవరు వింటారు? నాగుండె రాయే అయిపోయింది. చెప్పు, అన్నీవింటాను" అన్నాడు.

"నువ్వన్నట్టు నీఅవినీతే ఇంతా తెచ్చింది" అంటూ అందు కున్నాడు సంజయుడు — "ధర్మాత్ములయిన పాండవులికి ఇన్నిపాట్లూ వచ్చాయి. అంతచేసి ఇంత తెచ్చుకున్నావు. చెడ్డచేసిన వాళ్ళకి తప్పకుండా చెడ్డేవస్తుంది; సందేహంలేదు. మంచీచెడ్డా అనకండా విను. వినడా నికేకదా, నన్ను యుద్ధభూమికి పంపావు. వేదవ్యాసమునీంద్రుణ్ణి తలుచుకుంటాను. భక్తితో ఆయన పాదాలికి నమస్కరించి యుద్ధ వార్తలు వినిపిస్తాను. ఉన్నతమైనవాణ్ణి, మేఘంలాంటి శరీరచ్ఛాయ కలవాణ్ణి, ఉజ్జ్వలమైన దండం ధరించినవాణ్ణి, గోరోజనంకాంతికలిగిన జటాజూటంకలవాణ్ణి, వేదార్థాలు నిరూపించినవాణ్ణి, కృష్ణమృగచర్మం

ధరించినవాణ్ణి, భరతవంశకర్తని, దేవతలు పూజించేవాణ్ణి, సత్యవతీ దేవి కుమారుణ్ణి వ్యాసమునీంద్రుణ్ణి సేవిస్తున్నాను'' అంటూ వ్యాసుణ్ణి మనసులో నిలుపుకుని యుద్ధవార్త లారంభించా డతడు.

కురుక్షేత్రం

"మహారాజా, నేను కళ్ళారా చూసిందీ, చెవులారా విన్నదీ, మునికృపవల్ల నాకు అవగతమయిందీ - యావత్తూ పూసగుచ్చినట్టు విస్తరించి చెప్తాను. సావధానంగావిను.

"ఆరాత్రి నీదగ్గిర సెలవుతీసుకున్నాను. తిన్నగా కురుక్షేత్రం వెళ్ళాను. మనసైన్యశిబిరంలో నీకొడుకుకోసం ప్రత్యేకంగా నియమించిన రాజగృహంలో సముచితంగా ప్రవేశించాను. భీష్ముడూ మొదలయిన కౌరవప్రముఖులూ, తగిన రాజులూ చుట్టూవున్నారు. దుర్యోధనుడు తగిన ఉన్నతాసనంమీద ఆశీనుడై వున్నాడు. నన్ను చూడడంతోనే ఆదరించాడు. నేను కొలువులో కూచున్నాను. యుద్ధవిషయమే ఆలోచన జరుగుతూవుం దప్పుడు. దుర్యోధనమహారాజు దుశ్శాసనుణ్ణి చూసి ఇలా అన్నాడు.

"తమ్ముడూ, ఎంతోకాలంనించీ ఎదురుచూస్తున్నయుద్ధం, పాండవులికీ మనకీ ఇన్నాళ్ళకి జతపడింది. ఇక ముఖ్యంగా మనంచెయ్యవలసినపని చెప్తాను, విను. అందరిలోకీ మనకి ముఖ్యమైనవాడు భీష్ముడు తాతయ్య. కంటికి రెప్పలాగ అన్నివిధాలా ఆయనని మనం కాపాడుకోవాలి. ఆయనని భద్రంగాచూసుకుంటే చాలు. పగవాళ్ళ పనిపట్టిస్తా డాయన. అందరినీ కాపాడవలసినవాడే ఆయనకదా! ఆయనని కాపాడడమేమిటని అనుకునేవు. అదికాదు, విను, చెప్తాను. ఇది వినవలిసిందే కూడాను. అవాళ మనం యుద్ధానికి ప్రయత్నాలుచేస్తూవున్నప్పుడే చెప్పాడాయన, 'నాముందు యుద్ధంలో ఎవ్వరూ బతికి

బయటపడతారనిమాత్రం నమ్మకండి. ఎవ్వరూ నన్ను గెలవలేరు, కాని వొక్క శిఖండిమాత్రం గెలుచుకుంటాడు. అతడిదగ్గిర గడ్డిపోచేలయిపోతాను నేను' అని. రక్షణలేకండా ఏమరుపాటుగావుంటే సింహాన్నయినా నక్కవంటిది వోడగొడుతుంది. కనకనే యుద్ధంలో భీష్ముణ్ణి కాసుకుతిరగకపోతే శిఖండిచేత దెబ్బతినడం తప్పదు. నిజంగా ఇలాంటిదే నిద్రపోతున్న పెద్దపులిని గొర్రె చంపడమంటే. అంచేత మంచి దిట్టమైన రథికుల్ని తాతయ్యగారి రక్షణకోసం పెట్టాలి. మీరంతా మీ సైన్యాలతో సహా శిఖండిని చుట్టడిస్తూవుండాలి' అని చెప్పి అవాళకి కొలువుచాలించాడతడు.

మర్నాడు తెల్లవారాక దుర్యోధనమహారాజు సేననాయకులని పంపి ఎంపికయిన వీరులనీ సేనలనీ యుద్ధానికి సిద్ధపరిచాడు. దాంతో ఎక్కడలేని కలకలమూ ఆరంభమయింది. శంఖాలూ, దుందుభులూ మొదలయిన మంగళవాద్యాలూ అవీ సిద్ధంచెయ్యండని ఆయా పరివారాల నాయకులు హెచ్చరించారు. వాళ్ళగంభీరమైన పలుకులూ, కట్లువిప్పి తెస్తూవున్న ఏనుగులఘీంకారాలూ, గుర్రాల సకిలింపులూ, పూన్చడానికి లాక్కువస్తూన్న రథాల చక్రఘోషలూ, వొకళ్ళనొకళ్లు పిలుచుకుంటూన్న సైనికుల కేకలూ – అన్నీ కలిసి శిబిరం శిబిరమంతా చంద్రోదయంతో ఘూర్ణిల్లిపోయే మహాసముద్రంలా అనిపించింది. సూర్యోదయం కావడంతోనే సైన్యాలు రణరంగానికి నడిచాయి. బంగారంభూషణాలతో ఏనుగులు దావాగ్నిమంటలతో వున్న కొండల్లా అవుపించాయి. పరుగు లురుకుతూ సకిలిస్తూవున్న గుర్రాలు సముద్రతరంగాల్లా కనిపించాయి. వాహనాలతోనూ, అలంకరణాలతోనూ వరసలుతీరి రథాలు కదులుతూవుంటే ఊళ్ళకివూళ్లు కదులుతున్నట్టనిపించింది. బింకాలుపలుకుతూ భటులు నడుస్తూవుంటే దాక్షసమూహాకలు పయనిస్తున్నట్టు అవుపించింది.

4

తెల్లటి ధోవతీ, తెల్లటి రథమూ, తెల్లటి గుర్రాలూ, తెల్లటి ధనుస్సూ, బంగారం తాటిచెట్టుతో రెపరెపలాడుతూన్న పతాకమూ, బంగారం కవచమూ, తెల్లగొడుగూ - ఈఅన్నిటితోనూ గంగాపుత్రుడైన భీష్ముడు సముద్రంలాంటి ఆ కౌరవసేనకి పూర్ణచంద్రుడిలా అవుపించాడు.

తన చతురంగబలాలు పురికొలుపుతూ సమరోత్సాహంతో, ధగధగామెరిసిపోతూవున్న బంగారం వేదికపతాకంరథంమీద బయలుదేరివచ్చాడు ద్రోణాచార్యులు. అలాగే బంగారం ఆబోతు పతాకంతో కృపాచార్యులూ, మణులుచెక్కిన సింహంతోక జెండా రథంమీద అశ్వత్థామా, రత్నాల నాగేటిచాలుజెండాతో మద్రరాజు శల్యుడూ నవ్వుతూ, వీరాలాపాలాడుతూ ఎవళ్లబలంతో వాళ్ళు యుద్ధానికిపయనమైవచ్చారు. తక్కిననాయకులూ ఎవళ్లకితగినసన్నాహాలతో వాళ్ళు తమతమ సైన్యాలువేసుకుని, వాళ్లవాళ్లజెండాలతోనూ, వాటితోనూ తర్లివచ్చారు. దృఢమైన చతురంగబలాలతో బ్రహ్మాండమైనయాదవసైన్యంవెంటపెట్టుకుని కృతవర్మా, బంధువులూ తానూకలిసి పెద్దరథసైన్యంతో జయద్రథుడూ, అనంతమైన చతురంగసేనలతో దిక్కులు కంపించినట్టు విందానువిందులూ, కళింగమహారాజూ, భగదత్తుడూ, ఎన్నోఅన్ని గుర్రపుదళాలు వేసుకుని కొడుకులూ, తమ్ములూ యావన్మందితో కలిసి మీబావ శకునీ, ఎంతోఅంత కాల్బలం వెంటపెట్టుకుని కుమారుడు సోమదత్తుతోనూ, మనమడు భూరిశ్రవసుడితోనూ కలిసి దేవేంద్రుడిలాగ బాహ్లికుడూ బయలు దేరారు. వాళ్ళందరినీ చూస్తూవుంటే కన్నులపండువుగా వుండేది మీసేనలకి.

అలాగే కాంభోజంరాజు సుదక్షిణుడూ, కోసలంరాజు బృహద్బలుడూ, మాహిష్మతీపురంరాజు నీలుడూ, త్రిగర్తరాజు సుశర్మా, రాక్షసరాజులు అలంబసుడూ, హాలాయుధుడూ, సౌవీర, శూరసేన,

ఆభీర, యవన దేశాల రాజులూ యావన్మందీ తమతమ చతురంగ బలాల తోనూ, తమతమ జెండాలతోనూ, రకరకాల ఆభరణాలతోనూ బయలు వచ్చారు. అందరి మొహాల్లోనూ యుద్ధంకోసం ఉత్సాహం ప్రకాశిస్తోంది.

ఇలా పదిఅక్షౌహిణీల మహాసైన్యం నడిచింది. పదకొండో అక్షౌహిణీతో దుర్యోధనమహారాజు బయలుదేరాడు. ధగధగా వెలిగి పోతూవున్న రత్నభూషణాలు వేసుకుని మదపుటేనుగుమీద కూచున్నాడతడు. తెల్లగొడుగులూ, నగలలోని వజ్రాలకాంతులూ, చామరాలూ, ఎన్నోరత్నాలతో మెరిసిపోతూవున్న నాగపతాకమూ—మహారాజా, చూసిందికి రెండుకళ్ళూ చాలవనిపించాడు రారాజు.

రెండుపక్కలా వాహనాలూ, గొడుగులూ వేసుకుని జిగేలు జిగేలుమంటూన్న తమతమ జెండాలతో దుశ్శాసనుడూ, దుర్మర్షణుడూ, వివింశతీ, వికర్ణుడూ మొదలయిన నూరుగురు తమ్ములూ దుర్యోధనుణ్ణి చుట్టుముట్టినడిచారు. కోదండాలూ, గదాదండాలూ, ఈటెలూ, బాకులూ, ముసలాలూ, ముద్గరాలూ, తోమరాలూ, గండ్రగొడ్డళ్ళూ, గుదియలూ, శూలాలూ మొదలైన ఆయుధాల తోనూ, బంగారంపనితనం కల కవచాలతోనూ, చిత్రవిచిత్రాలయిన కిరీటాలతోనూ, నవరత్నాలు తాపిన జెండాలతోనూ—ఇలా బయలు వెళ్ళిన కౌరవసేన ఎంత అందంగావుందో అంత భయంకరంగానూ అవుపించింది. వీరులభూషణాలలోని వజ్రాలకాంతులు హంసల్లాగా, మాణిక్యాల కాంతులు పద్మాల్లాగా, ఇంద్రనీలమణుల కాంతులు తుమ్మెదలలాగా అయి కౌరవసైన్యం పెద్ద ఎర్రతామరల సరోవరంలాగ కనిపించిందంటే నమ్మాలి.

అప్పుడు సర్వసేనాని భీష్ముడు రాజులు యావన్మందినీ పిలిచి హెచ్చరించాడు :

'వీరులారా, యుద్ధమంటే రాజులకి తెరిచిన స్వర్గద్వారమన్న మాట. ఈ ద్వారంలోంచే ఎందరో మహామహులు వెళ్ళారు. మీరూ ఈ దారినే నడవడం గొప్పవిషయం. రాజన్నవాడు ఇంట్లో మంచంపట్టి చావడంకంటే మరో పాపంలేదు. నిజంగా యుద్ధం మనకి పంటకళ్ళం లాంటిది. ఇది లభించడమూ నిధి లభించడమూ వొకటే' అన్నాడు.

ఈ హెచ్చరికకి రాజులందరూ తలవూపారు. ఎవళ్ళకితగినట్టు వాళ్ళు ఉత్సాహంతోనూ ఉద్రేకంతోనూ మాటఇచ్చారు. వీర దర్పంతో ఎవళ్ళ సేనల్లోకివాళ్ళు వెళ్ళిపోయారు. అనంతరం దుర్యోధనుడితో భీష్ముడిలా అన్నాడు: 'ఇదిగో, నేను యుద్ధంచేస్తున్నంత సేపూ కర్ణుడుమాత్రం యుద్ధంలో అడుగుపెట్టకూడదు. అతడేకాదు, అతడి కుమారుళ్ళూ అతడి బంధువులూ, అతడిమంత్రులూ కూడా రాకూడదు. ఇది స్పష్టంగా చెపుతున్నాను.

దీనికి దుర్యోధనుడు నొచ్చుకోలేదు, పైగా సంతోషించాడు కూడా, 'అవును, పంతంపట్టి మరొకడు యుద్ధానికి రాకూడదంటే, మీబలమూ మీ తెగువా స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. మహానందంగా వుంది నాకు' అంటూ తాతగారిని పొగిడాడతడు. నిజంగా భీష్ముడలా భీష్మించి యుద్ధానికి పూనుకోడంతోనే ఉప్పొంగిపోయాడు రారాజు. తమ్ముళ్లతోసహా అతడిచుట్టూ చేరాడు. తనసైన్యంతో మంచివ్యూహా మొకటి నిర్మించమనీ కోరాడు.

అప్పుడు పడమటిదిక్కు తిరిగాడు భీష్మసేనాని. తాళధ్వజంతో తాను సైన్యానికంతకీ ముందునుంచున్నాడు. తనతో ద్రోణాచార్యుల్ని నుంచోపెట్టాడు. కుడితట్టు కృపుణ్ణీ, అశ్వత్థామనీ నుంచోపెట్టాడు. ఎడమదిక్కు కృతవర్మనీ, శల్యుణ్ణీ పెట్టాడు. వెనక బాహ్లీకుణ్ణీ, భూరిశ్రవసుణ్ణీ, సోమదత్తునీ వుంచాడు. సైన్యంమధ్య కౌరవకుమారుళ్ళందరి తోనూ కలిపి దుర్యోధనుణ్ణి పెట్టాడు. అతడిముందర 'అర్జునుణ్ణిచంపుతాం.

లేదా చస్తాం' అంటూన్న సుశర్మా మొదలయిన పదివేలమందిని దిట్టమైన సంశప్తరథికుల్ని నుంచోపెట్టాడు. సైన్యమంతటా అక్కడక్కడ తగినయోధులుండేట్టు ఏర్పాటుచేశాడు. ఒక్కొక్కసైన్య దళానికిముందు ఏనుగులూ, ఏనుగులకి దన్నుగా రథాలూ, రథాలకి దన్నుగా గుర్రాలూ, గుర్రాలకిదన్నుగా విండ్లవాళ్ళూ, విండ్లవాళ్లకి దన్నుగా కత్తీ డాలూ పట్టుకున్న బంట్లూ నిలబెట్టాడు. ఇలా అభేద్యమైన మానుషవ్యూహం తయారు చేశాడు భీష్మసేనాని. ఆవ్యూహంచూసి మనసైన్యంలో రాజులుయావన్మందీ ఆశ్చర్య పోయారు. ఎప్పుడూ ఎక్కడా ఇంత దృఢమైనవ్యూహం కనీవిని ఎరగమన్నారు వాళ్లు. అందరి మొహాల్లోనూ సంతృప్తీ, సంతోషమూ తాండవించాయి.

ఇక పాండవసైన్యం: బ్రహ్మాండమైనసైన్యంతో కదలివచ్చాడు ధర్మరాజు. అతడిసైన్యంలోని ఏనుగులమదంకోసం తుమ్మెదలు గుంపులుగుంపులుగా ఎగిరివచ్చాయి. వాటినిచూస్తూవుంటే ఆసైన్యం మీద నల్లగొడుగులుపట్టారా అనిపించింది. గుర్రాలడెక్కలతో రేగిన ధూళి స్వర్గంలో అప్సరసల కుంకమూ, కర్పూరమూ మొదలైన చూర్ణంతో వియ్యమందినట్టయింది. జెండాలమీది మణులకాంతులు సూర్యకిరణాలనిమించిపోయాయి. జైత్రభేరీలధ్వనులుపర్వతగుహాలలో ప్రతిధ్వనించాయి. రథఘోష చిరుగంటల ఝణఝణాలతో ఆకాశం నిండా ఎంత అందంగా వినిపించిందో అంత భయంకరంగానూ అనిపించింది. సైనికుల ఆయుధాలు తళతళలాడుతూ అన్నిదిక్కులూ వెలిగించాయి. అలా తర్లివచ్చాడు ధర్మరాజు.

పదాతిసైన్యంతో బుజాలుపొంగించుకుంటూవచ్చాడు భీముడు. ఆనందం అతడి మొహానికి అదో కొత్తదనం తీసుకువచ్చింది. గదా మొదలైన ఆయుధాల కాంతులూ అతడు ధరించిన భూషణాలు

కాంతులూ ఇవన్నీ కలిసి చిత్రంగా అవుపించాయి. యుద్ధక్రీడకని అలా ఉజ్జ్వలంగా వచ్చాడతడు.

ఇక అర్జునుడో - అతడి దివ్యరథం పద్మరాగమణులలా ప్రకాశించింది. తెల్లగుర్రాలు వజ్రాలలా ప్రకాశించాయి. నొగలమీద శ్రీకృష్ణుడు ఇంద్రనీలమణులలా ప్రకాశించాడు, జెండామీద వానరం గరుడపచ్చలలా ప్రకాశించింది. తూణీరాలలో బాణాలుమరకతాలలా ప్రకాశించాయి. ఇలా రోహిణాద్రిలా వెలిగిపోతూ రణస్థలానికి వచ్చాడతడు, దేవదత్తంపూరిస్తూ. అతడి గాండీవం హరివిల్లు. దివ్యకిరీటంకాంతులు మెరుపులు. ధనుష్టంకారం గర్జన. శరీరకాంతి అసలే నలుపు. ఇలా కారుమేఘంలా ఎంతోగొప్పగా అవుపించాడు. అతడితో చెప్పశక్యంకానంత రథసైన్యం తర్లివచ్చింది.

రణోత్సాహంతో ముందుకి వురుకుతూన్న పెద్ద గుర్రపు సైన్యంతో వచ్చారు నకులసహదేవులు. మంచివాహనాలమీద పరస్పరం యుద్ధంగురించి మాట్లాడుకుంటూ ఆఇద్దరూ వస్తూవుంటే మహానందంతో చూశారు రాజులు.

రభసంతో కలగుండుపడిపోతూవున్న రణక్షేత్రానికి చిన్న ఏనుగుగుంపులాగ ద్రౌపదికుమాళ్లూ, అభిమన్యుడూ వచ్చారు. గుర్రాలసైన్యం వెంటవేసుకుని. అలాప్రతివింధ్యుడూ, శ్రుతసోముడూ శ్రుతకీర్తీ, శతానీకుడూ, శ్రుతసేనుడూ, అభిమన్యుడూ తమనాయకత్వాం వహించి రావడంతోనే సంతోషంపట్టలేకపోయారు పాండవసైనికులు.

ఏనుగులసందడితో పెద్దరాణువ వెంటపెట్టుకుని దురుసుగా వచ్చాడు ద్రుపదమహారాజు. దుర్భేద్యమైనసైన్యంవేసుకుని తమ్ముల తోనూ, కుమాళ్లతోనూ కదిలివచ్చాడు విరాటరాజు. యాదవ సైన్యంతో భూమి గజగజలాడిస్తూ వచ్చాడు సాత్యకి. ప్రతాప వాక్యాలు పలుకుతూన్నవీరుల్ని చుట్టబెట్టుకువచ్చాడు చేకితానుడు.

ఒకళ్ళనొకళ్ళు పరియాచికాలాడుకుంటూవున్న గుర్రపురౌతులు తనకి దన్నుగా నడుస్తూవుంటే, మహాధీమాగా తర్లివచ్చాడు శిఖండి. తమ్ముడితోసహా కలిసి వచ్చాడు మగధసహదేవుడు జరాసంధుడి కుమారుడు. దిక్కులు దిమ్మెత్తి పోతున్నట్టు యుద్ధవాద్యాలు మోగుతూవుంటే సముద్రంలాగ వుప్పొంగుతూవుండేది అతడి మగధ సేన, యుద్ధమంటే వుబ్బిపోతూ రకరకాల ఆయుధాలు పట్టుకుని. బలమూ, బలానికితగిన శౌర్యమూ, శౌర్యానికితగిన దర్పమూ, దర్పానికితగిన ఉత్సాహమూ కలిగినసైన్యంతో వచ్చారు ధృష్టకేతువూ, అతడి తమ్ముడూ పాండవుల కళ్ళవేడుకచేస్తూ. యమకింకరులలాంటి రాక్షససైనికులతో ఘోరమైన చీకటికొండలాగ నడిచివచ్చాడు ఘటోత్కచుడు. దానికితగినట్టే వున్నాయి అతడి పెద్దపెద్దకోరలు. అతడిచేతిలోని శూలం కాంతులు ఆకాశంజిగేలుమనిపించేవి. వీళ్లేకాకండా పాండ్యరాజూ, అయిదుగురు కేకయరాజులూ, శైబ్యుడూ, కాశి, కరూశదేశాలరాజులూ ఎంతోమంది తమతమ సైన్యాలతోనూ, తమతమ జెండాలతోనూ వచ్చారు. ఇలా ఏడు అక్షౌణీల పాండవసేనా రణక్షేత్రంలో సమావేశమయింది. ఆసేనా మొహానికి తిలకంలా తయారయివచ్చాడు పాండవసేనాధిపతి ధృష్టద్యుమ్నుడు. పరిపూర్ణమైన వీరరసంతో తొణికిసలాడుతూ వుంది అతడిశరీరం. యుద్ధలక్ష్యంతో ఉజ్వలంగావుంది వీరరేఖ. సూర్యరథంతో సమానంగా వుంది అతడిరథవేగం. ధగధగా మెరుస్తోంది ధనుస్సు. జిగేలు జిగేలు మంటోంది రథంమీది ధ్వజం. ఇలా మహాతేజస్సుతో వచ్చి ఏడక్షౌణీలసేనా నడిపించాడతడు.

అలా చతురంగబలాలతో ఆసేన ప్రచండంగా నడిచివస్తూవుంటే మహారాజా, భూమి గజగజా వణికింది. దిక్కులదిరాయి. సైనికుల తొడతొక్కిడిలో వొకళ్ళనగలు మరొకళ్ళనగలతో రాపాడి

రాలిన గుండ భూమిమీద రేగినధూళి హెచ్చుకాకండా అణిచివేసేది. ఆయుధాల కాంతులు చల్లనివెన్నెలలయి యుద్ధావేశంలో వీరులకి చెమట్లుపోయకండాచేసేవి. భేరీధ్వనులకి ఆకాశం బద్దలయిపోకండా ఏనుగులు తొండాలతో తుంపుర్లుచల్లేవి. సైనికులదర్పం దేవతలకి తెలియరాకండా గొడుగులు దట్టంగా అడ్డుకునేవి.

శిబిరంనించి బయలుదేరి కురుక్షేత్రమంతటికీ ఉత్తమప్రదేశ మయిన శమంతకపంచకందగ్గిరికి వచ్చేసరికి ధర్మరాజుకి కుడికన్ను అదిరింది. ఇంకా ఎన్నో శుభశకునాలూ కనిపించాయి. దానికి మెరుగు పెట్టినట్టు ఏనుగులమదంసువాసనా, సైనికులుపూసుకున్న వీరగంధాల పరిమళమూ బుజ్జగిస్తూ, మృదూవుగా మెల్లమెల్లగా వీసింది మంద వాయువు.

దానికి పరమానందభరితుడయాడు ధర్మరాజు. తనలాగే సంతోషంగావున్న తమ్ముళ్లూ, తానూ, ద్రుపదుడూ, విరాటుడూ తక్కిన యావన్మందీ తూరుపుదిక్కు మొహామైకౌరవసేనకిఎదుర్గా నుంచున్నారు. తన సైన్యమూ, ఎదిరిసైన్యమూ తైపారువేసి వొకసారి చూసుకున్నాడు ధర్మరాజు. తనసేనలో అందరికీ సంజ్ఞలూ, గుర్తులూ ఏర్పరిచాడు. నాయకులైన రాజులుయావన్మందినీ దగ్గిరికి పిలిచాడు. "ఈయుద్ధంలో మనం రాజ్యంజయించడమో, లేదా వీర స్వర్గం సంపాదించడమో—ఇదే మన నిశ్చయం. కనక మీ అందరి నిశ్చయమూకూడా ఇదే అని నాముందు మాట ఇవ్వండి మీరు" అన్నాడు,

ధర్మరాజలా అనగానే యావన్మందిరాజులూ వీరోచితమైన వాక్యాలతో అతడిముందు ప్రతిజ్ఞచేశారు; శంఖాలు పూరించారు. తరవాత ఎవళ్ళపటాలంలోకి వాళ్ళువెళ్ళి నుంచున్నారు. అప్పుడు

సిద్ధంగా అమర్చిపెట్టిన ఫలహారాలూ, పళ్లూ, పువ్వులూ, కర్పూరమూ, కస్తూరీ అదీ వాళ్ళకి పంచిపెట్టాడు ధర్మరాజు.

ధృతరాష్ట్రుడు: అయితే సంజయా, మనసైన్యం ఎంతో పెద్దది కదా! ఇంతసైన్యాన్నీ ఎదిరించడమంటే కొంచెమైనా జంకలేదా పాండవులు?

సంజయుడు: నీసందేహం బాగానేవుంది. అయితే చెప్తాను విను. కౌరవసైన్యం చూసి ధర్మరాజు చిన్నబుచ్చుకోలేదు. అర్జునుణ్ణి చూసి 'తమ్ముడూ, ఎంతసేనవుందో చూశావోయి కౌరవులది! ముందు తాతగారితాటిచెట్టుజెండా ఎంత ఘోరంగా అవుపిస్తూవుందో చూడూ' అన్నా డతడు.

దానికి అన్నగారిమొహం చూసి చిరునవ్వు నవ్వాడు అర్జునుడు. 'సైన్యం పెద్దాచిన్నాతో ఏముందన్నయ్యా,' అంటూముక్తసరిగా ఇలా అన్నాడు—'ధర్మంవొదిలిపెట్టినవాళ్ళకి ఎంతగొప్పసైన్యం వున్నా వాళ్ళని ఇట్టే గెలవవచ్చు' అన్నాడు వెనకటికి నారదముని. ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ వింటూండగా వ్యాసమునీ నాతో ఆ మాటే చెప్పాడు. అది అలావుండనిచ్చి బలాబలాలు విచారించినా మన మేమంత అవుకుగా లేముకదా! చూడూ, అమానుషమైన శక్తిమంతుడు అన్నయ్య భీముడు. ఆయనగదముందు శత్రువులు ఎంతమందయినా నిలవగలరా? ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ మొదలయిన పాంచాలవీరులు వుండనేవున్నారు. వాళ్ళపరాక్రమంముందు సైన్యాల హెచ్చుతక్కువలు పనికివస్తాయా? విరాటరాజూ, శంఖుడూ మొదలైన మత్స్యవీరులూ, సాత్యకీ, చేకితానుడూ మొదలైన యాదవ శూరులూ-వీళ్ళంతా నీకు విజయంచేకూర్చందే వొదలరు. మన అభిమన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ మొదలయిన కుమాళ్ళు వొక్కొక్కడూ వొక్కొక్క అక్షౌణీసైన్యంతో సమానంకదా! అతిలోకసామాన్య

మైన బలశౌర్యాలు నీళ్ళవి. నీదయా, కృష్ణుడి ఆసరా — ఈ రెంటివల్లా గాండీవానికి రెక్కలువచ్చినట్టుంది. ఇంతెందుకూ ఏనుగులాగ నీబలం నీకు తెలియదు కాని నీకే కోపంవస్తే దేవతలయినా జోహారు చెయ్యవలసిందే కదా!"

దాంతో వొక్కసారి తెలివితెచ్చుకున్నట్టు జల్దుకున్నాడు ధర్మరాజు. "బాగుంది. అయితే కౌరవులుపన్నిన వ్యూహానికి తగినట్టు మన సైన్యంతో కూడా వొకమంచివ్యూహం తయారుచేయించు" అన్నాడు. దానిమీద ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి పిలిచాడు అర్జునుడు. అచలవ్యూహం పన్నమన్నాడు. సేనంతా బాగా సరిచూసి అచలవ్యూహం పన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. వ్యూహంముందుభాగంలో అభిమన్యుడూ మొదలైన పాండవకుమాళ్ళనీ, సహదేవుణ్ణీ పెట్టాడు. తానూ అక్కడే నిలబడ్డాడు. తనకీ కుమాళ్ళకీ దన్నుగా భీముణ్ణి నియమించాడు. తమతమ బంధువులతోనూ, సైన్యాలతోనూ చేకితానుణ్ణీ, ద్రుపదుణ్ణీ దక్షిణ భాగంలో పెట్టాడు. అలాగే సాత్యకినీ, విరాటరాజునీ ఉత్తరభాగంలో నిలిపాడు. నడిమిభాగంలో నడగొండలవంటి ఏనుగులమధ్య రథంమీద తెల్లగొడుగులతోనూ, చామరాలతోనూ ధర్మరాజు బ్రాహ్మలికి బంగారమూ, నూతనవస్త్రాలూ దానంచేస్తూ, విజయం లభించాలని వాళ్ళుచేస్తూవున్న ఆశీర్వాదా లందుకుంటూ నుంచున్నాడు. భీష్ముడికి ఎదురుగా పౌరుషంతో శిఖండి నుంచున్నాడు. అతడికి దన్నుగా అర్జునుడు నుంచున్నాడు. వెనుకభాగంలో మగధసహదేవుడూ, ధృష్టకేతూ మీసాలు మెలిపెడుతూ నిలబడ్డారు. ఇలా పాండవుల అచలవ్యూహంకూడా ఎంత అందంగావుందో అంత భయంకరంగానూ అవుపడింది. వాళ్ళ రథాలు ద్వీపాలనుకో. ఏనుగులు కొండలు. గుర్రాలు కెరటాలు. వీర భటులు ఉగ్రమైన నీటిజంతువులు. ఇలా మహాసముద్రంలా వుంది వాళ్ళసైన్యం. ఇటు కౌరవసైన్యంలోనూ అటు

పాండవసేనలోనూ ఎవరిజెండాలికీ లేదు అర్జునుడిరథంమీాది కపిధ్వజానికి వున్న ప్రకాశం. ముఖ్యంగా కౌరవసైన్యంగుండెల్లో దిగులుపుట్టిస్తూ ధగధగా వెలిగిపోతూ వుండే దది.

ఎర్రటిపీ, తెల్లటిపీ, నల్లటిపీ కవచాలువేసుకుని ఆలమందల్లో ఆబోతుల్లాగ తమతమ సేనాదళాలమధ్య తిరుగుతూవుండేవాళ్ళు ఆకాశానికి వినపడేటట్టు పీరాలాపాలాడుతూ నాయకులు. కొన్ని దేశాల సేనలు దుర్యోధనుణ్ణిచేరాయి. కొన్ని దేశాలవి ధర్మరాజుని చేరాయి. మరికొన్ని చీలికలయిపోయి ఇటూ అటూ కూడా చేరాయి.

పిల్లలూ ముసిలాళ్ళూ తప్ప మొలతాడుకట్టిన మొగాడల్లా యుద్ధంలో గెలుపుసాధింతామనే అక్కడికి వచ్చారు. అదంతా చూస్తే నేలపొంగి అంతమందీ అక్కడ చేరారా అనిపించింది.

ధృతరాష్ట్రుడు: అయితే మనసైన్యమూ పాండవులసైన్యమూ- ఈరెంటిలో ఏదిపైచెయ్యిగా వుందంటావు?

సంజయుడు: రెంటిలో దేని కేదీ తీసిపోయినట్టులేదు. రెండు సేనలూ వొక్కలాగే వున్నాయి. అయితే కృష్ణుడూ అర్జునుడూ వుండడంవల్ల పాండవులసైన్యమే కొంత పైచెయ్యిలా అనిపించింది నాకు. పైగా పాండవుల ఏనుగులు ఘీంకారంచేసేసరికి కౌరవుల ఏనుగుల మదధారలు ఇంకిపోయాయి. వాటికోసం వచ్చిన తుమ్మెదలు వొక్కసారి నిరాశపడిపోయాయి. మహారాజా, నీకుమారుడు మంకుపట్టుపట్టి యుద్ధానికి రావడం చూసి పాండవులూ, శ్రీకృష్ణుడూ వల్లమాలిన సంతోషం పొందారంటేనమ్ము. కృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. ఆ రెండు శంఖాలూ వినడంతోనే పాండవసైన్యం కలకలలాడింది, కౌరవయోధులగుండెలు జలుజల్లుమన్నాయి. మన మానుషవ్యూహంలో నెత్తురు వాన కురిసింది. ఇంకా ఎన్నో దుర్నిమిత్తాలు పుట్టాయి. ఎందుకుపుట్టవూ అంటా

భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, అశ్వత్థామా, కృపుడూ - ఈనలుగురూ యుద్ధానికి బయలుదేరేటపుడు ప్రతీసారీ 'పాండవులు జయించాలి, పాండవులు జయించాలి' అంటూ బయలుదేరతారు. సరే, అదలా వుండనీ. అపశకునాలు చూసి నీకుమాళ్లు పిసరంతయినా జంకలేదు. పైగా సేనలోఉత్సాహం రేకెత్తిస్తూ రణదుందుభులు మోగించారు. దాంతో రెండుసేనలూ యుద్ధంకోసం వురకలువేస్తూ, ప్రళయసముద్రాలలాగ వుప్పొంగాయి. అప్పుడు ఉభయసైన్యాల నాయకులూ కూడబలుక్కుని కొన్ని నియమా లేర్పరుచుకున్నారు.

రథాలవాళ్ళు రథాలవాళ్ళతోనే యుద్ధంచెయ్యాలి. ఏనుగుల వాళ్ళు ఏనుగులవాళ్ళతోనే పోట్లాడాలి. గుర్రాలవాళ్ళు గుర్రాల వాళ్ళతోనే పోరాడాలి. కాలిబంట్లు కాలిబంట్లతోనే కలబడాలి. శరణన్నవాణ్ణి చంపకూడదు. ఓడిపోయినవాణ్ణీ, పారిపోయినవాణ్ణీ, యుద్ధంమానేసినవాణ్ణీ, ఆయుధాలులేనివాణ్ణీ, సారథుల్నీ, శంఖాలూ భేరీలూ అవీ మోయించేవాద్యగాళ్ళనీ, ఆయుధాలు మోసుకువెళ్ళేవాళ్ళనీ కొట్టకూడదు. ఉభయపక్షాలవాళ్ళూ ఈనియమాలు అంగీకరించారు.

ఉభయసేనలూ సమానమైన ధైర్యంతో ఎదురెదురుగా నిలబడ్డాయి. ఎవరిమనస్సులోనూ శాంతిలేదు. అయినా నిశ్చలంగావున్నాయవి. రంగురంగులుగావున్న ఆరెండుసేనలూ పూలతోనూ, పళ్ళతోనూ వున్న రెండువనాలలా అవుపించాయి. ఎంతట యుద్ధం ప్రారంభిద్దామా అనే రెండుసేనలూ బాధపడుతున్నాయి. ఉభయ సైన్యాలూ ఎంతట కలబడతాయా, ఎంతట యుద్ధంచూస్తామా అని చిడిముడిపడిపోతున్నారు ఆకాశంమీద దేవతలు.

"తాతా అనుమతించు"

ఇంతలో యుద్ధానికి సిద్ధంగావున్న ధర్మరాజు తన కవచం విప్పేశాడు. ఆయుధాలూ, కవచమూ రథంమీద పెట్టేశాడు. రథం

దిగిపోయాడు. చేతులుజోడించాడు. మాట్లాడకండా తిన్నగా భీష్ముడి దిక్కు నడిచాడు. అతడి అభిప్రాయమేమిటో పాండవసైన్యంలో ఎవ్వరికీ అర్థంకాలేదు. భీముడూ మొదలయిన సహోదరులూ, కృష్ణుడూ, సాత్యకీ, ఆప్తులైన రాజులూ తడబడుతూ రథాలుదిగి అతణ్ణి వెంబడించారు.

"మేము ఇంతమందిమీా వుంటూావుంటే, నువ్వు ఇలానడుచుకు రావడ మేమిటి అన్నయ్యా?" అన్నాడు భీముడు.

"శత్రువులమీాద ఎత్తిన ఇంత సన్నాహమూా వొదిలేసి ఇలా వెళ్ళడం దేనికి?" అన్నాడు అర్జునుడు.

"పగవాళ్ళకున్న భయంకాస్తా పోయేటట్టు ఇలా దీనంగా వెళ్ళడ మేమిటి?" అన్నాడు నకులుడు.

"సిద్ధపడి యుద్ధానికని చేసిన ఇదంతా పాడయిపోయేట్టు ఇలా వెళ్ళడం ఏమంత సబబు?" అన్నాడు సహదేవుడు.

ఇంతమందీ ఇన్ని ప్రశ్నలూ వేస్తూావున్నా మాట్లాడకండా ముందుకి నడుస్తూానేవున్నాడు ధర్మరాజు.

"ఈయన అభిప్రాయ మేదో బోధపడింది నాకు" అంటూా వాళ్ళందరినీ వారించాడు శ్రీకృష్ణుడు— "భీష్ముడూా, కృపుడూా, ద్రోణుడూా, శల్యుడూా మొదలైన పెద్దలకి నమస్కరించి, వాళ్ళ అనుమతిపుచ్చుకుని యుద్ధంచెయ్యడంకోసం బయలుదేరా డీయన. పెద్దల అనుజ్ఞ తీసుకుని యుద్ధంచేస్తే జయం తప్పదంటారు తెలిసినవాళ్ళు. అంచేత అలాచెయ్యడం మంచిదే."

కృష్ణుడిలా చెప్పడంతోనే ధర్మరాజువెంట వెళుతూాన్న రాజులు యావన్మందీ భయపడుతూా, మాట్లాడకండా బొమ్మల్లాగ నుంచుండి

పోయారు. కృష్ణార్జునులూ, భీముడూ, నకులసహదేవులూ మాత్రం ధర్మరాజు వెంట వెళ్ళారు.

అలా ధర్మరాజు భీష్ముడి రథం దగ్గిరికి వచ్చేసరికి కౌరవసైన్యంలో యావన్మందీ ఉత్సాహంతో మెడలెత్తి చూశారు. మన సేనానాయకులు తలావొకలాగ అనుకున్నారు.

"ఈయన ఇంత పిరికా?" అన్నారు కొందరు. "ఇలా భయపడవలసినంత ఏం పుట్టిమునిగింది!" అన్నారు కొందరు. "భీముడూ అర్జునుడూ, నకులసహదేవులూ, అభిమన్యుడూ, సాత్యకీ, విరాటరాజూ, ద్రుపదుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ — ఇంతమందీ వుండగా ఇతడికేం వచ్చింది!" అన్నారు కొందరు. "ధర్మరాజు భయపడేరకం కాదు. ఎందుకిలా వచ్చాడో మరి!" అన్నారు మరికొందరు.

అక్కడ పాండవసేనలోనూ సైనికులు అలాగే వున్నారు. "ధర్మరాజు మానధనుడు. భీష్ముడితో ఏమిటి మాట్లాడతాడో! ఆయన ఈయనని ఎలా గౌరవిస్తాడో! కృష్ణార్జును లేమంటారో! భీముడూ, నకులసహదేవులూ ఎలా మాట్లాడతారో! వీళ్ళెందుకిలా వెళ్ళారో!" అంటూ రకరకాలుగా ఆలోచిస్తూ నుంచున్నారు.

ఉభయసైన్యాలూ ఆతురతతో చూస్తూన్నాయి. మారణాస్త్రాలతో భయంకరంగా వున్న కౌరవవ్యూహం దగ్గిరికి వచ్చాడు ధర్మరాజు. తిన్నగా భీష్ముడి రథం దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. ఆయనకి పాదాభివందనం, చేశాడు. "తండ్రీ, నిన్ను ఎదిరించి యుద్ధం చెయ్యవలసి వచ్చింది. అందుకని ముందు నీ అనుమతికోసం ఇలా వచ్చాను. నన్ను దీవించి పంపు. శత్రువుల్ని జయిస్తాను" అన్నాడు వినయంగా.

"తప్పకండా జయిస్తావోయి" అన్నాడు భీష్మపితామహుడు — "బాబూ, నువ్వు రావడం నిజంగా మంచిపనే చేశావు. ఇలా రాకపోయి

వుంటే నిన్ను శపించేవాణ్ణి నేను. సరే, ఇదేకాక ఇంకా ఏదైనా కోరుకో యిస్తాను. నీపక్షంవచ్చి యుద్ధం చెయ్యమనిమాత్రం కోరకు. అదితప్ప ఏదన్నా కోరు."

"తండ్రీ, అలాగే కానీ," అన్నాడు ధర్మరాజు — "దుర్యోధనుడిపక్షం వుండే యుద్ధంచెయ్యి. కాని మాక్షేమంమాత్రం నీహృదయంలో వుండనీ. అంతేచాలు మాకు."

"సరే, ఇంకా నీఅభిప్రాయ మేమిటో చెప్పు" అని మళ్లీ అడిగాడు భీష్ముడు. దానిమీద "నిన్ను గెలిచేవిధాన మేమిటో అనుగ్రహించు" అంటూ చేతులు జోడించాడు ధర్మరాజు.

ధర్మరాజిలా అడగడంతోనే చిన్న చిరునవ్వునవ్వాడు భీష్ముడు. "నన్ను ఎదిరించి గెలవడం దేవతలకయినా శక్యంకాదోయి"అన్నాడు.

"అవును, అందుకనే నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను" అన్నాడు ధర్మరాజు.

"నాచేతిలో ఆయుధం వున్నంతవరకూ నన్నుఎవ్వరూ జయించలేరు. నువ్వు నామనవడివి. నామనస్సుకరిగించి నన్ను ప్రార్థిస్తున్నావు. అయినా, అది చెప్పడానికి ఇంకా సమయం రాలేదు. ఇప్పుడేమీ అనకు. వెళ్లిపో. మరోసారి వద్దువుకాని" అన్నాడు భీష్ముడు.

సరే, అంటూ సంతోషించాడు ధర్మరాజు. మళ్ళీ ఆయనికి నమస్కరించాడు. తాతగారిమాట శిరోధార్యం చేసుకుని ఆయనదగ్గిర సెలవుపుచ్చుకున్నాడు. తరవాత ద్రోణాచార్యులూ, కృపాచార్యులూ శల్యుడూ—ఈముగ్గురిదగ్గిరికీ వెళ్లాడు. కృష్ణుడూ, నలుగురు తమ్ములూ యథాప్రకారం వెంటవెళ్లారు.

ముందు ద్రోణాచార్యులు దగ్గిరికి వెళ్ళి పాదాభివందనంచేశాడు ధర్మరాజు. యుద్ధంచెయ్యడానికి అనుమతించి, ఆశీర్వదించమని ప్రార్థించాడు.

"స్వయంగా శ్రీకృష్ణమూర్తి మంత్రిగా వుంటే జయం కోసం మాశీర్వదించమని ఇతర్లని కోరడమెందుకూ?" అన్నాడు ద్రోణుడు-"ధర్మం వైపక్షముంటే ఆపక్షం వుంటాడు శ్రీకృష్ణుడు. కృష్ణు డెటువుంటే జయమూ అటే వుంటుంది."

దానిమీద "గురుదేవా, యుద్ధంలో నిన్నెలా జయించాలో అనుగ్రహించు" అంటూ తలవాంచి చేతులుజోడించాడు ధర్మరాజు.

"నాచేతిలో ఆయుధం వున్నంతవరకూ నన్ను ఎవ్వరూ చంపలేరు" అన్నాడు ద్రోణుడు - "నేను ప్రాయోపవేశానికి పూనుకుని అస్త్రసన్యాసంచేస్తేనే నన్ను చంపడం సాధ్యమవుతుంది. అయితే, భరించలేనంత దుర్వార్త వింటేనే కాని వూరికే ప్రాయోపవేశానికి పూనుకోను. ఆవార్తకూడా నమ్మదగ్గ పెద్దమనిషి చెపితేనే నమ్ముతాను. అప్పుడు కాని పగవాడు నన్ను చంపలేడు" అన్నాడు.

ద్రోణాచార్యులు చెప్పింది విన్నాడు ధర్మరాజు. ఆయనదగ్గిర సెలవు పుచ్చుకుని కృపాచార్యులుదగ్గిరికి వచ్చాడు. అయితే ఆయనని ఎలా చంపడం అన్నమాట అడగడానికిమాత్రం నోరు తిరగలేదు. పాదాభివందనంచేసి మాటాడకండా నుంచుండిపోయాడు. అయితే కృపాచార్యులుమాత్రం గ్రహించేశాడు. "నాకుచావులేదోయి, కాని నువ్వు జయిస్తావు. నిన్ను దీవిస్తున్నాను" అన్నాడాయన.

అక్కడినుంచి శల్యుడిదగ్గిరికి వెళ్లాడు ధర్మరాజు. అతడి అనుమతీ తీసుకున్నాడు. "మామా, కర్ణుడికి నువ్వు సారథ్యంచెయ్యవలిసే వస్తుంది. అప్పుడు అతడి పరాక్రమం కుంగిపోయేమాటలాడాలినువ్వు. అతణ్ణి చికాకుపెట్టెయ్యాలి. ఈమాత్రం వరమియ్యి నాకు" అంటూ అతణ్ణి కోరాడు.

"యుద్ధానికి ఉద్యోగిస్తున్నప్పుడే నీకు మాట ఇచ్చాను" అన్నాడు శల్యుడు-"తప్పకండా నామాట నేను చెల్లించుకుంటాను."

ఇలా ఆనలుగురిదగ్గిరా అనుమతి పుచ్చుకుని తమ్ములతో తిరిగి వచ్చేశాడు ధర్మరాజు. ఇంతలో ఉభయసైన్యాలూ పన్నిన వ్యూహాలు చూసే కుతూహలంతో వచ్చిన కర్ణుడిదగ్గిరికి వెళ్ళాడు శ్రీకృష్ణుడు. "కర్ణా, భీష్ముడిమీద అలిగి యుద్ధం మానేశావటకదూ! బావుంది. అయితే, అతడు కళ్ళుమూసేదాకా పాండవులపక్షం వచ్చి, నీయుద్ధ నైపుణ్యంకాస్తా అతడికి చవిచూపడం బావుండదూ!" అని కవ్వించాడతణ్ణి.

"అదేమన్నమాట, కృష్ణా!" అన్నాడు కర్ణుడు – "నాకు భీష్ముడిమీద కోపమేకాని దుర్యోధనుడిమీద కాదే. భీష్ముడిమీద కోపంవల్లే యుద్ధానికి దూరంగా వున్నాను. అంతేకాని దుర్యోధనుడికి అర్పించిన ఈ ప్రాణం మరొకరికోసం వినియోగిస్తాననుకోకు."

కర్ణుడి నిశ్చయానికి సంతోషించాడు కృష్ణుడు. అతడి దగ్గిరనించి ధర్మరాజు దగ్గిరికి వచ్చేశాడు.

కౌరవసైన్యంనించి వచ్చేసి మళ్ళీ వెనక్కి తిరిగాడు ధర్మరాజు. "ఇదిగో, మీలో ఎవ్వరైనాసరే, మాలో చేరాలనివుంటే, వెంటనే రావలసిందని ఆహ్వానిస్తున్నాను. అలా వచ్చినవాళ్లని నాతమ్ములతో సమానంగా ప్రేమతో చూసుకుంటాను" అంటూ కౌరవులందరూ విన్నట్టు గట్టిగా గొంతెత్తి అన్నాడు.

దాంతో "నేనువస్తాను. నన్ను కలుపుకోండి" అన్నాడు నీకుమారుడు యుయుత్సుడు. "తప్పకండా వచ్చెయ్యి. నిన్ను నాఅయిదో తమ్ముడిలా చూస్తాను" అంటూ ప్రేమతో ఆహ్వానించాడు ధర్మరాజు. దుర్యోధనుడి దుర్గుణాలూ, పాండవుల సద్గుణాలూ ఏకరవుపెడుతూ, తనసర్వసైన్యంతోనూ, ధంకానగారాలతోనూ వెళ్లి పాండవసేనలో కలిశాడు యుయుత్సుడు. మహారాజా, ఎక్కడావున్నదే సవతిపిల్లలికి పరస్పరం పడకపోడం. అదలా వుండనీ. యుయుత్సుడు తనతో

కలవడంతోనే ఎంతో సంతృప్తిపడ్డాడు ధర్మరాజు. ఆదరవాక్యాలతో అతణ్ణి ఎంతో అంత సంతోషపెట్టాడు. తరవాత తనరథంమీదికి తాను వచ్చేశాడు; కవచంవేసుకున్నాడు; తూణీరంకట్టుకున్నాడు; ధనుర్బాణాలు పట్టుకున్నాడు. సేనసేనంతా ఒక్కసారి ఉత్సాహంతో కోలాహలం చేసింది. తూర్యారవాలు చెలరేగాయి.

భీముడూ, అర్జునుడూ, నకులసహదేవులూ, తక్కిన రాజులూ ఎవరిరథాలు వాళ్లెక్కి, తమతమ కీలకస్థానాల్లో నుంచున్నారు. అచల వ్యూహం మళ్ళీయథాప్రకారం సిద్ధమయింది. ధర్మరాజు పెద్దలమీద కనపరిచిన వినయానికి ఉభయసైన్యాలూ మెచ్చుకున్నాయి. పాండవులు లోగడ అనుభవించిన బాధలు కొందరు జ్ఞాపకం చేసుకున్నారు. సంధికోసం వాళ్ళుచేసిన ప్రయత్నాలూ ప్రశంసించారు కొందరు.

భగవద్గీత

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా, ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రంలో యుద్ధానికని సమావేశమైన మనవాళ్లూ పాండవులూ ఏం చేశారు?

సంజయుడు : వ్యూహంపన్ని ఎదురుగుండావుంది పాండవుల సైన్యం. చూశాడు దుర్యోధనుడు. తిన్నగా ద్రోణాచార్యులు దగ్గిరికి వెళ్ళి ఇలా అన్నాడు. "ఆచార్యా, అదిగోచూడండి. బుద్ధిమంతుడైన మీ శిష్యుడు, ద్రుపదపుత్రుడు ధృష్టద్యుమ్నుడు వ్యూహంగా తీర్చి పెట్టాడు పాండవుల మహాసైన్యం. అందులో భీమార్జునులతో సమానంగా యుద్ధం చెయ్యగలవాళ్ళు శూరులూ ధనుర్ధరులూ వున్నారు. సాత్యకీ విరాటరాజూ ద్రుపదుడూ ధృష్టకేతుడూ చేకితానుడూ కాశీరాజూ పురుజిత్తు కుంతిభోజుడూ శైబ్యుడూ యుధామన్యుడూ ఉత్తమౌజుడూ అభిమన్యుడూ ద్రౌపదికొడుకులూ—వీళ్ళంతా మహారథులే,

మనలో గట్టివాళ్ళని, నా సేనానాయకుల్ని మీ గుర్తుకోసం చెప్తున్నాను. వినండి. మీరూ భీష్ములూ కర్ణుడూ కృపాచార్యులూ అశ్వత్థామా వికర్ణుడూ భూరిశ్రవసుడూ జయద్రథుడూ మొదలైన వాళ్ళు, ఇంకా ఎంతోమంది అనేకమైన ఆయుధాల్లో ఆరితేరినవాళ్ళు, యుద్ధంలో హేమాహేమీలు వున్నారు. వీళ్ళంతా నాకోసం ప్రాణాలు బలిపెట్టడానికి సిద్ధంగా వున్నారు.

మనబలం భీష్ములు రక్షిస్తున్నారు. వాళ్ళసైన్యం భీముడు చూస్తున్నాడు. ఎంతోఅంతసేన మనది. వాళ్ళది చెప్పేదేముంది ? ఐతే, మీరందరూ మనవ్యూహం కీలకస్థానాల్లోఅన్ని ద్వారాల్లోనూ నిలబడి భీష్ముల్నిమాత్రం జాగ్రత్తగా కాపాడుతూ వుండాలి.

అంతలో ప్రతాపవంతుడు కురువృద్ధుడు — భీష్మపితామహుడు దుర్యోధనుడికి సంతోషం కలగడంకోశం పెద్ద సింహానాదంచేసి, శంఖం పూరించాడు. వెంటనే కౌరవసైన్యంలో శంఖాలూ భేరీలూ మృదంగాలూ కొమ్ముబూరాలూ ఒక్కపెట్టుని మోగాయి. సేన సేనంతా గింగురుమంది.

ఇక్కడ పాండవసైన్యంలో తెల్లగుర్రాలుపూసిన మహారథం మీద శ్రీకృష్ణుడూ అర్జునుడూ తమ దివ్యశంఖాలు పూరించారు. శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం వూదాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. భయంకరమైన పనులుచేసే భీముడు తన పెద్దశంఖం పౌండ్రకం పూరించాడు. ధర్మరాజు అనంతవిజయం, నకులుడు సుఘోషం, సహదేవుడు మణిపుష్పకం పూరించారు. కాశీరాజూ శిఖండీ ధృష్టద్యుమ్నుడూ విరాటరాజూ సాత్యకీ ద్రుపదుడూ ఉపపాండవులూ అభిమన్యుడూ సైన్యమంతటినించీ తమతమ శంఖాలు వొక్కసారి పూరించారు. ఆ మహాధ్వనితో భూమీ ఆకాశమూ దద్దరిల్లిపోయాయి. దుర్యోధనుడూ మొదలైనవాళ్ళ గుండెలు బద్దలైనట్టయింది.

మహారాజా, తరవాత ఏం జరిగిందో చెప్తాను విను. ఇక రెండుసేనలనించీ ఆయుధాలు ప్రయోగించడమే తరవాయిగా వుంది. అర్జునుడు సర్వసన్నద్ధుడయాడు. రథంమీద కపిధ్వజం ఎగురుతూవుంది. పగ్గాలు పట్టుకుని సారథి శ్రీకృష్ణుడు సిద్ధంగా వున్నాడు. గాండీవం సంధించాడు అర్జునుడు. ఒక్కసారి కౌరవులదిక్కు చూశాడు. శ్రీకృష్ణుడితో ఇలా అన్నాడు.

"కృష్ణా, దుర్మార్గుడైన దుర్యోధనుడి మేలుకోసం యుద్ధానికి వచ్చిన శూరులు ఎవరెవరో, వాళ్ళందరినీ వొకసారిచూడాలనివుంది. ఎవళ్ళతో నేనుయుద్ధంచెయ్యాలోవాళ్ళనిబాగా చూసిందికి వీలయేట్టు ఈ రెండుసేనలమధ్యకి పోనిచ్చి మనరథం నుంచోబెట్టు."

అర్జునుడిలా అనడంతోనే రెండుసేనలమధ్యకి రథం నడిపించాడు శ్రీకృష్ణుడు. భీష్ముడూ ద్రోణుడూ తక్కినరాజులు యావన్మందీ వున్న కౌరవసైన్యం ఎదట రథం నుంచోపెట్టాడు. 'అర్జునా, ఇదిగో సమావేశమైవున్న ఈ కౌరవుల్ని చూడు' అన్నాడు.

చూశాడు అర్జునుడు. తండ్రులూ తాతలూ గురువులూ మేనమామలూ అన్నదమ్ములూ కుమాళ్ళూ మనుమలూ నేస్తాలూ మామలూ స్నేహితులూ—వీళ్ళందరినీ రెండ సేనల్లోనూ చూశాడు. అలా యుద్ధానికి సిద్ధంగావున్న బంధువులు యావన్మందినీ చూసేసరికి అతడి మనస్సు నీరైపోయింది. దుఃఖం ముంచుకువచ్చింది. ఇలా అన్నాడు:

"కృష్ణా, యుద్ధంకోసం కూడిన మా బంధువుల్ని చూసి నాకాళ్లూ చేతులూ పట్లుతప్పిపోతున్నాయి. నోరు ఎండిపోతూవుంది. శరీరం వణుకుతూవుండ. గగుర్పాటు కలుగుతూవుంది. చేతిలోంచి గాండీవం జారిబోతూవుంది. ఒళ్ళంతా మంటలుగావుంది. నిలవలేక పోతున్నాను. మనస్సు చలించిపోతూవుంది. దుశ్శకునాలు కనిపిస్తు

న్నాయి. స్వజనాన్ని చంపుకుని ఆతరవాత పొందే లాభ మేమిటో కూడా తెలియకండా వుంది.

కృష్ణా, వద్దు. జయమూవద్దు, రాజ్యమూవద్దు నాకు. సుఖమూ అంతకంటే అక్కరలేదు. ఎవళ్ళకోసం మేము రాజ్యం, భోగం, సౌఖ్యం కావాలంటున్నామో, వాళ్ళే ధనంమీాదా ప్రాణంమీాదా ఆశ వొదులుకుని ఇక్కడ యుద్ధానికి సిద్ధంగా వున్నారు. అలాంటప్పుడు భోగాలతో కాని, జీవితంతో కాని మాకు ప్రయోజన మేముంది? గురువులూ తాతలూ తండ్రులూ కుమాళ్ళూ మనమలూ మామలూ మేనమామలూ బావమరుదులూ ఇతరబంధువులూ నన్ను చంపడానికి వచ్చినా సరే — మూాడులోకాల రాజ్యాధిపత్యంకోసమన్నా కూడా వీళ్ళని చంపలేను నేను. ఇక సామాన్యమైన రాజ్యంమాట అలావుంచు.

దుర్యోధనుడూ మొదలైనవాళ్ళని చంపినంతమాత్రాన మాకు వొడిగపడే దేముంది? వీళ్ళు పాపాత్ములే అయినా వీళ్ళని చంపడంవల్ల పాపమే చుట్టుకుంటుంది. అంచేత వీళ్ళనీ ఈబంధువుల్నీ చంపడం తగనిపని మాకు. ఆత్మీయుల్ని చంపుకుని ఎలా సుఖపడగలం?

దురాశచేత మతిపోయినవాళ్ళు ధృతరాష్ట్రుడి కుమాళ్ళు. కులక్షయంవల్ల కలిగేదోషమూ మిత్రద్రోహంవల్లవచ్చే పాపమూ తెలిసికో లేకండా వున్నారు. కాని తెలిసిన మేము ఈపాపంనించి ఎందుకు మళ్ళకూడ దంటాను!

కులక్షయంవల్ల సనాతనంగా వస్తున్న కులధర్మాలు తుడుచుకుపోతాయి. ధర్మంనశిస్తే కులం యావత్తూ అధర్మం పాలవుతుంది. అధర్మం వ్యాపిస్తే కులస్త్రీలు చెడిపోతారు. స్త్రీలు భ్రష్టలైతే వర్ణసంకరం కలుగుతుంది. వర్ణసంకరంతో అలా సంకరమైన కులానికీ, దాని సంకరానికి కారకులైనవాళ్ళకీ నరకమే గతి అవుతుంది. తద్దినాలూ తర్పణాలూ లోపించి పితరులు అధోగతి పాలవు

తారు. కులనాశనం చేసేవాళ్ళు చేసే ఈ వర్ణసంకర కార్యాలవల్ల కులధర్మాలు నశిస్తున్నాయి. కులధర్మాలు నశించడంతో మనుషులికి శాశ్వతంగా నరకవాసం కలుగుతుందని వింటున్నాం.

రాజ్యసుఖమనే దురాశలో పడి, మావాళ్ళనే మేం చంపడానికి నడుంకట్టాం! అయ్యో, ఎంతపాపానికి వొడిగట్టుకున్నాం!!

ఇంతకంటే ఆయుధాలు వొదిలిపెట్టి పల్లెత్తు మాట్లాడని నన్ను ధృతరాష్ట్రుడి కుమార్లు ఆయుధాలతో యుద్ధంలో చంపితే చంపనీ అదే మంచిది నాకు."

ఇలా అంటూ ధనుస్సూ బాణాలూ పడేశాడు అర్జునుడు. దుఃఖంతో కుమిలిపోతూ యుద్ధభూమిలో రథంమీద చదికిలబడిపోయాడు.

అలా జాలిగా, కళ్ళనీళ్ళు పెట్టుకుంటూ దుఃఖంతో కూచున్న అర్జునుణ్ణి చూసి శ్రీకృష్ణుడు ఇలా అన్నాడు.

"అర్జునా, ఈ విషమస్థితిలో నీకు ఈ మోహం ఎక్కడినించి వచ్చింది? పామరులు చెయ్యవలసిన పని ఇది. స్వర్గానికి విరుద్ధమైంది. అపకీర్తికరమైంది. శత్రువుల్ని తపింపజేసేవాడివి నువ్వు. నీకు తగదిది. ఈపిరికితనం వొదిలిపెట్టు. క్షుద్రమైన హృదయ దౌర్బల్యానికి తావివ్వకు. లే."

అర్జునుడు: భీష్ముడూ ద్రోణుడూ పూజ్యులు. వాళ్ళమీద బాణాలువేసి ఎలా ఎదిరించేది? మహానుభావులైన గురువుల్ని చంపి ఆనెత్తురుకూడు అనుభవించడంకంటే, వాళ్ళని చంపకండా లోకంలో బిచ్చమెత్తుకు బతకడం మంచిదికదా? ఎవళ్ళని చంపి మేం బతకాలనుకోమో, ఆ ధుర్యోధనుడూ వాళ్లూ ఎదురుగుండా వున్నారు. ఇంతకీ యుద్ధంలో మేమే గెలుస్తామో, మమ్మల్ని వాళ్ళే గెలుస్తారో తెలియదు. ఈ రెంటిలో మాకు ఏది మంచిదో అదీ అర్థంకాకండావుంది.

దైన్యంవల్ల నాస్వభావం సరిగా వుండకండావుంది. ధర్మం మనస్సుకి తట్టకండా వుంది. నిన్ను అడుగుతున్నాను. ఏది మంచిదో నిశ్చయించి చెప్పు. నీ శిష్యుణ్ణి నీ శరణుపొందుతున్నాను. ఏం చెయ్యాలో చెప్పు. నన్ను శాసించు. భూమ్మీద ఎదురులేని మహాసామ్రాజ్యం దొరికినా — దేవేంద్రపదవి దొరికినా ఇంద్రియాలు దహించివేస్తున్న నా దుఃఖం ఎలాపోతుందో బోధపడకండా వుంది.

సంజయుడు: శత్రువులంటే మూడు చెరువులనీళ్ళు తాగించేఅంత అర్జునుడూ ఇలా అని, తుదకి 'యుద్ధం చెయ్యను' అంటూ చక్కా వూరుకున్నాడు. అలా ఉభయసేనలమధ్యా దుఃఖిస్తూ కూచున్న అర్జునుణ్ణిచూసి శ్రీకృష్ణుడు చిరునవ్వునవ్వుతూ ఇలా అన్నాడు.

"అర్జునా, దుఃఖించడం అవసరం లేనివాళ్ళకోసం దుఃఖిస్తున్నావు. పైగా పండితుడిలా దానికికారణాలూ చెప్తున్నావు. చచ్చిన వాళ్ళకోసంగానీ, బతికిన వాళ్ళకోసంగానీ పండితులు దుఃఖించరు. నేనూ నువ్వూ ఈ రాజులూ వొకప్పుడు లేనివాళ్ళం కాదు. ఎప్పుడూ వున్నవాళ్ళమే. ఇకముందుకూడా వుంటాము. జీవికి ఈ శరీరంలో బాల్యం యవ్వనం ముసలితనం ఎలాంటివో, ఈ శరీరం వొదిలి మరోశరీరంలో ప్రవేశించడమూ అలాంటిదే. దానికోసం ధీరుడైన వాడు మోహంలో పడడు.

ఇంద్రియాలికి విషయాలతో సంబంధం తప్పదు. అవి చలీవేడీ సుఖమూ దుఃఖమూ కలిగిస్తూ వస్తూ పోతూ వుంటాయి. శాశ్వతమైనవి కావు. వీటిని సహించుకోవాలి నువ్వు. సుఖదుఃఖాలు సమంగా భావించే ధీరపురుషుణ్ణి ఇవి బాధించవు. అలాంటివాడే అమృతత్వం (బ్రహ్మత్వం) పొందగలుగుతాడు.

ఉండడానికి ఉనికి లేదు. ఉన్నదానికి లేకపోడమూ లేదు. తనువులు వుండనివి. ఆత్మ వుండేది; చిరమైంది. అసత్తూ సత్తూ

అనే ఈ రెండింటి యథార్థం తత్వజ్ఞాను లెరుగుదురు. చిరమయిన ఆత్మ అన్నింటిలోనూ వ్యాపించివుంది. దానికి నాశనం లేదనినమ్ము. నాశనంలేని దీన్ని ఎవ్వడూ నాశనం చెయ్యలేడు. ఆత్మ ఎప్పుడూ వొక్కలాగే వుంటుంది. ప్రత్యక్ష ప్రమాణాలికి అవుపించకండా వుంటుంది. శరీరాలు నశిస్తాయి. కాని, ఆత్మ నశించ దనే తత్వజ్ఞులు చెప్పారు. అంచేత, అర్జునా, లే. యుద్ధం చెయ్యి.

ఆత్మ చంపుతుందని అనుకునేవాడూ, చంపబడుతుందని అనుకునేవాడూ — ఈ ఉభయులూ తెలియనివాళ్ళే. ఇది ఎవర్నీ చంపదు. అలాగే ఎవరిచేతా చావదు. దీనికి చావులేదు. పుట్టుకా లేదు. ఆది లేదు. అంతూ లేదు. ఒకప్పుడు వుండడం, తిరిగీ వుండకపోడం లేనేలేదు దీనికి. నిత్యమైందిది. శాశ్వతమైంది. పురాతనమైంది. శరీరాన్ని చంపినా ఇది చావదు. ఇలా ఈ ఆత్మ శాశ్వతమైందనీ, నాశనం లేదనీ, చావు పుట్టుకలు లేందనీ తెలిసినవాడు ఎవణ్ణయినా ఎలా చంపుతాడు? లేదా, ఎలా చంపిస్తాడు?

మనిషి చిరిగినబట్టలు వొదిలిపెట్టి కొత్తబట్టలు కట్టుకున్నట్టు, జీర్ణించినశరీరాలు విడిచిపెట్టి జీవాత్మ కొత్తశరీరాలు ధరిస్తుంది. ఆత్మని ఆయుధాలు నరకలేవు. అగ్ని కాల్చలేదు. నీళ్ళు తడపలేవు. గాలి ఇగిరించలేదు. ఇది ముక్కలు కాదు. కాలదు. తడవదు. ఎండదు. ఇది నిత్యమైంది. అంతటా వ్యాపించి వుంది. స్థిరమైంది. చలనంలేంది. సనాతనమైంది. కానైతే ఇది కళ్ళకి కనపడదు. ఏ ఇంద్రియానికీ గోచరం కాదు. మనస్సుతో తెలుసుకోడానికీ సాధ్యం కాదు. ఏ వికారమూలేదు దీనికి. ఈ యథార్థమే చెప్పారు తత్వజ్ఞులు. ఇది తెలుసుకుని మరి దుఃఖించకూడదు నువ్వు.

ఒకవేళ ఈ ఆత్మ ఎప్పుడూ చస్తూ, పుడుతూ వుంటుందని భావించావే అనుకో, అయినా ఇలా దుఃఖించడం కూడ దంటాను.

ఏమంటే, పుట్టిన దానికి చావు తప్పదు కదా! అలాగే చచ్చిన దానికి పుట్టుకా తప్పదు. అంచేత, ఎలాగూ తప్పని దీనికోసం దుఃఖించడం కూడదనిపని కాదా? భూతకోటి యావత్తూ పుట్టుకకి పూర్వం వ్యక్తంకాదు. మధ్యలోమాత్రం వ్యక్తమవుతుంది మరణం తరవాత కూడా మళ్ళీవ్యక్తంకాదు. ఇలాంటి విషయంలో దుఃఖించడం దేనికి

ఒకడు ఈఆత్మని ఆశ్చర్యంగా చూస్తాడు. అలాగే మరొకడు ఆశ్చర్యంగా చెపుతాడు. ఇంకొకడు ఆశ్చర్యంగా వింటాడు. ఇలా చూసినవాడూ, చెప్పినవాడూ, విన్నవాడూ ఎవడూకూడా ఆత్మని తెలుసుకోలేడు. అందరి దేహాల్లోనూ ఈ ఆత్మవుంది. ఇది చావడమంటూ లేదు. కనక ఎవ్వరికోసమూ నువ్వు దుఃఖించడం తగదు.

అంతేకాక, నీ స్వధర్మం చూసినా నువ్వు చలించవలిసిన పనిలేదు. ఏమంటే క్షత్రియుడికి ధర్మయుద్ధంకంటే శ్రేయస్కరమైంది మరొకటి లేదు. కోరకండా స్వర్గద్వారాలు తెరిచిపెట్టినట్టు లభించిన ఇలాంటియుద్ధం - సౌఖ్యం రాసిపెట్టిన క్షత్రియులకే దొరుకుతుంది. ఈ ధర్మయుద్ధం నువ్వు విడిచిపెడితే నీస్వధర్మం నువ్వు విడిచినవాడివవుతావు. అంతేకాదు, నీ కీర్తి నువ్వు మట్టిపాలు చేసుకుంటావు. పాపం పోసుకుంటావు. లోకులు శాశ్వతంగా నీ అపకీర్తి ఆడిపోసుకుంటారు. గౌరవంగా బతికినవాడికి మరణంకంటే అపకీర్తి భరించరాంది. ఇంతవరకూ నిన్ను మేరువులాచూస్తున్న మహారథుల్లోనువ్వు గడ్డిపోచలా అయిపోతావు. యుద్ధభూమినించి పలాయనం చిత్తగించినవాడిగానే భావిస్తారునిన్ను. నీశత్రువులు నీసామర్థ్యం నిందిస్తారు. అనరాని మాటలన్నీ అంటారు. ఇంతకంటే మించిన దుఃఖం మరేముంటుంది? యుద్ధంలో మరణిస్తే స్వర్గం కాళ్ళముందుకి వస్తుంది. గెలిచావో రాజ్యం అనుభవిస్తావు. అంచేత, అర్జునా, లే. యుద్ధానికి సిద్ధపడు. సుఖం దుఃఖం లాభం నష్టం, జయం అపజయం ఏదైనా

వొకటే అని భావించు. యుద్ధానికి సిద్ధపడు ఇలా సమబుద్ధితో యుద్ధంచేస్తే పాపం రాదు.

ఇంతవరకూ నీకు సాంఖ్యజ్ఞానం చెప్పాను. ఇక కర్మయోగ విషయం చెపుతాను, విను. దీంతో కర్మబంధాలు వొదిలించుకోగలవు నువ్వు. ఈకర్మయోగంలో ఆరంభించింది నాశనంకావడమంటూ లేదు. ఇందులో విఘ్నాలుకూడా వుండవు. ఈధర్మం ఏమాత్రం ఆచరించినా కూడా అది ఎంతోఅంత భయంనించి కాపాడుతుంది.

చెయ్యదగిందేదో, చెయ్యరాందేదో నిశ్చయించగలబుద్ధి ఈ యోగంలో ఏకాగ్రంకావాలి. అలా నిశ్చయంలేనివాళ్ళ బుద్ధులు చిలవలూ పలవలూవేసి పరిపరివిధాల పరిగెడతాయి.

వేదాల్లోని కర్మకాండకి చెందిన మాటలమీద వ్యామోహం పెట్టుకుని, ఇంతకంటే మరేమీ లేదని వాదించే మూఢులు "అనేక మయిన కర్మలఫలం మళ్ళీ పుట్టడమే. అందువల్ల ఐశ్వర్యం, భోగం అనుభవించవచ్చు" అంటూ పువ్వులు పూసినట్టు ఎన్నో పొదుపైన మాటలు చెపుతారు. స్వర్గమే వాళ్ళకి పరమావధి. పైమాటలే వారికి ఆదర్శం. భోగాలూ ఐశ్వర్యాలూ మాత్రమేవాళ్ళలక్ష్యం. అంచేత ఏది చెయ్యదగిందో, ఏది చెయ్యరాందో నిశ్చయించగల స్థిరబుద్ధి వాళ్ళకి ఎన్నడూ కుదరదు.

సత్వమూ, రజస్సూ, తమస్సూ- ఈ మూడుగుణాలికి సంబంధించిన విషయాలే చెపుతాయి వేదాలు. నువ్వు ఈ మూడుగుణాలు లేనివాడివి కావాలి. ద్వంద్వాలు లేనివాడివికావాలి. ఎప్పుడూ సత్వసంపన్నుడివి కావాలి. లేనిదానికోసం దేవులాడడంకాని, ఉన్నదానికోసం ప్రాకులాడడంకాని లేకండావుండాలి. ఆత్మవంతుడివి కావాలి

ఎక్కడపడితే అక్కడ బాగా నీళ్ళు నిండి వున్నప్పుడు వొక నూతివల్ల ఎంతప్రయోజనమో, బ్రహ్మజ్ఞానం కలవాడికి వేదాలన్నింటివల్లా అంతే ప్రయోజనం.

కర్మలు చేయడంలోనే నీ అధికారం అంతే. వాటిఫలం మీద మాత్రం ఎన్నడూ అధికారం వుండకూడదు. ఫలాపేక్ష పెట్టుకుని కర్మ చెయ్యవద్దు. అలా అని కర్మలు మానివేయాలనీ అనుకోకూడదు. ఫలాపేక్ష వుంచుకోకండా యోగపరుడివి కావాలి. సిద్ధి కలగడం, కలగకపోడం — రెండూ వొకటే అని సమత్వబుద్ధితో కర్మలు చెయ్యాలి. ఈసమత్వబుద్ధినే యోగమంటారు. సమత్వబుద్ధిలేని కర్మ ఎంతో నికృష్టమైంది. అందుకని సమత్వబుద్ధి కుదుర్చుకోవాలి. ఫలాపేక్షకలవాడు అధముడు. సమత్వబుద్ధికలవాడు పాపపుణ్యాలు రెండూ ఈలోకంలోనే వొదిలిపెడుతున్నాడు. కనక యోగంకోసం- అంటే సమత్వబుద్ధికోసం సిద్ధపడు. కర్మల్లో కౌశలమే యోగం. సమత్వబుద్ధి కల జ్ఞానవంతులు చేసే కర్మల్లో ఫలాపేక్ష వుండదు. అంచేత వాళ్ళు జన్మబంధాల్లోంచి విడిపోయి, దుఃఖమూ తాపమూ లేని స్థితిని పొందుతున్నారు.

ఐతే, ఎప్పుడైతే నీ బుద్ధి మోహకల్మషంనించి దాటి బయటపడుతుందో అప్పుడే నువ్వు ఇంతవరకూ విన్న దానిమీదా ఇక వినబోయే దానిమీద నీకు అసహ్యం కలుగుతుంది. వేదాలూ అవీ విని కలతపడ్డ నీ బుద్ధి చలించకండా సమాధిలో ఎప్పుడు స్థిరంగా వుంటుందో అప్పుడే నీకు యోగం ప్రాప్తిస్తుంది.

అర్జునుడు : సమాధిలోవుండే స్థితప్రజ్ఞుడి (స్థిరబుద్ధికలవాడి) లక్షణమేమిటి? అతడు ఏమిటి మాట్లాడతాడు? ఎలా వుంటాడు? ఎలా నడుచుకుంటాడు?

శ్రీకృష్ణుడు : మనస్సులోని కోర్కెలన్నీ మానుకున్నవాడూ, తనలో తాను సంతుష్టిపడేవాడూ, స్థితప్రజ్ఞుడనిపించుకుంటాడు. దుఃఖాలు వచ్చినప్పుడు కించపడనివాడూ, సుఖాలు వచ్చినప్పుడు పుష్పొంగనివాడూ, అనురాగం, క్రోధం, భయం — ఇవేవీ లేనివాడూ, మునిలాగ ఉదాసీనంగా వున్నవాడూ స్థితప్రజ్ఞుడనిపించుకుంటాడు. దేనిమీదా మమకారం లేనివాడూ మంచికి సంతోషంగానీ చెడ్డకి ద్వేషంగానీ లేనివాడూ స్థితప్రజ్ఞుడు. తాబేలు తన అవయవాలన్నీ లోపలికి ముడుచుకున్నట్టు విషయాలన్నింటినించీ ఇంద్రియాలు మళ్ళించుకున్నవాడు స్థితప్రజ్ఞుడు.

ఆహారం మొదలయినవి విడిచిపెట్టినంత మాత్రాన అవి విడిచిపెట్టడంమాత్రం జరుగుతుంది. అంతేకాని వాటిమీద వాంఛమాత్రం పోదు. ఆత్మదర్శనమైనవాడికి విషయవాసన సహా నశిస్తుంది. విషయవాసన నశించినవాడే స్థితప్రజ్ఞుడు.

వివేకం కలిగి పురుషుడు ఎంతప్రయత్నిస్తూవున్నా క్షోభపెట్టడమే స్వభావంగాకల ఇంద్రియాలు బలాత్కారంగా మనస్సుని పెడదారికి లాగుతూ వుంటాయి. అంచేత వాటిని వశంలో పెట్టుకోవాలి. సమాధిలో నామీద మనస్సు లగ్నం చేసుకోవాలి. అలా చెయ్యగలిగినవాడే స్థితప్రజ్ఞుడు.

విషయాలు భావిస్తూవుండే పురుషుడికి ఆ విషయాలమీదే ఆసక్తి వృద్ధిఅవుతూ వుంటుంది. విషయాలమీద ఆసక్తి కలగడంతోటే కోరిక రేకెత్తుతుంది. కోరికతో క్రోధం కలుగుతుంది. క్రోధంవల్ల ఒవివేకమూ, అవివేకంతో మతిమరుపూ పుట్టుకువస్తాయి మతిమరుపుతో బుద్ధి నశిస్తుంది. బుద్ధి నశించడంతోనే సర్వనాశనం జరుగుతుంది. ఐతే అంతఃకరణం స్వాధీనంలో వున్నవాడు రాగద్వేషాలనించి బైటపడి, తన స్వాధీనంలోవున్న ఇంద్రియాలతో విష

యాలు అనుభవిస్తూ వున్నప్పటికీ మనస్సులో ప్రసన్నత్వం పొందు తాడు. మనస్సు ప్రసన్నమైనవాడికి అన్ని దుఃఖాలూ హరించి పోతాయి. అలా మనస్సు ప్రసన్నమైతే వెంటనే బుద్ధి కుదుటబడు తుంది. బుద్ధి కుదుటపడినవాడే స్థితప్రజ్ఞుడు.

యోగంలేనివాడికి స్థిరబుద్ధి కుదరదు. భావనసహా కలగదు. భావనలేనివాడికి శాంతి వుండదు. శాంతిలేనివాడికి సౌఖ్యంమాత్రం ఎక్కడినించి వస్తుంది? ఏమంటే — నీటిమీద వోడని గాలి స్థిరంగా వుంచనట్టు విషయాల్లో చరించే ఇంద్రియాల వెంటపడ్డ మనస్సు బుద్ధిని స్థిరంగా వుండనివ్వదు. అంచేత, అన్నివిధాలా విషయాల నించి ఇంద్రియాలు అరికట్టినవాడే స్థితప్రజ్ఞుడు.

భూతకోటిఅంతటికీ రాత్రి అయినప్పుడు స్థితప్రజ్ఞుడు మేలుకుని వుంటాడు. భూతకోటియావత్తూ మేలుకుని వున్నప్పుడు అతడికి రాత్రిగా వుంటుంది.

నాలుగుదిక్కులనించీ నీళ్ళు ఎన్ని వచ్చి పడుతూవున్నా నిండు సముద్రం నిలకడగానే వుంటుంది. అలాగే విషయవాసనలన్నీ తనలో ప్రవేశిస్తూవున్నా శాంతంగానే వుంటాడు స్థితప్రజ్ఞుడు. విషయాసక్తు డికిమాత్రం శాంతి వుండదు.

కోరికలన్నీ మానుకుని నిస్పృహగా వుండేవాడూ, అహం కారం మమకారం లేకండా నడుచుకునేవాడూ శాంతి పొందుతాడు. అర్జునా, ఇదే బ్రాహ్మీస్థితి. ఈ స్థితి లభించాక ఎవడూ మోహం చెందడు. మనిషి మరణకాలంలో కూడా ఈస్థితికి వస్తే చాలు, బ్రహ్మత్వం పొందుతాడు.

అర్జునుడు: కర్మకంటే మరి బుద్ధే శ్రేష్ఠమైందని నీ అభిప్రాయ మైతే, కృష్ణా, నన్ను ఈ ఘోరకర్మలో — యుద్ధంలో ఎందుకు ప్రవేశ పెడుతున్నావు? కలగాపులగమైన మాటలతో నా బుద్ధి భ్రమింప

చేస్తున్నట్టున్నావు. ఏది నాకు మంచిదో ఆ వొక్కటీ నిశ్చయించి చెప్పు.

శ్రీకృష్ణుడు : ఈ లోకంలో సాంఖ్యులికి జ్ఞాన యోగమూ, యోగులికి కర్మయోగమూ—ఇలా రెండునిష్ఠలూ పూర్వం చెప్పాను. మనిషి కర్మలు చెయ్యందే కర్మలఫలాపేక్ష వొదలడంజరగదు. కర్మలు మానివేయడంవల్ల సిద్ధికలగదు. అసలు ఏమనిషీ ఎన్నడూ క్షణ మయినా కర్మచెయ్యకండా వుండలేడు. ఏమంటే ప్రకృతిలో పుట్టిన గుణాలికి లోబడి ప్రతివాడూ కర్మలు చెయ్యడానికి బాధ్యుడు.

పైకిమాత్రం చేతులూ మొదలయిన కర్మేంద్రియాలు బిగబట్టి మనస్సులో విషయాలు తలపోస్తూ వుండేవాడు మూఢుడు. అలాంటి వాణ్ణి కపటాచారుడంటారు. కాని, మనస్సుతో ఇంద్రియాలు నిగ్ర హించి, ఫలాపేక్షలేకండా, కర్మేంద్రియాలతో కర్మలుచేసేవాడు ఉత్తముడు. అంచేత అర్జునా, నీకు నియమితమైన కర్మ నువ్వు చెయ్యి. కర్మ చెయ్యకపోడంకంటే చెయ్యడమే ఎంతో మంచిది. అంతేకాదు, కర్మచెయ్యకపోతే శరీరయాత్రసహా సాగదు.

యజ్ఞంకోసం చేసేవి కాక ఇతరత్రా చేసే కర్మలు లోకంలో బంధహేతువులే అవుతున్నాయి. అందుకని ఫలాపేక్షలేకండా యజ్ఞం కోసం కర్మ చెయ్యి. పూర్వం యజ్ఞాలతోసహా ప్రజల్ని సృష్టించి బ్రహ్మ ఇలా చెప్పాడు : 'ఈ యజ్ఞాలతో మీరు అభ్యుదయం పొందండి. మీకు ఇవి కామధేనువులాగ కోరిన కోరికలు తీరుస్తాయి. యజ్ఞాలతో మీరు దేవతల్ని సంతోషపెట్టండి. వాళ్ళు మిమ్మల్ని సంతోషపెడతారు. ఇలా వాళ్ళని మీరూ మిమ్మల్ని వాళ్ళు ప్రేమించుకోండి. దాంతో మహోన్నతమైన శ్రేయస్సు కలుగుతుంది. దేవతలు యజ్ఞాల్తో సంతృప్తిపడి మీరు కోరిన సమస్తభోగాలూ

మీకు ప్రసాదిస్తారు. వాళ్ళిచ్చినవి వాళ్ళకి నివేదించకుండా అనుభవించినవాడు దొంగ అనిపించుకుంటాడు.

యజ్ఞాలుచేసి అందులో మిగిలిందే భుజించే సత్పురుషులు సర్వపాపాలనించీ ముక్తి పొందుతున్నారు. అలా కాకండా తమ స్వంతం కోసం వంటచేసుకునే వాళ్ళు పాపులు. అలాంటి వాళ్ళు కేవలం పాపమే తింటున్నారు.

ప్రాణులు అన్నీ అన్నంనించి పుడుతున్నాయి. అన్నం మేఘంనించి పుడుతుంది. మేఘం యజ్ఞంనించి పుడుతుంది. యజ్ఞం కర్మనించి పుడుతుంది. కర్మ బ్రహ్మం (ప్రకృతి) నించి పుడుతుంది. బ్రహ్మం అక్షరంనించి అనగా పరమాత్మనించి పుడుతుంది. అంచేత సర్వత్రా వ్యాపించివున్న బ్రహ్మం సర్వదా యజ్ఞాల్లో ప్రతిష్ఠితమైవుంది. ఇలాంటి ఈచక్రం అనుసరించనివాడి జీవితం పాపభూయిష్టమయిందని నమ్మి. ఇంద్రియలంపటుడైన అలాంటివాడి బతుకు నిష్ఫలమే అన్నమాట.

కాని, ఆత్మప్రీతి, ఆత్మతృప్తీ, ఆత్మసంతోషమూ — ఇవి కల వ్యక్తికిమాత్రం మరి చెయ్యవలసిందేదీ వుండదు. అతడికి ఈలోకంలో కర్మచెయ్యడంవల్ల ఎలాంటి ప్రయోజనమూ లేదు. చెయ్యకపోయినందువల్ల వచ్చేనష్టమూలేదు ఏప్రాణితోనూ అతడికి స్వార్థమైన ఎలాంటి అవసరమూ లేదు. కనక, ఫలాపేక్ష లేకండా నువ్వు చెయ్యవలిసిన కర్మ నువ్వు చెయ్యి. ఏమంటే, ఫలాపేక్షవుంచకండా కర్మచేసే మనిషి తప్పకండా మోక్షం పొందుతాడు.

జనకుడూ మొదలయినవాళ్ళు ఇలాగే కర్మలుచేసి సిద్ధిపొందారు. లోకకల్యాణం దృష్టిలోపెట్టుకుని అయినా నువ్వు కర్మలు చెయ్యడం అవసరం. శ్రేష్ఠుడైన వ్యక్తి ఎలా నడుచుకుంటే, తక్కినవాళ్ళూ అలాగే నడుచుకుంటారు. అతడు ఏది ప్రమాణమనిచేస్తే దాన్నే లోకం అనుసరిస్తుంది.

అర్జునా, మూడులోకాల్లోనూ నేను చెయ్యవలిసిందంటూ ఏదీ లేదు. నాకులేందికానీ, పుండవలిసిందికానీ ఏదీ లేదు. ఐనా నేనుకర్మలు చేస్తూనేవున్నాను. అప్రమత్తుణ్ణయి నేను కర్మలు చేయకపోయానో, అప్పుడు మనుషులు సర్వవిధాలా నామార్గమే అనుసరిస్తారు. నేను కర్మలు చెయ్యకపోతే ఈలోకం చెడుతుంది. సాంకర్యానికి నేనే కారకుణ్ణవుతాను. ఈప్రజల్ని నాశనంచేసినవాణ్ణీ నేనే అవుతాను.

అజ్ఞానులు ఆసక్తితో చేసినట్టే, జ్ఞానులు లోకకల్యాణం కోసం ఆసక్తిలేకండా కర్మలు చెయ్యాలి. కర్మలమీద ఆసక్తికల అజ్ఞానుల బుద్ధి చెడగొట్టకూడదు. జ్ఞానవంతుడు తాను సర్వకర్మలూ చక్కగా చేస్తూ వాళ్ళుకూడా చేసేటట్టుచూడాలి.

అన్నిరకాల కర్మలూ ప్రకృతిగుణాలవల్లే జరుగుతూ వుంటాయి. ఐతే, అహంకారంవల్ల ఆత్మజ్ఞానం లేనివాడు ఆకర్మలుతానేచేశానని భావిస్తాడు. కాని, గుణాలూ కర్మలూ తనకంటే వేరేవున్నాయి అన్న తత్వం తెలిసినవాడు ఇంద్రియాలే విషయాల్లో ప్రవర్తిస్తున్నాయని తెలుసుకుని వాటిలో ఆసక్తుడు కాడు.

ప్రకృతిగుణాలతో భ్రాంతిచెందినవాళ్ళు గుణాలమీదా కర్మల మీదా ఆసక్తి పెట్టుకుంటారు. అల్పజ్ఞులైన ఆ మంద మతుల్ని జ్ఞానవంతులు పెడదారిలో పెట్టకూడదు. అంచేత అర్జునా, నువ్వు వివేక బుద్ధితో నీసమస్తకర్మలూ నాకు సమర్పించు. ఆశా, మమకారమూ, శోకమూ విడిచిపెట్టు. యుద్ధంచెయ్యి.

అసూయలేకండా శ్రద్ధగా నా ఈమతం ఎప్పుడూఅనుసరించే వాళ్ళుకూడా కర్మబంధాలనించి విముక్తులౌతారు. కాని, నా మతం నిందిస్తూ, అనుసరించనివాళ్ళు ఏవిధమయిన జ్ఞానమూ లేని అవివేకులూ భ్రష్టులూ అని నమ్ము.

జ్ఞానవంతుడుకూడా తన ప్రకృతినిబట్టే నడుచుకుంటున్నాడు. నిజానికి ప్రాణులు యావత్తూ తమ ప్రకృతి ప్రకారమే ప్రవర్తిస్తున్నాయి. అలాంటప్పుడు అర్జునా, నిగ్రహంమాత్రం ఏం చేస్తుంది?

ప్రతి ఇంద్రియానికీ అనుకూలవిషయంమీద అనురాగమూ, ప్రతికూల విషయంమీద ద్వేషమూ ఏర్పడి వుంటాయి. అంచేత వాటికి లొంగి పోకూడదు. రాగద్వేషాలు రెండూ శ్రేయోమార్గానికి శత్రువులు.

బాగా చేసిన పరధర్మంకంటె, లోపంతోవున్నా స్వధర్మమే శ్రేయస్కరమైంది. స్వధర్మంలో మరణించినా మంచిదే. కాని, పరధర్మం మాత్రం భయంకరమైంది.

అర్జునుడు : తనకి ఇష్టంలేకపోయినా ఏదో బలవంతంగా తనని ప్రేరేపిస్తున్నట్టు పాపం చేస్తున్నాడు మనిషి. ఐతే, అలా అతణ్ణి ఏది ప్రేరేపిస్తున్న దంటావు?

శ్రీకృష్ణుడు : కామం. మహోగ్రమైన ఈకామం రజోగుణం వల్ల పుడుతుంది. దీని ఆకలికి అంతంలేదు. మహా పాపస్వభావం కల దిది. ఈ కామమే క్రోధం. లోకంలో దీన్ని మించిన శత్రువు లేదని నమ్ము. పొగచేత అగ్ని మరుగుపడ్డట్టు, మకిలిచేత అద్దంమరుగు పడ్డట్టు, మావిచేత గర్భం మరుగు పడ్డట్టు ఈ కామంచేత జ్ఞానం మరుగుపడిపోతుంది. జ్ఞానికి చిరశత్రు విది. తృప్తిపడని అగ్నిలాంటిది. కామరూప. దీనితో జ్ఞానం కప్పడి పోతుంది.

ఇంద్రియాలూ, మనస్సూ, బుద్ధీ. ఈ కామానికి ఆశ్రయస్థానాలని చెపుతారు. వీటిద్వారానే ఇది జ్ఞానాన్ని మరుగుపరిచి జీవుణ్ణి మోహంలో పడదోస్తుంది. అంచేత అర్జునా, మొదట నువ్వు ఇంద్రియాలు వశపరుచుకో. జ్ఞానమూ, విజ్ఞానమూ నాశనం చేసే ఈపాపిష్ఠి కామం వొదిలిపెట్టు.

దేహంకంటే ఇంద్రియాలు గొప్పవంటారు. ఇంద్రియాలకంటే మనస్సు గొప్పది. మనస్సుకంటే బుద్ధి గొప్పది. బుద్ధికంటే ఆత్మ గొప్పది. ఇలా బుద్ధికంటే గొప్పదైన ఆత్మని తెలుసుకుని, నీ అంతట నువ్వే ధైర్యం తెచ్చుకో. ఒకంతట జయించశక్యంకాని ఈ కామమనే శత్రువుని హతమార్చు.

నాశనమంటూ లేని ఈ యోగం నేను సూర్యుడికి చెప్పాను. సూర్యుడు మనువుకి చెప్పాడు. మనువు ఇక్ష్వాకుడికి చెప్పాడు. ఇలా పరంపరగా వచ్చిన ఈ యోగం, రాజరుషులు ఎరిగి వుండేవాళ్ళు. ఎంతోకాలం అయిపోడం వల్ల ఈ లోకంలో ఇప్పుడిది లోపించి పోయింది. నువ్వు నాకు భక్తుడివి. స్నేహితుడివి. అంచేత పరమ రహస్యమైన ఆ పురాతనయోగమే ఇప్పుడు నీకు చెప్పాను.

అర్జునుడు : సూర్యుడు ఏనాడో పుట్టాడు. తరవాత ఇప్పుడు పుట్టినవాడివి నువ్వు. అలాంటప్పుడు ఆదిలో నువ్వు సూర్యుడికి ఇది చెప్పావంటే ఎలా నమ్మడం?

శ్రీకృష్ణుడు : అర్జునా, నాకూ నీకూ అనేక జన్మలు గతించాయి. వాటన్నిటినీ నే నెరుగుదును. నువ్వు ఎరగవు. నేను పుట్టుక లేనివాణ్ణే అయినా, ఎప్పుడూ లోపించని జ్ఞానశక్తి స్వభావుణ్ణే అయినా, సర్వభూతాలికీ ఈశ్వరుణ్ణే అయినా నాప్రకృతిని ఆశ్రయించి నామాయాశక్తిచేత నేను పుడుతూనే వున్నాను. ఎప్పుడెప్పుడు ధర్మానికి హాని కలుగుతుందో, ఎప్పుడు అధర్మం అభివృద్ధి చెందుతుందో, అప్పుడు నన్ను నేనే సృష్టించుకుంటూ పుడుతున్నాను. సాధువుల్ని రక్షించడం కోసం, దుర్మార్గుల్ని హతమార్చడంకోసం, ధర్మం ప్రతిష్ఠించడంకోసం, ప్రతియుగంలోనూ నేను పుడుతున్నాను. ఇలా దివ్యమయిన నా జన్మకర్మల్లోని యథార్థం తెలుసుకున్నవాడు కాలం చేశాక తిరిగి మరి పుట్టడు. నాలోనే ఐక్యమవుతాడు.

అనురాగమూ, భయమూ, క్రోధమూ మానుకుని, నామీదే భావంపెట్టుకుని, నన్నే ఆశ్రయించినవాళ్ళు ఎంతోమంది జ్ఞానతపస్సు చేత పరిశుద్ధులై నాలోనే ఐక్యమయారు. ఎవళ్ళు నన్ను ఎలా భజిస్తే వాళ్ళని నేను అలాగే అనుగ్రహిస్తున్నాను. ఎలా చూసినా, మానవులు యావన్మందీ అన్ని విధాలా నామార్గమే అనుసరిస్తు న్నారు. మానవలోకంలో కర్మఫలం శీఘ్రంగానే ప్రాప్తమవుతుంది. అందుకని కర్మఫలసిద్ధి కోరేవాళ్ళు ఈ లోకంలో దేవతల్ని పూజి స్తున్నారు.

గుణాలా, కర్మలా భేదాలబట్టి నాలుగు వర్ణాల వ్యవస్థ నేనే సృష్టించాను. దీన్ని చేసినవాణ్ణి నేనే అయినా నాశనంలేని నేను దీనికి కర్తని కానని నమ్ము. కర్మలు నన్ను అంటవు. ఏమంటావా, కర్మ ఫలంమీద నాకు ఆసక్తి లేదు. ఇలాంటివాణ్ణని నన్ను తెలుసుకున్న వాణ్ణికూడా కర్మలు బంధించవు.

మోక్షాపేక్ష కలిగిన పూర్వులుకూడా ఇది తెలుసుకుని కర్మలు చేశారు. అంచేత అప్పటి పూర్వులూ, వాళ్ళ పూర్వులూ చేసిన కర్మలే నువ్వూ చెయ్యి. కర్మ ఏదో, అకర్మ ఏదో తెలుసుకోడంలో పండితులుకూడా భ్రమపడతారు. ఐతే, దేన్ని తెలుసుకుంటే నీకు శుభం కలుగుతుందో ఆ కర్మతత్వం నీకు చెపుతున్నాను, విను. కర్మ గతి గహనమైంది. అంచేత కర్మ అంటే ఏమిటో, వికర్మ అంటే ఏమిటో, అకర్మ అంటే ఏమిటో మొదట తెలుసుకోవాలి. కర్మలో అకర్మనీ, అకర్మలో కర్మనీ చూసిన మనిషే మనుష్యులందరిలోనూ బుద్ధిమంతుడు. అతడే సర్వకర్మలూ చేస్తూవుండే యోగి అన్నమాట.

ఎవడి సర్వప్రయత్నాలూ ఫలాపేక్ష లేకండా వుంటాయో, ఎవడి కర్మలు జ్ఞానాగ్నిలో దగ్ధమవుతాయో అతణ్ణే పండితుడంటారు తెలిసినవాళ్ళు. కర్మఫలంమీద అపేక్ష వుంచకండా కర్మఫలసాధ నాలు ఆశ్రయించకండా ఎప్పుడూ తృప్తిగా వుండేవాడు కర్మలుచేస్తూ

వున్నా చెయ్యనట్టే లెక్క. ఆశలులేనివాడూ, మనస్సూ ఇంద్రియాలూ స్వాధీనం చేసుకున్నవాడూ, తనకంటూ ఏదీ అక్కరలేనివాడూ — ఇలాంటివాడు కేవలం శారీరకంగా కర్మలు చేసినా అతణ్ణి పాపాలంటవు. అయాచితంగా దొరికినదాంతో తృప్తిపడేవాడూ, సుఖదుఃఖాలూ లాభనష్టాలూ మొదలయిన ద్వంద్వాలు లేనివాడూ, మచ్చరం లేనివాడూ, కార్యం సిద్ధించినా సిద్ధించకపోయినా వొకలాగే భావించేవాడూ కర్మలు చేసినా అవి అతణ్ణి బంధించవు. విషయాభిలాష నశించినవాడూ, రాగద్వేషాలనించి ముక్తుడయినవాడూ, జ్ఞానం మీద స్థిరచిత్తం కలవాడూ కేవలం యజ్ఞం కోసమే - అంటే లోకం మేలు కోసమే కర్మలు చేస్తాడు. అలాంటివాడు చేసే ఆకర్మలు అతణ్ణి బంధించవు. సమగ్రంగా విలీనమైపోతాయి.

అర్పణం (హవనం) బ్రహ్మమే. హవిస్సూ బ్రహ్మమే. అగ్ని బ్రహ్మమే. హోతా బ్రహ్మమే. హవనక్రియా బ్రహ్మమే. ఇలా ఇదంతా బ్రహ్మమే అని దృఢబుద్ధికలవాడుపొందే ఫలమూ బ్రహ్మమే.

కొందరు యోగులు దేవతలకి సంబంధించిన యజ్ఞాలేచేస్తున్నారు. మరికొందరు బ్రహ్మమనే అగ్నిలో యజ్ఞాలతోనే యజ్ఞాలు హోమం చేస్తున్నారు. కొందరు చెవీ మొదలయిన ఇంద్రియాలే హవిస్సుచేసి నిగ్రహమనే అగ్నిలో హోమంచేస్తున్నారు. కొందరు శబ్దమూ మొదలయిన విషయాలు హవిస్సుగా ఇంద్రియాలు అనే అగ్నిలో హోమంచేస్తున్నారు. మరికొందరు ఇంద్రియవ్యాపారాలూ, ప్రాణవాయువూ మొదలయిన వాయువులు ఐదింటి చేష్టలూ జ్ఞానంతో వెలిగించిన ఆత్మసమాధి అనే యోగాగ్నిలో హోమం చేస్తున్నారు.

ఇంకా కొందరు ద్రవ్యయజ్ఞమూ, కొందరు తపోయజ్ఞమూ, కొందరు యోగయజ్ఞమూ, కొందరు స్వాధ్యాయ యజ్ఞమూ,

కొందరు జ్ఞానయజ్ఞమూ చేస్తున్నారు. ఇలా ఎంత మంది, ఎన్నో కఠిన నియమాలు పెట్టుకుని, అనేకమయిన యజ్ఞాలు చేస్తున్నారు.

అలాగే మరికొందరు ప్రాణాయామంచేస్తూ ప్రాణం, అపానం ఈ రెండిటి గతులూ బంధించి, అపానవాయువులో ప్రాణవాయువు హోమం చేస్తున్నారు. కొందరు ప్రాణవాయువులో అపానవాయువు హోమం చేస్తున్నారు.

కొందరు ఆహార నియమం పెట్టుకుని ప్రాణాల్లో ప్రాణాలు హోమం చేస్తున్నారు. వీళ్ళందరూ యజ్ఞాలు తెలిసినవాళ్ళే. యజ్ఞాలతో పాపాలు పోగొట్టుకున్నవాళ్ళే. యజ్ఞంలో మిగిలిన అమృతం భుజించడంచేత సనాతనమైన బ్రహ్మంలో లీనమవుతున్నారు. యజ్ఞం చెయ్యనివాళ్ళకి ఈలోకంలేదు. ఈలోకమే లేనివాళ్ళకి మరి పరలోకమెలా వుంటుంది ?

అనేక విధాలయిన ఈ యజ్ఞాలన్నీ బ్రహ్మముఖం నించే వచ్చాయి. ఐతే, ఇవన్నీ కర్మలవల్ల పుట్టినవని మాత్రం తెలుసుకో ఇలా తెలుసుకుంటే ముక్తుడి వవుతావు.

ద్రవ్య యజ్ఞంకంటే జ్ఞానయజ్ఞం శ్రేష్ఠం. ఏమంటే, సమస్త కర్మలూ జ్ఞానంలోనే సమాప్తమవుతున్నాయి. తత్వవేత్తలైన జ్ఞానులు ఆ జ్ఞానం ఉపదేశిస్తారు. సాష్టాంగపడీ, వాళ్ళ సేవచేసీ, తరిచి తరిచి అడిగీ వాళ్ళదగ్గిర తెలుసుకోవాలి. జ్ఞానం కలిగిన తరవాత తిరిగి మోహంలో పడవు. అపుడు సమస్తభూతకోట్లినీ నీలోనూ, మరి నాలోనూ చూడగలుగుతావు. పాపాత్ములందరిలోనూ నువ్వు ఎక్కువ

---

* ఇక్కడ అపానవాయువు అంటే సాధారణంగా వాడుకలో వున్న అర్థం చేసుకోకూడదు. అపాన వాయువు అంటే లోపలికి పీల్చుకునే శ్వాసం అని అర్థం.

ప్రాణవాయువు అంటే పైకినడిచే ఉచ్ఛ్వాసం.

పాపం చేసినవాడివే అనుకో, అయినా సరే, ఆ పాపం యావత్తూ జ్ఞానమనే పడతో దాటిపోగలవు. మండుతూవున్న అగ్నిహోత్రం కట్రలు కాల్చి భస్మం చేసినట్టు, జ్ఞానమనే అగ్ని అన్నికర్మలూ భస్మం చేస్తుంది.

నిజానికి జ్ఞానంవంటి పవిత్రమైంది ఈ లోకంలో మరొకటి లేదు. యోగంతో తయారైనవాడు క్రమంగా కొంత కాలానికి తనలో స్వయంగానే జ్ఞానం సంపాదిస్తాడు. శ్రద్ధావంతుడూ, ఇంద్రియ నిగ్రహం కలవాడూ, దాని మీదే తత్పరుడైనవాడూ జ్ఞానం సంపాదిస్తాడు. జ్ఞానం సంపాదించిన తరవాత శీఘ్రకాలంలోనే ఉత్కృష్టమైన శాంతినీ పొందుతాడు. కాని, జ్ఞానంలేనివాడూ, శ్రద్ధలేనివాడూ సంశయంకలవాడూ నాశనమవుతాడు. సంశయాత్ముడికి ఈలోకం లేదు. పరలోకమూ లేదు. సుఖమూ లేదు.

యోగంతో కర్మలూ, జ్ఞానంతో సంశయాలూ వొదుల్చుకున్న ఆత్మజ్ఞానిని కర్మలు బంధించలేవు. అంచేత అర్జునా, నీహృదయంలో అజ్ఞానంవల్ల పుట్టిన సంశయాన్ని జ్ఞానమనే కత్తితో నరుకు. కర్మయోగం ఆశ్రయించు. లే.

అర్జునుడు: కృష్ణా, కర్మలు వొదిలిపెట్టమని (కర్మసన్యాసం) చెపుతున్నావు. మళ్ళీకర్మలు చెయ్యమనీ(కర్మయోగం) చెపుతున్నావు. ఈ రెంటిలో ఏదిమంచిదో బాగా నిశ్చయించి, ఆవొక్కటేనాకు చెప్పు.

శ్రీకృష్ణుడు: కర్మసన్యాసమూ, కర్మయోగమూ ఈరెండూ మంచివే. కాని, రెంటిలోనూ కర్మసన్యాసంకంటే కర్మయోగమే శ్రేష్ఠమైంది. ఎవడు దేనినీ ద్వేషించడో, ఎవడు దేనినీ కోరడో అతడు నిత్యసన్యాసి అని నమ్ము. ఏమంటే సుఖదుఃఖాలు మొదలైన ద్వంద్వాలనించి వేరైనవాడు అనాయాసంగానే బంధాలు వొదుల్చుకుంటాడు. సాంఖ్యం (కర్మసన్యాసం) వేరూ, యోగం (కర్మయోగం)

వేరూ అని తెలియనివాళ్ళు చెపుతారు. కాని, పండితులు అలా చెప్పరు. ఈరెంటిలో ఏదైనాసరే, బాగా అనుసరిస్తేచాలు, ఈరెండింటిఫలితమూ దొరుకుతుంది. సాంఖ్యులు ఏస్థానం పొందుతారో, యోగులూ అదేస్థానం పొందుతారు. సాంఖ్యమూ, యోగమూ వేరుకావని తెలుసుకున్నవాడే నిజమైన తత్వం తెలిసిన వాడన్నమాట. సన్యాసం స్వీకరించినా యోగం లేకండా – అంటే కర్మ చెయ్యకండా మోక్షం దొరకడం కష్టం. కర్మయోగం సాధించిన ముని మాత్రం త్వరలోనే బ్రహ్మత్వం పొందుతాడు.

యోగంతో వున్నవాడూ, చిత్తశుద్ధికలవాడూ, మనస్సూ ఇంద్రియాలూ గెలిచినవాడూ, సర్వభూతాల్లోనూ వున్న ఆత్మే తన ఆత్మ అనుకునేవాడూ- ఇలాంటివాడు కర్మలు చేస్తున్నా వాటిని అంటకండానే వుంటాడు. యోగంతోవున్న తత్వవేత్త చూస్తూంటాడు. వింటుంటాడు. తాకుతుంటాడు. వాసన చూస్తుంటాడు. తింటుంటాడు. తిరుగుతుంటాడు. నిద్రిస్తుంటాడు. ఊపిరి వొదుల్తూ పీలుస్తూ వుంటాడు, మాట్లాడుతుంటాడు. మలమూత్రాలు విసర్జిస్తూవుంటాడు. కళ్ళు మూస్తూ తెరుస్తూ వుంటాడు. కావలసినవి పుచ్చుకుంటూనూ వుంటాడు. ఐతే, అవన్నీ 'ఏ ఇంద్రియం ఆపని చేస్తున్నదని తెలుసుకుని నేనేమీ చెయ్యడంలేదు' అనే అనుకుంటాడు.

బ్రహ్మార్పణం చేసి, ఆసక్తి పెట్టుకోకండా కర్మలుచేసేవాడు నీటిమీద తామరాకులాగ ఏపాపాలూ అంటకండావుంటాడు. అంచేత కర్మయోగి శరీరమూ, మనస్సూ, బుద్ధీ, ఇంద్రియాలూ- వీటితోఆసక్తి వుంచకండా ఆత్మశుద్ధికోసమే కర్మలుచేస్తూవుంటాడు. యోగంలో వున్నవాడు కర్మఫలం వొదిలివేయడంవల్ల చివరికి సంపూర్ణమైనశాంతి పొందుతాడు. యోగంతో లేనివాడు కామవాసనచేత కర్మఫలం మీద ఆసక్తిపెట్టుకుని బంధాల్లో పడుతున్నాడు.

ఇంద్రియాలు జయించి, సర్వకర్మలూ మనసా వొదిలిపెట్టిన వ్యక్తి తొమ్మిది ద్వారాల దేహపురంలో ఏదీ చెయ్యకండా, చెయ్యించకండా సుఖంగా వుంటాడు.

లోకుల కర్తృత్వంగాని, కర్మలుగాని, కర్మఫలాల సంబంధం గాని ప్రభువు సృష్టించడంలేదు. ప్రకృతే ఇదంతా చేస్తూవుంది. ప్రభువు ఎవడి పాపంగాని, పుణ్యంగాని పుచ్చుకోడంలేదు. అజ్ఞానం జ్ఞానాన్ని కప్పివేయడంవల్ల జీవులు మోహంలో పడుతున్నారు. కాని తే, ఆత్మజ్ఞానంతో అజ్ఞానంవొదుల్చుకున్న వాళ్ళజ్ఞానం సూర్యుడిలా పరబ్రహ్మాన్ని ప్రకాశింప జేస్తుంది. బ్రహ్మంమీదే బుద్ధిలీనమైనవాళ్ళూ, తామే బ్రహ్మమన్న నిశ్చయం కలవాళ్ళూ, బ్రహ్మం మీదే నిష్ఠకలవాళ్ళూ, బ్రహ్మ పరాయణులూ — వీళ్ళ పాపాలు జ్ఞానంవల్ల నాశనమవుతాయి. వీళ్ళకి మళ్ళీజన్మ వుండదు.

విద్యా వినయంకల బ్రాహ్మడిమీదా, ఆవుమీదా, ఏనుగు మీదా, కుక్కమీదా, చండాలుడిమీదా - అందరిమీదా జ్ఞానవంతుడి దృష్టి సమానంగానే వుంటుంది. ఇలా సమభావంతో మనస్సు స్థిరంగా వున్నవాళ్ళు ఈ జన్మలోనే మృత్యులోకం జయిస్తున్నారు. ఏమంటే బ్రహ్మం దోషంలేంది. అంతటా సమానమైంది. అంచేత సమబుద్ధి కలవాడు బ్రహ్మంలోనే వున్నాడన్నమాట. ఇష్టమైంది దొరికినప్పుడు సంతోషించడం, ఇష్టంలేంది లభించినప్పుడు కించపడడం కూడదు. ఇలా స్థిరబుద్ధికలిగి మోహం చెందనివాడే బ్రహ్మవేత్త. అతడు బ్రహ్మంలోనే వున్నట్టు లెక్క.

అర్జునా, విషయభోగాలమీద ఆసక్తిమానుకుని ఆత్మసౌఖ్యమనుభవించేవాడు అక్షయమైన బ్రహ్మానందం అనుభవిస్తాడు. విషయేంద్రియాల సంయోగంవల్ల కలిగేభోగాలు ఆదీ, అంతమూకలవి; క్షణికాలు. అంచేత అవి దుఃఖహేతువులు. బుద్ధిమంతుడు వాటిమీద

ఆసక్తి పెట్టుకోడు. ఈ జన్మలో శరీరం వొదిలిపెట్టేవరకూ — అంటే బతికివున్నంత కాలమూ కామం, క్రోధం మొదలైన వాటివల్ల కలిగే క్షోభ తట్టుకున్నవాడే యోగి. అతడే సౌఖ్యవంతుడు. అంతఃకరణంలోనే సుఖపడేవాడూ, ఆత్మలోనే హాయి అనుభవించేవాడూ, అలాగే ఆత్మలో ప్రకాశంపొందినవాడూ అయిన కర్మయోగి బ్రహ్మరూపుడై మోక్షం పొందుతాడు. పాపాలు పోగొట్టుకున్నవాడూ, సంశయాలు లేనివాడూ, ఆత్మనిగ్రహం కలవాడూ, సమస్త ప్రాణుల హితం కోరేవాడూ అయిన ఋషి మోక్షం పొందుతాడు. కామ క్రోధాలు లేనివాడూ, మనోనిగ్రహంకలవాడూ, ఆత్మజ్ఞానంకలవాడూ అయిన యతికి ఎక్కడపడితే అక్కడ మోక్షం సాక్షాత్కరిస్తుంది.

శబ్దమూ, స్పర్శమూ మొదలైన బాహ్యవిషయాలు బహిష్కరించి, కనుబొమలమధ్య చూపు నిలిపి, ముకుపుటాల్లో ప్రాణవాయువూ, అపానవాయువూ సమంగా వుండేటట్టు చేసి, మనస్సూ బుద్ధీ ఇంద్రియాలూ అరికట్టి మోక్షం వొక్కటే పొందదగిందన్న ధ్యానంలో వుండే ముని సర్వదా ముక్తుడే అని చెప్పాలి.

యజ్ఞాలికీ, తపస్సులికీ నేనే భోక్తని. సర్వలోకాలికీ నేనే ఈశ్వరుణ్ణి. సర్వభూతాలికీ నేనే స్నేహితుణ్ణి. ఇలా నన్ను తెలుసుకున్నవాడు శాంతి పొందుతున్నాడు.

తాను చెయ్యవలసిన కర్మలు ఫలాపేక్ష లేకండా చేసేనవాడే సన్యాసి. అతడే కర్మయోగి. అగ్నిహోత్రాలూ అవీ విడిచిపెట్టినంతమాత్రాన సన్యాసికాడు. కర్మలు మానివేసినంత మాత్రాన యోగికాడు. సన్యాసమని దేనినంటారో అదే కర్మయోగమని నమ్ము. ఏమంటే ఫలాపేక్షని సన్యసిస్తేనే కాని — అంటే వొదిలిపెడితేనేకాని ఎవడూ యోగి కాలేడు.

యోగారూఢుడు కావాలనుకునే మునికి — అంటే యోగం పొందగోరే మునికి — కర్మసాధనమనీ, యోగారూఢుడైన వాడికి శాంతిసాధనమనీ చెప్పారు. ఎప్పుడైతే మనిషి ఇంద్రియవిషయాల మీదా, కర్మలమీదా ఆసక్తి పెట్టుకోకండా, సర్వసంకల్పాలూ సన్యసిస్తాడో అప్పుడే అతణ్ణి యోగారూఢు డంటారు.

వివేకంతో తన్ను తానే ఉద్ధరించుకోవాలి. తన్ను తాను నాశనం చేసుకోకూడదు. ఏమంటే, తనకి తానే బంధువు. తనకి తానే శత్రువు. తన్ను తాను జయించినవాడు తనకి తాను బంధువు. తన్ను తాను తెలుసుకోలేనివాడు తనకి తాను శత్రువు. అంచేత, తన్ను తాను జయించి ప్రశాంతుడైనవాడూ, చలి వేడి, సుఖం దుఃఖం, మానం అవమానం—వీటికి లోబడకండా ఆత్మ స్థిరంగా వున్న వాడూ, జ్ఞానంచేతా విజ్ఞానంచేతా ఆత్మ తృప్తిపడినవాడూ, ఇంద్రియాలు జయించినవాడూ, చలించనివాడూ, రాయీ మన్నూ బంగారం వొక్కలాగే చూసేవాడూ యోగారూఢు డనిపించు కుంటాడు.

అభిమానులూ, స్నేహితులూ, శత్రువులూ, తటస్థులూ, మధ్యవర్తులూ, ద్వేషించినవాళ్ళూ, బంధువులూ, సాధువులూ, పాపులూ — వీళ్ళందరినీ వొక్కలాగే సమబుద్ధితో చూసేవాడే ఉత్తముడు.

యోగిఅయినవాడు ఏకాంతంలో వొంటరిగావుండి, మనస్సూ, ఆత్మా స్వాధీనం చేసుకోవాలి. కోరికలు లేకండా వుండాలి. బంధాలు వొదుల్చుకోవాలి. మనస్సు ఎప్పుడూ యోగాభ్యాసంలోనే లగ్నం చేసుకోవాలి.

పరిశుభ్రమైనచోట స్థిరంగా తన ఆసనం ఏర్పరచుకోవాలి అది అంత ఎత్తుగా కాని, అంతపల్లంగా కాని వుండకూడదు. మొదట దర్భలు పరిచి వాటిమీద లేడిచర్మం వెయ్యాలి. దాని మీద వస్త్రం పరచాలి. మనోవ్యాపారాలూ, ఇంద్రియవ్యాపా

రాలూ సిరోధించుకుని, ఏకాగ్రమైన మనస్సుతో ఆ ఆసనంమీద కూచుని ఆత్మశుద్ధికోసం యోగాభ్యాసం చెయ్యాలి.

వెన్నుపూసా, తలా, మెడా సమంగా స్థిరంగా వుంచాలి. దిక్కులు చూడకండా కదలకండా కూచోవాలి. ముక్కు కొసని చూపు నిలపాలి. భయపడకండా, ప్రశాంతమైన అంతఃకరణంతో బ్రహ్మచర్యం పాలించాలి. మనోనిగ్రహంతో వుండాలి. నామీదే మనస్సు పెట్టుకుని, నన్నే ఆశ్రయించి యోగాభ్యాసం చెయ్యాలి.

ఇలా ఎప్పుడూ యోగాభ్యాసం చేసే యోగికి మనస్సు స్వాధీనంలోకి వస్తుంది. దాంతో, నాలోవున్నదిన్నీ, తుదకి నాలోనే లీనం చేసేదిన్నీ అయిన శాంతి లభిస్తుంది.

ఐతే అర్జునా, మితిమీరి తిండితినే తిండిపోతుకి ఈ యోగం సిద్ధించదు. అలాగే బొత్తిగా తిననివాడికీ సిద్ధించదు. అంతేకాదు, ఎక్కువగా నిద్రపోయేవాడికీ, బొత్తిగా నిద్రపోనివాడికీ కూడా సిద్ధించదు. ఉచితమయిన ఆహారం, విహారం, ఉచితమయిన కర్మలు చెయ్యడం, ఉచితమయిన నిద్రా, మెలకువా కలవ్యక్తిని ఈ యోగం దుఃఖం లేకండా చేసి సౌఖ్యం కలిగిస్తుంది.

బాగా నిగ్రహించిన మనస్సు ఎప్పుడయితే ఆత్మలో స్థిరపడుతుందో, అప్పుడు, సమస్తమయిన భోగాలమీదా కోర్కెలు వొదులుకున్న ఆ వ్యక్తి యోగి అనిపించుకుంటాడు.

ఆత్మయోగం అభ్యసించే యోగిమనస్సు, స్థిరమై నిశ్చలంగా గాలిలేనిచోట కదలకండా వుండే దీపంలాగ వుంటుందన్నారు.

యోగం ఆచరించడంలో నిరోధించబడ్డ మనస్సు ఏస్థితిలో ఉపరతి పొందుతున్నదో, తన్ను తాను చూసుకుని ఆత్మలోనే యోగి ఏస్థితిలో సంతుష్టిపడుతుంటాడో, ఇంద్రియాలికి అందనిదీ, బుద్ధితో మాత్రం తెలుసుకోదగిందీ అయిన అనంతసౌఖ్యం అతడు ఏస్థితిలో

తెలుసుకుంటాడో, ఆత్మతత్వంనించి చలించకండా ఏస్థితిలోవుంటాడో, ఏస్థితి దొరికాక మరే ఇతరలాభంకూడా అంతకంటే అధికమని తలంచడో, ఏస్థితిలోవుండి ఎంతటి గొప్పదుఃఖం వచ్చినా చలించకండా వుంటాడో- ఆస్థితిని-సర్వదుఃఖాలూ పోగొట్టే ఆ యోగమనేదానిని తెలుసుకోవాలి. విసుగూ విడుపూలేని మనస్సుతో ఆ యోగం అభ్యసించాలి.

సంకల్పంవల్ల పుట్టేకోర్కెలు యావత్తూ, పూర్తిగా వొదిలిపెట్టాలి. ఇంద్రియాలన్నిటినీ, అన్ని వేపులనించీ మనస్సుతో మళ్ళించాలి. ధైర్యం చిక్కబట్టిన బుద్ధితో మెల్లమెల్లగా శాంతి పొందుతూ వుండాలి. ఆత్మలోనే మనస్సు కుదురుపర్చుకుని, ఏ విచారమూ మనస్సులోకి రానివ్వకండా వుండాలి.

మనస్సు నిలకడ లేంది. చంచలమైంది. అది సర్వదా ఏయే విషయాల మీదికి పరిగెడుతూ వుంటుందో, ఆయా విషయాల మీంచి అరికట్టి, దానిని ఆత్మవశం చెయ్యాలి.

ప్రశాంత మయిన మనస్సు కలవాడూ, రజోగుణం శాంతించినవాడూ, పాపంలేనివాడూ, బ్రహ్మత్వం పొందినవాడూ అయిన యోగికి ఉత్తమమైన సౌఖ్యం దొరుకుతుంది. ఇలా ఎల్లప్పుడూ ఆత్మసంబంధమయిన యోగాభ్యాసంచేసే యోగి పాపాలు వొదిలించుకుని, సులువుగా బ్రహ్మసాక్షాత్కారంవల్ల కలిగే మహా సౌఖ్యం అనుభవిస్తాడు.

ఆత్మయోగంలో వున్నవాడి చూపు సర్వత్రా సమంగా వుంటుంది. అతడు సమస్తప్రాణుల్లోనూ తననీ, తనలో సమస్త ప్రాణుల్నీ చూస్తాడు.

ఎవడైతే సర్వత్రా నన్ను చూస్తాడో, నాలో సర్వస్వమూ చూస్తాడో అతడికి సర్వదా నేను కనిపిస్తూనే వుంటాను. నాకూఅతడు

కనిపిస్తూనే వుంటాడు. ఏకత్వబుద్ధి మనస్సులో పెట్టుకుని, సమస్త భూతాల్లోనూ వుండే నన్ను భజించే యోగి సర్వవ్యవహారాల్లోనూ వుంటూవున్నా కూడా నాలోనే ప్రవర్తిస్తూ వుంటాడు. అర్జునా, సుఖమైనా దుఃఖమైనా తనలో లాగే సమస్త ప్రాణుల్లోనూ వాటికేవిధంగా చూసే యోగి ఉత్తము డనిపించుకుంటాడు.

అర్జునుడు : నువ్వు బోధించిన ఈ యోగం — సమత్వబుద్ధితో ప్రాప్తమయే దీనిని — మనస్సు చంచలం కావడంచేత స్థిరంగా వుండేట్టు చూడలేక పోతున్నాను. కృష్ణా, మనస్సు చంచలమైంది. బలీయమైంది. దృఢమైంది. క్షోభ కలిగిస్తుంది. ఇలాంటి మనస్సు నిగ్రహించడమంటే గాలిని మూటకట్టడం లాంటి దుష్కరమైన పనే అని తలుస్తాను.

శ్రీకృష్ణుడు : అవును మనస్సు చంచలమైందే. నిగ్రహించడానికి సాధ్యంకాందే. సందేహం లేదు. కాని అభ్యాసంవల్లా, వైరాగ్యంవల్లా దాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవచ్చు.

మనస్సు స్వాధీనంలో లేనివాడు ఈ యోగం సాధించడం కష్టమనే నా అభిప్రాయం. కానైతే, మనస్సు స్వాధీనంలో వుంచుకుని ప్రయత్నం చేసినట్టయితే మాత్రం ఉపాయంతో దీన్ని సాధించవచ్చు.

అర్జునుడు : శ్రద్ధతో యోగసాధన ఆరంభించినా, ప్రయత్నలోపంవల్ల మనస్సు చలించిన యోగభ్రష్టుడు యోగఫలం పొందలేడుకదా ! మరి అలాంటివాడి గతి ఏమవుతుంది? బ్రహ్మజ్ఞాన మార్గమూ అతడికి తెలియదు. మరో దారా వుండదు. అప్పుడు రెంటికీ చెడి, తెగిపోయిన మబ్బుముక్కలాగ అతడు చెడిపోడు కదా ! నా సందేహం తీర్చడానికి నువ్వే తగినవాడివి. ఈ సంశయం తీర్చడానికి నువ్వుతప్ప మరెవరు దొరుకుతారు?

శ్రీకృష్ణుడు : అలాంటి వాడికి ఈ లోకంలో నాశనం లేనే లేదు. పరలోకంలోనూ నాశనంలేదు. మంచిపని చేసేవాడు ఎప్పుడూ దుర్గతిపాలు కాడుగదా! యోగభ్రష్టుడు పుణ్యాత్ముల లోకంలో అనేక సంవత్సరాలు వుంటాడు. తరవాత సంపన్నులయిన శుచిమంతుల ఇంట్లోనో, జ్ఞానులయిన యోగుల కులంలోనో పుడతాడు. లోకంలో ఇలాంటి జన్మ దొరకడం దుర్లభమే కదా మరి!

అలాపుట్టి, తన పూర్వజన్మంలోని జ్ఞానం తిరిగి పొందుతాడు. దాంతో మళ్లీ అంతకంటే అధికంగా యోగసిద్ధికోసం ప్రయత్నం చేస్తాడు. అతడుకోరి ప్రయత్నం చెయ్యకపోయినా సరే, పూర్వజన్మంలోని అభ్యాసం చేతనే యోగం అతణ్ణి ఆకర్షిస్తుంది. యోగం తెలుసుకో దలిచినవాడు కూడా శబ్దబ్రహ్మం (వేదాలు) అతిక్రమిస్తాడు. ఇలా విడవకుండా ప్రయత్నంచేసే యోగి పాపాలు పోదిలించుకుని, అనేక జన్మల సంస్కారంతో సిద్ధిపొంది చివరకి మోక్షం పొందుతాడు.

తపస్వులకంటే, జ్ఞానులకంటే, కర్మపరాయణులకంటే కూడా యోగి అధికుడని నామతం. అంచేత అర్జునా, నువ్వు యోగివికావాలి.

అయితే ఎవడు శ్రద్ధతో నామీద ఆసక్తి పెట్టుకుని నన్ను భజిస్తాడో అతడే యోగుల అందరిలోనూ ఉత్తముడని నామతం.

అర్జునా, నామీదే మనస్సు వుంచి, నన్నే ఆశ్రయించి యోగం అభ్యసిస్తూ, నాపూర్ణస్వరూపం సందేహం లేకండా ఎలా తెలుసుకోగలవో అది చెపుతాను, విను. దేనిని తెలుసుకున్న తరవాత ఇక తెలుసుకో వలిసింది ఏదీ వుండదో అది — విజ్ఞానంతో కూడిన ఆ జ్ఞానం, ఏమీ మిగల్చకండా నీకోసం నేను చెపుతున్నాను.

వెయ్యిమంది మనుషుల్లో ఎవడో వొకడు మాత్రం యోగసిద్ధికోసం ప్రయత్నిస్తాడు. అలా ప్రయత్నించిన వెయ్యిమందిలో ఎవడో వొకడే నన్ను యథార్థంగా తెలుసుకుంటాడు.

భూమి, నీరు, నిప్పు, గాలి, ఆకాశం, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారం అని నా ప్రకృతి ఎనిమిది విధాలు. భూత స్వరూపమయిన నా ఈ ప్రకృతి నికృష్ట ప్రకృతి. ఇది కాక ఈ ప్రపంచ మంతటినీ ధరించేది నా రెండో ప్రకృతి. జీవనస్వరూపమయిన అది నా పరా ప్రకృతి. అంటే శ్రేష్ఠప్రకృతి అని తెలుసుకో. సమస్తమైన భూతాలూ ఈ రెండు ప్రకృతుల్లోంచే పుడుతున్నాయి. అలాగే ఈ జగత్తు యావత్తూ పుట్టడానికీ, నాశనం కాడానికీ నేనే కారకుణ్ణి. అర్జునా, నాకంటే శ్రేష్ఠమైంది మరేదీ లేనే లేదు. దారంలో మణుల్లాగ సర్వమూ నాలోనే కూర్చిపెట్టి వున్నాయి.

అర్జునా, నీళ్ళలో రసమూ, సూర్యచంద్రుల్లో ప్రకాశమూ, వేదాల్లో ఓంకారమూ, ఆకాశంలో శబ్దమూ, మనుషుల్లో పౌరుషమూ నేనే. భూమిలో పరిమళమూ, నిప్పులో తేజస్సూ, సమస్త భూతాల్లో జీవనశక్తీ, - తపస్సు చేసేవారి తపస్సూ నేనే. సర్వప్రాణులికీ సనాతనమైన బీజమూ నేనే. బుద్ధిమంతుల బుద్ధీ, తేజోవంతుల తేజస్సూ సహా నేనే కామమూ రాగమూ కాక బలవంతుల బలమూ, ప్రాణుల ధర్మవిరుద్ధం కాని కామమూ నేనే. సాత్త్వికాలూ, రాజసాలూ, తామసాలూ అయిన భావాలన్నీ నావల్లే పుడుతున్నాయి. అయితే అవి నాలో వున్నాయి. కాని, నేను వాట్లో లేను.

ఈ మూడు గుణాల్లోంచీ పుట్టిన భావాలవల్ల జగత్తు యావత్తూ మోహంలోపడి దీనికి భిన్నంగానూ, అనాదిగానూ వున్న నన్ను తెలుసుకో లేకపోతున్నది. గుణాలు మూడిటితోనూ కూడినదీ, దివ్యమైందీ అయిన నా మాయ దాట శక్యం కానిది. నన్నే శరణుజొచ్చినవాళ్ళు మాత్రం ఈ మాయ తరించ గలుగుతారు. మాయతో మతిపోయినవాళ్ళూ, మూఢులూ, పాపాత్ములూ అయిన అధమ మానవులు రాక్షస స్వభావానికి లోబడి నన్ను సేవించరు.

ఆర్తుడూ, జ్ఞానం కావలిసిన వాడూ, ధనం కోరేవాడూ, ఆత్మజ్ఞానం కలవాడూ– ఈ నాలుగురకాల పుణ్యాత్ములూ నన్ను సేవిస్తున్నారు. వీళ్ళలో వొకే భక్తితో నన్ను సేవించేవాడూ, ఎల్లప్పుడూ నిష్కామబుద్ధితో వ్యవహరించేవాడూ అయిన జ్ఞాని గొప్పవాడు. ఏమంటే, నేను జ్ఞానికి ఎంతో ప్రియుణ్ణి. నాకూ జ్ఞాని ఎంతో ప్రియుడు. ఈభక్తులందరూకూడా మంచివాళ్ళే. ఐతే, ఇందులో జ్ఞాని అంటే మాత్రం నేనే అని నామతం. ఏమంటే, యోగపరుడై అతడు నేనేగతి అని నన్ను నమ్ముకున్నాడు కదూమరి!

ఎన్నో జన్మలెత్తిన తరవాత జ్ఞానవంతుడు "సర్వమూ వాసుదేవుడే" అని నన్ను సేవిస్తున్నాడు. అలాంటి మహాత్ముడు దొరకడమే దుర్లభం.

తమతమ ప్రకృతిలబట్టి ఆయా కోరికలతో మతిపోయిన వ్యక్తులు తమతమ కోరికలికి తగినట్టు ఉపాసిస్తూ ఇతర దేవతల్ని సేవిస్తున్నారు. ఏ భక్తుడు ఏ దేవతరూపం శ్రద్ధతో ఉపాసించడానికి ఇష్టపడతాడో ఆభక్తుడికి ఆ శ్రద్ధ నేనే స్థిరపరుస్తున్నాను. దాంతో ఆ భక్తుడు ఆశ్రద్ధతో ఆ దేవతని ఆరాధిస్తున్నాడు. తాను కోరుకున్న కోరిక–నేను చేసిపెట్టిందే – ఆ దేవతనించి పొందుతున్నాడు. ఐతే, ఈ తక్కువ బుద్ధులవాళ్ళకి కలిగే ఈ ఫలాలు అశాశ్వతమైనవి. అంతేకాదు, దేవతల్ని ఉపాసించేవాళ్ళు దేవతల్నే పొందుతున్నారు. నా భక్తులుమాత్రం నన్ను పొందుతున్నారు.

నాశనం లేందీ, ఉత్కృష్టమైందీ, పరమైందీ నా రూపం. తెలుసుకోలేని బుద్ధిహీనులు అవ్యక్తుణ్ణయిన నన్ను నామ రూపాలు వున్నవాణ్ణని భావిస్తున్నారు. నేను యోగమాయచేత మరుగుపడి వుంటాను. అందరికీ కనపడను. అంచేత, ఈ మూఢలోకం చావుపుట్టుకలు లేనివాణ్ణని నన్ను తెలుసుకోలేక పోతున్నది. ఇంతకి

ముందూ, ఇప్పుడూ, ఇకముందూ — ఈ మూడు కాలాల్లోనూ పుట్టే యావత్తు ప్రాణుల్నీ నేను ఎరుగుదును. నన్ను మాత్రం ఎవరూ ఎరగరు. కారణమేమంటే, సమస్త ప్రాణులకీ ఇష్టమూ అయిష్టమూ పుట్టుకతోనే సుఖం దుఃఖం మొదలయిన ద్వంద్వాలు కలిగిస్తాయి. ఈ ద్వంద్వ స్వభావం మోహంలో ముంచెత్తుతుంది. ఐతే పుణ్యకర్మలు చేసే జనులు మాత్రం పాపాలు లేకండా చేసుకుంటారు. అలాంటివాళ్ళు ద్వంద్వమోహంలో పడరు. దృఢవ్రతులై నన్ను భజిస్తున్నారు. ఇలా నన్ను ఆశ్రయించి జరామరణాలనించి ముక్తులు కావడంకోసం ప్రయత్నించేవాళ్ళు సమగ్రంగా ఆ బ్రహ్మమూ, అధ్యాత్మమూ, సమస్తమైన కర్మలూ తెలుసుకుంటారు. అధిభూతమూ, అధిదైవమూ అధియజ్ఞమూ కూడా నేనే అని తెలుసుకున్నవాళ్ళు ఏకాగ్రచిత్తులై మరణ సమయంలో కూడా నన్ను తెలుసుకుంటారు.

అర్జునుడు : కృష్ణా, ఆ బ్రహ్మం అంటే ఏమిటి? అధ్యాత్మం అంటే ఏమిటి? కర్మ అంటే ఏమిటి? అధిభూతం అంటే ఏమిటి? అధిదైవం అంటే ఏమిటి? అధియజ్ఞం అంటే ఏమిటి? ఈ దేహంలో అది ఎలా తెలుసుకోడం? ఆత్మనిగ్రహం కలవాళ్ళు మరణకాలంలో నిన్ను ఎలా తెలుసుకోగలుగుతారు?

శ్రీకృష్ణుడు : ఉత్కృష్టమైందీ, నాశనంలేందీ ఏదో అదే బ్రహ్మం. ప్రతిదానికీ వుండే మూలస్వభావమే అధ్యాత్మమంటారు. జీవుల సృష్టి స్థితులికి కారణమైన సృష్టివ్యాపారమే కర్మ. నాశనమయేది అధిభూతం. పురుషుడు అధిదైవతం. శరీరధారుల్లో ఉత్తముడివైన అర్జునా, నేనే అధియజ్ఞం. ఈ దేహంలో నేనే వున్నాను.

ఇక, ఎవడైతే మరణసమయంలో నన్నే స్మరిస్తూ శరీరం వొదిలిపెడతాడో అతడు నన్నే పొందుతాడు. సందేహం లేదు,

ఏప్పుడూ భావిస్తూ, మరణకాలంలో ఎవడు ఏభావం స్మరిస్తూ దేహం చాలిస్తాడో అతడు ఆభావమే పొందుతాడు. అంచేత అర్జునా, సదాసర్వదా నన్ను స్మరిస్తూవుండు. మరిన్నీ యుద్ధం చెయ్యి. నీ మనస్సూ, బుద్ధీ నామీదే పెట్టుకుంటే నన్నే చేరతావు. దీనికి తిరుగు లేదు. మనస్సు మరోదిక్కు పోనివ్వకండా, అభ్యాసయోగంతో దివ్యుడయిన పరమపురుషుణ్ణి ధ్యానిస్తూ వుండేవాడు అతణ్ణే చేరతాడు.

సర్వజ్ఞుడూ, సనాతనుడూ, నియంతా, అణువుకంటే కూడా సూక్ష్మమైనవాడూ, సర్వానికీ ఆధారభూతుడూ, ఊహించడానికి శక్యంకాని రూపంకలవాడూ, సూర్యుడిలాగ తనంతటతానే ప్రకాశించేవాడూ అంధకారానికి అవతలవుండే వాడూ అయిన పురుషుణ్ణి భక్తితోనూ, యోగబలంతోనూ, నిశ్చలమైన మనస్సుతోనూ, నిలకడగా కనుబొమలమధ్య ప్రాణంనిలిపి మరణకాలంలో స్మరించేవాడు ఆపరమ పురుషుణ్ణి తప్పక పొందుతాడు.

వేదవేత్తలు దేనిని అక్షరమని — అంటే నాశనం లేనిదని చెపుతున్నారో, రాగం మానుకుని యోగులు దేనిని చేరుతున్నారో, దేనికోసం బ్రహ్మచర్య వ్రతం చేస్తున్నారో — దాన్ని నీకు స్పష్టంగా చెపుతున్నాను.

ఇంద్రియద్వారాలు యావత్తూ అరికట్టి, మనస్సు హృదయంలో బంధించి, ప్రాణం శిరస్సులో (కనుబొమలమధ్య, లేదా సహస్రారంలో చేర్చి, ఓం అనే ఏకాక్షర బ్రహ్మం జపిస్తూ, నన్నే స్మరిస్తూ దేహం విడిచిపోయేవాడు ఉత్తమగతి పొందుతాడు.

ఇతరమైన వేటిమీదా మనస్సు పోనివ్వకండా యావజ్జీవమూ నన్నే స్మరిస్తూవుండే స్థిరచిత్తంకల యోగికి నేను ఎంతోసులభంగాదొరుకుతాను. పరమసిద్ధిపొందిన మహాత్ములు నన్నే చేరతారు. దుఃఖానికి పుట్టినిల్లూ, అశాశ్వతమూ అయిన పునర్జన్మ మరి వుండదు వాళ్ళకి.

భూలోకంనించి బ్రహ్మలోకంవరకూ ఏలోకానికి వెళ్ళినాసరే, మళ్ళీ తిరిగిరావలసిందే. అంటే పునర్జన్మ పొందవలిసిందే. కాని నన్ను పొందినవాడికిమాత్రం మరి జన్మవుండదు.

పగలూ రాత్రీ - ఈలెక్క తెలిసినవాళ్ళు వెయ్యి దేవయుగాలు అయితే బ్రహ్మకి ఒక పగలు అనీ, అలాగే మరో వెయ్యి యుగాలు అయితే బ్రహ్మకి ఒక రాత్రి అనీ ఎరుగుదురు. బ్రహ్మకి పగలయినప్పుడు అవ్యక్తంనించి సమస్తమైన ప్రాణులూ పుడుతున్నాయి రాత్రయినప్పుడు తిరిగి ఆఅవ్యక్తంలోనే కలిసిపోతున్నాయి. ఇలా మొదటవున్న ఈ ప్రాణిసమూహమే మళ్ళీ మళ్ళీ పుడుతూ బ్రహ్మకి రాత్రికాగానే లయమయిపోతూవుంది. అతడికి పగలు కాగానే తప్పనిసరిగా తిరిగీ పుడుతూవుంది. కాని, బ్రహ్మకి రాత్రి సమయమైన ఆ అవ్యక్తంకంటే భిన్నమయిన మరో అవ్యక్తపదార్థం- సనాతనమైన ఆ బ్రహ్మస్వరూపం మాత్రం ప్రాణికోటి యావత్తూ నాశనమైనాకూడా నాశనం కాదు.

ఇలా ఏదిఅవ్యక్తమైందనీ, నాశనం లేందనీ చెప్పబడుతూ వుందో, దానినే ఉత్తమగతి అని అంటారు. అదే ఉత్కృష్టమైన నాస్థానం. దానిని పొందినవాళ్ళకి తిరిగీ పుట్టడమంటూ వుండదు.

అర్జునా, సమస్తభూతాలూ ఎవడిలో వుంటున్నాయో, ఎవడి వల్ల ఈజగత్తంతా వ్యాప్తమై వుందో ఆ పరమపురుషుడు ఏకాంతమైన భక్తివల్లే లభ్యమవుతాడు.

ఇక, యోగి ఏ కాలంలో ప్రయాణిస్తే - అంటే మరణిస్తే ఈలోకానికి తిరిగి రాడో, ఏ కాలంలో ప్రయాణిస్తే తిరిగి ఈలోకంలో పుడతాడో ఆ కాలం గురించి ఇప్పుడు నీకు చెపుతాను. అగ్ని, జ్యోతీ, పగలూ, శుక్లపక్షం, ఉత్తరాయణం ఆరు మాసాలూ –

ఈకాలంలో ప్రయాణిస్తే - అంటే మరణిస్తే బ్రహ్మవేత్తలయిన జనులు బ్రహ్మంలో కలుస్తారు. తిరిగి జన్మించరు.

పొగా, రాత్రీ, కృష్ణపక్షం, దక్షిణాయనం ఆరు మాసాలూ - ఈకాలంలో మరణించిన యోగులు చంద్రజ్యోతిని పొంది - అంటే చంద్రలోకానికి వెళ్ళి తిరిగి వస్తున్నారు.

ఇలా శుక్లం (దేవయానం, లేదా అర్చిరాదిమార్గం) కృష్ణం (పితృమార్గం, లేదా ధూమ్రమాది మార్గం) అని రెండుమార్గాలూ ప్రపంచంలో శాశ్వతమైనవని చెప్పబడుతున్నాయి. ఇందులో వొక దారిని పోతే తిరిగి రారు. మరోదారిని పోతే తిరిగి వస్తారు. ఈ రెండు మార్గాలూ తెలిసిన ఏ యోగీకూడా మోహంలో పడడు. అంచేత అర్జునా, ఎల్లప్పుడూ నువ్వు యోగంతోనే వుండు.

ఇది తెలుసుకున్న యోగి వేదాల్లోనూ, యజ్ఞాల్లోనూ, తపస్సుల్లోనూ, దానాల్లోనూ చెప్పిన పుణ్యఫలం యావత్తూ అతిక్రమిస్తాడు. మరిన్నీ అంతటికీ ఆది కారణమైన ఉత్తమ స్థానం పొందుతాడు.

అర్జునా, అసూయలేని వాడివి నువ్వు. నీకోసం విజ్ఞానంతో కూడిన, అతిరహస్యమైన జ్ఞానం చెపుతున్నాను. దీన్ని తెలుసుకుని పాపాలు వొదిలించుకుంటావు. మోక్షం పొందగలుగుతావు. ఇది రాజవిద్య - విద్యల్లో ఉత్తమమైంది. రహస్యాల్లో రాజు - శ్రేష్ఠమైంది. పవిత్రమైంది. స్వానుభవంమీద తెలుసుకో దగింది. ధర్మసమ్మతమైంది. నాశనం లేంది. ఆచరించడానికి అతిసులభమైంది. ఈ ధర్మం మీద శ్రద్ధలేనివాళ్లు నన్ను పొందక, మృత్యువ్యాపమైన సంసారమార్గంలో పడి తిరుగుతున్నారు.

ఇంద్రియాలికి గోచరంకాని నేను ఈ జగత్తునిండా వ్యాపించివున్నాను. సర్వభూతాలూ నాలో వున్నాయి. కాని నేను వాటిలో లేను. నిజానికి భూతాలూ నాలో లేవు. నా ఈశ్వరశక్తి,

యోగసామర్థ్యం ఎలావుందో చూడు! భూతాల్ని పుట్టించే నా ఆత్మే భూతాల్ని ధరిస్తూ వున్నా, భూతాల్లో లేను. యువు అంతటా తిరుగుతుంది. గొప్పది. అది శాశ్వతంగా ఆకాశంలో నిండివున్నట్టే సర్వభూతాలూ నాలో వున్నాయని నమ్ము.

కల్పం అంతమైనపుడు సర్వభూతాలూ నా ప్రకృతిలో కలిసి పోతున్నాయి. కల్పం ఆరంభమైనపుడు మళ్ళీ వాటిని నేనే పుట్టిస్తున్నాను. ప్రకృతికి వశంకావడం చేత స్వాతంత్ర్యం లేని ఈ సమస్త భూతకోటినీ, నేను నాప్రకృతిని అవలంబించి మళ్ళీ మళ్ళీ పుట్టిస్తున్నాను. ఐతే ఈ కర్మమీద నాకు ఆసక్తి లేదు. ఉదాసీనంగానే వుంటాను. అంచేత ఈ కర్మలు నన్ను బంధించవు.

అర్జునా, నేనే అధ్యక్షుణ్ణి. నాతోనే ప్రకృతి ఈ చరాచర సృష్టినంతా కంటున్నది. ఈ కారణంచేతే లోకం నడుస్తోంది. భూతకోటికంతటికీ నేనే నియంతని. అజ్ఞానులు నా పరభావం — ఉత్తమస్వరూపం తెలుసుకోలేక, మనుష్య శరీరం ధరించిన నన్ను చులకనగా చూస్తున్నారు.

కొరగాని ఆశలు పెట్టుకున్న వాళ్ళూ, వ్యర్థమైన కర్మలు చేసే వాళ్ళూ, పనికిమాలిన జ్ఞానం కలవాళ్ళూ, బుద్ధిమాలినవాళ్ళూ, మోహం కలిగించే క్రూరమైన రాక్షసప్రకృతినే ఆశ్రయిస్తున్నారు. ఇక మహాత్ములైనవాళ్ళో, — వాళ్ళు దైవప్రకృతిని ఆశ్రయిస్తున్నారు. ప్రపంచానికి కారణభూతుణ్ణయిన నన్ను తెలుసుకుంటున్నారు. ఏకాగ్ర చిత్తంతో నన్ను భజిస్తున్నారు. ఎప్పుడూ నన్నే కీర్తిస్తున్నారు. ప్రయత్నంతో దృఢవ్రతులై భక్తితో నమస్కరిస్తున్నారు. నిత్య యోగులై నన్ను సేవిస్తున్నారు. మరికొందరు జ్ఞానయజ్ఞంతో ఉపాసిస్తున్నారు. విరాటపురుషుణ్ణయిన నన్ను ఏకత్వంతోనూ, భిన్నత్వంతోనూ ఇలా అనేక విధాల పూజిస్తున్నారు.

క్రతువు (శ్రౌతయజ్ఞం) నేనే యజ్ఞం (స్మార్తయజ్ఞం) నేనే. పితృదేవతలకి పెట్టేపిండం నేనే. యజ్ఞంకోసం వనస్పతులతో చేసే అన్నమూ నేనే. మంత్రం నేనే. హోమంలో వేల్చే నెయ్యీ నేనే. అగ్ని హోత్రం నేనే. హోమకర్మా నేనే.

ఈ జగత్తుకి నేనే తండ్రిని. నేనే తల్లిని. నేనే ధాతని. నేనే తాతని. తెలుసుకోదగిన, పవిత్రమైన ఓంకారం నేనే. సామవేదం, యజుర్వేదం నేనే. ఈ జగత్తుకి నేనే గతి. నేనే పోషకుణ్ణి. నేనే ప్రభువుని. నేనే సాక్షిని. నేనే నివాసం. నేనే ఆశ్రయం. నేనే నేస్తం. నేనే పుట్టించే వాణ్ణి. నేనే నిలిపేవాణ్ణి. నేనే నాశనం చేసేవాణ్ణి. నేనే నిధానం. నేనే నాశనంలేని బీజం. అర్జునా, వేడి నేనే కలిగిస్తున్నాను. వాన నేనే నిలుపుతున్నాను. నేనే కురిపిస్తున్నాను. నేనే అమృతం. నేనే మృత్యువు. నేనే సత్తు. నేనే అసత్తు.

రుగ్వేదం యజుర్వేదం సామవేదం — ఈ మూడు వేదాలూ అభ్యసించినవాళ్ళు యజ్ఞాల్లో నన్ను పూజించి, సోమపానంచేసి, పాపాలుపోగొట్టుకుని స్వర్గంకోసం ప్రార్థిస్తున్నారు. వారి పుణ్యఫలమైన దేవేంద్రలోకానికి వెళుతున్నారు. అక్కడ స్వర్గంలో దేవతల దివ్యభోగాలు అనుభవిస్తున్నారు. అలా విశాలమైన స్వర్గలోకంలో భోగాలు అనుభవించి, ఆ పుణ్యం కాస్తా చెల్లిపోగానే మళ్ళీ జన్మ ఎత్తి మర్త్యలోకానికి వస్తున్నారు. ఇలా ఈ త్రయీధర్మపరులు — అంటే మూడు వేదాల్లోని వైదికధర్మం ఆచరించేవాళ్ళు భోగాలమీద వాంఛలు పెట్టుకుని రాకపోకలు చేస్తున్నారు — అంటే — మళ్ళీ మళ్ళీ చస్తూ పుడుతూ వున్నారు.

కాని, ఎవళ్ళయితే ఇతర భావన లేకుండా నన్ను స్మరిస్తూ ఉపాసిస్తున్నారో ఆ నిత్య యోగులయిన వాళ్ళ యోగక్షేమాలు నేనే భరిస్తున్నాను. ఇతర దేవతల భక్తులై వాళ్ళని శ్రద్ధతో పూజించేవాళ్ళు

కూడా తెలియకుండా నన్నే పూజిస్తున్నారు. ఏమంటే యజ్ఞాలన్నిం టికీ నేనే భోక్తని. నేనే స్వామిని. ఐతే వాళ్ళుమాత్రం నాయథార్థం ఎరగరు. అంచేత తిరిగిచావుపుట్టుకల ప్రవాహంలో పడిపోతూవుంటారు.

దేవతల్ని ఆరాధించేవాళ్ళు దేవతల్ని పొందుతున్నారు. పిత రుల్ని పూజించేవాళ్ళు పితరుల్ని పొందుతున్నారు. భూతాల్నికొలిచే వాళ్ళు భూతాల్నే పొందుతున్నారు. నన్ను సేవించేవాళ్ళు నన్నే పొందుతున్నారు.

పత్రం, పుష్పం, ఫలం, జలం — ఏదైనాసరే, భక్తితో నాకు సమర్పించే పరిశుద్ధచిత్తుడైన నిష్కామభక్తుడి భక్తిబహుమానం నేను గ్రహిస్తున్నాను. అర్జునా, నువ్వు చేసేకర్మలూ, తినే ఆహారం, చేసే హోమాలూ, ఇచ్చే దానాలూ, ఆచరించే తపస్సూ అంతా నాకు అర్పించు. ఈవిధంగా శుభమూ, అశుభమూ కలగజేసే కర్మబంధాల నించి విడుదల కలుగుతుంది నీకు. సన్యాసయోగంతో కూడిన అంతః కరణ కలవాడివై, (కర్మఫలం త్యజించిన వాడివై) ముక్తుడివై, నన్ను పొందుతావు.

సర్వభూతాలూ నాకు సమానమే. విరోధి అనీ, ప్రియమైన వాడు అనీ నాకు లేరు. ఐతే, నన్నుభక్తితో సేవించేవాళ్ళు నాలోనే వుంటారు. నేనూ వాళ్ళలోనే వుంటాను. ఎంతో అంత దురాచారం కలవాడైనా సరే, ఇతరత్రా దేన్నీ ఆశ్రయించకుండా నన్నే భజించి నపుడు అతణ్ణి సాధువే అనాలి. ఏమంటే అతడి బుద్ధికి మంచి స్థిర త్వమే కుదురుతుంది. అతడు త్వరలోనే ధర్మాత్ముడవుతాడు. తర వాత శాశ్వతమైన శాంతినీ పొందుతాడు. అర్జునా, నాభక్తుడు ఎప్పుడూ నాశనం పొందడని నమ్ము.

ఏ పాపయోనిలో పుట్టినవాళ్ళయినా సరే, స్త్రీలయినా, వైశ్యు ట్లయినా, శూద్రులయినా నన్ను ఆశ్రయించినవాళ్ళు ఉత్తమగతినే

పొందుతున్నారు. అలాంటప్పుడు పుణ్యవంతులైన బ్రాహ్మలవిషయం భక్తులైన రాజులసంగతి వేరే చెప్పే దేముంది!

అనిత్యమైంది, సౌఖ్యంలేందీఅయిన ఈలోకంలో నువ్వున్నావు. అంచేత అర్జునా, నన్నే భజించు. నామీదే మనస్సు నిలుపు. నా భక్తుడివి కా. నన్నే ఉపాసించు. నన్నే నమస్కరించు. ఇలా నన్నే శరణుపొంది ఈ యోగం అభ్యసిస్తే నన్నే పొందుతావు

అర్జునా, ఇంకా విను. ప్రీతిగా వింటున్న నీమంచి కోసం ఉత్కృష్టమైన మాటలు మళ్ళీ చెపుతున్నాను. దేవతలు కాని, మహారుషులు కాని నాపుట్టుపూర్వోత్తరాలు ఎరగరు. ఏమంటే, దేవతలకీ మహాపురుషులకీ నేనే మూలకారణంకదా? ఆదిలేని వాణ్ణనీ, పుట్టుకలేనివాణ్ణని సర్వలోకాలికీ గొప్ప ఈశ్వరుణ్ణనీ నన్ను తెలుసుకున్న వాడు మానవుల్లో మూఢత్వం లేనివాడై, సర్వపాపాలూ వొదిలించుకుంటున్నాడు.

బుద్ధి, జ్ఞానం, అప్రమత్తత, క్షమా, సత్యం, దమం, శమం, సుఖం, దుఃఖం, పుట్టుక, చావు, భయం, నిర్భయం, అహింస, సమత్వం, సంతోషం, తపం, దానం, కీర్తి, అపకీర్తి – ఈ మొదలైనవి యావత్తూ సమస్తప్రాణులికీ నావల్లే కలుగుతున్నాయి. సప్త మహారుషులూ, నలుగురు పూర్వులూ, మనువులూ నా సంకల్పంవల్ల పుట్టినవాళ్ళే. లోకంలో వీళ్ళనించే సమస్తప్రజలూ పుట్టారు.

ఈ నా విభూతి, (మహిమ) యోగం – యథార్థం తెలుసుకున్న వాడికి స్థిరమయిన యోగంప్రాప్తమవుతుంది. ఇందులో సందేహంలేదు. నేనే సమస్తానికీ ఉత్పత్తిస్థానం. నానించే సమస్తమూ పుడుతూవుంది. ఇది తెలిసిన జ్ఞానులు భక్తిభావంతో నన్నే భజిస్తున్నారు. నామీదే మనస్సు నిల్పుకుంటున్నారు. నామీదే ప్రాణం పెట్టుకుంటున్నారు. ఒకళ్ళనొకళ్ళు బోధించుకుంటూ, నాకథలే

చెప్పుకుంటున్నారు. తమలో తాము ఎల్లప్పుడూ మహానందం అనుభవిస్తున్నారు.

ఎప్పుడూ యోగంతో వుండి, ప్రీతిపూర్వకంగా నన్ను భజించే వాళ్ళకి నన్ను పొందదగ్గ బుద్ధియోగం నేనే ఇస్తున్నాను. వాళ్ళని అనుగ్రహించడం కోసమే వాళ్ళబుద్ధిలో ప్రవేశించి, ప్రకాశిస్తున్న జ్ఞానదీపంతో అజ్ఞానంవల్ల కలిగిన అంధకారం నాశనం చేస్తున్నాను.

అర్జునుడు : నువ్వుపరబ్రహ్మవనీ, పరంధాముడివనీ, పరమ పవిత్రుడివనీ, శాశ్వతుడివనీ, దివ్యుడివనీ, ఆదిదేవుడివనీ, పుట్టుకలేనివాడివనీ, ప్రభుడివనీ యావన్మంది ఋషులూ, దేవఋషి నారదుడూ, అసితుడూ, దేవలుడూ, * వ్యాసుడూ చెపుతున్నారు. నువ్వుకూడా నాకు అదే చెపుతున్నావు. నువ్వు చెప్పిందంతా నిజమే అని నమ్ముతున్నాను. ఓభగవంతుడా, నీమూలం దేవతలూ, రాక్షసులూ ఎవ్వరూ ఎరగరు.

పురుషోత్తమా! భూతాల సృష్టించే ఓ భూతేశా! దేవదేవా! జగత్పతీ! నీ విషయం నీకే తెలుసు. నీ దివ్యవిభూతి ఈ లోకమంతా వ్యాపించి వుంది. ఆ విషయం నువ్వే నాకు విస్తరించి చెప్పు. ఓ యోగీశ్వరా! ఎల్లప్పుడూ నిన్నే ధ్యానిస్తూ నిన్ను ఎలా తెలుసుకునేది? ఓ భగవంతుడా! వేటితో నిన్ను ధ్యానించేది? చెప్పు. నీయోగమూ, నీవిభూతీ విస్తరించి మళ్ళీ చెప్పు. అమృతంలాంటి నీమాటలు వింటున్నకొద్దీ నాకు తృప్తిలేకండా వుంది.

శ్రీకృష్ణుడు: బావుంది, ఐతే అర్జునా, దివ్యమయిన నావిభూతుల్లో ప్రధానమైనవి నీకు చెపుతాను, విను. ఏమంటే నా విభూతులికి అంతమంటూ లేదుకదా! సమస్తభూతాల హృదయాల్లోనూ వున్నఆత్మని నేనే. భూతాల ఆది, మధ్యం, అంతంకూడా నేనే. సూర్యుల్లో నేను

* చూ: ఆదిపర్వం పు 379 పాదటీక.

విష్ణువుని. ప్రకాశవంతుల్లో నేను సూర్యుణ్ణి. మరుత్తుల్లో నేను మరీచిని. నక్షత్రాల్లో చంద్రుణ్ణి. వేదాల్లో సామవేదాన్ని. దేవతల్లో దేవేంద్రుణ్ణి. ఇంద్రియాల్లో మనస్సుని. ప్రాణుల్లో చైతన్యాన్ని. రుద్రుల్లో శంకరుణ్ణి. యక్షుల్లోనూ రాక్షసుల్లోనూ కుబేరుణ్ణి. వసువుల్లో అగ్నిని. కొండల్లో మేరువుని. పురోహితుల్లో బృహస్పతిని. సేనానాయకుల్లో కుమారస్వామిని. సరస్సుల్లో సముద్రుణ్ణి. మహారుషుల్లో భృగువుని. మాటల్లో ఓంకారాన్ని. యజ్ఞాల్లో జపయజ్ఞాన్ని. కదలని వాటిలో హిమాలయాన్ని. చెట్లలో రావిచెట్టుని. దేవరుషుల్లో నారదుణ్ణి. గంధర్వుల్లో చిత్రరథుణ్ణి. సిద్ధుల్లో కపిలుణ్ణి. గుర్రాల్లో ఉచ్చైశ్రవాన్ని. ఏనుగుల్లో ఐరావతాన్ని. మనుషుల్లో రాజుని. ఆయుధాల్లో వజ్రాయుధాన్ని. ఆవుల్లో కామధేనువుని. సంతానం కలిగించే మన్మథుణ్ణి. సర్పాల్లో వాసుకిని. నాగుల్లో అనంతుణ్ణి. జలదేవతల్లోవరుణుణ్ణి.పితృదేవతల్లో ఆర్యముణ్ణి. శాసించేవాళ్ళల్లో యముణ్ణి. దైత్యుల్లో ప్రహ్లాదుణ్ణి. కబళించేవాళ్ళల్లో కాలాగ్నిని. మృగాల్లో సింహాన్ని. పక్షుల్లో గరుత్మంతుణ్ణి. వేగంగలవాళ్ళలో గాలిని. ఆయుధాలు ధరించేవాళ్ళలో రాముణ్ణి. చేపల్లో మొసలిని. నదుల్లో గంగని. అర్జునా, సృష్టి అంతటికీ ఆది, మధ్యం, అంతంకూడా నేనే. విద్యల్లో అధ్యాత్మవిద్యని నేనే. వాదించేవాళ్ళ వాదమూ నేనే.

అక్షరాల్లో అకారం నేనే. సమాసాల్లో ద్వంద్వసమాసం నేనే. అనంతమైన కాలం నేనే. నాలుగు దిక్కులా మొహాలుగల బ్రహ్మని నేనే. సర్వసంహారకుడైన మృత్యువు నేనే. తిరిగి జన్మించే వాళ్ళ పుట్టుకా నేనే. స్త్రీలలో కీర్తి, శ్రీ, వాణీ, స్మృతీ, మేధా ధృతీ, క్షమా నేనే.

ఇలాగే సామరుక్కుల్లో బృహత్సామం నేనే. ఛందస్సుల్లో గాయత్రీఛందస్సు నేనే, మాసాల్లో మార్గశీర్షం నేనే, రుతువుల్లో

వసంతరుతువు నేనే. మోసాలలో జూదం నేనే. తేజోవంతుల తేజసు నేనే. జయించేవాళ్ళ విజయం నేనే. ఉద్యమపరుల ఉద్యమం నేనే. సత్యవంతుల సత్యం నేనే. యాదవుల్లో వాసుదేవుణ్ణి నేనే. పాండవుల్లో అర్జునుణ్ణి నేనే. మునుల్లో వ్యాసుణ్ణి నేనే. కవుల్లో కవిని — శుక్రాచార్యుణ్ణి నేనే. శిక్షించేవాళ్ళ శిక్ష నేనే. గెలుపుకోరేవాళ్ళ నీతి నేనే రహస్యాల్లో మౌనం నేనే. జ్ఞానవంతుల జ్ఞానం నేనే. సర్వభూతాలికీ బీజం నేనే.

అర్జునా, ఈ చరాచరమయిన భూతకోటిలో నేను లేనిది ఏదీ లేదు. నా దివ్యవిభూతులికి అంతం లేదు. అందుకనే నా విభూతుల విస్తరం ఇలా సంక్షేపంగా చెప్పాను. ఏవస్తువు లోకంలో విభూతివంతం, శ్రీమంతం, ఉత్సాహవంతం అయి వుంటుందో అదంతా నా తేజస్సు అంశతోనే పుట్టిందని నమ్ము. ఇదీఅదీ తడవడ మెందుకూ? ఒక్కమాటలో చెపుతున్నాను విను. నా వొక్క అంశతోనే ఈ జగత్తంతా వ్యాపించి వున్నాను నేను.

అర్జునుడు: నన్ను అనుగ్రహించావు. ఉత్తమమైన అధ్యాత్మ రహస్యం నాకు ఉపదేశించావు. దీంతో నా మోహం నశించింది. ప్రాణులు పుట్టడం, నాశనం కావడం, నాశనంలేని నీ మాహాత్మ్యమూ నీవల్ల విస్తరంగా విన్నాను నీ విషయంలో నువ్వు చెప్పిందంతా యథార్థం. ఓ పరమేశ్వరా ! ఓ పురుషోత్తమా ! ఇప్పుడు నీ ఈశ్వర స్వరూపం ప్రత్యక్షంగా చూడాలని కోరుతున్నాను. యోగేశ్వరా ! ప్రభూ ! నేను అది చూడవచ్చుని నువ్వు భావిస్తే నాశనంలేని నీ ఆ ఆత్మస్వరూపం నాకు చూపించు.

శ్రీకృష్ణుడు: అర్జునా, ఎన్నోరకాల రంగులుకలవి నా రూపాలు ఎన్నోరకాల ఆకారాలివి. దివ్యమైనవి. ఎన్నో వందలు - ఎన్నో వేలూ చూడు. సూర్యులూ, వసువులూ, రుద్రులూ, అశ్వి

నులూ, మరుత్తులూ - ఇంకా, నువ్వు ఇంతవరకూ చూడని ఎన్నో అన్ని ఆశ్చర్యాలు - చూడు. నువ్వుచూడాలని కోరుతున్న ఇతర చరాచరస్వరూపమయిన సమస్తప్రపంచమూ ఇప్పుడు వొక్క-చోట నా శరీరంలో చూడు. ఐతే, నువ్వు నీసామాన్యమైన కళ్ళతోమాత్రం చూడలేవు. నీకు దివ్యదృష్టి ఇస్తున్నాను. దాంతో నా ఈశ్వర యోగం చూడు.

సంజయుడు: రాజా, ఇలాచెప్పి మహాయోగేశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణుడు తన శ్రేష్ఠమైన విశ్వరూపం అర్జునుడికి చూపించాడు.

ఎన్నో నోళ్ళు, ఎన్నోకళ్ళు - ఎన్నో చిత్రాలు, ఎన్నో దివ్యమైన అలంకారాలు, ఎన్నోదివ్యమైన ఆయుధాలు, దివ్యమైన పూలదండలు, దివ్యవస్త్రాలు, దివ్యమైన గంధంపూతలు - ఎటుచూస్తే అటు ముఖాలు -ఇలా సర్వాశ్చర్యమయమైన, అనంతమైన, దానంతట అదే ప్రకాశిస్తున్న విశ్వరూపం అర్జునుడికి చూపించాడు.

ఆకాశంమీద వొకేసారి వేలకొద్దీ సూర్యులకాంతి గాని వుంటే అది విశ్వరూపంకాంతికి సరిపోతుంది. అనేక భాగాలుగావున్న జగత్తు యావత్తూ శ్రీకృష్ణుడి శరీరంలో వొక్క-చోట చూశాడు అర్జునుడు. ఆశ్చర్యపోయాడు. శరీరం గగుర్పొడిచింది. అంజలిబంధం శిరస్సున గీలించాడు. ఇలా అన్నాడు.

అర్జునుడు: చూస్తున్నాను. ప్రభూ, నీదేహంలో సమస్త దేవతల్ని చూస్తున్నాను. చరాచరభూతకోటియావత్తూ చూస్తున్నాను. పద్మాసనంమీాద కూచున్న బ్రహ్మదేవుణ్ణీ, యావన్మంది ఋషుల్నీ, సమస్తసర్పాల్నీ చూస్తున్నాను. విశ్వేశ్వరా! ఎన్నోచేతులు, ఎన్నో కడుపులు, ఎన్నో నోళ్ళు, ఎన్నోపళ్ళు - అంతటా అనంతంగావుంది నీ రూపం. దీనికి ఆది కనబడకండావుంది. మధ్యం కనపడకండా వుంది. అంతం కనపడకండావుంది ప్రభూ! ప్రభూ!! చూస్తున్నాను.

కిరీటంతో కనిపిస్తున్నావు. గదతో కనిపిస్తున్నావు. చక్రంతో కనిపిస్తున్నావు. ఎటుచూస్తే అటు — అంతటా ప్రకాశిస్తున్నావు. తేజోరాశిగా వున్నావు. చూడశక్యంకాకండా వున్నావు. మండుతూన్న అగ్నిహోత్రంలా వున్నావు. ప్రకాశిస్తున్న సూర్యుడిలా వున్నావు. అప్రమేయుడివైన నువ్వే అన్నిదిక్కులా కనిపిస్తున్నావు. నువ్వే తెలిసికోదగిన, నాశంలేని పరబ్రహ్మం — నువ్వే — అని నా అభిప్రాయం. నువ్వే ఈవిశ్వానికి నిదానం. నువ్వే ధర్మరక్షకుడివి. నువ్వే నిత్యుడివి. నువ్వే — నువ్వే పురాణ పురుషుడివి.

ఆది, మధ్యం, అంతం లేదునీకు. అఖండమైన వీర్యవంతుడివి నువ్వు. లెక్కలేనన్ని బాహువులు నీవి. సూర్యుడూ చంద్రుడూ నీనేత్రాలు. నీనోట్లో అగ్నిహోత్రం ప్రజ్వలిస్తోంది. నీ దివ్య తేజస్సుతో ఈవిశ్వమంతా తపింప జేస్తున్నావు. ఇలాగే నిన్ను చూస్తున్నాను. భూమీ ఆకాశం - ఈ మధ్యప్రదేశం యావత్తూ, అన్నిదిక్కులూ నువ్వే నిండిపోయి వున్నావు. అద్భుతంగా, భయంకరంగా వున్న ఈ రూపం చూసి మూడులోకాలూ భయంతో గజగజలాడుతున్నాయి. మహాత్మా! ఈ దేవతాసంఘాలన్నీ నీలోనే ప్రవేశిస్తున్నాయి. కొందరు భయపడి దోసిళ్ళొగ్గుతున్నారు. మహారుషులు 'స్వస్తి' 'స్వస్తి' అంటూ ఎన్నో అన్ని స్తోత్రాలతో నిన్ను స్తుతిస్తున్నారు. రుద్రులూ సూర్యులూ వసువులూ సాధ్యులూ విశ్వేదేవతలూ అశ్వినీదేవతలూ మరుత్తులూ పితృదేవతలూ గంధర్వులూ యక్షులూ అసురులూ సిద్ధులూ - వీళ్ళంతా ఆశ్చర్యంతో నిన్ను చూస్తున్నారు.

ఎన్నో నోళ్ళూ, ఎన్నో కళ్ళూ, ఎన్నో చేతులూ, ఎన్నో తొడలూ, ఎన్నో పాదాలూ, ఎన్నో కడుపులూ, ఎన్నో కోరలూ - ఇలా భయంకరంగావున్న నీ మహారూపం చూసి లోకాలు భయపడు

తున్నాయి. నేనూ భయపడుతున్నాను. ఓ విష్ణుమూర్తీ! ఆకాశం అంటుతున్నావు. ప్రకాశిస్తున్నావు. ఎన్నో రంగులతో వున్నావు. నీ నోళ్ళు తెరచుకుని వున్నాయి. నీ కళ్ళు ప్రజ్వలిస్తున్నాయి. నిన్ను చూసి నాఅంతరాత్మ విలవిలపోతూవుంది. ధైర్యం దిగజారుతూ వుంది. శాంతి లేకండావుంది. భయంకరమైన కోరలతో కాలాగ్నిలా మండుతూ వున్న నీ నోళ్ళు చూసి నాకు దిక్కులు తెలియకండా వున్నాయి. సుఖం లేకండా వుంది. ప్రభూ! ప్రసన్నుడివి కా.

ఈధృతరాష్ట్రుడికుమాళ్ళు యావన్మందీ, వాళ్ళపక్షంరాజులూ అలాగే భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, మన పక్షం వీరులూ — వీళ్ళందరూ నేను ముందంటే నేనుముందు అన్నట్టు కోరలతో ఘోరంగా వున్న నీనోళ్ళల్లో ప్రవేశిస్తున్నారు. కొందరు పళ్ళసందుల్లోపడి, వాళ్ళ తలకాయలు పిప్పి పిప్పి అయిపోతూ కనిపిస్తున్నారు. ఎన్నో నదీ ప్రవాహాలు సముద్రంలోకి ప్రవహిస్తున్నట్టు, ఈమానవ వీరులు ప్రజ్వలిస్తూవున్న నీముఖాల్లో ప్రవేశిస్తున్నారు. పరిగెత్తి నాశనం కావడంకోసం మండుతూన్న అగ్నిలోపడే మిడతల్లాగ హతవారి పోడంకోసం ఈమనుష్యులమూకలు తొందరగా నీనోళ్ళల్లో ప్రవేశిస్తున్నాయి. మండుతూన్న నోళ్ళతో అన్నివైపులా ఈలోకం యావత్తూ నాకేస్తున్నావు నువ్వు. మింగేస్తున్నావు. నీప్రచండమైన కాంతులు లోకమంతా ఆవరించి దహించి వేస్తున్నాయి. దేవ దేవా! ఇలా ఉగ్రరూపంతో వున్న నువ్వు ఎవరో చెప్పు. నీకు నమస్కరిస్తున్నాను. ప్రసన్నుడివి కా. ఆదిపురుషుడివైన నిన్ను తెలుసుకోవాలని కోరుతున్నాను. నీప్రవృత్తి ఏమిటో నాకు తెలియకండా వుంది.

శ్రీకృష్ణుడు : లోకసంహారంకోసం విజృంభించిన కాలుణ్ణి నేను. లోకసంహారానికే పూనుకున్నాను. నువ్వు లేకపోయినా సరే, నీఎదిరి

పక్షంలోవున్న యోధులు మరివుండరు. అంచేత అర్జునా, లే. శత్రువుల్ని జయించి కీర్తిసంపాదించు. రాజ్యం సంపూర్ణంగా అనుభవించు. వీళ్ళని ఇంతకిముందే నేను చంపేశాను. నువ్వునిమిత్త మాత్రుడివి మాత్రం కా.

ద్రోణుణ్ణీ, భీష్ముణ్ణీ, జయద్రథుణ్ణీ, కర్ణుణ్ణీ, తక్కిన వీరుల్నీ నేను చంపేసేవున్నాను. ఇప్పుడు నువ్వుచంపు. విచారించకు. యుద్ధం చెయ్యి శత్రువుల్ని జయిస్తావు.

శ్రీకృష్ణుడు చెప్పిన ఈమాటలు విని వణికిపోతూ రెండు చేతులూ జోడించాడు అర్జునుడు. భయంతో నమస్కరించాడు. గద్గద కంఠంతో మళ్ళీ ఇలా అన్నాడు.

"కృష్ణా, నీగుణకీర్తనంవల్ల జగత్తు సంతోషిస్తున్నది. అనురాగం పొందుతున్నది. రాక్షసులు భయపడి పటాపంచలవుతున్నారు. సిద్ధులు నమస్కరిస్తున్నారు. ఇదంతా తగేవుంది. మహాత్మా! అనంతా! దేవేశా! జగన్నివాసా! బ్రహ్మకంటేకూడా గొప్పవాడివి నువ్వు. ఆది కర్తవి. సత్తూ, అసత్తూ నువ్వే. ఈరెండింటికీ అతీతమైన అక్షరుడివీ నువ్వే. అతీతమైన నిన్ను నమస్కరించకండా ఎలావుంటారు?

నువ్వే ఆదిదేవుడివి. పురాణపురుషుడివి. ఈవిశ్వానికి నువ్వే ముఖ్యమైన ఆధారం. తెలిసిన వాడివీ, తెలియదగిన వాడివీ నువ్వే. పొందదగిన వాడివీ నువ్వే. నువ్వే ఈవిశ్వమంతా వ్యాపించి వున్నావు. నువ్వే గాలివి. నువ్వే యముడివి. నువ్వే అగ్నివి. నువ్వే వరుణుడివి. నువ్వే చంద్రుడివి. నువ్వే ప్రజాపతివి. నువ్వే ముత్తాతవి. ఇదిగో వెయ్యిసార్లు నమస్కరిస్తున్నాను.

నీకు ముందుండి నమస్కరిస్తున్నాను. వెనకనించి నమస్కరిస్తున్నాను. నలుపక్కలనించీ నమస్కరిస్తున్నాను. నీశౌర్యానికి

సాటిలేదు. నీవిక్రమానికి అంతంలేదు. నువ్వు పరిపూర్ణుడివి. సర్వత్రా వ్యాపించి వున్నావు.

నీమహిమ తెలుసుకోలేకపోయాను. పొరపాటునో, స్నేహంచేతనో నిర్లక్ష్యంగా నిన్ను కృష్ణా అనీ, యాదవుడా అనీ, సఖుడా అనీ పిలిచాను. కలిసి తిరిగినప్పుడూ, భోజనాలప్పుడూ, కలిసి కూచునేటప్పుడూ, పడుకునేటప్పుడూ, ఒంటరిగావున్నప్పుడూ, పదిమందిలో వున్నప్పుడూ అప్రమేయుడివైన నిన్ను పరిహాసంకోసం అవమానించాను అపరాధంచేశాను. ప్రభూ! నా అపరాధం క్షమించు. ప్రార్థిస్తున్నాను.

చరాచర రూపమయిన ఈలోకానికి నువ్వే తండ్రివి. నువ్వే పూజ్యుడివి. నువ్వే గురుడివి. నువ్వే పెద్దవి. మూడు లోకాల్లోనూ నీతో సమానమైనవాళ్ళు లేరు. నిన్ను మించిన వాడు మరొక్కడు మరెక్కడ వున్నాడు? దేవా, సాష్టాంగపడి నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను. తండ్రి కొడుకుని క్షమించినట్టు, స్నేహితుడు స్నేహితుణ్ణి మన్నించినట్టు, ప్రియుడు ప్రియురాలిని క్షమించినట్టు నా అపరాధాలు మన్నించు.

ఎన్నడూ చూడని నీరూపం చూసి నేను ఆనందిస్తున్నాను. అయినా, నామనస్సు భయంతో బాధపడుతూ వుంది. ప్రభూ, నాకు నీపూర్వరూపం చూపించు. ప్రసన్నుడివికా. నీకిరీటంతోనూ, గదతోనూ, చక్రంతోనూ నిన్ను పూర్వంలాగే చూడాలని కోరుతున్నాను. ఓవెయ్యి బాహువుల విశ్వమూర్తీ, నీనాలుగు చేతులతో నాకు కనపడు.

శ్రీకృష్ణుడు: అర్జునా, తేజోమయమైందీ, అనంతమైందీ, ఆదిలేందీ అయిన నావిశ్వరూపం ఇంతవరకూ నువ్వుతప్ప ఎవ్వరూ చూడలేదు. ఉత్కృష్టమైన దీన్ని ప్రసన్నుణ్ణాయి నా యోగసామర్థ్యంతో నీకు చూపించాను.

వేదాలు వల్లించిన వాళ్ళుకాని, యజ్ఞాలునేర్చినవాళ్ళు కాని ఈవిశ్వరూపం చూడలేదు. కర్మలుచేసినవాళ్ళూ, దానాలు చేసిన వాళ్ళూ, ఉగ్రమైన తపస్సు చేసినవాళ్ళూకూడా చూడలేదు. మానవ లోకంలో నువ్వుతప్ప మరొకరు చూడలేదు.

ఘోరంగావున్న నావిశ్వరూపం చూసి భయపడకు. మనస్సు కలవిళ పడనివ్వకు. భయంవొదిలి, సంతోషంగా ఇదిగో నా మానవ రూపం చూడు.

ఇలా శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుడితో చెప్పి తిరిగీ తన ఎప్పటిసౌమ్య రూపం అతడికి చూపించాడు. భయంతోవున్న అతణ్ణి వోదార్చాడు.

అర్జునుడు : కృష్ణా, సౌమ్యమైన నీ ఈ మానవరూపం చూసి మనస్సు కుదుట పడింది. ఎప్పటి స్థితికి వచ్చాను.

శ్రీకృష్ణుడు : నువ్వుచూసిన నా విశ్వరూపం దుర్లభమైంది. దేవతలు సహా ఇది చూడాలని ఎప్పుడూ కోరుతూ వుంటారు. వేదాల వల్ల ఈ విశ్వరూపం చూడడం శక్యంకాదు. యజ్ఞాలవల్లా సాధ్యంకాదు. దానాలవల్లా, తపస్సులవల్లా కూడా వీలు కాదు కాని, ఇలాంటి విశ్వరూపుణ్ణయిన నన్ను చూడడానికీ, నిజంగా తెలుసుకోడానికీ, పొందడానికీ వొక్కటే వుంది సాధనం — భక్తి.

అంచేత అర్జునా, నాప్రీతికోసమే కర్మలు చేసేవాడూ, నేనే ఉత్కృష్టమైనగతి అనుకునేవాడూ, ఏ ఆసక్తిలేనివాడూ, ఏప్రాణి మీదా విరోధం లేనివాడూ అయిన నాభక్తుడు నన్నే పొందుతాడు.

అర్జునుడు : ఇలా ఎల్లప్పుడూనిష్ఠతో నిన్ను ఉపాసించేభక్తులూ, అవ్యక్తమైందీ, నాశనం లేందీ అయినదాన్ని భజించేవాళ్ళూ — ఈ ఉభయుల్లో గొప్పగా యోగం తెలిసిన వాళ్ళెవరు ?

శ్రీకృష్ణుడు : నామీదే మనస్సునిలిపి, ఎప్పుడూ నిష్ఠతో నన్ను ఉపాసించే వాళ్ళే ఉత్తమయోగులని నా అభిప్రాయం. ఐతే,

ఇంద్రియాలు నిగ్రహించి, సమత్వబుద్ధి కలిగి, సర్వప్రాణుల క్షేమమూ కోరుతూ, ఇది ఫలానా అని చెప్పరాందీ అవ్యక్తమైందీ, సర్వత్రా వ్యాపించిఉన్నదీ, చింతించడానికి వీలుకాందీ, స్థిరమైందీ, ధ్రువమైందీ, అంతటికీ ఆధారమైందీ అయిన అక్షరబ్రహ్మాం భజించేవాళ్ళుకూడా నన్నే పొందుతున్నారు.

కాని, అవ్యక్తమైనదానిమీద ఆసక్తులైనవాళ్ళకి శ్రమ అధికం. ఎంచేతనంటే, దేహం ధరించిన వాళ్ళకి అవ్యక్తమైన మార్గం కష్టసాధ్యం కదా! అయినా, ఆసక్తితో నా మీదే మనస్సువుంచి, సర్వకర్మలూ నాకే సమర్పించి, ఏకాంతమైన యోగంతో నన్ను ధ్యానించి ఉపాసించే వాళ్ళని నేను త్వరలోనే మృత్యు రూపమైన సంసార సాగరంనించి ఉద్ధరిస్తున్నాను.

అంచేత, నువ్వునామీదే మనస్సు స్థిరంగా వుంచు. నామీదే నీ బుద్ధి లగ్నంచెయ్యి. అలా అయితే, తరవాత నువ్వు నాలోనే నివసిస్తావు. సందేహంలేదు. ఇప్పుడు ఇంకా నామీద మనస్సుస్థిరంగా వుంచలేకపోతే అభ్యాసయోగంతో – అంటే మళ్ళీ మళ్ళీ ప్రయత్నించి – నన్ను పొందాలని కోరుకో. అభ్యాసం చెయ్యడానికి నీకు శక్తిలేకపోతే, నన్ను చేరడం కోసం కర్మలు చేస్తూవుండు. నాకోసం కర్మలు చేసినా సరే నువ్వు సిద్ధిపొందుతావు. నాకోసం కర్మలు చెయ్యడానికీ నీకు శక్యం కాలేదనుకో, అప్పుడు నాశరణు జొచ్చి, ఆత్మనిగ్రహంతో సమస్తకర్మలఫలమూ వొదిలిపెట్టు.

ఏమంటే అభ్యాసంకంటే జ్ఞానంమంచిది. జ్ఞానంకంటే ధ్యానం గొప్పది. ధ్యానంకంటే కర్మఫలం వొదలడం శ్రేష్ఠమైంది. కర్మఫలం వొదిలిన వెంటనే శాంతి కలుగుతుంది.

ఏప్రాణినీ ద్వేషించనివాడూ, స్నేహభావం కలవాడూ, దయకలవాడూ, మమకారం, అహంకారం లేనివాడూ, సుఖదుఃఖాలు

సమంగా చూసేవాడూ, ఓర్పుకలవాడూ, ఎల్లప్పుడూ సంతోషంగా వుండేవాడూ, యోగీ, ఆత్మనిగ్రహం కలవాడూ, దృఢనిశ్చయం కలవాడూ, నామీదే మనస్సూ బుద్ధీ వుంచినవాడూ - ఇలాంటి నా భక్తుడు నాకు ప్రియమైన వాడు. లోకుల్ని క్షోభపెట్టనివాడూ, లోకులవల్ల క్షోభపడనివాడూ, సంతోషం, క్రోధం, భయం, ఉద్వేగం లేనివాడూ నాకు ప్రియమైనవాడు. అపేక్షలేనివాడూ, పవిత్రుడూ సమర్థు , ఉదాసీనుడూ, విచారం లేనివాడూ, సర్వసంకల్పాలూ విడిచిపెట్టినవాడూ అయిన భక్తుడు నాకు ప్రియమైనవాడు.

సంతోషమూ ద్వేషమూ లేనివాడూ, దుఃఖమూ కోరికా లేనివాడూ, శుభమూ అశుభమూ వొదిలినవాడూ — ఇలాంటి భక్తుడు నాకు ప్రియమైనవాడు.

శత్రువూ స్నేహితుడూ, మానం అవమానం, చలీ వేడీ, సుఖం దుఃఖం, నిందా పొగడ్తా — ఇవన్నీ వొక్కలాగే చూసేవాడూ, మౌనిగా వుండేవాడూ, దొరికిన దాంతోనే తృప్తి పడేవాడూ, తన ఇల్లని లేనివాడూ, స్థిరచిత్తుడూ — ఇలాంటి భక్తుడు నాకు ప్రియమైన వాడు.

ఐతే, ఇప్పుడు చెప్పిన అమృతసమానమైన ధర్మం శ్రద్ధతో ఆచరిస్తూ, నన్నే పరమార్థమని నమ్ముకున్న నాభక్తుడు నాకు మరింత ప్రియమైనవాడు.

అర్జునా, ఈశరీరం క్షేత్రమన్నారు. దీన్ని తెలుసుకున్న వాణ్ణి క్షేత్రజ్ఞుడన్నారు ఎరిగినవాళ్ళు. అన్ని క్షేత్రాల్లోనూ వున్న క్షేత్రజ్ఞుణ్ణి నేనే అని నమ్ము. క్షేత్ర — క్షేత్రజ్ఞుల్ని తెలుసుకోడమే నిజమైన జ్ఞానమని నామతం.

క్షేత్రమంటే ఏమిటో, అది ఎలా వుంటుందో, ఎలాంటి వికారాలతో వుంటుందో, దాని పుట్టుపూర్వోత్తరాలు ఏమిటో

అలాగే క్షేత్రజ్ఞుడంటే ఎవరో, అతడి ప్రభావమేమిటో-ఈవివరాలన్నీ క్లుప్తంగా చెప్తాను, విను.

ఈవిషయం ఋషులు వివిధ ఛందస్సుల్లో బహువిధాలుగానూ, ప్రత్యేకంగానూ చెప్పారు. సందేహం లేకండా సహేతుకంగా బ్రహ్మ సూత్రాల్లోని పదాల్లోనూ చెప్పడంజరిగింది. భూమీ, నీరూ, అగ్నీ, గాలీ, ఆకాశం - ఈ అయిదు మహాభూతాలూ, అహంకారం, బుద్ధీ, ప్రకృతీ, చెవీ చర్మం కన్నూ నాలికా ముక్కూ - ఈ అయిదు జ్ఞానేంద్రియాలూ, వాక్కూ చేయీ పాదం గుదం ఉపస్థూ - ఈ అయిదు కర్మేంద్రియాలూ, శబ్దం స్పర్శం రూపం రసం గంధం ఇంద్రియాల ఈ అయిదు విషయాలూ, మనస్సూ, కోరికా, ద్వేషం, సుఖం దుఃఖం, సంఘాతం, చేతనం, ధైర్యం — ఇవన్నీ కలిసి వున్న దాన్నే వికారంతో కూడుకున్న క్షేత్రమని చెప్పారు.

మానం దంభం లేకండావుండడం, అహింసా, ఓర్పూ సర శత్వం, గురువులసేవా, శుచిత్వం, స్థయిర్యం, మనోనిగ్రహం, ఇంద్రియ విషయాల్లో వైరాగ్యం, అహంకారంలేకండా వుండడం, చావూ పుట్టుకా ముసలితనం రోగం — వీటి దుఃఖం దోషం గమనించడం, ఇంటిమీాదా పెళ్ళాంపిల్లలమీాదా ఆసక్తిలేకండావుండడం, ఇష్టం అయిష్టం రెండూ వొక్కలాగేచూడడం, నేనుతప్ప ఇంకేదీలేదని నామీాద చలించని భక్తికలిగివుండడం, ఒంటరిస్థలంలో నివసించడం జనసమూహమంటే ఇష్టంలేకండా వుండడం, అధ్యాత్మజ్ఞానం నిత్యమను కోడం, మోక్షమే ఉత్కృష్టమైందని తెలుసుకోడం — ఇదంతా జ్ఞానం. దీనికి భిన్నమైందంతా అజ్ఞానం.

ఏది తెలుసుకోదగిందో, దేన్ని తెలుసుకుంటే అమృతత్వం (మోక్షం) లభిస్తుందో దాన్ని చెపుతున్నాను. అది ఆదిలేంది. ఉత్కృష్టమైంది. అదే బ్రహ్మం. దాన్ని సత్తు అనిగాని, అసత్తు

అనిగాని, అనడానికి సాధ్యంకాదు. అంతటా దానికి కాళ్ళున్నాయి. చేతులున్నాయి. కళ్ళున్నాయి. తలలున్నాయి. నోళ్ళున్నాయి. చెవులున్నాయి. అంతటా అది వ్యాపించివుంది. ఇంద్రియవ్యాపారాలు అన్నింటిలోనూ అది ప్రకాశిస్తుంది. ఐతే దానికిమాత్రం ఏఇంద్రియమూ లేదు. దేంతోనూ ఆసక్తిలేకండా అది వేరుగా వుంటుంది. కానైతే, సమస్తమూ అదే భరిస్తుంది. అది గుణాలు అనుభవిస్తూ వుంటుంది. కాని, దానికిమాత్రం గుణాలులేవు.

సమస్త ప్రాణుల్లోనూ లోపటా, బయటా వుండేదీ అదే. కదిలేదీ కదలందీ అదే. సూక్ష్మమైందీ తెలియరాందీ అదే. దగ్గిర వుండేదీ దూరంగావుండేదీ అదే. సర్వభూతాల్లోనూ వివిధరూపాలతో వేరువేరుగా కనిపించేదీ అదే. నిజానికి విడదీయడానికి వీల్లేందీ, అఖండమైందీ అదే. అదే సమస్తభూతాలూ పుట్టిస్తుంది, భరిస్తుంది, సంహరిస్తుంది. దానినే తేజస్సులికి తేజస్సనీ, అంధకారానికి పరంగావుందనీ అంటారు. అదే జ్ఞానం. అదే తెలుసుకోదగింది. అదేజ్ఞానంతోపొందదగింది. అదే అందరి హృదయాల్లోనూ వుంది.

ఇలా క్షేత్రమూ, జ్ఞానమూ, తెలుసుకోదగింది క్లుప్తంగా చెప్పాను. ఇది తెలుసుకున్న నాభక్తుడు నాస్వరూపం పొందుతున్నాడు.

ప్రకృతీ పురుషుడూ - ఈ ఇద్దరూ ఆది లేనివాళ్ళని నమ్ము. గుణాలూ వికారాలూ ప్రకృతినించే పుడుతున్నాయి. కార్యమూ కరణమూ - అంటే శరీరం, ఇంద్రియాలూ - వీటి సృష్టికిప్రకృతేకారణమన్నారు. సుఖదుఃఖాలు అనుభవించడంలో పురుషుడు కారణమన్నారు. ఏమంటే, పురుషుడు ప్రకృతిలోవుండి, ప్రకృతిగుణాలు భోగిస్తాడు. ప్రకృతిసంబంధమమైన ఈ గుణాలసంగమమే పురుషుడు మంచియోనిలోగాని చెడ్డయోనిలోగాని జన్మించడానికి కారణమవుతుంది.

స్వతంత్రుడూ, సాక్షీ, అనుమోదించేవాడూ, పాలకుడూ, భోగించేవాడూ అయి ఈశరీరంలోవుండే పురుషుణ్ణి మహేశ్వరుడనీ, పరమాత్ముడనీ అన్నారు.

ఇలా పురుషుణ్ణీ, గుణములతో కూడిన ప్రకృతినీ తెలుసుకున్న వాడు ఎలాప్రవర్తించినా అతడికి పునర్జన్మలేదు.

ధ్యానంతో కొందరు తమలోనే ఆత్మని చూస్తున్నారు. కొందరు సాంఖ్యయోగంతో చూస్తున్నారు. కొందరు కర్మయోగంతో చూస్తున్నారు. ఇలా తెలియని మరికొందరు ఇతరులనించి విని ఉపాసిస్తున్నారు. విని ఆచరించే వీళ్ళుకూడ మృత్యురూపమయిన సంసారంనించి తరిస్తున్నారు.

అర్జునా, కదిలేవీ కదలినివీ - ఈ అన్నివస్తువులూ అవి ఎంత చిన్నవైనాసరే, క్షేత్రమూ క్షేత్రజ్ఞుడూ — ఈఉభయుల సంయోగం వల్లే పుడుతున్నాయని నమ్ము. సమస్తభూతాల్లోనూ సమంగావుండే వాడూ, నశించేవాట్లో నశించకండా వుండేవాడూ అయిన పరమేశ్వరుణ్ణే చూసినవాడే నిజంగా చూసినవాడు. ఏమంటే సర్వత్రా సమానంగావున్న ఈశ్వరుణ్ణిచూస్తున్నవాడు తన్నుతాను హింసించుకోడు. అంచేత అతడు మోక్షంపొందుతాడు. అన్నికర్మలూ ప్రకృతే అన్ని విధాలా చేస్తున్నదనీ, ఆత్మ దేన్నీ చెయ్యడంలేదనీ తెలుసుకున్న వాడే నిజమైనతత్వం తెలుసుకున్నవాడన్నమాట.

భూతాల్లో విడివిడిగావుండే బహుత్వం వొక్కటిగానూ, ఆ వొక్కదానినించే అదంతా విస్తరించినట్టుగానూ మనిషి ఎప్పుడు చూస్తాడో అప్పుడు బ్రహ్మత్వం పొందుతాడు.

ఆదిలేందీ, గుణాలులేందీ కావడంచేత నాశనంలేని ఈపరమాత్మ శరీరంలోవుండినా అది ఏదీచెయ్యడంలేదు. దానికి ఏదీ అంటడమూ లేదు. సర్వవ్యాపిఅయిన ఆకాశం సూక్ష్మంకావడంవల్ల ఎలాఅయితే

అంటబడదో, అలాగే సమస్తదేహాల్లోనూ వున్న ఆత్మ అంటబడదు. సూర్యుడు నొక్కడే అయినా లోకమంతటినీ ప్రకాశింపజేస్తున్నాడు. అలాగే క్షేత్రి (క్షేత్రంలో వున్నవాడు) సమస్తమైన క్షేత్రాలూ ప్రకాశింపజేస్తున్నాడు.

ఇలా క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞుల అంతరం, ప్రాణులు ప్రకృతినించి విముక్తి పొందడం జ్ఞానదృష్టితో తెలుసుకున్నవాళ్ళు పరబ్రహ్మం పొందుతున్నారు.

జ్ఞానాల్లో ఉత్తమమైన జ్ఞానం తిరిగీ నీకు చెపుతున్నాను. దీన్ని తెలుసుకుని ఈలోకంలో మునులంతా ఉత్కృష్టమైన సిద్ధి పొందారు. ఈ జ్ఞానం ఆశ్రయించి నాతో ఐక్యమైనవాళ్ళు సృష్టిఆరంభంలో మళ్ళీ పుట్టరు. ప్రళయకాలంలోనూ బాధపడరు.

అర్జునా, ప్రకృతి (మహాద్బ్రహ్మం) నాకుయోని. దానిలోనే నేను గర్భాధానం చేస్తున్నాను. దాంతో సర్వభూతాలూ పుడుతున్నాయి. సర్వయోనుల్లోనూ పుడుతూవున్న సమస్తశరీరాలికీ మహాద్బ్రహ్మ - ఈప్రకృతేయోని. నేను బీజం స్థాపించే తండ్రిని.

సత్వమూ రజస్సూ తమస్సూ — ఈమూడు గుణాలూ ప్రకృతిలో పుడుతున్నాయి. నాశనంలేని ఆత్మని ఇవే దేహంలో బంధిస్తున్నాయి. ఈ మూడింటిలో సత్వగుణం ప్రకాశవంతమైంది. ఉపద్రవంలేంది. పవిత్రమైంది. అంచేత ఇది సుఖాసక్తితోనూ, జ్ఞానాసక్తితోనూ బంధిస్తుంది. రజోగుణం రాగంతో కూడుకున్నది. తృష్ణతోనూ ఆసక్తితోనూ పుట్టింది. అంచేత అది కర్మాసక్తితో బంధిస్తుంది. తమోగుణం అజ్ఞానంవల్ల పుట్టింది. దేహధారులందరికీ మోహం పుట్టిస్తుంది. అది మరుపూ బద్ధకం నిద్రా — వీటితో బంధిస్తుంది.

సత్వగుణం సుఖంలోప్రవర్తింప జేస్తుంది. రజోగుణం కర్మల్లో పవర్తింపజేస్తుంది. కాని తమోగుణం జ్ఞానం మట్టిపెట్టి పొరపాట్లలో

ప్రవర్తింపజేస్తుంది. రజోగుణమూ తమోగుణమూ – ఈ రెండు గుణాల్నీ అడిచిపెట్టి సత్వగుణం పైకిలేస్తుంది. సత్వగుణాన్నీ, తమోగుణాన్నీ తొక్కిపెట్టి రజోగుణం లేస్తుంది. అలాగే సత్వరజో గుణాల్ని మట్టుపెట్టి తమోగుణం తలఎత్తుతుంది.

ఈ శరీరంలో సర్వద్వారాల్లోను ప్రకాశవంతమైన విజ్ఞానం ఉదయించినపుడు సత్వగుణం పైకి లేచిందని తెలుసుకోవాలి. లోభం, వ్యాపకం, కర్మలు ఆరంభించడం, అశాంతీ, ఆశా కలిగి నప్పుడు రజోగుణం లేచిందని తెలుసుకోవాలి. అలాగే అజ్ఞానం, సోమరితనం, అజాగ్రత్తా, మూఢత్వం కలిగినప్పుడు తమోగుణం తలఎత్తిందని తెలుసుకోవాలి.

సత్వగుణం పైకిలేచినప్పుడు దేహధారి మరణిస్తే ఉత్తమ జ్ఞానులుపొందే పవిత్రలోకాలు పొందుతాడు. రజోగుణం లేచి నప్పుడు మరణిస్తే తిరిగీ కర్మలమీద ఆసక్తమైన జన్మ ఎత్తుతాడు. తమోగుణం తలఎత్తినప్పుడు మరణిస్తే మూఢయోనుల్లో జన్మిస్తాడు.

సత్వగుణంతో కూడిన కర్మలికి నిర్మలమైన సాత్వికఫలం చెప్పారు. రజోగుణ కర్మలికి ఫలం దుఃఖం. తమోగుణ కర్మలికి ఫలం అజ్ఞానం. సత్వగుణంవల్ల జ్ఞానం కలుగుతుంది. రజోగుణంవల్ల లోభమే కలుగుతుంది. తమోగుణంవల్ల పొరపాటూ, మోహమూ, అజ్ఞానమూ కలుగుతాయి. సత్వగుణంకలవాళ్ళు ఊర్ధ్వలోకాలికి వెళు తున్నారు. రజోగుణంకలవాళ్ళు మధ్యలోకంలో నిలుస్తున్నారు. తామసగుణం కలవాళ్ళు అధోలోకానికి పోతున్నారు.

ఎప్పుడైతే జీవుడు గుణాలకంటే ఇంకొక కర్తలేడని గ్రహిస్తాడో, ఎప్పుడైతే గుణాలకంటే పరంగా వున్నదాన్ని తెలుసుకుంటాడో అప్పుడు అతడు నాస్వరూపమే పొందుతాడు. శరీరం పుట్టడానికి కారణాలయిన ఈ మూడుగుణాలూ అతిక్రమించి, పుట్టుకా ముసిల్లి

తనమూ, చావూ — వీటి దుఃఖాలు వొదిలించుకున్న జీవుడు మోక్షం పొందుతాడు.

అర్జునుడు : ప్రభూ, ఈ మూడుగుణాలూ జయించినవాడు ఎలా వుంటాడు? అతడి నడవడి ఎలా వుంటుంది? వీటిని అతడు ఎలా జయిస్తాడు?

శ్రీకృష్ణుడు : ఈ మూడుగుణాలూ గెల్చినవాడు, సత్వమూ, రజస్సూ, తమస్సూ- ఈ మూడుగుణాలికీ వరసగా చెందిన ప్రకాశం, ప్రవృత్తి, మోహం- ఇవి తనకి ప్రాప్తించినపుడు వాటిని ద్వేషించడు. అవి లేవని వాటిని కోరనూకోరడు.

అతడు ఉదాసీనంగా వుంటాడు. గుణాలికి చలించడు. గుణాలు వాటిపని అవి చేస్తున్నాయని భావిస్తాడు. కదలడు. సుఖంవచ్చినా దుఃఖంవచ్చినా వొక్కలాగే చూస్తాడు. తనలోతాను స్థిరంగా వుంటాడు. మన్నూ రాయీ బంగారమూ వొక్కలాగే చూస్తాడు. ప్రియం అప్రియం, నింద స్తుతి, మానం అవమానం, వొకటిగానే ఎంచుకుంటాడు. శత్రువునీ, స్నేహితుణ్ణీ వొక్కలాగే చూస్తాడు. సర్వ ప్రయత్నాలూ వొదులుకుంటాడు.

నన్ను స్థిరమైన భక్తియోగంతో సేవించినవాడు ఈమూడు గుణాలూ జయించగలుగుతాడు. బ్రహ్మత్వమూ పొందుతాడు. ఏమంటే అర్జునా, నాశనంలేనట్టిదీ, వికారంలేనట్టిదీ అయిన బ్రహ్మానికీ, శాశ్వతమైన ధర్మానికీ, స్థిరమైన సుఖానికీ నేనే ఆశ్రయం.

మీదికి మొదలూ, కిందికి కొమ్మలూవున్న రావిచెట్టు(అశ్వత్థం) నాశనం లేందని చెప్పారు. దీనికి వేదాలు ఆకులు. దీన్ని తెలుసుకున్న వాడు వేదాలు తెలిసినవాడు. దీని కొమ్మలు సత్వమూ మొదలయిన గుణాలతో పెరిగాయి. విషయాలు అనే చివుళ్లు పెట్టాయి. మీదికీ కిందికీవ్యాపించి వున్నాయి. దీనివేళ్లు కర్మబంధంతో మనుష్యలోకంలో

కిందికి పాదుకుని వున్నాయి. ఐతే, ఈ లోకంలో దీని స్వరూపం గోచరించదు. దీని పుట్టుక తెలీదు. అంతమూ తెలీదు, పాతుకుపోయిన వేళ్లతో వున్న దీన్ని అనాసక్తి అనే దృఢమైన ఆయుధంతో నరకాలి.

తరవాత "ఈ అనాది ప్రకృతి అంతటికీ మూలకారణమైన ఆదిపురుషుణ్ణి ఆశ్రయిస్తున్నాను" అంటూ, ఎక్కడికి వెళితే మళ్ళీ తిరిగిరారో ఆ స్థానం వెదకాలి.

మానం మోహం ఆసక్తి దోషం లేనివాళ్లూ, సర్వదా అధ్యాత్మ జ్ఞానంలో స్థిరంకలవాళ్లూ, కోరికలు విడిచినవాళ్లూ, సుఖదుఃఖాలూ ద్వంద్వాలూ వొదిలినవాళ్లూ, జ్ఞానులూ నాశనంలేని ఆ స్థానం పొందుతున్నారు. వెళ్లినవాళ్ళు తిరిగీ వెనక్కిరాని ఆ స్థానం నా పరమపదం. సూర్యుడు కాని, చంద్రుడు కాని, అగ్ని కాని ఆస్థానం ప్రకాశించేట్టు చెయ్యలేరు.

సనాతనమైన నా అంశ జీవలోకంలో జీవుడై, ప్రకృతిలోవుండి పంచేంద్రియాలూ మనస్సూ — ఈ ఆరింటినీ ఆకర్షిస్తున్నది.

పరిమళ ప్రదేశంనించి సువాసన తీసుకుని వెళ్ళిపోతున్నాడుగాలి. అలాగే ఈశ్వరుడు (జీవుడు) దేహం ధరించి దానిని విడిచి పోయి నప్పుడు ఇంద్రియాలు తీసుకుని వెళ్ళిపోతున్నాడు.

జీవుడు దేహంలో చెవులూ కళ్లూ చర్మమూ నాలికా ముక్కూ మనస్సూ — వీటిని ఆశ్రయించి, శబ్దమూ స్పర్శమూ రూపమూ రసమూ గంధమూ అనే అయిదు విషయాలూ అనుభవిస్తున్నాడు. ఐతే, జీవుడు దేహంలో ఇంద్రియాలతో వుండడం కాని, శరీరం వొదిలిపెట్టినప్పుడు వాటిని తీసుకుని వెళ్ళిపోడంకాని, వాటిని అనుభవించడంకాని మూఢులు చూడలేరు. జ్ఞానదృష్టి కలవాళ్లు మాత్రం చూస్తున్నారు.

ప్రయత్నంచేసే యోగులు ఈఆత్మని తమలో చూస్తున్నారు. కాని, సంస్కారచిత్తంలేని అవివేకులు మాత్రం ప్రయత్నం చేసినా చూడలేరు. సూర్యుడిలోవుండి ప్రపంచం యావత్తూ వెలిగిస్తూవున్న తేజస్సు నాదేఅని నమ్ము. అలాగే చంద్రుడిలోనూ, అగ్నిలోనూ వున్న తేజస్సూ నాదే. భూమిలో ప్రవేశించి సర్వభూతాలూ నేనే నా తేజస్సుతో ధరిస్తున్నాను. చంద్రుడిలో రసస్వరూపుణ్ణయి ఓషధులు యావత్తూ (వనస్పతులు) పోషిస్తున్నాను. ప్రాణుల శరీరాల్లో జఠరాగ్నినయి ప్రాణ, అపానవాయువులతో కూడి భక్ష్యం (పళ్లతో కొరికి తినేది) భోజ్యం (నాలికతో తీసుకుని మింగేది) లేహ్యం (చప్పరించి తినేది) చోష్యం (నమిలి రసం మాత్రం మింగేది)— నాలుగువిధాల ఆహారం పచనం చేస్తున్నాను.

అందరి హృదయాల్లోనూ నేనే వున్నాను. నావల్లే జ్ఞాపకశక్తీ, జ్ఞానమూ, మరుపూ కలుగుతున్నాయి. సమస్తమైన వేదాలచేతా తెలుసుకోదగినవాణ్ణీ నేనే. నేనే వేదాంతకర్తని. నేనే వేదాలు తెలిసినవాణ్ణి.

ఈలోకంలో క్షరుడూ నాశనం కలవాడు) అక్షరుడూ (నాశనం లేనివాడు) అని ఇద్దరు పురుషులున్నారు. సమస్త భూతాలే క్షరుడు. సమస్తభూతాలికీ మూలంలో వున్నవాడే అక్షరుడు. ఈ ఇద్దరికంటే వేరయిన ఉత్తమపురుషుణ్ణి పరమాత్మ అంటారు. అతను అక్షయుడు. ఈశ్వరుడు. అతడే మూడులోకాలూ ఆవరించి పరిపాలిస్తున్నాడు.

ఎందువల్ల నేను క్షరం కంటే అతీతుణ్ణిగానూ, అక్షరం కంటే ఉత్తముణ్ణిగానూ వున్నానో అందువల్ల లోకంలో అయితేనేం, వేదాల్లో అయితేనేం నేనే పురుషోత్తముణ్ణని ప్రసిద్ధుణ్ణయాను. ఇలా నన్ను పురుషోత్తముడని తెలుసుకున్న జ్ఞానవంతుడు సర్వమూ తెలిసిన వాడన్నమాట. అన్నిభావాలతోనూ అతడు నన్నే భజిస్తున్నాడు.

అర్జునా, ఎంతో రహస్యమైన యోగశాస్త్రం ఇలా నీకు చెప్పాను. దీన్ని తెలుసుకున్నవాడు బుద్ధిమంతుడవుతాడు. కృత కృత్యుడూ అవుతాడు.

అర్జునా, భయంలేకండా వుండడమూ, అంతఃకరణశుద్ధీ, జ్ఞాన నిష్ఠా, యోగనిష్ఠా, దానమూ, ఇంద్రియ నిగ్రహమూ, యజ్ఞమూ, తనధర్మం ప్రకారం నడుచుకోడమూ, తపస్సూ, సరళత్వమూ, అహింసా, సత్యమూ, క్రోధం లేకండావుండడమూ, త్యాగమూ, శాంతీ, ఇతర్ల దోషాలు వూసులాడుకోకండా వుండడమూ జీవులన్నిటి మీదా దయకలిగి వుండడమూ, లంపటుడు కాకండా వుండడమూ, ఇతర్లమనస్సు నొప్పించకండా వుండడమూ, చెడ్డపనులంటే సంకోచించ డమూ, చాపల్యం లేకండా వుండడమూ, సాహసమూ, ఓర్పూ, ధైర్యమూ, శుచిత్వమూ, ద్రోహబుద్ధి లేకండావుండడమూ, తన గొప్ప తలుచుకొని వుప్పొంగకండా వుండండమూ ఇవన్నీ దైవీసంప దతో పుట్టిన, వాడికి కలుగుతాయి.

పటాటోపం, గర్వం, దురహంకారం, క్రోధం, నిష్ఠురత్వం అజ్ఞానం—ఇవి ఆసురీసంపదతో పుట్టినవాడికి కలుగుతాయి.

దైవీసంపద మోక్షం కలిగిస్తుందనీ, ఆసురీసంపద బంధహేతు వవుతుందనీ చెప్పారు. అర్జునా, నువ్వు దైవీసంపదతో పుట్టినవాడివి. విచారించకు.

లోకంలో రెండురకాల జీవులు వున్నారు — దైవులూ ఆసురులూ. ఇంతవరకూ దైవులవిషయం విస్తరించి చెప్పాను. ఇపుడు ఆసురుల విషయం చెపుతాను, విను, ఏది చెయ్యదగిందో, ఏది చెయ్య రాందో ఆసురసంపత్తి కలవాళ్ళకి తెలియదు. వాళ్ళలో శుచిత్వం వుండదు. ఆచారం వుండదు. సత్యం సహా వుండదు. జగత్తంతా అసత్యమంటారు వీళ్ళు. దీనికి వొక ఆధారంగాని, వొక ఈశ్వరుడుగాని లేడంటారు. ప్రకృతీ పురుషుడూ—ఈ ఉభయుల పరస్పర సంపర్కంవల్ల

ఇది పుట్టలేదంటారు. అంచేత, కామం తప్ప మరో ప్రయోజనం దీని వల్ల లేదంటారు. ఇలాంటి భావాలుకల అల్పబుద్ధులూ, ఇంద్రియా సక్తులూ, ఉగ్రకర్ములూ అయిన దుష్టులు జగత్తు నాశనం చెయ్యడం కోసమే పుడుతున్నారు. తనివితీరని కోరికలతో దంభం, మానం, మదం – వీటిలో మత్తులై వుంటారు వీళ్ళు. బుద్ధిలేని వాళ్ళయి చెడ్డ సంకల్పాలు పెట్టుకుని దుర్మార్గప్పనులు చేస్తారు. చచ్చేవరకూ లెక్క లేనన్ని చింతలతోనే గడుపుతారు. కామభోగపరాయణులై అదే పరమార్థమని నమ్ముకుంటారు. వందలాది ఆశాపాశాల్లో తగు లొ్కని, కామక్రోధపరాయణులై విషయభోగాలకోసం అన్యా యంగా ధనం కూడబెట్టాలని కోరుకుంటారు.

"ఇవాళ నాకు ఇది లభించింది. ఈ కోర్కె ఇపుడు తీర్చు కుంటాను. ఇంత నా దగ్గిర వుంది. ఇంకా ఇంత వస్తుంది. ఈపగవాణ్ణి చంపాను. తక్కిన వాళ్ళనీ హతమారుస్తాను. నేను ప్రభువుని. నేను భోగిని. సిద్ధుణ్ణి, బలవంతుణ్ణి. సుఖవంతుణ్ణి. ధనవంతుణ్ణి. నేను గొప్ప కులంలో పుట్టాను. నాతోసమాను డెవడు? నేను యజ్ఞం చేస్తాను. దానం చేస్తాను. ఆనందం అనుభవిస్తాను" అని అజ్ఞానంతో మూఢులై అనేక విధాల చిత్తభ్రమల పాలవుతారు. ఇలా మోహ మనే వలలో తగుల్కొని విషయభోగాలమీద ఆసక్తులై చివరికి ఘోరమయిన నరకంలో పడతారు.

తమకి తామే గొప్ప చెప్పుకుంటారు వీళ్ళు. అడకువ అంటే ఏమిటో తెలియదు వీళ్ళకి. ధనంవుందికదా అని మానంతో మదమెక్కి, విధీ విధానం లేకండా పటాటోపంతో పేరుకి మాత్రం యజ్ఞాలు చేస్తారు వీళ్ళు. అహంకారం, బలం, గర్వం, కామం, క్రోధం – వీటిని ఆశ్ర యిస్తారు. తమశరీరంలోనూ ఇతర్ల దేహాల్లోనూ వున్న నన్ను ద్వేషిస్తారు. నిందిస్తారు. అలా ద్వేషించే ఈ క్రూరుల్ని, ఈ

అశుభుల్ని, నరాధముల్ని ఎప్పుడూ నేను అసురయోనుల్లోనే పుట్టిస్తున్నాను. ఇలా అసురజన్మ ఎత్తిన ఈ మూఢులు ప్రతి జన్మలోనూ నన్ను పొందకండానే అంతకంతకీ అధోగతి పాలవుతున్నారు.

కామమూ, క్రోధమూ, లోభమూ — ఈ మూడూ నరక ద్వారాలు. ఆత్మనాశనానికి మూలకారణాలు. అంచేత, ఈ మూడూ వొదిలిపెట్టాలి. అర్జునా, చీకటి ద్వారాలయిన ఈ మూడింటినించి విముక్తి పొందిన మనిషి తనకి శ్రేయస్సు కలిగించేపని చేస్తాడు. దాంతో చివరికి మోక్షం పొందుతాడు. ఐతే, అనుభవజ్ఞులు చెప్పిన శాస్త్ర విధులు అతిక్రమించి తన ఇష్టం వచ్చినట్టు చేసేవాడికి మాత్రం సిద్ధి లేదు సుఖంలేదు. ఉత్తమగతీ లేదు. అంచేత ఇది చెయ్యదగిందీ, ఇది చెయ్యరాందీ అని నిర్ణయించడానికి అనుభవం కలవాళ్ల శాస్త్రమే ప్రమాణం నీకు. అలా శాస్త్ర నిర్ణయమైన కర్మ చెయ్యడమే ఈ లోకంలో కర్తవ్యం.

అర్జునుడు : శ్రద్ధవుంటుంది. కాని శాస్త్రవిధులు పాటించరు. అలాంటివాళ్ళ ఆచరణ ఏమవుతుంది? అది సాత్వికమా? రాజసమా? తామసమా?

శ్రీకృష్ణుడు : స్వభావాన్నిబట్టి మనుష్యుల ఈశ్రద్ధ సాత్వికం, రాజసం, తామసం అని మూడు విధాలుగా కలుగుతుంది. అది చెపుతాను, విను. అర్జునా, మనుష్యులు యావన్మందికీ వాళ్ళవాళ్ళ అంతఃకరణసంస్కారం అనుసరించే, వాళ్ళ శ్రద్ధకలుగుతుంది. మనిషి శ్రద్ధా మయుడు. ఎవడికి ఎలాంటి శ్రద్ధ వుంటే అతడు అలాగే తయారవుతాడు.

సాత్వికులు దేవతల్ని భజిస్తారు. రాజసులు యక్షుల్నీ రాక్షసుల్నీ భజిస్తారు. తామసులు దెయ్యాల్నీ భూతల్నీ పూజిస్తారు. దంభంతోనూ, అహంకారంతోనూ, కూడినవాళ్ళయి, కామం రాగం పట్టుదలా—వీటితో అవివేకులై శరీరంలోని ఇంద్రియాల్నీ అంతఃశరీరం

లోని నన్నూ కష్టపెడుతూ శాస్త్రవిరుద్ధంగా ఘోరమయిన తపస్సు చేసేవాళ్ళు ఆసురస్వభావులని తెలుసుకో.

ప్రతి మనిషికీ ఇష్టమైన ఆహారంకూడా మూడువిధాలుగా వుంటుంది. అలాగే యజ్ఞం, తపస్సూ, దానమూ మూడువిధాలుగా వుంటాయి. వాటి భేదాలు చెపుతాను. విను.

రసవంతమైనవీ, చమురున్నవీ, స్థిరమైనవీ, మనస్సుకి ఇంపయినవీ - ఆయుస్సు ఉత్సాహం బలం ఆరోగ్యం సుఖం సంతోషం కలిగించేవీ- ఇలాంటి ఆహారాలు సత్వగుణం కలవాళ్ళకి రుచిస్తాయి.

చేదయినవీ, పుల్లనివీ, ఉప్పనివీ, బాగా వేడిగా వున్నవీ, కారంగలవీ, రసహీనంగా వున్నవీ, దాహంపుట్టించేవీ - దుఃఖం శోకం రోగం కలిగించేవీ- ఇలాంటి తిళ్ళు రజోగుణం కలవాళ్ళకి రుచిస్తాయి.

వంటయిన జాము నిలువవున్నవీ, రసం లేనివీ, పాచికంపు కొట్టేవీ, వొకరోజు నిలువవున్నవీ, తినగా మిగిలిన ఎంగిలివీ, తిన కూడనివీ - ఇలాంటివి తామసగుణం కలవాళ్ళకి రుచిస్తాయి.

ఫలకాంక్ష లేకండా, కర్తవ్యమని మనసా నిశ్చయించుకుని, శాస్త్రాల్లో చెప్పినప్రకారం చేసేయజ్ఞం సాత్వికయజ్ఞం. ఫలాపేక్షతో డాబుకోసం చేసే యజ్ఞం రాజసయజ్ఞం.

ఒక విధీవిధానం లేకండా, అన్నదానమూ మంత్రాలూ దక్షిణలూ శ్రద్ధాలేకండా చేసేయజ్ఞం తామసయజ్ఞం.

దేవతల్నీ బ్రాహ్మల్నీ గురువుల్నీ జ్ఞానుల్నీ సేవించడం, శుచిగా వుండడం, సరళమయిన నడవడి, బ్రహ్మచర్యం, అహింస — వీటిని శారీరక తపస్సు అంటారు.

ఉద్వేగంకలిగించనిదీ సత్యమైందీ ప్రియమైందీ హితమైందీ మాట్లాడడం, వేదాలూ శాస్త్రాలూ అవీ అభ్యసించడం — దీన్ని వాచిక తపస్సు అంటారు.

మనస్సు ప్రసన్నంగా వుంచడం, సౌమ్యంగా వుండడం, మునిలా నడుచుకోడం, మనోనిగ్రహం కలిగివుండడం, భావనలో పరిశుద్ధంగా వుండడం- ఇదంతా మానవతపస్సు.

ఫలాశలేకండా శ్రద్ధతోనూ, యోగబుద్ధితోనూ మనిషిచేసే ఈమూడు తపస్సులూ సాత్త్విక తపస్సులు.

సత్కారం పొందాలనీ, మానం పొందాలనీ, పూజించబడాలనీ డాబుకోసం చేసే తపస్సు అస్థిరమైంది. అది రాజసతపస్సు అనిపించుకుంటుంది.

పిచ్చిపట్టుదలతో తాను స్వయంగా కష్టాలుపాలైగాని ఇతర్ల నాశనం కోసంగాని చేసే తపస్సు తామస తపస్సన్నారు.

యజ్ఞమూ తపస్సూ అయాయి. ఇక దానం సంగతి: దేశ కాల పాత్రలు విచారించి దానం చెయ్యడం తన విధి అని భావించి, ప్రత్యుపకారం కోరకండా చేసేదానం సాత్త్వికదానమన్నారు. తిరిగి ఏదన్నా ఉపకారం పొందాలనికాని, ముందుముందు ఫలం పొందుతామని కానీ ఆశ పెట్టుకుని అతికష్టంమీద చేసే దానం రాజస దానమన్నారు. దేశ కాల పాత్రలు విచారించకండా, సత్కారమూ అదీ లేకండా, తిరస్కారభావంతో చేసే దానం తామస దాన మన్నారు.

ఓం తత్ సత్ (ఓం అది సత్యం) అని బ్రహ్మం మూడువిధాలని చెప్పారు. ఈనిర్దేశంవల్లే పూర్వం బ్రాహ్మలూవేదాలూ యజ్ఞాలూ నిర్మించడంజరిగింది. అంచేత శాస్త్రాల్లో చెప్పిన వేదవాదుల యజ్ఞాలూ దానాలూ తపస్సులూ మొదలైన వైదిక కర్మలు ఎప్పుడూ ఓం అంటూ చేయడం జరుగుతుంది. మోక్షం కోరేవాళ్ళు ఫలాపేక్ష లేకండా తత్ (అదే) అంటూ నానావిధాల యజ్ఞాలూ దానాలూ తపస్సులూ మొదలైనవి చేస్తారు. ఉన్నది అనే అర్థంలోనూ మంచితనం అనే అర్థంలోనూ సత్ శబ్దం వాడడంజరుగుతుంది. అలాగే

ప్రశస్తమైన కర్మల్లో మంచికర్మ అని చెప్పడానికీ సత్ శబ్దం వాడుతున్నారు. యజ్ఞం తపం దానం — ఈ మూడింటి ఆచరణకూడా సత్ అనే శబ్దంతోనే చెపుతున్నారు. అలాగే దానికి సంబంధించిన కర్మకూడా సత్ అనే చెప్పడం జరుగుతుంది.

అశ్రద్ధతో చేసే హోమం దానం తపస్సూ — యావత్తూకూడా అసత్ అనే అనిపించుకుంటుంది. అర్జునా, అలాంటి అసత్ కర్మవల్ల ఈలోకంలో ఫలంలేదు సరికదా, పరలోకంలోనూ లేదు.

అర్జునుడు : కృష్ణా! సన్యాసం, త్యాగం — ఈ రెండింటి యథార్థం విడివిడిగా తెలుసుకోవాలని కోరుతున్నాను.

శ్రీకృష్ణుడు : ఫలాసక్తితోచేసే కామ్యకర్మలు వొదిలిపెట్టడం సన్యాసమన్నారు బుద్ధిమంతులు. సర్వకర్మలఫలమూ వొదిలిపెట్టడం త్యాగమన్నారు. దోషయుక్తమైనవి కనక కర్మలు పూర్తిగా వొదిలిపెట్టాలి అంటారు కొందరు పండితులు. యజ్ఞం దానం తపస్సూ — ఈ కర్మలు వొదిలిపెట్టకూడదంటారు మరికొందరు పండితులు. ఐతే, అర్జునా, త్యాగం విషయంలో నా సిద్ధాంతం విను.

త్యాగం మూడువిధాలని చెప్పారు. యజ్ఞం, దానం, తపస్సూ- ఈకర్మలు వొదలకూడదు. ఇవి చేస్తూనే వుండాలి. ఈమూడు పండితుల్ని సైతం పవిత్రవంతుల్ని చేస్తాయి. ఐతే అర్జునా, ఈకర్మలు కూడా ఆసక్తిలేకండా, ఫలం వొదిలిపెట్టి చెయ్యాలనే నాముఖ్యాభిప్రాయం. ఏమంటే, అదే ఉత్తమమైంది.

విధ్యుక్తమైన కర్మ వొదిలిపెట్టడం కూడనిపని. అజ్ఞానంవల్ల అలా వొదిలిపెడితే అది తామసత్యాగమే అనిపించుకుంటుంది. కర్మ కష్టంకలిగిస్తుందని శరీరాయాసానికి భయపడి కర్మలు వొదిలిపెడితే అది రాజసత్యాగ మవుతుంది. అలా చేసినవాడు ఆ త్యాగానికి పొందవలసిన ఫలంకూడా పొందలేడు. ఇది నా కర్తవ్యమని భావించి

కర్మచేస్తూ, ఆసక్తీ ఫలాపేక్షా వొదిలిపెడితే అది సాత్త్విక త్యాగ మనిపించుకుంటుంది.

మేధావీ, సంశయంలేనివాడూ అయిన సాత్త్వికత్యాగి అశుభ కర్మని ద్వేషించడు. శుభకర్మమీద ఆసక్తుడూ కాడు. ఏమంటే, దేహధారిఅయిన ఎవ్వడూకూడా కర్మలు పూర్తిగా వొదలడం సాధ్యం కాదు. అంచేత కర్మలుచేస్తూ కర్మఫలం వొదిలిపెట్టినవాడే నిజమైన త్యాగిఅని చెప్పాలి.

త్యాగికానివాడు మరణించాక అతడికి చెడ్డఫలం, మంచిఫలం, మంచీ చెడ్డా కలిసినఫలం — ఇలా మూడు విధాల కర్మఫలాలు కలుగుతాయి. కాని త్యాగికిమాత్రం ఎప్పుడూ ఈ ఫలం కలగదు.

అర్జునా, సమస్తకర్మలూ సిద్ధించడంకోసం కర్మసిద్ధాంతం బోధించే సాంఖ్యశాస్త్రంలో చెప్పిన ఈ అయిదు కారణాలూ నానించి తెలుసుకో. క్షేత్రమూ, కర్తా, వివిధ సాధనాలూ, అనేకవిధాలుగానూ విడివిడిగానూ వుండే వ్యాపారం దైవం, శరీరం వాక్కూ మనస్సూ— ఈమూడింటితోనూ మనిషి ప్రారంభించేకర్మలు, అవి న్యాయమైనవే అయినా — అన్యాయమైనవే అయినా — వాటన్నిటికీ ఈ అయిదే కారణాలు. అసలువిషయం ఇలావుంటే, సంస్కారబుద్ధి లేకపోడంచేత కేవలం తానే కర్తనని భావించే దుర్మతికి ఏమీ తెలియదనే నమ్ము.

"నేనే చేస్తున్నాను" అనేభావం ఎవడికిలేదో, ఎవడిబుద్ధి విషయాల్లో మగ్నంకాదో — అతడు ఈ లోకంలోని ప్రాణులందరినీ చంపినాసరే, చంపనట్టేలెక్క. ఆ హత్యాకర్మకి అతడు బద్ధుడుకాడు.

జ్ఞానం (ఫలానాకర్మ అన్నజ్ఞానం) జ్ఞేయం (ఆకర్మ ఇలావుంటుందని తెలుసుకోడం) జ్ఞాత (ఆకర్మ తెలుసుకున్న వాడు) అని కర్మచోదన (కర్మకోసం ప్రేరణ) మూడు విధాలు. కరణమూ, కర్మా, కర్తా అని కర్మసంగ్రహం మూడు విధాలు. జ్ఞానమూ, కర్మా, కర్తా—ఈమూడూ

సత్వం, రజస్సు తమస్సు, అని మూడేసి విధాలని గుణ సంఖ్యా శాస్త్రంలో చెప్పివుంది. అది వున్నది వున్నట్టు చెపుతాను, విను.

భిన్న భిన్నంగా వున్న సర్వప్రాణాల్లోనూ భిన్నంకాకండా వొకటిగావున్న తరుగులేనిదాన్ని మనిషి విజ్ఞానంతో చూస్తాడో ఆ జ్ఞానం సాత్వికజ్ఞానం. అన్ని ప్రాణుల్లోనూ విడివిడిగా అదంతా భిన్న భిన్న మైందే అని గ్రహించే జ్ఞానం రాజస జ్ఞానం. సబబూ సందర్భం లేకండా ఏదో వొకదాన్లో ఆసక్తి పెట్టుకుని అదే అంతా అనుకునే అసత్యమైన నీచజ్ఞానం తామసజ్ఞానం.

ఫలాభిలాష లేని వ్యక్తి రాగద్వేషాలు వొదిలిపెట్టి, ఆసక్తి లేకండా చేసే విద్యుక్త కర్మ సాత్విక కర్మ. ఫలాభిలాషతోనో, అహంకారంతోనో ఎంతో ఆయాసపడి చేసేకర్మ రాజసకర్మ. ముందుముందు కలిగే మంచీచెడ్డా చూసుకోకండా, నాశనం హింసా విచారించకండా తన సామర్థ్యం గమనించకండా అజ్ఞానంతో చేసే కర్మ తామసకర్మ.

ఫలాసక్తీ అహంకారం లేనివాడూ, ధైర్యవంతుడూ, ఉత్సాహవంతుడూ, కార్యం సిద్ధించిందని సంతోషంగాని సిద్ధించ లేదని విచారంగాని లేనివాడూ — ఇలాంటి కర్త సాత్విక కర్త. విషయాసక్తుడూ, కర్మఫలం కాంక్షించేవాడూ, పిసినిగొట్టూ, పై వాళ్ళని పీడించుకు తినేవాడూ, శుచీ శుభ్రం లేనివాడూ, సంతోషంగాని దుఃఖంగాని లేనివాడూ — ఇలాంటి కర్త రాజసకర్త. ఏకాగ్రత లేనివాడూ, సంస్కారం లేనివాడూ, స్తబ్ధుడూ, పై వాళ్ళని చెరిచేవాడూ, సోమరిపోతూ, ఏడుపు మొహం వాడూ, క్షణంలో చేసే పనికి దినాలూ వారాలూ కాలయాపన చేసేవాడూ — ఇలాంటి కర్త తామస కర్త.

అర్జునా, సత్వమూ, రజస్సూ, తమస్సూ ఈ మూడు గుణాల ననుసరించి బుద్ధీ, ధృతీ కూడా మూడు విధాలు. వీటిగురించీ విడివిడిగానూ పూర్తిగానూ చెపుతాను, విను.

ఎందులో ఎక్కడ ఎలా ప్రవర్తించాలో, ఎందులో ప్రవర్తించకండా వుండాలో, ఏది చెయ్యదగిందో, ఏది చెయ్యరాందో, దేనికి భయపడాలో, దేనికి భయపడ కూడదో, ఏది బంధహేతువో, ఏది మోక్ష కారణమో—ఇదంతా తెలుసుకునే బుద్ధి సాత్త్విక బుద్ధి. ధర్మం అధర్మం, కార్యం అకార్యం—వీటిని వున్నవి వున్నట్టుకాక సందిగ్ధంగా తెలుసుకునే బుద్ధి రాజసబుద్ధి. చీకటి కప్పడంచేత అధర్మం ధర్మమని ఇలాగే ప్రతీదీ వ్యతిరేకంగా గ్రహించే బుద్ధి తామస బుద్ధి.

పురుషుడు మనస్సుయొక్కా, ప్రాణాలయొక్కా, ఇంద్రియాలయొక్కా క్రియలు తదేక దృష్టితో ధరించే అచంచలమైన ధృతి సాత్త్విక ధృతి. ఫలంకోరేవాడు ఆసక్తితో ధర్మం అర్థం కామం — ఈ మూడు పురుషార్థాలూ ఏ ధృతితో ధరిస్తున్నాడో ఆ ధృతి రాజసధృతి. మనిషి దుర్బుద్ధితో నిద్రాభయం శోకం విషాదం మదం—వీటిని ఏధృతితో వొదలకండా వుంటాడో ఆధృతి తామసధృతి.

ఇక, సుఖంకూడా మూడు విధాలు. చెపుతాను విను. ఏసుఖం అభ్యాసంవల్ల ప్రీతి కలిగిస్తుందో, దుఃఖం లేకండా చేస్తుందో, ఏది మొదట విషంలా వుండి చివరికి అమృతంలా అవుతుందో, ఏది ఆత్మజ్ఞానంతో కలిగిన ప్రసన్నతవల్ల కలుగుతుందో — ఆ సుఖం సాత్త్విక సుఖం. ఏ సుఖం ఇంద్రియాలూ, విషయాలూ - వీటి కలయికవల్ల కలుగుతుందో, ఆరంభంలో అమృతంలావుండి, చివర విషంలా అవుతుందో - ఆ సుఖం రాజససుఖం. ఏసుఖం ఆరంభంలోనూ అంతంలోనూ మోహం కలిగిస్తుందో, ఏది నిద్రా బద్ధకమూ పొరపాటూ — వీటివల్ల కలుగుతుందో - ఆ సుఖం తామస సుఖం.

ప్రకృతినుంచి పుట్టిన సత్త్వమూ రజస్సూ తమస్సూ ఈ మూడు గుణాలూ వొదిలిపెట్టిన పదార్థం భూమిమీద కాని, ఆకాశంమీద కాని, స్వర్గంలో కాని ఎక్కడా లేదు. బ్రాహ్మలికీ క్షత్రియులికీ వైశ్యులికీ

శూద్రులికీ వారివారి స్వభావంవల్ల పుట్టిన ఈ గుణాలబట్టే విడివిడిగా వారివారి కర్మలు ఏర్పడ్డాయి.

శమం దమం శుచిత్వం తపస్సు ఓర్పు సరళత్వం జ్ఞానం విజ్ఞానం ఆస్తిక్యబుద్ధి – ఇవి బ్రాహ్మల స్వభావసిద్ధమైన కర్మలు. శౌర్యం తేజస్విత ధైర్యం దక్షత యుద్ధంలో పలాయనం చిత్తగించకపోడం దాతృత్వం ప్రజాపరిపాలన క్షత్రియుల స్వభావసిద్ధమైన కర్మలు. వ్యవసాయం పశువులు పెంచడం వ్యాపారం వైశ్యులస్వభావసిద్ధమైన కర్మలు. అలాగే పరిచర్య శూద్రుల స్వభావసిద్ధమైనకర్మ.

తన స్వభావసిద్ధమైన కర్మలో తత్పరుడైనవ్యక్తి సిద్ధిపొందుతాడు. స్వకర్మలో తత్పరుడైనవాడు ఎలాసిద్ధిపొందుతాడో విను. ఎవడినుంచి ప్రాణుల ఉత్పత్తిక్రమం ప్రారంభమవుతుందో, ఎవడిచేత ఈసర్వమూ వ్యాపించివుందో అతణ్ణి మానవుడు తన స్వభావసిద్ధమైన కర్మతో పూజించడంవల్ల సిద్ధిపొందుతాడు.

చక్కగా ఆచరించిన పరధర్మంకంటే, లోపంతోవుంటే ఏంగాక స్వధర్మమే శ్రేయస్కరమైంది. ఏమంటే, స్వభావసిద్ధమైన కర్మ చెయ్యడంలో ఏపాపమూవుండదు. అర్జునా, స్వభావసిద్ధమైన కర్మల్లో దోషం వున్నాసరే, దాన్ని విడిచిపెట్టకూడదు. ఏమంటే, నిప్పులో పొగవున్నట్టు కర్మలన్నిటిలోనూ ఏదోవొకదోషం వుండనేవుంటుంది.

అంచేత, అన్నివిషయాల్లోనూ ఆసక్తిమానుకుని, ఆత్మనిగ్రహంతో, భోగకాంక్ష లేకండా తన స్వభావసిద్ధమైన కర్మలు చేస్తూ, కర్మఫలం సన్యసించడంవల్లనే నిష్కామకర్మసిద్ధి కలుగుతుంది. ఇలా సిద్ధిపొందినవాడు ఎలా ఉత్తమమయిన జ్ఞాననిష్ఠాసాధనంతో బ్రహ్మం పొందుతాడో అది క్లుప్తంగా నానించి తెలుసుకో.

శుద్ధమైన బుద్ధితోవుండి, ధైర్యంతో తన్ను నియమించుకుని, శబ్దం మొదలయిన ఇంద్రియవిషయాలూ రాగద్వేషాలూ వొదిలిపెట్టి

ఏకాంతస్థలంలో వుండి, మితంగా భోజనంచేస్తూ, మనస్సూ వాక్కూ శరీరమూ స్వాధీనంలో వుంచుకుని, ఎల్లప్పుడూ ధ్యానంలోవుండి, వైరాగ్యం అవలంభించి, అహంకారం మొండిపట్టు గర్వం కామం క్రోధం లోభం - ఇవన్నీ విడిచిపెట్టి, మమకారం లేకండా శాంతంగా వున్నవాడు బ్రహ్మభావం పొందడానికి సమర్థుడవుతాడు. బ్రహ్మభావం పొందినవాడు ప్రసన్నచిత్తుడవుతాడు. దేనికోసమూ విచారించడు. దేనినీ కావాలనడు. సమస్తప్రాణుల్నీ సమంగాచూస్తాడు. ఉత్తమమైన నాభక్తి సంపాదిస్తాడు. ఆ భక్తితో నిజానికి నేను ఎవణ్ణో, ఎంతటివాణ్ణో అదంతా తెలుసుకుంటాడు. అలా నా యథార్థస్థితి తెలుసుకుని తరవాత నాలోనే ప్రవేశిస్తాడు. ఎల్లప్పుడూ సర్వకర్మలూ చేస్తూ వుండికూడ్నా, నన్ను ఆశ్రయించినవాడు నా అనుగ్రహంవల్ల శాశ్వతమైన నాశనంలేని మోక్షం పొందుతాడు.

అంచేత అర్జునా, అన్నికర్మలూ మనస్సా నాకు అర్పించు. నామీదే ఆసక్తిపెట్టుకో. బుద్ధియోగం ఆశ్రయించి నామీదే మనస్సు లగ్నంచెయ్యి. నామీద మనస్సు లగ్నంచేసుకుని నా అనుగ్రహంవల్ల అన్ని ఆటంకాలూ అవలీలగాదాటగలుగుతావు. అహంకారంతో నామాట వినకపోయావో నశిస్తావు.

అహంకారంతో, యుద్ధంచెయ్యకండా వుండాలని ప్రయత్నిస్తే నీ ప్రయత్నం వ్యర్థమే అవుతుంది. నీ ప్రకృతిసిద్ధమైన క్షత్రియ స్వభావం నిన్ను నీపనిలో ప్రవేశపెట్టి తీరుతుంది. మోహంవల్ల దేనిని చెయ్యడానికి ఇష్టపడకండా వున్నావో దానినే నీ స్వభావసిద్ధమైన కర్మకి బద్ధుడివికావడంచేత స్వాతంత్ర్యం లేనివాడివై నువ్వు చెయ్యవలసి వస్తుంది.

ఈశ్వరుడు ప్రాణుల యావన్మంది హృదయాల్లోనూ వుండి, యంత్రంమీద పెట్టి తిప్పినట్టు వాటిని తన మాయచేత తిప్పుతున్నాడు

అర్జునా, అన్నివిధాలా ఆ ఈశ్వరుణ్ణే ఆశ్రయించు. అతడి అనుగ్రహంవల్ల పరమశాంతి-శాశ్వతమైన మోక్షం పొందుతావు.

ఇలా రహస్యాలన్నిటికీ రహస్యమైన జ్ఞానం నీకు చెప్పాను. ఇది బాగా యోచించి ఎలా నీకు ఇష్టమైతే అలా చెయ్యి. నువ్వు నాకు ఇష్టమైనవాడివి. అంచేత నీ క్షేమంకోరి రహస్యాల్లో రహస్యమైన విషయం మళ్ళీ చెపుతున్నాను. విను. నామీద నీ మనస్సుపెట్టు. నాభక్తుడివి కా. నన్ను భజించు. నాకు నమస్కరించు. అప్పుడు నన్నే పొందుతావు. నిజం. ప్రతిజ్ఞచేసి చెపుతున్నాను. నువ్వంటే నాకు ఇష్టం. సర్వధర్మాలూ పరిత్యజించు. నన్ను ఒక్కణ్ణే ఆశ్రయించు. సర్వపాపాలనించీ నేను నిన్ను విడిపిస్తాను. విచారించకు.

అర్జునా, తపస్సు లేనివాడికీ, భక్తిలేనివాడికీ, వినాలని కోరిక లేనివాడికీ, నన్ను నిందించేవాడికీ ఇది ఎప్పుడూ చెప్పకూడదు. ఐతే, పరమరహస్యమైన దీనిని నా భక్తులమధ్య చెప్పేవాడు మాత్రం నా పరమభక్తుడై నన్నే పొందుతాడు. సందేహంలేదు. అంతేకాదు, అతడికంటే నాకు ప్రియంచేసినవాడు మనుష్యుల్లో మరొకడు వుండడు. భూమ్మీద అంతకంటే నాకు ప్రియమైనవాడూ పుట్టబోడు.

మన ఇద్దరి ఈ ధర్మసంవాదం చదివినవాడు జ్ఞానయజ్ఞంతో నన్ను పూజించినవాడవుతాడని నా అభిప్రాయం. అలాగే అసూయ లేకండా శ్రద్ధతో ఇది వినేవాడు కూడా పుణ్యకర్మలు చేసేవాళ్ళు పొందే పుణ్యలోకాలు పొందుతాడు.

అర్జునా, ఏకాగ్రచిత్తంతో నువ్వు విన్నావుకదా! అజ్ఞానంవల్ల కలిగిన నీమోహం ఇక నశించింది కదా!

అర్జునుడు: కృష్ణా, నీ అనుగ్రహంవల్ల నామోహం నశించింది. నాకర్తవ్యధర్మం నాకు స్మరణకి వచ్చింది. సందేహం పటాపంచలైంది. నువ్వు చెప్పినట్టు చేస్తాను.

ఇలా మహాత్ముడైన శ్రీకృష్ణుడుకీ అర్జునుడికీ జరిగిన — శరీరం పులకలెత్తించే — అద్భుతమైన సంవాదం నేను విన్నాను. రహస్యమైన, శ్రేష్ఠమైన ఈ యోగశాస్త్రం యోగేశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణుడు స్వయంగా చెపుతూవుంటే వ్యాసులవారి అనుగ్రహంవల్ల ప్రత్యక్షంగా విన్నాను. రాజా, శ్రీకృష్ణునికీ అర్జునుడికీ జరిగిన అద్భుతమైన ఈ పుణ్యసంవాదం తలుచుకుని తలుచుకుని మాటి మాటికీ ఉప్పొంగిపోతున్నాను. అద్భుతమైన శ్రీకృష్ణుడి విశ్వరూపం తలుచుకుంటూవుంటే మాటిమాటికీ ఏంతో ఆశ్చర్యం, ఎంతో ఆనందం కలుగుతూవుంది.

యోగేశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణుడూ, విలుకాడైన అర్జునుడూ ఎక్కడవుంటే అక్కడ లక్ష్మీ, జయమూ, ఐశ్వర్యమూ, స్థిరమైన నీతీ వుంటాయని నా నమ్మకం.

ధృతరాష్ట్రుడు : బావుంది. అయితే సంజయా, అలా కయ్యానికి కాలుదువ్వుతూవున్న రెండు సేనలలోనూ ముందు ఎవరు చెయ్యి చేసుకున్నారు? యుద్ధం ఎలాజరిగింది? అదంతా వివరంగా చెప్పు.

సంజయుడు : ముందు మనవాళ్ళే యుద్ధ మారంభించారు. దురాగ్రహంకొద్దీ నీ పెద్దకొడుకు దుర్యోధనుడు దుశ్శాసనుణ్ణి సంజ్ఞ చేశాడు. అసలే దర్పంలో దుర్దముడు దుశ్శాసనుడు. అన్నగారు ఇసారా ఇచ్చాడో లేదో సేనలు పురికొల్పాడతను. శంఖాలూ, భేరీలూ, మృదంగాలూ వొక్కసారి చెవులు గింగురుమన్నట్టు మోగాయి. చివాలున ధూమకేతువులాగ లేచాడు భీష్మసేనాని; పాండవసేనమీద దాడి ప్రారంభించాడు.

భీముణ్ణి ముందుపెట్టుకుని పాండవులు విజృంభించారు. భీష్ముడికి ఎదురువచ్చి మనసేనమీద కలబడ్డారు. వాళ్ళసేనలో ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ చెలరేగింది. మన అంతసేనా వొకలెక్కలోకే లేదు

వాళ్ళు. మనఏనుగులు వొకగడ్డిపోచలా చూశారంటే ఇక తక్కిన సంగతి చెప్పేదేముంది!

ఇలా రెండుసేనలూ కలబడడంతోనే ఆకాశం తూటుకట్టినట్టు భేరీలూ, ఢక్కలూ, గర్జనలూ ఘోరంగా విజృంభించాయి. వాటన్నిటినీ, మించిపోయినట్టు పెద్ద సింహనాదంచేశాడు భీముడు. అతడు సింహనాదం చేస్తూవుంటే మనసేనలో భటుల గుండెలు గుభిల్లుమన్నాయి. గుర్రాలూ ఏనుగులూ గుండెలు బద్దలయినట్టయాయి. అప్పుడు దుర్యోధనుడి కళ్ళవేడుకగా ముందుకివచ్చి దుశ్శాసనుడూ, దుర్ముఖుడూ, దుస్సహుడూ, దుర్మర్షణుడూ, వివింశతీ, వృషసేనుడూ, చిత్రసేనుడూ, వికర్ణుడూ, పురుమిత్రుడూ భీముడిమీద కలబడ్డారు. అదిచూసి నకులసహదేవులూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికుమాళ్ళు అయిదుగురూ మనకుమాళ్ళమీదికి వచ్చారు. భీముణ్ణి వెనకపెట్టి కొండలలాంటి కౌరవవీరులమీద పిడుగులలాంటి బాణాలు కురిపించారు. మనకుమాళ్ళున్నూ అడ్డూఆపూ లేని బాణాలతో వాళ్ళని ముంచెత్తారు. అదిచూస్తూ ఉభయసైన్యాలూ కొంచేపు నిచ్చేరపోయి చిత్తరువుల్లా నుంచుండిపోయాయి. రెండుపక్కల నించీ విజృంభిస్తూవున్న బాణాలకాంతి వొక వెలుగుతెరలా వాళ్ళమీద కనిపించింది. అప్పుడు ఆవేశంతో తనసేనని పురిగొలిపాడు మన దుర్యోధనుడు. గెలుపే లక్ష్యంగా పెట్టుకుని తనసేనని రెచ్చగొట్టాడు ధర్మరాజు. వొక్కపెట్టుని పోలో అంటే పోలో అని రెండుసైన్యాలూ కలబడిపోయాయి.

అలా పాండవసైన్యమూ, కౌరవసేనా రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, భటులూ మొదటిసారిగా కలబడడంతోనే రణస్థలమంతా హాహాకారెత్తిపోయింది. కనీవినీఎరగనంత ధూళి రేగిపోయింది. నల్లటి ధూళిలేచి గ్రహణంపట్టినట్టు కనపడింది సూర్యబింబం. తెల్లటిధూళి

యుద్ధరంగానికి చందువాకట్టినట్టు కనపడింది. ఎర్రటిధూళి లేచి ఆకాశంమీాది దేవకాంతల ముంగురులమీాదపడి, తుమ్మెదలమీాదపుప్పొడి ఎలా అవుపిస్తుంది, అదిగో అలా అవుపించింది. పసుపురంగుధూళి పాకి దిక్కులనే గోడలికి బంగారంరేకు తాపినట్లు కనపడింది. ఏనుగుల గంటలూ, గుర్రాల సకిలింపులూ, ఆయుధాల రాపిళ్ళూ, భూమిా ఆకాశం బద్దలుచేస్తున్న ఢంకా నగారాలూ ఏమిా తోచనివ్వలేదంటే నమ్ము. అయితే అంతలోనే ఆధూళంతా ఏమయిందో తెలుసా? ఏనుగులు తొండాలతో చల్లిన తుంపుర్లూ, గుర్రాల నోటి నురుగులూ, దెబ్బలు తగిలిన భటుల రక్తాలూ - ఇవన్నీ పడి అదంతా అడగారి పోయింది. పిసరంత ధూళి కనపడితే ఒట్టు!

అప్పుడు ఆమహాయుద్ధంలో ఉభయసేనలలోని రాజులూ తమ తమ బిరుదుచిహ్నాలతోనూ, వీరధ్వజాలతోనూ శౌర్యమూ, ప్రతాపమూ మూర్తీభవించినట్టు కనిపించారు. అందరిలోకీ మాతండ్రి భీష్ముడు మట్టమధ్యాహ్నం సూర్యుడిలాగ వెలిగిపోయాడు. భీషణంగా ఆయన విజృంభించడంచూసి నీకుమాళ్ళు పట్టలేనంత సంతోషించారు. దాంతో అర్జునుడికి ఒళ్ళుమండింది. దేవదత్తం పూరించాడతడు. ధనుష్టంకారంచేసి బరిమాదపాములాగ భీష్ముడిమాదికి రథంపరిగెత్తించాడు. ఉభయులూ ముఖాముఖి తారసిల్లడమే తడవు ఒకరిమాద ఒకరు మహాస్త్రాలే ప్రయోగించుకున్నారు. రౌద్రరూపం దాల్చింది యుద్ధం.

సాత్యకి కృతవర్మమీాదికి పరిగెత్తాడు. అతడూ రభసంగా తిరగబడ్డాడు. ఇద్దరూ వాడివాడిబాణాలతో కొట్టుకున్నారు. పదులూ, వందలూ బాణాలు తగిలి ఇద్దరి శరీరాలూ రక్తాలుకారి, ఇద్దరూ పూచిన మోదుగుబులా కనిపించారు.

కోసలంరాజు బృహద్బలుడూ, అభిమన్యుడూ వొకదగ్గిర కలబడ్డారు. కలబడీకలబడడంతోనే అభిమన్యుడి సారథిని కొట్టేశాడు బృహద్బలుడు. అతడి గుఱ్ఱాలూ చంపేశాడు. అయితే అభిమన్యుడుకూడా వూరుకోలేదు. బృహద్బలుడి సారథినీ, గుఱ్ఱాల్నీ చంపేసి, అతడి జెండాకూడా తెగేశాడు. అతణ్ణి ఆపాదమస్తకమూ బాణాలతో అదే కొట్టడం కొట్టాడు.

అర్జునుణ్ణి వొదిలి భీముడిమీదికి వచ్చాడు భీష్ముడు. ఉభయసేనల్లోనూ యావన్మందీ నిచ్చేరపోయి నుంచుండిపోయేట్టు అస్త్రశస్త్రాల కౌశలం చూపిస్తూ ఉభయులూ యుద్ధంచేశారు.

మన దుశ్శాసనకుమారుడు నకులుడిమీద విరుచుకుపడ్డాడు; ఉగ్రమైన బాణాలు ప్రయోగించాడు. నవ్వుతూ వొక్కబాణం వేశాడు నకులుడు. దుశ్శాసనుడి విల్లు తునకలైపోయింది. మరో పాతిక బాణాలు పడావడా కొట్టాడు నకులుడు. తునకలైనధనుస్సు పడేసి చప్పున మరోధనస్సు పుచ్చుకున్నాడు దుశ్శాసనుడు. నకులుడు వేసిన బాణాలు సగంలోనే నరికిపారేశాడు. అతడిజెండా రెండుముక్కలు చేసేశాడు.

దుర్ముఖుడు సహదేవుడిమీంది కురిశాడు. వాడివాడి బాణాలతడిమీద వడివడిగా కొట్టాడు. వాటన్నిటినీ తుక్కుతుక్కు కింద కొట్టేశాడు సహదేవుడు. పైగా దుర్ముఖుడి సారథినీ, గుఱ్ఱాల్నీ చంపేసి సింహనాదంచేశాడు.

శల్యుడూ ధర్మరాజూ కలబడ్డారు. మొదటి తాకిడిలోనే శల్యుడు ధర్మరాజుధనుస్సు రెండుముక్కలు చేసేశాడు. చూపులతోనే నవ్వాడు ధర్మరాజు. క్షణంలో మరోవిల్లు పుచ్చుకున్నాడు. శల్యుడిమీద శరవర్షం కురిపించాడు. కౌరవసైన్యం గడగడలాడింది.

ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణాచార్యులమీదికి పరిగెత్తాడు. అతడు రావడమే తడువు అతడిధనుస్సు మూడుముక్కలు చేసేశాడు ద్రోణుడు.

సర్దుకునేలోపున మరో గట్టిబాణం నాటుకుపోయేట్టుకొట్టాడు. దెబ్బ తిని ఉత్తరక్షణంలో ఇంకోధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. గుక్కతిప్పకండా పద్నాలుగు బాణాలు ద్రోణుడిమీదకుప్రయోగించాడు.

మగధసహదేవుడు భూరిశ్రవుడితో కలబడ్డాడు. తళతళా మెరిసే బాణాలు అతడి బుజాలమీద నాటించాడు. దాంతో వొక ఉగ్రమైన బాణంతీశాడు భూరిశ్రవుడు. సహదేవుడి గుండెలు పగి లేట్టు కొట్టాడు. వాళ్ళిద్దరూ యుద్ధంచేస్తూవుంటే వృత్రాసురుడూ, దేవేంద్రుడూ యుద్ధంచేస్తున్నారా అనిపించింది.

ధృష్టకేతు వెళ్ళి కురువృద్ధుడు బాహ్లీకుణ్ణి ఎదిరించాడు. గబ గబా తొమ్మిదిబాణాలు అతడిమీద వేశాడు. అన్నీ మెళుకువతో తప్పించుకున్నాడు బాహ్లీకుడు. తప్పించుకుంటూనే పదిబాణాలు ధృష్టకేతుమీద తగిలించాడు.

ఘటోత్కచుడు అలంబసుడితో కలబడ్డాడు. పెద్ద కొండలాంటి అలంబసుడిమీదికి ఘటోత్కచుడు పరుగెత్తుకు వస్తూవుంటే భూమి గజగజలాడిపోయింది. ఆ రాక్షసులిద్దరూ ఘోరంగా పోట్లాడారు.

శిఖండీ దురుసుగా అశ్వత్థామమీదికి వచ్చాడు. వచ్చీరావడం తోనే అతడి గుండెలమీద గట్టిదొక బాణం తగిలించాడు అశ్వత్థామ. చలించలేదు శిఖండి. దారుణమైన వొక బాణం తీశాడు; అశ్వత్థామ గుండెలు చీల్చుకుపోయినట్టు కొట్టాడు.

భగదత్తుడూ విరాటరాజూ కలబడ్డారు. ఉభయులూ ఉగ్ర మైన బాణాలు కురిపించారు. జడివానలాగ అవి ఆకాశంకప్పేశాయి.

కేకయదేశంరాజు బృహత్క్షత్రుడూ కృపాచార్యులూ వొక దగ్గిర యుద్ధంచేశారు. ఇద్దరి జెండాలూ విరిగిపోయాయి. ఇద్దరి ధనుస్సులూ ముక్కలయిపోయాయి. ఇద్దరి గుర్రాలూ కూలిపో యాయి. దాంతో ఇద్దరూ దారుణమైన కత్తులు పట్టుకుని రథాల

మీంచి కిందికి వురికారు. నిష్ఠురమైన ఖడ్గయుద్ధం చేశారు. ఇటు జయద్రథుడూ, అటు ద్రుపదుడూ అది చూశారు. చివాలున వచ్చి ఆ ఇద్దరిమధ్యా చొరబడ్డారు. బృహత్క్షత్ర, కృపాచార్యులేమో ఆగిపోయారు. ద్రుపద జయద్రథులు మాత్రం వొకళ్ళనొకళ్ళు బాణాలతో కొట్టుకొన్నారు. బలానికీ, పరాక్రమానికీ, సాహసానికీ వొకరిని మించినట్టు వొకరు పోరాడారు.

కోపిష్ఠీ దురభిమాని అయిన వికర్ణుడూ, యుధామన్యుడూ వొక దగ్గిర కలబడ్డారు. ఉభయులూ కసీవిసీ ఎరగనంత రౌద్రరసం ప్రదర్శించారు. ఒకరిమీద వొకరు బాణవర్షం కురిపించారు. ఈర్ష్యతో హోరాహోరి పోరాడారు.

చేకితానుడు సుశర్మమీదికి వచ్చాడు. చికిలిపెట్టిన బాణాలు చురచురమనిపించాడు. అంతకంటే వాడైన బాణాలుకొట్టి సింహనాదం చేశాడు సుశర్మ.

మీ బావ శకుని ప్రతివింధ్యుడిమీదికి వెళ్ళాడు. ఏనుగుమీదికి వురికిన సింహంకొదమలాగ అతడిమీద తిరగబడ్డాడు ప్రతివింధ్యుడు.

కాంభోజంరాజు సుదక్షిణుడు శ్రుతసోముణ్ణి ఎదిరించాడు. అతడి బాణాలతో ఇతడూ, ఇతడి బాణాలతో అతడూ కప్పడి పోయారు.

ఇరావంతుడూ శ్రుతాయువూ వొకదగ్గిర కలబడ్డారు. ఘోరమైన బాణాలతో పరస్పరం కొట్టుకున్నారు. ఇద్దరి గుర్రాలూ కూలిపోయాయి. ఇద్దరి రథాలూ విరిగిపోయాయి.

అనువిందుడూ, విందుడూ వెళ్ళి కుంతిభోజుణ్ణీ, ఆయన కుమారుడు పురాజిత్తునీ ముట్టడించారు. పురాజిత్తు బాణవర్షంతో విందుణ్ణి అదేముంచెత్తడం ముంచెత్తాడు. కుంతిభోజుడు వేసిన బాణాలన్నీ గదతో అడ్డుకుంటూ అతడిమీదికి విజృంభించాడు అనువిందుడు.

కైకేయులు అయిదుగురూ గాంధారరాజు అయిదుగురి మీదా కలబడ్డారు. వాళ్ళ పోరాటం ఘోరంగా జరిగింది.

నీకొడుకు దీర్ఘబాహుడు ఉత్తరుడి మీదికి పరిగెత్తాడు. నకులుడి కొడుకు శతానీకుడు చువ్వలా వచ్చి ఉలూకుడితో తలబడ్డాడు.

ఇలా ఉభయసేనల వీరులూ ఎవళ్లకి తగిన వాళ్లతో వాళ్లు ఘోరమైన ద్వంద్వయుద్ధ మారంభించారు.

వందలూ, వేలూ లెక్కా జమాలేకండా రథాలతో రథాలు, ఏనుగులతో ఏనుగులు, గుర్రాలతో గుర్రాలు, భటులతో భటులు తమకంతో కలబడ్డారు. దొమ్మీయుద్ధం చేశారు. సైనికులు ఉన్మత్తులలా పెచ్చురేగిపోయారు. ఆకాశంమీద సిద్ధులూ, చారణులూ, భళీ అంటే భళీ అంటూ మెచ్చుకున్నారు.

బాణాలు తగిలి బాణాలు తునకలయిపోయాయి. కత్తులు తగిలి కత్తులు ముక్కలయిపోయాయి. ఏనుగుదంతాలతో ఏనుగు దంతాలు విరిగిపోయాయి. రథాలనొగలతో రథాలనొగలు గుండయి పోయాయి. అంతటా భయంకరంగా విజృంభించింది సంకులసమరం. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ మీద వురికిపడుతూవున్నా వెనకడుగు వెయ్యకండా యుద్ధంచేశారు కాలిభటులు. ఏనుగుల మీది యోధులమీదా, రథాలమీది రథికులమీదా, శరవర్షం కురిపించారు గుర్రాలమీది రౌతులు. ఏనుగుల గుంపులు చెల్లాచెదురు చేశారు రథికులు. ఇదీ అదీ అనకండా చతురంగబలాలన్నిటిలోనూ చొరబడి చిందరవందర చేశారు ఏనుగులమీది వీరులు. ఇలా అడ్డూ ఆపూ లేకండా రెండు సైన్యాలూ మందరపర్వతం చిలికిన మహా సముద్రంలా అల్లకల్లోలంగా అవుపించాయి. దూసుకుపోతూవున్న చిల్లకోలలూ, ఎడాపెడా మెరుస్తూవున్న కత్తులూ, దుసెల్లిపోతూ వున్న ఈటెలూ — ఇవన్నీ ఎర్రటి చివుళ్లులా కనిపించాయి.

చివ్వున బాణాలు మొహాలికి తగిలేసరికి జిర్రుమని ధ్వనిచేస్తూ గిరగిరా తిరిగేవి ఏనుగులు. ప్రళయకాలం పెద్దసుడిగాలికి దిద్దిరా తిరిగే కులపర్వతాల్లా వుండేవవి. కత్తులూ, గదలూ, ఈటెలూ వాటితో ఏనుగుల కుంభస్థలాలూ, గుర్రాల మొహాలూ, భటుల కపాలాలూ భళ్ళు భళ్ళుమని పగిలిపోయేవి. దారుణంగా వుండేది వాటిధ్వని. రకరకాల ఆయుధాలు తగిలి గుర్రాలూ, ఏనుగులూ కూలిపోతూ వుండేవి. ఘోరంగా వుండేవి వాటి అరుపులు. ఎడ తెరపిలేని బాణాలశబ్దాలు దిక్కులు దిక్కు దిమ్మెత్తించేవి.

ఒకచెయ్యి తెగిపోతే రెండోచేత్తో కత్తిపట్టుకు కలబడేవాళ్ళు వీరభటులు. ఒకకాలు తెగిపోతే రెండోకాలుతో శత్రువుమీదికి లంఘించేవాళ్ళు వాళ్ళు. శిరస్సులు తెగిపోతే, ముందు గురుపెట్టిన శత్రువుని పొడిచేసిమరీ కిందపడిపోయేవి వాళ్ళ మొండాలు. కింద పడినా ఔడుకరవడమూ, కనుబొమలు ముడివెయ్యడమూ మానేవి కావు వాళ్ళ శిరస్సులు. తమ ఏనుగులూ, మావటీళ్ళూ కూలి పోతే పక్కవాళ్ళ వాహనాలెక్కి దెబ్బలాడేవాళ్ళు యోధులు దెబ్బలుతగులుతూవున్నా మడమతిప్పకండా తమస్నేహితులికీ, కోటి వాళ్ళకీ అడ్డుపడేవారు వాళ్ళు. ఎదిరిసేనలో చొరబడి, బంధువు లని మొగమాటం లేకండా దెబ్బతీసేవాళ్ళు.

వంటకని తరిగినట్టు ఏనుగులూ, గుర్రా లూ ముక్కముక్కలయి కుప్పలుపడేవి. రథాలమీది యోధులు కూలిపోగానే దిస్సపోయేవి రథాలు. రథాలకిందపడి భటులదేహాలు నలిగిపోయేవి. ఏనుగులు దంతాలతో పొడిచేసి, కాళ్ళతో కుమ్మేయడంతోనే పచ్చడి పచ్చడి అయిపోయేవి గుర్రాలు. అలా మధ్యాహ్నంవరకూ ఘోరంగా జరి గింది దొమ్మీయుద్ధం.

రెండోపూట మరింత రెచ్చిపోయాడు భీష్ముడు. నీకొడుకు చెయ్యివిసరడంతోనే దుర్ముఖుడూ, కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, శల్యుడూ వివింశతీ భీష్ముడికి అండగా వచ్చారు. బాణాలతో అగ్గి కురుస్తూ అయిదుగురూ అయిదు అగ్నిహోత్రాల్లాగ విజృంభించారు. రెండుపక్కలా వాళ్ళుకలిసివస్తూవుంటే, భయంకరమైన తాళధ్వజంతో చిచ్చుల పిడుగులాగ పాండవసేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు భీష్ముడు.

కేకయసేనా, చేదిసైన్యమూ, పాంచాలం రాణువా — వొకటేమిటి, పాండవులదండు యావత్తూ భీష్ముడి రణక్రీడ చూసి పక్కకి తప్పుకుండేది. పరుగుచ్చుకునేది. అల్లకల్లోలమైపోయేది. శత్రుసైన్యం చిందరవందర చేసేశాడు భీష్ముడు. సేనసేనంతా పాయలుపాయలు చేసేశాడు. మెలికలు మెలికలుగా రథం పరిగెత్తించి పోగులుపోగులు చేసేశాడు. కేబీసుగా పరువులు పెట్టించి చీలికలు చీలికలు చేసేశాడు. కలిచి కలిచి వొదిలిపెట్టేశాడు.

పాండవసేనలో ఎక్కడచూసినా తెగి పడుతూన్న తలకాయలే కనిపించాయి. కింద కూలుతూన్న మొండాలే అవుపించాయి. ముక్కలయిన బాణాలే నిండిపోయాయి. తునకలయిన జెండాలే కుప్పపడ్డాయి. రక్తం వరదలయి పారింది. ప్రళయతాండవం చేస్తున్న భీష్ముణ్ణి అడ్డుకునే మొనగాడే లేకపోయాడు. పాండవసేన త్రాహి త్రాహి మనిపోయింది.

బంగారంరంగుగుర్రాలు పూసిన రథంమీద కర్ణికాపతాకంతో పురకలువేస్తూ వచ్చాడు అభిమన్యుడు. ఇలావచ్చాడు అలా అయిదు బాణాలువేసి శల్యుణ్ణి కొట్టాడు. ఒక చిల్లకోల కృతవర్మగుండెల మీద తగిలించాడు. ఒక వెడల్పాటి బాణం వేసి దుర్ముఖుడి సారథితల తెగగొట్టాడు. ఒక బాణంతో వివింశతి ధనుస్సు ఫెళ్లు మనిపించి, మూడు బాణాలు అతడి వొంటిమీద నాటించాడు.

నాలుగు బాణాలుకొట్టి కృపాచార్యుల గుర్రాలు కూల్చేశాడు. ఒక చురుకైన బాణంవొదిలి భీష్ముణ్ణి తడబడిపోయినట్టు చేసేసి ఉద్రేకంతో సింహనాదం చేశాడు.

అతడి వీరత్వం చూసి 'భళీ' అన్నారు దేవతలు. "తండ్రిని మించిన కొడుకు. అమాటకివస్తే అతడికంటే ఇతడే వొకపాలు హెచ్చు" – భీష్ముడూ మొదలైనవాళ్ళు అతణ్ణి మెచ్చుకుంటూ అన్నారు.

అభిమన్యుణ్ణి మెచ్చుకుంటూనే ఆరు బాణాలు రువ్వాడు భీష్ముడు. అతడి జెండాకొయ్య తెగేశాడు. సారథిని కీచుకీచుమనిపించాడు. తళతళలాడుతున్న బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. దుర్ముఖుడూ, కృతావర్మా మొదలైన ఐదుగురూ భీష్ముడితో కలిశారు. అభిమన్యుడిమీద అంపవాన కురిపించారు. కొండలాగ అన్నిటినీ అడ్డుకున్నాడు అభిమన్యుడు. ఒక్కడే ఆరుగురినీ వ్రూవేసి వొదిలిపెట్టాడు. భీష్ముడి తాళధ్వజం ఎగరగొట్టేశాడు. సేనాధిపతి జెండా పడిపోడంతోనే కౌరవసేనకి నడుం విరిగినట్టనిపించింది. పాండవసేన సింహనాదాలు చేసింది.

పెద్ద సింహనాదంచేస్తూ అభిమన్యుడితో వచ్చి కలిశాడు భీముడు. కౌరవసైన్యం వేటాడడ మారంభించాడు. కళ్ళల్లో నిప్పులు కురుస్తూ అతడితట్టు తిరిగాడు భీష్ముడు. ఒకేవొక్క బాణంతో అతడి సింహ పతాకం కొట్టేశాడు. భయంకరంగా అరుస్తూ తాతగారిమీద తిరగబడ్డాడు భీముడు. వ్రూనివ్రూని మూడు బాణా లతడిమీద తళిలించాడు. ఒకబాణం కృపాచార్యుడిమీద నాటించాడు. ఎనిమిది బాణాలతో కృతవర్మ శరీరం మంటలు పుట్టించాడు. ఆవ్రూవుని శల్యుడిమీదపడి అతణ్ణి తబ్బిబ్బుచేసేశాడు.

శల్యుడంటే అభిమానించే వీరులందరూ పరిగెత్తుకువచ్చి భీముణ్ణి చుట్టుముట్టారు. రౌద్రం అవతారం మెత్తినట్లు వాళ్ళమీద విరుచుకు పడ్డాడు భీముడు. వాళ్ల సారథుల్ని చంపేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. వాళ్లందరినీ రక్తంలో ఓలలాడించి వొదిలిపెట్టాడు. అతడి ఉద్ధృతం చూసినవాళ్లు ముక్కుమీద వేలుపెటుకున్నారంటే నమ్మాలి.

అంతలో సాత్యకీ ధృష్టద్యుమ్నుడూ, కేకయులూ, విరాట రాజూ, ఆయన కుమార్లూ అభిమన్యుణ్ణీ, భీముణ్ణీ దాటి ముందుకి వచ్చి భీష్ముణ్ణి ముట్టడించారు. ఇంతమందిమీదా తలో మూడేసి బాణాలు నాటించాడు భీష్ముడు. పెద్ద ఏనుగు సైన్యంతో వచ్చి వురికాడు ఉత్తరుడు. అతడి పట్టపు ఏనుగు శల్యుడి రథంమీద పడింది. గుర్రాలు చంపేసి పచ్చడికింద తొక్కేసింది. తడబడిపోయాడు శల్యుడు. చివాలున శక్తితీశాడు. ఉత్తరుడి గుండెలమీద గురిచూచి కొట్టాడు. గుండెలు దూసెళ్ళిపోయింది శక్తి. చేతిలోని అంకుశమూ, తోమరమూ వొదిలేసి చస్తూ చస్తూ కిందపడిపోయాడు ఉత్తరుడు. అతడు కిందపడ్డాడో లేదో కత్తిదూసి మదపుటేనుగు తొండం నరికేశాడు శల్యుడు. ఏనుగు పీనుగయి పడింది. కృతవర్మ రథంమీదికి గెంతేశాడు శల్యుడు. సెబాసంటే సెబాసంటూ కేకలు వేసింది మద్రసేన.

తమ్ముడు పడిపోవడంతోనే ఎన్నో అన్ని రథాలు వేసుకుని దారుణంగావచ్చి మనవాళ్లమీద కలబడ్డాడు మత్స్యసేనాధిపతి శంఖుడు (శ్వేతుడు). ఒక ఏనుగువస్తే పది ఏనుగులు తిరగబడినట్టు భీష్ముడూ మొదలైనవాళ్లు వొక్కమొగిని అతడిమీద విరుచుకు పడ్డారు. మత్స్యదేశం రథసేన మచ్చుకిలేకుండా కొట్టేశాడు భీష్ముడు మేఘాలమీదపడ్డ పెనుగాలిలా కనపడ్డాడతడు.

కనీవినీ ఎరగనంత ప్రతాపంతో పోరాడాడు శంఖుడు. మన యోధుల ధనుస్సులు విరిచేశాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. జెండాలు ఎగరగొట్టాడు. యముడిలాగ వెళ్ళి శల్యుడిమీద పడ్డాడు. "శల్యుడు చచ్చాడంటే చచ్చా" డని కేకలు వేశారు సైనికులు. అంతలో భీష్ముడితో కలిసి దుర్యోధనుడు శల్యుణ్ణి తప్పించాడు. భీష్ముడూ శంఖుడూ ఘోరంగా పోట్లాడారు. భీముడూ, సాత్యకీ, అభిమన్యుడూ, విరాటరాజూ, శిఖండీ, ధృష్టద్యుమ్నులు శంఖుడికి తోడ్పడ్డారు. శంఖుడు భీష్ముడి పతాకం ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి ధనుస్సు పుటుక్కుమనిపించాడు. అతడి వొళ్ళంతా రక్తాలు కారించాడు. మరొక ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు భీష్ముడు. బాణాలమీద బాణాలు వేసి శంఖుణ్ణీ, అతడి రథాన్నీ ముంచెత్తాడు.

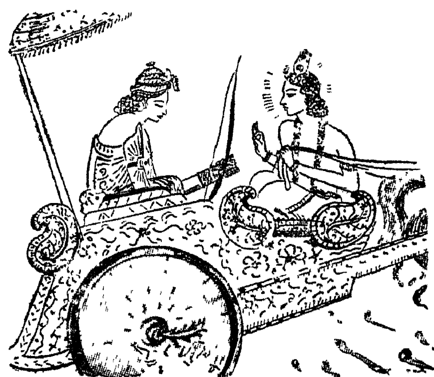
అదిచూసి అడ్డంగా రథంపరిగెత్తించుకు వచ్చాడు అర్జునుడు. కొరివీ కొరివీ తాకినట్టు అర్జునుడూ, భీష్ముడూ కలబడ్డారు. వాళ్ళిద్దరూ యుద్ధం ప్రారంభించడంతోనే, ఇటు మనవాళ్లూ, అటు పాండవులూ ఉద్రేకంతో కలబడ్డారు. ఘోరంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం.

శల్యుడు వీరావేశంతో కృతవర్మరథంమీంచి దిగాడు. గదపట్టుకుని శంఖుడి రథంమీద పడ్డాడు అతడి గుర్రాలు చంపేశాడు. కత్తిపట్టుకు కిందికి దూకేశాడు శంఖుడు. అర్జునుడి రథంవెనక్కి పారిపోయాడు. అర్జునుడిమీంచి పాంచాలసైన్యం మీదికి వురికాడు భీష్ముడు. అడ్డూ ఆపూ లేకండా బాణాలమీద బాణాలుకుమ్మరించాడు. ఎండిన అడివిమీద కార్చిచ్చుమండినట్టు, ప్రాణికోటిమీద మారిమసిగినట్టు పేట్రేగిపోయాడతడు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ కుప్పలుకుప్పలు కూలగొట్టాడు. వందలూ వేలూ కాల్బలం దుళ్ళగొట్టాడు. ఎటుచూస్తే అటు భీష్ముడి తాళధ్వజమే ప్రత్యక్షమయింది.

గొర్రెలమందమీద పడ్డ పెద్దపులిలాగ కేకయసేనా, మత్స్యసైన్యమూ చిందరవందర చేసేశాడు భీష్ముడు.

దిక్కూ మొక్కూ లేనట్టు నాశనమయిపోయింది పాండవసేన. అతడి ప్రతాపాగ్ని ముందు వొక్కడూ నిభాయించి నిలవలేకపోయాడు. ఏం చెయ్యాలో తోచలేదు పాండవులికి. దూరంగా తప్పుకుని అంతమందీ తెల్లపోయి నుంచుండిపోయారు. సూర్యుడు అస్తమించుగాక, నాప్రతాపంతోనే ప్రపంచం వెలిగిస్తాను అన్నట్టు అవుపించాడతడు. చంద్రవంశం భీష్ముడి ప్రతాపం చూసి సిగ్గుపడిపోయినట్టు పడమట గుంగిపోయాడు సూర్యుడు. పాండవుల మొహాల్లాగే ముడుచుకుపోయాయి పద్మాలు. వాళ్ళ హృదయాల్లో నిండిన భయంలాగే అంతటా చీకట్లు కమ్మాయి.

ఉభయసేనలూ ఆనాటికి యుద్ధమాపేశాయి. ఎవళ్ళ శిబిరాలకి వాళ్ళు బయలు దేరారు. తాతగారి పరాక్రమం చెప్పుకుంటూ దుర్యోధనుడూ, అతనితమ్ములూ వొకటే ఆనందంతో ఉప్పొంగిపోయారు.

భీష్మపర్వం

రెండో ఆశ్వాసం

తొలినాటి యుద్ధంలో తన కుమాళ్ళది పై చెయ్యి అయిన విషయం విన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. తరవాత ఏంజరిగిందీ చెప్పమన్నాడు.

సంజయుడు మొదలుపెట్టాడు.

మహారాజా, ఆరాత్రి ధర్మరాజుమనస్సు మనస్సులో లేదు.

"లోకంలో అందరితోపాటే అనుకున్నాను భీష్ముణ్ణి" తమ్ముళ్ళనీ, మరి కొంతమంది ముఖ్యమైనవాళ్ళనీ వెంటపెట్టుకుని వచ్చి శ్రీకృష్ణుడితో అన్నాడు ధర్మరాజు - "మోసపోయాను. కారడివిమీద కార్చిచ్చు పడినట్టు పడి మనసేన మంటకలిపేశాడతడు. చూడు, నీమరుదులు ఎలాదెబ్బలుతినేశారో! భీష్ముడి ప్రతాపాగ్ని చల్లార్చగల నల్లమబ్బని చెప్పాలోదగ్గ శూరత్వం మనదగ్గిర ఏముంది? ఎలా అతణ్ణి సాధించడం? మనుషులమాట అలావుండనీ, దిక్పాలకులయినా అతడితో నిభాయించలేరనే తోస్తుందినాకు. ఇంతకీఅర్జునుణ్ణి నమ్ముకున్నాను నేను. అతడే భీష్ముణ్ణి జయిస్తాడని కలలుకన్నాను. ఏం లాభం? తనని కాదన్నట్టు ముభావంగా యుద్ధం చేశాడతడు. పాపం, భీముడు వొక్కడూ ఏం చేస్తాడు? అప్పటికీ తనశాయశక్తులా ఘోరంగా పోరాడాడు. అయినా ఇతణ్ణో అతణ్ణో తడవడం మాత్రమెందుకు? ఈయుద్ధమే అక్కరలేదు నాకు. మానేస్తాను. రాజులందరినీ భీష్ముడికి బలిపెట్టలేను. మళ్ళీ అడివికే పోతాను. కాయా కూరా

తింటూ కాలక్షేపం చేస్తాను. ఇదే నా నిశ్చయం. ఏమయినా నువ్వే మాకు పెద్దదిక్కు. మాకు మంచివచ్చినా, చెడ్డవచ్చినా, నీ చిద్విలాసమే. ఎప్పుడయినాసరే, ఎక్కడయినాసరే, నీమాటే మాకు వేదవాక్కు. నువ్వు ఎలాచెపితే అలా చేస్తాము. ఇప్పుడు ఏంచెయ్యాలో నువ్వే ఆదేశించు'' అన్నాడు.

"ఈ అనవసరమైన విచారం విడిచిపెట్టు'' ధర్మరాజు చెప్పిందంతా విని ధైర్యంచెపుతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - "నీశత్రువన్నవాణ్ణి వొక్కణ్ణీ మిగల్చకండా చేస్తానుకదూ! చూద్దువు కాని. నీకు ఎదురెవ్వరు? నీతమ్ముళ్లు వొక్కొక్కడే ఈప్రపంచం గెలుచుకు వస్తారు. బలపరాక్రమాలతో బాగా కొమ్ముకెక్కివున్నాడు భీష్ముడు. నిజమే. అయితేనేం, యుద్ధంలో శిఖండి అతడి ప్రాణంపుచ్చుకుంటాడు. తప్పదు. నీసేనలో తక్కిన వీరులుమాత్రం సామాన్యులా? మహాబలశాలి సాత్యకి. సత్యపరాక్రము డతడు. అసలు అతడి అస్త్రప్రయోగం చూస్తేనే అద్భుతమవుతుంది. ఇదిగో ఈ విరాటరాజూ, ద్రుపదమహారాజూ బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమవంతులు. నీకు సామ్రాజ్యంకట్టిపెట్టాలన్న దృఢనిశ్చయంతో ప్రాణాలువొదలటానికివచ్చారు. ఇంతెందుకూ, ఇదిగోమన సర్వసేనాని ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఈవొక్కడే చాలు నీశత్రువులు యావన్మందినీ సంహరించడానికి. ఇంత బలం పెట్టుకునీ యుద్ధంమానేస్తానంటా వేమిటి?'' అన్నాడు.

"పాండవసేన రక్షిస్తావని నిన్నే సేనాధిపతిగా అభిషేకించమన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు'' కృష్ణుడి మాటమీద ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి చూస్తూఅన్నాడు ధర్మరాజు - "అందుకోసమే ఉద్దండమైన ఆధిపత్యం వహించావు నువ్వు. ఈయావన్మంది రాజులూ, నేనూ, నాతమ్ములూ నీవెంటనడుస్తాము. ఈసైన్యవాహిని పురికొల్పి నడిపించు. శత్రువుల్ని జయించు'' అంటూ ఎన్నోవిధాల అతణ్ణి పొగిడాడు.

"మహారాజా, భీష్ముడే అన్న మాటేమిటి?" ఉత్సాహంతో అన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు — "కౌరవసేనలో మొనగాడెవడైనా సరే, నా ఎదుటపడనీ, నువ్వే చూద్దువుగాని ఏంచేస్తానో! అసలు ద్రోణాచార్యుణ్ణి యుద్ధంలో చంపడానికే నన్ను పుట్టించాడు బ్రహ్మ. ఎన్ని సార్లు మన మనుకోలేదిది?" అన్నాడు.

ధృష్టద్యుమ్నుడు అన్న మాటలు విని పాండవులూ, తక్కిన రాజులూ, శ్రీకృష్ణుడూ సంతోషించారు. ధర్మరాజు ధృష్టద్యుమ్నుడితో ఇంకా ఇలా అన్నాడు.

"రేపు నువ్వు క్రౌంచవ్యూహం పన్ను. అదిచూసి శత్రువులు దద్దరిల్లిపోవాలి. దేవతలూ, దానవులూ యుద్ధంచేసినప్పుడు బృహస్పతి దేవేంద్రుడికి నేర్పిన వ్యూహమది. నీచాకచక్యమంతా అందులో కనపడాలి, అద్భుతంగా."

"తప్పకుండా రేపు క్రౌంచవ్యూహమే పన్నుతాను" అన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కొంత కుదుటపడ్డాడు ధర్మరాజు. ఎవరిగుడారానికి వాళ్ళని పంపేసి, శ్రీకృష్ణుని దగ్గిర సెలవు తీసుకుని లోపలి గుడారానికి వెళ్ళిపోయాడు ధర్మరాజు.

రెండో రోజు

తెల్లవారింది. పాండవుల హృదయాలలాగే పద్మాలూ వికసించాయి. వాళ్ళ ప్రతాపంలాగే సూర్యుడు ఉదయించి ప్రకాశించాడు. కాలకృత్యాలు తీర్చుకుని ధర్మరాజు బయటికి వచ్చాడు.

పాండవసేన యావత్తూ క్రౌంచవ్యూహంగా తయారయింది. వ్యూహం ముక్కుదగ్గిర గాండీవంతోనూ, కపిధ్వజంతోనూ అర్జునుడు నుంచున్నాడు. కుంతిభోజుడూ, శైబ్యుడూ కళ్ళదగ్గిర నిలబడ్డారు. ద్రుపదమహారాజు శిఖదగ్గిర నుంచున్నాడు. దశార్ణ, శూర

సేన, కిరాత దేశాల రాజులు కంఠాకారంగా నిలబడ్డారు. భీముడు కుడి రెక్కగానూ, ధృష్టద్యుమ్నుడు ఎడమ రెక్కగానూ వుంచున్నారు. అభిమన్యుడూ, సాత్యకీ, ద్రౌపది కుమారుళ్ళూ, పౌండ్ర చోళ పాండ్య దేశాల రాజులూ భీముడిపక్కా, నకుల సహదేవులూ, ఘటోత్కచుడూ, శంబర వత్స రాజులూ ధృష్టద్యుమ్నుడి పక్కా సర్దుకున్నారు. కేకయ, కాశీ రాజులతో కలిసి విరాటరాజు తొడల దగ్గిర నిలబడ్డారు. హూణరాజూ మొదలైన ముఖ్యులు చుట్టూ కాయగా, ధర్మరాజు వెన్నుగా వుంచున్నాడు. ఇలా దేదీప్యమానంగా వుంది పాండవుల క్రౌంచవ్యూహం.*

లేత ఎండ కెంపులా ప్రకాశిస్తూ వుంది. తెల్లగొడుగులు పద్మాల్లా ఎంచక్కా అవుపిస్తున్నాయి. ఉత్సాహంతో వురకలు వేస్తూ కౌరవసేన రణస్థలానికి వచ్చింది.

భీష్మణ్ణీ, ద్రోణాచార్యుల్నీ, అశ్వత్థామనీ, కృపాచార్యుల్నీ, శల్యుణ్ణీ, కృతవర్మనీ, హెచ్చరించాడు దుర్యోధనుడు. "ఇదిగో, మీలో ఏ వొక్కడయినా చాలు, పాండవుల యావత్తు సైన్యమూ తునాతునకలు చేసెయ్యగలరు. అలాంటిది, ఇంతమందీ వొక్క సైన్యంలో వున్నారు. శివుడు వచ్చినా గెలవలేడు మిమ్మల్ని. అదిగో, క్రౌంచవ్యూహం పన్నుకు వచ్చారు వాళ్ళు. దారుణంగా వుందది. దానికి తగిన వ్యూహాలు పన్నాలి మనం, దిట్టంగా" అన్నాడు.

దుశ్శాసనుడూ, వికర్ణుడూ, విందానువిందులూ, శూరసేన యవన త్రిగర్త కురు దేశాలవాళ్ళూ కుడిపక్కా, ద్రోణాచార్యులూ, కుంతల దశార్ణ విదర్భ రాజులూ, గాంధార, సింధు, సౌవీర దేశాల వాళ్ళూ ఎడమపక్కా, మహాసేనతో భీష్ముడు మధ్యభాగంలోనూ –

* వ్యూహాల వివరాలకోసం శుక్రనీతిసారమూ. కామందకనీతిసారమూ చూడండి.

ఇలా మహావ్యూహాలుగా తయారయింది కౌరవసేన. ఈవ్యూహాలకి వెనక భాగంలో కృతవర్మా, శల్యుడూ, దుర్యోధనుడూ, అతడి తమ్ముళ్ళూ, అశ్వత్థామ, కాశ్మీరసేనలూ నిలబడ్డాయి. ఇలా మన సైన్యమూ, పాండవసైన్యమూ రెండూ యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. శంఖాలు పూరిమాయి. భేరీలూ, మృదంగాలూ మొదలైన యుద్ధ వాద్యాలూ మోగాయి. ఒక సేనమీదికి వొకసేన ఎదురునడిచింది.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఆఁ, అలా కలబడి ఎవరు ఎలాయుద్ధంచేశారు?

సంజయుడు : చెపుతున్నా. అలా రెండుసైన్యాలూ ఎదురు నడిచి, వొకదానికి వొకటి దగ్గిరపడేసరికి చెయ్యివిసిరి ఇసారాచేశాడు దుర్యోధనుడు. దాంతో మనసేనవెళ్ళి పాండవసేనతో ఢీకొంది. దొమ్మీయుద్ధ మారంభ మయింది. ధూమకేతువులాగ విజృంభించాడు మన భీష్మసేనాని. సరిగ్గా క్రౌంచపక్షిలావున్న పాండవ సైన్యం రెండురెక్కలూ చీలికలు చేసేశా డతడు. కంఠంఈకలువూడ గొట్టేశాడు. శిరస్సు చీల్చేశాడు. వందలూ, వేలూ బాణాలు రువ్వి చిందరవందర చేసేశాడు.

"మనసైన్యం చించి చెండాడుతున్నాడు భీష్ముడు. నన్ను గడ్డి పోచలా చూస్తున్నాడు. ఈయన దురుసు కాస్త కట్టించాలి. నువ్వు మెచ్చుకున్నట్టు చేస్తాను చూడు. అతడిమీదికి రథం పోసి" కళ్ళల్లో కెంపులు కురుస్తూ శ్రీకృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు.

"నువ్వు చెప్పినట్టే రథం పోనిస్తాను" పగ్గాలు సడిలిస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - అయితే వొక్కమాట విను. గజిబిజి పడిపోకు. తొందరపడిపోకు. అఖండమైన శౌర్యమూ, అస్త్రపటుత్వమూ, భుజబలమూ చూపించి భీష్ముణ్ణి ఎదిరించు. ఏమంటావా, మహా పరాక్రమశాలి అతగాడు. అతడు నిచ్చెరపోయినట్టు నువ్వు యుద్ధం చెయ్యాలి. అదిగో, వెనకా ముందూ మూడకండా వస్తున్నార

శల్యుడూ, ద్రోణాచార్యులూ, దుర్యోధనుడూ. నిన్ను చూసి వాళ్ళ కళ్ళు జిగేలుమనాలి. వాళ్ళగుండెలు దిగులుపుట్టాలి. అదీ నువ్వు చెయ్యవలసిన పని" అన్నాడు.

అర్జునుడిరథం భీష్ముడితట్టు మళ్ళింది. మధ్యలో శూరసేన సైన్యం అడ్డుతగిలింది. పెద్ద పెనుగాలి లేచి వొక అడివి నెలా పడగొడుతుంది, అదిగో అలాగ శూరసేనసైన్యం పడగొట్టేస్తూ భీష్ముశిబిరానికి వెళ్ళాడు అర్జునుడు. అతణ్ణి చూడడంతోనే సింహంలాగ మూరెడు లేచాడు భీష్ముడు. గబాగబా డబ్భయిదు బాణాలు అతడిమీద కురిపించాడు. అదేసమయంలో ద్రోణుడు పాతిక బాణాలూ, కృపాచార్యులుఅయిదు వందలూ, వికర్ణుడు మూడూ, శల్యుడు తొమ్మిదీ, దుర్యోధనుడు అరవై నాలుగూ కొట్టారు. అవన్నీ మీద వర్షంలా పడుతూవుంటే, కొండలాగ కదలకండా నుంచున్నాడు అర్జునుడు. ఒక్కడే అంత మందినీ వూపేశాడు. ఇరవై బాణాలు భీష్ముడిమీదా. అరవై బాణాలు ద్రోణుడిమీదా, ఎనిమిది కృపాచార్యులమీదా, మూడు వికర్ణుడిమీదా, మూడుశల్యుడిమీదా, అయిదు రారాజుమీదా నాటించాడు.

అంతలో సాత్యకీ, విరాటరాజూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ద్రౌపది కుమార్లూ, అభిమన్యుడూ వచ్చి అర్జునుడితో కలిశారు. ద్రోణాచార్యులూ మొదలైనవాళ్ళమీద కలబడ్డారు. అర్జునుడి బాణాలు కాసుకుంటూనే అతడిమీద యాభై బాణాలు రువ్వాడు భీష్ముడు. దానికి బలే అంటే బలే అని కేకలువేశారు కౌరవులు. దాంతో భీష్ముణ్ణి వొదిలేసి కౌరవసేనమీదే తిరగబడ్డాడు అర్జునుడు. రథికుల్ని చంపేశాడు. సారథుల్ని నరికేశాడు. రథికులూ, సారథులూ లేకండా ఎన్నో అన్ని రథాలు మొఖ్ఖులాఅయిపోయాయి. కౌరవవీరులందరూ హాహాకారాలు చేశారు. సేనసేన యావత్తూ చిందరవందర అయిపోయింది.

"అయ్యో, మనకి కావలసిన రాజులందరినీ చంపేస్తున్నాడు అర్జునుడు" బెంబేలుపడిపోతూ భీష్ముణ్ణి నానామాటలూ అనడం మొదలెట్టాడు దుర్యోధనుడు - "ఇదిగో నీకళ్ళ ఎదుటే ఇది జరుగుతూ వుంది. కర్ణుణ్ణి యుద్ధానికి రాకండా కట్టేశావు. తీరా సమయంవచ్చే సరికి నిమ్మకి నీరెత్తినట్టు వూరుకుంటున్నావు. తగునటోహో ? ఏం న్యాయ మిది?" అన్నాడు.

"ఎంతమాటన్నాడో నన్ను!" నొచ్చుకుంటూ అన్నాడు భీష్ముడు. తిరిగిచూడకండా అర్జునుడిమీదికి రథం పురికించాడు. అతడికి దన్నయి వికర్ణుడూ, దుర్యోధనుడూ కుడిపక్కా, అశ్వత్థామ ఎడమపక్కా బయలుదేరారు. ఇలా పక్కబలంతో కూడా వెళ్ళి అర్జునుడిమీద కలబడ్డాడు భీష్ముడు. అన్నదమ్ములు వచ్చి అర్జునుడికి అండగా నుంచున్నారు. కౌరవసేనలోనూ పాండవసైన్యంలోనూ ఒక్కసారి శంఖాలు గర్జించాయి. రణదుందుభులు మోగాయి. దొమ్మీయుద్ధం ఆరంభమయింది.

భీష్ముడూ, అర్జునుడూ నువ్వెంత అంటే నువ్వెంత అన్నట్టు యుద్ధంచేశారు. ఘోరమైన బాణాలు కొట్టుకున్నారు. ఒకరి బాణాలు వొకరు ఖండించారు. ఒకరి కవచాలు వొకరు చీలికలు చేసుకున్నారు. అర్జునుడి గుర్రాలు భీష్ముడు కొట్టాడు. భీష్ముడి గుర్రాలు అర్జునుడు కొట్టాడు. భీష్ముడి తాళధ్వజం అర్జునుడు కొట్టాడు. అర్జునుడి వానర పతాకం భీష్ముడు కొట్టాడు. శ్రీకృష్ణుడి గుండెలమీద బాణాలు నాటించాడు భీష్ముడు. రక్తం ధారలు కట్టింది. చివురించిన పారిజాతవృక్షంలా కనిపించాడు శ్రీకృష్ణుడు. కళ్ళ మొహమ్యా కోపం వచ్చింది అర్జునుడికి. దిట్టమైన బాణాలు సంధించాడు. భీష్ముడు సారథిని రక్తాలు కారించాడు. దాంతో మరింత రెచ్చిపోయాడు భీష్ముడు. బాణప్రవాహంలో అర్జునుడి రథం ముంచెత్తాడు.

భీష్ముడి బాణాలు ప్రవాహమయితే, అర్జునుడు మహాగ్ని. అతడి బాణాలు అగ్నినాలుకలు. ఆ ప్రవాహం ఆపోశనపట్టేశా యవి. అంతతో ఆగిపోలే దా మహాగ్ని. కారడివిలా వున్న కౌరవసేనమీంది కిన్నీ నాలుకలు చాచిందది. కార్చిచ్చులా మీందపడుతూవున్న అర్జున బాణాగ్నికి కారడవిలాగే మాడిపోయింది కౌరవసేన. అయితే శ్రావణ మేఘంలా బాణాలు వర్షించి కౌరవసేన కాపాడాడు భీష్మసేనాని.

హెచ్చుతగ్గులు లేకుండా తాతామనవలు అద్భుతంగా పోరాడారు. వాళ్ళయుద్ధం చూసి ఆకాశంమీంద చారణులూ, సిద్ధులూ, గంధర్వులూ ముక్కుమీంద వేలుపెట్టుకున్నారు. "భీష్ముడి ప్రతాపం తట్టుకోవాలంటే అర్జునుడే తట్టుకోవాలి. అర్జునుడితో ఎదిరించాలంటే భీష్ముడే ఎదిరించాలి. అంతే. యముడైనా, దేవేంద్రుడైనా కూడా వీళ్ళముందు నిలవడం కల్ల. నిజంగా ఇలాంటి యుద్ధం ఎక్కడా చూడ లేదు మనం" అంటూ మెచ్చుకున్నారు వాళ్ళు.

మిట్టమధ్యాహ్నమయింది. నడినెత్తికి సూర్యుడు వచ్చాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణాచార్యులమీందికి వెళ్ళాడు. పెదివికరిచి తిరగబడ్డాడు ద్రోణుడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి సారథిమీందా, గుర్రాల మీందా బాణాలు నాటించాడు. మంచి వెడల్పాటి బాణంవేసి అతడి జెండాకొయ్య తెగవేశాడు. పాండవసేనాని జెండా ఎగిరిపోవడంతోనే కోలాహలంచేసింది కౌరవసేన.

నిలువునా ఉడికిపడ్డాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. వందలూ వేలూ బాణాలు ద్రోణుడిమీంద కుమ్మరించాడు. అన్నిటినీ వొక మహాస్త్రంతో మాడ్చేశాడు ద్రోణాచార్యులు. మరింత విజృంభించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఘోరమైన బాణాలు ద్రోణుడిమీంద కుప్పించాడు. వాటన్నిటినీ నరికి పారేశాడు ద్రోణుడు. అంతతోనూ ఆగలే దతడు. దిట్టమైన వొక బాణం కొట్టాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి విల్లు పెళుక్కు

మనిపించాడు. శక్తి తీసి విసిరాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. మధ్యనే దాన్ని మూడుముక్కలు చేసేశాడు ద్రోణుడు. ఆవేశంతో వూగిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అమాంతంగా వరసపెట్టి ఎన్నో అన్ని శక్తులు విసిరాడు. అన్నీ అవలీలగా తునాతునకలు చేసి కొట్టేశాడు ద్రోణుడు. దారుణమైన గదతీసి గిరగిరాతిప్పి విసిరాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. పిడుగులా వచ్చేస్తోంది గద. చలించకుండా దాన్ని గుండపిండి చేసి కొట్టేశాడు ద్రోణుడు. మరిన్ని బాణాలుకొట్టి, ధృష్టద్యుమ్నుడి కవచం చీలికలు చేసేశాడతడు. శరీరమంతటా నెత్తురు వరదలు కట్టించాడు.

మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. నల్లత్రాచుల్లాంటి బాణాలు ద్రోణాచార్యుడిమీద వొదిలిపెట్టాడు. అతడి వొళ్ళంతా రక్తాలు పారించాడు. కొత్తపువ్వులతో నిండిన మోదుగు చెట్టుల్లా అవుపించాడు ద్రోణుడు. వాడయిన వొక బాణం వేశాడతడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి విల్లుమళ్లీ పుటుక్కుమనిపించాడు. అతడు మరోవిల్లు తీసేలోపున అతడి సారథిని చంపేశాడు. నాలుగు గుర్రాలూ కూలగొట్టేశాడు. గదపుచ్చుకుని రథంమీంచి దూకబోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. పిడుగులాంటి బాణం వేశాడు ద్రోణుడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి చేతిగద ముక్కముక్కలయిపోయింది. కత్తీ, డాలూ పుచ్చుకుని, మెరుపులాగ ద్రోణుడిమీదికి వురికాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఏమవుతుందో అని అరిచేతిలో ప్రాణాలుపట్టుకుని చూసింది కౌరవసేన.

ద్రోణుడు మహాపర్వతం. పర్వతంమీంచి వరదలై పారుతున్న మహానది అతడి బాణాలు. ఎదురీదడం తలమునకలయింది ధృష్టద్యుమ్నుడికి. నురుగులుకక్కుతూ తెల్లటి బాణప్రవాహం ముంచుకు వస్తూవుంటే డాలుతో అడ్డుకోవడంతప్ప మరొకమార్గం లేకపోయిందతడికి. అంతలో పెద్ద పర్వతంలా వచ్చి అడ్డుపడ్డాడు భీముడు.

పిడుగుల్లాంటి బాణాలు ద్రోణుడిమీద విరజిల్లా డతడు. ఇంకో రథం మీద ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి ఎక్కించుకున్నారు.

అది చూసి కళింగరాజు శ్రుతాయువుని భీముడిమీదికి పురికొలిపాడు దుర్యోధనుడు. పెద్ద సేనతో భీముడిమీదికి వచ్చాడు శ్రుతాయువు. ఊపిరితీసుకున్నట్టయింది ద్రోణుడికి. విరాటరాజుమీదికీ, ద్రుపదుడిమీదికీ వెళ్ళాడతడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ధర్మరాజూ భీముడికి వెనకదన్నుగా నిలబడ్డారు. చేది, కరూశ దేశాలసేనలు భీముడికిదన్నయి అతడి ముందు పెట్టనికోటలా నుంచున్నాయి. శ్రుతాయువుకి అడంగా తన నిషాదసేనతో వచ్చి చేరాడు కేతుమంతుడు. "అదీ అలావుండాలి" అంటూ కేతుమంతుణ్ణి మెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు.

చేది, కరూశసేనలూ, కళింగ, నిషాదసేనలూ, ఘోరంగా కలబడ్డాయి. చేతికివచ్చిన ఆయుధంతో దొమ్మీయుద్ధం చేశాయి. చిందరవందర అయిపోయాయి.

కేతుమంతుడు భీముడిమీద కలబడ్డాడు. మంటలోపడ్డ మిడతలాగ భీముడి బాణాగ్నిలో మాడిపోయాడు. శ్రుతాయువు కొడుకు శక్రదేవుడు భీముడిమీదికి దూసుకు వచ్చాడు. మంచిమంచి బాణాలు భీముడిమీద దిమ్మరించాడు. అతడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. యముడులాగ గర్జించాడు భీముడు. పెద్దగదతీసి విసిరికొట్టాడు. దెబ్బతో రథమూ, రథసారథీ, గుర్రాలూ, జెండా — అన్నిటితోనూ పచ్చడయి వూరుకున్నాడు శక్రదేవుడు. అలా ఎంత అద్భుతమో అంతభయంకరమయిన పరాక్రమం చూపించి, బంగారం చెక్కిన డాలూ, ప్రళయ యముడి నాలికలాంటి కత్తీ పుచ్చుకుని రథంమీంచి కిందికి దూకాడు భీముడు.

కొడుకు చావు చూసి కలతిరిగిపోయింది శ్రుతాయువుకి. అమాంతంగా రథం భీముడిమీదికి వురికించాడు. యమదండంలాంటి

బాణమొకటి భీముడిమీదకి వొదిలాడు. దాన్ని సగంలోనే నరికేశాడు భీముడు. ఆవ్యూహపుని పద్నాలుగు తోమరాలు కొట్టాడు శ్రుతాయువు. అన్నీ తన కత్తితోనే చిత్రంగా ముక్కలు ముక్కలు చేసేశాడు భీముడు.

శ్రుతాయువు తమ్ముడు భానుమంతుడు పెద్ద ఏనుగు సేనతో వెళ్ళి పడ్డాడు. అదే బాణాలు కురిపిస్తూ భీముడిమీద తన మదపు టేనుగు వురికించాడు. దిక్కులు ప్రతిధ్వనించినట్టు పెద్ద సింహనాదం చేశాడు భీముడు. అమాంతంగా ఏనుగు దంతాలమీద ఎక్కేసి, భానుమంతుడి తల నరికేశాడు. తలకాయ ఎగిరిపోయింది. చిమ్మిన క్రోవిలాగ రక్తంచిమ్ముతూ కిందపడిపోయింది మొండెం. ఉత్తర క్షణంలో ఏనుగుతలా నరికేసి కిందకిగెంతేశాడు భీముడు. రక్తంతో ఎర్రగా తళతళలాడింది అతడి ఖడ్గం.

తమ్ముడి మరణం చూసి ఉగ్రుడే అయిపోయాడు శ్రుతాయువు. తన చతురంగసేన యావత్తూ భీముడిమీద వురికించాడు. ఆసేనంతా చూసి బారెడెత్తు సాగాడు భీముడు. రథంలేకండా వున్నాడనయినా వూహించుకోలే దతడు. సముద్రంలా వున్న కళింగసేనమీదకి అమాంతంగా వురికేశాడు. ఏనుగుల కుంభస్థలాలు నరికేశాడు. వాటి మొదడంటుకొని కత్తి బరువెక్కేసరికి జెండాకొయ్యలు తెగేసేవాడు. తేలికయిపోయేది కత్తి. రథికుల్నీ, సారథుల్నీ, కలిపి రథాలు తెగేసేవాడు. కత్తి మొద్దువారిపోయేసరికి మంచి బలమైన మూలుగు లతో వున్న గుర్రాలు తెగనరికేవాడు. పదునెక్కేది కత్తి. గుర్రాలు పట్టుకుని ఈడ్చి విసిరేసేవాడు. పక్కకి వొరిగేసరికి వాటిని సురకత్తితో పొడిచి పారేసేవాడు. భటులమీదపడి వాళ్ళని సల్లులు నలిపినట్టు నలిపేసేవాడు. ఇలా కళింగసేన యావత్తూ కలగుండు పెట్టేసి, చిత్రవధచేసేసి వొదిలిపెట్టాడు.

మధ్యాహ్నమయింది.

శ్రుతాయువుమీద కలబడ్డాడు భీముడు. ఇంతలో సర్వాయుధాలతోనూ సన్నాహపరిచి, మెరికల్లాంటి గుర్రాలుపూసి రథం పట్టుకువచ్చాడు భీముడి సారథి విశోకుడు. భీముడు రథమెక్కి ధనుస్సు సారించేలోపున బంగారం మొదళ్లు మెరుస్తూవున్న మంచిమంచి బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు శ్రుతాయువు. ఏనుగుని బరికోలాతో పొడిస్తే ఎలా తిరగబడుతుంది, అదిగో అలాగ తిరగబడ్డాడు భీముడు. చెవిదాకా ధనుస్సులాగి శ్రుతాయువుమీద అయిదు బాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. అయిదుబాణాలూ తగిలేసరికి చదికిలబడిపోయి, మూర్ఛపోయాడు శ్రుతాయువు. అతడి చక్రరక్షకుల్ని సత్యుణ్ణీ, సత్యదేవుణ్ణీ చంపేసి భయంకరమైన సింహనాదం చేశాడు భీముడు.

మూర్ఛపోయిన శ్రుతాయువుని యుద్ధంలోంచి తప్పించుకుని పట్టుకుపోయాడు అతడి సారథి. సరంగులేని వోడలా అయిపోయింది కళింగసేన. పటాపంచలయి పరుగుచ్చుకుందది. వెంటదరుముతూ పౌండ్రకం పూరించాడు భీముడు.

అదివిని భీముడిమీదికి పరిగెత్తుకువచ్చాడు భీష్ముడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, సాత్యకీ, శిఖండీ అతణ్ణెదిరించి ఎడాపెడా బాణాలు గుప్పించారు. మరికొన్ని రథాలున్నూ వచ్చి వాళ్ళకి తోడ్పడ్డాయి. ఒక్క శిఖండినిమాత్రం వొదిలేసి తక్కినవాళ్ళని రక్తాలు కారినట్టు కొట్టాడు భీష్ముడు. భీముణ్ణి తడబడిపోయినట్టు చేసేశాడు. అతడి గుర్రాలు కూలగొట్టేశాడు. రథంపడగొట్టేశాడు. కోపం పట్టలేకపోయాడు భీముడు. పెద్దకత్తితీసి తాతగారిమీద విసిరాడు. సగంలోనే దాన్ని మూడు ముక్కలు చేసేశాడు భీష్ముడు. పళ్ళు పటపట కొరికాడు భీముడు. గదపట్టుకుని రథంమీంచి దూకేశాడు.

భీముణ్ణి వెనకపెట్టి సాత్యకి ముందుకి వురికాడు. మంత్రం వేసినట్టు వొకే వొక్క బాణంతో భీష్ముడి సారథిని చంపేశాడు. సారథి పడిపోడంతోనే గుర్రాలు బెదిరిపోయాయి. అసలే గాలిలా పరిగెడతాయవి. భూమి అదిరిపోయినట్టు రథంలాక్కుని అదే పారిపోడం పారిపోయాయి. ఇంకేముంది! భీముడంటే అదిలిపోయింది కౌరవ సైన్యం. పిక్కబలం చూపి కకావికలయిపోయింది. భీముడిముందు వొట్టి బయలుమాత్రం మిగిలిపోయింది.

ధృష్టద్యుమ్నుడు వచ్చి గౌరవంగా భీముణ్ణి తన రథంమీద ఎక్కించుకున్నాడు. సాత్యకివచ్చి "క్షేమయిన పనిచేశావు" అంటూ భీముణ్ణి మెచ్చుకున్నాడు — "ఒక్కడివే కళింగరాజుమీద కలబడ్డావు. అతడి కొడుకునీ, తమ్ముణ్ణీ — అంత సేననీ హతమార్చేశావు. మొనగాడివంటే నువ్వే సుమా" అన్నాడు.

ఇంతలోకే శల్యుడూ కృపాచార్యులూ అశ్వత్థామా వెళ్ళి వాళ్ళమీద దాడిచేశారు. "నా వెంటవెంటనే వుండి చూస్తూవుండు నన్ను" అంటూ సగౌరవంగా భీముణ్ణి రథంమీంచి దించి, అశ్వత్థామదిక్కు రథం పోనిచ్చాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. వెళ్ళీ వెళ్ళడంతోనే పదిబాణాలు తగిలించి అశ్వత్థామగుర్రాలు చంపేశాడతడు. చప్పున శల్యుడి రథమెక్కేసి, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి బాణాలతో కొట్టాడు అశ్వత్థామ. శల్యుడూ, కృపుడూ కూడా ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి బాణాలతో ముంచెత్తారు.

నీమనవడు లక్ష్మణకుమారుడు అభిమన్యుడిమీద కలబడ్డాడు. తన హస్తలాఘవమంతా కనబరిచాడతడు. ఎంచిఎంచి మంచిమంచి బాణాలు తగిలించి అభిమన్యుడి దేహం మంటలు పుట్టినట్టు చేశాడు. పిడి లాగినంతవరకూ ధనుస్సులాగి, వెడల్పాటిబాణం వేసి అతడి

ధనుస్సు పటుకుక్కుమనిపించాడు. కౌరవసైనికులు వొక్కుమారు గొల్లుమని జయజయధ్వానాలు చేశారు.

మరుక్షణంలో మరోకవిల్లు పుచ్చుకున్నాడు అభిమన్యుడు. లక్ష్మణుణ్ణి దారుణంగా కొట్టేశాడు. కొడుకు దెబ్బతినెయ్యడం చూశాడు దుర్యోధనుడు. పళ్లుకొరుకుతూ అభిమన్యుడిమీదికి వురికాడు. రాజుతో కలిసి భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ మొదలైన ముఖ్యరథికులు వెళ్లి అభిమన్యుణ్ణి ఆక్రమించారు. నవ్వుతూ అందరితోనూ అన్నిరూపాలతో యుద్ధంచేశాడు అభిమన్యుడు. అందరినీ చురుక్కు చురుక్కు మనిపించి మరీ వొదిలిపెట్టాడతడు.

ఎక్కడనించి చూశాడో చూశాడు అర్జునుడు. దేవదత్తం పూరిస్తూ ఆఘమేఘాలమీద రథం వురకలుపెట్టించి వచ్చిపడ్డాడు. రావడమూ కౌరవసేనమీదా, దుర్యోధనుడూ, భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ మొదలైన వాళ్లమీదా బాణవర్షం కురిపించడమూ వొక్కసారే జరిగించాడతడు. రణస్థలం యావత్తూ ధణధణలాడించేశాడు. కౌరవసేన ప్రాణాలు నిలువునా ఎగిరిపోయినట్టయిపోయింది. అర్జునుణ్ణి అదే పొగడడం పొగిడారు ఆకాశంమీద దేవతలు. అదే సమయమని తన వాళ్లని చెయ్యివిసిరి హెచ్చరించాడు ధర్మరాజు. ఒక్కపెట్టుని తిరగబడింది పాండవసేన. యుద్ధభూమి యావత్తూ దుమ్ముగేగిపోయింది. సూర్యబింబం కనపడలేదంటే నమ్ము. చీకట్లు కమ్మేస్తే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలా అయిపోయింది. అంతలోనే ఏనుగుల కళేబరాలనించీ, గుర్రాల దేహాలనించీ, భటుల శరీరాలనించీ చిమ్మిన రక్తధారలుపడి దుమ్మంతా అడగారిపోయింది. అర్జునుడి ఏకరంకాల బాణాలు తగిలి కౌరవసైన్యంలో తునియలయిన ధనుస్సులూ, ముక్కలయిన కత్తులూ, గండ్రగొడ్డళ్ళూ, పరిఘలూ,

పగిలిన ఏనుగు కుంభస్థలాలూ, గుర్రాల తలకాయలూ, భటుల కపాలాలూ, గుండపిండయిన రథచక్రాలూ, జెండాలూ, ఛత్రచామరాలూ, ఎక్కడపడితే అక్కడ కుప్పలుపడి నానా బీభత్సంగా అవుపించింది. తమమీంది యోధులు తెగి పడిపోవడంతోనే గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ దిక్కూ తెన్నూ లేకండా ఎటుపడితే అటు పరిగెత్తాయి. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ కూలిపోవడంతోనే అడలెత్తిపోయి, పిచ్చివాళ్ళలాఅడ్డదిడ్డంగాపరుగులుతీశారుయోధులు మహారాజా, ఇలా మనసేనసేనంతా క్షోభపడిపోయి, తడబడిపోయి, భయపడిపోయి, వెనక్కి తగ్గేసింది, పిక్కబలం చూపెట్టింది.

శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు.

అదంతా చూసి ద్రోణాచార్యులతో భీష్ముడన్నాడు: "శ్రీకృష్ణుడు సారథ్యం చేస్తున్నాడు. అర్జునుడు కౌరవసేన నురుమాడుతున్నాడు. శ్రీకృష్ణుడు సారథిగావుంటే ఎంత చెయ్యాలో అంతా చేస్తున్నాడతడు. మహాకోపంతో ముల్లోకాలూ మాడ్చెయ్యాలని అగ్నినేత్రం తెరిచిన మహాశివుడిలా వున్నాడిపుడు. పారిపోతూవున్న మన సేనలు మళ్ళించడం సాధ్యంకాని పని. ఉన్న యోధులయినా బాగా అలిసిపోయి వున్నారు. వెనకంజవేస్తున్నారు. పొద్దుకూడా గుంకిపోతూవుంది. ఇంతతో ఇవాళటియుద్ధం చాలింతాం."

"అవును, చాలింతాం" అన్నాడు ద్రోణుడు. తన వాళ్ళందరినీ వెనక్కి పిలిచేశాడు భీష్ముడు. పాంచాల, మత్స్యసేనలతో ఉత్సాహంగా కేకలువేసుకుంటూ, కోలాహలంచేసుకుంటూ వెనక్కి వచ్చేశారు పాండవులు ఉభయపక్షాలూ తమ తమ శిబిరాలికి వెళ్ళిపోయారు. రెండోరోజుయుద్ధం అలా ముగిసింది.

మూడో రోజు

మర్నాడు తెల తెలవారేసరికి సైన్యం సిద్ధంచేసి, గరుడ వ్యూహం పన్నాడు భీష్ముడు. పెద్ద తాటిచెట్టు జెండాతో వ్యూహం ముక్కుదగ్గర తానే నిలబడ్డాడు. ద్రోణుడూ, కృతవర్మా కళ్లదగ్గర నిలబడ్డారు. కృపుడూ, అశ్వత్థామా శిరస్సుగా తయారయారు. త్రిగర్తులూ, భూరిశ్రవుడూ, శల్యుడూ, భగదత్తుడూ, సౌవీరులూ, జయద్రథుడూ, కంఠంగా ఏర్పడ్డారు. దుర్యోధనుడూ అతడి తమ్ములూ వెన్నుదగ్గిర నిలబడ్డారు. విందానువిందులూ, సుదక్షిణుడూ, శూరసేనుడూ తోక దగ్గిర నిలబడ్డారు. మగధ, కళింగ సైన్యాలు కుడిరెక్క దగ్గిరా, కర్ణాట, కోసల సైన్యాలు ఎడమరెక్కదగ్గిరా నుంచున్నాయి. తక్కిన వాళ్ళు తగిన కీలకస్థానాల్లో నుంచున్నారు.

అటు పాండవసేన కూడా ఉత్సాహంతో పురకలు వేస్తూ వచ్చింది. "అదిగో, వాళ్లు గరుడవ్యూహం పన్నారు" కౌరవసైన్యం చూసి ధృష్టద్యుమ్నుడితో అన్నాడు అర్జునుడు — "దానికి తగినట్టు మనం అర్థచంద్రవ్యూహం పన్నాలి. అలాఅయితేనే మనం గెలుస్తాం" అన్నాడు.

అర్జునుడన్న ప్రకారం అర్థచంద్రవ్యూహం పన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. మగధ, పాండ్యసేనలతో కలిసి భీముడు అర్థచంద్ర వ్యూహం కుడికొమ్మున నుంచున్నాడు. విరాటరాజూ, ద్రుపదుడూ, అనూపదేశం రాజు నీలుడూ, కాశీకరూశ సైన్యాలూ, ధృష్టకేతుడూ అతడిదగ్గిర నుంచున్నారు. శిఖండినీ, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ ముందుపెట్టుకుని ఏనుగుసేనతో ధర్మరాజు మధ్యభాగంలో నుంచున్నాడు. అతణ్ణి ఆనుకుని వరసగా సాత్యకీ నకులసహదేవులూ, ద్రౌపదికుమారులూ, అభిమన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ, జయసేనుడూ మొదలైన అయిదు

గుర్రు కేకయులూ నుంచున్నారు. అందరికీ అండగావున్న శ్రీకృష్ణుణ్ణి సారథిగా పెట్టుకుని అర్జునుడు ఎడమకొమ్ము కాశాడు. తక్కిన యోధులు ఎవళ్ళకి తగినస్థానాల్లో వాళ్ళు నుంచున్నారు.

ఇలా రెండుసేనలూ వ్యూహాలుపన్నుకుని ఒకదానిమీదికి ఒకటి నడిచాయి. నిస్సాణాలు మోగడంతోనే ఉభయసేనలలోనూ రౌద్రరసం తాండవమాడింది. ప్రథమంగా అర్జునుడు మన సేనమీదికి వురికాడు. రథాలు పడగొట్టాడు. రథికుల్ని చంపేశాడు. సారథుల్ని నరికేశాడు. గుర్రాలు కూలగొట్టేశాడు. జెండాలు ఎగరగొట్టేశాడు. ఏనుగుల్నీ, ఏనుగులమీది యోధుల్నీ పీనుగులు చేసేశాడు. గుర్రాల్నీ, గుర్రాలమీది రౌతుల్నీ కూలగొట్టేశాడు. దాంతో గాంధారసేన యావత్తూ కో అంటే కో అని తిరగబడింది. అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టింది. ఇంకా చూస్తారేం అన్నట్టుపాండవసేన గాంధారసేనమీద పడింది. రెండుసేనలూ ఉద్రేకంతో కలబడడంతోనే బ్రహ్మాండమైన దుమ్ము రేగింది. ఒకరి మొహం ఒకరికి కనిపించలేదు. నేనుఫలానా అంటే నేనుఫలానా అని తమతమ పేళ్ళు చెప్పుకుంటూ పోరాడారు యోధులు. తాతల పేళ్ళూ, తండ్రులపేళ్ళూ ఎత్తి చెప్పుకున్నారు. తమ బిరుదులున్నూ ఉగ్గడించుకున్నారు. ఇంత దొమ్మీ ఆరంభమయినా, ఇటు భీష్ముడి పూనికా, అటు భీముడి బలమూ వుండడంచేత ఉభయసైన్యాలూ పిసరంత తబ్బిబ్బుపడకండా శిక్షణతో పోరాడాయి. రక్తం వరద కట్టింది. దాంతో రణధూళీ అడుగారిపోయింది. సేనలికి వూపిరి సలిపింది. రెండుసేనలలోనూ తీక్ష్ణమైన బాణాలు జిగేలుమంటే జిగేలుమన్నాయి. ఉభయసైన్యాలూ దేవాసురయుద్ధంలా పోరాడాయి.

భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, పురుమిత్రుడూ, జయద్రథుడూ, శకునీ, వికర్ణుడూ పాండవసేనమీద విరుచుకుపడ్డారు. భీముడూ, ఘటో

త్కచుడూ, సాత్యకీ, చేకితానుడూ, ద్రౌపదికుమారుల్నూ వాళ్ళమీద కలబడ్డారు. భీముడూ, ఘటోత్కచుడూ వున్నచోటికి దుర్యోధనుడు తన రథసేన పరిగెత్తించాడు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ దుర్యోధనుణ్ణి వెనక్కిపెట్టి భీముడితో కలబడ్డారు. భీముణ్ణి వెనకపెట్టి అర్జునుడు వాళ్ళనెదిరించాడు. అంతమందినీ వూపేసి వొదలిపెట్టాడతడు.

సాత్యకి, అభిమన్యుడూ కలిసి సముద్రంలా వున్న గాంధార సైన్యం మథించడం మొదలెట్టారు. గాంధారయోధులు సాత్యకిరథం ముక్కలుచేసేశారు. సింహంలాగ కిందికి దూకేసి అభిమన్యుడి రథ మెక్కేశాడు సాత్యకి. అతడూ, అభిమన్యుడూ కలిసి గాంధార సైన్యం కకావికలు చేసేశారు.

ధర్మరాజు భీష్ముడిపట్టు తిరిగాడు. అపరిమితమైన బలశాలి ధర్మరాజు. కళ్ళమొయ్యా కోపం తెచుకున్నాడో, అతడితో యుద్ధం ఘోరంగావుంటుంది. అందుకని అతడి ఎదటికి వెళ్ళలేదు మనబలగం. భీష్మద్రోణుల బలపరాక్రమాలు నమ్మకొని, దూరం దూరంగానే పోరాడుతూవచ్చింది.

దుర్యోధనుడు భీముడిమీదికి దూసుకువెళ్ళాడు. బాగా చికిలి పట్టిన బాణాలు అతడిమీద తగిలించాడు. వెటకారంగా నవ్వాడు భీముడు. ప్రాణాంతకమైన బాణమొకటి ధనుస్సుకితొడిగి దుర్యోధనుడి గుండెలు దుసెళ్ళిపోయినట్టు వొదిలిపెట్టాడు. దెబ్బతో సొమ్మసిల్లి పోయాడు దుర్యోధనుడు. చప్పున యుద్ధంనించి అతణ్ణి తప్పించుకు పోయాడు సారథి. రాజురథం తప్పుకుపోడంతోనే సైన్యమూ విరిగిపోయింది; భయపడిపోయింది; అల్లకల్లోలమయిపోయి పరుగుచ్చుకుంది. పారిపోతూవున్న కౌరవసేన భీముడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ వెంటదరిమారు. సింహనాదాలు చేశారు.

"ఆగండీ, ఆగండీ" అంటూ ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ కేకలు వేస్తూనే వున్నారు. కాని ఏంలాభం! సింహానాదంచేస్తూ భీముడు తరుముతూవుంటే, తిరిగీ కూడుకుని మొగకట్టలేదు మనసేన.

ఇటు అభిమన్యుడూ, సాత్యకీ చెండాడుతూవుంటే నిభాయించుకోలేకపోయింది గాంధారసైన్యం. చచ్చినంత చచ్చి మిగిలింది తోక ముడిచేసింది. బంధువులతో కలిసి పిక్కబలం చూపెట్టాడు శకుని.

అర్జునుడి సంగతి అడగేఅక్కరలే దిక. గొర్రెలమందమీద తోడేలు పడినట్టు పడి కౌరవసేన కకావికలు చేసేశాడతడు. అతడి వానరపతాకం కనపడితేచాలు, అతడి వీరగర్జన వినిపిస్తేచాలు పుంజాలు తెంపుకు పరిగెత్తారు మనవాళ్ళు.

ఇంతలో దుర్యోధనుడు తెలువుకున్నాడు. యుద్ధంలోంచి రథం తెచ్చేశాడని సారథిమీద గుడ్లెర్రచేశాడు. రణభూమికి రథం మళ్ళించాడు సారథి. పారిపోతూన్న సైన్యాలు హెచ్చరించాడు దుర్యోధనుడు. రాజరథం కనపడగానే వెనక్కి తిరిగాయి సైన్యాలు. ఉన్న చోటినించే సేనలు ఉత్సాహపరిచాడు భీష్ముడు. ద్రోణాచార్యులూ అతడికి తోడయ్యాడు. చంద్రోదయమైతే సముద్రమెలా వుప్పొంగుతుంది, అదిగో అలా ఉప్పొంగింది కౌరవసేన. ఇలా విరిగి పోతూన్న సైన్యాలు నిలదీసుకుని చరచరా భీష్మద్రోణుల దగ్గిరికి వచ్చాడు దుర్యోధనుడు

"పాండవులతో యుద్ధం చెయ్యంఅని ముందే మీరు చెప్పేసి వుంటే బావుండేది" ధుమధుమలాడుతూ అన్నాడతడు — "ఏమిటిది! ముల్లోకాలూ తిరగబడినా మీలో వొక్కొక్కరే వీగ్గొడతారు. అలాంటిది, మీ ముక్కున వూపిరాడుతూ వుండగానే మనసైన్యాలు ఇలా దుర్గతికి వచ్చేశాయి!" అన్నాడు. భీష్ముడితట్టుచూసి, "మొదటే ఈసంగతి చెప్పేసివుంటే కర్ణుడూ నేనూ మాపాట్లు మేం పడేవాళ్ళం.

ఊరికే నీమీద ఆశపెట్టుకున్నాను. మోసపోయాను. ఏమంటేమాత్రం ఏంలాభమిపుడు!" అంటూ రుసరుసలాడాడు.

"అబ్బాయీ, నువ్వు ఏదో అనుకుంటున్నావు" దుర్యోధనుణ్ణి సముదాయిస్తూ చిరునవ్వుతో అన్నాడు భీష్ముడు — "దేవతలందరితో కలిసి దేవేంద్రుడు వచ్చినా పాండవుల్ని గెలవడం కల్ల. యుద్ధంలో స్థిరమైనవాళ్ళు వాళ్ళు. దివ్యాస్త్రాలు పట్టుంగా వున్నవాళ్ళు. బలవంతులు. మాసిలాళ్ళూ, దుర్బలులూ, ఆయువు చెల్లినవాళ్ళూ — వీళ్ళా వాళ్ళని గెలుస్తారు! అలా అని నేను అశ్రద్ధచేస్తా ననుకోకు. నాశక్తి వంచనలేకండా పాండవసైన్యం హరించి వేయిస్తాను. నువ్వూ, నీబంధువులూ దగ్గిరేవుండి చూస్తూవుండండి" అంటూ జూలుదులిపిన సింహం లాగ లేచాడతడు.

భీష్ముడు అలా లేవడంతోనే ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ పుట్టుకు వచ్చింది నీ కొడుకులికి. వందమందీ వొక్కసారి వంద శంఖాలూ పూరించారు. సైన్యమంతటా భేరీలూ, మృదంగాలూ దిక్కులు దిమ్మెత్తినట్టు మోగాయి.

పాండవసేనలోనూ శంఖాలు పూరిమాయి. రణవాద్యాలు మోగాయి. సైన్యంలో ఆచివరినించీ ఈచివరికి ఉత్సాహమే ఉత్సాహం పరుగులు పెట్టింది. ఉభయసేనలూ వొకదానిమీద వొకటి విరుచుకు పడ్డాయి

ధృతరాష్ట్రుడు : దుర్యోధనుడిమాట బాగా పనిచేసిం దన్నమాట! భీష్ముడు ఉద్రేకంతో బయలుదేరాక యుద్ధమిలా నడిచింది?

సంజయుడు : అప్పటికి సూర్యుడు నడినెత్తికి వచ్చాడు. అతడితో పోటీపడుతున్నాడా అన్నట్టు తనబాణాల కిరణాలు తళతళలాడిస్తూ వెళ్ళి అర్జునుడితో డీకొన్నాడు భీష్ముడు. అతడి వెంట రభసంగా దుర్యోధనుడూ మొదలైన మన వీరయోధులూ

వెళ్ళారు. భీముడూ మొదలైన పాండవయోధులు మనవాళ్ళ నెదిరించారు. దొరలూ దొరలూ కలబడగానే భటులూ భటులూ కలబడ్డారు. ఘోరమైన యుద్ధం జరిగిపోయింది.

అవి హుంకారాలు కావు. అవి అదలింపులు కావు. అవి తర్జనలు కావు. అవి పొగుడుకోడాలు కావు. అవి పంతాలు కావు-ఓ, ధణధణా నిస్సాణాలు- ఢంకాలు- నగారాలు - చెప్పశక్యం కాదంటేనమ్ము. తలకాయలూ, కాళ్ళూ, చేతులూ, మొండాలూ తెగి పడిపోయాయి. బాణాలూ, కత్తులూ, గదలూ, ధనుస్సులూ ముక్కముక్కలయిపోయాయి. కిరీటాలూ, కంకణాలూ, భుజకీర్తులూ గుండపిండయిపోయాయి. ఎక్కడచూస్తే అక్కడ ఇవే కుప్పలుకుప్పలు కనిపించాయి. చచ్చీచావక గింజుకుంటూవున్న కబంధాలు జలచరాలు. రక్తప్రవాహమే వరద. మాంసం ముద్దలు బురద — ఇలా ఎన్నో అన్ని ప్రవాహాలు రణస్థలమంతటా ప్రవహించాయి. ఎటుచూస్తే అటు గుండపిండయిపోయిన రథాలూ, అడ్డదిడ్డంగా పడివున్న గుర్రాల కళేబరాలూ, పీనుగులయి కుప్పలుపడిన ఏనుగులూ - బీభత్సం తాండివమాడింది. వాటిమధ్య కాలుకదపడానికి సందులేక ఎక్కడి రథికు లక్కడ గుంపులుగుంపులు నిలబడి పోయారు.

ఆకలితో వున్న సింహంలాగ వీరవిహారంచేశాడు భీష్ముడు. ఎదటివాళ్ళని పేరుపేరునా పిలుస్తూమరీ యుద్ధంచేశాడు. బాణాలు విరజిమ్ముతూ ఎక్కడపడితే అక్కడ మెరుపు మెరిసినట్టు - కొరివి తిప్పినట్టు - గారడీ చేసినట్టు తనరథం దుమికించాడు. తనముందు నిలిచే మొనగాడే లేడన్నాడు. ఎంతమంది ఎదురయితే అంతమందినీ వొక్కబాణంతో కొట్టేశాడు. ఒక్కడెదురయితే ఆటలాడినట్టు ఎన్నో అన్ని బాణాలువేసి చిత్రవధచేసేశాడు. వీడెవడయినా తన

తట్టు తేరిచూస్తేచాలు. అతణ్ణి కీళ్ళూడగొట్టిన యంత్రంలా చేసేసి కూలదోసేశాడు. అతడి దృఢముష్టీ, లక్ష్యశుద్ధీ, లాఘవమూ చూసి దేవతలే ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు.

ప్రాణాంతకమయిన బాణాలు వేశాడు భీష్ముడు. పాండవుల చతురంగసేన పాయలుపాయలు చేసేశాడు. తునకలుతునకలు చేసేశాడు. చెక్కలుచెక్కలు చేసేశాడు. పొడిపొడి, ముద్దముద్ద చేసేశాడు. దావాగ్ని అంటుకున్నట్టు, మాయచేసినట్టు, మంత్రించి పడేసినట్టు శత్రుసేన నుసిచేసేశాడు; దుళ్ళగొట్టేశాడు; నాశనం చేసేశాడు. కాలరుద్రుడిలాగ ప్రళయతాండవంచేశాడు. పాంచాల యాదవ, మత్స్యసైన్యాలు నిర్చేరపడి నిలబడిపోయాయి. పాండవ యోధుల కరచరణాలాడలేదు. సేనసేన యావత్తూ దిక్కులేనట్టు దీనావస్థకి వచ్చేసింది. దిగాలుపడిపోయింది.

"భీష్ముడూ, కృపుడూ, ద్రోణుడూ — ఈ యావన్మందితోనూ దుర్యోధనుడి సైన్యం గెలవడానికి ఎప్పుడు సమయం చిక్కుతుందా అని కలలు కన్నావు. చూడూ, చూడూ, ప్రళయరుద్రుడిలాగ ఎలా చెండేస్తున్నాడో భీష్ముడు! ఇంకా ఎంతసేపు ఇలా పస్తాయిస్తావు? ఇంకెప్పుడు నీ ప్రతాపం?" - పరిస్థితి గ్రహించేసి, అర్జునుణ్ణి హెచ్చరించాడు శ్రీకృష్ణుడు.

"నువ్వు అంత అనక్కరలేదు. ఉరికించు, అతడిమీదికి రథం. అతణ్ణి వంచేస్తానో చూస్తువుకాని" గాండీవం సారిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు.

పగ్గాలు సడిలించాడు శ్రీకృష్ణుడు. భీష్ముడిమీదికి పురకలు పెట్టింది అర్జునుడి దివ్యరథం. అర్జునుడు రావడంతోనే తలవంకించాడు మహారథి భీష్ముడు. ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ తెచ్చుకున్నా డతడు. భూమి దద్దరిల్లినట్టు పెద్ద సింహనాదం చేశాడు. బాణంమీద బాణం

సంధించి, అర్జునుణ్ణీ, అతడి గుర్రాల్నీ, సారథి శ్రీకృష్ణుణ్ణీ దారుణమైన బాణాలతో కొట్టాడు. తనకి తగిలిన బాణాలు లెక్కచెయ్యలేదు శ్రీకృష్ణుడు. గుర్రాల గాయాలు తడివి, వాటిని సేదదేర్చాడు. భీష్ముడి మీదికి రథం తరిమాడు. వీరవిన్యాసంగా గాండీవం మోగించాడు అర్జునుడు. నారికి బాణం తొడిగాడు. భీష్ముడి ధనుస్సు ఫెళ్ళుమని పించాడు. మరో ధనుస్సు తీశాడు భీష్ముడు. అదిన్నీ అర్జునుడు పుటుక్కుమనిపించాడు. 'భేష్' అంటూ మరో విల్లు తీశాడు భీష్ముడు. తియ్యడమూ బాణాలు కురిపించడమూ లిప్తలమీద చేశా డతడు. చిత్రచిత్రంగా రథం పరిగెత్తించి, వొక్కబాణమూ తగలకండా తప్పించాడు పార్థసారథి శ్రీకృష్ణుడు.

భీష్ముడు వొదలలేదు. అర్జునుడిమీదా కృష్ణుడిమీదా బాణాలు కురిపిస్తూనే వచ్చాడతడు. భీష్ముడి బాణాలు కాసుకుంటూ అతడిమీద వడగళ్ళవానలా గబగబా బాణాలు రువ్వాడు అర్జునుడు. అయితేనేం, అతణ్ణి కరచరణా లాడనివ్వలేదు భీష్మపితామహుడు. అర్జునుణ్ణీ, అతడి రథాన్నీ తన బాణాగ్నిలో ముంచేసి వొదిలిపెట్టా డతడు.

అపరాహ్ణ మయింది. కృష్ణుడి శరీరం మంటలుచ్చుకుంది. అర్జునుడి బాధా అవగతమవుతూనే వుంది. పాండవసేన పారిపోతూ వుంది. భీష్ముడి హస్తలాఘవం పిసరంతా తగ్గలేదు. అతడి బాణాలికి అంతూపంతూ అవుపించలేదు.

అంతా గమనించాడు శ్రీకృష్ణుడు. "సిగ్గులేకండా పరిగెడుతూ వుంది పాండవసేన. భీష్ముడిముందు నిలిచే మొనగాడు వొక్కడూ లేడు వీళ్ళలో. అర్జునుడూ దెబ్బలుతినేశాడు; తూగిపోతున్నాడు. ఇలాగే అయితే ఇవాళే భీష్ముడు దుర్యోధనుడికోర్కె తీర్చేస్తాడు. యాదవులూ, పాంచాలులూ మొదలైనవాళ్ళు తోకముడవడం తోటే కన్నూ మిన్నూ కనపడలేదు కౌరవసేనకి. అంతటా అదే

ముట్టడిస్తూవుంది. ఇప్పుడు నేను వూరుకున్నానా అంతా బూడిదలోపోసిన పన్నీరే అయిపోతుంది. – భీష్ముణ్ణి చంపేసి ధర్మరాజుని గెలిపించాలి.'' – కృష్ణుడు ఇలా అనుకుంటూనే వున్నాడు, మరిన్ని బాణాలు బాదేశాడు భీష్ముడు. కాళ్ళూ, చేతులూ కట్టేసినట్టయిపోయింది అర్జునుడికి.

అదే సమయమని, అశ్వత్థామా, కృపాచార్యులూ, భూరిశ్రవుడూ, జయద్రథుడూ, వికర్ణుడూ గుంపుకట్టి, రథాల్తో వొక్కసారి అర్జునుడిమీద పడ్డారు. ఇంతో అంతో పోరాడుతూవున్న పాండవ సైన్యం దాంతో మరింత పరుగుచ్చుకుంది.

“ఆగండీ, ఆగండీ'' ఏనుగుసేనతోవచ్చి, పాండవసేనమళ్ళిస్తూ హెచ్చరించాడు సాత్యకి – “మీరన్నమాటలు మరిచిపోకండి! మించి వచ్చిందని పారిపోకండి! భయపడకండి! కనపడ్డ శత్రువు నల్లా కాజెయ్యండి! భీష్ముడూ గీష్ముడూ మనకి కొత్తేమిటి? నేనున్నాను. భయమేమిటి మీకు!'' అంటూ కుడిఎడమల పాండవసేనకి ధైర్యం చెపుతూ అర్జునుడిరథం దాటుకునివచ్చి, “నిలవండోయి! నిలవండి!'' అంటూ, ఎదటి కౌరవసేనని గదమాయించాడతడు.

“తోకముడిచేసిన పిరికిపందల్ని తిరిగీ పురికొల్పుతావెందుకు!'' అలా ముందుకి వురుకుతూవున్న సాత్యకితో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు – “వాళ్ళేకాదు, మిగిలినవాళ్ళూ పోతేపోనీ. దుర్యోధనుడు జయించి, రాజ్యమేలడం నా కళ్ళతో చూసి సహిస్తాననుకోకు. ఇదిగో, ఘంటాపథంగా చెపుతున్నాను, భీష్ముణ్ణి చంపేస్తాను. కౌరవవీరుల్లో వొక్కణ్ణీ మిగలనివ్వను. వాళ్ళ ఇన్ని అక్షౌహిణీలసేనలూ నాశనం చేసేస్తాను. భూమండలం యావత్తూ పాండవుల కర్పిస్తాను'' అంటూ తన సుదర్శనచక్రంస్మరించాడతడు. ఉత్తరక్షణంలో సుదర్శన

చక్రం ప్రత్యక్షమయింది. పగ్గాలు నొగలికి ముడిపెట్టి, కుడిచేత్తో చక్రంపట్టుకుని రథం దూకేశాడు శ్రీకృష్ణుడు.

భూమి జవజవలాడింది. సుదర్శనం అంచులు ధగధగ మెరిశాయి. కట్టుకున్న పట్టుబట్ట జీరాడుతూ, – ఎర్రపడ్డ మొహంతో, – సింహనాదం చేసి, – ఏనుగులాంటి భీష్ముడిమీదికి సింహం లాగ పరిగెత్తాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆ ఉద్రేకం, ఆ ఆటోపం, ఆ వడీ చూస్తే మహారాజా, జగత్సంహారంపూనుకున్న ప్రళయరుద్రుడే కళ్ళముందు తాండవమాడాడు.

శ్రీకృష్ణుడి ఉగ్రమూర్తి చూసి ఎదటవున్న కౌరవసైన్యంలో చిక్కితే నెత్తురులేదు. పెద్దపులిని చూసిన లేడిపిల్లలలాగ వొకరి వొంట్లోనూ ప్రాణంలేదు. ఎక్కడివాళ్ళక్కడ కిక్కురుమనకండాబిక్కజొచ్చిపోయారు. దుర్యోధనుడు దిగాలుమనిపోయాడు. పెదవు లెండిపోయి, కొయ్యబారిపోయా డతడు. ఏంచెయ్యాలో తోచలేదు తనకి.

"కృష్ణా, నన్ను కృతార్థుణ్ణిచెయ్యాలనే దయకలిగిందా!" తడబడకండా కృష్ణుడిమీదే దృష్టిపెట్టుకుని, వినయంగాఅన్నాడు భీష్ముడు – "దయచెయ్యి, నీఇష్టమే కానీ. ప్రభూ, ఇంతకంటే భాగ్యమేముంది నాకు!" అన్నాడు.

ఇదంతా లిప్తలమీద జరిగిపోతూ వుంది.

చివాల్న రథంగెంతేసి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు అర్జునుడు. వెనకనించి కృష్ణుణ్ణి పొదివిపట్టుకున్నాడు. ఆజానుబాహుడయిన అంత అర్జునుణ్ణీ, కొమ్మలతో పెద్దవృక్షం లాక్కుపోయిన పెనుగాలిలా ఈడ్చుకుంటూ పోయాడు శ్రీకృష్ణుడు. పదడుగులు వెళ్ళాక కాని కాళ్ళానుకోలేకపోయాడు అర్జునుడు. ఈడిగిలబడి ఎలాగోఅతణ్ణి నిలబెట్టి "కృష్ణా, కృష్ణా, శాంతించు" అంటూ బతిమాలాడు – "మా అందరికీ నువ్వే తెప్పవి. నువ్వే అధైర్యపడి పూనిక తప్పితే ఇంక

దిక్కేముంది? ప్రతిజ్ఞాపరుడైన ధర్మరాజు ధైర్యమూ, శౌర్యమూ, బాహువీర్యమూ మంటగలిసిపోతాయి. లోకనాయకుడివి నువ్వు. నువ్వు చేయవలిసిన పనేనా ఇది! ప్రభూ, శాంతించు. సాత్యకి వెళ్ళాడు చాలు. నన్ను చచ్చుకింద కట్టేసి చక్రం పడుతున్నావు. నీప్రతిజ్ఞ మరిచిపోతున్నావు. కృష్ణా, నువ్వు పక్కనుంటే చాలు. నమ్ము. కౌరవసేన కనబడకండా చేసేస్తాను. నామాట మన్నించు'' అంటూ కాళ్ళావేళ్ళా పడ్డాడు.

అర్జునుడి సమయనిష్ఠకి సంతోషించాడు శ్రీకృష్ణుడు. అతడి కోపమూ శాంతించింది. నెమ్మదిగా వెనక్కి వచ్చేశాడు. రథ మెక్కి నొగలమీద కూచున్నాడు. పగ్గాలు పట్టుకున్నాడు. పాంచ జన్యం పూరించాడు.

అతడి వెనకాలే రథంమీదికి వెళ్ళాడు అర్జునుడు. దేవదత్తం పూరించాడు. ధనుష్టంకారం చేశాడు. దిక్కులు ప్రతిధ్వనించాయి. ఇటు మనసేనకూడా జల్దుకుంది. భేరీలూ, మృదంగాలూ మోగించి అర్జునుడిమీదికి నడిచింది. దూదికుప్పమీదపడ్డ అగ్గిలాగ కౌరవసేన మీద పడ్డాడు అర్జునుడు. వందలు వందలు, వేలు వేలు బాణాలువేసి మారణహోమం ప్రారంభించాడు.

ఆసేన అతిక్రమించి భీష్ముడూ, భూరిశ్రవుడూ, శల్యుడూ, దుర్యోధనుడూ అర్జునుడిమీదికి వచ్చారు. వచ్చీరావడంతోటే శక్తి ప్రయోగించాడు భీష్ముడు. బంగారం మొదళ్ళున్న ఏడుబాణాలు కొట్టాడు భూరిశ్రవుడు. గద విసిరాడు శల్యుడు. తోమరం విసిరాడు దుర్యోధనుడు. ఒక్కొక్క బాణంవేసి శక్తీ, గదా, తోమరమూ ముక్కలుచేసేశాడు అర్జునుడు. భూరిశ్రవుడి ఏడుబాణాలూ ఏడు బాణాలతో కొట్టేశాడు. ఉత్తరక్షణంలో ఇంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడు. దాంతో రకరకాల బాణాలు వందలూ వేలూ బయలుదేరాయి.

కౌరవసేనమీాదపడి ఘోరంగా విజృంభించాయి. సేనమీాద ఇంద్రాస్త్రం ప్రయోగించేసి, పాముల్లాంటి బాణాలు భీష్ముడిమీాద వొదిలి పెట్టాడు అర్జునుడు. ఒక దారయిన బాణం కొట్టి భూరిశ్రవుడి విల్లు విరిచేశాడు. శల్యుడిమీాద తొమ్మిది బాణాలు కుప్పించాడు. ఎంచి ఎంచి వొక బాణం దుర్యోధనుడి గుండెలు దుసెల్లిపోయినట్టు కొట్టాడు.

ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ మొదలైన యోధులు వచ్చి అర్జునుడితో కలిశారు. అర్జునుడు మరింత పేట్రేగిపోయాడు. అతడి గాండీవమంటే అడలుపట్టుకుంది మనవాళ్ళకి. అదికనిపెట్టి సీకుమాళ్ళు వందమందీ ముందుకి వచ్చారు. అర్జునుణ్ణి ఘిరాయించారు. గొప్ప సంకులసమరం జరిగిపోయింది.

ఇంద్రాస్త్రం మనవాళ్ళమీాద అర్జునుడు వేశాడని చెప్పాను కదా! మహారాజా, దానివల్ల మన సేనకి కలిగిన దురవస్థ ఏమని చెప్పేది? గుర్రాలు కూలిపోయాయి. రథాలు తల్లకిందయి పోయాయి. ఏనుగులు పీనుగు లయిపోయాయి. కాల్బలం పచ్చడి పచ్చడి అయి పోయింది. గొడుగులూ, చామరాలూ, జెండాలూ, ఆయుధాలూ గుండగుండ అయిపోయాయి. రక్తం నదులయి పారింది. ఆరక్తం నదుల్లో జుత్తులే నాచులు. పేగులే నురుగులు. మెదడూ, మాంసమే బురద. అలాంటి రక్తనదీప్రవాహాలు ఎన్నో అన్ని వరదలయి పారాయి. భేతాళాలూ, పిశాచాలూ, రాబందులూ, నక్కలూ ఆ రక్తనదుల్లో విందులు కుడిచాయి. నెత్తురు పానంచేసాయి.

అర్జునుడు దేవదత్త మూదాడు. శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. ఇద్దరూ సింహనాదాలు చేశారు

సాయంకాల మయింది. సూర్యు డస్తమించాడు, మునిమాపు ముంచుకు వచ్చింది. నిజసైన్యం నాశనమవుతూ వుండడమూ, అర్జునుడి దివ్యబాణాలు నివారించడానికి వీలు లేకపోడమూ నివారించి,

భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, బాహ్లీకుడూ, దుర్యోధనుడూ సేనలు మళ్ళించారు. దివిటీలు వేసుకుని విడిదికి వచ్చేశారు.

శ్రీకృష్ణుడితో కలిసి నవ్వుతూ కేరుతూ, వందిజనులు కీర్తిస్తూవుండగా శిబిరానికి వెళ్ళారుపాండవులు. ఆరాత్రి దుర్యోధనుడి శిబిరంలో సైనికులు అర్జునుడి పరాక్రమమూ, దేశదేశాల చతురంగబలాల నాశనమూ గుంపులుగుంపులయి చెప్పుకున్నారు.

నాలుగో రోజు

మర్నాడు భళ్ళున తెల్లవారేసరికి యుద్ధానికి బయలుదేరాడు భీష్ముడు. అతడివెంట సముద్రతరంగాలలాగ వరసలువరసలు బయలుదేరింది కౌరవ సైన్యం. ద్రోణాచార్యులూ, దుర్యోధనుడూ, బాహ్లీకుడూ, కృతవర్మా గబగబా వెళ్ళి సేనలతో కలుసుకున్నారు. ఏనుగుల ఘీంకారాలూ, రథాల క్రేంకారాలూ, గుర్రాల సకిలింపులూ చెవులు దిమ్మెత్తించాయి. బాగా వ్యాపించిన పెద్ద మేఘమాలలా అవుపించింది కౌరవసైన్యం. మంచి వీరరసంతో వుప్పొంగుతూ ప్రత్యక్షమయింది పాండవసైన్యం. కౌరవసేన చూసి తమసైన్యంలో ముందుకి వచ్చారు కృష్ణార్జునులు. సూర్యుడూ, చంద్రుడూ ఇద్దరూ వొక్కచోట దగ్గిరే ప్రకాశించినట్టు అవుపించారు వాళ్ళు. తూర్యాలూ, సింహనాదాలూ చెలరేగి, ఆయుధాలతో నిప్పులు రాలుస్తూ, ఉభయపక్షాల చతురంగసేనలూ హోరుమని కలబడ్డాయి. ఇరుపక్షాల వీరులూ తోమరాలతోనూ, ప్రాసలతోనూ చంపుకున్నారు. బల్లేలతోనూ, బాకులతోనూ పొడుచుకున్నారు. గండ్రగొడ్డళ్ళతోనూ, కత్తులతోనూ నరుకుకున్నారు. గదలతోనూ, ముసలాలతోనూ, ముద్గరాలతోనూ బాదుకున్నారు. గదలతోనూ, ప్రాసలతోనూ తలలు పగలగొట్టుకున్నారు. కలబడుతూ, తప్పుకుంటూ, గుంపులు

గుంపుల యిపోతూ విడిపోతూ, తరుముతూ, నిలబడుతూ పోట్లాడారు. ఎన్నో చోట్ల, ఎన్నో రకాల, ఎన్నో మొదలయి జరిగింది యుద్ధం.

తాటిచెట్టు జెండా తళతళా మెరుస్తూవుంటే, మంచి ఉత్సాహంతో అర్జునుడిమీదికి రథం వురికించాడు భీష్ముడు. దుర్యోధనుడూ, ద్రోణుడూ, వివింశతీ, కృపుడూ, సోమదత్తూ, శల్యుడూ భీష్ముడివెంట వురకలు పెట్టారు. ఆ ఏడుగురినీ ఎదిరించాడు అభిమన్యుడు. వాళ్ళు కొడుతూవున్న బాణాలన్నీ అడ్డులేని బాణాలతో తుంచేసి, అగ్నిహోత్రుడిలా¹ ప్రచండమైన తేజస్సుతో రణవేదికమీద వెలిగిపోయాడతడు.

అభిమన్యుణ్ణి దాటేసి, భయంకరమైన బాణాలు అర్జునుడిమీద కురిపించాడు భీష్ముడు. గొప్పగొప్ప బాణాలతో వరసపెట్టి నరికేశాడు అర్జునుడు. అలా ఘోరంగా జరిగిన భీష్మార్జునులయుద్ధం ఉభయ సేనలూ నివ్వెరపడిచూశాయి కొంచేపు.

అశ్వత్థామా, భూరిశ్రవుడూ, శల్యుడి కొడుకూ, చిత్రసేనుడూ మదగజాలు సింహంకొదమని పొదివినట్టు అభిమన్యుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. చూసి, మెల్లిగా నవ్వుతూ అశ్వత్థామ గుండెలమీద బాణంకొట్టాడు అభిమన్యుడు. శల్యుడికొడుకు జెండా ఎగరకొట్టేశాడు. చిత్రసేనుడి ధనుస్సు విరిచేశాడు. భూరిశ్రవుణ్ణి కీచుకీచు మనిపించాడు. వీళ్ళూ, దుర్యోధనుడూ మొదలైన ముందటి ఆరుగురూ కలిసి వొక్కమొగిని అతడిమీద బాణాలు రువ్వారు. ధనుష్టంకారంచేస్తూ అంతమంది తోనూ అద్భుతంగా పోరాడాడు అభిమన్యుడు. మహారాజా, హస్తలాఘవంలోనూ, అధికబలంలోనూ, శౌర్యమహిమలోనూ, అధిక ధైర్యంలోనూ అభిమన్యుడిముందు మనమహావీరులు దిగదుడుపుకైనా సరికారంటే నమ్ము.

అలా పదిమందితోనూ పోరాడుతున్న కొడుకుని చూసి గట్టిగా సింహనాదంచేసి వచ్చిపడ్డాడు అర్జునుడు. అందరికీ అన్ని రూపులయి, నొప్పించీ చిక్కుపెట్టేసీ వొదిలిపెట్టాడతడు. దాంతో నీకొడుకు పంపడంతోనే త్రిగర్తులూ, కృతవర్మా, కేకయులూ ఇరవై అయిదువేల రథాలవాళ్ళని వేసుకుని అభిమన్యుణ్ణి ముట్టడించారు.

"సారథీ, అదిగో అటు పరుగెత్తించు మన రథం" లోపల చొచ్చుకుపోయి యుద్ధంచేస్తున్న అర్జునుణ్ణి దూరంనించే చూసి, విజృంభించి సారథిని తొందరచేసేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. వాడివాడి బాణాలతో శత్రువుల్ని జజ్జరిల్లజేసేస్తూ, శౌర్యపరాక్రమాలతో విజృంభిస్తున్న సేన వెనక వేసుకుని, అర్జునుడిరథం దాటుకుంటూ మనక్ష సమీపాన వాలాడతడు. వస్తూనే కృపాచార్యుల్ని మూడు బాణాలతో కొట్టాడు. శల్యుడిమీద పది బాణాలు వేశాడు. ఒక బాణం వేసి ధృఢగతుడయిన కృతవర్మ గుర్రాలూ, రథమూ కూలగొట్టేశాడు ఉగ్రుడయిపోయి అతడిమీద గంగబా పది బాణాలు కొట్టాడు శల్యుడికొడుకు. అతడిసారథినీ పది బాణాలతో కెవ్వుమనిపించాడు. కోపంతో మండిపడ్డాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఎర్రవడ్డ అతడి మొహంలో చిరునవ్వు మొలకలెత్తింది. ఆటోపంతో శల్యుడి కొడుకువిల్లు పెళ్ళుమనిపించాడతడు. నాగుపాముల్లాంటి బాణాలు అతడి వొంటిమీద నాటించాడు. ఆ వూపుని అతడి సారథినీ చంపేశాడు. గుర్రాలూ కూల్చేశాడు.

రథంపోయి, మానసమే వాహనం చేసుకున్నాడు శల్యుడికొడుకు. కత్తీ, డాలూ పట్టుకుని, రెక్కలపెనుబాములాగ ధృష్టద్యుమ్నుడిమీద కలబడ్డాడు. అతడి శౌర్యం ఉభయసేనలూ మెచ్చుకున్నాయి. చూసి పాండవులు భయపడ్డారు. ధృష్టద్యుమ్నుడి బాణాలన్నీ డాలుతో కాసుకుంటూ, తళతళా ఖడ్గం ఝుళిపిస్తూ, చిత్రగతులలో అతడిమీద పడ్డాడు. చప్పుని గద తీశాడు ధృష్టద్యు

మ్నుడు. పూనిపెన్ని వొక్కటి బాదాడు. ఫెళపెళ గుండయి పోయింది శల్యుడికొడుకు డాలు. రెండో దెబ్బ పిడుగులా పడింది. భళ్ళున తలపగిలింది. ఇటు ప్రాణాలూ, అటుకత్తీ వొదిలేసి కొండలా కూలిపోయాడు శల్యుడి కొడుకు. భయపడిపోయి కలతపడి పోయారు కౌరవులు.

కొడుకు కూలిపోడంతోనే నిలువునా మండిపోయి ధృష్టద్యు మ్నుడిమీద కలబడ్డాడు శల్యుడు. వరసపెట్టి మంచి ఉజ్వాలమైన బాణాలు వొదిలిపెట్టాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: మానుషం ఎందుకు పనికివస్తుంది ? అంతా దైవాధీనం మన అన్ని అక్షౌహిణుల సేనా గెలుచుకుంటారు పాండవులు. చావూ, బాధా మనవాళ్ళవంతు. గెలుపూ, సంతోషమూ వాళ్ళవంతు. ఇదే నీదగ్గిర వింటున్నాను. సంజయా, తుదకి సిరీ, సంపదా పాండవుల చేతిలోనే పడుతుంది. దుర్యోధనుడి దుర్నయంవల్ల దుర్వార్తలు వింటూ దుఃఖపడే దుర్గతిపట్టింది నాకు. పాండవుల్ని గెలిచే ఉపాయం కనిపించలేదు.

సంజయుడు: అవును నువ్వన్నదాంట్లో పిసరంతా సందేహం లేదు. నీ చతురంగబలం ఎంతో నాశనమయిపోయింది. ఇక ముఖ్యులు కూడా రాలిపోతారు. సరే, తరవాతసంగతి విను. శల్యుడు లెక్కాజమాలేని బాణాలు కొట్టాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ అపరిమితమైన బాణాలతో ముంచెత్తాడు. శల్యుడు ధృష్టద్యుమ్నుడి విల్లు విరిచేసి, రకరకాల అస్త్రాలతో అతణ్ణి మూడు చెరువులనీళ్ళు తాగించాడు. అప్పుడు అభిమన్యుడు వచ్చి శల్యుడిమీద వురికాడు. దుర్యోధనుడు వురికొల్పడంతోనే దుర్ముఖుడూ, దుస్సహుడూ దుర్మ ర్షణుడూ సత్యవ్రతుడూ చిత్రసేనుడూ, పురుమిత్రుడూ, వివింశతీ, వికర్ణుడూ – ఇంతమందీ పరిగెత్తారు. అయితే అభిమన్యుణ్ణి ఎదిరించ

డానికి జంకేసి, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. ఒక్కొక్కడూ లెక్కలేనన్ని బాణాలు వేశారు. చలించకుండా వొక్కొక్కడిమీదా లెక్కలేనన్ని బాణాలు వేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కరలాఘవం చూపెట్టి అంతమందినీ కుదిపేసి వొదిలిపెట్టా డతడు.

మేనమామకి ఆశ్చర్యమూ సంతోషమూ, కలిగినట్టు నకుల సహదేవులు శల్యుడిమీద శరవర్షం కురిపించారు. అతడున్నూ బాణాలతో ముంచెత్తాడు వాళ్ళని. వాళ్ళకి దన్నుగా ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ సేనలతో శల్యుడిమీద కలబడ్డారు. మనవాళ్ళలో పేరుపడ్డ మొనగాళ్ళు శల్యుడికి సహాయ్యం చేశారు.

మధ్యాహ్నమయింది. సూర్యుడు నడిమింటికి వచ్చాడు.

"ఇవాళే యుద్ధం అంతమయిపోవాలి"- తీవ్రమైనరోషంతో గద తిప్పుతూ నీకొడుకులమీదికి రథం పరిగెత్తించి అన్నాడు భీముడు. భయంతో తడబడిపోయారు నీకొడుకులు. అప్పుడు ఉద్రేకంతో మగధరాజుని పురికొల్పాడు దుర్యోధనుడు. ఏనుగుమందలతో భీముడిమీదికి పరిగెత్తాడు మగధరాజు. ఏనుగుమందలు చూడగానే ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ పుట్టుకువచ్చింది భీముడికి. భుజంమీద గద పెట్టుకుని గర్వంగా కులుకుతూ రథం దిగా డతడు. పర్వతాలమీద వాలిన మహావాయువులాగ భీషణంగా ఏనుగులమీద ఉరికేసి, పెద్ద సింహనాదం చేశాడు. గుండెలుపగిలి కలగుండుపడిపోయాయి ఏనుగులు. అలా, దేవతలున్నూ భయపడిపోయినట్టు మహావేగంతో విక్రమవిహారం మొదలెట్టా డతడు. అభిమన్యుడూ, ద్రౌపది కుమాళ్ళూ, నకులసహదేవులూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ ఏనుగులమీద బాణాలు వేస్తూ భీముడికి రెండుపక్కలా చేరారు. నకులుడికొడుకు శతానీకుడు ఏనుగుల తలలు బాణాలతో పడగొడుతూ విజృంభించాడు.

మగధరాజు తన మదపుటేనుగు అభిమన్యుడిమీదికి వురికించాడు. బాగా మెరుస్తున్న బాణ మొకటి తొడిగాడు అభిమన్యుడు. ఘోరంగా వొదిలిపెట్టాడు. ఏనుగు నుదుటిమీద తగిలి కుంభస్థలం దూసుకుపోయింది బాణం. అంతలోనే కళ్ళు జిగేలుమన్నట్టు మరొక బాణం కొట్టాడతడు. మగధరాజుని ఠారుమనిపించాడు. రెండు పీనుగులూ వొక్కసారే కింద దొర్లిపోయాయి.

ధృష్టద్యుమ్నుడు తళతళలాడుతున్న బంగారం మొదళ్ళ బాణాలతో మగధ ఏనుగుసేన యావత్తూ చిందరవందర చేసేశాడు. అతడి వీరావేశం పగవాళ్ళనూ పొగిడారంటే నమ్మాలి. పిడుగులాంటి గద పట్టుకుని వొళ్ళు తెలియకుండా ఏనుగులు వేటాడాడు భీముడు. కొన్నిటి తొండాలు నలగ్గొట్టేశాడు. కొన్నిటి దంతాలు విరిచేశాడు. కొన్నిటి కుంభస్థలాలు భళ్ళుమనిపించేశాడు. కొన్నిటి ఒళ్ళు పిప్పిచేసేశాడు. కొన్నిటి పక్కలు విరగదన్నేశాడు. కొన్నిటి వీపులు పీచుపిండి చేసేశాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, అభిమన్యుడూ మొదలైన వాళ్ళూ భీముడితో కలిసి వాడివాడి బాణాలతో ఆ ఏనుగుల్ని నానాయిదీ చేసేసి దుళ్ళగొట్టారు. భీముడు వురికినచోటల్లా అతడిముందు ఏనుగులు వొరిగిపోతూవుండేవి. నెత్తురుకక్కుకుని కూలిపోతూ వుండేవి. కలయదిరుగుతూ వుండేవి. కింద దొర్లిపోతూవుండేవి. ఏనుగురక్తంతో గదా, తానూ తడిసిపోయి ప్రళయకాలయముడిలా పేట్రేగిపోయి మగధసేన పీనుగుపెంట చేసేశాడు భీముడు. జడివానలా పడుతూన్న బాణాల వల్లా, పిడుగులా పడుతూన్న గదవల్లా కలతపడిపోయి, బాధపడిపోతూ వున్న ఏనుగుల్ని గొల్లాడు వొడుపుతో మందలు తోలుకుపోయినట్టు తరుముకుపోయాడతడు. పెనుగాలికి కొట్టుకుపోయే మేఘాల గుంపులాగ చెల్లాచెదరయిపోయి, తమసేన పడదొక్కేస్తూ దుర్యోధనుడి

మీాదికే పరిగెత్తాయి ఏనుగులు. వాటిని అదిలిస్తూ తన యావత్తు సేనా పురికొల్పాడు దుర్యోధనుడు.

రాజు పురికొల్పడంతోనే అమావాస్యనాడు అధికంగా ఉప్పొంగిన సముద్రంలా భీముడిమీాద విరగబడింది కౌరవసేన. అయితే అంత సేననీ వొక్క అడుగైనా ముందుకి రానివ్వలేదు భీముడు. యానా పొద్దులాగ ఆపేశాడతడు. అలా నిలిపేసి, పెద్దరంకె వేసి అమాంతంగా కలబడ్డాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, అభిమన్యుడూ మొదలైన రథికులున్నూ అతడికి తోడయారు. అతడి వలపటా, దాపటా నడిచి తమ ప్రతాపమంతా ప్రదర్శించారు. పుంఖానుపుంఖంగా వొక్క మొగిని బాణాలు కురిపించారు. కౌరవసేన కల్లోలం చేసేశారు. అడివి దహించే అగ్నిహోత్రుడిలాగ కౌరవవ్యూహమంతా పొడిపొడి చేసేసి చెలరేగిపోయాడు భీముడు. ఎంత పోట్లాడుతూవుంటే అంత, వుబ్బిపోతూవుండేది అతని శరీరం. అంత వుప్పొంగిపోతూ వుండేది మనస్సు. రొమ్ముతోనూ, నడ్డితోనూ, తొడలతోనూ, పాదాలతోనూ, యావత్తు శరీరంతోనూ దుర్యోధనుడి గుర్రాలూ, రథాలూ, ఏనుగులూ, బంట్లూ - చతురంగబలం యావత్తూ నేలమీాద మచ్చుకి లేకండా నిష్ఠూరంగా తరిమేశాడతడు. మదపుటేనుగు చెర్లాటమాడి కుమ్మేస్తే తుంగమడుగు ఎలా అయిపోతుంది, అదిగో అలా అయిపోయింది మన సేన. అంతసైన్యమూా అడలెత్తిపోయింది, తడబడిపోయింది, నిశ్చేరపోయి నిలబడిపోయింది. భీముడి చుట్టుపట్లకి వెళ్ళడానికి, అతణ్ణి తేరిచూడడానికి మనవాళ్ళలో అక్కడ ఒక్కడికీ గుండెలు లేకపోయాయి. ఒక్కడినోటా ఒక మాట పెగిలితే వొట్టు.

అలా కార్చిచ్చులా చెలరేగిపోతూవున్న భీముడిమీాదికి, ఉరుముతూన్న మేఘంలాగ మహావేగంతో రథం పరిగెత్తిస్తూ శరవర్షం కురిపిస్తూ వచ్చాడు భీష్ముడు. అతణ్ణి రభసంగా వీరత్వంతో

ఎదురుకున్నాడు సాత్యకి. అదిమాశాడు అలంబుసుడు. ఆకాశం పగిలిపోయినట్టు అరుస్తూ వచ్చి సాత్యకిని ఢీకొన్నాడు. తీవ్రమయిన పది బాణాలు అతడి అవయవాలమీద నాటించాడు. బాగా వొళ్ళు మండింది సాత్యకికి. గబాగబా నాలుగు ఇనపబాణాలు కొట్టాడు. అలంబసుడు వెనక్కి తగ్గేశాడు. వీరావేశంతో సింహనాదంచేశాడు సాత్యకి. అతడి సింహనాదం విని కళ్ళకొసలు ఎరుపెక్కి వీరరసోద్రేకంతో చూశాడు భూరిశ్రవుడు. చరుచన వెళ్ళి సాత్యకితో కలబడ్డాడు. "అదిగదీ!" అంటూ అరిచారు కౌరవులు. అలా కలబడి తొమ్మిది ఇనపబాణాలు సాత్యకిమీద నాటించాడతడు. దాంతో బాగా సాన పెట్టిన బాణాలు వర్షంలా కుమ్మరించి అతణ్ణి ముంచెత్తాడు సాత్యకి. అక్కసుపట్టి తమ్ముళ్ళతో భూరిశ్రవుడికి అండగా వరిగెత్తాడు దుర్యోధనుడు. అటు పాండవులున్నూ సాత్యకితో కలిసి ఘోరంగా బాణాలు కుమ్మరించాడు. భీముడు భయంకరంగా ప్రకాశించాడు. నీకుమాళ్ళమీదికి వురికి వెంటదరిమాడు. తమ్ముళ్ళు తోకముడవడంతోనే సింహనాదం చేస్తూ దారుణంగా భీముడిమీద కలబడ్డాడు దుర్యోధనుడు. అతడి వొళ్ళు తూంట్లుపడ్డట్టు తొమ్మిది బాణాలు కొట్టాడు. అందాకా కిందనేవుండి పోట్లాడుతున్నాడు భీముడు. సారథికి కేక వేసి చప్పున రథమెక్కాడతడు. కళ్ళల్లో నిప్పులు కురుస్తూ అట్టహాసం చేశాడు. ఒక్కపెట్టుని ఉగ్రగతితో పది బాణాలు దుర్యోధనుడికి తగిలించాడు. మరిమూడు బాణాలు అతడి సారథి నందకుడిమీద వేశాడు.

నిలువునా నిప్పులు కక్కాడు దుర్యోధనుడు. బాణాలు ప్రవాహంలా వేసి భీముణ్ణి ముంచెత్తాడు. మూడు బాణాలు అతడి సారథి విశోకుడిమీద వేశాడు. మరొకబాణం వేసి భీముడి గొప్ప విల్లు విరిచేశాడు. కోపంతో మండిపోయి మరొకవిల్లు పుచ్చుకున్నాడు

భీముడు. ఉగ్రమైన బాణంతో దుర్యోధనుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. మరో ధనుస్సు తీసి, పిడుగులాంటి బాణంతోడిగాడు దుర్యోధనుడు. భీముడి ఎదురొమ్ముమీద దారుణంగా కొట్టాడు. దెబ్బతో మూర్ఛ పోయి పడిపోయాడు భీముడు. అభిమన్యుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ద్రౌపదికుమారుళ్ళూ అదిచూసి మండిపోయారు. ఒక్కుమ్మడిగా బాణాలతో, దుర్యోధనుణ్ణి ముంచెత్తారు.

భీముడు తెలివుకున్నాడు. కాలయముడిలాగ విజృంభించాడు. దుర్యోధనుడిమీదా, శల్యుడిమీదా దుర్దాంతమైన పరాక్రమంతో కలబడ్డాడు. మహావేగంతో వాళ్ళని బాణాలతో కప్పేశాడు. సేనాని కులు చుట్టుపట్ల చేరలేకపోయారు. సింహాంచూస్తే ఏనుగు లెలాఅయి పోతాయి, అదిగో అలా అయిపోయారు వాళ్ళు.

అపరాహ్ణమయింది.

నీకుమారుళ్ళు సేనానీ, సుషేణుడూ, జలసంధుడూ, సులోచనుడూ, భీమసేనుడూ, భీమరథుడూ, వీరబాహుడూ, దుష్టదర్శనుడూ, దుర్ముఖుడూ, వివిత్సుడూ, వికటుడూ, ఉగ్రుడూ, అలోపుడూ, సముడూ — ఈపద్నాలుగురూ ఎన్నోఅన్ని బాణాలు రువ్వుతూ భీముణ్ణి ముట్టడించారు. పెద్దపులి లేడిపిల్లలమీద కలబడినట్టు వాళ్ళ మీద కలబడ్డాడు భీముడు. ఒక్కవెడల్పాటి బాణంతో సేనాని తల నరికేశాడు. మూడు బాణాలతో జలసంధుణ్ణి యమలోకం పంపేశాడు. సుషేణుడి గుండెలమీద వొక ఇనపబాణం నాటించి పడగొట్టేశాడు. అయిదు బాణాలతో వీరబాహుణ్ణి చంపేశాడు. ఒక వెడల్పాటి బాణంతో ఉగ్రుడి తల కుండలాలతోకూడా ఎగరగొట్టేశాడు. భీమసేనుణ్ణీ, భీమరథుణ్ణీ వొక్కుమ్మడిగా లెక్కలేనన్ని బాణాలువేసి కూలగొట్టేశాడు. నవ్వుతూ నాలుగు బాణాలతో సులోచనుణ్ణి కడతేర్చేశాడు. తక్కినవాళ్ళు భయపడిపోయి తోకముడిచేశారు.

"అయ్యో, చూస్తారేం! రాజకుమాళ్ళని భీముడు చంపేస్తున్నాడు! భయపడతారేం?" — వీరరథికు లందరినీ చూసి పురికొల్పుతూ కేకలు వేసి వురికాడు భీష్మసేనాని. అతణ్ణి దాటుకుంటూ తన మదపుటేనుగు భీముడిమీదికి పరిగెత్తించి బాణాలతో అతణ్ణి కప్పిపెట్టేశాడు భగదత్తుడు. మేఘాలు కప్పేస్తే సూర్యుడెలా అవుపిస్తాడు, అలాగ భగదత్తుడి బాణాల్లో అవుపించాడు భీముడు.

అభిమన్యుడూ మొదలైన ముఖ్యులు అది చూశారు. చలించకండా కలబడి ఏనుగు మీద వరసపెట్టి బాణాలునాటించారు. ఒళ్ళంతా రక్తం ధారలుకడుతూవున్నా భయంకరంగా విజృంభించిం దది. ఒక్కమొగిని భోరున సెలయేళ్ళు ప్రవహిస్తూవుంటే, కైలాసాకోసం నాట్యంచేసిన నడకొండలా అవుపించిం దది. అలా చెల రేగిపోయి సైన్యం చంపేస్తూవుంటే పాండవయోధులు వొక్కరూ దాన్ని నిలవరించలేక నిచ్చెర పోయారు. అదిచూసి కౌరవసేన వాళ్ళమీద మరింత విరుచుకుపడింది. సంతోషంతో దుర్యోధనుడు రథంపరిగెత్తించాడు. తెగించి భీముడిమీద కలబడ్డాడు. వరసపెట్టి గట్టిగట్టి ఇనప బాణాలు అతడి గుండెలమీద నాటించాడు. మూర్ఛపోతూ జెండా కొయ్య వూతపట్టుకున్నాడు భీముడు. దాంతో వెర్రికేకలువేసేశారు మనవాళ్ళు.

చూసి సింహనాదంచేశాడు ఘటోత్కచుడు. తండ్రిదగ్గిరికి వచ్చాడు. ఇది మాయాయుద్ధానికి తగిన సమయమని భావించాడు. పాండవుల సహాయంకోసం దేవేంద్రుడు ఐరావతమెక్కివచ్చాడని శత్రువులు అనుకునేట్టు, కైలాసపర్వతమంత ఎత్తూ, నాలుగు దంతాలూవున్న ఏనుగుమీద కూచుని, వజ్రాయుధం పట్టుకని వెయ్యి కళ్ళతో ప్రత్యక్షమయాడతడు. అంజనం వామనం మొదలైన దిగ్గజాలవంటి ఏనుగులమీద దిక్పాలకులలాగ తోడి రాక్షసులు అతడి

రెండుపక్కలా నడిచారు. దురుసుగా వచ్చి వాళ్ళంతా దుర్యోధనుడి మీదపడ్డారు. అడ్డుకోవచ్చిన భగదత్తుడి ఏనుగుమీదికి వురికి బాణాలతో కొట్టి, ఏనుగుల దంతాలతో పొడిపించి, దాన్ని నానాబాధా పెట్టేశారు. భయపడిపోయి, బెంబేలుపడిపోయి, వెనక్కితిరిగి, మనసేనంతా తొక్కేస్తూ దిక్కులదరినట్టు పరుగుతీసిందది.

ఇలా ఘోరంగా భగదత్తుడి ఏనుగు తరిమేసి, పేట్రేగిపోయి దుర్యోధనుడిమీదికి పరిగెత్తాడు ఘటోత్కచుడు.

"ఘటోత్కచుడు తన మాయాగర్వంతో భయంకరంగా తయారయాడు. భగదత్తుణ్ణి తరిమేసి దుర్యోధనుడిమీద కలబడ్డాడు. చప్పున అడ్డుపడకపోవడం పౌరుషం కాదు. రాక్షసుణ్ణి ఘిరాయించాలి. జంకేరకం కాదు భగదత్తుడు. ఘటోత్కచుణ్ణి మూడు చెరువులనీళ్ళా తాగించగలడు. అయితే ఏంలాభం! ఏనుగు ఆగడం లేదు. "అదిగో ఘటోత్కచుడి ఏనుగు రారాజుమీదికి వురుకుతూ వుంది" — ద్రోణుడితో అంటూ ఏనుగుని కొట్టండని యోధులికి చెయ్యివిసిరి, తనరథం ముందుకి పరిగెత్తించాడు భీష్ముడు. ద్రోణాచార్యులూ మొదలైన మహారథులున్నూ అతడివెంట వెళ్ళి దుర్యోధనుడికి అడ్డుపడ్డారు. ఘటోత్కచుడిమీద రకరకాల అస్త్రాలు ప్రయోగించారు, ధర్మరాజూ మొదలైన పాండవులూ, ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ మొదలైన దండనాయకులూ ఘటోత్కచుడితో కలిసి అపరిమితమైన బాణాలు వేశారు. ఘోరంగా జరిగింది యుద్ధం. భీష్ముడు అపరిమితమైన పరాక్రమంతో పాండవసేన ఖండించాడు. ఘటోత్కచుడు అడ్డూ ఆపూ లేని మహావిక్రమంతో సింహనాదంచేశాడు. అతడి ఏనుగులు నలిగేగిపోయి, నీసేన యావత్తూ చిందరవందర చేసేశాయి.

"ఇతడితో ఇప్పుడు యుద్ధంచెయ్యడం నచ్చలేదు నాకు" ద్రోణుడితో అన్నాడు భీష్ముడు- "పొద్దు గుంకిపోతూవుంది. ఇవాళకి వెళ్ళిపోయి రేపు పొద్దున్న యుద్ధానికి వద్దాం" అన్నాడు.

"అదే మంచిది" అంటూ తమ రథాలవాళ్ళతో యుద్ధమాపండని సేనలు వెనక్కి మళ్ళించాడు ద్రోణాచార్యులు.

కౌరవులు వెనక్కి మళ్ళడంతోనే సింహనాదాలుచేశారు పాండవులు. భేరీలు, శంఖాలూ మొదలయిన తూర్యారవాలు భీషణంగా మోయించారు. నీకొడుకులూ, పేరుపడ్డ సేనానాయకులూ చిన్నబుచ్చుకుని విడిదలకి వచ్చేశారు. ఘటోత్కచుణ్ణి బ్రహ్మరథం పట్టేసి, నవ్వుతూ కేరుతూ తమ శిబిరానికి వెళ్ళిపోయారు పాండవులు.

ధృతరాష్ట్రుడు: సంజయా, యుద్ధంలో ఎప్పుడూ పాండవులు పైచేయీ, పరాక్రమంలో నాకొడుకులు తీసికట్టూ - ఇదే పాడుతున్నావు. తొలినించీ ఇదే వింటున్నాను. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, శల్యుడూ – ఇంకా ఎంతోఅంతమంది మహాయోధులు మన సేనలో వున్నారు. ఇంతలేసివాళ్ళని తుక్కుకింద కట్టేసి, వాళ్ళు ఇంత వాళ్ళవడంలో ఏమిటి రహస్యం? మందా? మాయా? మంత్రమా?

సంజయుడు: మందూ, మాయా, మంత్రమూ ఏదీ కాదు. మహారాజా, దీనిలో వున్న రహస్యమంతా వొక్కటే, ధర్మం. ధర్మమూ, సత్యమూ తప్పనివాళ్ళు పాండవులు. ధర్మమంటే అక్కర లేదు నీకుమాళ్ళకి. వాళ్ళకి తాళంవేస్తూ పాపానికే నెట్టుకున్నావు నువ్వు. అదంతా ఏమవుతుంద మరి! ఊరికే పోతుందా? ధర్మం గెలవదా? వాళ్ళు గెలవడమూ, మీరు వోడిపోడమూ తప్పదు. ఆనాడే చెప్పాడు విదురుడు. మనకి కొత్తేముం దిపుడు!

నువ్వు ఇప్పుడు అడిగినట్టే ఆవాళ రాత్రి దుర్యోధనుడూ అడిగాడు భీష్ముణ్ణి. ఆయన ఏమన్నాడో చెపుతాను, విను. "మొదటి

నించీ నీ చెవిలో గూడుకట్టి పోరుతూ వచ్చాను. పాండవులికి శ్రీకృష్ణుడు సహాయుడయి వుండడంచేత వాళ్ళకి ఏదీ అసాధ్యం లేదు. ఆపరమేశ్వరుడి మహాత్వం తెలిసినవాళ్ళు కొందరే. తెలియని వాళ్ళు చాలామంది. తెలిసినవాళ్ళకి ఆపదలుండవు. పాండవులు తెలుసుకుని ఆయన నాశ్రయించారు. నువ్వు లక్ష్యపెట్టవు. చెపుతాను విను. మానససరోవరం ఉత్తరాన పర్వతశిఖరంమీద వొకనాడు బ్రహ్మదేవుడు కొలువు తీర్చాడు. దేవతలూ, మునులూ, గంధర్వులూ, అప్సరసలూ ఆయనని సేవిస్తున్నారు. ఇంతలో మణులతో మెరిసిపోతూ వొం విమానం ఆకాశంమీద అవుపించింది. అందులో పరమేశ్వరుడు వుండడం తెలుసుకున్నాడు బ్రహ్మ. సంతోషంతోనూ, సంభ్రమంతోనూ లేచి నమస్కరించాడు. "ప్రభూ, లోకాలన్నీ ఉత్పత్తి చేస్తావు; నిలుపుతావు; నాశనంచేస్తావు. అంతా వినోదం నీకు. మునులు నిన్ను అర్చిస్తారు. గుణసముద్రుడివి. నిర్గుణాత్మకుడివి. దుఃఖమూ, భయమూ తొలగించే పాదాలు నీవి. శుభకరమూర్తీ, ఓ నారాయణమూర్తీ, నిను జన్మించి ఈలోకాలన్ని నిర్మించాను నేను. నిరక్షణవల్లే ఇవి నిలబడివున్నాయి. దేవా, రాక్షసులు సాగిస్తూవున్న ఘోరాలవల్ల మనుష్యలోకం ఇప్పుడు క్షోభపడిపోతూవుంది. అంచేత కరుణించు. యదువంశంలో అవతరించు. నీ సఖుడైన నరుడితోకలిసి నరలోకంలో జన్మించు. నానా రాక్షసనాయకులూ పెడుతూవున్న పీడ తొలిగించు. భూభారం తగ్గించు' అంటూ ప్రార్థించాడు. నారాయణుడి పక్కనే నీడలా ఎప్పుడూ వొదలకండా వున్న నరుడనే మహాపురుషుణ్ణికూడా అలాగే వినయంగా వేడుకున్నాడు. నారాయణుడు దయవొలికిస్తూ చల్లనిచూపు చూశాడు. "సరే, అలాగేకానీ" అని సెలవిచ్చిఅంతర్థానమయారు. అదంతాచూసి బ్రహ్మకొలువులో వున్న యావన్మందీ ఆశ్చర్యపోయారు. 'ఇంత వినయవిధేయతలతో

ప్రార్థించావు. ఎవరు వీళ్ళు?' అని బ్రహ్మదేవుణ్ణి అడిగారు. 'పరమ మునీశ్వరులు వీళ్ళు' అన్నాడు బ్రహ్మ – 'ఆదిపురుషులు, నర నారాయణులు నాకు ఆరాధ్యులు. వాళ్ళిద్దరినీ భూలోకంలో పుట్టండని ప్రార్థించాను. దానికి దయతో అంగీకరించారు. భూమ్మీద విలాసంగా పుట్టిన వీళ్ళని కేవలం మనుష్యులే అనుకుని లెక్కచెయ్యనివాళ్ళు చెడతారు. అలా కాకండా వాళ్ళని తెలుసుకుని భక్తితో కొలిచిన వాళ్ళకిమాత్రం శుభం కలుగుతుంది.' అని చెప్పి బ్రహ్మ తన లోకానికి వెళ్ళిపోయాడు. కొలువులో వాళ్ళంతా తమతమ స్థానాలికి వెళ్ళిపోయారు. ఈకథ నేను నారదుడూ, జామదగ్న్యుడూ, వ్యాసుడూ మొదలైనవాళ్ళవల్ల విన్నాను. నరనారాయణులతో విరోధం వద్దని లోగడ మహామునులు నిన్ను వారించారు కదా! అయినా నువ్వు మదాంధుడవయి వినలేదు. ఇకనైనా కృష్ణుణ్ణి ఆశ్రయించు. పాండవులతో పొత్తుకలిగి మసులుకో" అనిచెప్పి వూరుకున్నాడు భీష్ముడు. సీకుమారుడు అదంతా పెడచెవినిపెట్టాడు. తగినవాళ్ళు చెప్పిన హితోపదేశం వినకపోవడం మీకున్నదే కదూ, సరే తరవాత సంగతి విను.

ఐదో రోజు

మర్నాడు తెల్లవారింది. భీష్ముణ్ణి ముందుపెట్టుకుని సముద్రం పొంగివచ్చినట్టు రణస్థలానికి తరలివచ్చింది కౌరవసేన. మకరవ్యూహం పన్ని కయ్యానికి కాలుదువ్వుతూ నుంచుంది. అటు పాండవులూ వచ్చేశారు. శ్యేనవ్యూహం పన్నారు వాళ్ళు. వ్యూహం మొహంలో భీముడు నుంచున్నాడు. కళ్ళలో ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ నుంచున్నారు. శిరస్సులో సాత్యకి, కంఠంలో అర్జునుడూ నుంచున్నారు. ఎడమరెక్కలో విరాటరాజూ ద్రుపదుడూ, కుడిరెక్కలో కేకయులూ

మకరం: మొసలి. శ్యేనం: డేగ.

నుంచున్నారు. వీపున అభిమన్యుడూ ద్రౌపది కుమాళ్ళూ, తోకలో నకుల సహదేవులతో కలిసి ధర్మరాజూ నుంచున్నారు.

ఇలా రెండుసేనలూ వ్యూహాలు పన్ని యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. ఒక వ్యూహం మొసలి. రెండోది డేగ. మొసలి మొహం చీల్చుకుంటూ లోపల చొచ్చుకుపోయాడు డేగముంచు భీముడు. మొసలి మొహం లోనే వున్నాడు భీష్ముడు. ముందు అతడిమీదే కలబడ్డాడు భీముడు. బాణవర్షంతో అతణ్ణి ముంచెత్తాడు. నెయ్యిపోసిన అగ్నిహోత్రుడి లాగ లేచాడు భీష్ముడు. భీముణ్ణి కీచుకీచుమనిపించాడు. త్రేతాగ్ని దహించినట్టు పాండవసేన మాడ్చి వొదిలిపెట్టాడు. అంతలో అర్జునుడు వచ్చిపడ్డాడు. దివ్యాస్త్రాలు వేసి భీష్ముడి గర్వం అణిచేశాడు. అడ్డూ ఆపూ లేకండా విజృంభించాడు. ఎండాకాలం సూర్యుడిలాగ కౌరవ సేనమీద తన ప్రతాపం చూపించాడు. మనసేన నిలవలేకపోయింది. చెల్లా చెదురయిపోయింది. అదిచూసి దుర్యోధనుడు ద్రోణాచార్యుల దగ్గిరికివచ్చి ఇలాఅన్నాడు: "పాండవులంటే ఎక్కడలేని న్యాయాలూ వస్తాయి మీకు. నువ్వూ భీష్ముడూ కళ్ళెర్రచేస్తే దేవతలయినా నిలవలేరు. అర్జునుడు మనసైన్యం అలా మాడ్చేస్తూవుంటే మీరు ఉపేక్షించి వూరుకోడం న్యాయమేనా అని అడుగుతున్నాను?"

"ఏం మాటలివి?" అంటూ నొచ్చుకున్నాడు ద్రోణాచార్యులు—"ఎప్పుడూ వున్నదేనా ఇవాళే వచ్చిందా వాళ్ళప్రతాపం! సముద్రంలో ఆసపతుంబ వేస్తే పట్టినంత పడుతుంది, కాని అంతా పట్టుమకదా! ఇంతకీ వాళ్ళని గెలవడం మాత్రం మాశక్యంకాదు. అది బాగా తెలుసుకోడం అవసరం నువ్వు." ఇలా అంటూనే పాండవసేనమీదికి పరిగెత్తాడతడు. ద్రోణాచార్యుల విజృంభణంతో తడబడిపోయి చెదిరిపోడం మొదలెట్టాయి పాండవసేనలు. అప్పుడు వాయువేగంతో వచ్చి అతణ్ణి ఎదిరించాడు సాత్యకి. తళతళా మెరు

స్తున్న బాణాలతో అతణ్ణి ముంచెత్తాడు. నవ్వుతూ కరుకయిన బాణాలు సాత్యకిమీద కురిపించాడు ద్రోణుడు. దెబ్బలు తింటూనా కదలకండా తీవ్రంగా పోరాడాడు సాత్యకి. అదిచూసి భీముడు సాత్యకితో కలిశాడు. వాడివాడి బాణాలు ద్రోణుడి మీద తగిలించాడు. శల్యుడూ, భీష్ముడూ ద్రోణుడికి తోడ్పడ్డారు. భీముణ్ణి మోదడం లంకించుకున్నారు. అభిమన్యుడూ, ద్రౌపది కొడుకులూ చువ్వలలాగ వచ్చి వాళ్ళమీద పడ్డారు. అడ్డులేని బాణాలతో వాళ్ళని ముంచెత్తారు. అల్లెతాడు మోగిస్తూ, అమ్ములతో ఆకాశం నింపేస్తూ శిఖండికూడా మహావేగంతో వచ్చి భీష్ముణ్ణి ఆక్రమించాడు. ఆవడితనమూ, అబిసుతనమూ చూసి ఇటూ అటూ పరిగెత్తింది మన రాణువ. శిఖండి అలా రావడంతోనే మొహం తిప్పేసుకున్నాడు భీష్ముడు. "ఆడదానితోనా నేను పోట్లాడతాను!" అంటూ ఎదిరించకండా తప్పుకుపోయాడతడు.

భీష్ముడు తప్పుకోగానే ద్రోణాచార్యుల్ని పురికొలిపాడు దుర్యోధనుడు. పెద్దపులిలాగ శిఖండిని వెంటదరిమాడు ద్రోణుడు. దాంతో కౌరవసేన యీవత్తూ పొలికేకలు వేస్తూ విరగబడింది. అటు పాండవులూ తిరగబడ్డారు. పెద్ద దొమ్మీయుద్ధం జరిగిపోయింది. ఘోరంగా తయారయింది రణరంగం.

ధూళి మేఘం. కత్తులూ మొదలైన ఆయుధాల తళతళలు మెరుపులు. ధనుష్టంకారాలు ఉరుములు. నెత్తురువానకి సరిగ్గా ఇవన్నీ సరిపోయాయి. పోగులుపడ్డ గుర్రాల పేగులూ, ఏనుగుల పీనుగులూ, రక్తాలతో తడిసిన తెల్లబట్టలూ, ప్రాణాలు బలిపెట్టిన భటుల కళేబరాలూ — అబ్బ, దారుణంగా వుంది రణస్థలం.

ఉభయ సైన్యాలూ గావుకేకలు వేస్తూ నరుక్కుంటూవుంటే, బాణాలు గుప్పుకుంటూ వుంటే, గదలతోనూ తోమరాలతోనూ

కొట్టుకుంటూ వుంటే దిక్కులు గడగడలాడాయి. ఆకాశంమీద గుంపు గుంపులయి చూస్తూవున్న దేవతలలోనూ కోలాహలం బయలు దేరింది.

అటు భీముడూ, ఇటు భీష్ముడూ ఇద్దరూ రెండు కంచుబురుజుల్లాగ కాశారు. భీముడికి అర్జునుడు దన్నయాడు. భీష్ముడికి ద్రోణుడు దన్నయాడు. ఎవరి పరాక్రమం వారు ప్రదర్శించారు.

కళింగుల ఏనుగుసేన భీముడిమీదికి రెచ్చగొట్టాడు దుర్యోధనుడు. ఇదే సమయమని దుర్యోధనుడి తమ్ములు యావన్మందీ భీముణ్ణి చుట్టుముట్టారు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కళింగగజసేనా, నీకుమాళ్ళూ — ఇంతమందీ భీముడిమీద పడడంచూస్తే పెద్ద పర్వతంమీద దొంతర దొంతరలయి మేఘాలు కమ్మేస్తే ఎలా అవుపిస్తుందో అలా అవుపించింది.

గాండీవం మోగిస్తూ పెనుగాలిలా చెలరేగిపోయాడు అర్జునుడు. అంతమందినీ రొప్పిరొప్పి పడమోది వొదిలిపెట్టాడు. కౌరవకుమాళ్ళ రథాలూ, కాళింగుల ఏనుగులూ అర్జునుడిముందు అరనిమిషమైనా ఆగలేకపోయాయి. వెనక్కి తిరిగిపోయి వెర్రిపరుగులు తీశాయి. ఇక తక్కిన బలగం సంగతి చెప్పేదేముంది! ముచ్చెమట్లు పోసుకుని భీష్ముడి వెనక్కి పారిపోయింది.

లేనిధైర్యం తెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. చెయ్యివిసిరి మళ్ళీ సైన్యం రెచ్చగొట్టాడు. ఉత్సాహం కలిగించి హెచ్చరించాడు. దాంతో కాంభోజసైన్యమూ, గోపాలసేనా, సింధు గాంధార సైన్యాలూ, త్రిగర్త కళింగ సేనలూ వేసుకుని శకునీ, జయద్రథుడూ పదండంటే పదండంటూ పాండవులమీదికి బయలుదేరారు. వాళ్ళకి దన్నుగా దుశ్శాసనుడూ బయలుదేరాడు. ఇంతమందీ వెళ్ళి భీముణ్ణీ, అర్జునుణ్ణీ ముట్టడించారు.

భీమార్జునులకి దన్నుగా ధర్మరాజు వచ్చాడు. అతడితో చేది, కాశి, కరూశ, పాంచాలసేనలతో ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన రాటుదేరిన రథికులూ ఎత్తివచ్చారు.

విందుడూ అనువిందుడూ కాశీరాజుతో కలబడ్డారు. జయద్రథుడు భీముడితో కలబడ్డాడు. వికర్ణుడు సహదేవుణ్ణి ఢీకొన్నాడు. చిత్రసేనుడు శిఖండిమీదికి వెళ్ళాడు. దుర్యోధనుడు విరాటరాజుతో పోరాడాడు. త్రిగర్తులు నకులుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. ద్రోణుడు చేకితానుడు మీదికీ, సాత్యకిమీదికీ వురికాడు. కృపుడూ కృతవర్మా కలిసి ధృష్టద్యుమ్నుడిమీద పడ్డారు. అభిమన్యుడు శల్యుడి మీదికీ, కేకయులమీదికీ వచ్చాడు. ధృష్టకేతుడూ, ఘటోత్కచుడూ సీకొడుకుల మీద విరుచుకుపడ్డారు. ధర్మరాజూ శల్యుడూ కలబడ్డారు.

ఇలా ఉభయులూ సంకులసమరం లంకించుకున్నారు. శస్త్రానికి శస్త్రం, ఆయుధానికి ఆయుధం, బాణానికి బాణం తగిలి మంటలు పుట్టి ఆకాశంమీదికి పరిగెత్తేవి. మధ్యాహ్నసూర్యుడి కిరణాలిని పారదోలుతున్నాయా అన్నట్టు వుండేవి. రథాలు గుద్దేసి తుళ్ళిపోయి దొర్లిపోతూ వుండేవి ఏనుగులు. ఏనుగులు తొండాలతో పట్టిలాగేసి విసిరేస్తూవుంటే నుంపిండయిపోతూ వుండేవి రథాలు. గుర్రాలు తొక్కేస్తూవుంటే వాటి డెక్కల్లోపల నలిగిపోతూ వుండేవాళ్ళు కాలిబంట్లు. భటులు బాదేస్తూ, నరికేస్తూవుంటే రక్తాలు వరదలు కడుతూ పరిగెడుతూవుండేవి గుర్రాలు. ఇలా యుద్ధరంగం యావత్తూ మహా బీభత్సమయిపోయింది. అదంతా చూసి దేవతలవాళ్ళుకూడా జలదరించింది. అందులో భీముడికి పట్టపగ్గాలే లేకపోయాయంటే నమ్మాలి. అలావిజృంభించాడతడు. అతడి వడితనానికి ఎక్కడలేని కోపమూ పొడుచుకు వచ్చింది భీష్ముడికి. ఎన్నో అన్ని బాణాలు కొట్టాడతడిమీద. ఒళ్ళంతా రక్తాలు కారేటట్టు చేసేశాడు. అది

చూశాడు సాత్యకి. ఏనుగుకి బరికోల చూపిస్తే ఎలా కోపం వస్తుంది, అదిగో అలా కోపంవచ్చిం దతడికి. దారుణమైన బాణాలతో భీష్ముణ్ణి కొట్టడ మారంభించా డతడు. దాంతో మరింత వొళ్ళు మండింది భీష్ముడికి. బాగా వూనిపెట్టి, వొక్కబాణం వేశాడతడు. సాత్యకి సారథి తల ఎగరకొట్టేశాడు. సారథి లేకపోయేసరికి చుక్కాని లేని వోడలా అయిపోయింది సాత్యకి రథం. దారీ తెన్నూ లేకండా ఎటుపడితే అటే పరిగెత్తాయి గుర్రాలు.

"మళ్ళించండి ! మళ్ళించండి ! రథం ! పట్టుకోండి ! అడ్డుకోండి ! పరిగెత్తండి ! తడబడిపోతున్నాడు సాత్యకి వేగం. వేగం రథం నిలవరించండి !" – పాండవసేనలో ఇవే కేకలు చెలరేగాయి. సారథిలేని రథంతో వున్న సాత్యకిమీద చెయిచేసుకోలేదు భీష్ముడు. అతణ్ణి వొదలేసి పాండవసైన్యం చెండాడడం ప్రారంభించా డతడు.

అప్పుడు విరాటరాజు కాలయముడిలాగ నిప్పులు కక్కుతూ పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. రెప్పపాటులో భీష్ముడిమీద మూడు దారుణమైన బాణాలు కొట్టాడు. తడుముకోకండా వెంటనే అతడి గుర్రాలనీ కొట్టాడు. భీష్ముడుమాత్రం వూరికే పోయేవాడా ? గబా గబా పది బాణాలువేసి విరాటరాజుని రక్తస్నానం చెయించిమరీ వొదిలిపెట్టాడు.

అంతలో అర్జునుడు భీష్ముడిమీదికి రథం వురికించబోయాడు. అడ్డంగా వెళ్ళాడు అశ్వత్థామ. ఆరుబాణాలు అర్జునుడిమీద నాటించాడు. నవ్వుతూ వొకేవొక్కబాణం వేశాడు అర్జునుడు. అశ్వత్థామ ధనుస్సు రెండుముక్కలయి వూరుకుంది. చప్పున మరో ధనుస్సు తీశాడు అశ్వత్థామ. విడుపూవిరామంలేకండా బాణాలు గుప్పించాడు. అర్జునుణ్ణీ, అతడిసారథి శ్రీకృష్ణుణ్ణీ వొళ్ళుమంటలుచ్చుకున్నట్టుచేశాడు.

అర్జునుడి కళ్ళకొనలు కెంపులు మెరిశాయి. ఆ మెరుపులతో బాణాలున్నూ పరిగెత్తాయి. గాండీవం గర్జించింది. అశ్వత్థామ కవ

చం చీలికలయింది. అతడి శరీరం రక్తాలు వరదలు కట్టింది. చలించ లేదు అశ్వత్థామ. ధనుస్సు కిందపెట్టలేదు. బాణవేగం తగ్గించలేదు. గురుపుత్రుడు చావుదెబ్బలు తినేశాడు కదా! అని జాలీ, అయినా పౌరుషం వొదలలేదు కదా అని మెప్పూ - రెండూ కలిగాయి అర్జునుడి హృదయంలో. "బ్రాహ్మడితో ఇంతెందుకు పోసిస్తూ" అనుకుంటూ మరోతట్టు రథం మళ్ళించాడతడు.

అర్జునుడు అటు మళ్ళగానే ఇటు భీష్ముడిమీద వురకబోయాడు భీముడు. అడ్డంగా వెళ్ళి అయిదు బాణాలతో కొట్టి అతడి వొళ్ళు చీలికలయినట్టు చేశాడు దుర్యోధనుడు. జూలు లాగిన సింహంలా తిరగబడ్డాడు భీముడు. అంతకి రెండింతలు తగిలించాడు దుర్యోధనుడి మీద. మహారాజా, ఇద్దరూ నిప్పులుకుమాళ్లు. సమ ఉజ్జీలు. ఇద్దరూ వొకళ్ళని వొకళ్లు బాణాలతో కొట్టుకుంటూ వుంటే, హోరాహోరీ పోరాడుతూవుంటే, చూస్తూవున్న జనం ఏమన్నారో విను-"శత్రువు లనే చీకట్లు పారదోలడానికి ఇద్దరూ సూర్యులలాంటివాళ్ళు. ఇలాంటి వాళ్ళు దెబ్బలాడుకుంటున్నారూ అంటే దీనంతటికీ ధృతరాష్ట్రుడి బుద్ధి తక్కువా, అతడి దుష్కర్మమైన లోభగుణమూ మాత్రమే కారణం" అన్నారు.

చిత్రసేనుడూ, పురుమిత్రుడూ, భీష్ముడూ దుర్యోధనుడితో కలిశారు. భీముణ్ణి చుట్టుముట్టారు. అప్పుడు అల్లెతాడు మోగిస్తూ అడ్డంగా వచ్చిపడ్డాడు అభిమన్యుడు. తళతళా మెరిసిపోతూవున్న ఏడు బాణాలు పురుమిత్రుడిమీద తగిలించాడు. డబ్బయి బాణాలు భీష్ముడి మీద వేశాడు. చిత్రసేనుడిమీద పది బాణాలుకొట్టి అతడి వొళ్ళంతా మంటలు పుట్టించాడు. తమని ఎన్ని బాణాలతో కొట్టాడో అన్ని బాణా లతోనూ అతణ్ణి కొట్టారు పురుమిత్రుడూ చిత్రసేనుడున్నూ. ఉగ్ర మైన కొత్తకొత్త బాణాలు ఎన్నోఅన్ని అభిమన్యుడిమీద నాటిం

చాడు భీష్ముడు. ఇంతమందినీ వూపేస్తూ యుద్ధ చేశాడు అభిమన్యుడు. చిత్రసేనుడి విల్లు విరిచేశాడు. అతడి గుర్రాలు కొట్టేశాడు. అతడి కవచం చీలికలు చేసేశాడు. శరీరం తూంట్లు తూంట్లు చేసేశాడు.

కౌరవరాజకుమార్లు అంతమందీ వొక్కసారి అభిమన్యుడిమీద పడ్డారు. శరవర్షం కురిపించి అతణ్ణీ అతడిరథాన్ని ముంచేశారు. అమాంతంగా ఉగ్రుడే అయిపోయాడు అభిమన్యుడు. మంచి ఎండా కాలంలో బాగా ఎండినఅడివినిముట్టుకున్న దావాగ్నిలాగ బాణాగ్నితో వాళ్ళని కాల్చెయ్యడం మొదలెట్టాడు. గుర్రాలు వురికిస్తూ, ప్రళయ తాండవం చేసే శివుడిలాగ యుద్ధరంగంలో వీరనృత్యం చెయ్యడతడు. అతణ్ణిచూసి శత్రువులు కూడా ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు.

అభిమన్యుడూ లక్ష్మణకుమారుడూ

అలా రెచ్చిపోయి కౌరవసేన చించిచెండాడుతున్నాడు అభిమన్యుడు. అమాంతంగా అతడి ఎదటికి వెళ్ళాడు లక్ష్మణకుమారుడు. ఇలా వెళ్ళాడో లేదో ఎన్నో అన్ని బాణాలు రువ్వాడు అభిమన్యుడిమీద. అరికాలిమంట మరింత నెత్తికెక్కించి అభిమన్యుడికి. గట్టిగట్టి బాణాలు సంధించాడతడు. లక్ష్మణుడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. అతడి సారథినీ చంపేశాడు. రథంలేకండా అయిపోయాడు లక్ష్మణుడు. అయినా జంకలేదతడు. శక్తితీసి అభిమన్యుడిమీద విసిరాడు. దానిని సగంలోనే తెగేశాడు అభిమన్యుడు. ఆ వూపుని లక్ష్మణుణ్ణి చావు దెబ్బలుకొట్టేశాడతడు. హరిబ్రహ్మాదులయినా అడ్డలేరన్నట్టున్నాడతడు. అంతలో చప్పున రథం పరిగెత్తించుకు వచ్చాడు కృపాచార్యులు. లక్ష్మణకుమారుణ్ణి తన రథంమీద తప్పించుకు వచ్చేశాడు. అదంతా దుర్యోధనుడి కళ్ళముందే జరిగిపోయింది.

అప్పుడు మన యోధులందరినీ హెచ్చరిస్తూ విజృంభించాడు భీష్ముడు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ, పదాతులూ – వీళ్ళందరితోనూ నేల నేలంతా మేఘాలు కప్పిన ఆకాశంలా అవుపించింది. యుద్ధవిద్యలో రాటుదేరిన సాత్యకి అటు విజృంభించాడు. అద్భుతమైన హస్తలాఘవం ప్రదర్శించాడతడు. బాణం తియ్యడం, సంధించడం, విడిచిపెట్టడం – ఊహించలేనంత వడితనం చూపెట్టాడు. పుంఖానుపుంఖాలు, బాణాలు వేసి కౌరవసేన నుఱుమాడడ మారంభించాడు. నెయ్యి పోసిన అగ్నిహోత్రుడిలా మండిపోతూ వెళ్ళి సాత్యకిని ముట్టడించాడు భూరిశ్రవసుడు. ప్రళయాగ్నిశిఖలవంటి బాణాలు లెక్కాజమా లేకండా కుమ్మరించాడు. దాంతో సాత్యకితో వున్న యోధులు భయపడిపోయి వెనక్కితగ్గేశారు. సాత్యకి కుమాళ్ళు పదిమందీ ధైర్యంతో వచ్చి భూరిశ్రవసుణ్ణి ఎదిరించారు. "ఇదిగో, భూరిశ్రవసా! నీతో చెయ్యీ చెయ్యీ కలపాలని సరదాపడే వచ్చాం మేము. మాలో ఎవణ్ణయినా వొకణ్ణి కోరుకో. సరాసరి యుద్ధంచేద్దాం" అంటూ కవ్వించారతణ్ణి.

వాళ్ళని చూసి పకపకా నవ్వాడు భూరిశ్రవసుడు. "అబ్బాయిలూ, మీలో వొక్కొక్కరూ అయితే నా బాణాలముందు తట్టుకోలేరు. అంచేత చేవంటూ వుంటే పదిమందీ కలిసి రండి. నాచేతేదో చూద్దురు కాని" అన్నాడతడు.

మట్టమధ్యాహ్నమయింది. సాత్యకి కొడుకులు పదిమందీ భూరిశ్రవసుడిమీద విరుచుకుపడ్డారు. బాణవర్షం కురిపించారు. అవన్నీ దూరంనించే ముక్కముక్కలు చేసి కొట్టేశాడు భూరిశ్రవసుడు. పైగా పదిమందినీ బాణాలతో ముంచెత్తి వొదిలిపెట్టాడు. మరింత రెచ్చిపోయారు సాత్యకికొడుకులు. ఎన్నో అస్త్రబాణాలు వేసి భూరిశ్రవసుణ్ణి ముచ్చెమటలు పోయించారు. ఆ వూపుతో అతణ్ణి హతమార్చెయ్య

డానికే పూనుకున్నారు వాళ్ళు. పట్టలేనంత కోపం వచ్చింది భూరిశ్రవసుడికి. పది బాణాలు కొట్టి పదిమంది బాణాలూ పుటుకుపుటుకు మనిపించేశాడు. అంతతోనూ ఆగలేదతను. తళతళమంటూవున్న పదే పది బాణాలు కొట్టాడు. పదిమంది తలకాయలూ తెగనరికేసి, భూదేవికి బలిపెట్టేశాడు. గావుకేకలు వేసి కోలాహలం చేశారు కౌరవులు.

కళ్ళ ఎదట కుమాళ్ళహత్య చూశాడు సాత్యకి. దుఃఖంతోనూ, కోపంతోనూ నిలువునా వణికిపోయాడతడు. ముందూ వెనకా కనబడలేదతడికి. ఉన్న పళాన రథం పురికించాడు. భూరిశ్రవసుడి రథానికి గుద్దించాడు. నొగతో నొగ రాపాడించి భూరిశ్రవసుడి సారథిని చంపేశాడు. అతడి గుర్రాలు నరకేశాడు. భూరిశ్రవసుడు మాత్రం సామాన్యుడా? అతడూ అలాగే సాత్యకి సారథిని చంపేశాడు. అతడి గుర్రాలూ కూల్చేశాడు. ఇద్దరికీ రథాలు లేవిప్పుడు. కత్తులూ, డాళ్ళూ పట్టుకుని ఇద్దరూ రథాలమీంచి కిందికి దూకేశారు. ప్రాణాలమీద ఏదో జరిగిపోతుంది. అంతలో చర్రున భీముడు పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. సాత్యకిని తన రథంమీద పట్టుకుపోయాడు. ఇటు దుర్యోధనుడూ చప్పున వెళ్ళాడు. భూరిశ్రవసుణ్ణి రథంమీద పెట్టుకు తీసుకు వచ్చేశాడు.

అలపొద్దు వేళ అయింది. వాలిపోతూవున్న సూర్యుణ్ణి చూశాడు అర్జునుడు. "పొద్దు గుంకిందో వెళ్ళిపోతారు శత్రువులు" అంటూ గాండీవం మోగించాడు. కనపడ్డ కౌరవుణ్ణల్లా కాజెయ్యడం మొదలెట్టాడు. సహించలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. పాతికవేల మంది రథికుల్ని రెచ్చగొట్టి అర్జునుడిమీద కలబడ్డాడు. అన్నివేల మంది రథికులూ వెళ్ళడమేమో వెళ్ళారు. అంతే అర్జునుడి బాణాగ్నిలో మిడతలలాగ మాడిపోయి పూరుకున్నారు. నడుం విరిగిపోయినట్టయిపోయింది కౌరవసేనకి.

సూర్యుడి కిరణాలు సన్నగిల్లుతూ వచ్చాయి. అంతకంతకీ ఎర్రదనం అధికమయింది. పడమటికొండశిఖరం మీదికి వెళ్ళా డతడు. "సాయంత్రమయిపోయింది" — గుంకిపోతూవున్న సూర్యుణ్ణి చూసి అన్నాడు భీష్ముడు "మన వాహనాలున్నూ బాగా అలిసిపోయాయి. ఇంకా యుద్ధం చెయ్యడం శ్రేయస్కరంకాదు. ఇంతతో ఆపుదాం" అంటూ ద్రోణుడూ మొదలైన నాయకుల్ని హెచ్చరించాడు. "సైన్యాలు మళ్ళించండి" అని ఆదేశించాడు.

ఉభయ పక్షాలలోనూ ఎవళ్ళమట్టుకు వాళ్ళకే తృప్తిగావుంది అవాళటి యుద్ధం. దివిటీలు వెలిగాయి. రెండుసేనలూ తమతమ శిబిరాలికి వెళ్ళిపోయాయి ఇటుమన కౌరవ శిబిరంలోనూ, అటు పాండవ శిబిరంలోనూ ఆ రాత్రి సందడిగానే వుంది. సంగీతకాలక్షేపాలూ, సాహిత్యగోష్ఠులూ, రకరకాల సమావేశాలూ వినోదాలూ జరుపుకుంటూ సంతోషంతో ఆ రాత్రి గడుపుకున్నారు.

ఆరో రోజు

ఐదో రోజు రాత్రి అలాగడిచింది. మర్నాడు తెలతెలవారేసరికి ఉభయశిబిరాల్లోనూ ఉత్సాహం గుబగుబలాడింది. యుద్ధవాద్యాలు మోగాయి. రథాలూ గుర్రాలూ ఏనుగులూ సిద్ధంచేసుకుంటూ, పరస్పరం పిలుచుకుంటూ చెప్పలేనంత సందడి చేశారు సైనికులు.

సేనాపతి ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణిపిలిచి మకరవ్యూహం పన్నమన్నాడు ధర్మరాజు. వెంటనే యావన్మందీ సంతోషించినట్టు మకరవ్యూహం పన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. మకరవ్యూహానికి అర్జునుడూ, ద్రుపద మహారాజూ శిరస్సయారు. నకుల సహదేవులు కన్నులయారు. భీముడు నోరయాడు. అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికొడుకులూ, ఘటోత్కచుడూ గండస్థలమయారు. సాత్యకీ ధర్మరాజూ కంఠమయారు. పెద్ద సేనతో

కలిసి ధృష్టద్యుమ్నుడూ విరాటరాజూ వెన్నయారు. కేకయరాజులు అయిదుగురూ ఎడమభాగమయారు. ధృష్టకేతువూ, చేకితానుడూ కుడిభాగమయారు. కుంతిభోజుడూ, శతానీకుడూ మొల అయారు. శిఖండీ, ఇరావంతుడూ తోక అయారు.

పాండవుల మకరవ్యూహానికి ప్రతిగా ఆలోచించి క్రౌంచ వ్యూహం పన్నాడు భీష్ముడు. దానికి తానూ ద్రోణాచార్యులూ చుంచువు. కృపాచార్యులూ అశ్వత్థామా కళ్ళు. కృతవర్మా, కాంభోజరాజూ, బాహ్లీకుడూ తల. శూరసేనుడూ, దుర్యోధనుడూ కంఠం. సౌవీరులూ, భగదత్తుడూ గుండె. విందానువిందులూ, త్రిగర్త సేనతో సుశర్మా ఎడమరెక్క. యవన, శక, చూలికులు కుడిరెక్క. శ్రుతాయువూ, భూరిశ్రవసుడూ తోక

ఇలా కురు పాండవసేనలు రెండూ వ్యూహాలు పన్నుకుని యుద్ధానికి నడిచాయి. శంఖాలు వురిమాయి. భేరీలు మోగాయి. అవన్నీ భూమీ ఆకాశం బద్దలు చేస్తున్నాయా అనిపించాయి. సూర్యోదయం అవుతూ అవుతూ వుండగా ఆరంభమయింది యుద్ధం. రథాలమీంది రథికులు గజయోధులతో కలబడ్డారు. గజయోధులు రథికులమీద విరుచుకుపడ్డారు. రౌతులూ రౌతులూ ఢీకొన్నారు. రథికులు రౌతులమీద దాడిచేశారు. రథికులూ, రౌతులూ ఏనుగుసేన నెదిరించారు. రథికులూ, గజయోధులూ రథాలమీదా, గుర్రపు దళాలమీద పడ్డారు రథికులు పదాతులమీదకి వురికారు. పదాతులు రౌతులమీది కురికారు. ప్రాణాలమీద ఆశ వొదిలేసి ప్రతీవాళ్ళూ హోరాహోరి పోరాడారు.

భీముడూ, అర్జునుడూ, నకులుడూ, సహదేవుడూ మొదలైన మహాయోధులు ఎక్కడికక్కడ రక్షిస్తూవుంటే నక్షత్రాలతో వెలిగే రాత్రిలాగ ఎంచక్కానో అలరించింది పాండవసేన. భీష్ముడూ,

కృపుడూ, ద్రోణుడూ, శల్యుడూ, దుర్యోధనుడూ మొదలైన మహా వీరులు కాపాడుతూవుంటే గ్రహాలతోవున్న ఆకాశంలా కనిపించింది కౌరవసేన.

అప్పుడు ద్రోణుడి ఆటోపానికి అడ్డూ ఆపూ లేకపోయింది. పట్టపగ్గాలు లేకండా పాండవసేనమీాద విరుచుకుపడ్డా డతడు. అది సహించలేకపోయాడు భీముడు. ఉద్ధృతంగా ద్రోణుడి బలగంమీాదికి రథంపరిగెత్తించాడు. భీముడిదెబ్బలు తట్టుకోలేకపోయింది ముందున్న ద్రోణసైన్యం. వెనక్కి తగ్గేసింది. పలాయనమున్నా చిత్తగించింది. బాగావొళ్ళు మండింది ద్రోణాచార్యులికి. తొమ్మిది తొమ్మిది బాణాలు కొట్టి నొప్పించాడు భీముణ్ణి. చురచురలాడింది భీముడికి. మంచి దారైన బాణమొకటి తీసిపెట్టి వాదిలా డతడు. ద్రోణుడి సారథిని తారుమనిపించేశాడు. చప్పున పగ్గాలు స్వయంగా పుచ్చుకున్నాడు ద్రోణుడు. పిసరంతా చలించలే దతడు. సాహసంగా శత్రు సేనమీాదికి రథం పరిగెత్తించాడు.

అంతలో అందుకున్నాడు భీష్ముడు. ద్రోణుడితో కలిసి కేకయులమీాద పడ్డాడు. పెద్ద గాలివీస్తే మేఘాలు ఎలా పరిగెడతాయి, అదిగో అలాగ భీష్మద్రోణులు విజృంభించేసరికి పరుగుచ్చుకున్నారు కేకయులు. వాళ్ళతో సృంజయులు కూడా పుంజాలు తెంపుకు పరిగెత్తారు. భీముడు మరింత పేట్రేగిపోయాడు. అతడి చేతిలో నేలమట్ట మయిపోతూ వచ్చింది మన కౌరవసేన.

అటు ధర్మరాజూ, ఇటు దుర్యోధనుడూ చేతులు విసిరి తమ తమ సైన్యాలు పురికొల్పారు. హాలో అంటే హాలో అని రెండు సేనలూ విజృంభించాయి. ఉప్పొంగిన రెండు సముద్రాల్లాగ వొక దానిమీాద వొకటి విరుచుకు పడ్డాయి.

ధృతరాష్ట్రుడు: సంజయా, మన బలగంలో కావలిసినంతమంది మహారథు లున్నారు. అయినా పాండవుల్ని గెలవలేకపోతున్నారంటే ఇంతకంటె చిత్ర మే ముంటుంది! అంతా దైవమాయ. ఇలా అవుతుందనీ పోరిపోరి ఆనాడే చెప్పాడు విదురుడు. ఏంలాభం! దురాత్మగుడు చెవినిపెట్టాడు కాదు దుర్యోధనుడు. కర్మం ఎటు వెళుతుందో బుద్ధీ అటే వెళుతుంది. విధి తప్పించడం ఎవరితరం! ఎలా అవాలని వుంటే అలాగే అవుతుంది.

సంజయుడు: మంచీ చెడ్డా ఎరగనివాడు నీకొడుకు. తెలిసి తెలిసీ అతణ్ణి అనడం దేని కంటాను! అవాళ మనం ఉపేక్షించామే, అదిగో ఆ జూద మే ఇవాళ ఈకయ్యమయి ప్రత్యక్షమయింది. ఇప్పుడు మొత్తుకుంటే మాత్రం ఏంలాభం? ఊరుకో. నిబ్బరం తెచ్చుకుని యుద్ధం విను.

అలా నలిరేగిపోయిన భీముడు మనవాళ్ళని తరిమి కొడుతూ సముద్రంలాంటి మన సేనంతా రెండుపాయలు చేసేశాడు. వ్యూహం లోపలికి చొచ్చుకు వచ్చేశాడు. దుశ్శాసనుడూ, దుర్విషహుడూ, దుర్మదుడూ, దుస్సహుడూ, జయుడూ, జయత్సేనుడూ, వికర్ణుడూ, చిత్రసేనుడూ, సుదర్శనుడూ, చారుమిత్రుడూ, సువర్మడూ, దుష్కర్ణుడూ వొక్కదగ్గిరే వున్నారు. చూసి వాళ్ళదగ్గిరికే భీముడు పరిగెత్తాడు.

"ఇదిగో భీముడు." "ఒంటరిగా దొరికాడు." "పాదు కదలకండా చంపేద్దాం" అంటూ గబగబా సర్దుకున్నారు వాళ్ళు. ఒకళ్ళనొకళ్ళు పేరుపేర పిలుచుకున్నారు. చతురంగబలాలతో కూడా భీముణ్ణి చుట్టుముట్టారు. ప్రళయకాలసూర్యుణ్ణి ఉగ్రమైన గ్రహాలు చుట్టవేస్తే ఎలా వుంటుందో అలా అనిపించిం దప్పుడు. నీకుమాళ్ళు తనని అలా చుట్టుముట్టడం చూసి పండుగులా ఉప్పొంగాడు భీముడు. "ఇదిగో ఇక్కడే రథం నిలబెట్టు" అని తన సారథిని విశోకుణ్ణి ఆదే

శించాడు గద పుచ్చుకుని రథంమీంచి వొకటే దూకు దూకాడు. ప్రళయ యముడి లాగ నీకుమాళ్ళ సైన్యంమీద వాలాడు. ఏనుగుల కుంభస్థలాలు పగలగొట్టాడు. తొండాలు తునకలు చేశాడు. జేగురు సెలవళ్ళతో కొండలు కూలిపోతూవుంటే ఎలావుంటుందో అలాగ అవి రక్తాలు కార్చుకుంటూ కూలిపోయాయి. అతడు గద తిప్పుతూ వుంటే కళ్ళుమూసుకుపోయాయంటే నమ్ము. పచ్చడిపచ్చడి అయి పోతూవుండేవి ఏనుగులు. గుర్రాలూ, పదాతులూ చెప్పే అక్కరలేదు. పిసరంత దయా దాక్షిణ్యమూ లేకండా వీరవిహారం చేశాడు భీముడు. అతడి సంహారక్రీడ చూసి మాకళ్ళనే మేం నమ్మలేకపోయాం. అంత ఘోరమైంది అతడి పరాక్రమం.

“భీముణ్ణి లెక్కా జమాలేని సైన్యాలు ముట్టడించాయి” - ఈమాట ధృష్టద్యుమ్నుడి చెవిలో పడింది. అంతవరకూ ద్రోణాచార్యులతో పోరాడుతున్నా డతడు. భీముడిమాట వినగానే అతడి మనస్సు కలుక్కుమంది. ద్రోణుణ్ణి వొదిలేసి భీముడితట్టు పరిగెత్తించాడు రథం. భీముడిరథం చూశాడు. రథంమీద భీముడు లేడు. ఒట్టిరథమే వుంది. అతడి గుండెలో రాయిపడింది. పెదవులు ఎండి పోయాయి. దుఃఖం ముంచుకువచ్చింది.

“విశోకా! విశోకా! భీముడేడీ? ఎక్కడ? మరేం ప్రమాదం రాలేదుకదా! అతడికే ఏమన్నాఅయితే ఏంగతి! నిజంగా నాప్రాణాలుండవు. చెప్పూ! భీముడెక్కడ?”- తడబడిపోతూ గద్గదకంఠంతో విశోకుణ్ణి అడిగాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

“భీముడికి ప్రమాదమేమిటి?” అన్నాడు విశోకుడు — “ధృతరాష్ట్రుడి కొడుకులున్నారే దుశ్శాసనుడూ వాళ్ళూ, వాళ్ళంతా గదలూ అవీ పుచ్చుకుని వొక్కసారి చుట్టుముట్టారు. దాంతో నన్ను ఇక్కడే వుండమని గదపట్టుకుని రథందిగేశాడు భీమసేనుడు. లేళ్ళమీదపడ్డ

సింహంలాగ అదిగో అక్కడ వాళ్ళవని పట్టిస్తున్నాడు. వీర విహారం చేస్తున్నాడు'' అన్నాడు.

"ఒక్కడూ అతగాడు వ్యూహంలోకి చొచ్చుకుపోయి పోరాడు తున్నాడూ! నేను పూరికే ఇవతలవుంటే ఏమంటుంది లోకం!'' అంటూ విశోకుడు చూపినతట్టు రథం పోనిచ్చాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. దారికడాకూ కూలిపోయిన ఏనుగులు దొర్లుతున్నాయి. వాటినిపట్టే భీముడు వెళ్ళినదారి తెలుసుకున్నాడతడు. ఆ దారినే రథం పరిగెత్తించాడు. తిన్నగా వెళ్ళి భీముడిదగ్గిర ఆగాడు. గదపట్టుకుని కౌరవసైన్యం నుకుమేస్తున్నాడు భీముడు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ పచ్చడి పచ్చడి అయిపోతున్నారు. కుప్పలు కుప్పలు కూలిపోతున్నారు అయినా వేలకి వేలు వచ్చి అతడిమీద పడుతూనే వున్నారు. ఊపిరిసలపకండా చేస్తూనే వున్నారు.

"ఇదిగో, నేనూ వచ్చాను. కానీ. ఏం వరవాలేదు. నేనూ నావంతు నంజుకుంటాను వీళ్ళని'' అంటూ మనసేనమీదపడ్డాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

"ఈ దుర్మార్గుణ్ణి ముట్టడించండి. భీముడికి భయపడకండి. అతడి కావరం వొదలగొట్టండి'' - రథికుల్ని హెచ్చరిస్తూ కేకలు వేశాడు దుర్యోధనుడు. రారాజు హెచ్చరించడంతోనే నీకుమాళ్ళూ, తక్కిన యోధులూ అందరూ వొక్కపెట్టుని విరగబడ్డారు. అప్పుడు ధృష్టద్యుమ్నుడు ఏం చేశాడో తెలుసా? లోగడ ద్రోణాచార్యుల దగ్గిర సంపాదించిన సమ్మోహనాస్త్రం తీసి ప్రయోగించాడు. దాంతో మనవాళ్ళు యావన్మందీ తెలివితప్పిపోయారు. ఎక్కడివాళ్ళక్కడ బొమ్మల్లాగ కదలకండా వుండిపోయారు. రవంత అవకాశం దొరికింది భీముడికి. చప్పున దగ్గిరేవున్న వొక మంచినీళ్ళమడుగు దగ్గిరికి వెళ్ళాడు.

చల్లనినీళ్ళు కడుపారా తాగేసి దాహం తీర్చుకున్నాడు. నిమిషాల మీాద తిరిగివచ్చి ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి కలుసుకున్నాడు.

దృష్టద్యుమ్నుడు తనని వొదిలేసి భీముడితట్టు వెళ్ళడంతోనే కొంత అవకాశం చిక్కింది ద్రోణాచార్యులికి. అప్పుడు ద్రుపదమహా రాజుమీాదికి రథం మళ్ళించాడతడు. నవ్వుతూ అతడిమీాద శరవర్షం కురిపించాడు. అసలే పూర్వవిరోధం మండుతూవుంది. అంచేత అడ్డూ ఆపూ లేని రోషంతో వెంటపడ్డాడు ద్రోణుడు. భయపడిపోయాడు ద్రుపదుడు. పుంజాలు తెంపుకుని ఆదేపారిపోవడం పారిపోయాడు. ద్రుపదుడు పారిపోతూవుంటే గట్టిగా శంఖం పూరించాడు ద్రోణుడు. అలా ద్రుపదుణ్ణి తరిమేసి మళ్ళీ ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి వెదికాడతడు. కౌరవకుమాాళ్ళమీాద అతడు సమ్మోహనాస్త్రం వేశాడని విన్నాడు. ఉత్తరక్షణంలో అక్కడికి రథంపరిగెత్తించుకువచ్చి వాలాడు. ఏముంది, మనవాళ్ళంతా మూర్ఛావస్థలో వున్నారు. తక్షణం ప్రజ్ఞాస్త్రం ప్రయోగించాడతడు. దాంతో ఎక్కడివాళ్ళక్కడ నిద్రలేచినట్టు తెలువుకున్నారు. పోయినప్రాణాలు వచ్చినట్టయాయి. మళ్ళీ అందరూ యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు. ద్రోణుడితో కలిసి భీముడిమీాదికీ ధృష్ట ద్యుమ్నుడిమీాదికీ ఎగబడ్డారు.

"ఇదిగో, అభిమన్యుణ్ణి ముందుపెట్టుకుని వెళ్ళి భీముడికీ ధృష్ట ద్యుమ్నుడికీ సాయంచెయ్యండి" అంటూ ద్రౌపది కుమాాళ్ళనీ, కేక యుల్నీ, ధృష్టకేతుణ్ణీ పంపాడు ధర్మరాజు. ధర్మరాజు నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది, ఆపన్నెండుగురూ సైన్యాలతో వెళ్ళి భీముడితోనూ, ధృష్టద్యుమ్నుడితోనూ కలిశారు.

"భీమన్నా, నువ్వు ఇలా కిందనిలబడి యుద్ధం చెయ్యడం బాగు లేదోయి" అంటూ కేకయరాజుల్లో వొకరి రథం మీాదికి అతణ్ణి పంపించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

మట్టమధ్యాహ్న మయింది. నడినెత్తి సూర్యుడిలాగే భీష్ముడు తనప్రతాపం పాండవసేనమీద చూపించాడు. తన బాణాలతో శత్రుసేన మాడ్చెయ్యడ మారంభించాడు.

వజ్రాస్త్రం ప్రయోగించి తనమీదికి వస్తూవున్న ద్రోణాచార్యున్ని అమాంతంగా ఎదిరించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఎదటికి రాగానే అతడి ధనుస్సు ఫెళ్ళుమనిపించాడు ద్రోణుడు. చప్పున మరొకధనుస్సు తీశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. బాణంమీద బాణం— ఏడు బాణాలు వేసి చురచుర మనిపించాడు ద్రోణుణ్ణి. దాంతో రుద్రుడే అయిపోయాడు ద్రోణుడు. ఘోరంగా నాలుగే నాలుగు బాణాలు కొట్టాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి నాలుగుగుర్రాలూ కూల్చేశాడు. మరొకటి వేసి అతడి సారథినీ తారు మనిపించేశాడు.

రథంలేకండా అయిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఒక్క-దాటు దాటేసి అభిమన్యుడి రథంమీదికి వచ్చేశాడు. మరి ఆగలేక పోయింది పాండవసైన్యం. "ఆగండీ ఆగండీ" అంటూ భీముడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ కేకలువేస్తూనే వున్నారు. అయినా లాభంలేకపోయింది. అదే సమయమనుకున్నాడు దుర్యోధనుడు పెద్ద రథసైన్యంవేసుకుని దురుసుగా భీముడిమీదికి వచ్చాడు. ఇంతలో ధృష్టద్యుమ్నుడికోసం మరొకసారథి వచ్చాడు. గాలిలా పరిగెత్తే గుర్రాలుపూన్చి రథం పట్టుకువచ్చాడతడు. ఆరథమెక్కి- ద్రోణుడిమీద కలబడ్డాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

ఇలాఅక్క-డధృష్టద్యుమ్నుడూద్రోణుడూ యుద్ధంచేస్తున్నారు. అటు భీముడిరథమూ పట్టుకువచ్చేశాడు విశోకుడు. రథమెక్కి- ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు భీముడు. అతడి మొహంమీద వొక క్రూరమైన ఉత్సాహరేఖ తాండవమాడింది. వెంటనే దుర్యోధనుడిమీదికి వురికించాడు రథం. భీముడు తనమీదికి వచ్చాడో లేదో, మంచిదొక

బాణం తీశాడు దుర్యోధనుడు. భీముడి ఎదురొమ్ము నాటుకుపోయినట్టు కొట్టాడు. పటపటా పళ్ళుకొరికాడు భీముడు. దుర్యోధనుడి రెండు చేతులమీదా రెండూ, గుండెలమీద వొకటీతగిలించాడు బాణాలు. దెబ్బతిన్నాడే అనుకో, అయినా చలించలేదు సీకొడుకు. బాణంమీద బాణం కొడుతూనే వచ్చాడు భీముణ్ణి.

భీముణ్ణి పట్టేద్దామని ఎత్తువేశారు సీతక్కినకుమాళ్ళు. దుర్యోధనుణ్ణి దాటుకుని ముందుకి వెళ్ళారు వాళ్ళు. ఒక్క మొగిని భీముడి మీద కలబడ్డారు. అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికుమాళ్ళూ, కేకయులూ, దుష్టకేతూ - ఈపన్నెండుమందీ వాళ్ళని ఎదురుకున్నారు. అసలు భీముడు వొక్కడేచాలు సీకుమాళ్ళకి. అతడికితోడు ఈపన్నెండుగురూ కలిశారు. ఇక చెప్పేదేముంది! చిత్తుగా చావుదెబ్బలుతినేశారు సీకొడుకులు. భరించలేకపోయారు. పలాయనం చిత్తగించారు. తనకి చిక్కకండా తప్పిపోయారే అని విచారిండాడు భీముడు.

తమ్ములు తోకముడవడంతోనే తలకొట్టేసినట్టయిపోయింది దుర్యోధనమహారాజుకి. ఎక్కడలేని కోపమూ తెచ్చుకున్నాడతడు. తనసైన్యం పురికొల్పి భీముడిమీదికి పరిగెత్తాడు.

అపరాహ్ణం కావచ్చింది. శత్రుభయంకరుడైన భీముడికీ, అమితబలశాలి దుర్యోధనుడికీ చెప్పలేనంత ఘోరంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం. దాంతో పారిపోతున్న సీకుమాళ్ళుతిరిగీ యుద్ధంలో ప్రవేశించారు. వికర్ణుడూ, చిత్రసేనుడూ అభిమన్యుడితో కలబడ్డారు. వికర్ణుడి గుర్రాలు చంపేశాడు అభిమన్యుడు. గబాగబా ఇరవైకుప్పె కోలలు అతడిమీద గుప్పించాడు. జజ్జరిల్లిపోయాడు వికర్ణుడు. రథం గెంతేసి వొకటే దాటుతీశాడు చిత్రసేనుడి రథంమీదికి. ద్రౌపదికుమాళ్ళు భీముడికి అడ్డుపడి, చెడామడా దుర్యోధనుణ్ణికొట్టారు. అతడి వొళ్ళంతా రక్తం వరదలుకట్టించారు. దుర్యోధనుడుమాత్రం అంత

మీదమీద పోనిస్తాడా! అయినా గురిచి అయిదు బాణాలుకొట్టి వెంట తరిమాడు. ఇంతలో భీష్ముడూ వెళ్ళి పాండవులమీద పడ్డాడు. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ, పదాతులూ— చతురంగబలం యావత్తూ కూలగొట్టడ మారంభించాడు. భీష్ముడు రావడంతోనే అర్జునుడూ వచ్చి అందుకున్నాడు ఘోరంగా ముట్టుకుంది యుద్ధం. రక్తనదులు పారాయి. కూలిపోయి కొట్టుకుపోయిన రథాలు పోడలలా అవుపించాయి. ఎవళ్ళబలం వాళ్ళు చూపిస్తూ, ఉభయ సేనలూ హోరాహోరి పోరాడాయి.

పొద్దుగూకేవేళ అయింది. భీముడు త్వరపడ్డాడు. "ఇవాళే దుర్యోధనుణ్ణి చంపేస్తాను" అంటూ దూకుడుగా అతడిమీదికి పోనిచ్చాడు రథం. దుర్యోధనుణ్ణి చూడగానే వొకవంక క్రోధమూ, వొకవంక సంతోషమూ — నిలువునా వొణికిపోయాడు భీముడు. "దుర్యోధనా, ఎన్నాళ్ళయో ఎదురుచూసిన పండుగు ఇన్నాళ్ళకి సమకూడిందోయి" అంటూ పటపటా పళ్ళుకొరికాడతడు — "కుంతీదేవి పడ్డ కష్టాలూ, ద్రౌపది పాట్లూ ఇవాళే తీర్చేస్తాను. కృష్ణుడిమాట లక్ష్యం లేకపోయింది! ఉలూకుణ్ణి పంపి సభలో కారు కూతలు కూయించావు! అన్నీ ఇదిగో ఇక్కడే కక్కిస్తాను. మగ తనం కలిగి నిలబడు, లోకముడవకండా" అంటూ ఉగ్రమూర్తే అయిపోయాడతడు. అనూంతంగా దుర్యోధనుడిమీదికి వురికాడు. అతడి నాలుగు గుర్రాలూ చంపేశాడు. సారథినిదరికేశాడు. ధనుస్సు విరిచేశాడు. జెండాకొయ్య పళుకుక్కుమగపించాడు. భయంకరంగా సింహనాదం చేశాడు.

ఇంకోవిల్లు తియ్యబోయాడు దుర్యోధనుడు. ఇలా వొంగాడో లేదో, పదిబాణాలు నాటించాడు భీముడు. పుట్టలో పాములు దూరినట్టు పదిబాణాలూ దుర్యోధనుడి శరీరంలో దూరిపోయాయి.

కళ్ళు తేలవేసేశా డతడు. మూర్ఛవచ్చి రథంమీదే వొరిగిపోయాడు. రథంమీంచి కిందికి ధారలు కట్టింది రక్తం.

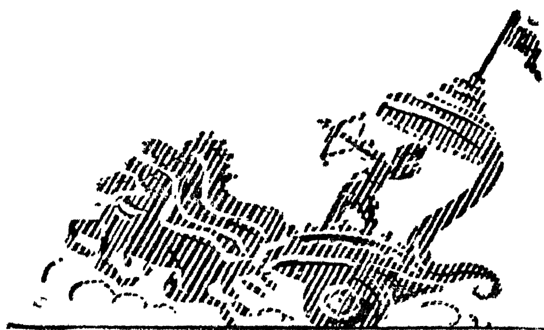
అంతలో అమాంతంగా మధ్యదూరి అడ్డుకున్నాడు జయద్రథుడు. రథాలవాళ్ళతో వెళ్ళి భీముడిమీద కలబడ్డాడు. ఈలోగా కృపాచార్యులు పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. దుర్యోధనుణ్ణి తన రథంమీద పెట్టుకుని పట్టుకువచ్చేశాడు. అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికుమాళ్ళూ, కేకయులూ భీముణ్ణి దాటివచ్చి జయద్రథుణ్ణి ఎదిరించారు.

చిత్రసేనుడూ, చిత్రుడూ, చిత్రాక్షుడూ, చారుమిత్రుడూ, సులోచనుడూ, నందుడూ, ఉపనందుడూ, అభిమన్యుణ్ణి ముట్టడించారు. అనలే అభిమన్యు డతడు. వచ్చిన ప్రతీవాణ్ణీ అయిదేసి బాణాలతో జమాలు మనిపించాడు. వాళ్ళున్నూ, వొక్క మొగిని తిరగబడ్డారు. వందలూ, వేలూ బాణాలు కురిపించి అతణ్ణి ముంచెత్తారు. అన్నదమ్ముల సహాయంకోసం వికర్ణుడున్నూ వచ్చాడు. ఇందాక రథం పోయిన కోపం వుండనే వుం దతడికి. అదే సమయమని అభిమన్యుడి మీదికి ఎగబడ్డా డతడు. మళ్ళీ ఇందాకటిపనే చేశాడు అభిమన్యుడు. అతడి ధనుస్సు ముక్కలు చేసేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలున్నూ కూల్చేశాడు. ఒళ్ళంతా తూంట్లు పడేట్టు బాణాలు నాటించాడు.

వికర్ణుడి అవస్థ చూశారు తక్కిన తమ్ముళ్ళు. తెగించి అందరూ వొక్కసారి అభిమన్యుడిమీద పడ్డారు. అభిమన్యుణ్ణి వెనక పెట్టి ద్రౌపది కుమాళ్ళు అయిదుగురూ కౌరవ కుమాళ్ళమీద కలబడ్డారు. వాళ్ళ గుర్రాలు పడమోదారు. జెండాలు పడగొట్టారు. బాణాలతో వాళ్ళని కప్పెట్టారు. ద్రౌపది కుమాళ్ళు అయిదుగురూ తమకంటె కుర్రాళ్ళు. వాళ్ళచేత దెబ్బలు తినడమంటే ఎంతసిగ్గు కౌరవ రాజకుమాళ్ళకి! అదిగో ఆ సిగ్గే పారిపోకండా నిలబెట్టింది వాళ్ళని. లేని పౌరుషం తెచ్చుకుని దెబ్బలాడారు వాళ్ళు.

నకులుడి కొడుకు శతానీకుడు రకరకాల బాణాలు ప్రయోగిస్తూ విజృంభించాడు. అన్నదమ్ములలో అగ్రగణ్యుడిలా అవుపించాడు. కేకయరాజులూ, ద్రుపదుడూ అతడికి బాసటగా కలిశారు. ఎన్నో అన్ని రథాలతోనూ, గుర్రాలతోనూ విరగబడ్డారు వాళ్ళు. మన సేనంతా కలతపెట్టి వొదిలిపెట్టారు.

సాయంకాలం కావచ్చింది. కాలయముడిలాగ విజృంభించాడు భీష్ముడు. తన ప్రతాపం వేడి వొక్కసారి చూపించాడు. అతడిముందు శత్రువన్నవాడు వొక్కడూ నిలవలేకపోయాడు. చీకటిపడ్డాక యుద్ధమాపుచేశాడు. కౌరవసైన్యం వెంటపెట్టుకుని శిబిరానికి బయలుదేరాడు. ముచ్చెమట్లు పోసుకుని పాండవులు తమ శిబిరానికి వెళ్ళిపోయారు.

భీష్మ పర్వం

మూడో ఆశ్వాసం

దుర్యోధనుడి దుఃఖం

ఆరోనాటియుద్ధంలో కొడుకు గట్టిదెబ్బలు తినేశాడని విని ఎంతో అంత దుఃఖపడ్డాడు ధృతరాష్ట్రుడు. తరవాత ఏం జరిగిందో చెప్పమని సంజయుణ్ణి అడిగాడు.

సంజయుడు : ఆ రాత్రి దుర్యోధనుడు భీష్ముడితో ఇలా అన్నాడు. "మనం ఎంతో అంత పూనికపట్టి వ్యూహం పన్నుకువెళ్లాం. మన వ్యూహమంతా చించిచెండాడారు పాండవులు. అంతేనా! నీకళ్ళఎదటే భీముడిచేత దెబ్బలుతినేసి భంగపడ్డాను నేను. ఇప్పటి దాకా కోలుకో లేకపోతున్నాను. నిన్ను పెట్టుకుని పాండవుల్ని గెలుస్తానని కొండంత ఆశపెట్టుకున్నాను. నాఆశ అడియాసే అయి పోతూ వుంది. యుద్ధంలో దేవతలనయినా లెక్కచెయ్యవు నువ్వు. అలాంటిది పాండవులు నీముందు ఇంతవాళ్ళవుతున్నారంటే ఏమను కోను!" అంటూ ఎంతో దుఃఖపడ్డాడు.

"నాతో ఇంతిగా చెప్పాలా!" చిరునవ్వు నవ్వుతూ అన్నాడు భీష్ముడు - "నువ్వు చూస్తూనే వున్నావు కదా! ఎక్కడయినా నావొళ్ళు దాచుకున్నానా నేను? శత్రువులయినా అనగలరా ఆమాట! ఇంతకీ మొదటినించీ నేను ఘోషపెడుతూనే వున్నాను. పాండవుల్ని గెలవడం సాధ్యంకాని పని. ఏమయితేనేం, కపటంలేకండా చెపు తున్నాను, విను. నిజయంకో శే పోరాడతాను. విచారించకు" అంటూ అతణ్ణి వోదార్చాడు.

భీష్ముడిమాటలతో కొంత కుదుటపడ్డాడు దుర్యోధనుడు. ఆరాత్రి సుఖంగా నిద్రపోయాడు. మర్నాడు పెందరాళే లేచి యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడు.

ఏడో రోజు

ఆవాళ మండలవ్యూహం పన్నాడు భీష్ముడు. ఒక్కొక్క ఏనుగుకి ఏడేసి రథాలు. రథానికి ఏడేసి గుర్రాలు. గుర్రానికి ఏడుగు రేసి విలుకాళ్ళు. విలుకాడికి ఏడుగు రేసి పదాతులు. అందులో దుర్యోధన మహారాజు మధ్యనుంచున్నాడు. పేరుపడ్డ పెద్ద పెద్ద యోధులు అతిడి పక్కలు చుట్టూనుంచున్నారు. అలా మండలవ్యూహంతో మన సేనసిద్ధ పడింది. అటు పాండవులుకూడా వచ్చేశారు. మన మండలవ్యూహం చూశారు. ధర్మరాజు ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి పిలిచాడు. మండలవ్యూహానికి తగినట్టు వజ్రవ్యూహం పన్నమన్నాడు. ధర్మరాజు చెప్పినప్రకారం దిట్టమైన వజ్రవ్యూహం పన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. రణదుందుభులు మోగాయి. మన మండలవ్యూహం లక్ష్యపెట్టకుండా వొక్కపెట్టుని తరుముకుంటూ వచ్చింది పాండవులవజ్రవ్యూహం. రెండువ్యూహాలూ ఉద్ధృతంగా ఢీకొన్నాయి.

ద్రోణుడు విరాటరాజునీ, అశ్వత్థామ శిఖండినీ, దుర్యోధనుడు ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ, శల్యుడు నకుల సహదేవుల్నీ, విందానువిందులు యుధామన్యుణ్ణీ, ఎంతోఅంతమంది రాజులు అర్జునుణ్ణి ఎదిరించారు. భీముడు కృతవర్మమీద కలపడ్డాడు. అభిమన్యుడు చిత్రసేన, దుశ్శాసన, వికర్ణులమీద పడ్డాడు. ఘటోత్కచుడు భగదత్తుడిమీదికి వచ్చాడు. సాత్యకి అలంబసుడితో తలబడ్డాడు. ధృష్టకేతువు భూరిశ్రవసుణ్ణి ఢీకొన్నాడు. చేకితానుడు కృపాచార్యులతో పోరాడాడు. ధర్మ

రాజు శ్రుతాయువుతోనూ, ఎంతోమంది రాజులు భీష్ముడితోనూ కలబడ్డారు.

"బావా, చూశావా ఎలాంటివ్యూహంపన్నాడో మాతాత!" ఎంతోమంది రాజులు తనమీదికి రావడంచూసి కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు— "అందుకనే కౌరవులు కిందామీదా పలవడంలేదు ఇవాళ ఇంతమంది రాజులు నామీదికి వచ్చారు. చూస్తూవుండు, వీళ్ళందరినీ ఏంచేస్తానో ఇప్పుడు!" అన్నాడు. అంటూనే గాండీవం నారించాడతడు. ఎడా పెడా బాణాలు కురిపించాడు. మనరాజులు యావన్మందీ వొక్కపెట్టుని చెలరేగారు. అర్జునుణ్ణీ, శ్రీకృష్ణుణ్ణీ బాణాలతో ముంచెత్తారు. అర్జునుడి దివ్యరథమూ, అతడి కపిధ్వజమూ కనపడలేదంటే నమ్ము. కౌరవసేనలో ఆనందానికి అంతూపంతూ లేకండా అయింది. వెర్రి కేకలు వేసేశారు మనవాళ్ళు.

కళ్ళు మిరుమిట్లుగొలిపే కోపం పొడుచుకువచ్చింది అర్జునుడికి. ఆపాళాన ఇంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడతడు. ఇంతమంది రాజులు వేస్తున్న బాణాలూ హతవార్చేసిందది. దాంతో వూరుకుందా! వాళ్ళ శరీరాలూ చీల్చేసింది. ఏనుగులు వీనుగులుచేసింది. గుర్రాలు కూల్చేసింది. మందరపర్వతం సముద్రం మథించేసినట్టు రాజులసైన్యాలుత్థోథపెట్టేసి వొదిలిపెట్టింది. దానిముందు నిలవడానికీ, దానిని తేరిచూడడానికీ వొక్కడికీ శక్తి లేకపోయింది. అరచేతిలో ప్రాణాలుపెట్టుకుని భీష్ముడి రథం వెనక్కి పారిపోయాయి సేనలు. సుశర్మా మొదలయిన యావన్మంది రాజులూ తప్పుకున్నారు. అందరూ భీష్ముడిదగ్గిరకే పరిగెత్తారు.

అప్పుడు భీష్ముడు వొక్కడే అర్జునుడిమీదికి బయలుదేరాడు. "సేనలో వున్న అర్జునుడిమీదికి తాతయ్య వొక్కడే వెళుతున్నాడు. ఆయనతో మీరున్నా వెళ్ళవద్దూ! నేను అంతా చూస్తూనే వున్నాను. ఇలా పారిపోవచ్చా మీరు!" అంటూ రాజుల్ని హెచ్చ

రించాడు దుర్యోధనుడు. అలా రా రాజు హెచ్చరించడంతోనే లేని ధైర్యం తెచ్చుకున్నారు రాజులు. భీష్ముడి రెండుపక్కలా వడిచి అర్జునుడిమీదికి ఎగబడ్డారు. అక్కడ అలా యుద్ధం సాగుతూనే వుంది. ఇటు ద్రోణుడు విరాటరాజు ధనుస్సు వొక బాణంతోనూ, జెండాకర్ర వొక బాణంతోనూ ముక్కలు చేసేశాడు. వెంటనే మరొక బాణం పుచ్చుకున్నాడు విరాటరాజు. మూడు బాణాలు ద్రోణాచార్యులమీద నాటించాడు. మరొక మూడు బాణాలతో అతడి సారథిని కొట్టాడు. ఇంకొక నాలుగు బాణాలు వేసి అతడి గుర్రాలు కూలగొట్టాడు. ఒక బాణంతో జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. మరొకటివేసి జెండాకర్రా తెగ నరికేశాడు.

నిలువునా మండిపోయాడు ద్రోణాచార్యులు. ఎంచి ఎంచి ఎనిమిది మంచిమంచి బాణాలు వేశాడు. విరాటరాజు సారథినీ, అతడి గుర్రాల్నీ కొట్టేశాడు. రథంలేకండా అయిపోయాడు విరాటరాజు. వెంటనే శంఖుడి రథంమీదికి వెళ్ళిపోయా డతడు. తండ్రీకొడుకూ వొక్కరథంమీదే వుండి ద్రోణుడితో యుద్ధంచేశారు. జడివానలా బాణాలు కురిపించి అతణ్ణి ముంచెత్తారు. మరంతి వొళ్ళుమండింది ద్రోణుడికి. తీసిపెట్టి వొకేవొక్క బాణం వొదలిపెట్టా డతడు. శంఖుడి గుండెలమీద తగిలింది బాణం. దుసెళ్ళిపోయి వీపులోంచి బైటికి పోయింది. తారుమనిపోయాడు శంఖుడు. ధనుస్సూ, బాణాలతోపాటు ప్రాణాలుకూడా వొదిలేసి రథంమీంచి కింద పడిపోయాడు.

కుమారుడిచావు కళ్ళారా చూశాడు విరాటరాజు. అతడి ఎండె బేజారైయిపోయింది. ముందూ వెనకా కినపడలే దతడికి. పుంజాలు తెంపుకుని అదేపారిపోడం పారిపోయా డతడు. రాజు పారి పోవడంతోనే మత్స్యదేశం సైన్యాలు కకావికలయిపోయాయి. ద్రోణుడు పాండవసేనమీద విరచుకుపడ్డాడు.

అదేసమయంలో అశ్వత్థామ నుదుటిమీద మూడు వాడివాడి బాణాలు నాటించాడు శిఖండి. మూడు బంగారం శిఖరాలతో ధగ ధగా మెరిసిన మేరుపర్వతంలా అవుపించాడు అశ్వత్థామ. అరికాలి మంట నెత్తికెక్కిం దతడికి. ఒక ప్రవాహంలాగ శిఖండిమీద బాణాలు వొదిలి పెట్టా డతడు. అతడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి చేతిలోని విల్లూ విరిచేశాడు. మరొక ఆసరా లేకపోయింది శిఖండికి. కత్తి డాలూ పట్టుకున్నా డతడు. రథంమీంచి కిందికి దూకేశాడు. డేగ లాగ అశ్వత్థామ మీదికి పరిగెత్తాడు. అశ్వత్థామ బాణాలు వేస్తూనే వున్నాడు. వాటన్నిటినీ కత్తితో నరికేస్తూ అతడిమీదికి వచ్చేస్తూనే వున్నాడు శిఖండి. పళ్ళు పటపటా కొరికాడు అశ్వత్థామ. వాడయిన బాణ మొకటి వేశాడు. శిఖండి డాలు పగల గొట్టేశాడు. మరొక బాణం వేసి అతడి కత్తిన్నీ ముక్కలు చేసేశాడు. అంతతో వూరుకోలే దతడు. చికిలిపట్టిన బాణాలు సూటిగా శిఖండి వొళ్ళంతా నాటించాడు. విరిగిన కత్తే అశ్వత్థామమీద విసిరాడు శిఖండి. దానిని దారిలోనే బాణాలతో తుక్కుకింద కొట్టేశాడు అశ్వత్థామ. ఇక చేసేదేమీ లేకపోయింది శిఖండికి. చప్పున సాత్యకి రథంమీదికి పారి పోయా డతడు.

ధృష్టద్యుమ్నుడు దుర్యోధనుడిమీద శరవర్షం కురిపించాడు. అయితే లవలేశమూ చలించలేదుసీకోదుకు. పాములలాంటి క్రూరా స్త్రాలు ధృష్టద్యుమ్నుడిమీద వొదిలాడు. నాగుపాంలాగ బుసకొట్టాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఒకేవొక్క బాణం పూనిపెట్టి వేశాడు. దుర్యోధ నుడి ధనుస్సు ఫుటుక్కుమనిపించాడు. మరొక ధనుస్సుకోసం చెయ్యి చాపాడు దుర్యోధనుడు. ఆసందుచూసి అతడి నాలుగు గుర్రాలూ నరికేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. రథం లేకండా అయిపోయాడు దుర్యోధనుడు. అయినా జంకలే దతడు. ఉక్రోషంతో కత్తి పుచ్చు

కున్నాడు. రథం దూకేసి పాండవసేనాని విరాదికి పరిగెత్తాడు. అప్పుడు మెరుపులాగ పరిగెత్తుకు వచ్చాడు శకుని. దుర్యోధనుణ్ణి తన రథంమీద పట్టుకు వచ్చేశాడు.

సాత్యకీ అలంబసుడూ దారుణంగా యుద్ధం చేశారు. విపరీతంగా బాణాలతో కొట్టుకున్నారు వాళ్ళు. ఒక అర్ధచంద్ర బాణం వేసి సాత్యకి ధనుస్సు తునకలు చేసేశాడు అలంబసుడు. చురుకయిన బాణాలు నాటించి చురచురలాడించాడు. మాయచేసి, ఘోరంగా పెడబొబ్బలు పెట్టాడు. అతడి మాయ వొక్కటీ సాగనివ్వలేదు సాత్యకి. ఇంద్రాస్త్రం వేసి వాటన్నిటినీ తూలగొట్టేశాడతడు. ఇంద్రాస్త్రం ముందు అడిలిపోయాడు అలంబసుడు. బ్రతుకు జీవుడా అనుకుని అదే పారిపోవడం పారిపోయాడు. సింహనాదం చేశాడు సాత్యకి. అవూహ్వన వచ్చి మనసేనమీాద విరుచుకుపడ్డాడతడు.

కృతవర్మా భీముడూ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు పిడుగుల్లాటి బాణాలు గుప్పించుకున్నారు. కృతవర్మ వడితనం చూసి బాగా వొళ్ళు మండింది భీముడికి. అతడి సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలు నరికేశాడు. ఒళ్ళంతా బాణాలు నాటించి వొదలి పెట్టాడు. ఏదు పందిలా అవుపించాడు కృతవర్మ. భరించలేకపోయాడతడు. దాంతో నీబాన వృషకుడి రథమెక్కేశాడు. భీముడికి మరి అడ్డేలేకపోయింది. మన ఏనుగు సేనమీాద పడ్డాడతడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా, ఎంత చెప్పినా మనవాళ్ళే దెబ్బ తింటున్నారని చెపుతావు. మనసేనే పారిపోయిం దంటావు. పాండవుల పరాక్రమమే పొగుడుతావు. వాళ్ళదే పై చెయ్యి అంటావు. ఎప్పుడు చూసినా ఇదే పాట పాడతావు. ఏమిటి ఈమాయ? వినలేక పోతున్నాను నేను.

సంజయుడు : ఇందులో మాయ ఏముంది మహారాజా ? మన వాళ్ళు ఓపినంతమట్టుకు దెబ్బలాడుతూనే వున్నారు. అయితే ఏంలాభం ? పాండవసేన సముద్రమనుకో. మన బలగం నదుల్లాగ అందులో మునిగిపోతూనేవుంది. సముద్రం చేరిన నదుల నిజత్వం మరి ఎక్కడ, నిలుస్తుంది ! అంచేత అది వాళ్ళ దోషం అనుకోకూడదు. ఇంతకీ తప్పేమో నీలోనేవుంది. నీతప్పువల్లే ఇంతాముంచుకు వచ్చింది. విచారించిమాత్రం ప్రయోజన మేమిటి ? తరవాతజరిగిన, యుద్ధం విను.

విందానువిందులూ యుధామన్యుడూ అమీ తుమీ తేల్చుకోవాలంటూ పోట్లాడారు. అనువిందుడి గుర్రాలు కూల్చేసి అతడికి రథం లేకండా చేసేశాడు యుధామన్యుడు. విందుడిరథ మెక్కేశాడు అనువిందుడు. ఒక్కబాణంతో విందుడి సారథిని చంపేశాడు యుధామన్యుడు. ఇంకేముంది ! సారథిలేని గుర్రాలు అడ్డదిడ్డంగా రథం ఈడ్చుకుంటూ పరిగెత్తిపోయాయి. దాంతో అవంతిసేన యావత్తూ చిందరవందర అయిపోయింది.

ఇలా ఘోరంగా సంకులసమరం జరుగుతూవుంది. ఇంతలో భగదత్తుడి మదపుటేనుగు సుప్రతీకం శివమెత్తినట్టు చెలరేగి పాండవ సేనమీదికి పరిగెత్తింది. దాని ఉద్ధృతానికి జజ్జరిల్లి పోయారు పాండవులు. తుపాకిగుండుకి చెదిరిపోయిన పిట్టలగుంపులాగ కకావికలయిపోయింది వారిసేన. అటుచూసి వొక్కవూపున పరిగెత్తుకు వచ్చాడు ఘటోత్కచుడు. ఉద్ధృతంగా వస్తూవున్న నదీప్రవాహం నిలిపేసిన పర్వతంలాగ సుప్రతీకాన్ని ఆపేశా డతడు. దాంతో పోయిన ధైర్యం చిక్కపట్టుకుంది పాండవసైన్యం. కాలూని మళ్ళీ యుద్ధమారంభించింది.

ఏనుగుని ఆపేసి భగదత్తుడిమీద కలబడ్డాడు ఘటోత్కచుడు. గట్టిగట్టిబాణాలు అతడిమీదగుప్పించాడు. అవన్నీ అల్లంత దూరంలోనే

ఖండించి పారేశాడు భగదత్తుడు. గబాగబా పద్నాలుగుతోమరాలు ఘటోత్కచుడిమీద విసిరాడతడు. వాటిని గుండపిండిచేసేసి, డబ్భయి బాణాలు భగదత్తుడిమీద కురిపించి సింహనాదం చేశాడు ఘటోత్కచుడు. అగ్గిమీద గుగ్గిలంవేసినట్టు భగ్గుమన్నాడు భగదత్తుడు. ఘటోత్కచుడి గుర్రాలు నాలుగూ కూలగొట్టేశాడు. గుర్రాలులేని రథంమీదే నించున్నాడు ఘటోత్కచుడు. అమాంతంగాశక్తి తీశాడు. భగదత్తుడిమీద విసిరాడు. అదీ సగంలోనే తునకలుచేసి పారేశాడు భగదత్తుడు. ఏన్నోఅన్ని బాణాలువేసి ఘటోత్కచుణ్ణి ఉక్కిరిబిక్కిరి చేసేశాడు. ఆతడివొళ్ళంతా మంటలుపుట్టించాడు. ఆగలేకపోయాడు ఘటోత్కచుడు. దేవేంద్రుడితో ఓడిపోయిన నముచిలాగ పారిపోయాడు. అతడు పారిపోవడంతోనే అతడి రాక్షససైన్యాలూ తోకముడిచేశాయి. ఇక చెప్పేదేముంది! సుప్రతీకం మళ్ళీ పాండవ సేనమీదికి పరిగెత్తింది. అడవియేనుగు పాలబడ్డ కలవ వనంలా అయిపోయింది పాండవసేన.

శల్యుడూ, మేనల్లుళ్ళు నకులసహదేవులూ తమకంతో పోరాడారు. బాణవర్షంతో మేనమామని ముంచెత్తారు మేనల్లుళ్ళు. నవ్వుతూ వాళ్ళకి బాణాలతోనే జవాబుచెప్పాడు శల్యుడు. నాలుగు బాణాలు వేసి నకులుడి నాలుగు గుర్రాలు చంపేశాడు. సహదేవుడి రథ మెక్కేశాడు నకులుడు. అన్నదమ్ములిద్దరూ ఒక్కరథంమీదే నిలబడి గుక్కతిప్పుకోనివ్వకండా కొట్టారు మేనమామని. సహించలేకపోయాడు శల్యుడు. రెండుకళ్ళలోనూ నిప్పులు కక్కాడు. కరుకయిన బాణాలువేసి మేనల్లుళ్ళ నిద్దరినీ చురచుర లాడించాడు.

బాగా చికిలిపట్టిన బాణమొకటి తీశాడు సహదేవుడు. ధనుస్సునితొడిగాడు. నారి చెవులదాకా లాగాడు. వొదిలిపెట్టాడు. రివ్వున వెళ్ళింది బాణం. శల్యుడి గుండెలమీద తగిలింది. నత్తూరు అంటే

అంటకండా వీపులోంచి దూసుకునిపోయింది. చచ్చినట్టు రథంమీద పడిపోయాడు శల్యుడు. కౌరవసేన హాహాకారాలుచేసింది. శల్యుడు మూర్ఛపోగానే అతడి సారథి జల్దుకున్నాడు. యుద్ధభూమినించి రథం తప్పించి పట్టుకుపోయాడు. నకులసహదేవులు సింహనాదాలుచేశారు. శంఖాలు పూరించారు. ఇంద్రుడూ, ఉపేంద్రుడూ (విష్ణువు) కలిసి రాక్షససేనమీద కలబడినట్టు మన కౌరవసేనమీద కలబడ్డారు.

మట్టమధ్యాహ్న మయింది.

శ్రుతాయువుతో యుద్ధంచేస్తూవున్న ధర్మరాజు తొమ్మిది బాణాలు అతడిమీద వేశాడు. వాటిని మధ్యలోనే కొట్టేసి, ఏడు బాణాలు ధర్మరాజు వొంటిమీద నాటించాడు శ్రుతాయువు. కళ్ళు మొయ్యా కోపం వచ్చింది ధర్మరాజుకి. వరాహకర్ణ బాణంతీసి నూటిగా శ్రుతాయువు గుండెలమీద కొట్టాడు. మరొక వెడల్పాటి బాణం తీసి అతడిజెండా నరికేశాడు. శ్రుతాయువుమాత్రం సామాన్యుడా మరో ఏడుబాణాలు ధర్మరాజుమీద నాటించాడు. మరింత మండిపోయాడు ధర్మరాజు. శ్రుతాయువుగుర్రాలు చంపేశాడు. అతడి కోదండం విరిచేశాడు. అతడి శరీరం యావత్తూ చీల్చి రక్తమయంచేసేశాడు. భరించలేకపోయాడు శ్రుతాయువు. రథందూకేసి పిక్కబలంచూపెట్టాడు. తనసైన్యం తెల్లమొహంవేసింది. పాండవసైన్యం సంతోషంతో సింహనాదాలుచేసింది. ధర్మరాజు కౌరవసేన నురుమాడడ మారంభించాడు.

చేకితానుడు కృపాచార్యులమీద దిట్టమైన బాణాలురువ్వాడు. చివ్వుమంది కృపాచార్యులికి. చేకితానుడి ధనుస్సు విరిచేశా డతడు. అతడి గుర్రాలూ కూల్చేశాడు. గదపట్టుకుని రథం దూకేశాడు చేకితానుడు. అమాంతంగా కృపుడి రథంమీదికి వురికాడు. అతడి గుర్రాలు గదతో బాదేశాడు చేకితానుడి ఎముకల్లో నాటుకు పోయి

నట్టు పదహారు బాణాలు కొట్టాడు కృపాచార్యులు. ఉక్రోషంతో గద విసిరాడు చేకితానుడు. ఇట్టే దానిని కొట్టేశాడు కృపుడు. చెంగున రథంమీదికివెళ్ళి కత్తిపుచ్చుకున్నాడు చేకితానుడు. మెరుపులా కృపుడిమీదికి పరిగెత్తుకువచ్చాడు. కృపుడూ వొక కత్తిపట్టుకున్నాడు. రథంగెంతేసి చేకితానుడితో కలబడ్డాడు. ఉభయులూ కత్తులతో యుద్ధం చేశారు. చేకితానుడికత్తి కృపాచార్యులుకీ, కృపాచార్యులకత్తి చేకితానుడికీ వొక్కసారే తగిలాయి. ఇద్దరూవొక్కసారే మూర్ఛపోయారు. ఇటునించి శకునీ, అటునించి కరకర్షణుడూ పరిగెత్తుకు వచ్చారు. ఇద్దరినీ తమతమ రథాలమీద పట్టుకుపోయారు.

ధృష్టకేతూ, భూరిశ్రవసుడూ ఘోరంగా పోరాడారు. భూరిశ్రవసుడిమీద తొంభయిబాణాలు గుప్పించాడు ధృష్టకేతువు. బాగా చురచురలాడింది భూరిశ్రవసుడికి. రకరకాలబాణాలు ప్రయోగించాడతను. ధృష్టకేతువుసారథిని చంపేశాడు. అతడిగుర్రాలు కొట్టేశాడు. ఒళ్ళంతా మంటలుచ్చుకున్నట్టు బాణాలు నాటించాడు. రథందూకేసి శతానీకుడిరథ మెక్కేశాడు ధృష్టకేతువు.

దుశ్శాసనుడూ, వికర్ణుడూ, చిత్రసేనుడూ అభిమన్యుడితో అద్భుతంగా యుద్ధంచేశారు. అయితే అసహాయశూరుడు అభిమన్యుడు. అంతమందినీ కీసుకీసుమనిపించాడు. వాళ్ళగుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. ఒక్కడికీ రథం లేకుండా చేసేశాడు. తలచుకుంటే వాళ్ళప్రాణాలూ పుచ్చుకునేవాడు. కాని వాళ్ళని తానే చంపుతానని ప్రతిజ్ఞచేశాడు భీముడు. అది తలుచుకుని వూరుకున్నాడతడు.

దుశ్శాసనుడూ మొదలైనవాళ్ళ అవస్థ భీష్ముడు చూశాడు. వాళ్ళని వెనకవేసుకుని అభిమన్యుడితో ఢీకొన్నాడు. ఎంతోమంది రాజులూ భీష్ముడివెంట వచ్చారు. అభిమన్యుణ్ణి ఘిరాయించారు.

వాళ్ళంతాముక్కాకలు తేరినవాళ్ళు. పైపెచ్చు లెక్కాజమూలేనంత మంది వున్నారు వాళ్ళు. అభిమన్యుడు వొక్కడు.

"బావా, అటుచూడు" అభిమన్యుడికేసి చూపిస్తూ కృష్ణుణ్ణి హెచ్చరించాడు అర్జునుడు - "భీష్ముడితో కలిసి అంతమంది రాజులూ నాకొడుకుమీదికి పరిగెడుతున్నారు. అక్కడికే పోనీ మనరథం" అంటూ తొందరచేశాడు.

అర్జునుడినోట్లోమాట నోట్లోనేవుంది, పగ్గాలు నడిలించాడు సారథి శ్రీకృష్ణుడు. బరిమీద పాంలాగ పరిగెడుతూవుంది రథం. అడ్డంగావెళ్ళి అడ్డుకున్నాడు త్రిగర్తరాజు సుశర్మ.

"అదిగదీ, అలావుండాలి" అన్నాడు అర్జునుడు - "మీాదండు లోకల్లా నువ్వే మొనగాడివి. సరిగ్గానే వచ్చావిక్కడికి. రా! కాని తొకముడిచెయ్యకండా పోరాడాలిసుమా!" అంటూ గాండీవం సారించాడు. జడివానలాగ బాణాలు కురిపించాడు. సుశర్మ రథమూ, అతడిగుర్రాలూ, సారథీకనపడ లేదంటే నమ్మ. మనసేన మాత్రం వూరుకుందా! పెద్దవుప్పెనలా వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి ముట్టడించింది. అది చూసి పాండవసైన్యం వురకలువేసుకుంటూ వచ్చింది. అర్జునుణ్ణి వెనకపెట్టి మనసేనమీాద కలబడింది. రెండు సేనలూ ముమ్మరమైన దొమ్మీయుద్ధం చేశాయి.

అర్జునుడు రాజులమీాదికివచ్చాడు. వాళ్ళదండాలు నరికేశాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. వాళ్ళగొడుగులూ, చామరాలూ గుండపిండిచేసేశాడు. ధనుస్సులు ముక్కలుచేసేశాడు. కవచాలు పగలగొట్టేశాడు. శరీరంకిటుకుస్థానాల్లో బాణాలు నాటించాడు. ఒళ్ళంతా చీలికలుచేసేశాడు. తలకాయలు ఎగరగొట్టేశాడు. అలా నానాబీభత్సమూ చేసేసి బీభత్సుడు అన్నపేరు సార్థకంచేసుకున్నాడు.

అపరాహ్ణమయింది. మళ్ళీ దురుసుగా వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి ఎదిరించాడు సుశర్మ. అతడి రథరక్షకులు ముప్ఫయియిద్దరూ అర్జునుడిమీద పడ్డారు. పకపకానవ్వాడు అర్జునుడు. తలా రెండేసి బాణాలు అరవైనాలుగు బాణాలూ వేశాడు. ముప్ఫయియిద్దరినీ హరీఅనిపించేశాడు. కోపంపట్టలేకపోయాడు సుశర్మ. ఉక్రోషంతో అర్జునుడిమీదికి ఉరకబోయాడు. అర్జునుణ్ణి తప్పించుకుని సుశర్మ ముందుకి వచ్చాడు. అతడితో తక్కిన ద్రుపదుడి జ్ఞాతులూ తోసుకువచ్చారు. వాళ్ళంతా సుశర్మని చుట్టుముట్టారు.

అర్జునుడు భీష్ముడిదిక్కు నడిచాడు. దుర్యోధనుడూ, జయద్రథుడూ అతడితో తగిలారు. వాళ్ళనికడకంటితో చూస్తూనే భీష్ముడిమీదికి వురికాడు అర్జునుడు. అర్జునుడలా వెళ్ళడంచూసి ధర్మరాజూ అటేవచ్చాడు. శల్యుడు మూర్ఛలేచి అతణ్ణి అడ్డుకున్నాడు. అయినా ఆగలేదతడు. ధర్మరాజువెంట భీముడూ నకుల సహదేవులూ వచ్చారు. అన్నదమ్ములు అయిదుగురూ వచ్చి తాత భీష్మణ్ణి ముట్టడించారు.

దుర్యోధనుడూ, జయద్రథుడూ దూసుకుంటూ వెళ్ళారు. పాండవులు అయిదుగురినీ అడ్డుకున్నారు. శలుడూ, శల్యుడూ, చిత్రసేనుడూ, కృపాచార్యులూ కూడా వాళ్ళతో కలిశారు. అటు శిఖండీ వచ్చి భీష్ముడిమీద ఎగబడ్డాడు. శిఖండిమీద చెయ్యి చేసుకోలేదు భీష్ముడు. అతడిధనుస్సు మాత్రం విరిచేసి వూరుకున్నాడు. ఆమాత్రానికే అడిలిపోయాడు శిఖండి. "ఇదేమిటి? " అదలిస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు - భీష్మణ్ణి చంపేస్తానంటూ అన్ని కబుర్లు చెప్పావు. ఆపంతాలన్నీ ఏమయిపోయాయి?" అంటూ మొగమాటంలేకండా ఎత్తిపొడిచాడు. ఎక్కడలేని పౌరుషమూ పొడుచుకువచ్చింది శిఖండికి. చువ్వలాగ వచ్చాడు భీష్ముడిమీదికి.

అడ్డంగా వెళ్ళాడు శల్యుడు. శిఖండిమీద ఆగ్నేయాస్త్రం ప్రయోగించాడు. జంకలేదు శిఖండి వారుణాస్త్రం వేశాడు. ఆగ్నేయాస్త్రం ఆర్పేశాడు.

ఈలోపున భీష్ముడు ధర్మరాజు జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి కోదండం విరిచేసి సింహనాదం చేశాడు.

భీముడు గదపుచ్చుకుని రథందిగాడు; దుర్యోధనుడిమీదికి ఉరికాడు. జయద్రథుడు రుద్రుడిలాగ వెళ్ళాడు. గబగబగబా అయిదు వందల బాణాలు భీముడిమీద కుమ్మరించాడు. ఒక అడుగయినా వెనక్కి తగ్గలేదు భీముడు. అన్ని బాణాలూ గదతో కొట్టేశాడు. ఆవూపుని వచ్చి జయద్రథుడి నాలుగు గుర్రాలూ బాదేశాడు. ఇంకొక రథంమీదికి పారిపోయాడు జయద్రథుడు. దాంతో మన వాళ్ళు పిరికిగుండె పడిపోయారు. నాయకులు వెనకడుగు వేశారు. సైన్యమూ మడమ తిప్పడం మొదలెట్టింది.

అప్పుడు చప్పున భీముడిమీద కలబడ్డాడు దుర్యోధనుడు. ఆ సందు చూసుకుని భీముడిమీద శక్తివిసిరాడు చిత్రసేనుడు. బాగా కళ్ళు ఎర్రపడ్డాయి భీముడికి. గిరగిరా తిప్పి గద విసిరాడు. పిడుగులాగ ఆకాశమార్గాన మెరుస్తూ వచ్చేస్తూవుంది గద. మహోగ్రంగా వుందది. దానిని చూసి మన యోధుల గుండెలలో ప్రాణాలు లేవంటే నమ్మి. ఎవరిమీద పడుతుందో అని గడగడలాడిపోయారు వాళ్ళు. అందరూ వొక్కసారి పలాయనం చిత్తగించారు. దుర్యోధనుడిమాటే మరిచి పోయారు వాళ్ళు. చెట్టోపిట్టయి పారిపోయారు. మహారాజా, ప్రాణభయం ఎంతవాణ్ణయినా నీచుణ్ణి చేసేస్తుంది మరి!

తిన్నగా చిత్రసేనుడిమీదికే వచ్చింది గద. క్షణంలో అతడూ అతడి రథమూ పిప్పయిపోతాయి. సందేహంలేదు. అయితే చిత్రసేనుడుమాత్రం కళవిళపడలేదు. కత్తీ, డాలూ పట్టుకుని చప్పుని రథం

మీదంచి గెంతేశా డతడు. అతడిటు గెంతాడు, అటు రథంమీద పడింది కద. రథమూ రథానికి పూసిన గుర్రాలూ, రథం నొగలు మీది సారథీ ముచ్చుకయినా లేకండా పచ్చడయి పూరుకున్నారు. చిత్రసేనుణ్ణి తన రథంమీదికి పట్టుకుపోయాడు వికర్ణుడు.

భీష్ముడు ధర్మరాజు జెండా ఎగరగొట్టేసి, కోదండం విరిచేశా డని చెప్పాను కదా! అంతతో పూరుకోలే దతడు. ధర్మరాజు వొంటినిండా బాణాలు నాటించాడు. నెత్తురు ధారలుకట్టించాడు. ఉగ్రుడే అయిపోయాడు ధర్మరాజు. ఉగ్రమైన శక్తితీసి తాతగారి మీద ప్రయోగించాడు. వగందూరంలోనే దానిని ముక్కలుచేసి కొట్టేశాడు భీష్ముడు. ధర్మరాజు నకులుడి రథంమీదికి వెళ్ళి పోయాడు.

నకుల సహదేవులతట్టు రథం తిప్పాడు భీష్ముడు. కాళ్ళనించి తలదాకా మంటలుచ్చుకున్నట్టు వాళ్ళిద్దరినీ బాణాలతో కొట్టా డతడు. తమ్ముళ్ళు దెబ్బలు తినెయ్యడం చూసి ధర్మరాజు హృదయం చివుక్కుమంది. తమకమూ హెచ్చిపోయింది. "భీష్ముణ్ణి చంపెయ్యండి" అంటూ తనవాళ్ళందరినీ హెచ్చరిస్తూ చెయ్యివిసిరా డతడు. దాంతో పాండవ యోధులు యావన్మందీ వొక్కసారి భీష్ముడిమీదికి వరిగెత్తుకు వచ్చారు.

అసలే భీష్ముడు! మృగాలమంద మీదికివస్తే సింహమెలా రెచ్చిపోతుంది, అదిగో అలాగ నలిగిరేగిపోతూ డాయన. సుళువు తెలిసిన తోటమాలి తాటిపళ్ళు రాల్చినట్టు వెడల్పాటి బాణాలు వేసి ఆరాజుల తలకాయలు కిందపడగొట్టడ మారంభించాడు. అటూ, ఇటూ ఎటు పడితే అటు అంతటా తానే ప్రత్యక్ష మయ్యాడు. వీర విహారం చేశాడంటే నమ్మె. కరచరణా లాడలేదు పాండవులికి. కళ్ళుప్పగించి బొమ్మల్లాగ నిలబడిపోయారు వాళ్ళు.

అప్పుడు వున్నట్టువుండి ధనుష్టంకారంచేశాడు శిఖండి. భీష్ముడి మీాదికి దూసుకుంటూ వచ్చాడు. తన బాణావిద్యాపాండిత్యమంతా చూపించాడు. అయినా అతణ్ణి గడ్డిపోచలాగే చూశాడు భీష్ముడు. అతడికేసి కళ్ళెత్తి చూడనైనా చూడలేదు. పాంచాల సేనమీాదపడి నురుమాడడ మారంభించాడు. అతడి వడితనం తట్టుకోలేకపోయింది పాంచాలసేన. చిందరవందరయి చెదిరిపోయింది.

ఇక్కడ భీష్ముడిలా వీరవిహారంచేస్తున్నాడు. అటు సాత్యకీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ కలిసి కౌరవసేనమీాద విరుచుకుపడ్డారు. సేనసేనల్లా అల్లకల్లోలం చేసెయ్యడం మొదలెట్టారు. విందుడూ, అనువిందుడూ ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణెదిరించారు. అతడి గుర్రాలుపడగొట్టేశారు. దాంతో సాత్యకిరథమెక్కేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అదిచూశాడు ధర్మరాజు. అక్కడున్న సైన్యంయావత్తూ విందానువిందులమీాదికి పురికొల్పాడు. హోలో అంటూ పాండవసైన్యం వొక్కసారి విజృంభించింది. విందాను విందుల్ని వెంటదరిమింది.

దుర్యోధనుడు చెయ్యివిసిరి మనదండుని హెచ్చరించాడు. తమ్ముళ్ళతో కలిసిభీష్ముణ్ణి ముందుపెట్టుకుని పాండవసేనమీాద పడ్డాడు. గదమాయిస్తూ రథం పరిగెత్తించుకుంటూ వచ్చాడు అర్జునుడు. అడ్డంగా వెళ్ళి అతణ్ణి అటకాయించాడు ద్రోణాచార్యులు. అర్జునుడి రథమూా, ఆకాశమూా కనపడకండా బాణవర్షం కురిపించాడు.

ద్రోణాచార్యులు అలావిజృంభించడంతోనే మనసేనలికి ఎక్కడ లేని ధైర్యమూా పుట్టుకువచ్చింది. అతడి ఆసరా చూసుకుని శత్రు సేనతో పోరాడాయి.

తనసేనని ఎక్కడికక్కడ గొంతెత్తి పురికొల్పుతూ వచ్చాడు ధర్మరాజు. అంచేత పాండవసేనలూ మడమతిప్పకండా ఘోరంగా పోరాడాయి.

సూర్యుడు పడమటికొండమీదికి వెళ్ళిపోయాడు. చూసి తీరా లన్నంత ఎర్రగావున్నా డతడు. సంజపొద్దు ఎర్రరంగు రణరంగమంతటా మెరిసింది. రక్తనదులు ప్రవహించాయి. ఆప్రవాహంలో శవాలు తేలుతూ కొట్టుకుపోయాయి. గుంపులుగుంపులుగా వచ్చి వాటిని భూతాలూ, భేతాళులూ పట్టుకుపోయారు. ఒడ్డుని పడివున్న వీను గులు నక్కలు ఈడ్చుకుపోయాయి. ఘోరంగావుంది సాయం సంధ్య. సుశర్మా, మొదలైన రాజుల్ని గడగడా వణికించిన అర్జునుడూ, జయద్రథుణ్ణి మూడు చెరువులనీళ్ళు తాగించిన భీముడూ ధర్మరాజు ముందు నుంచున్నారు. యుద్ధమాపమన్నాడు ధర్మరాజు. ఆనాటికి యుద్ధమాగింది. పరివారం యావన్మందితోనూ కలిసి శిబిరానికి బయలుదేరాడు ధర్మరాజు. ఇటు మనవాళ్ళున్నూ సేనలు మళ్ళించి శిబిరానికి వచ్చేశారు.

ఎనిమిదో రోజు

మర్నాడు తెల్లవారింది. అటు పాండవులూ ఇటు మన వాళ్ళూ మేం ముందంటే మేం ముందు అన్నట్టు వీరావేశాలతో యుద్ధానికి బయలుదేరారు. అవాళ భీష్మసేనాని కూర్మవ్యూహం పన్నాడు. "మాశావా కౌరవులవ్యూహం," మనవ్యూహం, ధృష్టద్యుమ్నుడికి చూపిస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు — "దీనికి ప్రతిగా ఏవ్యూహం పన్ని తే బావుంటుందో ఆలోచించు" అన్నాడు.

బాగా ఆలోచించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. వెంటనే శృంగాటక వ్యూహం పన్నాడు. ఇలా ఉభయసేనలూ వ్యూహాలుపన్ని ఉత్సా హంగా యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. ఉభయవ్యూహాలలోనూ భేరీలూ, మృదంగాలూ మోగాయి. శంఖాలు పూరిమాయి. హోలోఅంటే హోలో అని రెండుసైన్యాలూ వొక్కసారి కలబడ్డాయి. ఆయుధాలతో

ఆయుధాలు రాపడ్డాయి; పొగలేని మంటలు లేచాయి. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూపరిగెత్తి చెప్పలేనంత ధూళి లేగింది. రక్తాలు ప్రవహించి ఆధూళి ఆకాశంమీదికి ఎగరకండా అడగారిపోయింది. ఉభయసేనల్లో ఎవ్వరూ వెనకంజవెయ్యలేదు. రణరంగ మంతా రౌద్రం తాండవమాడింది.

భీష్ముడు పెద్దసింహనాదంచేసి శత్రుసేన చీల్చుకుంటూ పరిగెత్తాడు. అతడి వడితనం ఆపశక్యంకాలేదు పాండవులికి. భయపడి పోయి పక్కలికి తప్పేసుకున్నారు వాళ్ళు. ఎంతటి వీరుడువచ్చినా సాహసించేవాడు వొక్కభీముడే అవుపించా డప్పుడు. సింహనాదంచేసి భీష్ముణ్ణి ఎదిరించా డతడు. వచ్చీరావడంతోనే భీష్ముడిసారథిని చంపేశాడు. సారథి పడిపోవడమే తడువు, బెదిరిపోయాయి గుర్రాలు. రథం ఈడ్చుకుంటూ వెనక్కి దౌడుతీశా యవి. దాంతో మనసేనలు తడబడిపోయాయి. పాండవసేనలు వొకటేగోలతో ముర్రుచ్చికొట్టాయి.

అపుడు కోడెతాచులా లేచాడు నీకుమారుడు సునాభుడు. పళ్ళుపటపటా కొరుకుతూ వెళ్ళి భీముడిమీద వురికాడు. కాలయముడిలాగ వున్నాడు భీముడు. పెదవులు బిగించాడు. కనుబొమలు ముడిపెట్టాడు. వెడల్పాటి వొక బాణంతోడిగి విడిచిపెట్టాడు. సునాభుడి తల నరికేశాడు. అలా అతడి తలక్రిందపడగొట్టేసి భయంకరంగా అట్టహాసంచేశాడు భీముడు. అన్నదమ్ముడిచావు చూసి ఆదిత్యకేతువూ, అపరాజితుడూ, బహ్వాశీ, పండితకుడూ, విశాలాక్షుడూ, కుండధారుడూ, మహోదరుడూ ముందుకొడ్డారు ఇంతమందీకలిసి వొక్కుమ్మొగిని భీముడిమీదికి వెళ్ళారు. రకరకాల బాణాలు వందలూ వేలూ అతడిమీద కుమ్మరించారు. దాంతో విపరీతమైన కోపంతో విజృంభించాడు భీముడు. భయంకరంగా కనిపించా డతడు. అతడిదిక్కు తేరిచూడడానికే వీలులేక పోయింది వాళ్ళకి. లేళ్ళమీద వురికిన

పెద్దపులిలా కురుకుమాళ్ళమీదికి వురికాడతడు. దారయిన వొక బాణం కొట్టాడు. అపరాజితుడి తల తెగిపోయింది. మరొకటి వేశాడు. కుండధారుడితల కిందపడింది. ఇంకొకటి వొదిలాడు. పండితకుడితల పడిపోయింది. అలాగే వరసగా విశాలాక్షుణ్ణీ, మహోదరుణ్ణీ, ఆదిత్యకేతుణ్ణీ, బహ్వాసినీ తలలు నరికేశాడు భీముడు.

అలా ఏడుగురు కుమాళ్ళూ క్షణాలమీద హతమైపోయారు. వాళ్ళచావుచూసి తక్కినకుమాళ్ళు దూరదూరం తప్పుకుపోయారు.

"అవాళ సభలో అన్నంతపనీ ఇవాళే చేసేస్తున్నాడు భీముడు" ఒకరిమొహాలు వొకరు చూసుకుంటూ అనుకున్నారు రాజులు - "విదురుడు అన్నంతా అయింది. ఇక సందేహమేమిటి ?" అనుకుంటూ భయంతో నుంచుండిపోయారు వాళ్ళు. మహారాజా, నువ్వేమో కొడుకుల దురావేశమూ, అవినీతీ ఆపావు కావు. అది వూరికే ఎలాపోతుంది ? భీముడిచేతిలో నీకుమాళ్ళ చావు తప్పదు. అదలా వుండనీ. అప్పుడు ఏమయిందో విను. నారాజా కళ్ళఎదటే ఏడుగురు తమ్ముళ్ళనీ చంపేశాడు భీముడు.

తనచుట్టూవున్న యోధుల్ని చూశాడు దుర్యోధనుడు. "వెళ్ళండి, భీముణ్ణి చంపెయ్యండి" అంటూ గట్టిగా అరిచాడు. అలా వాళ్ళని హెచ్చరించి భీష్ముడిదగ్గిరికి వచ్చాడతడు. "భీము డిలా చెలరేగిపోయి నాతమ్ముళ్ళని చంపేస్తూవుంటే నిమ్మకి నీరెత్తినట్టు వూరికేచూస్తున్నావు !" దుఃఖపడుతూ గద్గదకంఠంతో అన్నాడు. "ఏవంత విచారంకానీ, రోషంకానీ లేదు నీకు ! వీళ్ళతో నాకెందుకని వూరుకుంటున్నావా ? లేదా, అందరూ చవ్వనీ అనే నీఅభిప్రాయమా ? ఏమిటీ అన్యాయం ?" అంటూ గోలుగోలుమన్నాడు.

"ఇదంతా ద్రోణుడూ, విదురుడూ, నేనూ ముందేచెప్పాం నీకు" విచారిస్తూ అన్నాడు భీష్ముడు - "నువ్వు పెడచెవిని పెట్టావు.

అప్పుడు నామాట రుచింపలేదు. పాండవులంటే ఏమో అనుకోకు. అసహాయశూరులు వాళ్ళు శివుడయినా సరే, వాళ్ళని మాత్రం గెలవడం కల్ల. మన కుమాళ్ళు భీముడి ఎదటపడ్డారో చావు తప్పదు. ఎవడయినా సరే, బతికి బట్టకట్టడం వొట్టిదనుకో. మనం తప్పించలేం. అంచేత దానికోసం ఇంత ఇదవకూడదు. నువ్వు వీరస్వర్గమే లక్ష్యంగా పెట్టుకుని యుద్ధం చెయ్యి. మరో ఆలోచన బుర్రలోకి రానివ్వకు. తెగించి నావోపినంతవరకూ నేను పోరాడతాను. యుద్ధంలో జయంవస్తే నేనుమాత్రం వొదిలిపెడతానా?" అంటూ ఎన్నోవిధాల వోదార్చాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : అంతటి ద్రోణాచార్యులూ, భీష్ముడూ వుంటూ వుండగానే నాకొడుకులు అలా హతమారిపోతున్నారు కదూ! నేనూ వాళ్ళ అమ్మా నెత్తికొట్టుకున్నాం. చెవిలో గూడుకట్టుకుని పోరాం. విన్నాడు కాడు దుర్యోధనుడు. దానిఫలం ఇప్పుడు అనుభవిస్తున్నాడు. ఊం, గతజలసేతుబంధనం! ఇప్పుడనుకుంటే మాత్రం ఏం లాభం? ఉండనీ అదంతా. తరవాత? కుమాళ్ళచావు చూశాక భీష్ముడూ ద్రోణుడూ ఏంచేశారు?

సంజయుడు : దుర్యోధనుణ్ణి వోదార్చి, జూలుదులిపిన సింహం లాగ భయంకరంగా బయులుదేరాడు భీష్ముడు. తిన్నగా భీముడికేసి రథం పరిగెత్తించాడు. భీష్ముడు రావడంచూసి తనవాళ్ళకి చెయ్యి విసిరాడు ధర్మరాజు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, సాత్యకీ సైన్యాలు తోసుకొంటూ ముందుకి వచ్చారు. భీష్ముణ్ణి అడ్డుకున్నారు. అంతకి ముందే దుర్యోధనుడు ఇసారా ఇవ్వడంతో మనసేనలోని రాజులు విజృంభించారు. వాళ్ళతో చేకితానుడూ, ద్రౌపదికుమాళ్ళూ అర్జునుడూ కలబడ్డారు. అభిమన్యుడూ ఘటోత్కచుడూ నీకుమాళ్ళ వెంట

పడ్డారు, ఇలా దృఢమైన మూడు జట్లయి కలబడ్డారు పాండవులు. మన వాళ్ళునూ దానికి తగినట్టే ఎదిరించి యుద్ధంచేశారు.

ద్రోణాచార్యులు ద్రుపదమహారాజు సేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు. పాంచాలయోధుల్ని ముప్పతిప్పలూ పెట్టేశాడు. ఎన్నో అన్ని రకాల బాణాలు వర్షంలా కురిపించాడు. భీముడు మన ఏనుగుసేనమీది కురికాడు. తళతళా మెరుస్తూవున్న బాణాలు ఎడాపెడా గుప్పించాడు. దంతాలు విరిగిపోయీ, తొండాలు తెగిపోయీ, తలకాయ లెగిరి పోయీ కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయాయి ఏనుగులు. అదంతా చూస్తే సూర్యకిరణాలు సోకి చీకట్లు చెదిరిపోయినట్టనిపించింది నాకు.

నకుల సహదేవు లిద్దరూ మన గుర్రపుదళాలమీద పడ్డారు. ఇద్దరూ తేరిచూడడానికి వీలులేనంత ఉగ్రమూర్తు లయిపోయారు. వేలకివేలు గుర్రాలు నరికిపారేశారు. అని ఎంత కుప్పపడ్డాయంటే, ఆప్రదేశంలో మన వాళ్ళు కానీ, పాండవులు కాని రథాలు నడపడానికే వీలులేకండా అయిపోయింది.

అర్జునుడు మన రథాలవాళ్ళ మీది కురికాడు. విడుపూ విరామం లేకండా బాణాలు గుప్పించాడు. భుజకీర్తులతోనూ, హారాల తోనూ రథికుల శరీరాలు తెగి కింద పొర్లాడాయి. మహారాజా, ఏంచెప్పేది రకరకాల పువ్వులు రాలిన ఉద్యానవనంలా అవుపడింది రణరంగం.

ఇరావంతుడు

అప్పుడు అర్జునుడి కుమారుడు ఇరావంతుడు పెద్ద గుర్రపుసేన వేసుకుని ఉద్ధృతంగా వచ్చాడు; మనవాళ్ళని ముట్టడించాడు. నిజంగా అది చూసితీరాలి. పక్షులమందమీద డేగలగుంపు వచ్చిపడితే ఎలావుంటుందో అలా అనిపించింది. అలా వచ్చిన ఇరావంతుణ్ణి శకుని

తమ్ముళ్లు శుకుడూ, శర్మవంతుడూ, వృషకుడూ, ఆర్జవుడూ గజుడూ, గవాక్షుడూ — ఈ ఆరుగురూ తమ గుర్రాల సేనతో ఎదిరించారు. ఇరావంతుడికీ వాళ్ళకీ చిత్రమైన యుద్ధం జరిగింది. శకుని తమ్ముళ్లు బాణాలువేసి, డొంకెనపోట్లు ♦ పొడిచీ ఇరావంతుణ్ణి ఎంత నొప్పించాలో అంతా నొప్పించారు. బరిగోలతో పొడిస్తే తిరగబడ్డ మదపుటేనుగులాగ వాళ్ళమీద తిరగబడ్డా డతడు.

అసలు చెప్పుకోదగ్గ విలుకాడు ఇరావంతుడు. శత్రువుల దెబ్బలు తప్పించుకుంటూ గుర్రం చిత్ర విచిత్ర గతులతో దాటించుకుంటూ బాణాలు గుప్పించా డతడు. అతడి లాఘవంచూసి శకుని తమ్ముళ్లు ఆరుగురూ అడిలిపోయారంటే నమ్మ. ఆకాశంమీద దేవతలూ అతణ్ణి మెచ్చుకున్నారు.

అయితే బాగా దెబ్బలు తినేసింది ఇరావంతుడి గుర్రం. దాట్లు దాటి మరింత అలిసిపోయింది. తుదకి పడిపోయిం దది. ఇరావంతుడు మాత్రం కిందపడలేదు. కత్తిపట్టుకుని మెళుకువతో దూకేసి తప్పించుకున్నాడు. అతడి ధైర్యం చూసి ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు శత్రువులు. అతడు కింద నుంచోడంతోనే శకుని తమ్ముళ్లు ఆరుగురూ వొక్కసారి అతణ్ణి ఘిరాయించారు. డొంకెనలతో అతణ్ణి పొడిచారు. బాణాలతో కొట్టారు. కత్తితోనే కౌశలంతో అవన్నీ తప్పించుకున్నాడు ఇరావంతుడు. చిత్రచిత్రమైన గతులు చూపించాడు. శత్రువుల ఆయుధం వొక్కటీ తనకి తగలకుండా తుళ్ళగొట్టాడు.

"వీడు కిందవున్నాడు. గుర్రాలమీంచి వీణ్ణి మనంకొట్టలేం" అంటూ వొక దురాలోచన చేశారు శకుని తమ్ముళ్లు. వెంటనే గుర్రాలుదిగేశారు. కత్తులుపట్టుకుని ఇరావంతుడిమీద కలబడ్డారు.

♦ డొంకెన: వంకర అంచుగల ఈటె.

ఒక్కసారి గిఱ్ఱున తిరిగాడు ఇరావంతుడు. ఆరుగురినీ పన్నెండు ముక్కలు కింద నరికిపారేశాడు. పెద్ద సింహనాదమూ చేశాడు.

కళ్ళు జిగేలుమన్నాయి దుర్యోధనుడికి. "చూశావా ఈ ఉలూపి కొడుకుని!" అంటూ అలంబసుణ్ణి చూశాడు – "వీడు వొక్కడే మనవాళ్ళని చంపేస్తున్నాడు! వీడిపని శాస్త్ర నువ్వే చూసెయ్యాలి" అంటూ పురికొల్పాడు.

రాకాసి నోట్లోమాట నోట్లోనేవుంది. మాయచేశాడు అలంబసుడు. ఇరావంతుడికి ఎంత గుఱ్ఱపుసేనవుందో అంత గుఱ్ఱపుసేనా పుట్టించాడు. ఇరావంతుడి గుఱ్ఱపుసేన యావత్తూ చంపేశాడు. అంతతో ఆమాయ సైన్యం మాయిమయిపోయింది. కాని ఇరావంతుడుమాత్రం వొక్కడే అయిపోయాడు. అయినా అతడు వెన్ను చూపలేదు. పరాక్రమంతో అలంబసుడిమీద కలబడ్డాడు. మెరుపు మెరిసినట్టు అతడిమీదికి వురికాడు. కత్తితో వొక్క దెబ్బకొట్టాడు. అతడి ధనుస్సు రెండుముక్కలుచేసి నరికేశాడు. వెన్న వాళాన ఆకాశం మీది కెగిరిపోయాడు అలంబసుడు. అక్కడినించి మాయబాణాలు రువ్వాడు. ఇరావంతుణ్ణి నొప్పించాడు. అలంబసుడు రాక్షసుడయితే, ఇరావంతుడు నాగకుమారుడు. అతడూ ఆకాశంమీది కెగిరాడు. కళ్ళల్లో నిప్పులు కురుస్తూ అలంబసుణ్ణి వొక్క నరుకు నరికాడు. రెండుముక్కలయిపోయాడు అలంబసుడు కాని చిత్రం, అంతలోనే మంచి నూనూగుమీసాలతో అవతరించాడు, కామరూపి అలంబసుడు. అంచేత ఎన్నిసార్లు నరికితే అన్నిసార్లూ పుడుతూనే వచ్చాడతడు. అయితే పిసరంతా చలించలేదు ఇరావంతుడు. రాక్షసమాయని మాయతోనే ఎదిరించాలనుకున్నాడతడు. తన తల్లివంశం నాగవంశం. నాగులూ కామరూపులే. మాయావిద్యలోనూ పేరుపడ్డవాళ్ళు వాళ్ళు. ఆనాగమాయ మనస్సులో స్మరిం

చాడు ఇరావంతుడు. వెంటనే శేషుడి రూపం ధరించాడు. వందలూ వేలూ నాగుపాములతో ప్రత్యక్షమయ్యాడు.

అవకాశం చిక్కింది అలంబసుడికి. పెద్ద గరుడపక్షి అయిపోయా డతడు. నాగుపాము లన్నిటినీ పట్టేసి మింగేశాడు. తెల్లపోయాడు ఇరావంతుడు. కత్తితీసి అతడి కంఠం ఉత్తరించేశాడు అలంబసుడు. ఇరావంతుడి శిరస్సు కిందపడిపోయింది. ఏమాత్రమూ చెన్ను తరగకండా చంద్రబింబంలాగ కలకలలాడుతూనేవుంది మొహం.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఆఁ! ఇరావంతుడు అలాగ హతమారిపోయాడన్నమాట ! సరే, అప్పుడు పాండవులు ఏంచేశారు? వాళ్ళ యోధులూ, వీరులూ ఏం చేశారు?

సంజయుడు : తమ్ముడిపాటు చూశాడు ఘటోత్కచుడు. భయంకరంగా పెద్ద సింహనాదంచేశాడు. విపరీతమైన రాక్షససేనతో మనవాళ్ళమీద విరుచుకుపడ్డాడు. అతడిసేనలో ప్రతివాడూ వాళ్ళ మదపుటేనుగే ఎక్కాడు. ప్రతివాడూ ప్రళయాగ్నిలాగే వున్నాడు. ప్రతివాడూ నేను ముందంటే నేను ముందని వురుకుతున్నాడు. ఆ ఏనుగులు పరిగెత్తుకు వస్తూవుంటే భూమి గజగజలాడిపోయింది. ఆ రాక్షస రాణువచూసిమనవాళ్ళనిండుప్రాణాలునిలువునా ఎగిరిపోయినట్టయింది.

అలా వచ్చిన రాక్షసులు యావన్మందీ తళతళా మెరిసిపోతూ వున్న శూలలతో మన ఏనుగుల్నీ, గుర్రాల్నీ, పదాతుల్నీ గుదిగుచ్చి పొడిచేసీ, చంపేసీ నర్వదుంబాలా చేసెయ్యడం మొదలుపెట్టారు. ఘటోత్కచుడి ఈ ఆగడమంతా చూశాడు దుర్యోధనుడు. ధనుష్టంకారంచేస్తూ వెళ్ళి అతడిమీద కలబడ్డాడు. దుర్యోధనుడి వెంట బ్రహ్మాండమైన ఏనుగుసేనతో వంగదేశం రాజూ వెళ్ళాడు. వంగదేశం ఏనుగులు చూసి వుప్పొంగిపోయాడు ఘటోత్కచుడు. దారుణమైన కత్తిపట్టుకని వాటిమీదికి వురికేశాడు. చిత్రవధ ప్రారంభించాడు.

ఇది తొండమూ, ఇది దంతమూ, ఇది చెవ్వూ, ఇది తలా, ఇది కాలూ అని పోల్చి లేకుండా కూరకితరిగినట్టు తరిగిపారేశాడు. అతడి పడితనమూ, హస్తలాఘవమూ చూసి బలే అంటే బలే అన్నారు దేవతలు.

ఏనుగులు నాశనం కావడంతోనే పట్టలేనంత కోపంతో మండి పోయాడు దుర్యోధనుడు. బాణాలతో కప్పేశాడు ఘటోత్కచుణ్ణి. ఘటోత్కచుడిసైన్యంలోని ముఖ్యులు వేగవంతుడూ విద్యుజ్జిహ్వుడూ, బహ్వాశీ ఉద్రేకంతో దుర్యోధనుడి మీదికి వచ్చారు. వాళ్ళ ముగ్గురినీ చంపేశాడు దుర్యోధనుడు. ఆవ్పూవుని ఘటోత్కచుడి శరీరమంతా బాణాలతోనింపేశాడతడు. కళ్ళల్లో నిప్పులుకక్కాడుఘటోత్కచుడు. "మాయాజూద మాడావు. మాతండ్రుల రాజ్యం చపాయించావు. పతివ్రతని మాతల్లి ద్రౌపదిని అంతసభలోనూ మానభంగం చేశావు. దాని ఫలం నీకు ఇదిగో ఇప్పుడే చూపిస్తాను" అంటూ వురిమి దుర్యోధనుడిమీద విషసర్పాలవంటి బాణాలు గుప్పించాడతడు. అవేవీ లక్ష్యపెట్టలేదు దుర్యోధనుడు. ఉగ్రమైన వొక పాతిక బాణాలు ఘటోత్కచుడిమీద కొట్టాడతడు, దాంతో ఉగ్రుడే అయిపోయాడు ఘటోత్కచుడు. కాలయముడి నాలుకలాంటి శక్తి తీసి దుర్యోధనుడి మీద విసిరాడు. రెప్పపాటులో దుర్యోధనుడిమీద పడేదేఅది. కాని చప్పున మధ్యకివచ్చి వంగదేశంరాజు అడ్డుపడ్డాడు. అతడి ఏనుగుమీద పడింది ఘటోత్కచుడి శక్తి. దెబ్బతో రక్తం కక్కుకుంటూ కూలి పోయింది ఏనుగు. కిందికిదూకేసి తప్పుకున్నాడు వంగదేశంరాజు.

వంగదేశం మదపుటేనుగా కూలిపోవడంతో మనసైన్యం జంకేసింది. కకావికలయి పరుగుచ్చుకుంది. ఒక్కడే అయిపోయాడు దుర్యోధనుడు. అయినా చలించలేదతడు. ధైర్యంతో వొక పర్వతంలా నుంచున్నాడు, మంచిదొక మహాస్త్రంతీశాడు. ఘటోత్కచుడిమీద ప్రయోగించాడు. మంటలు కక్కుకుంటూ వెళ్ళింది మహాస్త్రం

చూశాడు ఘటోత్కచుడు. ప్రళయమేఘంలా ఉరిమాడతడు. మధ్య లోనే దుర్యోధనుడి మహాస్త్రం మంటకలిపేశాడు. దిక్కులు బద్దలయి నట్టు పెద్దసింహనాదమూ చేశాడు.

ఘటోత్కచుడి సింహనాదం విన్నాడు భీష్ముడు. కౌరవయోధు లందరినీ ఒకసారి కలయజూశాడు. "ఘటోత్కచుడు రాజుమీద విరుచుకుపడ్డాడు. ఏనుగులు చంపేశాడు. అదిగో మారిమసగినట్టు మనసేనమీద పడుతున్నాడు. దేవతలన్నా అతణ్ణి గెలవలేరు. లెండి. పరిగెత్తండి. రాజుకి సాయపడండి" అంటూ హెచ్చరించాడు. తొందర చేసేశాడు.

సేనాపతి భీష్ముడలా హెచ్చరించడంతోనే ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా, చిత్రసేనుడూ, బృహద్బలుడూ, బాహ్లికుడూ విందుడూ, అనువిందుడూ, భూరిశ్రవసుడూ, జయద్రథుడూ, సోమ దత్తుడూ, వివింశతీ, వికర్ణుడూ ఒక్కపెట్టుని తమతమ సేనలతోనూ, రథాలతోనూ పరిగెత్తారు. ఇంతమందీ వెళ్ళి దుర్యోధనుడిచుట్టూ పెట్టనికోటలా నిలబడి, ఘటోత్కచుణ్ణి ముట్టడించారు.

రాక్షసమాయతో మరింత రెచ్చిపోయాడు ఘటోత్కచుడు. పెద్దపెద్ద పెడబొబ్బలుపెడుతూ మన పదముగ్గురు మహాయోధుల మీదా క్రూరమైన బాణాలు కుమ్మరించాడు. కొందరి సారథుల్ని చంపేశాడు. కొందరి జెండాలు చించేశాడు. కొందరి రథాలు విరిచే శాడు. కొందరిగుర్రాలు కూల్చేశాడు. కొందరి కవచాలు పగలగొట్టి వొళ్ళంతా రక్తాలు కారించాడు.

బాగా వొళ్ళుమండింది మనవాళ్ళకి. అందరూ కూడబలుక్కు న్నారు. పోయిన సాధనాలు మళ్ళీ సమకూర్చుకున్నారు. పద ముగ్గురూ ఒక్కసారి కుమ్మక్కయి ఘటోత్కచుడిమీద పడ్డారు. మహాస్త్రాలు ప్రయోగించారు. మంటల్లో అతణ్ణిముంచెత్తారు. భరించ

లేకపోయాడు ఘటోత్కచుడు. ఉన్నపాళాన ఆకాశంమీది కెగిరి పోయాడు. అక్కడ పెద్ద నల్లమబ్బులా అవుపించాడు. ఉరుము లురిమినట్టు రంకెలువేశాడు. అసాధ్యుడయిపోయాడు.

"తమ్ముడూ, ఇక్కడ భీష్ముడిపాల బడ్డ పాంచాలసైన్యం కాసుకోవాలి. అక్కడ ద్రోణుడూ మొదలైనవాళ్ళనించి ఘటోత్కచుణ్ణి కాసుకోవాలి. ఇక్కడ అర్జునుడున్నాడు. నువ్వు ఘటోత్కచుడి దగ్గిరికి వెళ్ళు" అంటూ భీముణ్ణి తొందరచేశాడు ధర్మరాజు.

భయంకరంగా సింహనాదంచేశాడు భీముడు. ఉరకలువేస్తూ వెళ్ళి కౌరవయోధులమధ్య వురికాడు. మన రాణువనంతా తింతారు చేసేస్తూ దుర్యోధనుడిమీదికి వచ్చాడు. బాగా దగ్గిరికి రానిచ్చాడు దుర్యోధనుడు. మంచి దారయిన వొక నెలవంకబాణం తీశాడు. భీముడి ధనుస్సు టపీమని నరికేశాడు. మరొక ధనుస్సు భీముడు తీసే లోపున గట్టిదొక సానపెట్టినబాణం అతడి ఎదురొమ్ముమీద కొట్టాడు. దెబ్బతో సొమ్మసిల్లిపోయాడు భీముడు. అంతలో అయిదుగురూ అయిదు మెరుపుల్లాగ వచ్చిపడ్డారు ద్రౌపదికుమాళ్ళు. అభిమన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ వాళ్ళతో కలిశారు.

తండ్రిని కొట్టాడన్నకోపంతో ఏడుగురూ సింహంకొదమల్లాగ వచ్చి దుర్యోధనుడిమీద పడ్డారు. కృపాచార్యులూ మొదలైన మన యోధులు వాళ్ళ నెదిరించారు. ఘోరమైన పోరాటం జరిగిపోయింది.

భీముడు తేరుకున్నాడు. భయంకరమైన బాణాలు మనవాళ్ళ మీద ప్రయోగించాడు. ద్రోణాచార్యు లతడిమీదికి వెళ్ళాడు. వాడి వాడి బాణాలు కొట్టి అతడి వొళ్ళంతా తూట్లుపడేట్టు చేశాడు, పళ్ళుకొరుకుతూ వొక ఘోరమైన బాణంతీశాడు భీముడు, బలంకొద్దీ ధనుస్సులాగి ద్రోణుడిమీదికి వొదిలిపెట్టాడు. అంత ద్రోణుడూ ఆ దెబ్బతో మూర్ఛపోయాడు.

తండ్రి అవస్థచూసి పెద్దపులిలాగ వెళ్ళి భీముడితో కలబడ్డాడు అశ్వత్థామ. దుర్యోధనుడూ అతడితో కలిశాడు. ఇద్దరినీ కవ్వించి నట్టు చేశాడు భీముడు. చిన్న చిరునవ్వు నవ్వాడు. గద చేత్తో పుచ్చు కున్నాడు. పళ్ళు బిగించాడు. భయంకరంగా రథం దిగాడు. ఇంతలో ద్రోణాచార్యులు తెలుసుకున్నాడు. భీముడిమీద కోదండం గురి పెట్టాడు. కృపాచార్యులూ ముఖ్యులైన యావన్మంది యోధులూ ద్రోణుడితో కలిశారు. ఒక్కుమ్మడిగా భీముడిమీద దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించారు. ఘటోత్కచుడూ, ద్రౌపదికుమారుళ్ళూ, అభిమన్యుడూ ఏకమయ్యారు. వాళ్ళ ఆటోపం సాగకుండా దారుణమైన బాణాలతో ఎదురుకున్నారు. కనీవినీ ఎరగనంత ఘోరంగా జరిగి పోయింది యుద్ధం.

అనూపదేశంరాజు భీముడి స్నేహితుడు నీలుడు అశ్వత్థామ నెదిరించాడు. బాణాలమీద బాణాలుకొట్టి అతణ్ణి అశ్వత్థామ సొమ్మసిల్ల గొట్టేశాడు. అది చూశాడు ఘటోత్కచుడు. అమాంతంగా అతడిమీద విరుచుకుపడ్డాడు. కసిదీరా బాణాలతో కొట్టాడు. కుమారుడికి ప్రమాదం రాకుండా అడ్డుపడ్డాడు ద్రోణాచార్యులు. శరవర్షం కురిపించి ఘటోత్కచుణ్ణి ముచ్చెమటలు పోయించాడు. తల మునకలయిపోయింది ఘటోత్కచుడికి. కళ్ళు రెండూ చింత నిప్పులులా మండాయి. దాంతో రాక్షసమాయ లంకించుకున్నాడతడు.

ఆమాయలో ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా, మొదలైన పదముగ్గురు యోధులూ, దుర్యోధనమహారాజూ రక్తాలుకారేట్టు చావుదెబ్బలుతినేసి, సొమ్మసిల్లిపోయి, నేలమీద పొర్లాడడం మన సైనికులు యావన్మందీ స్పష్టంగా చూశారు. ఇక చెప్పేదేముంది! కౌరవసైన్యం యావత్తూ కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పింది. తడబడిపోతూ, తమని తాము తొక్కేసుకుంటూ, పడుతూ లేస్తూ పారిపోడమారంభించింది.

"అదంతా అబద్ధం" చెయ్యెత్తి కేకలు వేశాడు భీష్ముడు — "మాయ. రాక్షసమాయ. పారిపోకండి ఆగండి. ఆగండి" అంటూ గొంతెత్తి అరిచా డతడు. కాని లాభంలేకపోయింది. కళ్ళారా చూసింది కాదంటే ఎలా నమ్ముతారు వాళ్ళు! భయం నిలవనివ్వలేదు వాళ్ళని. ఒక్కడూ ఆగలేదు. అందరూ తోకముడిచేశారు.

మొహం వేలవేసుకుని తాతగారిదగ్గరికి వచ్చాడు దుర్యోధనుడు. "నువ్వూ, ద్రోణుడూ వుండగానే శత్రువులచేత చావుదెబ్బలు తినేశాను! ఇదిగో వెళుతున్నాను. వాళ్ళని చంపడమో, వాళ్ళచేత చావడమో ఏదో వొకటి జరగాలిప్పుడు" అంటూ కంటపడ్డాడు.

"ఈమాట పాండవులంటే చెల్లుతుంది" నవ్వుతూ అన్నాడు భీష్ముడు — "అయినా నువ్వు అంత సాహసానికి తెగించడం తగనిపని. దానికి మాలాంటి వాళ్ళం వుండనే వున్నాం కదా! శాంతించు" అంటూ లేచి భగదత్తుణ్ణి పిలిచా డాయన.

"ఇదిగో, రాక్షసమాయకి నువ్వే తగినవాడివి. నువ్వే ఇప్పుడు గెలుపు సాధించవలిసినవాడివి, వెళ్ళు. హిడింబి కొడుకుపని పట్టించు. రారాజుని సంతోషపెట్టు" అన్నాడు.

అసలే మహావీరుడు భగదత్తుడు. భీష్ముడలా అనడంతోనే పొంగిపోయా డతడు. కవ్వించిన సింహంలాగ పెద్ద సింహనాదం చేశాడు. సుప్రతీకమెక్కి తన దండుతో పాండవులమీదికి పరిగెత్తాడు. అప్పటికికాని ఇందాకచూసిన మాయ అబద్ధమని అవగతం కాలేదు మన సేనకి. భగదత్తుడు బయలుదేరడంతోటే, పారిపోతూవున్న సైన్యం యావత్తూ వెనక్కి తిరిగింది. మళ్ళీ ఎప్పటిలాగే యుద్ధానికి సిద్ధపడింది. ఉభయసేనలూ కలబడ్డాయి. ఘోరమైన దొమ్మీ యుద్ధం జరిగిపోయింది.

అప్పటికి అలపొద్దువేళ కావచ్చింది.

పెద్ద కొండలా వుంది మదపుటేనుగు సుప్రతీకం. దానిమీంచి రాక్షససేన తరిమాడు భగదత్తుడు. కవ్వించినట్టయింది ఘటోత్కచుడికి. రంకెవేస్తూ అతడిమీదికి పరిగెత్తాడతడు. అతడివెంట భీముడూ వురికాడు. భీముడివెంట ద్రౌపదికుమారుళ్ళూ, అభిమన్యుడూ మొదలైనవాళ్ళూ వచ్చారు. ఇంతమందీ కలిసి సుప్రతీకంమీద జడివానలాగ బాణాలు కుమ్మరించారు. ఈటెలతో పొడిచారు రకరకాల ఆయుధాలతో కొట్టారు. ఆపాదమస్తకం గాయాలుచేసి వొదిలిపెట్టారు. ఒంటినిండా రక్తాలు ధారలుకట్టి జేగురు సెలయేళ్ళతో వున్న కొండలా అవుపించింది సుప్రతీకం.

యముడిలాగ పెద్ద శూలంతీశాడు ఘటోత్కచుడు. సూటిగా గురిచూసి భగదత్తుడిమీద విసిరాడు. మంటలు కక్కుతూ వచ్చేస్తూ వుంది శూలం. ఒక అర్ధచంద్ర బాణంవేసి దానిని నరికేశాడు భగదత్తుడు. అంతతో వూరుకోలేదతడు. ఘోరమైన శక్తితీసి ఘటోత్కచుడిమీద ప్రయోగించాడు. చూశాడు ఘటోత్కచుడు. చెంగున ఆకాశంమీద కెగిరిపోయాడు. సగంలోనే శక్తిని చేత్తో పట్టేసి, తొడల మీద పెట్టి రెండుముక్కలుగా విరిచేశాడు. ఆ చిత్రంచూసి నాలికలు కరుచుకున్నారు మనవాళ్ళు.

పెద్ద సింహనాదంచేశాడు భగదత్తుడు. ఆ వూపునివెళ్ళి భీముడి గుర్రాలు చంపేశాడతడు. అభిమన్యుడిమీదా తక్కిన పాండవ యోధులమీదా కరుకయిన బాణాలు గుప్పించాడు. సుప్రతీకం పరిగెత్తించి వాళ్ళ గుర్రాలు చంపేశాడు. రథాలు పిప్పిచేసేశాడు. ఇక పదాతికుల్ని ఎంతమందిని తొక్కించేశాడో లెక్కాజమాలేదు. మహాసముద్రంలో మందరపర్వతం కవ్వంతిరిగినట్టు పాండవసైన్యంలో తాండవంచేసి ఎన్నోఅన్ని ఏనుగులు చంపేసింది సుప్రతీకం.

అప్పుడు దశార్ణ దేశంరాజు మదించిన తన పట్టపుటేనుగుమీద వచ్చి సుప్రతీకాన్ని ఎదిరించాడు. రణపెంకి దశార్ణదేశం పట్టపు ఏనుగు. అంత సుప్రతీకాన్నీ పాదుకదలకండా నిలిపేసిం దది. బాగా వాళ్ళుమండింది భగదత్తుడికి. ధగధగా మెరుస్తున్న నల్లటి తోమ రాలు గబగబా దశార్ణదేశం ఏనుగుమీద విసిరాడు. పిడుగులుపడ్డట్టు పడి దశార్ణదేశంఏనుగు మీది కవచం పగిలింది. కళేబరం చీలిక లయింది. మరి నిభాయించుకో లేకపోయిం దది. జీరుమని వెనక్కి తిరిగింది. పాండవసేన పడదోక్కేస్తూ అదేపాటిపోడం పారిపోయింది.

భగదత్తుణ్ణి మెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు, ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ పుట్టుకువచ్చిం దతడికి. కృపుడూ మొదలైన మహాయోధు లతో కలిసి శత్రువుల్ని నురుమాడడ మారంభించాడు. పాంచాల యోధులతోనూ, అర్జునుడితోనూ కలిసి ధర్మరాజు విజృంభించాడు. దుర్యోధనుణ్ణి కరచరణాలాడకండా నిలుదీసి పోరాడాడు. అర్జునుడు గాండీవం మోగించాడు. ఆకాశం దిమ్మెత్తినట్టు దేవదత్తం పూరిం చాడు. రకరకాల బాణాలు రువ్వి కౌరవసేన వేటాడుతూ భీముడు యుద్ధంచేస్తున్న దగ్గిరికి వచ్చాడు. తమ్ముణ్ణి చూశాడు భీముడు. ఇరా వంతుడిచావు వినిపించాడు.

గుండెల్లో పిడుగుపడ్డట్టయింది అర్జునుడికి. "ఎక్కడ ఏడీ ఇరా వంతుడు!" అంటూ ఆతురపడుతూ భీముణ్ణి అడిగాడు. ఇరావం తుడు పడివున్న చోటు చూపించాడు భీముడు. గబగబా వెళ్ళాడు అర్జు నుడు. అలంబసుడికత్తితో కంఠం తెగి కిందపడున్నాడు ఇరావంతుడు. చూసి దుఃఖమాపుకోలేకపోయాడు అర్జునుడు. అతడి రెండునేత్రాల నించీ కన్నీళ్ళు ధారలుకట్టాయి. నిట్టూర్పులు లేచాయి.

"బావా!" కృష్ణుణ్ణిచూసి బావురుమన్నాడు అర్జునుడు — విదురుడు అన్నంతా అవుతూవుంది. కౌరవులికీ పాండవులికీ ఘోరం

సంభవిస్తుందని ముసిలాయన్ని ఎంతయినా వారించాడతను. లాభం లేకపోయింది. చెవిటివాడిముందు శంఖమూదినట్టే అయింది. మన వాళ్ళని ఎంతమందినో చంపేశారు వాళ్ళు. వాళ్ళనీ ఎంతమందినో చంపేశాం మనం. యుద్ధమంత పాడుపని మరొకటి లేదు. అయినా ధనంకోసం ఈ పాడుపనే చేస్తున్నాం. అంచేత కృష్ణా, ధనమంటేనే ఛీ అనిపిస్తూవుంది. ధనం లేకండా వుండడం కంటే చావు నయం. నిజమే. అయినా ధనంకోసమని జ్ఞాతివధ ఘోరం! యుద్ధంలో జ్ఞాతుల్ని చంపి ఏంనొల్లుకోవాలి? శకుని కర్ణుల కపటమూ, దుర్యోధనుడి దుర్నీతీ – ఈ రెంటివల్లా పాపం, ఈ క్షత్రియలోకం హతమారిపోతూ వుంది. ధర్మరాజు 'అయిదూళ్ళయినా చాలు' అని ఎందుకన్నాడో ఇప్పుడు నాకు అర్థమవుతూవుంది. దుర్యోధనుడు దురాత్ముడు. అయిదూళ్ళయినా అంగీకరించాడు కాడు. యుద్ధంలో చచ్చిపడున్న ఈ ప్రజల్ని చూస్తే నాగుండె తరుక్కుపోతూవుంది. అందులోనూ నా చేతిలోనే ఎంతోమంది తెగిపోతూవున్నారంటే నామీద నాకే అసహ్యం వేస్తూవుంది. నన్ను నేనే నిందించుకుంటున్నాను. నిజానికి క్షత్రియధర్మమంత నికృష్టధర్మం ఇంకొకటి లేదు." ఇలా ఎంతో అంత దుఃఖపడ్డాడు అర్జునుడు.

అర్జునుణ్ణి భావగర్భితంగా చూశాడు శ్రీకృష్ణుడు. చిన్నమందహాసమూ చేశాడు. ఆ మందహాసమే అద్భుతమైన చైతన్యం ప్రసాదించింది అర్జునుడికి. "అవును, కృష్ణా! అవును. ఈ మోహం విడిచిపెడుతున్నాను" గాండీవం సారిస్తూ అన్నాడతడు – "పగ్గాలు సడలించు. రథం నడిపించు. కౌరవసేన గాండీవానికి బలిపెడతాను" అన్నాడు.

అర్జునుడు అలా అనడమే తడువు, పగ్గాలు సడలించాడు సారథి శ్రీకృష్ణుడు. కౌరవసేనమీదికి శరవేగంతో పరిగెత్తుకు

వచ్చింది అర్జునుడి దివ్యరథం. ఎత్తినగాండీవం దించలేదు అర్జునుడు. చిచ్చులపిడుగులా రెచ్చిపోయా డతడు కొడుకుచావు దహించుకు పోతూన్న హృదయంతో శత్రుసంహార మారంభించాడు. అతడి ఎడటా, కుడిఎడమలా కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయింది మనసేన. అలా విక్రమతాండవంచేస్తున్న అర్జున్ణి భగదత్తుడూ, కృపుడూ, సుశర్మా, భీష్ముడూ - ఇంతమందీ కలిసి ఎదిరించారు. ఘోరాతిఘోరంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం.

ఒకవంక సాత్యకి చెలరేగాడు. అతడితో కృతవర్మా, బాహ్లీకుడూ పోరాడారు. భీముడితో ద్రోణుడూ, దుర్యోధనుడితమ్ముళ్లూ యుద్ధంచేశారు. ద్రోణుడువేసిన బాణాలు కాసుకుంటూనే నీకొడుకుల మీదకి ఏకధాటీని రథం పరిగెత్తించాడు భీముడు. నీకొడుకులబాణాలు తనకి తగలడంతో నెయ్యిపోసిన అగ్నిహోత్రుడిలా మరింత మండిపడ్డా డతడు. ప్రాణాంతకమైన బాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. కుండభేదీ, అనాధృష్యుడూ, కనకధ్వజుడూ, విరావీ, సుబాహుడూ మొదలైన వాళ్ళని చంపేశాడు. వీళ్ళచావుచూసి తక్కినకుమాళ్ళు ఎక్కడివాళ్ళక్కడ పటాపంచలయి పోయారు. వాళ్ళని వెంటాడి, మేకల్ని తరిమిన తోడేలులా అవుపించాడు, భీముడు.

సాయంకాలం కావచ్చింది.

తమకంతో సేనలు పురికొల్పాడు దుర్యోధనుడు. తెగించి హోరాహోరి పోరాడాడు. అంతకంటె తమకంతో పోట్లాడారు పాండవులు. ఉభయసేనలూ వొకదాన్నిమించి వొకటి యుద్ధం చేశాయి. రణరంగమంతా రక్తం మడుగులుకట్టింది. ఆభరణాలూ, ఆయుధాలూ కుప్పలుపడ్డాయి. అదంతాచూస్తే బాగా కుంకంపూసుకుని, రకరకాలనగలు పెట్టుకున్న అందకత్తెలా అవుపించింది రణస్థలం.

రాత్రిపడింది. చీకటి కమ్ముకుంది. ఉభయపక్షాలూ యుద్ధమాపాయి. కౌరవులూ పాండవులూ ఎవరిశిబిరాలకి వాళ్ళు వెళ్ళిపోయారు.

భీష్ముడు వద్దు, కర్ణుడు రానీ

ఆవాళరాత్రి దుర్యోధనుడి మనస్సు మనస్సులో లేదు. శిబిరం చేరడంతోనే దుశ్శాసనుణ్ణి పిలిచాడతడు. కర్ణుణ్ణీ, శకునునీ పిలుచుకు రమ్మన్నాడు. వాళ్ళని క్షణాలమీద ప్రవేశపెట్టాడు దుశ్శాసనుడు. నలుగురూ రహస్యంగా వొకదగ్గిర కూచున్నారు.

"ఏంచేద్దామో చెప్పండి" అంటూ అందుకున్నాడు దుర్యోధనుడు — "విషమసంధి వచ్చిపడింది మనకి. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా మనకెందుకన్నట్టు తటస్థంగా వూరుకుంటున్నారు. పాండవుల్ని చంపాలన్న భావమే లేదు వాళ్ళకి. మనసేనలు నానాటికీ సన్నగిల్లిపోతున్నాయి. ఏందారి?" అన్నాడు.

అన్నాళ్ళూ యుద్ధం చెయ్యకండా వుండడం చేతులుకట్టేసినట్టుంది కర్ణుడికి. అదే సమయమంటూ అందుకున్నాడతను "మహారాజా, దీనికి వొక్కటే మార్గముంది. భీష్మణ్ణి యుద్ధానికి రాకండా చెయ్యి. చాలు. పాండవుల పొగరేదో నేను అణిచేస్తాను. వాళ్ళనీ, వాళ్ళ సేనల్నీ నల్లులు నలిపేసినట్టు నలిపేస్తాను" అన్నాడు.

"అవును, అదే బావుంది" దుశ్శాసనుడివంక చూస్తూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు — "తమ్ముడూ, మనం వెళ్ళి తాతగారిని వొద్దని చెప్పేసివద్దాం. నువ్వు సిద్ధపడు" అన్నాడు. కర్ణుణ్ణీ, శకునినీ తమశిబిరాలికి పంపేశాడు.

అనంతరం అనేకరకాల సుగంధద్రవ్యాలు వేసిన నీళ్ళలో స్నానం చేశాడు దుర్యోధనుడు. ఘుమఘుమలాడుతూవున్న మంచిగంధమూ

మొదలైన పరిమళద్రవ్యాలు పూసుకున్నాడు. చీనిచీనాంబరాలు కట్టుకున్నాడు. మహనీయమైన పూలదండలు వేసుకున్నాడు. నవ రత్నాలతో ధగధగలాడుతూవున్న బంగారం భూషణాలు పెట్టుకున్నాడు. తమ్ముళ్ళనీ, తగినవాళ్ళని కొంతమందిని వెంటబెట్టుకున్నాడు. గమ్మున ఘుమఘుమలాడుతూవున్న సువాసనతైలాలుపోసి వెలిగించిన వేలాది దివిటీలమధ్య, రత్నాలు చెక్కిన బంగారంరథ మెక్కాడు. బెత్తాలుపట్టుకున్న బంట్రోతులు "తప్పుకోండి తప్పుకోండి" అని సందడిచేస్తూ దార్లోజనం తప్పించారు. వందిమాగధులు మధురంగా గేయాలు పాడుతూ పొగిడారు. వేదపాఠకులు మంగళకరమైన రుక్కులు పఠించారు.

మందగమనంతో నడిచి భీష్ముడి శిబిరంముందు ఆగింది రారాజు రథం. రథందిగాడు దుర్యోధనుడు. దుశ్శాసనుడి ముంజేయి చేతితో పట్టుకుని తగినవిధంగా లోపలికి నడిచాడు. తిన్నగా వెళ్ళి వెళ్ళడంతోనే తాతగారి పాదాలకి నమస్కారంచేశాడు. దగ్గిరిసా వొకబంగారం గద్దెమీద కూచున్నాడు. "నాదొక ప్రార్థన" అంటూ రెండు చేతులూ జోడించి మెల్లిమెల్లిగా ఉపక్రమించాడు — "నిన్ను నమ్ముకుని పాండవుల్ని గడ్డిపోచలాగ చూశాను నేను. అయితే ఏంలాభం! ఇన్నాళ్ళూ నీయుద్ధం చూస్తున్నాను. వాళ్ళని చంపడానికి పిసరంతా ప్రయత్నం చెయ్యలేదు నువ్వు. వాళ్ళంటే పక్షపాతం నీకు. ఏందారి? యుద్ధంలో నువ్వు ధనుస్సు పట్టుకుంటే హరిబ్రహ్మాదులు నీముందు నిలవలేరు. అదిబాగా తెలుసు నాకు. ఇవాళకి ఎనిమిదిరోజు లయింది. అరుసుల్ని చంపావుకావు. పోనీ జమాలుమన్నట్టు వొక్కదెబ్బయినా కొట్టావుకావు. అదలా వుండనీ, ఏంచేస్తాం! అదంతా మాకర్మ. ఇప్పుడు వొక్కటే నాప్రార్థన. మరి నువ్వు రేపటినుంచీ యుద్ధానికి రాకు. నామనవి మన్నించు. కర్ణుణ్ణి యుద్ధానికి పంపించు" అన్నాడు.

ఆమాట శూలంలా తగిలింది భీష్ముడికి. ఆయన మొహంలో చిక్కితే నెత్తురుచుక్క లేదు. విచారంతో ఆయననోటమాట పెగల లేదు. తలవంచుకుని కొంతసేపుదాకా అలాగే వుండిపోయాడు. చివరికి వొక దీర్ఘమైన నిట్టూర్పు విడిచాడు.

"నీకోసం నాప్రాణాలుకూడా దాచుకోలేదు" మొహమెత్తి దుర్యోధనుణ్ణి చూస్తూ అన్నాడతడు — "సర్వశక్తుల్లూ వినియోగించి పోరాడుతున్నాను. అంతా బూడిదలోపోసిన పన్నీరయిపోయింది. ఇలా అనడం సబబనే తోచిందా నీకు?"

అలా అంటూంటే రెండుకళ్ళూ ఎరుపెక్కాయి భీష్ముడికి. ఇంకా, ఇలా అన్నాడతడు — "అర్జునుణ్ణి చంపలేదంటున్నావు. నిందిస్తున్నావు. అర్జునుడంటే అంత మీాదమీాదమాటలా? నీకు మాత్రం అది తెలియదా? దేవతలతోసహా దేవేంద్రుణ్ణి త్రాహి త్రాహిమనిపించి ఖాండవవనం కాల్చేశాడే! శివుడంతవాణ్ణి వొక్కడే యుద్ధంలో మెప్పించి దివ్యాస్త్రాలు సంపాదించాడే! కర్ణుడూ, నీతమ్ములూ గంధర్వులతో వోడిపోయి తోకముడిచినప్పుడు నిన్ను విడిపించలేదూ? నిన్నూ, నన్నూ, ద్రోణుణ్ణీ, అశ్వత్థామనీ, కృపుణ్ణీ, నీకర్ణుణ్ణి — ఉత్తరగోగ్రహణమప్పుడు వొక్కడే వచ్చి ఏంచేశాడు? ఇంకా ఎన్నోచోట్ల ఎంతమందిని ఏంచేసిందీ వినలేదూ మనం? అంతటిమహావీరుణ్ణి ఎదిరించి ఇన్నాళ్ళు ఇలా దెబ్బలాడాను. తుదకి నీచేత ఇంతటి దుర్భరమైనమాట వినవలసివచ్చింది. ఇది తగునూ, ఇది తగదూ అని ఆలోచించావుకావు. గెలవరానివాళ్ళతో పగ పట్టావు. సరే, ఇంతవూకదంపెందుకూ? యుద్ధంలోమగతనంచూపించు.

"ముప్పయిమూడుమార్లు చెప్పాను. ఇప్పుడూ చెపుతున్నాను. అర్జునుణ్ణి గెలవలేను నేను. శిఖండిని చంపను. ఎఈఇద్దరూ తప్పించి ంతటి మొనగాడు వచ్చినా సరే, వాడి ప్రాణాలు దక్కనివ్వను.

ఇంతెందుకూ, నేనూ, నా సైన్యమూ కలిసి పాంచాల, మత్స్య, యాదవ సేనలతో పోరాడతాం. తక్కిన పాండవుల్ని మీరు గెలవండి. అంతే కాని అర్ధరాత్రివచ్చి నన్ను అడ్డమాని మాటలూ ఆడినంతమాత్రాన జయం నీవాళ్ళో పడిపోతుందనుకున్నావా? వెయ్యిమాటలెందుకూ పద, రేపు యుద్ధానికినడు. నా చేతిచేవేకో చూపిస్తాను. నీరెండు కళ్ళతో నువ్వే చూద్దువుకాని'' అన్నాడు.

"సరే'' అని తలవూపాడు దుర్యోధనుడు. తన శిబిరానికి తిరిగి వచ్చేశాడు. ఆరాత్రి సుఖంగా నిద్రపోయాడు. తెలతెలవార కండానే మేలుకున్నాడు. ఉత్సాహంగా యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడు. సేనలు రణస్థలానికి నడిచాయి.

తొమ్మిదో రోజు

"ఇదిగో, మీరందరూ వినండి,'' రాజులందరి ఎదటా భీష్ముణ్ణి ఉద్దేశించి ఆరంభించాడు దుర్యోధనుడు — "పాంచాలసైన్యమూ మొదలైన శత్రుసైన్యం యావత్తూ చంపేసి, పాండవుల్ని గెలిచేస్తానని రాత్రి మాటఇచ్చాడీయన. అందేత మన చేవంతా చూపించి యుద్ధం చెయ్యాలి ఇవాళ'' అన్నాడు. దుర్యోధనుడలా తులువతనంగా అన్నమాటలు విని సిగ్గుపడ్డాడు భీష్ముడు. అసహ్యమూ, విచారమూ రెండూ కలిగా యతడికి. తన్ను తానే సంబాళించుకుని వూరుకున్నా డతడు.

"తమ్ముడూ మనమంతా తాతగారి దగ్గిరే వుందాం'' భీష్ముడి ఇంగితం కనిపెట్టేసి దుశ్శాసనుడితో అన్నాడు దుర్యోధనుడు — "అంతేకాదు. మంచి ఎంపికయిన మెరికల్లాంటి రథికున్ని రెండువేల మందిని ఈయనముందు పెట్టు'' అన్నాడు. అన్నగారి ఆదేశం అక్షరాలా పాలించాడు దుశ్శాసనుడు. సత్యవ్రతుడైన తాతయ్య శిఖండి

మీద చెయ్యి వేసుకోనని ఓం ప్రథమంగా మనం దండువిడిసిన నాడే చెప్పాడు" ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా ఈముగ్గురితోనూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు - "మీ అందరూ ఎరుగుదురు కదా. అంచేత ఆనీచుడికంట పడకుండా ఈయన్ని కాసుకురావాలి మనం" అన్నాడు. "తప్పకుండా అలాగే చేద్దాం" అన్నారు వాళ్లు.

ఆవాళ సర్వతోభద్రవ్యూహం పన్నాడు భీష్ముడు. ఆవ్యూహంలో కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, శల్యుడూ, సుదక్షిణుడూ, జయద్రథుడూ, కౌరవకుమారుళ్ళూ, భీష్ముడూ ముందు నుంచున్నారు. ద్రోణాచార్యులూ, భూరిశ్రవసుడూ, భగదత్తుడూ కుడిపక్కనుంచున్నారు. సోమదత్తూ, అశ్వత్థామా, విందానువిందులూ ఎడమపక్క నిలబడ్డారు. హాలాయుధుడూ, అలంబసుడూ, శ్రుతాయువూ వెనకతట్టు నిలబడ్డారు. సుశర్మా మొదలైన వాళ్ళతో రారాజు దుర్యోధనుడు మధ్య నుంచున్నాడు.

అంతకిముందే వచ్చి పాండవులూ సిద్ధంగావున్నారు. అర్జునుడు మన సర్వతోభద్రవ్యూహం చూశాడు. "చూశావా భీష్ముణ్ణి!" ధృష్టద్యుమ్నుడితో అన్నాడతడు - "ఆయనకి ఎదురుగా శిఖండిని నుంచోపెట్టు. మనమంతా గుంపుకట్టి ఇతణ్ణి కాపాడుకుంటూ వద్దాం. అంతేకాదు, వాళ్ళ సర్వతోభద్రవ్యూహానికి తగినట్టు మనసేనతో వొక గట్టి వ్యూహం నిర్మించు" అన్నాడు.

బావుందన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. మనవ్యూహాన్ని మించినట్టు వొక అభేద్యమైన వ్యూహం పన్నాడతడు. అందులో సాత్యకీ, విరాటరాజూ, కుడితట్టు నిలబడ్డారు. అభిమన్యుడూ, ద్రుపదుడూ, కేకయరాజులూ ఎడమపక్క నుంచున్నారు. నకులసహదేవులూ, ద్రౌపదికుమారుళ్ళూ, ధర్మరాజూ మధ్యనిలబడ్డారు. చేకితానుడూ, కుంతిభోజుడూ వెనకభాగంలో నుంచున్నారు. ఎదురుగుండా శిఖండి నిల

బడ్డాడు. అతడికి ఒోకపక్క భీముడూ, ఘటోత్కచుడూ, మరోక పక్క అర్జునుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ నిలబడ్డారు. తక్కినయోధు లందరూ కీలకస్థానాల్లో సర్దుకున్నారు.

ఇలా మనవాళ్ళూ, పాండవులూ వ్యూహాలుపన్ని కయ్యానికి కాలుదువ్వారు. ఉభయవ్యూహాలలోనూ శంఖాలు పూరిమాయి. భేరీలు మోగాయి. సింహనాదాలు గింగురుమన్నాయి. ఘోరమైన అపశకునాలవుపించాయి. వికారంగా అరుస్తూ పక్షులు ఆకాశంమీద ఎగిరాయి. ఉన్నట్టుండి సూర్యబింబం మాసిపోయినట్టయింది. పెనుగాలి వీచింది. నక్కలు వూళవేశాయి. రక్తమూ, దుమ్మూలూ కలిసి బూడిదవాన కురిసింది. వాహనాలు కన్నీళ్ళుకార్చాయి; మలమూత్రాలు విడిచాయి.

రెండుసేనలూ ఒోకదానొ్నకటి ఢీకొన్నాయి. అభిమన్యుడు ఉద్ధృతంగా మనసేనమీదికి వచ్చాడు. కపిలవర్ణం గుర్రాలు పూసిన రథం వురకలుపెట్టించాడు. దూదికుప్పముట్టుకున్న అగ్నిహోత్రంలాగ మనసేనమీద పడ్డాడు. మెరుపులా మెరిశాడు. మండలాకారంగా తిరిగాడు. కొరివితిప్పినట్టు చెలరేగాడు. ద్రోణుడూ, కృపుడూ, జయద్రథుడూ మొదలైన మహాయోధులగుండెలు దిగులుపుట్టించి సింహనాదంచేశాడు. మనసేనలో అతణ్ణిఅడ్డుకునేవాడే లేకపోయాడు. అతడు తరుముకువస్తే, వెనక్కిమళ్ళిన సముద్రంలా అయిపోయింది మన సైన్యం.

"వీణ్ణి నువ్వే ఒోకచూపు చూడాలి" అభిమన్యుడిమీదికి అలంబసుణ్ణి పురికొల్పుతూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు - "రెండో అర్జునుడిలా వున్నాడు వీడు. మనవాళ్ళని మూడుచెరువులనీళ్ళు తాగించేస్తున్నాడు. మేమంతా పాండవుల్ని అడ్డుకుంటాం. నువ్వు వీణ్ణి చంపెయ్యి" అన్నాడు.

భయంకరంగా బయలుదేరాడు అలంబసుడు. పెద్ద పెడబొబ్బలు పెట్టాడు. కొండలలాంటి రాక్షసయోధుల్ని ముందుపెట్టుకుని పాండవసేనమీదికి పరిగెత్తాడు. భయపడిపోయింది పాండవసేన. పెద్ద పెనుగాలివస్తే కారాకులు ఎగిరిపోయినట్టు రాక్షససేన రొప్పడంతోటే పిక్కబలంచూపించింది.

ధనుస్సులు మోగిస్తూ ద్రౌపదికుమారులు అయిదుగురూ అలంబసుడి రాక్షససేనమీది కురికారు. కుప్పలుకుప్పలు రాక్షసుల్ని కూలగొట్టారు. పిడుగుల్లాటి బాణాలు గబగబగా అయిదుగురిమీదా గుప్పించాడు అలంబసుడు. యుగప్రళయంకానివస్తే, చంద్రుణ్ణి పట్టిన అయిదుగ్రహాల్లాగ అయిదుగురూ అలంబసుణ్ణి ఘిరాయించారు. విషసర్పాల్లాటి బాణాలు అతడిమీద నాటించి సింహనాదాలుచేశారు. అతడివొళ్ళంతా చీలికలుచేసి మంటలుపుట్టించారు. నల్లటి మేఘంలోంచి సూర్యకిరణాలు దూసుకువస్తే ఎలాఅవుపిస్తుంది, అదిగో బాణాలునాటిన శరీరంతో అలా అవుపించాడు అలంబసుడు. ఎడాపెడా దెబ్బలులుతినేసి మూర్ఛపోయా డతడు. జెండాకొయ్యా వూతపట్టుకోకపోతే రథంమీంచి కిందికే దొర్లిపోయేవాడు.

అయితే అంతలోనే తెలువుకున్నా డతడు. కాలయముడిలాగ భయంకరంగా ఇంతలేసి గుడ్లతో చూశాడు. నిప్పులుకక్కుతూ బాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. ద్రౌపదికుమారుల జెండాలు పడగొట్టాడు. వాళ్ళధనుస్సులు నరికేశాడు. పెద్ద అట్టహాసంచేసి వొక్కొక్కడిమీదా అయిదేసి మారణాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. వాళ్ళగుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. అయిదుగుర్నీ అమాంతంగా వూపేసి వొదిలిపెట్టాడు.

అది చూశాడు అభిమన్యుడు. ఒక్క వూపున వచ్చి అలంబసుడిమీద కలబడ్డాడు. ఉభయులూ విపరీతంగా పోట్లాడారు. ఉభయు

సేనలూ యుద్ధంమానేసి అరిచేతిలో ప్రాణాలుపెట్టుకుని వాళ్ళయుద్ధం చూస్తూ వుండిపోయాయి. అలంబసుడు మాయలో మహిరావణుడు. అభిమన్యుడుదివ్యాస్త్రాల్లో దేవేంద్రుడు. అంచేత ఏమవుతుందో అంటూ అందరూ వాళ్ళవైపే కళ్ళప్పగించి నుంచున్నారు.

వృత్రాసురుడూ, దేవేంద్రుడూ లాగ అలంబసుడూ, అభిమన్యుడూ కలబడ్డారు. ఇద్దరూ పరస్పరం బాణాలు గుప్పుకున్నారు. కవచాలు పగలగొట్టుకున్నారు. శరీరాలు చీల్చుకున్నారు. రక్తాలు కార్చుకున్నారు. ఇద్దరూ జేగురునదులుప్రవహించిన రెండు కొండల్లాగ పాదుకదలకండా నుంచున్నారు.

అలంబసుడు మాయచేశాడు. కారుచీకట్లు కమ్మాయి. అభిమన్యుడు సూర్యబాణం వేశాడు. చీకట్లు పటాపంచలయిపోయాయి. దేవతలు భళీ అన్నారు. అలాగే ఎన్నో అన్ని మాయలుచేశాడు అలంబసుడు. అన్నిటికీ అన్ని దివ్యాస్త్రాలు వేశాడు అభిమన్యుడు. అతడి ముందు రాక్షసమాయ రవంతా పనికిరాలేదు.

మరింత నలిరేగిపోయాడు అభిమన్యుడు, అలంబసుడి వొళ్ళంతా తూంట్లుపడేట్టు బాణాలు కొట్టాడు. ఆగలేకపోయాడు అలంబసుడు. రథంమీాంచి దూకేశాడు. మళ్ళీ వెనక్కి చూస్తే వొట్టు. పుంజాలు తెంపుకు పారిపోయాడు. అలంబసుడు తోకముడిచెయ్యడంతోనే మరింత పేట్రేగిపోయాడు అభిమన్యుడు. అతడి ఆటోపంచూసి అడిలిపోయింది కౌరవసైన్యం. దిక్కూ తెన్నూ లేకండా దొడుతియ్యడం మొదలెట్టింది.

బ్రహ్మాండమైన రథసేనతో భయంకరంగా లేచాడు భీష్ముడు. తిన్నగా వెళ్ళి అభిమన్యుడిమీాద దాడిప్రారంభించాడు. అసలే అగ్గిపిడుగులా వున్నాడు అభిమన్యుడు. భీష్ముణ్ణీ, అతడి రథాలవాళ్ళనీ సుత సాయంగా లక్ష్యపెట్టలే దతడు. అంతమందితోనూ అన్ని రథాలతో

యుద్ధంచేశాడు. అభిమన్యుణ్ణి భీష్ముడు ముట్టడించాడనడంతోటే డేగలా వచ్చి వాలాడు అర్జునుడు. గాండీవం మోగించాడు. భీష్ముణ్ణి బాణాలతో ముంచెత్తాడు. ఇటు భీష్ముడూ, అతడి రథసేనా, అటు అర్జునుడూ, అభిమన్యుడూ. ఉభయపక్షాలూ ఉప్పెనలా విజృంభించాయి. ఘోరంగా ద్వంద్వయుద్ధం చేశాయి.

అర్జునుడిమీదకి కృపాచార్యుడు వెళ్ళబోయాడు. అడ్డంగా వచ్చి అతణ్ణి అడ్డుకున్నాడు సాత్యకి. సాత్యకిమీద అశ్వత్థామ తిరగబడ్డాడు. అతడి ధనుస్సు పెళుక్కుమనిపించాడు. చప్పున మరొక బాణం పుచ్చుకున్నాడు సాత్యకి. ఉగ్రమైన బాణంతోడిగి అశ్వత్థామమీద వేశాడు. దెబ్బతో జామాలుమనిపోయాడు అశ్వత్థామ. జెండాకొయ్య పట్టుకుని వొరిగిపోయాడు. అంతలోనే తెలుపుకున్నాడు. తళతళా మెరుస్తున్న బాణంతీసి సాత్యకి గుండెలమీద తగిలించాడు. అతడి జెండా చించేశాడు. ఆకాశం గడగడలాడినట్టు సింహనాదం చేశాడు. నిలువునా మండిపోయాడు సాత్యకి. అశ్వత్థామని కరచరణాలాడనివ్వకండా బాణాలతో ముంచెత్తాడు. రాహువుపట్టిన సూర్యుడిలా అయిపోయాడు అశ్వత్థామ.

కొడుకుని రక్షించుకుందికి తడబడిపోతూ పరిగెత్తుకు వెళ్ళాడు ద్రోణాచార్యుడు. సాత్యకిని ముట్టడించాడు. అది చూశాడు అర్జునుడు. ఇద్దరి మధ్యకీ రథం పోనిచ్చాడు. ద్రోణాచార్యులమీదకి గాండీవం గురిపెట్టాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : అర్జునుడంటే ప్రాణంకదా ఆచార్యుడికి! ఆచార్యుడన్నా అమితమైనభక్తి అర్జునుడికి. అలాంటిదీ వాళ్ళిద్దరూ కలబడ్డారూ! ఆఁ – చెప్పూ, చెప్పూ తరవాత ఏంజరిగిందో! ఎలా యుద్ధం చేశారంటూ వాళ్ళు?

సంజయుడు : క్షాత్రమే ఆదర్శంగా పెట్టుకుని యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డ వాళ్ళకి గురువేమిటి? శిష్యుడేమిటి? మహారాజా, గురువూ లేడూ, శిష్యుడూ లేడు. తండ్రీ లేడూ, కొడుకూ లేడు. అన్నా లేడూ, తమ్ముడూ లేడు. తాతా లేడూ, మనవడూ లేడు. మామా లేడూ, అల్లుడూ లేడు. ఎవరయినా సరే, పోరాడవలసిందే. అదే క్షాత్ర ధర్మం. విను.

అర్జునుడు ద్రోణాచార్యులమీద మూడు బాణాలు కొట్టాడు. దాంతో బాణంమీద బాణం వర్షమే కురిపించాడు ద్రోణుడు. అర్జునుడుమాత్రం ఆగేరకమా? ద్రోణుడి శరీరం తూంట్లుపడ్డట్టు వరసపెట్టి కొట్టాడు వాడివాడి బాణాలు. ద్రోణుడికి సహాయంగా సుశర్మని పంపాడు దుర్యోధనుడు. కొడుకులతో కలిసి పెద్దసేనతో వెళ్ళాడు సుశర్మ. ద్రోణుణ్ణి వెనకపెట్టి అర్జునుడితో కలబడ్డాడతడు.

వాయవ్యాస్త్రం వేశాడు అర్జునుడు. పెనుగాలి రేగింది. మన సేనని తూలగొట్టింది. పర్వతబాణం వేశాడు ద్రోణుడు. ఎక్కడిసేన అక్కడ నిలబడింది. కళ్ళల్లో నిప్పులూ, ధనుస్సులో బాణాలూ కురిపించాడు అర్జునుడు. సుశర్మకుమాళ్ళని చావగొట్టాడు.

కృపాచార్యులూ, శల్యుడూ, బాహ్లీకుడూ, దుర్యోధనుడూ వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. అసలే అర్జునుడు-గన్నేరు ఆకులవంటి బాణాలువేసి అందరినీ చికాకుపెట్టేశాడు. ద్రోణుడూ మొదలైన మనవాళ్ళందరికీ అర్జునుడియుద్ధం తలమునకలయింది. భీష్ముడు ధర్మరాజుతట్టు వెళ్ళాడు. పాండవసైనికుల తలకాయలు పడగొట్టడమారంభించాడు. శకునీ భూరిశ్రవసుడూ నకులసహదేవుల మీదికి వెళ్ళారు. శ్రుతాయువూ, భగదత్తుడూ ఏనుగుసేనతో భీముడిమీద కలబడ్డారు. ఏనుగులు చూడగానే బుజాలు పొంగించాడు భీమసేనుడు. కొండమీంచి దిగిన సింహంలాగ రథంమీంచి దిగాడు. గద గిరగిరా తిప్పుతూ వను

గులమీాది కురిశాడు. గాలికి తూలిపోయిన మేఘాల్లాగ వెనక్కి పరి గెత్తాయి ఏనుగులు. ఏనుగులు పారిపోయినా శ్రుతాయువూ, భగదత్తుడూ మాత్రం కదలలేదు. ఎన్నోరకాల మహాస్త్రాలు ప్రయో గించారు వాళ్ళు. భీముడి కవచం పగలగొట్టేశారు. ఒళ్ళంతా బాణాలతో చీలికలు చీలికలు చేసేశారు.

భీష్ముడితో యుద్ధం దుర్భరమైపోయింది ధర్మరాజుకి. భీముడూ మొదలైనవాళ్ళని పేరుపేరున కేక వేసి చెయ్యూపాడు. అన్నగారి పిలుపు విన్నాడు భీముడు. శ్రుతాయువునీ, భగదత్తుణ్ణీ వొదిలేశాడు. పెదివికరుస్తూ ధర్మరాజుదగ్గిరికి పరిగెత్తాడు. కాళ్ళూ, చేతులూ, గుండే - అంతటా రక్తాలు కారుతున్నాయి భీముడికి. కొత్తగా చివురు పెట్టిన మామిడిగున్నలా వున్నాడతడు. భీముడు వచ్చేసరికే ధృష్ట ద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, విరాటరాజూ, ద్రుపదుడూ, వచ్చి ధర్మరాజుకి అడ్డుపడ్డారు. ఎన్నోఅన్ని బాణాలురువ్వి భీష్ముణ్ణి ముంచెత్తారు. బాగా వొళ్ళుమండింది భీష్ముడికి. శిఖండినిమాత్రం వొదిలేసి మిగిలిన ముగ్గురునీ తలా మూడేసిబాణాలతో కొట్టాడు. వాళ్ళు ముగ్గురూ త్రేతాగ్నులమల్లే ప్రజ్వలించారు. బాణాగ్నులు కురిపించారు.

భీముడక్కడికి వెళ్ళడంచూసి కేకయులూ, సాత్యకీ, ద్రౌపది కుమారుళ్ళూ - యావన్మందీ అక్కడికి పరిగెత్తారు. దాంతో కౌరవ సేనలో మొనగాళ్ళనుకున్న వారు అక్కడికే రథాలు పోనిచ్చారు. భీష్ముణ్ణి వెనకపెట్టి శత్రువులతో కలబడ్డారు. ఇలా ఉభయపక్షాలలో ముఖ్యులందరూ సంకులసమరం మొదలెట్టారు.

మధ్యాహ్న మయింది.

రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ నెత్తురువనులు దాటు కుంటూ పోరాడాయి. ఏటుకిఏటూ, వేటుకి వేటూ, పోటుకిపోటూ ఎవ్వరికెవ్వరూ తీసిపోకండా పోట్లాడారు పదాతులు.

"ధృతరాష్ట్రుడికీ అతడికొడుకులకీ నిజంగా మతిపోయింది" విచారిస్తూ తమలో తాము చెప్పుకున్నారు మన సైనికులు – "పేరాశ పట్టుకుంది వాళ్ళని. అంచేత ఇంత ప్రజాక్షయం చేస్తున్నారు. వెర్రి కాక పోతే, ధర్మరాజు నేమిటి గెలవడ మేమిటి ? " అనుకున్నారు.

"ఈ చెడ్డమాటలు చెవిని పెట్టకండి" సైనికులమాటలు చెవినిపడి తన యోధుల్ని హెచ్చరించాడు దుర్యోధనుడు. ఇటు సైనికులమాటలూ, అటు రారాజుమాటలూ ఏవీ విననట్టే వూరు కున్నారు యోధులు. ఆవేశంతో యుద్ధంలోనే మగ్నులయారువాళ్ళు.

సందడికయ్యంలో గదపందుగు మొదలెట్టాడుభీముడు. అంతలో అతడి రథం పట్టుకువచ్చాడు సారథి విశోకుడు. వెంటనే రథమెక్కా శాడు భీముడు. బాహ్లికుణ్ణి ఎదిరించి బాణాలవాన కురిపించాడు. అతడి గుర్రాలు నాలుగూ తారుమనిపించాడు. అతడిజెండా ఎగరగొట్టేశాడు.

మన చిత్రసేనుడు అభిమన్యుడితో కలబడ్డాడు. చిత్రవిచిత్రా లయిన బాణాలు వేసి అతణ్ణి చురచురలాడించాడు. సింహానాదం చేసి జంకించాడు. కనుబొమలు ముడివేశాడు అభిమన్యుడు. ఒక్కబాణం వొదిలిపెట్టాడు. చిత్రసేనుడి సారథిని హారీ అనిపించేశాడు. రెప్ప పాటులో అతడి గుర్రాలూ కూల్చేశాడు. చిత్రసేనుడి పొగరు బుగ్గ యింది. రథందూకేశా డతడు. ముచ్చెమట్లుపోసుకొని దుర్ముఖుడి రథంమీదికి పారిపోయాడు.

ద్రుపదుడూ ద్రోణుడూ పోట్లాడారు. మహాస్త్రాలు ప్రయోగిం చాడు ద్రుపదుడు. నివ్వాలుకురిశాడుద్రోణుడు. చిటికెలో ద్రుపదుడి కవచం చీల్చేశాడు. చికిలిపట్టిన బాణాలు కొట్టి వొళ్ళంతా చిల్లులు పడేట్టు చేసేశాడు. నిభాయించుకో లేకపోయాడు ద్రుపదుడు. సిగ్గూ బిడియమూ వొదిలేశాడు. బతుకుజీవుడా అని పలాయనం చిత్తగించాడు.

అర్జునుడితో సుశర్మ శాయశక్తులా యుద్ధంచేశాడు. అర్జున్నీ అతడి సారథి శ్రీకృష్ణుణ్ణీ చురుక్కు-చురుక్కుమనిపించాడు. అరికాలి మంట నెత్తికెక్కింది అర్జునుడికి. కన్నుమూసి తెరిచేలోపల వందలు వందలు బాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. సుశర్మా, అతడిసైన్యమూ కన పడలేదంటే నమ్మ. జజ్జరిల్లిపోయారు త్రిగర్తులు. ముద్గరాలతో వాహనాలు బాదుకుంటూ దాడుతీశారు కొందరు. కొరడాలతో గుర్రాలుకొట్టి పారిపోయారు కొందరు. అంకుశాలతో ఏనుగులు పొడిచి వుడాయించారు కొందరు. ధనుస్సులు పారేసీ, కత్తులు జార్చేసీ, డాళ్ళు పడేసీ పరుగుచ్చుకున్నారు కొందరు. ఇలా నానా విధాలా భంగపడిపోయింది త్రిగర్తసేన.

అప్పుడు అర్జునుడిమీద భీష్ముడు ధ్వజమెత్తాడు. అడ్డంగా సాత్యకి మధ్యకివచ్చి అతణ్ణి అడ్డుకున్నాడు. భీకరంగా భీష్ముడు హుంకరించాడు. శక్తితీసి సాత్యకిమీద ప్రయోగించాడు. మెళు కువతో దానిని ఇట్టేపట్టేశాడు సాత్యకి. తిరిగి భీష్ముడిశక్తి, భీష్ముడి మీదేప్రయోగించాడు. తనదాకా రాకండానే దాన్ని కొట్టేశాడు భీష్ముడు. అంతతో వూరుకోలేదాయన. వాడివాడి బాణాలు తొమ్మిది సాత్యకిమీద నాటించాడు. అంతలో ఏనుగులూ, రథాలూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ, — ఉద్ధోలమైన పాండవుల చతురంగసేన వచ్చిపడింది. సాత్యకిని దాటుకుని భీష్ముణ్ణి ముట్టడించింది.

"తమ్ముడూ, అటుచూడు" భీష్ముడితట్టు చూపుతూ దుశ్శా సనుడితో అన్నాడు దుర్యోధనుడు— "భీష్ముణ్ణి పెద్దరాణువ ముట్ట డిస్తోంది. వెళ్ళు. నువ్వూ, శకునీ తాతయ్యకి మద్దత్తుకండి" అన్నాడు.

శకునీ, దుశ్శాసనుడూ తమసైన్యాలతో పరిగెత్తారు. భీష్ముడికి దన్నయి శత్రుసేనమీద కలబడ్డారు. అది కనిపెట్టాడు ధర్మరాజా. నకులసహదేవులతో కలిసి అక్కడికి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. మామాను

దుర్యోధనుడు. శకుని దుశ్శాసనుల వెంట దిట్టమైన పదివేలమంది గుర్రపురౌతుల్ని పంపాడు. పదివేలగుర్రాలూ కదంతొక్కుతూ పరిగెత్తాయి. శకుని దుశ్శాసనుల్ని, భీష్ముణ్ణీ దాటుకుని పాండవసేనమీద కెరటం విరుచుకుపడినట్టు విరుచుకు పడ్డాయి. తిమింగలాలు చెలగాటమాడితే కలగుండు పడిపోయిన సముద్రంలాగ సంక్షోభపడిపోయింది పాండవసేన.

పట్టరాని కోపం వచ్చింది ధర్మరాజుకి. కోదండం సారించాడతడు. అన్నగారితోపాటు నకులసహదేవులూ ధనుస్సులు మోగించారు. ముగ్గురూ త్రిమూర్తుల్లా విజృంభించారు. తీక్షణంగా చికిలిపట్టిన బాణాలు గుక్కతిప్పుకోకండా గుప్పించారు; మనగుర్రపుసేన వేటాడారు.

ముందటి కాళ్ళు తెగిపోయిన గుర్రాలు మొహంవాల్చుకుని ముందుకి పడిపోయాయి. మోరలు బద్దలయిన గుర్రాలు అడ్డదిడ్డంగా కూలిపోయాయి. గుండెలు పగిలినవి ఎగిసిపడిచచ్చిపోయాయి. పగ్గాలు తెగినవి పుంజాలు తెంపుకు పరిగెత్తాయి. రౌతులు కింద వొరిగిపోయినవి వూరికే ఇటూ అటూ తిరిగాయి. ఇలా మన గుర్రపుసేన నానా ఇదీ అయిపోయింది. సేనసేనంతా విరిగిపోయింది. చెదిరిపోయింది. కకావికలయిపోయింది.

పాండవసేనలో విజయభేరీలు మోగాయి.శంఖాలు పురిమాయి. సేనసేనంతా వుప్పెనలా వుప్పొంగింది. మనవాళ్ళమీదవిరుచుకుపడింది.

పాపం, నీ పెద్దకొడుకు మొహంలో చిక్కితే నెత్తురులేదు. "మామా" దీనంగా, శల్యుడికేసి చూస్తూ అన్నాడతడు — "ఇప్పుడు నువ్వే మామర్యాద దక్కించాలి. విరగబడి సముద్రంలా వచ్చేస్తూవుంది పాండవసేన. నువ్వే ఏనాపొద్దులా దాన్ని నిలవరించాలి. ఎదిరించాలి. మమ్మల్ని ఆదుకోవాలి" అన్నాడు.

ఉద్ధృతంగా బయలుదేరాడు శల్యుడు. మండిరేగినట్టు పాండవసేనమీద పడ్డాడు. ధర్మరాజునీ, నకులసహదేవుల్నీ బాణాలతో ముంచెత్తాడు. భీముడూ, అర్జునుడూ అతణ్ణి ఎదిరించారు. కరుకయిన బాణాలు నాటించారు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ శల్యుణ్ణి వెనక పెట్టి భీమార్జునులతో కలబడ్డారు. వాళ్ళవెంట మనసేనలూ వురకలు పెట్టాయి. అమీతుమీ తేల్చుకుందామన్నట్టు కురుపాండవ సేనలు రెండూ వొకదానిమీద వొకటి ఎగబడ్డాయి.

పొద్దువాలింది. సూర్యుడేమో చల్లబడుతున్నాడు. భీష్ముడు మాత్రం ఎండాకాలం సూర్యుడిలాగ ప్రకాశంతో వేడెక్కాడు. కిరణాలలాంటి బాణాలు విరజిమ్ముతూ విజృంభించాడు. ధర్మరాజునీ, భీముణ్ణీ చెరో పన్నెండు బాణాలు తగిలించాడు. నకులుణ్ణీ, సహదేవుణ్ణీ తలో మూడు బాణాలు కొట్టి మంటలు పుట్టించాడు. శత్రువులగుండెల్లో జడుపు పుట్టినట్టు సింహనాదం చేశాడు.

మహారాజా, అప్పుడు ఏమయిందో చెప్తాను, విను. కవ్వించినట్టు కలబడ్డారు పాండవులు. మత్స్య, పాండ్య, పాంచాల, మగధ, కాశీ, కరూశసైన్యాలు వొక్కపెట్టుని భీష్ముణ్ణి ఘిరాయించాయి.

ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి కలుసుకోకండా సాత్యకినీ, పాండవుల్నీ ద్రోణాచార్యులు అడ్డుకున్నాడు. ఎంతమంది ఎదిరించినా చలించలేదతడు. అందరికీ అన్నిరూపులయి ఘోరంగా యుద్ధం చేశాడు.

అన్ని సేనలూ, వొక్కపెట్టుని ముట్టడించాయి కదూ భీష్ముణ్ణి! రుద్రుడే అయిపోయాడతడు. కనీవినీ ఎరగని పరాక్రమం ప్రదర్శించాడు. అంతసేనా వూపేశాడంటే నమ్ము. అతడు వేసిన బాణాలకి అంతూపంతూ లేకపోయింది. పిసరంత సందులేకండా ఎక్కడచూస్తే అక్కడే అతడి బాణాలు కనిపించాయి. చిత్రవిచిత్రమైన గతులతో

అతడి రథం పరుగులు పెట్టింది. తేరిచూడడానికి శక్యంకాకండా ప్రళయ తాండవం చేశా డతడు.

కాహళాలూ, దుందుభులూ, ఏనుగుల గంటలూ, గుర్రాల మువ్వలూ, జెండాల చిరుగంటలూ, ధనుస్సుల అల్లెతాళ్ళూ — ఒకటేమిటి, సర్వమూ పగలగొట్టీ, తుంచేసీ విరిచేసీ శత్రుసేన యావత్తూ సర్వనాశనంచేసేశాడు భీష్ముడు. భారతరణరంగమంతటి లోనూ అతడే మహావీరుడు. అతణ్ణి అడ్డుకునే మొనగాడు వొక్కడూ లేకపోయాడు. పట్టపగ్గాలే లేవు అతగాడికి. అంతపాండవులూ అడ లెత్తి పోయారు. ఒక్కడికీ కరచరణాలాడలేదు. అడుగడుక్కీ, క్షణ క్షణానికీ రెచ్చిపోయాడు భీష్ముడు. అడ్డులేని దివ్యాస్త్రాలూ ప్రయో గించాడు. ఎటుచూస్తే అటే, ఎక్కడ చూస్తే అక్కడే — అంతటా తానే అయి ప్రత్యక్షమయాడు. రథాలమీాది రథికుల్నీ, ఏనుగుల మీాది యోధుల్నీ, గుర్రాలమీాది రౌతుల్నీ నరికేసి పారేశాడు. పదాతుల్ని పనసకాయ చెక్కేసినట్టు చెక్కేశాడు. ఇదికాలూ, ఇది చెయ్యీ, ఇది తలా, ఇది డొక్కా అని పోల్తిలేకండా చేసేశాడు. రకరకాల శబ్దాలు పుట్టేనట్టు రథాలు విరిచేశాడు. గుర్రాల ఎముకలూ, ఏనుగుల దుమ్ములూ ఫెళఫెళా విరగ్గొట్టాడు. వరసపెట్టి గొడుగులు విరిచేశాడు; ఎగరగొట్టేశాడు; చిందరవందర చేసేశాడు. రత్నాలు పొదిగిన కిరీటాలూ, నగలూ, రంగురంగుల చామరాలూ దుళ్ళగొట్టేశాడు.

మదపుటేనుగులు క్రీడించిన పూలవనంలా అయిపోయింది కొన్ని చోట్ల పాండవసేన. వంటకోసం మాంసాలుతరిగి కుప్పపోసినట్టయి పోయింది కొన్నిచోట్ల. వెదుళ్ళవనంలో కార్చిచ్చుముట్టుకున్న ట్టయి పోయింది కొన్నిచోట్ల. రెల్లువనంలో సుడిగాలి రేగిన ట్టయిపోయింది కొన్నిచోట్ల. పెద్ద కారెనుపోతు కలిచేసిన కలవలవనంలా అయి పోయింది కొన్నిచోట్ల. అలా దైన్యావస్థకి వచ్చేసింది పాండవసైన్యం.

కలగుండుపడిపోయింది. జీవచ్ఛవమయిపోయింది. కంగారుపడిపోయింది. వెనక్కి తగ్గేసింది. పరుగుచ్చుకుంది.

అదంతా వొక్కసారి తేరిచూశాడు శ్రీకృష్ణుడు.

"అర్జునా, చూస్తున్నావా భీష్మణ్ణి!" అంటూ సాభిప్రాయంగా అతణ్ణి చూశాడు - "విపరీతమైన శౌర్యంతో మనసేన నాశనంచేస్తున్నాడతడు. ఉద్ధోలమైన భుజబలమూ, ప్రచండమైన విక్రమమూ చూపిస్తున్నాడు. మితిమీరిపోతున్నాడు. నీప్రతాపం ఇంకా ఎప్పుడు చూపిస్తావో అర్థంకాలేదు నాకు!" అన్నాడు.

పినరయినా కదలిక కనపరచలేదు అర్జునుడు. విచారంతో మొహంవేలవేసి వూరుకున్నాడు.

"మచ్చలేని చరిత్ర నిది" మళ్ళీ అందుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు, "అర్జునా, మహారథులు నిన్ను నవ్వకండా చూడు. అవాళ విరాట నగరంలో పిడికిలిబిగించి ఏమన్నావు? మరిచిపోకు" అన్నాడు.

"బంధువులందరిని చంపేసి, కౌరవహీనమయిన రాజ్యం సంపాదించి, ఏం పుణ్యాం మోసుకుంటాను నేను!" నిట్టూరుస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు. "యుద్ధానికి బుద్ధిపుట్టకండా వుంది. అయినా మాటిమాటికీ నీతో వాదనెందుకు! పద, రథం పోని. పడగొడతాను భీష్మణ్ణి" అన్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు వగ్గాలు సడిలించాడు. గుర్రాలమీద చబుకు వేశాడు. భీష్ముడిరథానికి ఎదురుగ్గా రథం పరిగెత్తించాడు. అర్జునుడి రథం అలాపరిగెత్తడంతోనే, అంతవరకూ పారిపోతూవున్న పాండవ సైన్యాలు వెనక్కితిరిగాయి. అర్జునుడి వెంట భీష్ముడిమీదికి వచ్చాయి.

కవ్వించిన సింహంలా జంయ్యిమన్నాడు భీష్ముడు. మహాస్త్రాలు వేశాడు. శత్రుసైన్యం అశుగయినా ముందుకిరాకండా అడ్డేశాడు. సింహనాదం చేశాడు. ఉగ్రమైన బాణాలు అర్జునుడిమీదగుప్పించాడు.

అతణ్ణి బెంబేలు పెట్టేశాడు. కృష్ణుడి వొళ్ళంతా బాణమయం చేసేశాడు. అర్జునుడి గుర్రాలనోళ్ళా నిష్ఠురంగా బాణాలతో కుట్టేశాడు. రథమంతా బాణాలమయం చేసేశాడు.

అర్జునుడి గుర్రాలు కుంగిపోయాయి. భరించలేక మొహాలు తిప్పేసుకున్నాయి. తనశరీరం మంటలుపెడుతూవున్నా గుర్రాలవొళ్ళు నిమిరాడు శ్రీకృష్ణుడు. వాటి బాణాలు వూడదీశాడు. వాటికి చురుకు వచ్చినట్టుచేసి భీష్ముడిమీదికి వురికించాడు.

చూసిచూసి వొక్క బాణం వేశాడుఅర్జునుడు. దెబ్బతో భీష్ముడి విల్లు విరిచేశాడు. మరొకవిల్లు తీశాడు భీష్ముడు. అదీ కొట్టేశాడు అర్జునుడు. "ఔరా, ఇంద్రుడి కొడుకా!" అంటూ చప్పున మరొక విల్లు అందుకున్నాడు భీష్ముడు. సింహంలాగ చూశాడు. బాణాల మీద బాణాలు ప్రవాహంలా వొదిలిపెట్టాడు. అర్జునుడి కరచరణాలాడకండా పడ మొత్తాడు.

బాగా దెబ్బలుతినేశాడు అర్జునుడు. శరీరం తూట్లుపడిపోయింది. అయినా బంటుతనం నిలుపుకుంటూ మానసానికి పోరాడుతూ వచ్చాడతను.

"భీష్మణ్ణి చంపుతాను"

అర్జునుడు దెబ్బలుతినెయ్యడమూ, భీష్ముడు గర్వంతో రెచ్చిపోడమూ, ఆ ముఖాముఖియుద్ధంలో తక్కినవాళ్ళంతా దూరదూరం తప్పుకోడమూ — అంతా చూశాడు శ్రీకృష్ణుడు. హృదయంలో దారుణమైనరోషం పుట్టుకు వచ్చిందతడికి. అంతవరకూ అంతా వోర్చుకున్నాడు. మరి భరించలేకపోయాడు. పగ్గాలు నొగలికి చుట్టబెట్టాడు. మునికోల పట్టుకున్నాడు. ఘోరంగా కుప్పించి రథం దూకాడు.

అలా శ్రీకృష్ణుడు దూకేసరికి భూచక్రం యావత్తూ వొక్క సారి కదిలిపోయింది. దిగ్దంతుల మూపులు కుంగిపోయాయి. అతణ్ణి చూసి నీసేనలు దిగులుపడి పరుగుచ్చుకున్నాయి.

తిన్నగా భీష్ముడిమీదికి పరిగెత్తాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆరౌద్రమూ, ఉద్రేకమూ చూసి, దేవతలూ, గంధర్వులూ గడగడలాడిపోయారు, సింహనాదంచేస్తూ సున్నితమైన పసుపురంగు పట్టువస్త్రంతో అతడలా వెళుతూ వుంటే, ఉరుమూ, మెరుపూ కలిసిన కారుమేఘం కళ్ళముందు కట్టింది.

మన యోధులలో వొక్కడికీ ప్రాణాలు లేవు. ఒక్కడి మొహంలోనూ రక్తంచుక్క లేదు. "చచ్చాడు. చచ్చిపోయాడు భీష్ముడు" అంటూ మెడలు సారించి చూస్తూ వుండిపోయారు వాళ్ళు.

శ్రీకృష్ణుడు తనమీదికి రావడం చూశాడు భీష్ముడు. బ్రహ్మానందం కలిగిందతడికి. "మహాత్మా!" చిన్న చిరునవ్వుతో అన్నాడతడు — "పుండరీకాక్షా! దివ్యంగావుందిది. దయచెయ్యి. కృష్ణా! దయచెయ్యి. ఇదే నీకు ఇష్టమయితే, ఇంతకంటే నాకు కావలసిందేముంది, అనుగ్రహించు. ఇక్కడ శాశ్వతమైన కీర్తి, అక్కడ సద్గతీ ప్రసాదించు" అన్నాడు.

అంతలోనే రథం గెంతేసి, కృష్ణుడి వెనకాల పరిగెత్తుకు వచ్చాడు అర్జునుడు. రెండుచేతులతోనూ కౌగిలించుకుని అతణ్ణి పట్టుకున్నాడు. ఆగలేదు శ్రీకృష్ణుడు. అర్జునుణ్ణి ఈడ్చుకుంటూ ముందికిపోయాడు. పదడుగులు వెళ్ళాక ఎలాగో ఈడిగిలబడి, బలమంతా చిక్కబట్టుకుంటూ, కాళ్ళూని అతణ్ణి నిలిపాడు అర్జునుడు.

"నీ ఆశ్రితుణ్ణి" నిట్టూరుస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు. నామానం కాస్త దక్కించు. రథంమీదికి దయచెయ్యి. యుద్ధం చెయ్యనని ప్రతిజ్ఞ పట్టావు. నువ్వే ప్రతిజ్ఞ తప్పితే ఏమవుతుంది లోకం! యుద్ధంలో

నేను రవంత అలిసిపోయాను అదొక తప్పనుకోకు. రా, నామీదికి వచ్చిన భీష్ముణ్ణి ఏంచేస్తానో నువ్వే చూద్దువుకాని" అంటూ బతి మాలాడు. కాళ్ళావేళ్ళా పడ్డాడు.

సంతోషించాడు శ్రీకృష్ణుడు. మాట్లాడకండా వెనక్కి వెళ్ళి పోయాడు. తిన్నగా వెళ్ళి రథమెక్కాడు. అతడివెంట అర్జునుడూ రథమెక్కాడు. ఇద్దరూ తిరిగి అలా రథంమీద కూచుంటే రెండు శిఖరాలతో వున్న పర్వతంలా అవుపించింది రథం.

అర్జునుడు సిద్ధపడడం చూశాడు భీష్ముడు. పెద్ద ప్రళయ మేఘంలాగ భయంకరంగా గర్జించాడు. జడివానలాగ బాణాలు కురిపించాడు. కృష్ణార్జును లిద్దరినీ కరచరణాలాడకండా కంగారు పెట్టేశాడు. ఆవూపుని పాండవసేనమీదికి రథం పరిగెత్తించా డతడు. కనపడ్డ శత్రువునల్లా వెంటతరిమాడు. ప్రాణాలతో పోనివ్వకండా హతమార్చాడు. అలిసిపోయిన అర్జునుడూ, జంకిపోయిన భీముడూ మొదలైన యోధులూ ఎవ్వరూ ఏమీ చెయ్యలేకపోయారు. భీష్ముడి రథానికి కళ్ళప్పగించేసి బొమ్మల్లాగ నిలబడిపోయారు.

భీషణాకారుడై పోయాడు భీష్ముడు. చీమల్ని కాలితో రాసేసి నట్టు పాంచాలసేనని పచ్చడిపచ్చడి చేసేశాడు.

సాయంకాల మయింది. తాను పడమటికొండ వెనక్కి వెళ్ళి పోకపోతే పాండవసేన మరింత కడతేరిపోతుందని దయదలిచినట్టు సూర్యుడు అస్తమించాడు. పాండవులపాల ఘోరమైన సంధ్యా సమయ మది. ఊబిలో దిగబడిపోయిన ఆవులా వున్న తన సేనదిక్కు తేరిచూశాడు ధర్మరాజు. విచారిస్తూ కొంతసేపు నుంచుండిపోయాడు. అప్పటికి ఆగిపోడమే కర్తవ్యమని నిశ్చయించాడు. సేనాధిపతుల్ని పిలిచి, యుద్ధం ఆపెయ్యండని ఆదేశించాడు. చిన్నబుచ్చుకున్న మొహాంతో శిబిరానికి బయలుదేరాడు. "ఇవాళ భీష్ముడిచేత

ఎంతయినా భంగపడ్డాం" అని విచారిస్తూ అర్జునుడూ మొదలైన యావన్మందీ ధర్మరాజువెంట శిబిరానికి నడిచారు.

మనవాళ్ళు సైన్యం మళ్ళించారు. నీకుమాళ్ళందరూ భీష్ముడి చుట్టూ చేరారు. పదేపదే ఆయనకి సమస్కారాలు చేశారు. ఎన్నో విధాల పొగిడారు. కలకల్లాడుతూవున్న మొహాలతో నవ్వుతూ కేరుతూ యావన్మందీ శిబిరాలకి వచ్చేశారు. ఎన్నడూలేని కొత్త విభూతి వాళ్ళలో తాండవమాడింది అవాళ.

ఆలోచన

తొమ్మిదోనాటి యుద్ధంలో అలా వోడిపోయి, ఎంతో అంత బాధబడ్డాడు ధర్మరాజు. తమ్ముళ్ళని వెంటబెట్టుకుని రహస్యంగా శ్రీకృష్ణుడిగుడారానికి వెళ్ళి అతడితో జాలిగా ఇలా ఆరంభించాడు - "కృష్ణా, భీష్ముడి ప్రతాపం కళ్ళారా చూశావుకదా! కార్చిచ్చు మృగాల్ని కాల్చేసినట్టు మనసేన దహించి వొదిలిపెట్టా డతడు. దురభిమానంవల్ల మనవాళ్ళు ఎవ్వరూ అతడిముందు నిలబడరు. ఇది ఇవాళ బాగా తేలిపోయింది. ముందేంచెయ్యాలో అర్థంకావడంలేదు నాకు. సర్వనాశనమయిందాకా యుద్ధం చెయ్యలేను. చస్తేమాత్రం సామ్రాజ్యంపొందినట్లవుతుందా? వద్దు తమ్ముళ్ళతోకలిసి అడవులకే పోతాను. ఏబెడదా లేకండా కళ్ళుమూసుకుని తపస్సు చేసుకుంటాను

"నామూలంగానే లోగడ ఎన్నోకష్టాలు అనుభవించారు నాతమ్ములు. వాళ్ళని కళ్ళారా చూసుకుంటాను. అంతేకానీ చూస్తూవీళ్ళని భీష్ముడికి బలిపెట్టలేను. నిజంగా మామీద నీకు దయే వుందంటావా, అయితే యుద్ధం మానిపించు" అన్నాడు.

ధర్మరాజుమాటలు సావధానంగా విన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఎన్నోవిధాల మంచిమాటలుచెప్పి అతణ్ణి సముదాయించాడు. "సత్య

ప్రజ్ఞుడవి నువ్వు. అద్భుతమైన బాహుశక్తికలవాళ్ళు నీతమ్ముళ్లు. నీకేమిటి, దీనావస్థ రావడమేమిటి? ఇంతకీ మంత్రినై నేను వుండనే వున్నాను. నీరాజ్యం నీఅరిచేతిలోపెట్టే బాధ్యత నాది. విచారించకు. అర్జునుడు తెగించకపోతే నేనే తెగిస్తాను. భీష్ముణ్ణి చంపేస్తాను. నీకు శత్రువన్నవాడు లేకండా చేస్తాను. నన్ను మళ్ళీ అర్జునుడు మళ్ళించకండా మాత్రం చూడు అంతే. అర్జునుడు నాకు సఖుడు, సంబంధి, శిష్యుడు. అతడికోసం 'నన్ను కండలుకోసి ఇమ్మంటే సంతోషంగా ఇస్తాను. నాకోసం అతడూ అంతేఅని నమ్ము.

"ఉపప్లావ్యంలో సంజయుడు వచ్చినప్పుడూ, ఉలూకుడు వచ్చి కారుకూతలు కూసినప్పుడూ జరిగినదానికి తగినంతా చెయ్యవలసేవుంది నేను. ఈరెండుచోట్లా ఎన్నో అన్నాను. ఒకళ్ళమాట వొకళ్ళం పాలించాలన్న నియమంకూడావుంది, అర్జునుడికీనాకూ." అన్నాడు.

"యుద్ధం చెయ్యనన్నావు నువ్వు" అంటూ అందుకున్నాడు ధర్మరాజు–"తగినసహాయంమాత్రమే చేస్తానన్నావు. నీచేత బొంకిస్తానా నేను! అయ్యో, ఇంతదైన్యం తెచ్చిపెట్టాడా దైవం నాకూ! వద్దు, వద్దు. కృష్ణా మాకోసం నువ్వు మాటతప్పి యుద్ధంచెయ్యవద్దు. నేను చెప్పేది విను. నాకూ భీష్ముడికీ వొక ఏర్పాటు జరిగింది. కౌరవుల పక్షం నిలిచి యుద్ధంచేసినా, మాకు హితమైన కార్యం చేసిపెట్టడానికే మాట ఇచ్చాడాయన. ఆయనే నాకు రాజ్యం ప్రసాదిస్తాడు" అన్నాడు. ఇలా అంటూవుంటే ధర్మరాజు గొంతుక గద్గదికపడింది. దుఃఖపడుతూ మళ్ళీ ఇలాఅన్నాడతడు– "అయ్యో, తండ్రిపోయాక తండ్రిలాగ మమ్మల్ని అరచేతిలోపెట్టుకు పెంచాడు తాతయ్య. పెద్దవాళ్ళని చేశాడు. అలాంటి ప్రేమమూర్తిని చంపడానికి తెగిస్తున్నాను అబ్బా, రాజధర్మం ఎంత ఘోరం."

ధర్మరాజు ఆంతర్యం గ్రహించాడు శ్రీకృష్ణుడు. 'యుద్ధం ఆరంభించినప్పుడు, అవసరమైనప్పుడు మళ్ళీ రమ్మన్నాడు భీష్ముడు. అంచేత ఇప్పుడు భీష్ముడిదగ్గిరికి వెళ్ళాలనుకుంటున్నా డితడు ' అంటూ తనలో తాను తర్కించుకున్నాడు.

"బావుంది" సాభిప్రాయంగా అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — "నీఉద్దేశంనచ్చింది నాకు. నిజమే. అలా కాక, భీష్ముడే అలిగియుద్ధంలో నిలబడితే ఎంతటిశత్రువయి తేనేంగాక, 'హతోస్మి' అనవలసిందే, తప్పదు. కాబట్టి ఇప్పుడు మనం అతడిదగ్గిరికి వెళ్ళడమే మంచిది. నువ్వు అడిగావంటే, తనమృత్యురహస్యం తానే చెపుతాడు పద. రహస్యంగా మనమందరం ఇపుడే వెళదాం. భక్తిపూర్వకంగానమస్కారంచేద్దాం. నువ్వే కర్తవ్యం చెప్పమని వినయంగా ప్రార్థించుదాం. అతడుఏం చెపితే అదే చేద్దాం" అన్నాడు.

కృష్ణుడు చెప్పిన ఆలోచన స్థిరపరిచాడు ధర్మరాజు. తమ్ముళ్ళూ, తానూ సౌమ్యవేషాలు వేసుకున్నారు. కృష్ణుడితో కలిసి రహస్యంగా భీష్ముడి గుడారానికి వచ్చారు.

" నిన్ను ఎలాచంపడమో నువ్వే చెప్పు "

అలా అర్ధరాత్రి అంతమందీ వచ్చి తగినవిధంగా భీష్ముడిగుడారంలో ప్రవేశించారు. ఆయన దర్శనంచేసి, భక్తిపూర్వకంగాపాదాభివందనం చేశారు. ఎంతో అంత ఆదరం చూపించాడు భీష్ముడు. వేరువేరుగా అందరిక్షేమాలు విచారించాడు. "ఇంతమందీ ఇలావచ్చారు" ప్రసన్నమైన మొహంతో ప్రశ్నించా డతడు — "ఏమిటి పని? మీకు ఏది కావాలన్నా సందేహించకండాఅడగండి. ఇస్తాను. ఎంతకష్టమైన పనయినా సరే, మీకోసం చేస్తాను. చెప్పండి" అన్నాడు.

"మాకు సామ్రాజ్యం దక్కే మార్గం అనుగ్రహించు" దీనంగా అన్నాడు ధర్మరాజు — "మా సేనలు హతమారిపోకండా వుండే ఉపాయం ప్రసాదించు" అంటూ చేతులు జోడించాడు.

"అంతేనా" ప్రశాంతంగా అన్నాడు భీష్ముడు — "దాని కేముంది! నేను యుద్ధంచేస్తూవున్నంతసేపూ మీ సైన్యంనాశన కాక తప్పదు. మీకు సామ్రాజ్యమూ దక్కదు. నన్ను గెలుచుకోండి. మీ సైన్యమూదక్కుతుంది. సామ్రాజ్యమూ చేతికివస్తుంది" అన్నాడు.

"అందుకనే నిన్ను ఆశ్రయిస్తున్నాము" వెంటనే అందుకు న్నాడు ధర్మరాజు — "అగ్నినేత్రం మూసేసుకుని, త్రిశూలం దాచేసు కుని వచ్చిన రుద్రుడిలాగ వురుకుతావు నువ్వు యుద్ధానికి. నీముందు నిలబడే మొనగాడు ఎవ్వడున్నాడు? అంచేత మహాత్మా, నిన్ను ఎలాగెలవడమో నువ్వే చెప్పు" అన్నాడు.

"అవును" తలవూపుతూ అన్నాడు భీష్ముడు — "నువ్వు చెప్పినదాంట్లో అబద్ధమేమీ లేదు. నాచేతిలో ధనుస్సు వుందంటే దేవతలయినా నన్ను గెలవడం కల్ల. ఊఁ — ఇలాంటివాణ్ణని తెలిసే మీరు ఇలా వచ్చారు. బావుంది. మీరు ఇంతమందీ వచ్చి ఇలా అడుగుతూవుంటే, మీకు ప్రియమైనపని చెయ్యడంకంటే నాకు సుకృతం ఏముంటుంది! చెపుతాను, వినండి.

"ఆయుధాలు వొదిలేసి నేను అస్త్రసన్యాసంచేస్తే అవలీలగా జయించవచ్చు నన్ను. అదిమాత్రం ఎలా సంభవమంటారా? కవచం పగిలినవాణ్ణీ, ఆయుధం వొదిలేసినవాణ్ణీ, జెండా దించేసుకున్న వాణ్ణీ, ఆడదాన్నీ, లోగడ ఆడదిగాపుట్టినవాణ్ణీ, ఆడపేరు పెట్టుకున్న వాణ్ణీ, తలవాగాతీసేసుకున్న వాణ్ణీ,అన్నదమ్ములు లేనివాణ్ణీ,కుమాళ్ళులేనివాణ్ణీ చూస్తే నేను బాణంకొట్టను; కత్తివెయ్యను. అంతేకాదు, ఇంకొక వ్రతంకూడావుందినాకు. పుట్టినప్పుడుఆడదిగావుండి, మధ్యలోవికలంగా

మగతనంవచ్చిందనుకోండి, అలాంటివాడితోనూ యుద్ధం చెయ్యను నేను. అంచేత మీకు వొక ఉపాయం చెపుతాను వినండి. ద్రుపదుడి పెద్ద కొడుకు శిఖండి వున్నాడే వాడు ఇప్పుడు నేను చెప్పినవంటి వాడు. ఇది మీరున్నూ ఎరుగుదురు. పైగా పూర్వజన్మలో అతగాడు ఆడది. అంచేత అతడు ఎదిరించినా నేను అతడిమీద కలిగించుకోను. అతణ్ణి ముందు పెట్టుకుని అర్జునుడు నామీదికి వస్తే సరి. నేను బాణం పట్టుకోను. ఆసందు చూసుకుని అర్జునుడు నన్ను కొట్టేస్తాడు. సరిపోతుంది. ఆపైన, బంధువులూ, మిత్రులూ అయిన కౌరవుల్ని కడతేర్చడం సులువే అయిపోతుంది మీకు. ఇది నేను బుద్ధిపూర్వకంగానే చెపుతున్నాను. నేను చెప్పినట్టు చెయ్యండి." అన్నాడు సహృదయంగా.

భీష్ముడు అలా చెప్పాక అందరూ మరొకసారి ఆయనకి నమస్కరించారు. ఆయన దగ్గిర సెలవుతీసుకుని వెళ్ళిపోయారు.

భీష్ముడు అంతటి త్యాగానికి సమ్మతించడమూ, తాను కృతకంగా ఆయన్ని చంపవలసిరావడమూ— కడుపులో చెయ్యిపెట్టి కలిచినట్టయింది అర్జునుడికి. అప్పుడు దారిలో కృష్ణుడితో ఇలా అన్నాడతడు. "గురువు. ప్రజ్ఞావంతుడు. ధర్మాత్ముడు. వయోవృద్ధుడు. లోకమాన్యుడు. దయామూర్తి— ఇలాంటి తాతయ్యని వంచనచేసి చంపడమంటే కృష్ణా, మనస్కరించడంలేదు నాకు. బుగ్గిలో నేను ఆడుకుంటూ వుంటే ప్రేమగా ఎత్తుకునేవాడు. నావొంటిదూళి తనవొంటికి తగిలేట్టు కౌగిలించుకునేవాడు. మానాన్నని తలుచుకుని కన్నీళ్ళు పెట్టుకునేవాడు. తండ్రిలేని మమ్మల్ని తండ్రిలా పెంచాడు. అలాంటి తాతయ్యని ఇలా చంపెయ్యడమా? అబ్బా! నాతరంకాదు ఆయన భుజబలం చూపించి మా సేనంతా చంపేసినా సరే, చూస్తాను కాని ఇంత అధర్మం నెట్టుకోలేను. ధర్మరాజు తమ్ములు ఇంత క్రూరకర్ములా!"

"పొరపడుతున్నావు" మెల్లగా అందుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — "నువ్వు ఏది క్రూరకర్మ అంటున్నావో అదే రాజధర్మం. నేనుఇవాళ కొత్తగా అంటున్నమాటకాదిది. 'క్రూరత్వ మనుకోకూడదు. విచారం పెట్టుకోకూడదు. ఎలా అయినా సరే, శత్రువుని సంహరించాలి. ప్రజాక్షేమమే ధ్యేయంగా పెట్టుకోవాలి. ధర్మం తప్పకండా పన్నులు పుచ్చుకోవాలి. అవి మంచిపనులకోసమే ఖర్చుపెట్టాలి' ఇలా దేవేంద్రుడికి బృహస్పతి చెప్పాడు.

"అదీకాక, 'యుద్ధంలో భీష్ముణ్ణి చంపేస్తాను' అని నువ్వు ప్రతిజ్ఞచేశావు. లోకమంతా ఎరుగునిది. అది ఇవాళ కాదంటే ఎలా పొసుగుతుంది! నువ్వు చంపేతీరాలి అతణ్ణి. ఇన్నిమాటలెందుకూ? భీష్ముణ్ణి చంపడానికే నిన్ను పుట్టించాడు బ్రహ్మ" అన్నాడు.

"భీష్మవధకోసమే శిఖండి పుట్టుక అంటారు" ఆలోచిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు— "అది తప్పదుకదా! శిఖండిని ఆయనకొట్టడు. ఇది నిశ్చయం. నేనేమో ఆయన్ని కొడుతున్నట్టే నటిస్తాను. ఆయన్ని కొట్టకండా పక్కవాళ్ళని కొడుతూవుంటాను. శిఖండిమీదమాత్రం ఈగవాలకండా కాసుకుంటూ వుంటాను. శిఖండికి పట్టపగ్గాలుండవు. అతడే భీష్ముణ్ణి కొట్టేస్తాడు" అన్నాడు.

"పిచ్చిమాట!" — నవ్వుతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు, "నువ్వే చంపుతావు భీష్ముణ్ణి. రేపు తెల్లవారనీ చూద్దువుకాని. అసలు నువ్వుతప్ప మరొకడుకొట్టనేలేడు భీష్ముణ్ణి. మచ్చలేని పరాక్రమవంతుడాయన. నువ్వు లక్షవిధాల ఆలోచించు, దైవనిర్ణయం మరోలాగ జరగదు. దాన్ని తప్పించడం మనతరం కాదు" అన్నాడు.

"సరే, చూసుకుందాం. అప్పటికి ఎలా అవసరమైతే అలాగే చేద్దాం" చివరికి తలవూపుతూ అన్నాడు అర్జునుడు. కృష్ణుడూ, ధర్మరాజూ సంతోషించారు. కృష్ణుణ్ణి తనగుడారానికి దిగబెట్టేసి

తమతమ గుడారాలు చేరుకున్నారు పాండవులు. ఆరాత్రి హాయిగా నిద్రపోయారు.

పదో రోజు

ధృతరాష్ట్రుడు : తరవాత ? తరవాత ఏంజరిగింది ? మర్నాడు పాండవులు శిఖండిని ముందుపెట్టుకువచ్చారా ? పితామహుడిమీద ఘోరంగా కలబడ్డారా ? ఏం జరిగింది ? చెప్పు. సంజయా, ఏం జరిగిందో చెప్పు.

సంజయుడు : మర్నాడు సూర్యోదయమయేసరికి మంచి వ్యూహంపన్ని, సేనలతో సిద్ధపడ్డారు పాండవులు. అవును, శిఖండినే ముందుపెట్టారు. అతడి కుడి ఎడమల్లో భీముడూ, అర్జునుడూ నిలబడ్డారు. వెనకభాగంలో అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికుమారుళ్ళూ నిలబడ్డారు. వాళ్ళ రెండుపక్కలా చేకితానుడూ, సాత్యకీ నిలబడ్డారు. వ్యూహానికి చివర ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన పాంచాలకుమారుళ్ళతో ధర్మరాజు నిలబడ్డాడు. అతడికొకపక్క నకులుడూ, మరొకపక్క సహదేవుడూ నిలబడ్డారు. వాళ్ళనాదుకుని ద్రుపదమహారాజూ, విరాటరాజూ, కేకయరాజులూ, ధృష్టకేతువూ నిలబడ్డారు. ఇలా ఏర్పడిన పాండవవ్యూహం శత్రువులికి భయంకరంగా కనపడింది.

అంతకిముందే మనవాళ్ళు సిద్ధపడ్డారు. సేనంతకీ ముందుభీష్ముడు నుంచున్నాడు. అతడి కుడిపక్క ద్రోణాచార్యులూ, ఎడమపక్క అశ్వత్థామా నుంచున్నారు. కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, భగదత్తుడూ మొదలైనవాళ్ళతో కలిసి దుర్యోధనుడు మధ్యభాగంలో నుంచున్నాడు. బృహద్బలుడూ, సుదక్షిణుడూ మొదలైన ముఖ్యులు యావత్తుందీ దుర్యోధనుడిచుట్టూ పెట్టనికోటలా నుంచున్నారు. వెనక

భాగంలో సుశర్మాది మొదలైన త్రిగర్తవీరులు నుంచున్నారు. ఇలా బలమైన వ్యూహాంపన్ని ముందుకి నడిచారు కౌరవులు.

ఉభయసేనలలోనూ ఉన్న పాళాన వొక్కసారి తూర్యధ్వనులు పురిమాయి. భూమీ ఆకాశమూ ప్రతిధ్వనించాయి. ఆరంభమే ఘోరంగా వుంది, పదోనాటి భారతయుద్ధం. దేవాసురయుద్ధం దాని ముందు తీసికట్టే అనిపించింది. ఓంప్రథమంలోనే ఇటూ అటూ ఎంత మంది దుళ్ళిపోయారో చెప్పలేను. యముడిపట్నంలో ఇసకవేస్తే రాలనంత సందడయిందంటే నమ్మి.

నకులుడూ సహదేవుడూ చిచ్చులపిడుగుల్లాగ చెలరేగారు. మనసైన్యం మంటగలపడ మారంభించారు. కో అంటే కో అంటూ అర్జునుడూ, భీముడూ వొక్కసారి ఎగబడ్డారు. ఉప్పెనలా తోసుకు వచ్చింది పాండవసేన. మోజా * విరిగిపడ్డట్టు మనసేనమీద పడింది.

చూశాడు మన భీష్మసేనాని. ప్రళయభైరవుడిలా భీకరమూర్తే అయిపోయా డతడు. బాణాల్లో అగ్నిహోత్రం కురిపించాడు. అతడు ధనుస్సు ఎత్తాడో లేదో, నారిని బాణం తొడిగాడో లేదో, కాలూ కాలూ పెనవేసుకుని తొట్రుపడిపోయారు పాండవుల పదాతులు. మోకరిల్లి పడిపోయాయి గుర్రాలు. పీనుగులయి దబీదబీ కూలిపో యాయి ఏనుగులు. రథాలు వొరిగిపోయాయి.

"నువ్వుకొడితే నేను నవ్వుతాను"

భీష్ముడికి ఎదురుగుండా రథం వురికించాడు శిఖండి. క్రూర మైన బాణాలు మూడు తీశాడు. దుసెల్ళిపోయినట్టు భీష్ముణ్ణి కొట్టాడు.

"శిఖండీనీ" మొహం తిప్పేసుకుని నవ్వుతూ అన్నాడు భీష్ముడు- "నీ మదంకొద్దీ నువ్వుమూడు కాదు, మూడుకోట్లన్నా కొట్టు, నవ్వు

* మోజా : విరిగిపడే సముద్ర కెరటం. (విశాఖపట్నంజిల్లామాట)

తాను, కాని కోపం రాదు నాకు. నామీద పగబట్టి మొగాడయిన ఆడదానిమీదా నేను చెయ్యిచేసుకుంటాను !" అన్నాడు.

"ఏమయినా సరే, ఇవాళ పోనివ్వను నిన్ను" తోకతొక్కిన తాచులాగ కస్సుమంటూ అన్నాడు శిఖండి. "రాజులందరినీ వోడించావు. అంత పరశురామున్ణి టకటకలాడించావు, హూం, ఏంలాభం ! నాముందు గాజులు తొడిగించుకుంటున్నావు ! నామీద చెయ్యిచేసుకుంటే నేం, పెడమొహం పెట్టుకుంటే నేం, నిన్ను మాత్రం ఇవాళ వొదిలి పెట్టను. భీష్మా, నేను ఎవ్వరైతే నేం, నా చేవ చూద్దువుగాని. నీరక్తం బొట్టుపెట్టుకుంటాను. నీఅంతుచూసి మరీ వొదిలి పెడతాను" అంటూ మరో అయిదు బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు.

"ఇవాళ శిఖండి సంగతి విపరీతంగా వుంది" చకితుడవుతూ అనుకున్నాడు అర్జునుడు. "భీష్ముడి తుదిఘడియలు దగ్గిరపడడంతోనే దైవదత్తమైన ఉత్సాహం ఆవేశించిందేమో ఇతణ్ణి ! అంచేతే ఇలా అంటున్నాడితడు."

"ఊరికే బిగిరి ప్రయోజనమేమిటి బావా !" శిఖండిని రెచ్చగొడుతూ అన్నాడు అర్జునుడు – "అనడం సులభమే. అన్నంతా చెయ్యకపోతేమాత్రం నవ్వులపాలవుతావు. అయితే పరవాలేదులే. నేనంటూవుంటే సిగవువ్వయినా వాడదు నీకు. జంకకు. చేవకొద్దీ తగలనియ్యి భీష్మున్ణి" అన్నాడు.

పెడమొహం పెట్టుకుని మరోతట్టు రథంపోనిచ్చాడు భీష్ముడు. ఆవెళ్ళడంవెళ్ళి పాంచాలసేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు. భీష్ముడు అటు తప్పుకోగానే అవకాశం దొరికింది పాండవసేనకి. అర్జునణ్ణి ముందు పెట్టుకుని కౌరవసేన నురుమాడడం లంకించుకుం దది. తట్టుకోలేక పోతుంది కౌరవసేన. మెల్లిమెల్లిగా వెనకడుగువెయ్యడం మొదలెట్టింది.

దుర్యోధనుడు భీష్ముడిదగ్గిరికి పరిగెత్తాడు. "మన సేనలు మంట గలిసిపోతూవుంటే నువ్వు పెడమొహం మేసుకు వచ్చేశావు!" అంటూ లబోలబో మన్నాడు.

"విచారించకు" నముదాయిస్తూ అన్నాడు భీష్ముడు — "రోజూ పదివేలమందిని చంపుతానని మాట ఇచ్చాను నీకు. ఈపది రోజులూ నాప్రతిజ్ఞ నేను నెరవేర్చుకున్నాను. నీఅన్నంతిన్నందుకు నీరుణం తీర్చుకున్నాను. ఇకమీాద బలంసన్నగిల్లిపోతుందనే అనిపిస్తూ వుంది. మహారాజా, ఇవాళసంగతి చూస్తే నన్ను పాండవులన్నా చంపాలి. నేను వాళ్ళనన్నా చంపాలి. రెండిటిలో ఏదో వొకటి తప్పదు. అయితే దైవబలంకలవాళ్ళు పాండవులు. మానవమాత్రులు వాళ్ళని గెలవలేరు. అయినా నాచేతిబలమేదో కాస్త చూపిస్తాను చూడు!" అంటూ ఉవ్వెనలేచాడు. ఆగలేని అగ్నిహోత్రుడిలా అవుపించాడు. జ్వాలల్లాంటి బాణాలు విరజిమ్మాడు. ప్రాణాంతక మయింది పాండవులికి. ఆయనదిక్కు తేరిచూడడమే కష్టమయింది వాళ్ళకి. భీష్ముడి ఆనరాతో నీకొడుకులూ విజృంభించారు. కన్ను మూసి కన్ను తెరిచేలోపల వందలూ వేలూ శత్రువులశిరస్సులు దుళ్ళగొట్టారు.

దాంతో పాండవులూ నలిరేగిపోయారు. పాంచాల, యాదవ, మత్స్య, పాండ్య, కేకయ సేనలు శివమెత్తినట్టు మనసేనలమీాదపడ్డాయి. ఘోరంగా హోరెత్తిపోయింది రణరంగం.

"కలబడూ" శిఖండిని రెచ్చగొడుతూ అన్నాడు అర్జునుడు— "భీష్ముడికి భయపడకు. నేనున్నాను. భయమెందుకూ! బాణాలు కుమ్మరించి లిప్తలో అతణ్ణిచంపేస్తాను. ముందుకి వురుకు" అంటూ తొందరచేసేశాడు.

"యావన్మందీ భీష్ముడిమీద విరుచుకు పడండి" అర్జునుడు శిఖండితో అన్న మాటలు విని పాండవ మహాయోధులందరినీ హెచ్చరించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు – "అర్జును డున్నాడు. మనం జంకవలసిన పనిలేదు" అంటూ సింహనాదం చేసి విజృంభిస్తూ ముందుకి వురికాడు.

ధర్మరాజూ, భీముడూ, నకులుడూ, సహదేవుడూ, అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికుమారులూ, ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ, సాత్యకీ, చేకితానుడూ, ధృష్టకేతుడూ, కేకయులూ, మగధసహదేవుడూ – ఈ యావన్మందీ తమతమ సేనలతో భీష్ముడిమీదికి దాడితీశారు. మనవాళ్ళు అశ్వత్థామా, భూరిశ్రవసుడూ, కృతవర్మా, కృపాచార్యులూ, సుదక్షిణుడూ, వికర్ణుడూ, దుర్ముఖుడూ, వివింశతీ, చిత్రసేనుడూ మొదలైన పేరుపడ్డ యోధులు పరిగెత్తి, భీష్ముణ్ణి వెనకపెట్టి శత్రువులతో కలబడ్డారు. దారుణమైన సంకులసమరం జరిగిపోయింది. అదిచూసి తమ అనిమిషత్వం (రెప్పలు పడకండా వుండడం) సార్థక మయిందనుకున్నారు ఆకాశంమీద దేవతలు.

పూనికపట్టి శిఖండిని ముందుపెట్టుకున్నాడు అర్జునుడు. మన సేన తప్పించుకుంటూ భీష్ముడిమీదికి తరుముకుంటూ వచ్చాడు.

దుశ్శాసనుడి దుస్సాహసం

ఉప్పెనలా తోసుకువస్తున్న అర్జునుణ్ణి యానాపొద్దులా అడ్డుకున్నాడు మన దుశ్శాసనుడు. అర్జునుణ్ణీ అతడిసారథి కృష్ణుణ్ణీ కరుకైనబాణాలతో చురచురలాడించాడు. కనుకొనలు ఎర్రపడ్డాయి అర్జునుడికి. గుక్కతిప్పకుండా పందబాణాలు నాటించాడు దుశ్శాసనుడిమీద. అయినా ఆగలేదు దుశ్శాసనుడు. చికిలిపట్టిన అయిదుబాణాలు

* యానాపొద్దు: సముద్రపొద్దు (విశాఖమాండలిక శబ్దం)

అర్జునుడి నుదుటిమీద నాటించా డతడు. ఒక్కసారి తేరిచూశాడు అర్జునుడు. దుశ్శాసనుడి విల్లు పళ్లుకుళ్ల మనిపించేశాడు. మరిన్ని బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. అయినా ఆగలేదు దుశ్శాసనుడు. చప్పున మరొకవిల్లు తీశాడు. మంచివొక పాతిక బాణాలు అర్జునుడి మీద గుప్పించాడు. వాటిని దూరంనించే నరికేశాడు అర్జునుడు. తళ తళా మెరుస్తున్న వొక వాడిబాణం తీశాడు. దుశ్శాసనుడి గుండెల మీద దారుణంగా కొట్టాడు. గుండెలు దూసుకుపోయింది బాణం. సొమ్మసిల్లి పడిపోయాడు దుశ్శాసనుడు. భీష్ముడి రథం వెనక్కి అతడి రథం పట్టుకొపోయాడు సారథి.

అంతలోనే తెప్పిరిల్లాడు దుశ్శాసనుడు. లేచీ లేవడంతో సార థిని గద్దించాడు. వెంటనే వచ్చి అర్జునుడి మీద మళ్ళీ కలబడ్డాడు. నిజంగా అతడి సాహసంచూసి ఆశ్చర్యమే వేసింది నాకు.

ఇలా అర్జునుడూ దుశ్శాసనుడూ యుద్ధంచేస్తున్నారు. సాత్యకితో అలంబసుడూ, భగదత్తుడూ కలబడ్డారు. అభిమన్యుడితో సుదక్షిణుడూ, విరాట ద్రుపదులతో అశ్వత్థామా, సహదేవుడితో కృపాచార్యులూ, నకులుడితో వికర్ణుడూ, ఘటోత్కచుడితో దుర్ముఖుడూ, చేకితానుడితో చిత్రసేనుడూ, భీముడితో భూరిశ్రవసుడూ, ధర్మరాజుతో ద్రోణాచార్యులూ, కలబడ్డారు. ఒకళ్ళనిమించి వొకళ్ళు ఘోరంగా పోరాడారు. ఒకళ్ళ జెండాలు వొకళ్ళు విరుచుకున్నారు. ఒకళ్ళ గుర్రాలు వొకళ్ళు నరుకుకున్నారు. ఒకళ్ళ సారథులను వొకళ్ళు చంపుకున్నారు. ఒకళ్ళధనుస్సులు వొకళ్ళు ముక్కలుచేసుకున్నారు.

బాణాలకి బాణాలు రాపాడాయి; నిప్పులురాలి మెరుపుల్లా అవుపించాయి. అల్లెతాళ్ళు భీషణంగా మోగాయి; ఉరుముల్లా విని పించాయి. రక్తాలు ధారలుకట్టాయి; వర్షంలా అనిపించాయి. ఇలా వొక అపూర్వమైన వానాకాలంలా తయారయింది కురుక్షేత్రం.

ఏటవాలుగావుంటే బాగా యుద్ధం అవుపడదనుకున్నాడో ఏమో సూర్యుడు! సరిగ్గా నడినెత్తికి వచ్చేశాడు.

నువ్వా నేనా అంటూ అర్జునుడితో పోరాడాడు దుశ్శాసనుడు. అతణ్ణిబాణాలతో కప్పిపెట్టేశాడు. ఉగ్రుడే అయిపోయాడు అర్జునుడు. దుశ్శాసనుడి బాణాలు యావత్తూ తుక్కుకింద కొట్టేశాడు. అయినా ఆగలేదు దుశ్శాసనుడు. మరింతమండిపడ్డాడు అర్జునుడు. అతడిధనుస్సు నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. ఒళ్ళంతా తూంట్లుతూంట్లు చేసేశాడు. కీళ్ళలో బాణాలు నాటించాడు. తూలిపోయాడు దుశ్శాసనుడు. మరి నిభాయించలేకపోయాడు. రథంపరిగెత్తించుకుని అదే పారిపోడం పారిపోయాడు.

గట్టుతెగిన ప్రవాహంలా రెచ్చిపోయాడు అర్జునుడు. మెరుపులాగ రథం మెరిపించాడు. భీష్ముడిముందున్న కౌరవసేనమీద ఉరికించాడు. సంహారక్రీడ ప్రారంభించాడు. ఆకాశం బద్దలైనట్టు అల్లైతాడు మోగిస్తూ అతణ్ణిఅడ్డుకోబోయాడు ద్రోణాచార్యుడు. అడ్డంగా వచ్చి కలబడ్డాడు ధర్మరాజు. దెబ్బతిన్నపాములాగ బుసకొట్టాడు ద్రోణుడు. అంతద్రోణుణ్ణీ చెమట్లుకక్కించాడు ధర్మరాజు.

"బాబూ, ఇవాళఏదో ఘోరంజరిగిపోతుందోయి"- పక్కనే కుడిబుజంలా వున్న కుమారుడు అశ్వత్థామతో అన్నాడు ద్రోణాచార్యులు - "ఎన్నడూలేంది నా దివ్యాస్త్రాలు తడబడుతున్నాయి. మంత్రాలు తప్పిపోతున్నాయి. ధనుస్సు వొణుకుతూవుంది. మనస్సు స్వాధీనం తప్పుతూవుంది. చేష్టలు నిలకడలేకండా వున్నాయి. శరీరం చలనంతప్పుతూవుంది. ఇదంతాచూస్తే అర్జునుడు అన్నంతా చేసేస్తాడనిపిస్తూవుంది ఇవాళ.

"చూడూ చూడూ, అతడి ఎదటిదిక్కు తలెత్తిచూడూ, గుర్రాలు కూలిపోతున్నాయి. ఏనుగులు పీనుగులవుతున్నాయి.

రథాలు వాలిపోతున్నాయి. ప్రళయ యముడేవచ్చి సర్వసంహారానికి పూనుకున్నట్టుంది సందేహంలేదు. ప్రళయం ముంచుకువచ్చినట్టే వుంది. కౌరవసేనమీాద గెద్ద లెగురుతున్నాయి. ఉల్కలు రాలుతు న్నాయి. వికారంగా వరళ్ళు అరుస్తున్నాయి. ధర్మరాజు మొహ మ్మీాద క్రోధం తాండవమాడుతూవుంది. ఇదంతా చూస్తే మన భీష్ముడికి ఏదో ఆపద తప్పనట్టేవుంది. చప్పునవెళ్ళాలి నువ్వు. ద్రౌపది కుమారుళ్ళూ, నకులసహదేవులూ, తానూ కలిసి నన్ను కదలనివ్వడం లేదు ధర్మరాజు. వీళ్ళని వొదిలించుకువెళ్ళడం సాధ్యంకాకండావుంది. నువ్వే వెళ్ళు. భీష్ముడి కుడిఎడమల రెండుపక్కలా అండగా నిలబడు. ప్రాణాలు దాచుకునే సమయం కాదిది'' అన్నాడు.

తండ్రిమాటవిని పిడుగులా బయలుదేరాడు అశ్వత్థామ. శిఖం డిని ముందుపెట్టుకుని భీష్ముడితట్టు సాగుతూ కౌరవసేన కడతేరుస్తు న్నాడు అర్జునుడు. అగ్గిదేవుడికి గాలిదేవుడు సాయం, అతడితో భీము డున్నా తరుముకు వస్తున్నాడు. భీష్ముడు ఎదటవున్న చతురంగసేన దుళ్ళగొడుతున్నాడు. మహారాజా, భీషణంగావుంది యుద్ధం ప్రతీ నిమిషమూ ప్రాణాంతకంగావుంది.

భగదత్తుడూ, కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, శల్యుడూ, జయ ద్రథుడూ, చిత్రసేనుడూ, దుర్మర్షణుడూ, విందుడూ, అనువిందుడూ, వికర్ణుడూ — ఈపదిమందీ వొక్కమొగిని భీముడిముందు కురికారు. రకరకాల ఆయుధాలు అతడిమీాద దిమ్మరించారు. ఎంతనొప్పించాలో అతణ్ణి అంతా నొప్పించారు. అసలే ఉద్దండుడు భీముడు. వజ్రశరీర మతడిది. అన్నిదెబ్బలు మీాదపడుతున్నా పిసరంతా చలించలేదతడు.

భీముణ్ణి ముట్టడించిన పదిమందిదిక్కూ గాండీవంతిప్పాడు అర్జు నుడు. పదిమంది బాణాలూ ముక్కలుచేసేశాడు. వాళ్ళ వింటిబద్దలు విరిచేశాడు. జెండాలు చించేశాడు. గొడుగులు ఎగరగొట్టేశాడు.

చామరాలు నరికేశాడు. ఆభరణాలు బుగ్గిలో కలిపేశాడు. అదంతా చూసి మొత్తుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. సుశర్మా మొదలైనవాళ్ళని కేక వేసి పిలిచాడు. భీమార్జునుల మీదికి పురికొల్పాడు.

కృపాచార్యులూ మొదలైన పదిమందినీ, సుశర్మా మొదలైన త్రిగర్తరాజుల్నీ - ఇంతమందినీ మూడు చెరువులనీళ్ళు తాగించారు భీమార్జునులు. మిగిలిన సైన్యమంతటినీ ఉసికొల్పాడు దుర్యోధనుడు. అంతమందీ రావడంతో ఒక్క భీమార్జునులికి తలమునక లయింది యుద్ధం. అది కనిపెట్టేసి అభిమన్యుడూ సాత్యకీ మొదలైన మహారథులు పెద్ద సైన్యంతో వచ్చి భీమార్జునులతో కలిశారు. మారిమసగినట్టు మనసేన మీద వాలారు. మహోద్ధృతంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం. మహారాజా, ఆమహాయుద్ధంలో పాండవులదే పై చెయ్యిలా అవుపించింది. ఘోరాతి ఘోరంగా పోరాడారు వాళ్ళు.

అదంతా చూశాడు భీష్ముడు. ఎన్నడూ లేనంత ఉద్రేకం తెచ్చుకున్నాడు. ఏనుగుమందలమీదికి లంఘించిన సింహంలాగ శత్రువులమీదికి పరిగెత్తాడు. సింహంగోళ్ళవంటి బాణాలతో వాళ్ళని చీల్చెయ్యడ మారంభించాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. ఎక్కడచూస్తే అక్కడే ప్రత్యక్షమయాడు. శత్రుసేన బాణాలతో కప్పేశాడు. అడ్డూ ఆపూ లేకుండా ఎంతో అంత సేపు వీరవిహారం చేశాడు. ఎంతో అంత శత్రుసైన్యం హతమార్చేశాడు. అపరాహ్ణమయింది.

"ఇంకెందుకూ ఆలస్యం"

సంహారక్రీడ చేసిచేసి. అప్పుడు ఇలా అనుకున్నాడు భీష్ముడు. "ఇవాళకి పదినాళ్ళయింది. ఉత్తమక్షత్రియుల్ని రోజుకి పదివేలమందిని హతమారుస్తూ వచ్చాను. విసుగెత్తినట్టుంది. ఇక శరీరంతో

సంబంధం వొదిలిపెట్టేస్తాను.” ఇలా అనుకుంటూ ముందుకిచూశా డాయన. యుద్ధంచేస్తున్నట్టు సైన్యం తప్పించుకుని, ధర్మరాజుదగ్గిరికి వెళ్ళాడు. అతడి రథంపక్కనించి రథంపోనిస్తూ “ఇంకా ఎందుకూ ఆలస్యం ?” అన్నాడు – “పుట్టినప్పటినుంచీ క్రూరంగా రాజుల్ని చంపుతూనే కాలం గడిచిపోయింది. విసిగిపోయాను. ఈరాక్షసప్పని మరిచెయ్యలేను. ధర్మరాజా, ఇంకెందుకునాయనా, ఆలస్యం ? నిజంగా మీరు నామేలుకోరితే మరి ఆలస్యం చెయ్యకండి. శిఖండిని ముందు పెట్టుకుని అందరూ వొక్కసారి మీదపడండి. నన్ను హరీ అనిపించె య్యండి”అన్నాడు.

చెప్పవలసిన ఆకాస్త మాటాధర్మరాజుతో చెప్పే కాడు భీష్ముడు యుద్ధంచేస్తున్నట్టే రథంమళ్ళించాడు. పాంచాలసేనమీద బాణాలు కురిపించాడు.

“భీష్ముడిమాటలు విన్నావుకదా!” పక్కనేవున్న ధృష్టద్యు మ్నుణ్ణి సాకూతంగా చూస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు – “నువ్వూ, భీముడూ కలిసి అర్జునుడితో వెళ్ళండి. మన బలగమంతటితోనూ భీష్ముణ్ణి ముట్టడించండి త్వరపడండి” అన్నాడు.

విరాటరాజూ, కేకయులూ మొదలైన రాజులికీ, శక్తిమంతు లైన యోధులికీ ఉప్పందించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. భీష్ముణ్ణి ముట్ట డించండంటూ చెయ్యివిసిరాడు. తమసేనాని చెయ్యివిసరడమే తడువు, కో అంటూ బయలు దేరారు శత్రుయోధులు. భీమార్జునుల ఆసరా చూసుకుని భీష్ముణ్ణి ముట్టడించారు.

భీష్ముణ్ణి కాపాడుకోవాలంటూ కంగారుపడిపోయాడు దుర్యో ధనుడు. పేరుపడ్డ యోధుల్నీ, తమ్ముళ్ళనీ కూడగట్టుకుని భీష్ముణ్ణి తప్పించుకుంటూ వెళ్ళి పాండవులమీద కలబడ్డాడు. మంచి బింకంలో పడింది యుద్ధం. చెప్పలేనంత తీవ్రరూపం ధరించింది.

పులిపిల్లలా దుర్యోధనుడిమీదికి వురికాడు అభిమన్యుడు. ఒక ప్రవాహంలాగ బాణాలు వేసి అతణ్ణి కీచుకీచుమనిపించాడు. అశ్వత్థామ సాత్యకిమీదపడి, అతడివొళ్ళంతా బాణాలతో చిల్లులుపెట్టేశాడు. ధృష్టకేతువూ పౌరవుడూ కలబడ్డారు. ఎవరికెవరూ తీసిపోకుండా కొట్టుకున్నారు. దుర్యోధనుడి ఏనుగుసేనమీద వాలాడు భీముడు. చేతికందిన ఏనుగునల్లా చిదగ్గొట్టి వొదిలిపెట్టాడు.

భీష్ముణ్ణి కాపాడుకోవాలని కౌరవులు ఎంత తెగించి యుద్ధం చేస్తున్నారో, అతణ్ణి పడగొట్టాలని పాండవులు అంత పోరాడుతున్నారు. ఉభయపక్షాలయోధులూ ప్రాణాలమీద ఆశవొదిలేసి పోరాడుతున్నారు.

అంతలో మళ్ళీ అర్జునుడిమీదికి దూసుకువచ్చాడు దుశ్శాసనుడు. సింహంమీదికి సింహందూకితే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలాగ అనిపించింది నాకు. అడుగుతీసి అడుగు ముందుకి వెయ్యకండా అడ్డుకున్నాడు అర్జునుణ్ణి. అంతమందిలోనూ తానే మొనగాడు అనిపించాడు దుశ్శాసనుడు. అతడి దూకుడుచూసి శత్రువులే ముక్కుమీద వేలు వేసుకున్నారు. నిచ్చెరపోయి చూశారు దేవతలు.

కళ్ళెమొయ్యే కోపం తెచ్చుకున్నాడు అర్జునుడు. నల్లతాచుల్లాటి బాణాలు దుశ్శాసనుడి శరీరంనిండా నాటించాడు. ఆపాదమస్తకమూ మంటలు పుట్టించాడు. సహించలేకపోయాడు దుశ్శాసనుడు. మళ్ళీ భీష్ముడి వెనక్కి పారిపోయాడు.

దుశ్శాసనుణ్ణి తరిమేసి, భగదత్తుడిమీద పడ్డాడు అర్జునుడు. బాణంమీద బాణంకొట్టి అతణ్ణి కంగారు పెట్టేశాడు. అతడి తెల్ల ఏనుగు వొళ్ళంతా రక్తాలుకారించి ఎర్రఏనుగులా చేసేశాడు. అర్జునుడి ఎదటినించి పారిపోయి, ద్రుపదుడిమీద కలబడ్డాడు భగదత్తుడు.

శిఖండిని ముందుకి తోశాడు అర్జునుడు. ఒడుపుచూసి భీష్ముణ్ణి కొట్టమన్నాడు. మనవాళ్ళు భీష్ముణ్ణి దాటుకుని శిఖండిని అడ్డుకోబోయారు. కాని అర్జునుడి బాణవేగం భరించలేకపోయారు. పెను గాలికి తుళ్ళిపోయే మేఘాలలాగ వెనక్కి వచ్చేశారు. అడ్డులేకపోయింది అర్జునుడికి. ఆసందు చూసుకుని భీష్ముడిమీద బాణాలు గుప్పించాడు శిఖండి. శిఖండితట్టు మొహమే ఎత్తలేదు భీష్ముడు. అతడి పక్కపక్కవాళ్ళనే వేటాడుతూ వచ్చాడు.

"కొట్టూ, కొట్టూ" శిఖండిని తొందరపెట్టేశాడు అర్జునుడు. భీష్ముడి రెండుభుజాలమధ్యా గురిపెట్టాడు శిఖండి. బాణంమీదబాణం టపీటపీ తగిలించాడు. పిచికారీతో నీళ్ళుకొడితే లక్ష్యపెట్టని ఏనుగులాగ శిఖండి బాణాలు పట్టించుకోనేలేదు భీష్ముడు. నవ్వుతూ వూరుకున్నా డతడు. పుంఖానుపుంఖాలు బాణాలు వేశాడు శిఖండి. తలుచుకుంటే వొక్కబాణమే చాలు శిఖండిమీదికి. కానిపూనుకోలేదు భీష్ముడు. అర్జునుడిమీద మాత్రం బాణాలు కొట్టా డతడు.

అప్పుడు మళ్ళీ దూసుకుంటూ వెళ్ళాడు దుశ్శాసనుడు. అర్జునుణ్ణి వొక్కవూపు వూపి మరీ వొదిలిపెట్టాడు. అయితే ఎక్కడ అర్జునుడు! ఎక్కడ దుశ్శాసనుడు! ఎంతోసేపు నిలువలేకపోయాడు. చావుదెబ్బలు తినేశాడు. మళ్ళీ పలాయనం చిత్తగించాడు.

శిఖండిని ముందుపెట్టుకుని అర్జునుడు భీష్ముడిమీదికి వచ్చేస్తుస్తున్నాడు. గజిబిజిపడిపోయాడు దుర్యోధనుడు. గావుకేకలు వేసేస్తూ సేనలికి చెయ్యివిసిరాడు. కళింగ, మాళవక, బాహ్లిక, విదేహ, శూరసేన సైన్యాల్ని వురికొలిపాడు. ఆసేనలన్నీ వొక్కసారి అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టాయి. ఊపిరాడనివ్వకండా ఆయుధాలతో అతణ్ణి ముంచెత్తాయి.

ఒక ధూమ కేతువులాగ విజృంభించాడు అర్జునుడు. దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. మన చతురంగ సేన తుక్కు-తుక్కు-కింద దుళ్ళగొట్టాడు. తెరిపిచూపించి శిఖండిని రెచ్చగొట్టాడు. సందు దొరకడమే తడువు, వడివడిగా వాడివాడి బాణాలు భీష్ముడిమీద నాటించాడు శిఖండి.

మళ్ళీ వెళ్ళాడు దుశ్శాసనుడు. ఈసారి కృపుణ్ణీ, శల్యుణ్ణీ, వివింశతినీ, వికర్ణుణ్ణీ వెంటపెట్టుకుమరీ వెళ్ళాడతడు. భీష్ముణ్ణి దాటి వెళ్ళి అర్జునుడితో కలబడ్డాడు. చూపులతోనే అయిదుగురినీ వురిమాడు అర్జునుడు. అరనిమిషంలో అయిదుగురి రథాలూ పడగొట్టేశాడు.

ప్రాణాలు వొడ్డయినా భీష్ముణ్ణి రక్షించాలంటూ పరిగెత్తాడు దుర్యోధనుడు. తమ్ముళ్ళందరినీ కూడా వేసుకుని ఉద్రేకంతో వెళ్ళి భీష్ముడికీ అర్జునుడికీ మధ్యనుంచున్నాడు. అర్జునుణ్ణీ, శిఖండినీ బాణాలతో ముంచెత్తాడు. రాజు వెళ్ళడంతోనే మనసేనలో యోధుడన్న వాడల్లా అక్కడికే దూసుకువెళ్ళారు. మంచి బింకంలో పడింది యుద్ధం.

తన కళ్ళముందు తన మనవలు, హేమాహేమీలయి యుద్ధం చేస్తున్నారు. సంతోషించాడు భీష్మపితామహుడు. కౌరవుల్నీ, పాండవుల్నీ ఉభయుల్నీ మెచ్చుకున్నాడు. చివరిసారిగా శత్రువుల మీద వొక దివ్యాస్త్రం వెయ్యాలనిపించిం దతడికి. అస్త్రంతీశాడు. ధనుస్సుకి తొడిగాడు. అల్లెతాడు చెవులదాకా లాగాడు. ఉత్తరక్షణంలో వెళ్ళిపోతుందిమహాస్త్రం. పాండవసేనలో ఎంతయినా నాశనం జరిగిపోతుంది. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ ఎన్నయినా కూలిపోతాయి. ఎంతమందయినా పదాతులు హతవారిపోతారు. అంతలో ఎదురుగ్గా అవుపించాడు శిఖండి. ఎత్తినధనుస్సు దించేశాడు భీష్ముడు. మొహం తిప్పేసుకున్నాడు. పాంచాలసేన దిక్కు రథం పోనిచ్చాడు. దానిమీదపడి పీనుగుపెంటలు చేశాడు. కరూశసైన్యం వేటాడాడు. మత్స్యదేశ సేన మంటగలిపాడు.

శతానీకుడు

మహామారిలా మీదపడి తమసైన్యం భీష్ముడు సంహరించడం చూసి సహించలేకపోయాడు విరాటరాజుతమ్ముడు శతానీకుడు. ఉద్రేకంతో వచ్చి అతణ్ణి ఎదిరించాడు. సానపెట్టిన గట్టిగట్టి బాణాలు ప్రయోగించాడు. ఎన్నో అన్ని బాణాలు భీష్ముడిమీద నాటించాడు. అతడి సాహసంచూసి ఉభయపక్షాలయోధులూ భళీ అన్నారు.

జూలుపట్టిలాగిన సింహంలా గర్జించాడు భీష్ముడు. వెడల్పాటి దొక బాణం కొట్టాడు. శతానీకుడి విల్లు విరిచేశాడు. సరుదుకునే లోపున అతడి సారథిని చంపేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. చప్పున శక్తితీశాడు శతానీకుడు. భీష్ముడి మీద ప్రయోగించాడు. అంతశక్తినీ గడ్డిపోచలా కొట్టేశాడు భీష్ముడు మరుక్షణంలో మహోగ్రమైనబాణం వొకటితీశాడు. శతానీకుడి శిరస్సు నరికేశాడు.

శతానీకుడు తెగిపోడంతోటే గగ్గోలు పెట్టేసింది మత్స్యసేన. పాండవసేనలు పరుగుచ్చుకున్నాయి. మట్టమధ్యాహ్నం సూర్యుడిలా ప్రజ్వరిల్లిపోయాడు భీష్ముడు.

"అర్జునా, ఇక మాటదక్కదు" అర్జునుణ్ణి హెచ్చిరిస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు— "భీష్ముణ్ణి చూసి బెగిలిపోతున్నాయి మన సైన్యాలు. చూడు, కకావికలయిపోతున్నాయి. నువ్వు ఏమాత్రం ఉపేక్షించినా లాభంలేదు మరి. ఆలస్యం విషమిస్తుంది. త్వరపడు" అన్నాడు.

కృష్ణుడి నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది, గాండీవం గబగబ లాడించాడు అర్జునుడు. భీష్ముణ్ణీ, అతడి గుర్రాల్నీ, రథాన్నీ బాణాలతో వొక్కసారి ముంచెత్తాడు. అగ్గిదేవుడికి గాలిదేవుడిలాగ అర్జునుడి పక్కనేవుండి బాణాలు రువ్వాడు శిఖండి.

శిఖండిని కొట్టకుండా వూరుకున్నాడు భీష్ముడు. ఆసందు చూసి భీష్ముడి ధనుస్సు నరికేశాడు అర్జునుడు. ఆవూపున ఏన్నో అన్ని బాణాలు గుప్పించాడు. అదంతా స్పష్టంగా చూశారు మనవాళ్ళు. శలుడూ, శల్యుడూ, కృతవర్మా, చిత్రసేనుడూ, భూరిశ్రవసుడూ మొదలైన వీరులు సహించలేకపోయారు. ఉద్రేకంతో విజృంభించారు. మహాస్త్రాలు ప్రయోగించారు. "రండీ, భీష్ముడికి అడ్డుపడండీ. ముందుకి వురకండీ" అంటూ కేకలువేస్తూ అర్జునుడిమీద దాడిచేశారు.

అటు భీముడూ, సాత్యకీ, అభిమన్యుడూ, విరాటరాజూ, ద్రుపదుడూ, ఘటోత్కచుడూ మొదలయిన హేమాహేమీలందరూ తమతమ సేనలతో తోసుకు వచ్చారు. మహారాజా, దేవాసుర యుద్ధంలా జరిగింది యుద్ధం. అందులో అర్జునుడి ప్రతాపం అద్భుతం. అందరితోనూ అన్నిరూపులై పోరాడాడతడు. ఇంద్రాస్త్రమూ, ఆగ్నేయాస్త్రమూ వంటి మహాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. మనసేన తనమీదికి రాకండా పారదోలాడు. శిఖండిమీద ఈగవాలకండా కాపాడాడు. "కొట్టూ, కొట్టూ" అంటూ హెచ్చరించి భీష్ముడి మీద బాణాలు వేయించాడు. ఆయన ఎన్నిధనుస్సులు ఎత్తితే అన్నీ లిప్తలో ముక్కలు చేసేశాడు. చూసిచూసి అర్జునుడిమీద ఘోరమైన శక్తి ప్రయోగించాడు భీష్ముడు. మీదికివస్తూన్న శక్తిని మధ్యలోనే తునకలుకింద కొట్టేశాడు అర్జునుడు. తాతగారి తాళధ్వజం ఎగరగొట్టేశాడు. సారథిని చంపేశాడు.

"ఇదంతా కృష్ణుడి చలవ" అర్జునుడి ఆటోపంచూసి అనుకున్నాడు భీష్ముడు. — "అతడి ప్రాపే లేకపోతే పాండవు లేపాటి నాకు? ఒక్క నాధనుస్సుతోనే ఇంతమందినీ గెలిచేసేవాణ్ణి. సరే, అది అలా వుండనీ. కృష్ణుణ్ణి వెంటపెట్టుకువస్తే నన్నెలా చంపాలో చెప్పనే చెప్పాను వాళ్ళకి. ఇంకెందుకూ నేను విజృంభించడం? మానేస్తాను.

యుద్ధం చెయ్యను. శాంతిస్తాను. ఊరుకుంటాను" అని నిశ్చయించుకున్నాడు.

"దివ్యమైన సంకల్పం" భీష్ముడి చివరిసంకల్పం గ్రహించి ఆకాశంమీద దేవతలన్నారు—"మాకుకూడా నచ్చిందిది."

దేవతలన్న మాటలు భీష్ముడూ, వ్యాసులవారి అనుగ్రహంవల్ల నేనూ విన్నాము. చిన్న నీటితుంపర్లతో భీష్ముడిమీద చల్లగాలి వీచింది. పూలవాన కురిసింది. దేవదుందుభులు మోగాయి. అయితే మరెవరికీ అవుపించ లేదవి. వినిపించనూ లేదు.

అలా తుదినిశ్చయం చేసుకున్నాడు భీష్ముడు. కేవలం వూరుకుంటే ఎదటివాళ్ళకి వెటకారంగా అవుపిస్తుంది. అంచేత ధనుస్సు పుచ్చుకుని నిర్లిప్తతతో ఎక్కుపెట్టా డతడు. అంతలోనే ఉక్కుతునకల్లాంటి బాణాలు విరామంలేకుండా వొదిలిపెట్టాడు శిఖండి. శరీరమంతటా బాణాలు నాటుకుంటున్నాయి. అయినా చలించలేదు కురువృద్ధుడు భీష్ముడు. రవంత అలసిపోనూ లే దతడు.

నవ్వుతూ భీష్ముణ్ణి బాణాలతో కొట్టాడు అర్జునుడు. భీష్ముడు సంతోషించాడు. తానూ అర్జునుణ్ణి బాణాలతో కొట్టాడు.

తాతగారి బాణాలన్నీ ముక్కలుచేసేశాడు అర్జునుడు. ఆయన ధనుస్సు ముక్కలు చేసేశాడు. దారుణమైన బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. అంతకంతకీ అర్జునుడితమకం రెచ్చిపోతుంది. ఉప్పొంగిన సముద్రంలా అవుపించా డతడు. మనయోధుల్లో వొక్కడూ అతడి ఎదటికి వెళ్ళడానికి సాహసించలేకపోయాడు. దుర్యోధనుడూ మొదలైనవాళ్ళు యావన్మందీ భయభ్రాంతు లయిపోయారు. పక్కపక్కలికి తప్పుకుని చూస్తూ నుంచుండిపోయారు.

"అర్జునుడు అసాధ్యుడు" చుట్టూ కలయచూసి, పక్కనే కనిపించిన దుర్యోధనుడితో అన్నాడు భీష్ముడు — "దేవతలే అనూ,

దానవులే అనూ యుద్ధంలో అతణ్ణి నిభాయించడం కల్ల. అలాంటిది అతడు కళ్ళెర్రచేస్తే మనుష్యమాత్రులు ఏమాత్రం? మలమలామాడి పూరుకుంటారు. ఇతణ్ణి వొక్కణ్ణీ తప్పిస్తే, ఈపాండవుల్ని యావన్మందినీ సైన్యసమేతంగా చంపెయ్యగలను నేను. నిజం చెపుతున్నాను, అర్జునుడిముందు ధనుస్సుపట్టేవాడు ముల్లోకాల్లోనూ లేడు" అన్నాడు.

భీష్ముడలా అంటూనే వున్నాడు, శిఖండి ధనుస్సు వెనక తన ధనుస్సు జోడించాడు అర్జునుడు. శిఖండి కొట్టినట్టు గట్టిగట్టి బాణాలు సంధించి భీష్ముణ్ణి కొట్టాడు.

అలా శిఖండిచాటునించి కొట్టినా, అవి అర్జునుడి బాణాలని గ్రహించేశాడు భీష్ముడు. పక్కనేవున్న దుశ్శాసనుడితో అన్నాడు– "బాణాలా ఇవి, పిడుగులు! బ్రహ్మదండాలు! యమదూతల్లాగ ప్రాణాలు తోడేస్తున్నాయి. ఎండ్రపీత గర్భంలాగ విచ్చిపోతూవుంది నా శరీరం! అర్జునుడివే ఇవి, శిఖండివి కావు. శిఖండి ఏమిటి, ఇలాంటి బాణాలు వెయ్యడమేమిటి ? ఇంత మర్మభేద్యంగా గొట్టగలడా అసలు శిఖండి ? ఇంత దృఢంగా, లక్ష్యశుద్ధిగా, తేజోవంతంగా, వాడిగా, వేడిగా అర్జునుడు తప్ప ఇంకెవడు కొడతాడు ?" అన్నాడు.

అంటూనే ఘోరమైన శక్తి తీశాడతడు. అమాంతంగా అర్జునుడిమీద విసిరాడు. మూడు బాణాలతో దాన్ని ముక్కలుచేసేశాడు అర్జునుడు. కత్తీ డాలూ పుచ్చుకున్నాడు భీష్ముడు. రథంమీంచి కిందికి వురికాడు.

అతడలా వురికాడో లేదో, మెరుపుల్లాంటి బాణాలు కురిపించాడు అర్జునుడు. భీష్ముడి కత్తీడాలూ తునకలుచేసేశాడు. తన యోధుల్ని గొంతెత్తి హెచ్చరించాడు. "భయపడకండి. రండి. కలబడండి.

భీష్ముడిమీదవిరుచుకుపడండి. నేనున్నాను. భయమేమిటి ?" అంటూ వురిమాడు. మహారాజా, అంతా క్షణాలమీద జరిగిపోతూవుంది.

ఆవేశంతో పరవళ్ళుతొక్కింది పాండవసేన. "కొట్టండీ, బాదండీ, పొడవండీ, నరకండీ' — పొలికేకలుపెట్టుకుని భీష్ముడి, మీద తిరగబడింది. కో అంటె కో అంటూ కౌరవసేన పరిగెత్తింది పాండవ సేనమీదికి. హాహాకారాల దొమ్మీ యుద్ధం జరిగిపోయింది.

ఏంజరిగితే ఏంలాభం ? అంతసేనా అర్జునుడిముందు ఆగలేక పోయింది. కౌరవసేన నంతా కకావికలుచేసేశాడతడు. శ్రీకృష్ణుడు సారథి అర్జునుడికి అడ్డేమిటి ? మనసేన వెనక్కి తగ్గేసింది. పట్టపగ్గాలు లేకపోయాయి పాండవయోధులికి. ఒక్కసారి భీష్ముడిమీద విరుచుకు పడ్డారువాళ్ళు. ఎన్నివిధాలకొట్టాలో అన్నివిధాలా కొట్టేశారు భీష్ముణ్ణి. రకరకాల బాణాలూ, ఆయుధాలూ కుమ్మరించారు.

భీష్ముడివొంటిమీద వేలెడంత ఎడం లేకపోయింది. అంత దారుణంగా, నిష్ఠురంగా నాటుకున్నాయి బాణాలు. అయినా ఆమహా యోధుడు అలాగే నుంచున్నాడు.

అంపశయ్య

సూర్యుడు అస్తమిస్తున్నాడు. క్రూరమైనబాణాలు కొట్టి భీష్ముణ్ణి పడగొట్టాడు అర్జునుడు.

నీకువాళ్ళు యావన్మందీ చూస్తూనేవున్నారు. తూర్పుదిక్కు తలపెట్టి పడిపోయాడు భీష్ముడు. గజగజలాడిపోయింది భూదేవి. పడమట సూర్యుడు పడిపోయినట్టే కిందపడిపోయాడు భీష్ముడు ఒంటినిండా బాణాలే. శరీరం నేలని తాకలేదు. బాణాలే వూతగా వుండిపోయాయి. బాణాలే పక్కలా అయాయి. అలా అంపశయ్య మీద పడిపోగానే ఆయనకి దేవత్వం వచ్చేసింది.

అయితే అది దక్షిణాయనం, "అంత పుణ్యాత్ముడూ దక్షిణాయనంలో కాలంచెయ్యడమా" అంటూ విచారించారు దేవతలు. అది తెలుసుకున్నాడు భీష్ముడు. "విచారించకండి. కాలగతి తెలుసు నాకు. అంచేతే ప్రాణాలు నిలుపుకున్నాను. సత్యవతీదేవి వివాహ సమయంలో నన్ను మెచ్చి మా తండ్రి నాకు వరమిచ్చాడు. అవధ్యత్వమూ, స్వచ్ఛందమరణమూ నాకు ప్రసాదించాడు. అంచేతే నాచావుకి నేనే వొడబడవలసి వచ్చింది. నాప్రాణాలు నావశంలోనే వున్నాయి" అన్నాడు.

సంతోషించారు దేవతలు. అంతేకాదు మహారాజా, అది దక్షిణాయనమని చెప్పడానికి కొంతమంది మునీశ్వర్లనీ పంపించింది అతడితల్లి గంగాదేవి. హంసలయి వచ్చారు వాళ్ళు. తాము చెప్ప దలచినది ఆయనకి తెలుసునని తెలుసుకుని వెళ్ళిపోయారు వాళ్ళు.

భీష్ముడిటు పడిపోయినప్పుడు ద్రోణాచార్యులు దూరంగా పోరాడుతున్నాడు. ఆయనతో చెప్పమని దుర్యోధనుడు దుశ్శాసనుణ్ణి పంపాడు. వినడంతోనే మూర్ఛపోయాడు ద్రోణుడు. కొంతసేపటికి కాని తెలువుకోలేకపోయాడు. లేచి దీనుడే అయిపోయా డతడు. పడుతూ లేస్తూ పరిగెత్తాడు భీష్ముడిదగ్గిరికి.

భీష్ముడు పడిపోడంతోనే మాత్స్యులూ, పాండ్యులూ, యాదవులూ - యావన్మందితోనూ ఘనంగా సంతోషించారు పాండవులు. కేకలతోనూ, సింహనాదాలతోనూ, తూర్యారవాలతోనూ మిన్నూ మన్నూ ఏకంచేసేశారు. మనయోధులూ, నీకుమాళ్ళూ గొంతెత్తి ఏడ్చారు. దేవతలు హాహాకారాలు చేశారు. మనసేనలో ఏడుపే ఏడుపు వినిపించింది. మనవాళ్ళకి ఎవళ్ళకీ కాళ్ళూ చేతులూ ఆడలేదు. పగిలిపోతూవున్న గుండెలతోనూ, వరదలు కడుతూవున్న కన్నీళ్ళ

తోనూ పాండవుల్ని చూస్తూ వుండిపోయారు. యుద్ధానికి అడుగు వేసే వాళ్ళే లేకపోయారు.

సూర్యుడు పశ్చిమ సముద్రంలో మునిగిపోయాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : బాణాలకంటే బాధగావున్నాయి నీమాటలు. రాయో, ఇనుమో నాగుండె! పగిలిపోకుండా వుంది. సంజయా, సంజయా, ఇంకా ఏంచెపుతావో చెప్పు.

సంజయుడు : సూర్యుడు పశ్చిమసముద్రంలో మునిగిపోయాడు. మనవాళ్ళు యావన్మందీ కవచాలు విప్పేశారు. ఆయుధాలు వొదిలేశారు. అంతమందీ భీష్ముడిదగ్గిరికి వెళ్ళారు. పాండవులూ అలాగే ఆయుధాలూ అవీ కిందపడేశారు. బంధుమిత్రసహింతగా భీష్ముడి దగ్గిరికి వచ్చారు. అర్జునుడు మాత్రం గాండీవం పట్టుకునే వచ్చాడు. కౌరవులూ పాండవులూ సమయోచితంగా అప్పటికి మాత్రం పరస్పరం కావేషీలు మరిచిపోయారు. అలా వాళ్ళంతా తనచుట్టూ నుంచోడం చూశాడు భీష్ముడు. కులగురుడైన ఆమహానుభావుడు ఉభయుల్నీ అభినందించాడు. ఉభయులచేతా సేవ చేయించుకున్నాడు.

తలగడ

భీష్ముడి శరీరమేమో అంపశయ్య మీాద వుంది. తలమాత్రం కిందపడిపోతూవుంది. సాభిప్రాయంగా సేకుమాళ్ళ వేపు చూశాడాయన. మెత్తని తలగడలకోసం పరిగెత్తారు సేకుమాళ్ళు. చిరునవ్వు నవ్వాడు భీష్ముడు. అర్జునుణ్ణి పిలిచాడు. గాండీవం కిందపెట్టేసి, కన్నీళ్ళతో దగ్గిరికి వెళ్ళాడు అర్జునుడు.

"బాబూ, బాణాలతో తలగడ కావాలోయి" అన్నాడు భీష్ముడు. "చిత్త" మంటూ గాండీవం పుచ్చుకున్నాడు అర్జునుడు. తాతగారి అనుజ్ఞ తీసుకున్నాడు. అభిమంత్రించి మూడుబాణాలు

వేశాడు. మొనలు భీష్ముడి పెడతల ఎత్తిపట్టుకుని, వెనకళ్ళు భూమిని మోసి తలగడగా తయారయ్యాయి బాణాలు. సంతోషించాడు భీష్ముడు. "పక్కకి తగిన తలగడ పెట్టావోయి" అంటూ అర్జునుణ్ణి పొగిడాడు.

"సూర్యుడు ఉత్తరాయణుడయిందాకా సంతోషంగా అంపశయ్యమీదే వుంటాను" — చుట్టూవున్న మనవల్నీ యావన్మంది రాజుల్నీ చూస్తూ అన్నాడు భీష్ముడు — "అంతవరకూ దృఢమైన రక్షణ కల్పించాలి మీరు. తగినవాళ్ళని నియమించండి. అగడ్త ఏర్పరిచి, దిట్టమైన ప్రాకారం నిర్మించండి" అన్నాడు.

కౌరవులూ, పాండవులూ భక్తిభావంతో ఆయన ఆజ్ఞ శిరసావహించారు. తగిన వాళ్ళని నియమించి ఆయనకి రక్షణ కల్పించారు. చుట్టూ అగడ్త నిర్మించారు. ప్రాకారం పెట్టారు.

అంతలో చికిత్సకులు వచ్చారు. శల్యచికిత్స చేస్తామన్నారు. భీష్ముడు నిరాకరించాడు. వాళ్ళుకోరుకున్న బహుమతులిచ్చి పంపించేశాడు. తరవాత సంగీతవిద్వాంసులూ, వాద్యనిపుణులూ, నృత్యప్రవీణులూ వచ్చారు. తమతమ విద్యాప్రావీణ్యం ప్రదర్శించారు. ఆయనకి వినోదం కలిగించారు.

పాతాళగంగ

కొంతసేపయాక "దాహం, దాహం" అన్నాడు భీష్ముడు. చల్లని పానీయాలకోసం పదిమందీ పరిగెత్తారు సేవకులు. రకరకాల పానీయాలు పట్టుకువచ్చారు. "అంపశయ్యమీద వున్నాను. దివ్యాస్త్రంతో పుట్టిన పాతాళగంగతప్ప మరో నీరు ముట్టుకోను" అంటూ అవన్నీ నిరాకరించాడతడు.

ఏంచెయ్యాలో ఎవ్వరికీ తోచలేదు. కౌరవులూ తక్కిన యావ న్మంది రాజులూ ఒకరి మొహాలు ఒకరు చూసుకున్నారు. భయ పడి వూరుకున్నారు.

"అర్జును డేడీ?" అంటూ మళ్ళీ అతణ్ణే దగ్గిరికి పిలిచాడు భీష్ముడు – "బాబూ, బాణవేదన సర్వాంగాలూ దహించేస్తూ వుందోయి. చూడూ, పెదవులు ఎండిపోతున్నాయి. మహా ధనుర్ధరుడివి నువ్వు. నాదాహం తీర్చే నీళ్ళు నువ్వ ఒక్కడివే తేగలవు. త్వరపడు నాయనా" అన్నాడు.

"చిత్తం" మన్నాడు అర్జునుడు. ఆయనకి ప్రదక్షిణం చేశాడు. ఒక దివ్యాస్త్రంతీశాడు. గాండీవానికి సంధించాడు. పర్జన్యమంత్రంతో భూమిమీద కొట్టాడు. ఉత్తరక్షణంలో దివ్యమైన పాతాళగంగ పరిమళిస్తూ ధారగా ఉబికి పైకి వచ్చింది.

పాండవుల ఆనందానికి అంతంలేకపోయింది. శంఖాలు పూరిం చారు వాళ్ళు. కౌరవులు గడగడలాడారు. నిచ్చేరపోయారు. కళ్ళప్ప గించి బొమ్మలలాగ నుంచుండి పోయారు.

పాతాళగంగతో దాహంతీర్చుకున్నాడు భీష్ముడు. తృప్తిపడి అర్జునుడితో అన్నాడు: "బాబూ, నువ్వు నరుడివని ఎరుగుదునోయి. నారదుడు చెప్పాడు. నువ్వూ కృష్ణుడూ కలిస్తే అసాధ్యమే వుండదు. అసాధ్యుడివయిన నీతో విరోధం కూడదని చెవిలో గూడుకట్టి పోరా డాను. ఏంలాభం! విన్నాడుకాడు దుర్యోధనుడు. భీముడి చేతిలో ఇతడి ప్రాణం పోతుంది. తప్పదు."

తలవొంచుకుని కుంగిపోతూ దగ్గిరేనుంచున్నాడు దుర్యోధనుడు. అతణ్ణి చూసి ఇలా అన్నాడు భీష్ముడు – "ఎందుకూ విచారిస్తావూ! నామాట విను. అర్జునుడి అద్భుతమైన పరాక్రమం చూశావు కదా! పైగా ఇతడికి శ్రీకృష్ణుడు ఆప్తుడు. నమ్ము. ఎవ్వడూ జయించలేడు

వీళ్ళని. యుద్ధంవిడిచిపెట్టు. ధర్మరాజు ధర్మాత్ముడు. అతడి ఇంద్ర ప్రస్థం అతడికి ఇచ్చెయ్యి. నీఅర్ధరాజ్యం నువ్వు పెట్టుకో. మిగిలిన వాళ్ళయినా బతికి పోతారు. ఇది నయంకాదా! ఆలోచించు" అని చెప్పి వూరుకున్నాడు. మరి మాటాడలేదు.

దుర్యోధనుడు మాట్లాడలేదు. తక్కినవాళ్ళూ పలుకూ వులుకూ లేదు. కౌరవులూ, పాండవులూ తాతగారికి నమస్కరించారు. సెలవుతీసుకుని ఎవళ్ళ శిబిరాలకి వాళ్ళు వెళ్ళిపోయారు.

"దేవతలైనా గెలవలేరు భీష్ముణ్ణి" — దారిలో ధర్మరాజుతో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — "అలాంటి వాణ్ణి గెలవడమంటే ఎవడితరం! అద్భుతమైన మహాస్త్రాలు కలవాళ్ళు కనక మీకే తగిందిది" అన్నాడు.

"మేమనగా ఏమాత్రం!" అన్నాడు ధర్మరాజు - "మహామహుడివి నువ్వు. నీ ప్రాపువల్ల ఇంతటి పనులు చెయ్యగలుగుతున్నాం. నీభక్తులం. భక్తవత్సలుడివి నువ్వు." అన్నాడు.

ఇలా వొకళ్ళనొకళ్ళు ప్రశంసించుకుంటూ పాండవులు సకల పరివారంతోనూ కలిసి శిబిరంచేరుకున్నారు.

శిక్షణ కాని కోపం కాదు

భీష్ముడిదగ్గిరనించి అందరూ వెళ్ళిపోయారు. కాపలావాళ్ళు మాత్ర మున్నారు. అంపశయ్యమీద అరమూతకళ్ళతో వున్నాడు. భీష్ముడు. అప్పుడు ఆయనదగ్గిరికి కర్ణుడువచ్చాడు. భక్తివినయాలతో ఆయనకి పాదాభివందనం చేశాడు. "మహాత్మా, నువ్వు ఎప్పుడూ కోపగిస్తూవచ్చిన రాధకొడుకుని, కర్ణుణ్ణి. నమస్కరిస్తున్నాను. నన్ను కోపగించకు. కరుణించు. వాత్సల్యంతో చూసి, వొక చల్లనిమాట చెప్పు" అంటూ బావురు మన్నాడు.

మెల్లిమెల్లిగా కళ్ళు విప్పాడు భీష్ముడు. ఒకచేత్తో కర్ణుణ్ణి దగ్గిరికి లాక్కున్నాడు. ఆదరంగా కౌగిలించుకున్నాడు. రక్షణకోసం దగ్గిర వున్నవాళ్ళని అవతలికి పంపేసి, కర్ణుడితో ఇలా అన్నాడు. "నీమీద నాకు కోపమేమిటోయి? దా. కులక్షు రెచ్చిపోయినట్టు నువ్వు మాట్లాడినప్పుడు, బిడ్డల్ని చెడగొట్టకూడదని నిన్ను గదమాయించేవాణ్ణి. నిష్ఠురంగానూ అనేవాణ్ణి. నిజమే. అయితే అది శిక్షణ కాని కోపం కాదు. నమ్ము. అదీకాక, నిపుట్టుక దైవిక మయింది. మానవుల్లో నిన్ను పోలినవాడు లేడు. నువ్వు కుంతీ కుమారుడివి. రాధకొడుకువి కావు. ఇది రహస్యంగా నాతో వ్యాసముని చెప్పాడు. నీ తేజస్సు నేనుమాత్రం గుర్తించలేదూ? పాండురాజు కుమారుడివి కావడంచేత నీమీద వాత్సల్యమే కాని మత్సరమేనాడూ లేదునాకు. విన్నావూ, వొక్కమాట చెపుతాను విను. కురుపాండవుల వైరం కూడనిది. పాండవులు గెలవరానివాళ్ళు. అప్రమేయుడైన శ్రీకృష్ణుడు వాళ్ళవాడు. అంచేత వాళ్ళతో విరోధం తగదు. నువ్వు మరోలాగ భావించకు. పాండవులతో కలిసిమెలిసి సుఖపడు."

"కుంతి మా అమ్మ అని ఇంతకిముందున్నూ పెద్దలవల్ల విన్నాను" అన్నాడు కర్ణుడు - "అయినా ఇంతయాక ఇపుడు పాండవులతో పొత్తెలాకలుస్తుంది నాకు? వాళ్ళు మహాబలవంతులు. సందేహం లేదు. శ్రీకృష్ణుడు వాళ్ళకి వున్నున్నాడు. నిజమే. యుద్ధంలో వాళ్ళని గెలవడం సాధ్యంకాదు. అదీ బాగా తెలుసు. కాని దుర్యోధన మహారాజు నామీదే భరోసా పెట్టుకున్నాడు. నేనంటే ప్రాణంలా చూస్తాడు. చెప్పలేనంత మన్నన చేస్తాడు. అతణ్ణి వొదిలేసి వెళ్ళడం వీరధర్మమేనా నాకు! నువ్వే ఆలోచించు.

అంతేకాదు, పాండవుల్ని ఎన్నోమాటలన్నాను. సభలో ఎన్నోసార్లు పరాభవించాను. వాళ్ళకి ఎప్పుడూ చెడే తలపెట్టాను.

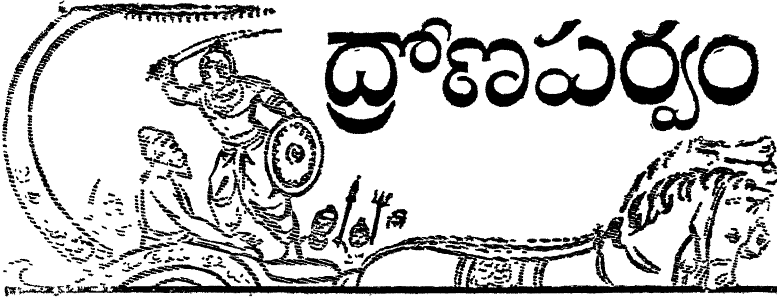
విరోధమే రెచ్చగొట్టాను. ఇప్పుడు యుద్ధంతప్ప ఇంకో మార్గమే లేదు నాకు.

"అంతా దైవాధీనం. మన మేదీ తప్పించలేం. ఇంకోలాగ చెప్పకు. యుద్ధానికి అనుజ్ఞ దయచెయ్యినాకు. శత్రువులమీాదికి నన్ను పంపు. నా సేవాధర్మం నేను నిర్వహిస్తాను. అనుమతించు. అర్జునుణ్ణీ, కృష్ణుణ్ణీ మూడుచెరువుల నీళ్ళు తాగిస్తాను" అంటూ చేతులు జోడించాడు.

"అంతటివాడివే నువ్వు; నే నెరుగుదును" అన్నాడు. భీష్ముడు - "దుర్యోధనుడికి నీ భుజబలమే ఆసరా. అదే అతడికి హితమున్నూ. అలాగే కానీ. నీధర్మం నువ్వు నిర్వహించు. సందేహించకు. హృదయపూర్వకంగా నేను అనుమతిస్తున్నాను."

భీష్ముడి ఆదరమూా, బంధుభావమూా చూసి బ్రహ్మానందం కలిగింది కర్ణుడికి. మరోసారి ఆయనకి పాదాభివందనంచేసి సెలవుతీసుకున్నా డతడు.

ద్రోణపర్వం

ద్రోణపర్వం

మొదటి ఆశ్వాసం

భీష్ముడిపాటు విన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. అయినా దుర్యోధనుడు గెలుస్తాడన్న ఆశ అతణ్ణి వొదలలేదు. యుద్ధవార్తలకోసం సంజయుణ్ణి తిరిగి కురుక్షేత్రం పంపాడు. ఏమవుతుందా అంటూ విచారిస్తూ కూచున్నాడు. భీష్ముణ్ణి తలుచుకుంటూ వుంటే అతడి గుండెలు బద్ద లయిపోతూ వుండేవి. దుఃఖపడుతూనే దినాలు గడుపుతున్నాడతడు. కొద్దిదినాలు గడిచాయి. ఒకనాటిరాత్రి మళ్ళీ వచ్చాడు సంజయుడు. వ్యాసముని ప్రసాదించిన మహిమవల్ల ఉభయసైన్యాల విశేషాలూ తెలుసుకుని సరాసరి కురుక్షేత్రం నించే హస్తినాపురం వచ్చాడతను. తిన్నగా కోటలోకి వెళ్ళాడు. అంతఃపురం ప్రవేశించి సగౌరవంగా ధృతరాష్ట్రుణ్ణి దర్శించాడు.

ఆదరపూర్వకంగా సంజయుణ్ణి దగ్గిరకూచోపెట్టుకున్నాడు ధృత రాష్ట్రుడు. "తరవాత ఏంజరిగిం" దంటూ ఆతురతపడుతూ అడిగాడు. "సంజయా, యుద్ధంలో భీష్ముణ్ణి పోగొట్టుకున్నాక, మనవాళ్ళు ఏం చేశారు? ఎవర్ని సేనాధిపతి చేసుకున్నారు? ఎవరిప్రాపుచూసుకుని ప్రచండపరాక్రమవంతులైన పాండవులసైన్యం ముట్టడించారు? ఉభయ సేనలూ ఎలా కలబడ్డాయి? యుద్ధ మెలా జరిగింది?" అంటూ ప్రశ్న మీాద ప్రశ్న కురిపించాడు.

సంజయుడు: మహారాజా, నువ్వు అడిగినదంతా మనవిచే స్తాను. సావధానంగా విను. భీష్ముడు దేవభావం పొందినప్పుడు కౌర వులూ, పాండవులూ ఆయనదగ్గిరికి రావడమూ, ఆసమయంలో జరిగిన

యావత్తువృత్తాంతమూ ఆవాళ నీకు వినిపించాను కదా! అంపశయ్యమీదుంచి ఆయన చెప్పిన హితవచనాలు మనవాళ్ళకి రుచించలేదు. రోషంతో ఎరుపెక్కిన కళ్ళతోనే ఆయన్ని వొదిలి శిబిరానికి వెళ్ళారు కౌరవులు.

ఆరాత్రి వేకువని నీదగ్గిరనుంచి నేను కురుక్షేత్రం వెళ్ళేసరికి యుద్ధానికి సిద్ధపడుతున్నారు నీకుమాళ్ళు. యుద్ధవాద్యాలూ, శంఖాలూ వొక్కమొగిని మోగుతున్నాయి. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ - చతురంగబలాలు యావత్తూ ఆటోపంతో సిద్ధపడుతున్నాయి. యోధులందరూ వీరవేషాలు వేసుకుంటున్నారు; ఉత్సాహంలేని సైన్యాలు కూర్చుకుంటున్నారు. అదంతా ఎంతజరుగుతూవున్నా వొక్కరి మొహంలోనూ చిక్కతేమాత్రం రక్తంచుక్క లేదు. భీష్ముడు లేనిలోపం రాజులు యావన్మంది హృదయంలోనూ బాధపెడుతూవుంది. అంతక్రితం పదిరోజులూవున్న చైతన్యం ఏమాత్రమూ వాళ్ళలో కనపడలేదు. ప్రతీవాళ్ళ చూపులోనూ దిగులే అవుపిస్తూ వుంది.

యావన్మంది యోధులూ దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి బయలుదేరారు. అందరిమనస్సులూ కర్ణుడిదిక్కు పరుగెడుతున్నాయి. "అతడే రావాలిప్పుడు" అంటూ అందరూ కర్ణుణ్ణే తలుచుకున్నారు.

మహారాజా, భీష్ముడు లేకపోడంతోనే భర్తపోయినభార్యలా అయిపోయింది మనసేన. సొమ్ములకాపరిలేని సొమ్ములమందలా అవుపించింది. వంటలేనిపొలంలాగా. సింహంలేని గుహలాగా అయిపోయింది. ఆమహానీయుణ్ణి యుద్ధంలో పాండవులు కబళించి, విక్రమంతో విజృంభించడంతోనే, ఆకలిగొన్న తోడేళ్ళు తనభర్తని మింగేసి, తనమీద పడితే, సర్వాంగాలూ చలించిపోయి, భయపడుతూ దిక్కులు చూస్తూవున్న ఆడలేడి ఎలావుంటుంది, అదిగో అలావుంది కౌరవసేన.

"కర్ణా, కర్ణా, అనాథులమయిపోయాం. దయచెయ్యి. కాపాడు." సైన్యంలో ఎక్కడవిన్నా ఈ మాటలే జాలిగా విని ంచాయి.

"కర్ణుడు బలశాలి; విక్రమవంతుడు. అవాళ భీష్ముడన్న దానికి కోపం తెచ్చుకుని ఈపదిదినాలూ యుద్ధానికి రాలేదు. అతడి మంత్రులూ, బంధువులూ ఎవ్వరూ తొంగిచూడలేదు. అతణ్ణి ఇప్పుడు పిలవండి. ఆలస్యం చెయ్యకండి" అంటూ కౌరవులూ, తక్కిన రాజులూ ఒక్కటేమాట అన్నారు. అందరూ అతడిమీదే ఆశపెట్టు కున్నారు. మహారాజా, అతడిసంగతి నువ్వూ విన్నదే కదా! అది ఏమిటంటావా? లోగడ మన యోధుల తరతమాలు నిర్ణయిస్తూ కర్ణుణ్ణి అర్ధరథుడికింద జమకట్టాడు భీష్ముడు. అది కర్ణుణ్ణి శూలంలా బాధించింది. అంతమంది రాజుల ఎదటా భీష్ముడితో సహాయ నిరా కరణంచేశాడతడు. 'నువ్వు యుద్ధానికి వెళితే నేను యుద్ధం చెయ్యను' అన్నాడు. 'నువ్వు గెలిస్తే నేను అడివికిపోతాను' అన్నాడు. 'నిన్ను శత్రువులు పడగొడితేమాత్రం వాళ్ళని నేను పడగొడతాను' అన్నాడు అంచేత అంతవరకూ యుద్ధానికి దూరంగా వుండిపోయాడతడు. అవాళ మా అందరి మనస్సులూ కర్ణుడిమీదికే పరిగెత్తాయి.

నడిసముద్రంలో మునిగిపోయిన ఓడలోని జనంలావున్న మన వాళ్ళకి ఒక దీవిలా కనిపించాడు కర్ణుడు. తన శిబిరంలోంచి బయలు దేరి వచ్చాడతడు. అతణ్ణిచూసి ఎంతోఅంత సంతోషించాడు దుర్యో ధనుడు. హృదయపూర్వకంగా అతణ్ణి అభినందించాడు.

రాజులందరినీ ఒక్కసారి కలయజూశాడు కర్ణుడు. అతడి కళ్ళల్లో కన్నీళ్ళు గిరుున తిరిగాయి. "భీష్ముడు" — అతడి కంఠ గద్గదికపడింది—"దమమూ, సత్యమూ, తపమూ, దానమూ, శీలమూ అస్త్రపాండిత్యమూ, శస్త్రవీర్యమూ—అన్నీ మూర్తీభవించిన మహ

తున్నాడు భీష్ముడు. అంతటివాడే యుద్ధంలో పడిపోయాడు. ఇంక
ఎక్కడి బాహుబలం! ఎక్కడి సేనలు మనకి! రాజరాజు సర్వసంప
దలూ చల్లారిపోయాయి" అంటూ వెక్కి వెక్కి ఏడ్చాడతడు.
చుట్టూవున్న రాజులు వొక్కసారి బావురుమన్నారు. అందరి
మొహాలూ చిన్నబోయాయి; కన్నీళ్ళతో నిండిపోయాయి.

"కౌరవులందరికీ కన్నాకు భీష్మపితామహుడు" తన్ను తాను
సముదాయించుకుని, తక్కినవాళ్ళని వోదారుస్తూ అందుకున్నాడు
కర్ణుడు — "మీకళ్ళెదటే అర్జునుడితో వోడిపోయి, మేరువు వొరిగి
నట్టు వొరిగిపోయాడతడు. అయిపోయిందది. ఇక నాసంగతి వినండి.
అర్జునుడి పొగరు నేనే అణిచేస్తాను. కలతపడిపోయిన సైన్యం కాపాడ
తాను. భీష్ముడిలాగే అన్నివిధాలా నాబాహుబలం చూపిస్తాను.
మీకళ్ళు చల్లబడేట్టు చేస్తాను. పాండవులు యుద్ధంలో ముక్కాకలు
తేరినవాళ్ళే. సాత్యకిన్నీ అసాధ్యుడే. నాకు తెలుసు. కాని
నాబాణాలతో వాళ్ళని చెండాడి వొదిలిపెడతాను. వాళ్ళని హతమా
ర్చేస్తాను. సామ్రాజ్యలక్ష్మి దుర్యోధనుడికి కట్టబెడతాను.

"అది కానప్పుడు, వినండి, గాండీవమూ, సురదుందుభులూ
వింటూ హాయిగా, శాశ్వతంగా కళ్ళుమూస్తాను. కౌరవుల్ని కాపా
డుతూ, రణశూరులైన పాండవుల్ని నురుమాడుతూ, కీర్తికరంగా
వీరవిహారంచేస్తూ భీష్ముడిదగ్గిరికి వెళ్ళిపోవడంకంటే గొప్పేముంది
నాకు!" అన్నాడు.

తరవాత తనసారథిని పిలిచాడతడు. "మణులతో మెరిసే
మనరథం సిద్ధంచెయ్యి. గాలిలా పరిగెత్తే గుర్రాలు పూన్చు. ధను
స్సులూ, బాణాలూ, కత్తులూ—పరికరాలు యావత్తూ పెట్టించు.
హస్తికక్ష్య రత్నధ్వజ మెత్తించు. శంఖాలూ, మృదంగాలూ, నిస్సా

ణాలూ మొదలైనవాద్యాలు యావత్తూ ఏర్పాటుచేయించు. వెళ్ళు. త్వరగా కానీ'' అన్నాడు.

నిమిషాలమీద అన్నీ సిద్ధంచేశాడు సారథి. అగ్నిలా మెరిసి పోతూవున్న రథం పట్టుకువచ్చాడు. ముందు దుర్యోధనమహారాజుకి నమస్కారంచేసి, ఠీవిగా రథమెక్కాడు కర్ణుడు. యావన్మందీ అతడికి జేజేలు చేశారు. ఉద్ధోలమైన తన బలగం యావత్తూ జెండాలతోనూ వాటితోనూ ఎంతోఅంత ఇదిగా వెంటనడిచింది. అలా బయలుదేరి ఓంప్రథమంగా భీష్ముడిదగ్గిరికి వెళ్ళాడు కర్ణుడు.

శోషించిన సముద్రంలాగ, విమానం విరిగిపడ్డ దేవతలాగ, కింద పడిపోయిన సూర్యుడిలాగ, రెక్కలు తెగిపోయిన మైనాకపర్వతంలాగ- అంపశయ్యమీద పడున్నాడు భీష్ముడు. యమునమడుగులో కూరుకు పోయి, అరమూతకళ్ళతో వున్న ఏనుగులాగ, అర్జునుడి బాణాలతో కప్పడిపోయి వీరశయనంలో వున్నా డాయన.

బయలే రథందిగాడుకర్ణుడు. నడుచుకుంటూ వెళ్ళాడు. "కర్ణుణ్ణి వచ్చాను'' అంటూ, భీష్ముడికి పాదాభివందనంచేశాడు. "నీకా ఈపాటు? నీఉత్తమచరిత్రకి ఇదాఫలం! పాడుదైవాన్ని ఏమనాలి? వీరాగ్రణీ! ఒకసారి కళ్ళువిప్పి నన్ను చూడు. పవిత్రమైన నీమాటలు వినిపించి నన్ను ఆదరించు. సైన్యవ్యూహాలు నడిపించడమూ, ముఖా ముఖి నెదిరించడమూ, తీవ్రమైన బాణాగ్నిలో శత్రువుల్ని లిప్తలోబుగ్గి చేసెయ్యడమూ నితో నేలయిపోయింది. ఇంకేముంది? పాండవులికి పట్ట పగ్గాలే వుండవిక. కౌరవులు కడతేరిపోతారు. తప్పదు. అర్జునుడనే అగ్నిహోత్రుడు బాణజిహ్వాలతో విజృంభిస్తాడు. శ్రీకృష్ణుడు పెను గాలిలా సాయపడతాడు. కారడవిలా కౌరవులు కాలిపోతారు. పాంచజన్యం దిక్కులు పగిలగొడుతుంది. దేవదత్తం చెవులు దిమ్మె త్తిస్తుంది. కపిధ్వజం కళ్ళుమిరుమిట్లుగొలుపుతుంది. గాండీవం ప్రచండ

మైన బాణాలు విరజిమ్ముతుంది. నువ్వుతప్ప ఎవడు సహించగలడా ఉద్ధృతం? అర్జునుడంటే సామాన్యుడా? శివుడితో బాహాబాహి పోరాడాడు. అతణ్ణి మెప్పించాడు. అతడిచేత వరాలుపొందాడు. దివ్యమైన కర్మదీప్తు డతడు. మహాపరాక్రమశాలివి నువ్వుతప్ప మరొక్కడతణ్ణి ఎదిరించడం కల్ల." — ఇలా ఏన్నో అంటూన్న కర్ణుడిమాటలు విన్నాడు భీష్ముడు. మెల్లిమెల్లిగా కళ్ళువిప్పాడు. ఆదరదృష్టితో చూశాడు.

భీష్ముడు కళ్ళువిప్పడంతోటే మళ్ళీ నమస్కరించాడు కర్ణుడు. "మహాత్మా, నువ్వుపంపిస్తేచాలు. నేను వొక్కణ్ణే అర్జునుడి భుజగర్వం అణిచేస్తాను. విషాగ్ని కక్కుతూవున్న మహాసర్పం మంత్రంతో కట్టేసినట్టు నా బాణాలతో అతణ్ణి పాతేస్తాను" అన్నాడు.

"అంత వాడివేనోయి నువ్వు" ఆదరపూర్వకంగా అన్నాడు భీష్ముడు. "నాకు తెలియదూ! అంబష్ఠ, విదేహ, పౌండ్ర దేశాల రాజుల్ని (ఉత్కల, కళింగ, ఆంధ్ర, గిరివ్రజ దేశాధిపతుల్ని) అవలీలగా గెలిచావు. దుర్యోధనుడిముందు వాళ్ళని దాసోహమనిపించావు. కర్ణా, కౌరవులికి దుర్యోధనుడెంతో, నువ్వూఅంతే. రక్తసంబంధంగా వచ్చినచుట్టరికంకంటే, స్నేహంవల్లా, సహవాసంవల్లా ఏర్పడిన చుట్టరికం గొప్పదంటారు. అంచేత రారాజు రాజ్యభారం నీదే అనుకోవాలి నువ్వు. మేఘంవల్ల ప్రాణులు బతుకుతాయి. సముద్రంవల్లే నదులు గొప్పవవుతాయి చిన్నవయినా విత్తనాలు భూమిమీదపడే వృద్ధి పొందుతాయి. అలాగే నిన్ను ఆధారంచేసుకుని, నీప్రాపువల్ల కౌరవులు పదికాలాలపాటు సుఖపడడమే కావాలి. పళ్ళచెట్టు పట్టుకుబతికిన పక్షుల్లాగ నిన్ను అంటిపెట్టుకుని సుఖపడాలి బంధువులు. దుర్యోధనుడు వొకటీ, నువ్వొకటీ కాదు నాకు. అంచేత నీకే చెపుతున్నాను. కౌరవుల్ని నడిపించు. రారాజుని గెలిపించు. వెళ్ళు" అన్నాడు.

పరమానందభరితుడయ్యాడు కర్ణుడు. మోకరించి భీష్ముడి పాదాలు శిరస్సుకి అద్దుకున్నాడు. వినయంగా ఆయనదగ్గిర సెలవు తీసుకున్నాడు. రథమెక్కి మనసేనమధ్యకి వచ్చాడు. ఒక్కసారి సేనసేనంతా కలయజూశాడు. దిగాలుపడివున్న రాజులలో ఉత్సాహం రెచ్చగొట్టాడు. గుర్రాలూ, రథాలూ, ఏనుగులూ కాల్బలమూ భారీఎత్తున యుద్ధానికి సన్నాహపరిచాడు. అదంతా చూసి ఎంతో అంత సంతోషించాడు దుర్యోధనుడు.

అంతలో ద్రోణాచార్యుల రథం సేనమధ్య ప్రత్యక్షమయింది. ఎర్రగుర్రాలు పూసిన బంగారం రథ మది. వేదికాపతాకం రెపరెపలాడుతూ మెరిసిపోతూవుంది. రథంమీద పెద్దపులిలా వున్నాడు ద్రోణాచార్యులు. ఒంటిమీద బలిష్టమైన కవచం ఎంతో అందంగా వుంది. మొహాన రణోత్సాహం వుట్టిపడుతూ వుంది. అతణ్ణి చూసి యావన్మంది రాజులూ మహోత్సాహంతో జయజయధ్వానాలు చేశారు.

"కర్ణా, నీవల్ల మళ్ళీ దిక్కంటూ దొరికింది నాసేనకి" మెల్లిమెల్లిగా కర్ణుడి రథందగ్గిరికి తనరథం పోనిచ్చి, సంతోషంగా అన్నాడు దుర్యోధనుడు – "దివ్యంగావుం దిప్పుడు. ఇకమనం ఏంచెయ్యాలో నువ్వే చెప్పాలి" అన్నాడు.

"అదేమిటి" అంటూ అందుకున్నాడు కర్ణుడు – "నువ్వే రాజువి. రాజులు జనరక్షకులు. ఎంతో అంత బుద్ధిమంతులు. అంచేత నువ్వు చెప్పడమూ, నేను వినడమూ న్యాయం. చెప్పు. ఏమిటి ని అభిప్రాయం?" అన్నాడు.

"సేనాధిపతి కావాలికదా ఇప్పుడు" అన్నాడు దుర్యోధనుడు — "ఈపదిదినాలూ భీష్ముడి బాహువులమాటుని నడిచాయి మన సేనలు. ఒక సేనానాయకుడంటూ ఎవ్వడి నడపకపోతే, సరంగు లేని వోడలా అయిపోయి, నాపుమాసిపోతాయి సైన్యాలు. నీకు

తెలియందేముంది! కనక మన యోధుల్లో నీకు నచ్చినవాణ్ణి వొకణ్ణే నువ్వే నిర్ణయించాలి. చెప్పు, సేనాధిపతికి తగినయోధుడు ఎవడంటావు?" అని అడిగాడు.

"నీయోధుల్లో సేనాపతి పదవికి తగనివా డెవడు?" అంటూ ఎత్తుకున్నాడు కర్ణుడు– "మనవాడు ప్రతీవాడూ మహారథుడే. పరాక్రమంలోనూ, గొప్పతనంలోనూ ఎవరికి ఎవరూ తీసిపోరు. అయితే అందరినీ సేనాధిపతుల్ని చెయ్యలేం కదా! అదీకాక, వొకణ్ణి సేనాధిపతిచేస్తే, తక్కినవాళ్ళు మచ్చరించుకుని బాధపడకండా వుండాలి. అలాంటివాణ్ణే ఎంచుకోవాలి మనం. నాబుద్ధికి అన్నివిధాలా అలాంటివాడు ద్రోణాచార్యులు. బ్రాహ్మడు. ఆచార్యుడు. రకరకాల యుద్ధాల్లో ఆరితేరిన పండితుడు. వయోవృద్ధుడు. అమితమైన బలవంతుడు. శూరుడు. అన్నివిధాలా ఆయనే తగినవాడు. ఆయన్ని కాదన్నవా డుండడు. అంచేత ఆయన్ని సర్వసేనాధిపతిగా పట్టం కట్టు" అన్నాడు.

సేనాధిపతి ద్రోణుడు

తగినరాజుల్ని వెంటవేసుకుని దుర్యోధనుడు ద్రోణుడి దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. "గురుదేవా, ఇపుడు నువ్వే మమ్మల్ని నడిపించాలి" అంటూ వినయంగా ఆరంభించాడు– "ఒక్క ప్రాయంలోనే కాదు, ధైర్యంలోనూ, శీలంలోనూ, మహాస్త్రాలు ప్రయోగించడంలోనూ, భుజబలంలోనూ, కార్యతంత్రం నడపడంలోనూ – అన్నిటిలోనూ వృద్ధుడివే నువ్వు. మొదటినించీ నీగొప్పతనం చెపుతూనే వచ్చాడు తాతయ్య. అంచేత నువ్వే ఇపుడు మాఅందరికీ ఆదర్శం. నువ్వు ఎలా నడిపిస్తే అలాగ, వృషభం వెంటనడిచిన గోవుల్లాగ ఈ రాజులూ, నేనూ యావన్మందిమీ నీ అడుగుజాడల్లో నడుచుకుంటాం.

"కుమారస్వామితో సమానమైనవాడివి నువ్వు. దేవసేన నాయకుడై ఆయన రాక్షసుల్ని గెలిచాడు. అలాగే నువ్వు కౌరవ సేనకి సర్వసేనాధిపతివయి పాండవుల్ని జయించు" అన్నాడు.

దుర్యోధనమహారాజుమాటలు యావన్మందిరాజులూ బలపరిచారు. ఎన్నోవిధాల ద్రోణాచార్యుల్ని ప్రశంసించారు. సేనాధిపత్యం వహించమని ప్రార్థించారు.

"నువ్వు మాకు సేనాధిపతివి కావడమంటే, పాండవులు మాతో వీగిపోడమన్నమాట" మళ్ళీ అందుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. "భీష్ముడు లేకపోడంతోనే అనాధుల మయిపోయాం. నువ్వే మమ్మల్ని కాపాడాలి. తప్పదు" అంటూ చేతులు జోడించాడు.

"ఇంతమంది చెపుతున్నారు మీరు" అందరినీ వొకసారి కలయజూసి అన్నాడు ద్రోణుడు- "రాజుకోర్కె తీర్చడం ధర్మం. అంచేత అవునూ కాదూ అనకండా అంగీకరిస్తున్నాను నేను. వేదాలూ, వేదాంగాలూ ఏవోకొన్ని ఎరుగుదును. ధైర్యమూ మొదలైన గుణాలూ ఏవోకొన్ని వున్నాయనుకోండి. అంతమాత్రానికే మీరు ఏదో ఇంతవాడూ, అంతవాడూ అంటున్నారంటే దానికి మీఆదరమే కారణం. సరే. సేనాధిపతిపట్టం కట్టండి. ఈమహాసేన యావత్తూ రక్షిస్తాను. కౌరవసేనలో మహోత్సాహం పుట్టిస్తాను. శత్రువుల్ని చించి చెండాడతాను. నాదివ్యాస్త్రాలతో పాండవుల్ని కప్పెట్టేస్తాను. వాళ్ళ నామరూపాలు లేకండా చేసేస్తాను" అన్నాడు.

సంతోషంతో ఉప్పొంగిపోయాడు దుర్యోధనుడు. వెంటనే బంగారం కలశాలతో పుణ్యజలాలు తెప్పించాడు. మంగళద్రవ్యాలు సమకూర్చాడు.

బ్రాహ్మలు పుణ్యాహాలు పలికారు. ఆశీర్వాదాలు చేశారు. మాగధులు గీతాలుపాడారు. వందిజనులు స్తోత్రాలుచేశారు. ముఖ్య

లైన రాజులూ, దుర్యోధనమహారాజూ ద్రోణుణ్ణి సర్వసేనాధిపతిగా అభిషేకించారు. రథికులు శంఖాలు పూరించారు. జయజయధ్వానాలు చేశారు. సైన్యమంతటా భేరీలూ, మృదంగాలూ, పణవాలూ, రకరకాలవాద్యాలూ మోగాయి. భూమీ ఆకాశమూ గింగురుమనిపోయింది.

ద్రోణాచార్యులు సర్వసేనాధిపతి అయాడు. కౌరవసేనముందు తిలకంలా ప్రకాశించాడతడు. కర్ణుడూ మొదలయిన మహాయోధులతో కలిసి పాండవులమీద ధ్వజమెత్తాడు. కనీ వినీ ఎరగని ధైర్యసాహసాలు చూపించాడు. అద్భుతమైన మహాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. అడ్డులేనిశౌర్యం ప్రదర్శించాడు. ఒక అక్షౌహిణికంటె అధికం పాండవసేన హతమార్చాడు. ఎందరినో యోధుల్ని పడగొట్టాడు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ కుప్పలుకుప్పలు కూలగొట్టాడు. గొడుగులూ, జెండాలూ, చామరాలూ, ఆయుధాలూ, కవచాలూ, భూషణాలూ తుక్కుతుక్కు చేసేసి నేల కప్పేశాడు. అసమానమైన వీరవిహారం చేశాడు. దేవతలతణ్ణి మెచ్చుకున్నారు. శత్రువులు ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు. అడివిలో దావాగ్నిలాగ, కొద్దిరోజులు శత్రుసేన బుగ్గిచేసేశాడు. తుదకి ద్రోణసేనాధిపతి, ఆమహాగ్నిహోత్రుడు ఆరిపోయాడు. ఆయనచావుకి దుష్టాత్ముడు ధృష్టద్యుమ్నుడు వొక్కడూ తప్పిస్తే, ఉభయసేనలలోనూ కంటతడిపెట్టనివాడులేడు. నీకొడుకుదుఃఖం ఇక చెప్పేఅక్కరలేదు.

ద్రోణుడు కాలంచేశాడనగానే గుండె జల్లుమని చెదిరిపోయింది ధృతరాష్ట్రుడికి. మొహం వెలవెలపోయింది. నిశ్చేష్టుడయిపోయాడతడు. ఒకంతట నోట మాటపెగలలేదు. "సంజయా"- గద్గదికపడింది కంఠం— "సంజయా, గురువునే చంపేశారా పాండవులు!" అంటూ గజగజా వణికిపోయాడతడు - "అన్ని అస్త్రవిద్యలు తెలి

సినవాడాయన! ఉపాయాలెరిగినవాడు. భుజవిక్రమంలో ఉద్దండుడు. అంతవాడూ అలాపడిపోయాడూ? ధనుస్సు ముక్కలయిందా? రథం విరిగిపోయిందా? సారథి చచ్చిపోయాడా? ఉపేక్షించాడా ఆయన? ఆయాసపడిపోయో, శత్రువుని లక్ష్యపెట్టకో, పరాకుపడో వూరుకున్నాడా? చెప్పు. సంజయా, చెప్పు. నీచుడు ధృష్టద్యుమ్నుడు ఎలాచంపేశాడు ఆచార్యుణ్ణి? ఆశ్చర్యం! దైవమే వ్యతిరేకిస్తే పౌరుషమెందుకు పనికివస్తుంది? అయ్యో, అంతధైర్యశాలి, అంత ఉజ్వలమూర్తి, అంత గంభీరుడు, కళ్ళుమూశాడంటే, మేరువు వొరిగిపోయిందన్నమాట! సముద్రం ఇంకిపోయిందన్నమాట! ఇంతకీ ఆచార్యుడు అస్తమించాడంటే వెయ్యిచెక్కలయిపోకండా వుంది, పాపాణమో ఏమో నాగుండె!

"పరాక్రమంలోనా లోకాతీతు డాయన. బుద్ధిలోనా బృహస్పతి. కురుకుమాళ్ళకి గురుదేవుడు. కుత్సితులైన నాకుమాళ్ళకోసమని కాలంచేశాడు. పరోపకారంకోసం ప్రాణాలర్పించాడు. మహానుభావుడు. విల్లుపట్టి వీరుడన్న వాడల్లా ఆయనదగ్గిరేనేర్చుకోవాలి మెలుకువలు. అలాంటివాణ్ణి అర్జునుడే నిలవరించివుంటాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడిచేత అతడే చంపించివుంటాడు. అంతే. ఇంకొకడికి సాధ్యం కాని పని అది. పామునిపట్టిన చీమల్లాగ, పాండవసేన పడివుంటుంది మీాద. అయిపోయింది. ఇక దిక్కేముంది మనకి!" ఇలా ఏమేమో పలవరిస్తూ సొమ్మసిల్లిపోయాడు ధృతరాష్ట్రుడు. అంతలోనే తెలివొచ్చుకున్నాడు. ఆపాదమస్తకం వడికిపోతూ మళ్ళీ ఆరంభించాడు.

"అవును, ఉదయగిరిమీాద పొడుచుకువచ్చిన సూర్యుడిలా తరుముకువచ్చివుంటాడు ధర్మరాజు. చీకట్లుపారిపోయినట్టు పారిపోక ఎవడడ్డుపడతాడు ద్రోణుడికి? మదమెక్కి మహోద్రేకంతో పరిగెత్తుకు వచ్చిన పెద్ద ఏనుగులాగ భీముడు మీాదపడివుంటాడు. మనయోధుల్లో

ఎవడితరం అతణ్ణి వారించడం? ఉరుముతూ, ఉగ్రమైన పిడుగులు కక్కుతూ ఘోరంగాకమ్ముకువచ్చిన ప్రళయమేఘంలాగ, గాండీవం మోగిస్తూ దివ్యాస్త్రాలుముంచెత్తివుంటాడు అర్జునుడు. అతడిముందు నిలబడే మొనగాడేడీ?

"అలా వాళ్ళు విరుచుకుపడుతూవుంటే ఎవడుపారిపోయాడో! ఎవడు మడమతిప్పకండా నిలబడ్డాడో!! ఎవడు పౌరుషంచూపి ప్రాణాలొడ్డాడో!!! సంజయా, ఎవడూ గురుదేవుణ్ణి కాపాడలేకపోయాడా? అయ్యో, తుదకి ఏమవుతుందో? ద్రోణుడు పడిపోయాడంటే కౌరవుల చతురంగబలాలూ - సమస్తసైన్యాలూ పడిపోయాయన్నమాట. అవును, ఎందుకుపడిపోవూ? ధర్మరాజు అదృష్టమిది. ఊరికే ఎలా పోతుంది?

"జంకంటే ఎరగనివాడు అశ్వత్థామ. తండ్రిచావప్పుడు దగ్గరలేడా? వెనకపాటుని ఇంకోదగ్గిర యుద్ధంచేస్తున్నాడా? అర్జునుడిమూలంగా అడ్డుకోలేకపోయాడా? ధృష్టద్యుమ్నుడు చంపెయ్యడంతోనే దుఃఖంతో కుంగిపోయి, చూస్తూ వుండిపోయాడా?"

ఇలా పనివి పనివి ఏడ్చేశాడు ధృతరాష్ట్రుడు. క్షోభపడిపోయాడు.

"సంజయా, నాగుండెలు బద్దలయిపోతున్నాయి. ఇంకేమీ అడగను. నువ్వేమీచెప్పకు" అంటూ బావురుమన్నాడు. కుమాళ్ళు గెలుస్తారన్న ఆశ మనసులోంచి ఎగిరిపోయింది. మళ్ళీ మూర్ఛపోయా డతడు.

అంతఃపురములోని ఆడంగులు యావన్మందీ గొల్లుమన్నారు. ధృతరాష్ట్రుణ్ణి చేతులమీద సాయంపట్టి పక్కమీద పడుకోబెట్టారు. శీతలోపచారాలుచేశారు. కొంతసేపటి తెలువుకున్నా డతడు. పక్కమీద కూచుని సంజయుడితో మళ్ళీ ఇలా ఆరంభించాడు:

"సంజయా, పాండవుల్ని గెలవడం బ్రహ్మాతరం కాదు. ఏమంటావా, శ్రీకృష్ణుడు సారథి. అర్జునుడు రథి. ఆరథానికి అడ్డేముంది? ఎంతంటే అంతా చేసితీరుతుందది. అయిందా — ఇక నకుల సహదేవులు అసహాయశూరులు. సాత్యకి సత్యపరాక్రముడు. పాంచాలుడయిన ఉత్తమౌజుడు ఉద్దోలమైన బలశాలి. శిశుపాలుడి కొడుకు ధృష్టకేతువు ధీరుల్లో ధీరుడు. భీష్ముడి చావుకి కారకుడైన శిఖండి అఖండమైన పరాక్రమశాలి. అభిమన్యుడు అపరశివుడు. చేకితానుడు చెప్పరానంత పౌరుషవంతుడు. ద్రౌపదికుమారుళ్ళు అయిదుగురూ వెయ్యిమంది పెట్టు. యుయుత్సుడు ఉద్దండుడు. ద్రోణుణ్ణి చంపడం కోసమే పుట్టిన ధృష్టద్యుమ్నుడు భుజవిక్రమంలో ఎదురులేనివాడు. ఘటోత్కచుడు రావణాసురుడు. కృష్ణుడి దన్నున్న వృష్ణికుమారుళ్ళు అసాధ్యులు. గద చేతిలో వుంటే భీముడు కాలయముడు. కౌరవ సైన్యం కడతేర్చడానికీ, పాండవసైన్యం కాపాడడానికీ తాను వొక్కడే చాలు. దానికితోడు సహాయసంపత్తీ, పరికరాలూ వుంటే ఇక చెప్పేదేముంది? ఎప్పుడు ఏదిచెయ్యాలో తెలిసిన వివేకవంతుడు ధర్మరాజు. ధర్మదేవత కొడుకతడు. ధర్మమూ, సత్యమూ ఎరిగిన గుణశాలి. శౌర్యవంతుడు. యుద్ధంలో స్థిరమైనవాడు. అలాంటి వాణ్ణి దేవతలైనా గెలవడం కష్టం. ఇంకో విశేషం, లోకరక్షణ కోసమే యాదవ వంశంలో పుట్టాడు శ్రీకృష్ణుడు. వ్రేపల్లెలో బాలుడయి నటించాడు, కంసుడూ మొదలైన రాక్షసుల్ని చంపాడు. దేవేంద్రుణ్ణి వోడించి పారిజాతం భూలోకానికి తెచ్చాడు. శిష్టులంటే ఇష్టమతడికి, అలాంటి మహనీయుణ్ణి ఆశ్రయించారు పాండవులు. వాళ్ళనేమిటి గెలవడమేమిటి? అదీగాక అర్జునుడంటే శ్రీకృష్ణుడికి ప్రాణం కృష్ణుడే అర్జునుడికి ఆత్మ. ఇద్దరూ వొక్కటే వెలుగు.

లెత్తి చూస్తూనే వుంటారు. పట్టితెచ్చేస్తాను ధర్మరాజుని. సందేహం లేదు" అన్నాడు.

మహారాజా, నీకుమాళ్ళు మూర్ఖులు. ద్రోణుడన్న దాంట్లో ఆంతర్యం అర్థంకాలేదు వాళ్ళకి. ధర్మరాజు దొరికిపోతాడంటే, దొరికిపోతాడే అనుకుని చంకలుగుద్దారు. పాండవుల విషయం సంకోచించకండా, ద్రోణాచార్యుల ప్రతిజ్ఞ సైన్యమంతటా, చాటించాడు దుర్యోధనుడు. అదివిని మనసేనలో ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ ఉబికింది. సైనికులు యావన్మందీ సింహనాదాలు చేశారు. ఓ! శంఖాలూ, భేరీలూ చెవులు బద్దలయిపోయాయి.

జరిగినవైనం యావత్తూ ధర్మరాజు చారులవల్ల విన్నాడు. తమ్ములు నలుగురినీ పిలిపించాడు.

"గురువుగారి ప్రతిజ్ఞ విన్నావు కదా!" అర్జునుణ్ణి చూస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు-" ఇది సాగకండా చేసెయ్యాలి మనం. నిన్ను తప్పించి చెప్పా డాయన. అంచేత ముఖ్యంగా నీతోనే చెపుతున్నాను. నేను వున్నదగ్గిరే వుండాలి నువ్వు. అప్రమత్తుడివయి యుద్ధం చేస్తూ వుండాలి. దుర్యోధనుడికోర్కిఎంతమాత్రం జరగకూడదు" అన్నాడు.

"నాబొందెలో ప్రాణమున్నంతవరకూ ఆపనిజరగదన్నయ్యా," అన్నాడు అర్జునుడు - "గురువుని చంపడమూ, యుద్ధంలో నీకు నొప్పికలిగినట్టు నేను ఇతరత్రా వెళ్ళడమూ— రెండూ వొక్కటే నాకు. మహాపాపా లివి. ఇవిమాత్రం నేను ఎన్నటికీ చేస్తానని నమ్మకు. నాముక్కులో వూపిరివున్నంతవరకూ ద్రోణుడే కాదు, ప్రమథగణాలతో ఎత్తివచ్చిన శివుడికైనా సాధ్యం కాదు. సందేహించకు. తమ విలువా ఎదటివాళ్ళ విలువా తెలుసుకో లేదు కౌరవులు. మూడులోకాలూ ఏకమయి వచ్చినా కన్నెత్తిచూడలేరు నిన్ను. నువ్వే యుద్ధంలో భంగపడితే ఈభూలోకం బద్దలయిపోదూ! సము

ద్రాలు ఇంకిపోవూ! వాళ్ళ ఊహ ఎన్నటికీ జరగదు గాక జరగదు. ఆ దురాత్ముల చేతా నునకి పరాభవం? అసంభవం!" అన్నాడు.

తమ్ముడి మాటలు విని కుదుటపడ్డాడు ధర్మరాజు. వాళ్ళ సేనలో శంఖాలు పూరిమాయి. భేరీలూ, మృదంగాలూ— మంగళ సూచకమైన యుద్ధవాద్యాలు యూవత్తూ మోగాయి.

పదకుండో రోజు

రణదాహంతో పాండవసైన్యాలు యుద్ధభూమికి నడిచాయి. అవాళ క్రౌంచవ్యూహం పన్నారు వాళ్ళు.

వ్యూహంముందు తెల్లగుర్రాలు పూసిన అర్జునుడి రథం వానర పతాకంతో ధగధగా మెరిసిపోతూ నుంచుంది. కాలచక్రంలావుందది. రథంమీద గాండీవంపట్టుకుని అర్జునుడూ, నొగలమీద పగ్గాలుపట్టు కుని శ్రీకృష్ణుడూ — శత్రువుల గుండెల్లో దిగులు పుట్టిస్తున్నారు. అర్జునుడిరథం పక్క నే ధృష్టద్యుమ్నుడిరథం దివ్యమైన గుర్రాలతోనూ, ఉద్ధతుడైన సారథితోనూ నిలబడింది. భీముడూ, నకులసహదేవులూ, అభిమన్యుడూ మొదలైన కుమారుళ్ళూ, ద్రుపదుడూ మొదలైన బంధు వులూ, ధృష్టకేతువూ మొదలైన దండనాయకులూ, తక్కిన యోధులూ ఎవళ్ళకితగిన కీలకస్థానాల్లో వాళ్ళు నిలబడ్డారు. వ్యూహం మధ్య దృఢమైనసేనతో ధర్మరాజు నిలబడ్డాడు.

మనవాళ్ళు శకటవ్యూహం పన్నారు. అందులో కుడిపక్క సింధురాజు జయద్రథుడూ, కళింగంరాజు శ్రుతాయువూ, వికర్ణుడూ కాశారు. వీళ్ళకి దన్నుగా పెద్దగుర్రాలసేనతో శకుని నుంచున్నాడు. ఎడమపక్క కృతవర్మా, వివింశతీ, చిత్రసేనుడూ, దుశ్శాసనుడూ కాశారు. వీళ్ళకి దన్నుగా కాంభోజరాజు సుదక్షిణుడూ, శక, యవనదేశాలరాజులూ నుంచున్నారు. మధ్య రారాజు దుర్యోధనుడు

కాశాడు. అతడిచుట్టూ త్రిగర్తరాజు సుశర్మా, మద్రదేశంరాజు శల్యుడూ, శిబీ, శూరసేనదేశంరాజులూ సేనాధిపతి ద్రోణుడూ నుంచున్నాడు. రాజరాజుముందు అంగదేశంయోధులతో కర్ణుడు నుంచున్నాడు. తక్కినవీరులు ఆయాకీలకస్థానాల్లో నుంచున్నారు. ఇలా ఎంతదిట్టంగా వుండాలో అంతదిట్టంగానూ వుంది శకటవ్యూహం.

మన సేనాముఖానికి తిలకంలా కనిపించాడు కర్ణుడు. అతడి దర్పమూ, తేజస్సూ చూడశక్యం కాలేదంటే నమ్ము. అతణ్ణి చూసి మనసేనలో ఈమూలనించి ఆమూలదాకా ఉత్సాహం వుప్పొంగి పోయింది. "పాండవులపని అయిపోతుంది" అంటూ గొంతెత్తి చెప్పుకోడం ప్రారంభించారు సైనికులు— "కర్ణుడితో దేవతలన్నా కలబడలేరు. భీష్ములవారిమీద మచ్చరం పెట్టుకుని ఇన్నాళ్ళూ వూరుకున్నాడితడు. అంతేకాని ఇతడే గుడ్లెర్రచేస్తే పాండవులు ఏమాత్రం? ఇంతవరకూ బతికి బట్టకట్టేవాళ్ళా వాళ్ళు!" అంటూ మీసాలు మెలిపెట్టుకున్నారు.

ద్రోణాచార్యులు చెయ్యి విసిరాడు. శకటవ్యూహం బయలు దేరింది. అది కదిలీ కదలడంతోటే ఆకాశంమీంచి రక్తవర్షం కురిసింది. మబ్బులేని పిడుగుపడింది. నెత్తురూ, మాంసం కండలూ దుమ్ములూ వొక్కసారి కురిశాయి. గుంపులుగుంపులు గెద్దలెగిరాయి. వరళ్లు అరిచాయి. ఉల్కలు రాలాయి.

ఈ మహోత్పాతాలు చూసి పిసరంతా చలించలేదు మన వాళ్ళు. శంఖాలువూదారు భేరీలు మోయించారు. సింహనాదాలు చేశారు. ఉత్సాహంతోనూ, పూనికతోనూ ముందుకి నడిచారు. పాండవులమీద విరుచుకుపడ్డారు. పాండవులూ ముందుకి తోసుకు వచ్చారు.

ఇన్నాళ్ళూ అస్త్రసన్యాసంచేసిన కర్ణుడు ఇవాళ యుద్ధానికి ఉవ్విళ్ళూరుతున్నాడు. కసితో అర్జునుడిమీద కలబడాలని కత్తులు నూరుతున్నాడు. అర్జునుడున్నూ అలాగే కర్ణుడిమీదికి కాలు దువ్వుతున్నాడు. ఉభయసేనల్లోనూ ఉద్రేకం హెచ్చుగానే వుంది. రెండు సేనలూ ముఖాముఖి తారసిల్లాయి. ఇటు శకటవ్యూహమూ, అటు క్రౌంచవ్యూహమూ రెండూ వొకదాని ముందు వొకటి కొంచెవు కదలకండా నిలబడ్డాయి. రెండుసేనలూ చివురుపెట్టిన రెండు మామిడితోటల్లా అవుపించాయి.

ముందు మనసేననించి ద్రోణాచార్యులు కలబడ్డాడు. అప్పుడే ఉదయిస్తూవున్న సూర్యుడిలాంటి తన బంగారం రథం దురుసుగా శత్రువులమీదికి ఉరికించాడతడు. దాంతో పొలో అంటే పొలోఅని మనసైన్యం అతడివెనక నడిచింది. పాండవులమీద విరుచుకుపడింది.

ఇటు ద్రోణుడిరథం కదలగానే అటు అర్జునుడిరథం కదిలింది. మనసేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు అర్జునుడు. అతడితో పాండవ సైన్యమూ పొలికేకలు పెడుతూ విరగబడింది. యుద్ధం చూడడానికని వచ్చిన దేవతల విమానాలతో ఆకాశం నిండిపోయింది.

ఉభయసేనలూ ఉప్పెనలా కలబడ్డాయి. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ వరిగెత్తి ధూళిమయమయిపోయింది రణరంగం. భూమీ, ఆకాశమూ అన్నిదిక్కులూ వొక్కసారి నిండిపోయింది. ఇటూ అటూ ప్రయోగిస్తూవున్న బాణాలూ, రకరకాల ఆయుధాలూ మంటలులేచి సూర్యకిరణాలు కనడలేదు. ఏనుగుల కపాలాలు భళ్ళున పగిలీ, రథాలు ఫెళఫెళా విరిగీ ఉగ్రంగా వుంది ధ్వని. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, భటులూ లెక్కలేనంతమంది తెగిపోయారు. ఘోరంగా రక్తప్రవాహం ప్రవహించింది. ఆయుద్ధంచూసి దేవతలు ముక్కుమీద వేలు పెట్టుకున్నారు.

ద్రోణుడి పరాక్రమం

ఆ దొమ్మీయుద్ధంలో ద్రోణాచార్యులు నలిరేగిపోయాడు. ఎఱ్ఱ గుఱ్ఱాలుపూనిన తన బంగారం రథం చిత్రవిచిత్రంగా పరిగెత్తించాడు. కొరివితిప్పినట్టు ఎక్కడపడితే అక్కడే ప్రత్యక్షమయింది రథం. పాండవ యోధులూ, పాంచాలవీరులూ అది ఒకరథం కాదు ఎన్నో రథాలను కున్నారు; తెల్లమొహాలు వేశారు. అలా వీరవిహారంచేస్తూ రకరకాల బాణాలు విరజిమ్మాడు ద్రోణుడు. ఏనుగులు పీనుగులు చేశాడు. గుఱ్ఱాలు రక్తకళ్ళేలుచేశాడు. రథాలు గుండపిండిచేశాడు. కాల్బలాలు చిత్రవధ చేశాడు. రౌద్రమూర్తి అయిపోయి, మరిడి విరుచుకు పడ్డట్టు శత్రువులమీద విరుచుకుపడ్డాడు.

ద్రోణుడి రథచక్రాలు వినిపించేసరికి, వేదిక జెండా - ఎఱ్ఱ గుఱ్ఱాలూ అవుపించేసరికి పాయలు పాయలు అయిపోయేవి పాండవుల రథాలు. ఆయనబాణాలు పడేసరికి గర్జించుకు పరిగెత్తిన ప్రళయ మేఘాలలాగ పుంజాలు తెంపుకు పారిపోయేవి శత్రుసేనలు. అంతలోనే మళ్ళీ కలబడేవవి. అంతలోనే చీలిపోయేవి. అంతలోనే ఎదిరించేవి. అంతలోనే పారిపోయేవి. శత్రువుల చతురంగబలాలు యావత్తూ చిందరవందర చేసేశాడు ద్రోణుడు. కనీవినీ ఎరగని పరాక్రమం చూపించాడు. కళ్ళుమూసుకుపోయిన దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. వరద వరదలయి రక్తనదులు ప్రవహించాయి. లెక్కాజమాలేకండా విరిగిపడ్డ తెల్లచామరాలే ఆనదిలో నురుగు. తెల్లగొడుగులు రాజ హంసలు. కత్తులు చేపలు. తలకాయలు తాళ్ళు. జుత్తులు నాచు. మాంసం బురద. కుప్పలుపడ్డ భటుల శవాలూ. ఏనుగుల పీనుగులూ, గుఱ్ఱాల కళేబరాలూ, విరిగిన రథాలు - ఇవి ఇసకదిబ్బలు. ఆరక్త

నదుల్లో భూతాలూ, భేతాళాలూ పట్టలేని సంతోషంతో ఈతా లాడాయి. మునకలు పెట్టాయి. విందులు కుడిచాయి.

మధ్యాహ్నమయింది. తేరిచూడడానికి వీలులేకండా మండి పోతున్నాడు సూర్యుడు. అంతకంటే ప్రతాపంతో ప్రకాశించాడు ద్రోణుడు. చూశాడు ధర్మరాజు. ఎక్కడలేని తొందరా పట్టుకుం దతడికి. "ఇతణ్ణి ఇప్పుడు అడ్డుకోకపోతే ప్రమాదిస్తుంది" అంటూ ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ, అర్జునుణ్ణీ తొందరచేసేశాడు.

ధృష్టద్యుమ్నుడు రథం పరిగెత్తించాడు. గుర్రాలు పురకలు పెట్టాయి. రథంమీాది పతాకం రెపరెపలాడి మెరిసిపోయింది. అలా దురుసుగా వెళ్ళి ఘోరంగా ద్రోణుణ్ణి బాణాలతో ముంచెత్తా డతడు. ధృష్టద్యుమ్నుడివెంట అర్జునుడున్నా పురికాడు. పెద్దరాణువ ద్రోణుడిమీాద పురికొల్పాడు. ఆరాణువరాణువంతా ధృష్టద్యుమ్నుడి రథం దాటుకుని ముందుకి వెళ్ళింది. ద్రోణుణ్ణి ఘిరాయించింది.

ద్రోణాచార్యుడి నేత్రాలు ఎర్రగా జ్యోతుల్లాగ మెరిశాయి. శరీరం పొంగింది. శివమెత్తినట్టు వొక్కసారి పాండవసేనమీాద విరుచుకు పడ్డా డతడు. అంతవృద్ధుడూ వొక యువకుడిలాగ విజృంభించాడు. శత్రుయోధులూ ఏమంత తక్కువతిన లేదు. తమ శాయశక్తులా మడమ తిప్పకండా పోరాడారు. ద్రోణుడి సారథినీ, గుర్రాలనీ రక్తాలు కారేటట్టు కొట్టారు.

ఉగ్రుడే అయిపోయాడు ద్రోణుడు. వాడివాడి బాణాలు వర్షంలా కురిపించాడు. శత్రువులఏనుగులూ, గుర్రాలూ, కాల్బలాలూ రక్తస్నానం చేసినట్టు కనిపించాయి. ఎర్రటిమేఘాలు ఆవరిస్తే ఆకాశం ఎలా అవుపిస్తుంది, అదిగో అలా అవుపించింది రణరంగం.

కళ్ళల్లో నిప్పులుకక్కాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. దారుణమైన మారణాస్త్రాలు ద్రోణుడిమీాద గుప్పించాడు. అతడిసైన్యం జర్జరిల్లి

నట్టు చేసేశాడు. ద్రోణుడు కొడుతూన్న బాణాలు వొకతట్టు కాసుకుంటూనే అతడిసేనని ఘోరంగా కొట్టాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అతడి యుద్ధంచూసి సెబాసంటే సెబాసు అన్నారు దేవతలు.

పేరుపడ్డ మనయోధులు ద్రోణుడి రెండువైపులనించీ తరుముకుంటూ శత్రువులమీదికి వెళ్ళారు. అయితే వాళ్ళని వొక్కణ్ణీ ముందుకి రానియ్యలేదు అర్జునుడు. మెరుపుల్లాంటి బాణాలు రువ్వాడతడు. మనవాళ్ళ వొళ్ళు మంటలు పుట్టించాడు.

కన్నుమూసి కన్ను తెరిచేటంతలో వొక పదిబాణాలు ధృష్టద్యుమ్నుడి వొంటిమీద నాటించాడు ద్రోణుడు. దానికి పిసరంతా చలించలేదు ధృష్టద్యుమ్నుడు. చికిలిపట్టిన బాణాలు ద్రోణుడిమీద దిమ్మరించాడు. వాళ్ళిద్దరిబాణాలతోనూ ఆకాశం కప్పడిపోయిందంటేనమ్మ.

అంతలో ధర్మరాజుముందున్న యోధులు ద్రోణుడిమీదికి తోసుకువచ్చారు. మనవాళ్ళలో ఎంపికయినవాళ్ళు వెళ్ళి వాళ్ళతో కలబడ్డారు. ఘోరమైన ద్వంద్వయుద్ధ మారంభమయింది. శకుని సహదేవుడిమీదికి వెళ్ళాడు. అతడిగుర్రాలు కొట్టేశాడు. అతడి జెండా సరికేశాడు. సహించలేకపోయాడు సహదేవుడు. ఉగ్రుడయిపోయాడు. శకునిజెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథినీ చంపేశాడు. శరీరం చీలికలయినట్టు దారయిన బాణాలు గుప్పించాడు. గదపుచ్చుకుని రథంగెంతేశాడు శకుని. మెరుపులా వెళ్ళి సహదేవుడి సారథిని చంపేశాడు. సహదేవుడూ గదపట్టుకున్నాడు. రథంమీంచి దూకేసి శకునిమీదికురికాడు. ఇద్దరూ గదలుఎత్తిపట్టుకు నిలబడి శిఖరాలతోవున్న రెండుకొండల్లా అవుపించారు.

మన వివింశతి భీముడిమీదికి వెళ్ళాడు. అతడిమీద వాళ్ళ ఇరవై బాణాలు కొట్టాడు భీముడు నవ్వుతూ వాళ్ళ వెడల్పాటిబాణం వేశాడు వివింశతి. దెబ్బతో భీముడిధనుస్సు రెండుముక్కలు అయి పోయింది. మన సేనలు పొలికేకలు వేశాయి. కవ్వించినట్టయి బాగా వొళ్ళుమండింది భీముడికి. లిప్తలో మరొకధనుస్సు తీశాడతడు. వివింశతి గుర్రాలు చంపేశాడు.

భూరిశ్రవుడు ధృష్టద్యుమ్నుడితో కలబడ్డాడు. అరనిమిషంలో అతడిరథం బాణాలతో కప్పేశాడు. "నిలబడవోయి, అటు వెళతావేం?" అని భూరిశ్రవుణ్ణి అదలిస్తూ అతడిమీద అంపవాన కురిపించి కంగారు పెట్టేశాడు శిఖండి!

అలంబసుడూ ఘటోత్కచుడూ కలబడ్డారు. ఇద్దరూ పిశాచాలు పూసినరథాలెక్కారు. నల్లటి ఎలుగుబంటితోళ్ళ కవచాలు వేసుకున్నారు. ఆకాశం పగిలిపోయినట్టు అరుస్తూ వొకరిమీద వొకరు కలబడ్డారు. ఒకణ్ణిమించినట్టు వున్నాడు మరొకడు. ఇద్దరూ నువ్వా నేనా అంటూ దెబ్బలాడారు. ఇద్దరూ కొట్టుకున్నారు. మాయలు చేసుకున్నారు. దెబ్బలాడి దెబ్బలాడి ఇద్దరూ మాయమయిపోయారు.

మన లక్ష్మణకుమారుడు క్షత్రదేవుడిమీదికి వెళ్ళాడు. అద్భుతమైన యుద్ధంచేశాడు.

అనువిందుడు చేకితానుడితో కలబడ్డాడు. ఇద్దరూ ఘోరంగా పోట్లాడారు.

శల్యుడు నకులుణ్ణి ఎదిరించాడు. నవ్వుతూ మేనల్లుడిమీద బాణాలువేసి నొప్పించాడు. నకులుడుమాత్రం సామాన్యుడా? నాగుపాముల్లాటి బాణాలు మేనమామమీద నాటించాడు. అతడి సారథిని చంపేశాడు. అతడి విల్లూ విరిచేశాడు. జెండా నరికేశాడు.

గొడుగు ఎగరగొట్టేశాడు. అలా అతణ్ణి రథంలేకండా చేసేసి శపథం పూరించాడు.

కృపాచార్యులు ధృష్టకేతువుతో కలబడ్డాడు. తీవ్రమైన బాణాలు వేసి అతణ్ణి కీచుకీచు మనిపించాడు ధృష్టకేతువు. వందలూ వేలూ బాణాలు రువ్వి అతణ్ణిముంచెత్తాడు కృపాచార్యులు.

సాత్యకీ కృతవర్మా కలబడ్డారు. కృతవర్మ ఎదురొమ్మమీద వరసపెట్టి డబ్భయి బాణాలు నాటించాడు సాత్యకి. మరో ఏడు కలిపి డబ్భయిఏడు బాణాలు గుప్పించాడు కృతవర్మ.

ఇంతలో సుశర్మమీదికి దూసుకువచ్చాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అతడి జీవస్థానాల్లో బాణాలునాటించాడు. దెబ్బలు తిని జంకలేదు సుశర్మ. సాత్యకి కొంకుల్లో గురిచూసి కొట్టా డతడు.

తన మత్స్యదేశంసేనతో వచ్చి కర్ణుడిమీద విరుచుకుపడ్డాడు విరాటరాజు. మత్స్యదేశసైన్యమూ, అంగదేశసైన్యమూ అద్భుతమైన యుద్ధం చేశాయి. కళ్ళు మొయ్యాక కోపం వచ్చింది కర్ణుడికి. విరాట రాజు గుర్రాలూ, అతడి సారథీ ముక్కముక్క లయిపోయినట్టు కొట్టేశా డతడు. నీకొడుకులు సంతోషంతో వెర్రికేకలు వేశారు.

భగదత్తుడు ద్రుపదుడితో కలబడ్డాడు. ఇద్దరూ సమవుజ్జీలయి యుద్ధం చేశారు. ఒకళ్ళని మించిన అస్త్రబలం వొకళ్ళు చూపించారు. ఒకళ్ళని మించి వొకళ్ళు సింహనాదాలు చేశారు. వాళ్ళయుద్ధం చూస్తే కళ్ళుమూసుకుపోయాయి.

పౌరవుడు అభిమన్యుణ్ణి ఎదిరించాడు. దురుసుగా జడివానలా కురిపించాడు బాణాలు. అసలే అగ్గితునక అభిమన్యుడు. జూలుపట్టి లాగితే సింహంకొదమ ఎలా తిరగబడుతుంది, అదిగో అలా తిరగ బడ్డా డతడు పౌరవుడిమీద. అతడి కోదండం విరిచేశాడు. జెండా చించేశాడు. గొడుగు ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి నాలుగు గుర్రాలూ

నాలుగు బాణాలతో శారుమనిపించేశాడు. మరో బాణంతో సారథిని కీచుమనిపించాడు. ఏడు బాణాలు పౌరవుడి వొంటిమీద నాటించాడు. అంతటితోనూ వూరుకోలేదతను. ధనుస్సుని బాణం తొడిగి సరిగ్గా అతడికంఠం గురిచూశాడు. ఉత్తరక్షణంలో పౌరవుడి తల ఎగిరి పోతుంది. అది చూశాడు కృతవర్మ. చప్పున టపీటపీ రెండు బాణాలు కొట్టాడు. అభిమన్యుడి బాణమూ, ధనుస్సూ ముక్కలు చేసేశాడు.

కత్తీ, డాలూ అందుకున్నాడు అభిమన్యుడు. రథంమీంచి కిందికి దూకాడు. అమాంతంగా పౌరవుడిమీదికి పరిగెత్తాడు. అతడి గుర్రాలు నరికేశాడు. సారథిని పడదన్నాడు. పాముని పట్టిన గరుత్మంతుడిలాగ పౌరవుడిజుత్తు పట్టుకున్నాడు. క్షణంలో పౌరవుడి తల తెగిపోతుంది. అది చూశాడు సైంధవుడు జయద్రధుడు. తత్తర పడిపోతూ కత్తీ, డాలూ పట్టుకుని, రథం గెంతేసి, చువ్వలా వెళ్ళి, అభిమన్యుణ్ణిఅదిలించాడు. అభిమన్యుడి జనక ద్వేషి జయద్రధుడు. అతణ్ణి చూడగానే ఎక్కడలేని క్రోధమూ పుట్టుకువచ్చిం దతడికి. పౌరవుణ్ణి వొదిలేశాడు. ఉన్నపాళాన జయద్రధుడిమీదికి లంఘించాడు.

జయద్రధుడూ, అభిమన్యుడూ చిత్ర విచిత్రమైన గతులు చూపిస్తూ కత్తియుద్ధంచేశారు. ఒక సింహమూ, వొక శరభమూ రెక్కలుకట్టుకు పోరాడుతూవుంటే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలావుంది వాళ్ళిద్దరూ పోరాడుతూవుంటే. ముక్కుమీద వేలువేసుకున్నారు చూసినవాళ్ళు.

మెరుపులా కత్తి ఝుళిపించి, తటాలున కొట్టాడు జయద్రధుడు. అభిమన్యుడి డాలుకి తగిలి చొచ్చుకుపోయింది కత్తి. ఒక్క కుదుపు కుదిపాడు అభిమన్యుడు. ముక్కలయి వూరుకుంది జయద్రథుడి కత్తి. ఐంకేశాడు జయద్రధుడు. వెనక్కి పారిపోయి రథమెక్కేశాడు. "ఓడి

పోయి పారిపోయావు. పిరికీ! పోపో" అంటూ అతణ్ణి వొదిలేశాడు అభిమన్యుడు. సింధుసేనమీదపడి నరుకుడం మొదలుపెట్టాడు.

ఎంతో మంది రాజులు చుట్టుముట్టారు అభిమన్యుణ్ణి. ధగధగా మెరిసిపోతూవున్న శక్తితీసి విసిరాడు శల్యుడు. ఒకఆడపాముని వొడిసి పట్టిన గరుత్మంతుడిలాగ ముందుకి వురికి శల్యుడిశక్తి పట్టేశాడు అభిమన్యుడు. అలా పట్టేసి తిరిగి శల్యుడిమీదికే విసిరికొట్టాడు దాన్ని. శల్యుడి సారథిమీద పడిందది. వెంటనే ప్రాణాలు నిలువునా వొదిలేశాడు సారథి పాండవసైనికులు సింహనాదాలు చేశారు. విరాటరాజూ, ద్రుపదుడూ, ధృష్టకేతువూ, ధర్మరాజూ, సాత్యకీ, కేకయరాజులూ, భీముడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, నకుల సహదేవులూ, ద్రౌపదికుమారుల్నూ - యావన్మందీ అభిమన్యుణ్ణి అదే పొగడడం పొగిడారు; సింహనాదాలు చేశారు. భూమీ ఆకాశమూ ప్రతిధ్వనించింది. విని వుల్లాసంతో వుప్పొంగిపోయాడు అభిమన్యుడు.

అదంతా చూసి మరింత కన్నుకుట్టింది నీకుమాళ్ళకి. రోషంతో రుసరుసలాడిపోయారు వాళ్ళు. అంతమందీ వొక్కసారి అభిమన్యుడి మీద పడ్డారు. ఎడాపెడా అంపవాన కురిపించారు. వాళ్ళని మెప్పించడానికి శల్యుడుకూడా గదపట్టుకు పరిగెత్తాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఎన్నో ద్వంద్వయుద్ధాలు విన్నాం. కాని ఇంతసేపు, ఇంత ఇదిగా ఎన్నడూ వినలేదు, సంజయా, ఇకముందు లోకంమీద కురుపాండవయుద్ధం చెప్పుకుని నిచ్చెరపోతారు ప్రజలు. వింటూన్నకొద్దీ వినాలనే వుంది యుద్ధం. ఎంతవిన్నా తనివితీరడం లేదు. ఊఁ, చెప్పూ చెప్పూ. తరవాత ఏంజరిగింది? శల్యుడూ, అభిమన్యుడూ ఎలా యుద్ధం చేశారట!

సంజయుడు : సారథి చచ్చిపోయాడన్న ఉగ్రకోపంతో గద పుచ్చుకుని యముడిలాగ వస్తూన్న శల్యుణ్ణి చూశాడు అభిమన్యుడు.

తానూ వొక మంచి గదపుచ్చుగున్నాడు. "రా, రమ్మ"ంటూ శల్యుడి మీదికి హుంకరించాడు. మహారాజా, అభిమన్యుడి ఉగ్రమూర్తీ, ఆసాంతమూ చూసితీరవలసిందే అంటాను. సమస్త సేనలూ అతణ్ణి మెచ్చుకుంటూ, భయపడిపోతూ నుంచుండిపోయాయి చిత్రంలోలాగ.

భీముడూ శల్యుడూ గదాయుద్ధం

అంతలో సింహంలా వచ్చివాలాడు భీముడు. అభిమన్యుణ్ణి వెనక్కి తోసేసి, ఉద్దండమైన గదాదండం పట్టుకుని, ప్రళయ యముడి లాగ వుంకించి నుంచున్నాడు. ఆవాంతమూ, ఆశీవీ అద్భుతం ! అలా నుంచున్న భీముడిమీదికి అమాంతంగా వెళ్ళి కలబడ్డాడు శల్యుడు. వాళ్ళిద్దరూ కలబడగానే ఉభయసేనలూ గొల్లుమన్నాయి. ఉభయ సేనల్లోనూ రణవాద్యాలు మోగాయి. ఇతడికి అతడే సాటి, అతడికి ఇతడే సాటి. వీళ్ళని ఎదిరించడానికి లోకంమీద మరొకడులేడు" – ఉభయసేనల్లోనూ, ఇవే మాటలు.

భీముడూ, శల్యుడూ గదాయుద్ధ మారంభించారు. ఇద్దరూ వొడుపుతో గదలెత్తారు. మండలాకారంగా తిరిగారు. గదలతో చిత్రవిచిత్రంగా కొట్టుకున్నారు. గదాగదా ఖణేలుమనేసరికి నిప్పులు రాలాయి, ఒకరు చూసి కొట్టేసరికి వొకరు తప్పించుకునేవారు. వొడుపుచూపి, ఒకరినొకరు జంకించి కొట్టుకునేవారు. గభీమని దెబ్బ పడిందో రక్తాలు చిమ్మేవి. దభీమంటే దభీమని పడేవి అడుగులు. హుమ్మంటే హుమ్మంటూ దిక్కులికి వినిపించేవి హుంకారాలు. ఇద్దరూ సమవుజ్జీవులు. ఇద్దరూ సమబలవంతులు. ఏంత్వమూ, ఉద్రేకమూ, పంతమూ—ఎందులోనూ ఎవ్వరూ తీసిపోరు. వాళ్ళ గదా

యుద్ధంచూసి, మనుషుల సంగతి అలావుంచు — దేవతలే నాలికలు కరుచుకున్నారు.

అలా ఇద్దరూ ఎంతోసేపు పోట్లాడారు. తుదకి ఇద్దరూ గబా గబా కొట్టుకున్నారు. ఇద్దరికీ ఆయువుపట్లలో వొక్కసారే దెబ్బలు తగిలాయి. ఇద్దరూ వొక్కసారే మూర్ఛపోయారు. ఇటు మనవాళ్ళూ అటు పాండవులూ వొక్కసారే బెంబేలుపడిపోయారు. పెడబొబ్బలు పెట్టేశారు.

గెద్దలా వెళ్ళి వాలాడు కృతవర్మ. శల్యుణ్ణి ఎత్తి లిప్తలో పట్టుకువచ్చేశాడు. అంతలోనే భీముడు తెలువుకున్నాడు. లేచి విజయ గర్వంతో నుంచున్నాడు. ఒళ్ళు మండింది నీకు వాళ్ళకి. మదపు ఏను గులతోనూ, రథాలతోనూ వెళ్ళి అతణ్ణి ముట్టడించారు. రకరకాల శస్త్రాలూ అస్త్రాలూ వేసి అతణ్ణి ముంచెత్తారు.

పెద్దఎత్తుని వచ్చి మనసేన తరిమికొట్టాడు ధర్మరాజు. నకుల సహదేవులూ, ఇంకా ఎంతోమంది యోధులూ అతడివెంట వచ్చారు. మనవాళ్ళమీద విరుచుకుపడ్డారు. పెనుగాలికి చెదిరిపోయిన మేఘా ల్లాగ చెల్లా చెదురయిపోయాయి మనసేనలు.

అంతలో అపరాహ్ణమయింది

కౌరవసైన్యం కకావికలయిపోడంతోనే శంఖాలు పూరించారు పాండవులు. భేరీలూ, మద్దెళ్ళూ మోయించారు. సింహనాదాలు చేస్తూ మరింత తరుముకువచ్చారు.

అదంతా చూసి, రోషావేశంతో మండిపోయాడు కర్ణుడి కొడుకు వృషసేనుడు. పిడుగుల్లాంటి బాణాలు కురిపిస్తూ వెళ్ళి పాండ వుల్ని ఎదురుకున్నాడు. పాండవసేనలో ఏనుగుల పీనుగులూ, గుర్రాల కళేబరాలూ కుప్పలుపడ్డాయి. రథాలు గుండపిండయాయి. సారథులూ

రథికులూ కూలిపోయారు. కాల్బలం తుక్కుతుక్కయిపోయింది. రక్తం నదులయి పారింది. పిశాచాలు ఈతకొట్టి జలక్రీడలాడాయి.

అలా కనీవినని ప్రతాపంతో శత్రుసేన చెండాడుతూవున్న వృషసేనుడితో నకులుడి కొడుకు శతానీకుడు ఢీకొన్నాడు. మంచిబాగా చికిలిపెట్టిన పదిబాణాలు కొట్టి అతడి శరీరం చీలికలు చేసేశాడు. ఒక దారయిన బాణం వేసి అతడి జెండా నరికేశాడు. ధనుస్సు విరిచేశాడు. అంతలో శతానీకుడి అన్నదమ్ములు ప్రతివింధ్యుడూ, శ్రుతసోముడూ, శ్రుతకీర్తి, శ్రుతసేనుడూ వచ్చి కలిశారు. శతానీకుణ్ణి వెనకపెట్టి, రకరకాల బాణాలు బాగా సానపట్టినవి వృషసేనుడిమీద కురిపించారు. అశ్వత్థామా మొదలైన యోధులతో వెళ్ళి మనవాళ్ళు వాళ్ళని ఎదిరించారు. ఎన్నో అన్ని మహాస్త్రాలు వేసి ఉపపాండవుల్ని ముంచెత్తారు. అదిచూశాడు ధర్మరాజు. కేకయులూ, మాత్స్యులూ, పాంచాలురూ మొదలైన యోధులతో కలిసి మనవాళ్ళమీద విరుచుకుపడ్డాడు. దాంతో దేవాసుర యుద్ధంలా జరిగింది భారతయుద్ధం. అందులో ముఖ్యంగా భీముడూ, కర్ణుడూ, కృపుడూ, ద్రోణుడూ, అశ్వత్థామా, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, విరాటరాజూ ప్రచండమూర్తులయిపోయారు. ఈఏడుగురూ ఏడుగురు సూర్యుల్లా ప్రకాశించారు. కొంతసేపు యుద్ధం జరిగేసరికి పాండవులదే పైచెయ్యి అయింది. వాళ్ళప్రతాపం భరించలేక పోయింది మనసేన. దాంతో వెనకంజవెయ్యడ మారంభించింది.

ఎక్కడలేని వీరావేశమూ పుట్టుకువచ్చింది ద్రోణాచార్యులికి. "ఆగండీ, ఆగండీ" అంటూ అదలించాడు మనసైనికుల్ని. తూణీరం గట్టిగా బిగించుకున్నాడు. ధనుస్సు సారించాడు. "ధర్మరాజు దురుసుతనం చూశావా?" అంటూ తనసారథిని హెచ్చరించాడు – "పంతం వొదిలేసి పారిపోతున్నాయి మనసేనలు. ధర్మరాజు ఆట కట్టిస్తేకాని ఈగొర్రెలమంద నిలబడదు. ధర్మరాజూ, భీముడూ, సాత్యకీ, విరాట

రాజూ, ద్రుపదుడూ, శిఖండీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ — వీళ్ళు నాతో ధనుస్సుపట్టే వాళ్ళు! అర్జునుడు మాత్రం! నేను నేర్పిన విలువిద్యేకదూ అతడిది! అదీకాక, వాళ్ళు దాసుకునే సమయం కాదిది. జయమూ, కీర్తీ జారుకోవలసిన వేళ ఇది. నువ్వు అప్రమత్తుడివయి రథం నడిపించు. చేతులు తీటతీరేట్టు ఈరథాల వాళ్ళని నేను వేటాడతాను" అన్నాడు.

క్షణంలో తప్పిపోయాడు ధర్మరాజు

ద్రోణుడి హెచ్చరికతో శరీరం వుప్పొంగినట్టయింది అతడి సారథికి. పగ్గాలు సడలించి గుర్రాలమీద చబుకువేశాడతడు. ధర్మరాజు చంద్రపతాకానికి సూటిగా పరిగెత్తింది రథం. ధర్మరాజుని వెనక్కిపెట్టి ముందుకివచ్చాయి పాండవసేనలు. ధర్మరాజుముందు పెట్టనికోటలా నుంచున్నాయవి. నాలుగుదంతాల మదపుటేనుగులాగ వాటిమీదికి వురికాడు ద్రోణసేనాని. అతడి దూకుడు చూసి పాయలయిపోయింది పాండవసైన్యం. బాణాలతో భూమీ ఆకాశమూ కప్పేస్తూ ధర్మరాజుమీద కలబడ్డాడు ద్రోణుడు.

చలించలేదు ధర్మరాజు. దెబ్బకి దెబ్బతీసి ఎదిరించాడతడు. బాణాలతో ముంచెత్తి వొదిలిపెట్టాడు ద్రోణాచార్యుణ్ణి. రవంతా అగలేదు ద్రోణుడు. వాడైన వొకబాణం వేసి ధర్మరాజు ధనుస్సు భళ్ళుమనిపించేసి, దగ్గిరికి దూసుకుపోయాడు.

సముద్రంపొంగినట్టు మీదికి వచ్చేస్తూవున్న ద్రోణుణ్ణి ఏనా పొద్దులాగ అడ్డుకున్నాడు, ధర్మరాజు చక్రరక్షకుడు పాంచాలకుమారుడు సుకుమారుడు, సానపట్టిన బాణమొకటి ద్రోణుడి ఎదురొమ్ము నాటుకుపోయినట్టు కొట్టాడతడు. సెబాసంటే సెబాసని సుకుమారుణ్ణి మెచ్చుకున్నారు పాండవ సైనికులు. సింహనాదాలు చేశారు.

పెద్దగా లిపిస్తే రెక్క తెగిన గాలి పక్షిలాగ రెచ్చిపోయాడు ద్రోణాచార్యులు. అటు శిఖండి బాణాలు రువ్వి సుకుమారుణ్ణి హతమార్చేశాడు. ఆవ్యూహాన్ని చీల్చి ధర్మరాజుమీద విరుచుకుపడ్డాడు.

ఒకణ్ణి కోసుకుంటూ ఒకడు ముందుకి వచ్చారు పాండవ యోధులు. ధర్మరాజుని వెనకపెట్టి ద్రోణుడితో కలబడ్డారు.

మరింత ఆగ్రహావేశం నెత్తికెక్కింది ద్రోణుడికి. అయిదు బాణాలు కొట్టి నకులుణ్ణి కీచుకీచుమనిపించాడు. ఏడు బాణాలు వేసి సహదేవుణ్ణి అడలెత్తించాడు. తొమ్మిది బాణాలతో విరాటరాజుని వీగగొట్టాడు. ఏడు బాణాలతో సాత్యకిని నిలవరించాడు. తలా మూడు బాణాలు గుచ్చి ద్రౌపదీపుత్రుల్ని తరిమాడు. ఇరవై బాణాలు గుప్పించి ఉత్తమౌజుణ్ణి హాకొస్తి అనిపించాడు. పన్నెండేసి బాణాలు కొట్టి శిఖండినీ, ధర్మరాజునీ నొప్పించాడు. ఎదురైన యోధుణ్ణల్లా ఎడా పెడా బాది వదిలిపెట్టాడు. అందరినీ అలా తరిమేసి ధర్మరాజుమీద పడ్డాడు. తళతళా మెరుస్తున్న బాణాలు అతనిమీద రువ్వడ మారంభించాడు.

అంతలో యుగంధరుడని ఒక రాజు మధ్యగా వచ్చి అడ్డుపడ్డాడు. నవ్వాడు ద్రోణుడు. ఒకే ఒక్క బాణంతో అతణ్ణి మారీ అనిపించేశాడు.

కేకయ రాజులూ, ద్రుపదుడూ, అతని జ్ఞాతులు సింహసేనుడూ వ్యాఘ్రదత్తూ మొదలైన యోధాన యోధులు ఎంతోఅంతమంది వచ్చి ద్రోణుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. అద్భుతమైన శౌర్యపరాక్రమాలు ప్రదర్శించారు. సింహసేనుడూ, వ్యాఘ్రదత్తూ తెగించి పోరాడారు. నానారకాల అస్త్రాలూ ప్రయోగించి ద్రోణుణ్ణి నొప్పించారు.

కళ్ళల్లో చింతనిప్పులు రాల్చాడు ద్రోణుడు. బాగా వాడి పట్టిన రెండు బాణాలు వదిలిపెట్టాడు. వ్యాఘ్రదత్తు, సింహసేనుల కంఠాలు నరికేశాడు. కుండలాలతో కూడా వాళ్ళ తలకాయలు కింద

పడగొట్టాడు. ఇక తక్కిన వాళ్ళని కాళ్ళూ చేతులూ కదపడానికి వీలులేకండా కంగారుచేసేశాడు, వెనక్కి తరిమేశాడు. మరుక్షణంలో మళ్ళీ ధర్మరాజుమీాది కురికాడు.

"దొరికిపోయాడు ధర్మరాజు."

"అదిగో, అదిగో పట్టేశాడు ద్రోణుడు."

"దుర్యోధనుడికి పట్టపగ్గా లుండవిక."

"అంధరాజు ఆనందించినట్టు హస్తినాపురం పట్టుకుపోతాడు."

ఇలా వెర్రికేకలు వేస్తున్నారు పాండవసైనికులు. తడబడి పోతున్నారు వాళ్ళు. కలతపడిపోతున్నారు. ఇంతలో దిక్కులు బద్దలైనట్టు అదలిస్తూ అమాంతంగా వచ్చిపడ్డాడు అర్జునుడు. అతడి రథవేగానికి గడగడలాడిపోయింది భూమి. మెరుపుల్లా అవుపించాయి తెల్లగుర్రాలు. ఆకాశం కప్పేశాయి బాణాలు. రావడమూ, ద్రోణుడిమీాద కలబడడమూ లిప్తలో జరిగిపోయాయి. క్షణంలో తప్పిపోయాడు ధర్మరాజు.

అర్జునుడు రావడంతోటే కౌరవవీరులు యావన్మందీ సైన్యాలతో వొక్క పెట్టుని పరిగెత్తారు. ద్రోణుడికి దన్నయి అర్జునుణ్ణి ఎదిరించారు.

అసలే వివ్వచ్చుడు అర్జునుడు. చిచ్చులపిడుగులా చెలగి పోయాడు. ఘోరాకారుడయిపోయాడు. వరసపెట్టి గాండీవం మోయించాడు. కరుకయిన బాణాలు జడివానలా వడివడిగా కురిపించాడు. రక్తనదులు పారించాడు. ఆరక్తనదుల్లో కపాలాలే రాళ్ళు. మెదడూ, మాంసమే బురద. ఎముకలపొడి ఇసక.

సూర్యుడు అస్తగిరిమాటుకి దిగిపోయాడు. అర్జునుడి బాణాలతో ఆకాశం కప్పేసి అసలే చీకటిగావుంది. దానికితోడు సాయంకాల

మయింది. చిమ్మచీకటిలా అయిపోయింది రణస్థలం. తమవాళ్ళెవరో, పయివాళ్ళెవరో కనబడలేదు కౌరవులికి.

ద్రోణుడూ, దుర్యోధనుడూ కలిసియుద్ధమాపేశారు సైన్యాలు వెనక్కి మళ్ళించారు.

పాండవసేనలో విజయదుందుభులు మోగాయి. పాంచాలులూ, కేకయులూ మొదలైన తనవాళ్ళ ప్రశంసావాక్యాలు వింటూ అర్జునుడు తన సేనలు మళ్ళించాడు. అన్నగారిని సేవిస్తూ శిబిరానికి వెళ్ళాడు. రెండుసేనలూ అలా విడిదలు చేరుకున్నాయి. యథోచితంగా ఆరాత్రి గడిపాయి.

పన్నెండో రోజు

మర్నాడు తెలతెలవారేసరికి ఉభయపక్షాలవాళ్ళూ ఎంతో అంత ఆటోపంగా యుద్ధసన్నాహాలు మొదలుపెట్టారు. అప్పుడు మెల్లి మెల్లిగా దుర్యోధనుడి దగ్గిరికి వచ్చి ద్రోణాచార్యులు అన్నాడు. ఆయన మొహంలో సిగ్గూ, విచారమూ వ్యక్తపడుతున్నాయి. "మహారాజా, నేను ముందే చెప్పాను. అర్జునుడు దగ్గిరవుంటే ధర్మరాజుని పట్టుకోడం సాధ్యపడదు. ఎవరైనా వొకరు పౌరుషం చూపించి అతణ్ణి దూరంగా తప్పించారో - ఇక అడిగావా, వొంపుమీద పట్టేస్తాను ధర్మరాజుని. అర్జునుడు వొక్కడూ తప్పించి వెయ్యిమందిరాని దుళ్ళగొట్టేస్తాను. అర్జునుడు లేనప్పుడు ధర్మరాజు పారిపోకుండా నుంచున్నాడో దొరికిపోయాడన్నమాటే, సందేహం లేదు. లేదూ పారిపోతాడు, మరి కావలిసిందేముంది? మనం గెల్చేశా మన్నమాటే."

"మాదొకమాట మహారాజా" అంటూ అందుకున్నాడు సుశర్మ — "అర్జునుడు ఎప్పుడూ మమ్మల్ని అవమానం చేస్తూ

వుంటాడు. అంచేత అతడంటే ఎప్పుడూ మాగుండెల్లో మండుతూనే వుంటుంది. ఎప్పుడు అతణ్ణి చంపుదామా అని చూస్తూనే వుంటాం. అదీ కాక, నీకు మాటఇచ్చి ఎంతో కాలమయిపోయింది. ఇవాళ యుద్ధంలో అతడన్నా చావాలి, లేదా మేం త్రిగర్తులమన్నా చావాలి. అంతే. ఇంకోలాగ జరగడానికి వీలులేదు. అతడితో హోరాహోరీ పోరాడతాం. ధర్మరాజునించి తప్పించి దూరం పట్టుకుపోతాం. నీఅభీష్టమూ నెరవేరుతుంది. మాక్రోధమూ తీరుతుంది. బావుందా!" అన్నాడు.

"అవును, అర్జునుడో మనమో ఇవాళ తేలిపోవాలి" సుశర్మని బలపరుస్తూ అన్నారు అతడి తమ్ములు సత్యవ్రతుడూ, సత్యకర్ముడూ, సత్యవర్ముడూను. త్రిగర్తసేనలోవున్న వేలాది రథాలవాళ్ళూ అదే మాట అన్నారు. తురగాలమీద పదివేలమంది అలాసిద్ధమయారు. శిలీంధ్ర, మగధ, మచ్ఛిల్లిక, తుండి, కేరళ, మాళవదేశాల రాజులూ బంధుమిత్రసహితంగా వాళ్ళతో కలిశారు. వీరావేశంతో మీసాలు మెలివేశారు. ఉద్రేకంతో పంతాలు పలికారు. ఇలా లెక్కాజమా లేనంతమంది తయారయారు. అంతమందీ నేతులుపూసుకుని మంగళ స్నానాలుచేశారు. ఆభరణాలు పెట్టుకున్నారు. తుణీరాలు కట్టుకున్నారు. ధనుర్బాణాలు పట్టుకున్నారు. అగ్నులుపూజించారు. యావన్మందిఎదటా అగ్నిసాక్షిగా "అర్జునుణ్ణి చంపుతాం" అంటూ ప్రమాణాలు చేశారు. "అతణ్ణి చంపందే వెనకడుగు వేశామా, గోహత్యా, స్త్రీహత్యా, బ్రహ్మహత్యా చేసినపాపాన పోతాం. బ్రహ్మస్వం హరించినవాళ్ళూ, పరస్త్రీని హరించినవాళ్ళూ, పరధనం కాజేసినవాళ్ళూ, శరణన్నవాళ్ళని రక్షించనివాళ్ళూ, అబద్ధమాడిన వాళ్ళూ, కల్లుతాగినవాళ్ళూ, యాచకుల్ని బాధపెట్టిన వాళ్ళూ, కొంపలు తగలబెట్టినవాళ్ళూ, దాచుకున్నది దోచుకున్న వాళ్ళూ

ఎలాంటిదుర్గతులపాలవుతారో అలాంటిదుర్గతులపాలవుతాం. అర్జునుడు మీాదికి వస్తే ముఖాముఖి మడమతిప్పకుండా యుద్ధం చేస్తాం. అంతం చూస్తాం. కీర్తీ, స్వర్గమూ చూరగొంటాం" అంటూ వొట్టు పెట్టుకున్నారు.

ఇలా సంశప్తకులు (యుద్ధంలో వెనక్కి తిరగమని వొట్టుపెట్టు కున్నవాళ్ళు) యావన్మందీ రథాలెక్కి పెద్ద చతురంగసేనతో యుద్ధానికిబయలుదేరారు. చెప్పలేనంతసంతోషించాడు దుర్యోధనుడు.

అవాళ ద్రోణాచార్యులు గరుడవ్యూహం పన్నాడు. దానికి తానే చుంచువయి నుంచున్నాడు. దుర్యోధనుడూ, అతడితమ్ములూ దానికి తల. కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా కళ్ళు. సింహళం, ఆభీరం, శూరసేనం, కేకయదేశాల రాజులు మెడ. బాహ్లికుడూ, భూరి శ్రవుడూ, సోమదత్తూ, శల్యుడూ కుడిరెక్క. అశ్వత్థామా, సుదక్షిణుడూ, విందానువిందులూ ఎడమరెక్క. శకునీ, పౌండ్రక, కళింగ, అంబష్ఠ, మాగధులు వెన్ను. నానాదేశాలరాజులూ, కర్ణుడూ తోక

జయద్రథుడూ మొదలైన మహారథులు శరీరమంతటా సర్దుకుని, వ్యూహానికి బలమూ, అందమూ తీసుకువచ్చారు. వ్యూహం వ్యూహమంతా తుఫానుసముద్రంలాగ, ఉత్సాహనృత్యం చేస్తున్నట్టు కళ్ళవేడుకయి కనిపించింది. వ్యూహంమధ్య భగదత్తుడు పెద్ద ఏనుగు మీాద ఉదయపర్వంతంమీాది సూర్యుడిలా ప్రకాశించాడు.

"యుద్ధానికి రా"

ఇక్కడ ఇలా గరుడవ్యూహం తయారవుతూవుంది. అక్కడ ముందువెళ్ళిన సంశప్తకులు — త్రిగర్తులూ మొదలైనవాళ్ళు పాండవ సేనకి దక్షిణంగా వెళ్ళారు. యుద్ధానికి రమ్మని అర్జునుణ్ణి కవ్వించారు.

"అన్నయ్యా. అనుమతించు" అన్నగారి అనుమతి కోరుతూ అన్నాడు అర్జునుడు – "సుశర్మ, అతడి తమ్ముళ్లూ యుద్ధానికి పిలుస్తున్నారు నన్ను. నన్ను కాదన్నట్టు వూరుకోడం పౌరుషం తక్కువ పని. అంచేత సెలవియ్యి. వాళ్ళని నురుమాడతాను. వెళ్ళకపోతే మాత్రం బాధపడతాను. ఇదేదో ప్రమాదమనుకోకు. ఈగన్నా వాలదు నీమీద" అన్నాడు.

"ద్రోణుడి బలమూ, శౌర్యమూ మనకి తెలుసుకదా?" అన్నాడు ధర్మరాజు – "అతడి పూనిక భంగం చెయ్యాలి మనం. దీనికి ఉపాయమేమిటో నువ్వే ఆలోచించు మరి."

"దానికి ఇదిగో ఇతడున్నాడు" పాంచాలవీరుడైన సత్యజిత్తుని చూపిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు – "పూనికా, బలమూ, ధైర్యమూ, శౌర్యమూ–అన్నిటిలోనూ అందెవేసిన చెయ్యి ఇతగాడు. అన్నివిధాలా నిన్ను కనిపెడతాడు వీడు. ఇతడు వున్నంతవరకూ నీచుట్టుపక్కలికి రాలేడు ద్రోణుడు. రవంతా భయపడనక్కరలేదు నువ్వు. ఇతడు శత్రువులచేత కూలిపోయాడే అనుకో, అప్పుడు మరి యుద్ధంలో నిలవకూడదు నువ్వు. తప్పుకు వెళ్ళిపోడమే మంచిది. తప్పనిసరి వచ్చింది నాకు. కాకపోతే ఈఆలోచనే అక్కరలేకపోను. యుద్ధానికి పిలిస్తే వెళ్ళకపోడం మగతనం కాదుకదా! వాళ్ళని హతమార్చడానికి అనిమతించు. వెళ్ళివస్తాను" అన్నాడు

చివరికి "సరే" అని సమ్మతించాడు ధర్మరాజు. చేతులు జోడించి నమస్కరించాడు అర్జునుడు. అన్నగారి ఆశీర్వాదం పుచ్చుకున్నాడు. సంతోషంతో వుప్పొంగుతూ సంశప్తకులదిక్కు రథం నడిపించాడు.

అర్జునుడు అలా వెళ్ళడంతోనే మనవాళ్ళ సంతోషానికి సరిహద్దులు లేనట్టయింది. "కౌరవులు గరుడవ్యూహం పన్నారు."

అదంతా చూసి, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి హెచ్చరిస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు- "దీనికి తగినట్టు మండలార్ధవ్యూహం పన్నాలి నువ్వు."

ధర్మరాజు ఆదేశప్రకారం మండలార్ధవ్యూహం పన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఇలా దిట్టమైన సన్నాహంతో ఉభయసేనలూ యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. శంఖాలూ, భేరీలూ మోగాయి. మంచి నడివానాకాలంలో పొంగిన గంగాయమునల్లాగ రెండు సైన్యాలూ కలబడ్డాయి.

"ఇదిగో, ఈ బ్రాహ్మడిచేతుల్లో నేను పడిపోకండా చూడాలి" ద్రోణుణ్ణి చూపిస్తూ ధృష్టద్యుమ్నుడితో అన్నాడు ధర్మరాజు – "వాడివాడి బాణాలు వేసి, నీప్రతాపమంతా చూపించాలి."

"నేనంటూ అడ్డుంటే –" నవ్వుతూ అన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు – "ద్రోణుడా నిదగ్గిరికి వస్తాడు? ఇంతెందుకూ, నన్ను అతడు గెలవడమంటే కల్లోవార్త అని నమ్ము."

ఇలా అంటూనే తనపావురం రంగు గుర్రాల రథం ద్రోణుడికి ఎదురుగ్గా పోనిచ్చాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఓంప్రథమంగా ధృష్టద్యుమ్నుడు ఎదురవడం తనకి అరిష్టదాయకం. అంచేత అతణ్ణి చూడడంతోనే మొహం చిన్నబుచ్చుకున్నాడు ద్రోణుడు. అతడి దిక్కుకళ్ళెత్తిచూడలేకపోయాడు. చూసీచూడనట్టు మొహం తిప్పేసుకుని పాంచాలసేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు. బాణాలమీద బాణాలు గుప్పించి సేనసేనంతా పాయలుపాయలుగా చేసేశాడు. ఇక్కడ ఇలా వుంది. అక్కడ అర్జునుడి సంగతి చెప్తాను, విను.

సంశప్తకులు

ఆకలితోవున్న సింహం లేళ్ళమీదికి వెళ్ళినట్టు సంశప్తకుల మీదికి వెళ్ళాడు అర్జునుడు. అతడు వచ్చేసరికి నెలవంకలా వ్యూహం

వన్ని సిద్ధంగా వున్నారు సంశప్తకులు. అర్జునుణ్ణి చూడగానే పొలి కేకలుపెట్టి అదే తిరగబడడం తిరగబడ్డారు.

"కృష్ణా, చూశావా?" అదంతా చూసి, చిరునవ్వుతో కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు — "ఎందుకో వీళ్ళకీపొంగు? సంతోషంలో పడి తమసీ, ఎదటివాళ్ళనీ తెలుసుకోలేకపోతున్నారు? కొవ్వి పోయి పాపం, తమచావు తాము కోరుకుంటున్నారు. అయితే వొక విధంగా వీళ్ళ సంతోషమూ సార్థకమే అంటాను. ఏమంటావా? దుర్మార్గులికి లభించని సద్గతి, నాదివ్యాస్త్రాలపాలబడి లభిస్తుంది వీళ్ళకి. అంచేత యుద్ధంలో వీళ్ళనిర్భయత్వమూ, ఉత్సాహమూ నిరర్థకం కాదు."

ఇలా అంటూనే దేవదత్తం పూరించాడు అర్జునుడు. ఆ శంఖ ధ్వని ఆకాశమంతటా వ్యాపించింది. సంశప్తకుల గుండెలు చెదిరి పోయాయి. వాళ్ళ అభిమానమూ, ధైర్యమూ పటాపంచలయి పోయాయి. చిత్రాల్లోని బొమ్మల్లాగ యావన్మందీ చలనం లేకండా వుండిపోయారు. ఒక్కడినోటా మాటలేదు. కొంతసేపటికి గాని తెలివిరాలేదు.

తెలివిరాగానే వొకళ్ళ నొకళ్ళు పురికొల్పుకున్నారు సంశప్తకులు. అంతమందీ వొక్కపెట్టుని అర్జునుడిమీదికి ఎగబడ్డారు. జడివానలాగ అదే కురిపించాయి బాణాలు.

అర్జునుడు గాండీవం సారించాడు. దూరదూరంగా వున్న పదిహేనువేలమంది రథాలవాళ్ళని క్షణాలమీద కూలగొట్టాడు. తలో పదేసిబాణాలు కొట్టారు సంశప్తకులు. మూడేసిబాణాలు కొట్టి మంటలు పుట్టించాడు అర్జునుడు. మళ్ళీ అయిదేసి బాణాలు కొట్టారు సంశప్తకులు. రెండేసిబాణాలు వేసి కెవ్వూ కెవ్వూ మని పించాడు అర్జునుడు

సుబాహుడు సూటిగా పదిబాణాలు అర్జునుడి కిరీటంమీద తగిలించాడు. అర్జునుడు వాళ్ళమీద వర్షంలా కుమ్మరించాడు బాణాలు సుశర్మా, సురథుడూ, సుధన్వుడూ, సుబాహుడికి తోడయారు. అర్జునుడిమీద విరగబడ్డారు.

వాళ్ళు ఇట్టే వచ్చారో లేదో వాళ్ళ జెండాలు ఎగరగొట్టేశాడు అర్జునుడు. సుధన్వుడిగుర్రాలు చంపేశాడు. ధనుస్సు విరిచేశాడు. ఉత్తరక్షణంలో అతడితలా నరికేశాడు. ఆవూపుని తక్కినరథాల మీద పడి రెండువేలమంది రథికుల్ని తారుమనిపించేశాడు. దాంతో జజ్జరిల్లిపోయారు సంశప్తకులు. అర్జునుడి ఎదటికి వెళ్ళడానికే జంకేశారు. దూరదూరం తప్పుకున్నారు. గుంపులు గుంపులయిపోయారు. దుర్యోధనుడిదండుపక్కకి చేరుకోడ మారంభించారు.

"భయపడకండీ, వెనక్కిమళ్ళండీ" భయభ్రాంతులయి వెనకంజ వేస్తూవున్న సంశప్తకసైన్యం హెచ్చరిస్తూ కేకలువేశాడు సుశర్మ - "అర్జునుణ్ణి ముందుమాత్రం ఎరగరా ? రారాజుముందు పలికిన పంతాలు మరిచిపోయారా! ఊరికే వెళితే మనశపథం ఏమయినట్టు!" అంటూ ధైర్యంచెప్పి మళ్ళించాడు. అతడి హెచ్చరికతో సంశప్తకులు మళ్ళీ వెనక్కి తిరిగారు. ఒక్కపెట్టుని అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టారు.

"ఎక్కడ! ఎక్కడ! ఏడీ అర్జునుడు!" అంటూ వచ్చి నారాయణగోపాలసేనకూడా సంశప్తకులతో కలిసింది. దాంతో మరింత ఉత్సాహంతో ఉప్పొంగింది సంశప్తకసేన. సేనసేనంతా రణవాద్యాలతో గుబగుబలాడిపోయింది.

"బొందిలో ప్రాణాలున్నంతవరకూ వూరుకోరు త్రిగర్తులు" కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు- "ఇప్పుడే వీళ్ళని హతమార్చి మరీ పోదాం. అటూ, అటుపోనీ రథం" అన్నాడు. అతడు ఎక్కడికిపోనీ

అంటే అక్కడికల్లా మనరథికులమీదికి రథంపోనిచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. తెల్లని మేఘాలతో వున్న విమానంలాగ తెల్లగుర్రాలతో పరిగెత్తింది రథం, రథంమీద దేవేంద్రుడిలా అవుపించాడు అర్జునుడు. క్షణంలో మండలాకారంగా తిరిగేది రథం. క్షణంలో ముందుకి వురికేది. క్షణంలో వెనక్కి వచ్చేది.

అలా చిత్ర విచిత్రగతులతో నలిరేగిపోతూ వున్న అర్జునుడి రథంచూసి బాగా వొళ్ళుమండింది నారాయణగోపాలసేనకి. అర్జునుడూ, దుర్యోధనుడూ సహాయంకోసం ద్వారకానగరం వెళ్ళినప్పుడు తమనికాదని శ్రీకృష్ణుణ్ణి కోరుకున్నాడు అర్జునుడు. ఆ ఈసు బాగా వుంది వాళ్ళకి. అంచేత అర్జునుణ్ణీ, కృష్ణుణ్ణీ రకరకాల బాణాలతో ముంచెత్తారు వాళ్ళు.

అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. బ్రహ్మ ఇచ్చిన మహాస్త్రం ప్రయోగించాడు. మహారాజా, ఆమహాస్త్రం అద్భుతమైంది. సంశప్తకులలోనూ, నారాయణగోపాలసేనలోనూ ప్రతీ సైనికుడికీ తన ఎదటివాడు అర్జునుడిలా అవుపించాడు. దాంతో వొకణ్ణొకడు చేతికి దొరికిన ఆయుధంతో కొట్టుకున్నారు. తమలో తామే చంపుకున్నారు. అలా కొంతసేపు తనపని తాను చేసేసి శాంతించిందా దివ్యాస్త్రం. హతశేషులు హతవారిపోయినవాళ్ళు హతవారిపోగా మిగిలినవాళ్ళు మళ్ళీ విరుచుకు పడ్డారు అర్జునుడిమీద. అర్జునుడి రథమూ, గుర్రాలూ, జెండా కూడా కనపడకండా దారుణమైన బాణాలతో కప్పెట్టారు.

అరికాలిమంట నెత్తికెక్కింది అర్జునుడికి. అగ్నిశిఖల్లాంటి బాణాలు వేశాడు. వాళ్ళబాణాలన్నీ కాల్చి బుగ్గిచేసేశాడు. లెక్కాజమా లేనంతమందిని యమలోకం పంపించాడు. భయంకరంగా అట్టహాసం చేశాడు.

అంతూ ఆపూ లేకండాపుంది సంశప్తకసైన్యం. తుండీ, మగధా, కేరళా, మచ్చిల్లికా దేశాలవాళ్ళు అదేపనిగావచ్చి పడుతూనే వున్నారు. వాళ్ళందరినీ విడుపూ విరామంలేకండా అర్జునుడు చంపుతూనే వున్నాడు. రకరకాలబాణాలు వేస్తూనేవున్నాడు. వీనుగు పెంటలు చేస్తూనేవున్నాడు. ఎంతచంపుతూవుంటే అంత విరగబడుతూనే వున్నారు. ధారాపాతంగా శరవర్షం కురిపిస్తూనేవున్నారు. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ, పదాతులూ వుప్పెనలా వచ్చి పడుతూనే వున్నారు. ఆశ్చర్యం! అంతమందిని చించిచెండాడుతూనే వున్నాడు అర్జునుడు.

తేనెటీగల్లాగ మాటిమాటికీ వొదలకండా మీదపడుతూనే వున్నారు సంశప్తకులు. కందిరీగల్లాగ ఆక్రమిస్తూనేవున్నారు. కాకుల్లాగ, కోతుల్లాగ—ఎన్నివిధాల చీకాకు పెట్టాలో అన్నివిధాలా చీకాకుపెట్టేస్తున్నారు. అందులో కొందరు మరీ వీరావేశం చూపెట్టారు. రథాలూ, ఏనుగులూవంటి దిట్టమైన వాహనాలు వొదిలేసి వాళ్లు గుర్రాలమీద సవారయారు. వెర్రిఉత్సాహంతో చిందులు తొక్కారు. కృష్ణుణ్ణీ, అర్జునుణ్ణీ పట్టేద్దామంటూ పొలికేకలు పెట్టారు. గుంపులుగుంపులు అతడిమీద పడ్డారు. అతడి కాలూ చేతులూ కదపనివ్వలేదు. కంటికి కనపడనివ్వలేదు.

"దొరికిపోయారు, దొరికిపోయారు కృష్ణార్జునులు"

"అయిపోయింది."

"అదిగో చచ్చిపోయారు."

అంటూ సింహనాదాలుచేశారు సంశప్తకులు. ఢణంఢణా రణదుందుభులు మోయించారు. శంఖాలు పూరించారు."

"అర్జునా, ఎక్కడున్నావు?" చెమట్లుపట్టిపోయి, ఉక్కిరిబిక్కిరి అయిపోయి కేకవేశాడు సారథి శ్రీకృష్ణుడు— "ఏమయి

పోయావు? నువ్వు కనపడ్డంలేదు. నాకు మతిపోతూవుంది. మరేమీ ప్రమాదం రాలేదుకదా! బతికేవున్నావుకదా! నీగొంతుకన్నా విని పించు" అన్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడి మానుషభావానికి తలపంకించాడు అర్జునుడు. ఉత్సాహంతో గాండీవం సారించాడు. వాయవ్యాస్త్రం ప్రయోగించాడు. తుఫాను గాలికి ఎండుటాకులు ఎగిరిపోయినట్టు దూరదూరం తుళ్ళిపోయారు సంశప్తకులు. సంతోషించాడు శ్రీకృష్ణుడు. అంతలో గబగబా వడగళ్ళవానలా బాణాలమీద బాణాలు విరజిమ్మాడు అర్జునుడు. కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయారు సంశప్తకులు. కొందరి తలలు తెగిపోయాయి. కొందరి కాళ్ళు ఎగిరిపోయాయి. కొందరి చేతులు విరిగిపోయాయి. ఏనుగులూ గుర్రాలూ పచ్చడయిపోయాయి. రథాలూ, ఆయుధాలూ గుండపిండి అయిపోయాయి. రణరంగ మంతటా ఎక్కడచూస్తే అక్కడ ఇదే దృశ్యం.

ప్రళయరుద్రుడిలాగ పేట్రేగిపోయాడు అర్జునుడు. కన్నుమూసి కన్నుతెరిచేలోపున వేలకొద్దిమందిని చంపెయ్యడం మొదలెట్టాడు. చిత్రం! ఎంతచంపినా తరగడంలేదు సంశప్తకులు. చచ్చినవాళ్ళు చస్తూవుంటే మిగిలినవాళ్ళు వెనక్కి తగ్గడమూ లేదు. ప్రవాహంలాగ వదుతూనేవున్నారు. అలా కొడుతూనేవున్నాడు అర్జునుడు.

ఎటుచూస్తేఅటు ఘోరంగావుంది రణభూమి. ఏనుగులూ గుర్రాలూ, సైనికులూ ఎక్కడపడితే అక్కడ కూలిపోతూనే వున్నారు. గింజుకుంటున్నారు. విలావిలాతన్నుకుంటున్నారు. మూలుగుతున్నారు. ఒరిగిపోతున్నారు. దొర్లిపోతున్నారు.

ఇలా కృష్ణార్జునులు ఇద్దరూ దర్మరాజుని వొదిలేసి సంశప్తకులతో అనమానమైన యుద్ధంలో మునిగిపోయున్నారు. ఇక అక్కడ:

ధర్మరాజు ఇసారా ఇవ్వడంతోనే ఉద్దండమైన పాండవసైన్యాలు కౌరవసేనమీద విరుచుకుపడ్డాయి. ప్రచండమైన పూనికతో వాటిని ఎదిరించాడు ద్రోణాచార్యులు. నీకొడుకు దుర్ముఖుడు ధృష్టద్యుమ్నుడి మీద కలబడ్డాడు. అతడి సాహసానికి సంతోషించాడు ద్రోణుడు. నీ తక్కినకుమాళ్ళు దుర్ముఖుడితో కలిశారు. పాంచాలరాజకుమాళ్ళు వాళ్ళమీదికి వచ్చారు. హోరాహోరి జరిగింది యుద్ధం.

ఎంత దట్టమైన మేఘమైతే ఏంగాక, పెనుగాలిముందు నిభాయించినిలవలేదు. అలాగే ద్రోణాచార్యుల ముఖాముఖి యుద్ధంముందు ధర్మరాజుసైన్యం తట్టుకోలేకపోయింది. చెదిరిపోడం మొదలెట్టింది.

చూశాడు ధర్మరాజు. వీరసుందరంగా చెయ్యి విసిరాడు. వెనక్కితగ్గుతూన్న సైన్యం ముందుకి పురికొల్పాడు. జారిపోతూవున్న ధైర్యం చిక్కబట్టుకున్నాయి అతడిసేనలు. ఉగ్రంగా కౌరవసేనమీద కలబడ్డాయి. అంతకంటే ఉగ్రంగా తిరగబడింది కౌరవసేన. దొమ్మీ యుద్ధం జరిగింది. ఆదొమ్మీలో పెద్దధూళి రేగింది; సూర్యబింబం కప్పేసింది, చీకట్లు కమ్మేసినట్టయింది. అయితే సైనికులు వేసుకున్న మణిభూషణాలుమాత్రం కాంతులు విరజిమ్మాయి. వాటికాంతిలో ఉభయసేనలూ పోరాడాయి. ఉభయసేనల్లోనూ రక్తాలు ధారలు కట్టాయి. రేగినధూళి చివరికి ఆరక్తధారలతో తడిసి అడిగిపోయింది. అప్పుడు ఇరుపక్షాలూ రెట్టించిన తమకంతో తలపడ్డాయి. ఉభయుల ఆయుధాలూ రాపాడి పొగలేని మంటలు రేగాయి. అలా చతురంగబలాలు యావత్తూ అద్భుతంగా పోరాడాయి. అందులో పదాతుల విజృంభణ మరీ ఇదిగావుండేది. ఏనుగుల మందలనికాదు, గుర్రాలబారులనికాదు, రథాల వరసలనికాదు — వేటిమీద పడితే వాటిమీద పడి చంపేసే వాళ్ళు వాళ్ళు. చంపడమే కాదు చచ్చిపోయేవాళ్ళు కూడా. వాళ్ళ యుద్ధంచూసి దేవతలే నిచ్చెరపోయారు.

రాతుల వీరవినోదం ఎంతో వేడుక కలిగించింది. రథాలు కూలగొట్టేసేవాళ్ళు వాళ్ళు. పదాతుల్ని పచ్చడిచేసేవాళ్ళు. వాళ్ళని నెత్తురులో ముంచేసేవాళ్ళు. ఎదురైన ఏనుగుల గుండెలు చీల్చేసేవాళ్ళు. కొండల్లాగ గుభీగుభీ కూలిపోయేవవి.

రథాలవాళ్ళని చెప్పక్కరలేదు. క్రోధంతో మండిపోతూ రథాలు పరుగెత్తించేవాళ్ళు వాళ్ళు. గుర్రాలు,ఏనుగులు, పదాతులు- ఎవరు వాళ్ళఎదటపడినా సరే, కింద ద్రొక్కిపోవలిసిందే. అంతేనా శరీరం పిసరపిసరలయిపోవలిసిందే. ఎంతలేసి మూకలు వచ్చినాసరే, ఛిన్నాభిన్నమయిపోవలిసిందే. కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోవలిసిందే. వాళ్ళు రథాలు పరిగెత్తించిన చోటల్లా రక్తాలు రొంపులు కావలిసిందే.

ఇక ఏనుగులు మరీ ఇదిగావుండేవి. రథాల్ని కొమ్ములతో పొడిచేసి, కాళ్ళతో కుమ్మేసేవవి. తొండాలతో పీకేసి విసిరేసేవి. చిందరవందర చేసేవి. రాతుని పట్టుకుని గుర్రంమీాదేసి బాదేసేవి. ఎదటి ఏనుగుదంతం పెరికేసి పక్క ఏనుగుమీాద కొట్టేసేవి. రథాలు పట్టి గిరగిరా తిప్పేసి ఆకాశంమీాదికి విసిరేసేవి.

ఒక దగ్గిర కూలిపోయిన సైనికుల రత్నభూషణాలు జిగేలు జిగేలు మెరిశాయి. గీపెడుతూ ఏనుగులు కూలిపోయాయి. వాటి నల్లటి కళేబరాలమీాంచి రక్తాలు ధారలు కట్టాయి. మెరుపులు మెరిసి, ఉరుములతో వర్షంకురుస్తూన్న నల్లటిమేఘాలతోవున్న ఆకాశం కళ్ళముందు కట్టినట్టయింది.

మరొకద గుర్రాలకళేబరాలూ రాతుల శరీరాలూ ముక్కముక్కలయిపోయాయి. రక్తం బురదలో తేలిపోయాయి. రౌద్రం,బీభత్సం, భయానకం వొక్కదగ్గిర తాండవమాడి వాళ్ళుజలదరించింది.

ఇంకోదగ్గిర రాతులు కూలిపోయి దిక్కూ తెన్నూ తెలియకుండా గుర్రాలు పరిగెత్తాయి. వాహనాలు కూలిపోయిన యోధులు దేబెల్లాగ తిరుగాడారు.

రక్తమూ, మాంసమూ, మెదడూ బురదబురదయి రొంపిలా తయారయింది. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ అందులో కూరుకుపోయేవి. కాళ్ళుతీసి కాళ్ళువెయ్యడానికి వీలయేది కాదు. గుర్రాల గొరిజలు దిగబడిపోయేవి. మెదలడానికి వీలులేక దిగాలు పడిపోయే వాళ్ళు యోధులు. పెనగులాడుతూ అలాగే పోరాడే వాళ్ళు వాళ్ళు.

యుద్ధభూమి వొక మహాసముద్రంలా వుంది. రక్తమే అందులో నీరు. గుర్రాలబారులు సుళ్ళు. ఏనుగులు కొండలు. రకరకాల వాహనాలు వోడలు. వీరులే వ్యాపారులు. తమవంటి వాళ్ళు ఎందరో అందులో మునిగిపోయారు. అయినా విజయవాంఛ వొదలడంలేదు వాళ్ళని, నిర్భయంగా ఆ మహాసముద్రంలోకి దిగుతూనే వున్నారు వాళ్ళు.

మహారాజా, ఆ దొమ్మీ యుద్ధరంగంలో దేన్ని చూసినా, ఎవర్ని చూసినా రక్తంతో ఎరుపెక్కే కనిపిస్తున్నారు. చిత్ర మేమిటంటే, అంత మహాయుద్ధంలోనూ పిసరంత చెక్కు చెదరకండా మహోత్సాహంతో పోరాడుతున్నాడు ద్రోణాచార్యులు.

పెద్ద సింహనాదంచేసి విజృంభించాడాయన. ఏనుగుమందలోని పెద్దఏనుగుమీదికి లంఘించే సింహంలాగ ధర్మరాజుమీదికి పరిగెత్తాడు. అరిచేతిలో ప్రాణంపెట్టుకుని కళవిలపడిపోయింది ధర్మరాజు సైన్యం. ఈచివరినించి ఆచివరిదాకా భయంతో వొక కోలాహలం రేగిపోయింది. అయితే ధర్మరాజుమాత్రం జంకలేదు. మహోన్నత

మైన ధీరత్వం కనపరిచా డతడు. ఎత్తిన కోదండం దించకండా ద్రోణుడిమీద బాణాలు గుప్పించాడు.

సత్యజిత్తూ, వృకుడూ

అంతలో అమాంతంగా వచ్చాడు సత్యజిత్తు. అసాధారణ మైన బలశాలి అతడు. అద్భుతమైన ధైర్యంతో అతడు ద్రోణుడి మీాద కలబడ్డాడు. దారుణమైన బాణాలువేసి నొప్పించాడు. ఒక పది బాణాలతో అతడిసారథిని కొట్టి మంటలు పుట్టించాడు.

చివాల్న వొకబాణం వొదిలాడు ద్రోణుడు. సత్యజిత్తు ధనుస్సు నరికేశాడు. మరో ధనుస్సు తీశాడు సత్యజిత్తు. అందమైన వొడుపుతో వొక ముప్ఫయిబాణాలు ద్రోణుడిమీాద రువ్వాడు. అదేసమయంలో మరో పాంచాలకుమారుడు వృకుడు వచ్చి సత్య జిత్తుతో కలిశాడు. ఒక్క-పూపుని అరవై బాణాలు కొట్టి ద్రోణాచా ర్యుల్ని ఉక్కిరిబిక్కిరి చేసేశాడు. కోలాహలం చేసి అదే పొగడడం పొగిడారు పాండవసైనికులు.

కళ్ళల్లో నిప్పులుకురిశాడు ద్రోణాచార్యులు. వృకుడివొళ్ళంతా తూంట్లు పడేట్టు బాణాలు గుప్పించాడు. సత్యజిత్తు శరీరమంతా మంటలు పుట్టించాడు. అతడు ఎంతతీవ్రంగా వచ్చినా తిట్టుకున్నారు వాళ్ళు. అతడిసారథిని కీచుకీచు మనిపించారు. గుర్రాలమీాద బాణాలు నాటించారు. అతడివేదికాపతాకం వొరిగిపోయినట్టుచేశారు.

వాళ్ళ దురుసుతనంచూసి పెదవులు బిగించాడు ద్రోణుడు. సత్యజిత్తుమీాద పదిబాణాలు నాటించాడు. నవ్వుతూ అతడి ధనుస్సు విరిచేశాడు. చప్పున మరొకధనుస్సు తీశాడు సత్యజిత్తు. అతడూ, వృకుడూ కలిసి ద్రోణుడి సారథినీ, అతడి గుర్రాలనీ చెడామడా కొట్టారు. అతడి వేదికావతాకమూా పడగొట్టేశారు.

చెప్పలేనంత కోపంవచ్చింది ద్రోణుడికి. మళ్ళీ సత్యజిత్తు ధనుస్సు ముక్కలుచేసేశాడతను. ఆవృకుని మరో నాలుగుబాణాలు కొట్టాడు. వృకుడి నాలుగుగుర్రాలూ కూల్చేశాడు. ఇంకో బాణంతో అతడి సారథిని చంపేశాడు. మరొకటి వేసి వృకుడిశిరస్సు నరికేశాడు.

మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు సత్యజిత్తు. మహోద్రేకంతో విజృంభించాడతడు. ద్రోణుడిమీద అదే కురిపించడం కురిపించాడు బాణాలు.

అగ్నిబింబంలాగ ఎర్రబడిపోయింది ద్రోణాచార్యుల మొహం. పెదవులు బిగించి వొక్కబాణం వేశాడతడు. దెబ్బతో సత్యజిత్తు ధనుస్సు ఛళ్ళుమనిపోయింది. మరో ధనుస్సు తీశాడు సత్యజిత్తు. అది ఇట్టే అతడు తీశాడో లేదో, మళ్ళీ విరిచేశాడు ద్రోణుడు. అలా ఒకదానితరవాత వొకటి—ఎన్నో ధనుస్సులు విరిచేశాడతడు. ఎన్ని విరిచేస్తే అన్నీ తీస్తూనే వున్నాడు సత్యజిత్తు.

“ఉద్దండుడు వీడు. బతకనివ్వకూడదు. వీణ్ణి” అనుకున్నాడు ద్రోణుడు. మంచిదొక నెలవంక బాణం తీశాడు. ధనుస్సుని తొడిగాడు. చెవిదాక అల్లెతాడు లాగాడు; వొదిలిపెట్టాడు. రంయ్యిమంటూ వెళ్ళింది బాణం. సత్యజిత్తుతల ఎగరేసుకు చక్కాపోయింది.

సత్యజిత్తు పడిపోడంతోనే తుళ్ళిపడ్డాడు ధర్మరాజు. తన ఉత్సాహమూ, పూనికా ఒక్కసారి చల్లారిపోయాయి. గుర్రాలు మళ్ళించి పారిపోడం లంకించుకున్నాడతడు.

ద్రోణుడు వెంటపడ్డాడు

పారిపోతున్న ధర్మరాజు వెంటపడ్డాడు ద్రోణాచార్యులు. పాండవసేనలు యావత్తూ ఒక్కపెట్టుని అతణ్ణే అడ్డుకున్నాయి. దూది

గుట్టలమీదికి పాకిన అగ్నిహోత్రుడిలాగ ఆ సేనలమీద పడ్డాడు ద్రోణుడు; మలమలా మాడ్చెయ్యడం మొదలెట్టాడు.

అమాంతంగా వచ్చి అతణ్ణి ఎదిరించాడు విరాటరాజు తమ్ముడు సూర్యదత్తు. దారైన ఆరుబాణాలుకొట్టి ద్రోణుణ్ణి నొప్పించాడు. ఉరిమినట్టు సింహనాదంచేశాడు. ఒళ్ళుమండింది ద్రోణుడికి. రెప్పపాటులో సూర్యదత్తుతల నరికిపారేశాడు. కుండలాలతో కూడా ఎగిరిపోయి కిందపడింది తలకాయ.

సూర్యదత్తుడు తెగిపోడంతోనే, మత్స్యదేశం సైన్యాలు చెట్టోపిట్ట అయిపోయాయి. ఆవూవున చేదీ, మగధా, కేకయదేశాల సైన్యాలు వెంటాడి క్షోభపెట్టేశాడు ద్రోణుడు. కలగుండు పెట్టేశాడు. అతడి ధనుస్సే మెరుపయింది. అల్లెతాడు ధ్వని వురుమయింది. బాణాలే వర్షమయాయి. అలారక్తం నదులు వరదలు పారించాడు. మహావీరుడు ద్రోణసేనాని.

ఆరక్తనదుల్లో వీరుల ఎముకలే ఇసక. భేరీలే కప్పలు. కవచాలే తరంగాలు. జెండాలే సుళ్ళు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ మొసళ్ళు. కత్తులు చేపలు. తలపాగాలు నురుగు.

ధర్మరాజుని పట్టెయ్యాలన్న తమకంతో తరుముకువెళుతూన్న ద్రోణుణ్ణి యుధామన్యుడూ, ఉత్తమౌజుడూ, వసుధానుడూ, శిఖండీ అడ్డుకున్నారు; తలా అయిదేసిబాణాలు కొట్టారు. ఇంతలో సాత్యకి వచ్చి వందా ఇరవై బాణాలు వేశాడు. క్షత్రధర్ముడు వచ్చి పది బాణాలు గుప్పించాడు. అదంతాచూసి ధర్మరాజూ వెనక్కి తిరిగాడు. పన్నెండు బాణాలు కొట్టి ద్రోణుణ్ణి నొప్పించాడు.

ధృష్టద్యుమ్నుడూ, చేకితానుడూ వచ్చి ధర్మరాజు ముందు నుంచున్నారు. తలా మూడేసివందలు బాణాలు ద్రోణుడిమీద కురిపించారు. వీళ్ళేకాకండా ఇంకా ఎంతోమంది పాండవయోధులు

ద్రోణుణ్ణి ముట్టడించారు రకరకాల బాణాలతో అతణ్ణి ముంచెత్తారు. దాంతో, నువ్వు మన్నించే రాజులూ, రాజకుమారుళ్ళూ, ఎంతోమంది ద్రోణుడితో కలిశారు; పాండవులమీద విరుచుకుపడ్డారు.

తేరిచూడడానికి శక్యంకాకండా వున్నాడు ద్రోణుడు. ఒక్క బాణంతో వసుధానుణ్ణి తారుమనిపించేశాడు. క్షేముణ్ణి యమలోకం పంపేశాడు. యుధామన్యుణ్ణీ, ఉత్తమౌజుణ్ణీ, శిఖండినీ, సాత్యకినీ ఎన్నో అన్ని బాణాలు రువ్వి కీచుకీచు మనిపించాడు. ఇంతమందినీ ఇన్ని చెరువులనీళ్ళూ తాగించి ధర్మరాజుమీదికి వురకలుపెట్టా డతడు. మళ్ళీ యుద్ధంలోంచి పారిపోయాడు ధర్మరాజు.

ద్రోణుడు వెంట పడ్డాడు. అడ్డంగావచ్చి అడ్డుకున్నాడు దృఢసేనుడు. వచ్చీ రావడంతోనే అతడిగుర్రాలు చంపేశాడు ద్రోణుడు. అతడి సారథినీ నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. ధనుస్సు విరిచేశాడు. తుదకి అతణ్ణీ నరికిపారేశాడు.

ద్రోణుడిప్రతాపం దుర్భరమైపోయింది పాండవులికి. వారి సేనలు చెదిరిపోడ మారంభించాయి. కౌరవసేన వెంటదరమడం మొదలెట్టింది. పరిస్థితి మించివచ్చిందంటూ వార్ధక్షేమీ, చిత్రసేనుడూ, సేనాబిందుడూ, సువర్చసుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, చేకితానుడూ, శిఖండీ, సాత్యకీ, సుమిత్రుడూ వాళ్ళు మొగిచి ద్రోణుణ్ణి ఎదిరించారు; బాణవర్షం కురిపించారు.

అందరికీ అన్నిరూపులయి యుద్ధంచేశాడు ద్రోణాచార్యులు. సుమిత్రుణ్ణి చంపేశాడు. దాంతో మాత్స్యులూ, పాంచాలులూ కలిసి అతడిమీద పడ్డారు. కాని అతడి బాణాగ్నికి ఆగలేకపోయారు. తోకముడిచేశారు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, సాత్యకీ, సేనాబిందుడూ మొదలైన మహారథులు యావన్మందీ నిశ్చేష్టులయి నిలబడిపోయారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఆఁ! అలా నలిరేగిపోయిన ద్రోణాచార్యులు ముందు 'నే' నని నుంచునే మొనగాడు వొక్కడూ లేకపోయాడూ, పాండవుల్లో?

సంజయుడు : అవును. అదంతా చెపుతాను, విను. అలా తోక ముడిచేస్తూవున్న పాండవసైన్యం చూసి కలకలా నవ్వాడు దుర్యోధనుడు. "చూడూ, చూడూ" అంటూ కర్ణుడితో ఇలా అన్నాడు— "తుపానుగాలికి తూలిపోయిన అరణ్యంలా వుంది పాండవసేన. విన్నావూ, మళ్ళీ బతికివున్నంతకాలం ద్రోణుడిమీదికి రారు, ఈ పీగిపోయి పారిపోయినవాళ్ళు. అదిగో అదిగో, ఆభీముణ్ణి చూడూ! తన చుట్టుపట్ల వొక్కడూ నా అన్నవాడు లేడు. మొహం చూడూ, దిగాలుమంటూ ఎలా పీడ్తోడుతూ వుందో! ఎడా తెరిపీ లేకండా బాణాలు రువ్వుతూన్న ద్రోణుణ్ణి చూసి వీడి రాజ్యకాంక్ష పుస్సుమని పోయినట్టుంది. ఏమంటావు?"

"పొరపడుతున్నావు" అన్నాడు కర్ణుడు — "భీముడు అలాంటివాడని ఎన్నడూ అనుకోకు. శత్రువులపాలిటి బ్రహ్మరాక్షసి అతగాడు బొందెలో ప్రాణముండగా మనగెలుపు సహిస్తాడని నమ్మకు. బ్రహ్మాండమైన బలవంతులు పాండవులు. వాళ్ళేమిటి యుద్ధం మానెయ్యడమేమిటి! అసంభవం! అంతేకాదు, వాళ్ళని నువ్వు పెట్టిన పాట్లు వాళ్ళు కల్లోకూడా మరిచిపోతారనుకోకు. వాళ్ళసేనలో వున్న యోధులూ సామాన్యులు కారు. వీరత్వానికి పెట్టింది పేరు. భీముణ్ణి ముందు పెట్టుకుని, ఇదిగో ఇప్పుడే ద్రోణుణ్ణి ముట్టడిస్తారు. తప్పదు. చూస్తూవుండు. అంచేత ద్రోణుడికి ప్రమాదం రాకండా మనమంతా కాసుకోవాలిప్పుడు. అంతేకాని, పాండవులు వోడిపోయారనుకోడం ప్రమాదం. మొగమాటం లేకండా చెపుతున్నాను. నమ్ము" అన్నాడు.

కర్ణుడి నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది. హంసరంగు గుర్రాలతో ధర్మరాజురథం ప్రత్యక్షమయింది. పేరుపడ్డ పాండవయోధులు యావన్మందీ రకరకాల గుర్రాలుపూసిన రథాలతోనూ, బ్రహ్మాండమైన సైన్యాలతోనూ ద్రోణుడిమీదికి పరిగెత్తుకు వచ్చారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా, అలా ద్రోణుడిమీదికి వచ్చిన పాండవయోధుల గుర్రాలూ అవీ కాస్త విడమరిచి చెప్పూ, ఎవరెవరు ఎలా ఎలా వచ్చారో.

సంజయుడు : భయంకరమైన వేగంతో గాలిలా పరిగెత్తే గుర్రాలు ధర్మరాజువి. వాటి తోకలే నలుపు. శరీరం రాజహంసల్లాగా, ఏనుగుదంతంలాగా తెలుపు. అతడి జెండామీద గ్రహాలతో కూడా బంగారం చంద్రుడూ, నందా ఉపనందా అని రెండు దివ్య మృదంగాలూ వున్నాయి. యంత్రసహాయంతో ఆమృదంగాలు రెండూ ఎంతో ఇదిగా మోగుతూ వుంటాయి. తన విల్లు మహేంద్రం మోయిస్తూ వచ్చా డతడు. బంగారం రంగు గుర్రాలమీద ఎంతో మంది రౌతులు అతడివెంట వచ్చారు. వాళ్ళందరి రక్షణభారం తన మీద వేసుకుని, బంగారం కవచంతో వాళ్ళ వెనక వచ్చాడు మహాధనుర్ధరుడు ద్రుపదమహారాజు. ఎంతటి ధ్వనులయినా సహించుకునే గుర్రాలు అతడివి. నల్లచారలదుప్పిరంగుగుర్రాల రథంమీదవచ్చాడు భీముడు. చేతిలో విల్లు వాయువ్యం భయంకరంగా వుంది. జెండామీద వెండితోనూ, వైడూర్యాలతోనూ చెక్కిన మహాసింహం కళ్ళుజిగేలుమనిపిస్తూ వుంది. అతడివెంట వెండిరంగు గుర్రాలు పూసిన రథంతో వచ్చాడు యాదవవీరుడు సాత్యకి. చాతకపక్షిరంగు గుర్రాల రథం స్వయంగా తోలుకుంటూ వచ్చాడు యుధామన్యుడు. పావురాలరంగు గుర్రాలు పూసిన బంగారం కలశాల రథంమీద రభసంగా వచ్చాడు పాండవసేనాని ధృష్టద్యుమ్నుడు. యుద్ధోన్మాది సత్యధృతీ,

శ్రేణిమంతుడూ, వసుధానుడూ, కాశీరాజు పుత్రుడు అభిభుడూ — వీళ్ళంతా ధృష్టద్యుమ్నుడివెంట వచ్చారు. ప్రభద్రకవీరులూ, కాంభోజ దేశయోధులూ అరవై వేలమంది మంచి కాంభోజదేశం గుర్రాలతో వాళ్ళ ననుసరించారు. తండ్రి కుడిభుజంలాగ ఎర్రటిగుర్రాల రథంతో వచ్చాడు ధృష్టద్యుమ్నుడి కొడుకు క్షత్రధర్ముడు. మల్లిపువ్వుల్లాంటి కళ్ళూ, పద్మపత్రాల్లాంటి శరీరమూ కల బాహ్లిక దేశం గుర్రాల రథం పరిగెత్తిస్తూ వచ్చాడు శిఖండికొడుకు క్షత్రదేవుడు. చిలకరంగు కాంభోజదేశం గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు నకులుడు. వీపుమీద బంగారం మెరుస్తూవున్న శరభపతాక మతడిది. అతడి ధనుస్సు వైష్ణవం. మేఘవర్ణం గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు ఉత్తమౌజుడు. మేఘంరంగు గుర్రాల రథంమీద గంటా, వెండిరాజహంసలూ వున్న జెండాతో, ఆశ్వినం ధనుస్సు సారిస్తూ వాయువేగంతో వచ్చాడు సహదేవుడు. పాటలపుష్పాలవంటి గుర్రాలు పూనిన రథంతో వచ్చాడు విరాటరాజు. కేకయులూ, శిఖండీ, ధృష్టకేతూ తమతమ సైన్యాలతో విరాటరాజు ననుసరించారు. పసుపువర్ణం గుర్రాలు గాలిలా పరిగెత్తిస్తూ వచ్చాడు విరాటరాజు కుమారుడు. కేకయరాజులు అయిదుగురూ ఆరుద్రపురుగులాంటి ఎర్రటి గుర్రాల రథాలమీద వచ్చారు. ఈ అయిదుగురి జెండాలూ ఎర్రగా బంగారంలా మెరుస్తూన్నాయి. కురుస్తూవున్న మేఘంలాగ బాణాలు విరజిమ్ముతూ పరుగులు పెడుతూ వచ్చారు వాళ్ళు. మామిడి చివుళ్ళరంగు గుర్రాలరథంమీద వచ్చాడు శిఖండి. తుంబురు డిచ్చిన గుర్రాలవి. పన్నెండు వేలమంది పాంచాల రథికుల్లో ఆరువేలమంది అతడివెంట వచ్చారు. లేళ్ళలాంటిచిత్ర చిత్రాలరంగుగుర్రాలరథంతో వచ్చాడు శిశుపాలుడి కొడుకు ధృష్టకేతువు. ఎండుగడ్డి పొగలాంటి రంగు కాంభోజదేశం గుర్రాలుపూనిన రథంతో వచ్చాడు బృహత్క్ష

త్రుడు. పట్టుబట్టరంగు గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు సేనాబిందుడు. క్రౌంచపక్షిరంగు గుర్రాలరథంతో వచ్చాడు కాశీరాజు కొడుకు విభుడు.

మనోవేగంతో పరిగెత్తే గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు ధర్మరాజు కొడుకు ప్రతివింధ్యుడు. అతడి గుర్రాల మెడలు మాత్రం నలుపు. శరీరాలు యావత్తూ పాలలా తెలుపు. అతడి పతాకంమీద ధర్మదేవతచిత్రముంటుంది. అతడి ధనుస్సు రౌద్రం.

మినపపువ్వురంగు (తెలుపు కలిసిన పసుపురంగు) గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు భీముడి కొడుకు సుతసోముడు. ఉదయేందుపురంలో ఇంద్రప్రస్థంలో సోమలతలమధ్య పుట్టాడు. వెయ్యి చంద్రబింబాల ప్రకాశమతడిది. అంచేతే అతడిపేరు సుతసోముడు. అతడి పతాకం మీద వాయుదేవుడి చిత్రముంటుంది. అతడి ధనుస్సు ఆగ్నేయం.

మద్దిపువ్వురంగు గుర్రాల రథం పరిగెత్తించుకుంటూ వచ్చాడు నకులుడికొడుకు శతానీకుడు. అతడిపతాకం మీద అశ్వనీదేవతల చిత్రముంటుంది. అతడి ధనుస్సు యామ్యం.

నెమలికంఠం రంగు గుర్రాలు పూనిన రథంమీద వచ్చాడు సహదేవుడికొడుకు శ్రుతసేనుడు. అతడి జెండామీదా అశ్వనీదేవతల చిత్రముంది. అతడి ధనుస్సు గిరీశం. పాలపిట్టరంగు గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు అర్జునుడికొడుకు శ్రుతకీర్తి. తండ్రితో సమానుడైన రథికుడతడు. దేవేంద్రుడిచిత్రంతో మెరిసిపోతూవుంది అతడి పతాకం. అతడి ధనుస్సు కౌబేరం. అలా ద్రౌపదికుమాళ్ళు అయిదుగురి జెండాల మీదా వాళ్ళ తాతల చిత్రా లున్నాయి.

కపిలవర్ణం గుర్రాలరథం వురికిస్తూ వచ్చాడు మహావీరుడు అభిమన్యుడు. తండ్రి అర్జునుడికంటే, మేనమామ కృష్ణుడికంటే కూడా వీరత్వంలో సగం హెచ్చు అతగాడు. అతడి జెండామీద బంగారం

శార్ఙ్గపక్షి ధగధగా మెరిసిపోతూ వుంటుంది. అతడి ధనుస్సు రౌద్రం. మేనల్లుడి విలువిద్యకి మెచ్చి బలరాముడు ఇచ్చిన ధనుస్సు అది.

ఎండుగడ్డి రంగు గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు యుయుత్సుడు. నీ వందమంది కుమాళ్ళనీ వొదిలేసి, ధర్మరాజు పక్షం వెళ్ళిన నీవైశ్య పుత్రుడతడు.

యుయుత్సుడి గుర్రాలవంటి గుర్రాలరథంతోనే వచ్చాడు వార్ధక్షేమి. నల్లకాళ్ళ గుర్రాలరథమెక్కి వచ్చాడు సత్యధృతి. ఎర్రపట్టురంగు గుర్రాలరథంతో వచ్చాడు శ్రేణిమంతుడు. సత్యధృతి ధనుర్వేదమూ, బ్రాహ్మవేదమూ రెండింటిలోనూ పారదర్శిఅతడు. పింగళం పట్టురంగు గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు చేకితానుడు. ఇంద్రధనుస్సురంగు గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు అర్జునుడి మేనమామ కుంతిభోజుడు. చుక్కలతోవున్న ఆకాశంలాంటి గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు రోచమానుడు. నల్లటి కాళ్ళూ, కర్బూరం రంగూ కల గుర్రాలరథంతో వచ్చాడు జరాసంధుడి కొడుకు సహదేవుడు. డేగలాగ పరిగెత్తే, తామరతూడురంగు గుర్రాల రథం మీద వచ్చాడు సుదాముడు. ఎర్రకుందేలురంగు గుర్రాలరథంతో వచ్చాడు పాంచాలరాజకుమారుడు, గోపతికొడుకు సింహసేనుడు. సరసావాలపువ్వురంగు గుర్రాలరథమెక్కి వచ్చాడు పాంచాల రాజ కుమాళ్ళలో పేరుపడ్డ జనమేజయుడు. పెరుగువీపులు కల మినుముల రంగు గుర్రాలెక్కి ఎంతోమంది వచ్చారు పాంచాలరాజకుమాళ్ళు. పద్మకింజల్కాలరంగు కల భద్రదేశం గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు దండధరుడు. శరీరాలు గాడిదల్లాగూ, పృష్ఠాలు ఎలకల్లాగూ వున్న గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు వ్యాఘ్రదత్తు. చిత్రమైన నల్లగుర్రాల రథంతో వచ్చాడు పాంచాలవీరుడు సుధన్వుడు. అద్దంలా నునుపూ, ఆరుద్రపురుగులా ఎరుపూ అయిన గుర్రాలు పూనిసరథం మీద

వచ్చాడు చిత్రాయుధుడు. అతడికవచమూ, పతాకమూ, ఆయుధమూ అన్నీ చిత్రమైనరంగువే. చక్రవాకపక్షులరంగు గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు కోసలరాజకుమారుడు సుక్షేత్రుడు. ఎత్తయిన చిత్రవర్ణం గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు బంగారం దండలువేసుకుని క్షేముడి కుమారుడు సత్యధృతి. తెల్లటిమల్లెపువ్వులాంటిగుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు శుక్లుడు. అతడి ధనుస్సూ, కవచమూ, పతాకమూ అన్నీ తెలుపే. సముద్రంలో పుట్టిన చంద్రవర్ణం గుర్రాలరథమెక్కి వచ్చాడు సముద్ర సేనుడికొడుకు చంద్రసేనుడు. నల్లకలువలరంగు గుర్రాలు పూసిన రథం మీద వచ్చాడు శిబిదేశంరాజు శైబ్యుడు. గుంజు సెనగపువ్వురంగు గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు రథసేనుడు. తెల్లగుర్రాల రథమెక్కి దేవేంద్రుడిలా వచ్చాడు మహాశూరుడు పటచ్చరరాజు. నీలవర్ణం పతాకమూ, నీలవర్ణం కవచమూ, నీలవర్ణం ధనుస్సూ కలిగి నీలవర్ణం గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు నీలుడు. చిత్రచిత్రమైన రత్నకవచం వేసుకుని చిత్రవర్ణం పతాకంతో చిత్రవర్ణంగుర్రాలరథమెక్కి వచ్చాడు రోచమానుడికొడుకు హేమవర్ణుడు. తెల్లటి కోడిగుడ్డురంగు భద్రకారదేశంగుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు దండకేతు. వెన్నెలలాంటి గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు సాగరపతాకంతో పాండ్యరాజు మలయధ్వజుడు. అతడి తండ్రిని లోగడ కృష్ణుడు చంపేశాడు. అతడి ప్రాకార ద్వారం విరగ్గొట్టి అతడి బంధువుల్ని వెళ్ళగొట్టాడు. ఆక్రోధంతో అతడు భీష్ముడిదగ్గిరా, పరశురాముడిదగ్గిరా, ద్రోణుడిదగ్గిరా విలువిద్య నేర్చుకున్నాడు. దివ్యాస్త్రాలు సంపాదించాడు. రుక్మీ, కర్ణుడూ, అర్జునుడూ, కృష్ణుడూ — వీళ్ళతో సమానమైన చెయ్యిగా తయారయాడు. ద్వారక నాశనం చెయ్యాలనీ, భూమండలం యావత్తూ జయించాలనీ సంకల్పించాడు. కాని మేలుకోరిన మిత్రుల ఉపదేశంవల్ల కృష్ణుడితో

విరోధం మానుకున్నాడు. అడ్డసరంపువ్వురంగు గుర్రాలమీద లక్షా నలభై వేలమంది రథికులు అతడివెంట వచ్చారు.

రకరకాల మొహాలూ, రకరకాల రంగులూ కల గుర్రాలు పూసిన రథమెక్కి వచ్చాడు రావణాసురుడులాంటి ఘటోత్కచుడు. అతడి రథచక్రాలూ, గొడుగూ, జెండా — అన్నీ చిత్ర చిత్రంగానే వున్నాయి. జెండామీద పెద్ద గెద్ద భయంకరంగా వుంది. అతడి ధనుస్సు పౌలస్త్యం. చుక్కలరంగు గుర్రాల రథంమీద పెద్ద జెండా ఎగరవేసుకుంటూ వచ్చాడు బృహాంతుడు. భరతవంశీయుల యావన్మందిమాటా తోసేసి, ధర్మరాజుమీద భక్తితో వొంటరిగా వచ్చి పాండవులతో చేరాడతడు. తక్కిన యోధులూ ఉధృతంగా తమతమ రథాలతోనూ, జెండాలతోనూ వచ్చిపడ్డారు.

ఇలా దారుణమైన విక్రమంతోనూ ఉత్సాహంతోనూ పాండవ యోధులు వచ్చి, వొక కొండని కప్పేసిన మేఘాల్లాగ వొక్కసారి ద్రోణాచార్యుల్ని కప్పేశారు. ఆమహారాణువలో అతడు కనపడకండా అయిపోయాడు. దాంతో అతడు హతవారిపోయాడన్న దిగులుపట్టుకుంది మనవాళ్ళకి.

ద్వంద్వ యుద్ధం

అదంతా చూశాడు దుర్యోధనుడు. మనస్సనకి చెయ్యివిసిరి ముందుకి పరిగెత్తాడు. పాండవసేనంతటికీ ముందున్నాడు భీముడు, అతడిమీద కలబడ్డాడు. రాజు అలా వెళ్ళడంతోనే మనయోధులు యావన్మందీ వొక్కసారి రథాలు పరిగెత్తించారు. కృతవర్మ సాత్యకి మీదికి వెళ్ళాడు. జయద్రథుడు క్షత్రధర్ముణ్ణి డీకొన్నాడు. సుబాహుడు యుయుత్సుడిమీది కురికాడు. దుశ్శాసనుడు నకులుడిమీద పడ్డాడు. చిత్రకర్ముడు సహదేవుడితో కలబడ్డాడు. శల్యుడు సరాసరి

ధర్మరాజుమీదికి వెళ్ళాడు. బాహ్లీకుడు ద్రుపదుడితో తలపడ్డాడు. విందానువిందులు విరాటరాజుని ఎదిరించారు. వివింశతి శ్రుతకీర్తి మీదికి పరిగెత్తాడు. సాల్వుడు శ్రుతసేనుడిమీద విరుచుకుపడ్డాడు. చిత్రసేనుడు శ్రుతసోముడిమీది కురికాడు. శ్రుతవర్మ శతానీకుడి మీదికి పరిగెత్తాడు. అశ్వత్థామ ప్రతివింధ్యుడితో చెయిచేసుకున్నాడు. లక్ష్మణుడు అభిమన్యుడితో పోరాడాడు. వికర్ణుడు శిఖండితో దెబ్బలాడాడు. దుర్ముఖుడు కుంతిభోజుడితో కలగజేసుకున్నాడు. అలంబసుడు ఘటోత్కచుడిమీది కెగబడ్డాడు. కేకయులు అయిదుగురినీ కర్ణుడు నిలవరించాడు. జయుడు కాశీరాజునీ, జయత్సేనుడు మలయధ్వజుణ్ణీ ఎదిరించారు. బృహద్ధనుడూ, జయమిత్రుడూ ధృష్టద్యుమ్నుడి కొడుకులమీద పడ్డారు. కృపాచార్యులు వార్ధక్షేమిమీదికి వెళ్ళాడు. భూరిశ్రవుడు మణిమంతుడితో యుద్ధంచేశాడు.

మహారాజా, ఎంతని చెప్పనూ! తక్కినయోధులూ ఎవరి ఎదట పడ్డవాళ్ళమీద వాళ్ళు పడ్డారు; హోరాహోరి పోరాడారు.

ద్రోణాచార్యుల్ని చంపాలని పాండవులూ, అతణ్ణి కాపాడుకోవాలని కౌరవులూ అలా ప్రాణాలు తెగించి ఘోరంగా యుద్ధం చేశారు. ఒకళ్ళజెండాలు వొకళ్లు పడగొట్టుకున్నారు. ఒకళ్ళ గుర్రాలు వొకళ్ళు నరుక్కున్నారు. ఒకళ్ళ సారథులు వొకళ్ళు చంపుకున్నారు. ఒకళ్ళ రథాలు వొకళ్ళు విరగ్గొట్టుకున్నారు. గొడుగులూ, చామరాలూ తునకలుచేసుకున్నారు. ధనుస్సులు విరుచుకున్నారు. కవచాలు చీల్చుకున్నారు. నెత్తుర్లు పారించుకున్నారు.

ఇలా ఘోరంగా ద్వంద్వయుద్ధం జరిగిపోతూవుంది. మధ్యాహ్నమయింది.

ద్రోణాచార్యులు బాణాలువేసి, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి అనాయా సంగా అడలుగొట్టేశాడు. పైగా ఎదటపడ్డ వీరుణ్ణల్లా కీచుకీచుమని పించేశాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: బావుంది. ఇక్కడ ఇలా ద్వంద్వయుద్ధం జరుగుతూ వుంటే అక్కడ అర్జునుడితో పోట్లాడుతూవున్న సంశప్తకులు ఎలావున్నారో!

సంజయుడు: తరవాత చెపుతానది. ఇక్కడ ఇంకా ఏమయిందో విను. నీ కొడుకు దుర్యోధనుడు మదపుటేనుగులసేన భీముడిమీదికి రొప్పాడు. కళ్ళుమొయ్యా కోపంవచ్చింది భీముడికి. మేఘాల్లా వచ్చిపడుతూన్న ఏనుగుమందలు పెనుగాలివంటి బాణాలు రువ్వి పారదోలా డతడు. అవ్వూపుని దుర్యోధనుణ్ణి కూడా చెడామడా కొట్టాడు.

దుర్యోధనుడు దెబ్బలుతినడం చూశాడు వంగదేశంరాజు. తన మదపుటేనుగు పరిగెత్తించుకుంటూ వెళ్ళాడు. భీముడిమీద దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. అరికాళ్ళమంట నెత్తికెక్కింది భీముడికి. పిడుగులాటి బాణం కొట్టి అతడి ఏనుగు చంపేశాడు. మరోబాణంతో అతడి తల నరికి పారేశాడు. దాంతో, వంగదేశం బలగం యావత్తూ కకావికలయిపోయింది.

సుప్రతీకం

ఇంతలో సుప్రతీకం పరిగెత్తించుకుంటూ వెళ్ళాడు మన భగదత్తుడు. లోగడ దేవేంద్రుడు ఎక్కి రాక్షససంహారంచేశాడే ఐరావతం, అదిగో ఆఐరావతవంశం ఏనుగు సుప్రతీకం. పదివేల మదపుటేనుగులంతబలం దాంది కోపావేశంతో అది వెళుతూవుంటే, నిప్పులు రాలుతూన్న దాని చూపులు వాలినచోటల్లా ఎరుపెక్కినట్టయేది. చెవులు మొగ్గించి ఘూపేసరికి కాందశీకు తాండవమాడేది, దబాయించి

తొండం ముందుకి వూపుతూవుంటే ప్రళయకాలంనాటి యమదండం కళ్ళకి కట్టేది. ముందుకి వురుకుతూ అడుగులు వేస్తూవుంటే భూమి గజగజలాడి కదిలిపోయేది.

అలా వొక్క-వూపుని వెళ్ళి భీముడిమీద వురికింది సుప్రతీకం. రెండుకాళ్ళూ ముందుకి చాచి అతడితట్టు తొండం చాచింది. గుర్రాలతో కలిపి పట్టుకుని రథం విసిరి పారేసింది. లాఘవంతో రథం మీంచిదూకేశాడు భీముడు. ప్రమాదంలేకండా వొడుపుతో తప్పించుకున్నాడు. అంజలివేధవిద్య తెలిసినవాడతడు. అంచేత చప్పున సుప్రతీకంకడుపుకింద దూరి ఆవిద్యతో దానిని కట్టడం మొదలెట్టాడు. అతడికోసం కుమ్మరిసారెలా తిరిగింది సుప్రతీకం. దాని ఎదట నుంచున్నాడతడు. తొండం మెలిపెట్టి అతణ్ణి పట్టేసింది సుప్రతీకం. మెడపట్టి విసిరికొట్టాలని ప్రయత్నించింది. మెలకువతో పేచీవేసి తప్పుకున్నాడు భీముడు. తనవాళ్ళు సుప్రతీకాన్ని ముట్టడిస్తున్నారు. ఆసందుచూసుకుని అక్కణ్ణుంచి తప్పించుకుపోయాడతడు.

భీముడు కనపడక పోడంతోనే తల్లడిల్లిపోయాయి పాండవసేనలు. "సుప్రతీకం భీముణ్ణి చంపేసిందంటే చంపేసిం" దన్న కేకలు రణస్థలమంతటా మార్మోగిపోయాయి. పాండవసేన గగ్గోలుపడిపోయింది. నిలువునా కంపించిపోయాడు ధర్మరాజు. తన యావత్తు బలగమూ భగదత్తుడిమీదికి వురికొల్పాడతడు. రకరకాల ఆయుధాలతో అతణ్ణి ముంచెత్తాడు.

వాటన్నిటినీ తనచేతిఅంకుశంతోనే అడ్డుకున్నాడు భగదత్తుడు. అలా అడ్డుకుంటూనే ధర్మరాజుసేనమీద సుప్రతీకం రెచ్చగొట్టాడు. ఏనుగులూ, రథాలూ, గుర్రాలూ, కాలిబంట్లూ — చతురంగసేన యావత్తూ పచ్చడిపచ్చడి, గుండగుండ, పిండిపిండి చేసెయ్యడం ప్రారంభించింది సుప్రతీకం.

అదిచూసి సహించలేకపోయాడు దశార్ణదేశంరాజు హిరణ్యవర్మ. కళ్ళల్లో నిప్పులుకక్కుతూ తన మదపుటేనుగు పరిగెత్తించుకు వచ్చాడు. సుప్రతీకంమీదికి వురికించాడు. ఏనుగులు రెండూ కలబడ్డాయి. రెండూ రెండు రెక్కలున్న కొండల్లా అవుపించాయి. కన్నుమూసి కన్ను తెరిచేలోపల హిరణ్మయుడి ఏనుగుని పొడిచేసింది సుప్రతీకం. కళవిళపడిపోయాడు హిరణ్మయుడు. అతడిమీద ఏడు తోమరాలు విసిరాడు భగదత్తుడు. ప్రాణాలు వొదిలేశాడు హిరణ్మయుడు.

హిరణ్మయుడు చచ్చిపోయాక మరింత రెచ్చిపోయింది సుప్రతీకం. అడ్డూ ఆపూ లేకండా పాండవసేనమీద విరుచుకుపడింది. కకావికలయిపోయి పరుగు ప్రారంభించాయి పాండవసైన్యాలు.

సాహసించి అడ్డంగా వచ్చాడు సాత్యకి. గట్టిదొక బాణం తీసి సూటిగా సుప్రతీకానికి తగిలించాడు. జిర్రుమని సాత్యకి దిక్కు తిరిగింది సుప్రతీకం. తొండం చాపి అతడిరథం పట్టుకుంది. అమాంతంగా మీదకెత్తి విసిరేసింది. సాత్యకిమాత్రం చిత్రంగా రథం గెంతేశాడు; దాటిపోయాడు. ఇంకోతట్టు తిరిగింది సుప్రతీకం. ఎదురైన సేనలు చిందరవందరచేసేసి తొక్కేసింది.

సాత్యకిరథం విరగలేదు. గుర్రాలకీ ప్రమాదం కలగలేదు. ఎలాగో వాటిని సరిచేసి పట్టుకువచ్చాడు సారథి. సంతోషించాడు సాత్యకి. యథాప్రకారం రథమెక్కాడు. సుప్రతీకంమీదికి విజృంభించాడు.

ఈలోగా రథం సరిచేసుకుని మళ్ళీవచ్చి కలబడ్డాడు భీముడు. తొండంతో తుంపుర్లుచిమ్మింది సుప్రతీకం. జడివానలో తడిసినట్టు ముద్దయిపోయాయి భీముడి గుర్రాలు. జజ్జరిల్లిపోయాయవి. వొకదారీ వొక తెన్నూ లేకండా ఈడ్చుకు పారిపోయాయి రథం.

భీముడి యుద్ధానికి అలా విఘాతంరావడంతోనే చివాల్నవచ్చి సుప్రతీకంమీద కలబడ్డాడు సుపర్వుడు. హేమాహేమీలకే దిక్కులేనపుడు సుప్రతీకంముందు సుపర్వుడు ఏమాత్రం ! ఇలా వచ్చాడో లేదో అలా చంపి పారేసింది సుప్రతీకం.

సుపర్వుడు కూలిపోడంచూసి అభిమన్యుడూ ద్రౌపదికుమార్ళు ప్రతివింధ్యుడూ మొదలైన అయిదుగురూ, చేకితానుడూ, ధృష్టకేతూ, యుయుత్సుడూ వొక్కపెట్టుని సుప్రతీకాన్ని చుట్టుముట్టారు ; శరవర్షం కురిపించారు.

కోపంతో మరింత సలిరేగిపోయింది సుప్రతీకం. గుర్రాలు తొక్కేస్తూ యుయుత్సుడి రథంమీదికి వెళ్ళింది. అతడి సారథిని చంపేసింది.

పిసరంతా జంకలేదు యుయుత్సుడు. గభీమని గెంతేశా డతడు. అభిమన్యుడి రథ మెక్కేశాడు. అక్కణ్ణుంచే సుప్రతీకాన్ని కొట్టడమారంభించాడు. అభిమన్యుడూ మొదలైన పేరుపడ్డయోధులు యావన్మందీ సుప్రతీకంమీద బాణాలు కుమ్మరించారు. తెల్లమబ్బుమీద సూర్యకిరణాలు పడుతూ ఎలావుంటాయి, అదిగో అలా అవుపించాయి సుప్రతీకంమీద బాణాలు.

మరింత దురుసుగా సుప్రతీకం వుసికొల్పాడు భగదత్తుడు. భయంకరంగా శత్రువులమీద విరుచుకుపడిం దది. రథాలు పట్టుకు విసిరేసింది. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ నేలవేసి బాదేసింది. పదాతి సైన్యం తొక్కేసి పచ్చడిపచ్చడి చేసేసింది. ఎక్కడచూస్తే అక్కడ వొక్కటే వెయ్యేనుగుల్లా ప్రత్యక్షమయింది. భీముడూ, అభిమన్యుడూ మొదలైనవాళ్ళ పూనిక వ్యర్థమయింది. చెట్టోపిట్టయి చెదరిపోయారు పాండవసైనికులు. సొమ్ములకాపరి సొమ్ములకదుపులు రొప్పుకువెళ్ళినట్టు, డేగ కాకిమూకలు వెంటతరిమినట్టు శత్రుసేనలుతరుముకువెళ్ళాడు

ధగదత్తుడు. బ్రహ్మాండమైన ధూళి రేగింది. ఇన్నూ మన్నూ కనపడ లేదు. చెప్పలేనంత కోలాహలం - చెవులు దిమ్మెత్తి పోయాయి.

సుప్రతీకం సంగతి ఇక్కడ ఇలావుంది. ఇందాక సంశప్తకుల సంగతి అడిగావుకదూ, చెపుతాను విను.

సుప్రతీకం విజృంభించడంతోనే ఇక్కడి పరిస్థితి గ్రహించేశాడు అర్జునుడు. "మనం మనసేనలోకి వెళ్ళాలి" కృష్ణుడిదిక్కు చూస్తూ అన్నాడతడు "సుప్రతీకంముందు నిలబడియుద్ధం చెయ్యడం ఎంతటి వాడికైనా సాధ్యంకానిపని. ఎంత పోరాడినా అలిసిపోదది. బ్రహ్మాండమైనబలం దాండి. శస్త్రాలూ, మహాస్త్రాలూ పిసరంతా లక్ష్యపెట్టదు. నువ్వూ నేనూ లేకపోతే తలమునకలవుతుంది అన్నయ్యకి. భీముడూ నొచ్చుకుంటాడు. అంచేత కృష్ణా, మనసేనలోకి రథం పోనీ."

"సర్లే," అంటూ రథం మళ్ళించాడు శ్రీకృష్ణుడు. చూశారు సంశప్తకులు. పద్నాలుగు వేలమంది, రేచుల్లా వెంటపడ్డారు. కేకలు వేశారు. దుర్రుచ్చి కొట్టారు. బాణవర్షం కురిపించారు. ఏంచెయ్యాలో తోచలేదు అర్జునుడికి. సైన్యం రక్షించాలా? సంశప్తకుల్ని సంహరించాలా? ఏంచెయ్యాలిప్పుడు? ఇలా వితర్కించుకుని తుదకి సంశప్తకుల పనిపట్టించడమే కర్తవ్యమని నిశ్చయించుకున్నాడు. చప్రున రథం వెనక్కి మళ్ళించాడు. గాండీవం మోగించాడు. - ఆకాశం ప్రతిధ్వనించింది. దేవదత్తం పూరించాడు. - దిక్కులు బద్దలయాయి. దివ్యబాణాలు ప్రయోగించాడు. సంశప్తకుల జెండాలూ, చామరాలూ, గొడుగులూ, విసనకర్రలూ, భేరీలూ, శంఖాలూ, కాహళాలూ, మృదంగాలూ తుక్కుతుక్కయి కిందపడ్డాయి. కవచాలూ, కిరీటాలూ, ధనుస్సులూ, బాణాలూ, ముసలాలూ, ముద్గరాలూ, బాకులూ, అంకుశాలూ ముక్కముక్కలయి రాలిపడ్డాయి. పాగాలూ, భుజకీర్తులూ, కంకణాలూ, ఉంగరాలూ పిప్పిపిప్పిఅయి కుప్పలుపడ్డాయి. శిరస్సులూ

కాళ్ళూ, చేతులూ, గుండెలూ, కడుపులూ, నడుములూ పచ్చడిపచ్చడి అయిపోయాయి. వీటన్నిటితోనూ రణస్థలం ఎంత ఘోరంగా వుండాలో అంత ఘోరంగానూ వుంది. ఎంత అందంగావుండాలో అంత అందంగానూ వుంది. సర్వభూతాలూ అర్జునుణ్ణి పొగిడాయి. శ్రీకృష్ణుడూ చెయ్యీ చెయ్యీ కలిపి అతణ్ణి మెచ్చుకున్నాడు.

ఇలా సంశప్తకుల్ని సంహారించి "ఇక మన సేనలోకి రథం పరిగెత్తించు" అన్నాడు అర్జునుడు.

రథం తిప్పాడు శ్రీకృష్ణుడు. "అర్జునా, అర్జునా ఆగూ! అంటూ తమ్ములతో కలసి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు సుశర్మ — "పిలుస్తూవుంటే పారిపోతున్నావు. రా, యుద్ధంచెయ్యి" అంటూ జంకూ గొంకూ లేకండా కేకలు వేశాడతను; కవ్వించాడు.

"ఏంచెయ్యమంటావు?" కృష్ణుణ్ణి అడిగాడు అర్జునుడు— "పిలుస్తూవుంటే వెళ్ళిపోకూడదు. అటు సైన్యాలు కాపాడకపోతే వీల్లేదు. ఈస్థితిలో ఏంచెయ్యాలో నువ్వే నిర్ణయించు" అన్నాడు.

చప్పున సుశర్మదిక్కు రథం తిప్పాడు శ్రీకృష్ణుడు. కోపంనవ్వు నవ్వాడు అర్జునుడు. గాండీవం గురిపెట్టాడు. సుశర్మవిల్లు ముక్కలుచేసేశాడు. అతడి జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అతడితమ్ముళ్ళని చంపేశాడు. అతడి ఎదురొమ్ము దుసెళ్ళిపోయినట్టు వాడివాడి బాణాలు తగిలించాడు. ఆగలేకపోయాడు సుశర్మ. రథంమీద మూర్ఛపడిపోయాడు.

"ఇక పద" కృష్ణుణ్ణి తొందరచేస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు — "అదిగో మన సైన్యాలు పారిపోతున్నాయి. ధూళి ఆకాశం కప్పేస్తూ వుంది. అల్లకల్లోలంగావుంది రణరంగం. భగదత్తుడి సుప్రతీకం నలికేగిపోతూవుంది. సూటిగా దానిమీదికే పోనీ రథం".

రథం తిప్పాడు శ్రీకృష్ణుడు. పగ్గాలు సడిలించాడు. గరుడపక్షుల్లాగ పరుగెత్తాయి గుర్రాలు. బరిమీద పాము లాగ మన సైన్యాల

మీాదికి వచ్చేసింది రథం. కోపంతోనూ, పరాక్రమంతోనూ రుద్రుడే అయిపోయాడు అర్జునుడు. మెరుగు బాణాలతో కౌరవుల్ని నురుమాడుతూ సింహనాదంచేశా డతడు. దేవదత్తం పూరించాడు. గాండీవం మోాయించాడు. అలా దిక్కులు బద్దలుగొడుతూ సూటిగా సుప్రతీకం ఎదటికివచ్చి అడ్డుకున్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: ఆఁ! తరవాత, తరవాత? అర్జునుడూ, భగదత్తుడూ ఎలా యుద్ధం చేశారట!

భగదత్తుడు

సంజయుడు : అర్జునుడు రావడంతోనే జూలుదులిపిన సింహంలాగ లేచాడు భగదత్తుడు. ఉగ్రమైన బాణాలు అర్జునుడిమీాద ప్రయోగించాడు. అవన్నీ అవలీలగా కొట్టేశాడు అర్జునుడు. పైగా సుప్రతీకాన్నీ భగదత్తుణ్ణీ దృఢమైన బాణాలతో చెడామడా కొట్టాడు.

చురుకైనబాణాలు తగలడంతోనే వెర్రెత్తినట్టయిపోయింది సుప్రతీకం. అంకుశం పొడిచి రెచ్చగొట్టాడు భగదత్తుడు. అర్జునుడి రథంమీాదికి అదేవురకడం ఉరికింది సుప్రతీకం. "కృష్ణుడూ అర్జునుడూ అయిపోయారంటే అయిపోయారు" అని గోలుగోలుమంది పాండవసేన.

వెర్రివూపుతో వెళ్ళిపడుతోంది సుప్రతీకం. ఒడుపుతో టపీమని ఎడమపక్కకి రథం తిప్పేశాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆవూపుని వెళ్ళి ఎదట వున్న సైన్యం పాయలుచేసేసింది సుప్రతీకం.

కృష్ణుణ్ణి ఏమీా అనలేకపోయాడు అర్జునుడు. తన పక్కనించి వెళుతూన్న సుప్రతీకాన్ని చంపెయ్యాలంటే చంపెయ్యగల డతడు అయితే అది ధర్మయుద్ధంమాత్ర కాదు. అంచేత వూరుకున్నాడు. "సుప్రతీకం ముందుకి పోనీ రథం" పెదవులు బిగిస్తూ కృష్ణుడితో

అన్నాడతడు. ఉత్తరక్షణంలో ఏనుగుముందికి రథం తోలుకువెళ్ళాడు కృష్ణుడు.

ఏనుగు మీంచి కృష్ణుణ్ణి గురిపెట్టి బాణాలు వేశాడు భగదత్తుడు. కళ్ళల్లో నిప్పులు కురిశాడు అర్జునుడు. భగదత్తుడి బాణాలు సగంలోనే కొట్టేసి, అతడి వొళ్ళు దూసుకుపోయినట్టు బాణాలమీద బాణాలు గుప్పించాడు. భయంకరమైన కోపంతో మండిపోయాడు భగదత్తుడు. గబాగబా పద్నాలుగు తోమరాలు విసిరాడు అర్జునుడిమీద. ప్రతీదీ మూడేసి ముక్కలు చేసి కొట్టేశాడు అర్జునుడు. ఆవ్రాపుని సుప్రతీకం కవచం చిన్న చిన్న పిసర్లకింద కొట్టిపారేశాడు. కవచంపోడంతోనే మేఘంవొదిలిపోయిన కొండలాగ అవుపించింది సుప్రతీకం. అమాంతంగా శక్తితీసి అర్జునుడిమీద విసిరాడు భగదత్తుడు. సగంలోనే దాన్ని మూడుముక్కలుకింద కొట్టేసి, భగదత్తుడి గొడుగు ఎగరగొట్టేశాడు అర్జునుడు. ముసిలిభగదత్తుడు మరింతకోపంతో వొడికిపోయాడు. ఎన్నో అన్ని తోమరాలు వరసపెట్టి విసిరాడు. అర్జునుడి కిరీటం పగలగొట్టేశాడు. అతడి లాఘవం మెచ్చుకున్నాడు అర్జునుడు. కాని అతడి ఉద్ధృతానికి మండిపడ్డాడు.

"ఆఖరిసారి లోకం చూసెయ్యి. మరి చూడలేవు" కిరీటం సరిచేసుకుంటూ భగదత్తుణ్ణి గదమాయించాడు అర్జునుడు.

ఆమాటలు శూలాల్లాతగిలాయి భగదత్తుడికి. తళతళా మెరుస్తూవున్న ధనుస్సు తీశాడతడు. కృష్ణుడిమీదా అర్జునుడిమీదా శరవర్షం కురిపించేశాడు.

గాండీవం మోగించాడు అర్జునుడు. భగదత్తుడి ధనుస్సూ, తూణీరమూ తుక్కుతుక్కుకింద తుడిచిపారేశాడు. వరసపెట్టి వందానలభై బాణాలు అతడి ఆయువుపట్టుల్లో తగిలించాడు.

భరించలేకపోయాడు భగదత్తుడు. వైష్ణవాస్త్రమంత్రంతో తన అంకుశం అభిమంత్రించాడు. అర్జునుడి ఎదురొమ్ము గురిచూసి అమాంతంగా వొదిలిపెట్టాడు. మంటలు కక్కుకుంటూ ఘోరంగా వెళ్ళింది వైష్ణవాస్త్రం. హాహాకారాలుచేస్తూ పడిపోయాయి పాండవసైన్యాలు.

చప్పున నొగలమీద నుంచున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. వస్తూన్న వైష్ణవాస్త్రానికి ఎదురొమ్ము వొడ్డాడు. అంత మహాస్త్రమూ కృష్ణుడి గుండెలమీద పడి వైజయంతిమాలలా వేలాడింది. నల్లటిమేఘంమీద వొక మెరుపుతీగ కదలకండా నిలిచిపోతే ఎలావుంటుంది. అదిగో అలా అవుపించింది శ్రీకృష్ణుడి గుండెలమీద వైష్ణవాస్త్రం.

"ధర్మమేనా ఇది!" చిన్నబుచ్చుకుంటూ అన్నాడు అర్జునుడు- "దయతో నాకు సారథ్యంమాత్రం చేస్తానన్నావు. యుద్ధంచెయ్యనని మాటఇచ్చావు. నేను అశ్రద్ధచేస్తే, లేదా ఆమహాస్త్రం ఎదుర్కోలేకపోతే నువ్వు ఇలా చేసినా బావుండేది. అంతేకాని అనవసరంగా ఇలా చెయ్యడం న్యాయమేనా నీకు! నాచేతిలో ధనుస్సూ బాణాలూ వున్నంత వరకూ ముల్లోకాల్లోనూ ఎవరూ నన్ను మించలేరని నీకు తెలుసుకదా? తెలిసి తెలిసీ నన్ను చులకనచేశావు!" అంటూ కంటతడి పెట్టాడు.

"అర్జునా, పొరపడుతున్నావు" చిరునవ్వుతో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — "రహస్యమైన పాతకథ వుంది దీనికి. చెపుతాను, విను. లోకహితంకోసం నాలుగుమూర్తులు ధరిస్తాను నేను. అందులో వొకటి భూలోకంమీద తపస్సులో వుంటుంది. రెండోది లోకంలోని సత్కర్మలు అసత్కర్మలు చూస్తూ వుంటుంది. మూడోది మానవలోకం ఆశ్రయించి కర్మలు చేస్తూ వుంటుంది. నాలుగోది వేలాదిసంవత్సరాలు యోగనిద్రలో వుంటుంది. యోగనిద్రనించి మేలుకున్నప్పుడు ఉత్తములు కోరినవరాలు ప్రసాదిస్తూవుంటుందది. అలా వొకసారి యోగ

నిద్రనించి లేచినప్పుడు భూదేవి నా నాలుగోమూర్తి దగ్గిరికి వచ్చింది. నరకాసురుడు భూదేవి కుమారుడు కదూ! అతడికోసం వైష్ణవాస్త్రం అర్థించిందామె. నేను అంగీకరించాను. ఇచ్చాను. నరకాసురుడి కొడుకు కదా, ఈభగదత్తుడు. తండ్రిదగ్గిరనుంచి ఇతడికి వచ్చింది ఆవైష్ణవాస్త్రం. ఈమహాస్త్రంముందు నేనుతప్ప బ్రహ్మరుద్రుడైనా ఆగలేడు. నిన్ను బతికించేదికాదిది. అదిగో అంచేత నాఅస్త్రం నేనే స్వీకరించాను. అంతేగాని నిన్ను అవమానించాలని కాదు" అంటూ నచ్చచెప్పాడు. "ఇదిగో వైష్ణవాస్త్రం పోడంతోనే దిగాలుపడిపోతున్నాడు భగదత్తుడు. ఇతడి తండ్రిని నేను చంపేసినట్టు వీణ్ణి నువ్వు చంపెయ్యి" అన్నాడు.

తేరుకున్నాడు అర్జునుడు. గాండీవం సారించాడు. దృఢముష్టితో లాగి వొక్క బాణం వొదిలిపెట్టాడు. కొండమీద పడ్డ వజ్రాయుధంలాగ సుప్రతీకం నొసలుమీద తగిలి మునిగిపోయిందది. దెబ్బతో దంతాలు భూతపెట్టుకుని ముందుకి వొరిగిపోయింది సుప్రతీకం. వెంటనే తళతళమంటూన్న నెలవంక బాణ మొకటి తగిలించాడు అర్జునుడు. భగదత్తుడి కంఠం తెగేసి చక్కాపోయింది బాణం.

శకుని తమ్ములు

భగదత్తుణ్ణీ, అతడి ఏనుగు సుప్రతీకాన్నీ చంపేసి ఎదురులేకండా విజృంభించాడు అర్జునుడు. అతడిమీదికి శకునితమ్ములు వృషకుడూ, అచలుడూ వెళ్ళి కలబడ్డారు. కలబడీ కలబడడంతోటే వృషకుడిజెండా వొకబాణంతో నరికేశాడు అర్జునుడు. అతడి గొడుగూ, చామరాలూ ఎగరగొట్టేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. రథమూ తుక్కుతుక్కుకింద కొట్టేశాడు. జజ్జరిల్లిపోయాడు వృషకుడు. కళ్ళుమూసుకుని అచలుడి రథంమీదికి పారిపోయాడు.

శకుని తమ్ముల వెంట అయిదువందలమంది గాంధార దేశం వీర రథికులు వెళ్ళారు. వాళ్ళలో వొక్కణ్ణీ మిగలనివ్వలేదు అర్జునుడు. అందరినీ యమలోకం పంపించేశాడు. ఒక్కరథం మీంచే అన్నదమ్ములు వృషకుడూ, అచలుడూ అర్జునుడితో పోరాడారు.

ఇద్దరూ సులువుగా వొక్కదగ్గిరే వుండడం చూశాడు అర్జునుడు. ఒకేవొక్క బాణం కొట్టాడు. ఇద్దరినీ చంపేశాడు. మేనమామల చావు కళ్ళారా చూశారు నీకొడుకులు. బావురుమన్నారు. కన్నీళ్ళు కార్చారు. ఎంతో అంత దుఃఖపడ్డారు.

మాయలు జూదంలో, కాని ఇక్కడా మామా!

తమ్ములు కూలిపోడంతోనే దురుసుగా పరిగెత్తాడు శకుని. అమాంతంగా అర్జునుడిమీద నులుచుకు పడ్డాడు. మాయావి కనక అనేక మాయలు కల్పించాడు. మేఘాలు పుట్టించాడు. రాళ్ళవర్షం కురిపించాడు. చెట్లకి చెట్లే అర్జునుడిమీద దిమ్మరించాడు. రకరకాల ఆయుధాలు కుమ్మరించాడు. చిమ్మచీకట్లు కమ్మించాడు. వరదలు తెప్పించాడు, ఉగ్రమైన పెద్దపులులు పుట్టించాడు. భయంకరమైన క్రూరజంతువులు వురికించాడు.

దివ్యాస్త్రాలు తెలిసిన మహావీరుడు అర్జునుడు. శకునిమాయలన్నీ మటుమాయంచేసేశాడతడు. "మాయలు జూదంలో, కాని ఇక్కడా మామా!" నవ్వుతూ అన్నాడతడు - "జూదంతోనే మాయలపని అయిపోయింది. నాబాణాలు పాచిక లనుకోకు. బతకాలని వుంటే కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పు" అంటూ వేడివేడి బాణాలు శరీరం తూంట్లుపడేట్టు టపీటపీమనిపించాడు.

అర్జునుడి బాణాలకి ఆగలేకపోయాడు శకుని. దైర్యమూ, మానమూ రెండూ వొదిలేశాడు. పుంజాలు తెంపుకుని పలాయనంచిత్త

గించాడు. అలా నీమరిది పుడాయిస్తూవుంటే పాండవులు పకాపకా నవ్వారు. లేవిడీలు కొట్టారు.

శకుని పారిపోయాక అక్కడున్న మనసైన్యం తుడిచేస్తూ ద్రోణుడూ దుర్యోధనుడూవున్నదిక్కు బయలుదేరాడు అర్జునుడు. అతడి రెండుపక్కలా సాత్యకీ, భీముడూ సింహనాదాలుచేస్తూ, శత్రువుల్ని చెండాడుతూ బయలుదేరారు.

మనబలం విరిగిపోయింది. రెండుపాయలయిపోయింది. పారిపోయి వచ్చి దుర్యోధనుడివెనకా, ద్రోణుడివెనకా తలదాచుకుంది.

"ద్రోణుణ్ణి ఆక్రమించండీ, పట్టుకోండీ" అంటూ పాండవసేనలు ఉప్పెనలాగ తరుముకువచ్చాయి. ద్రోణుణ్ణిపట్టుకోవాలని పాండవులూ, కాసుకోవాలని కౌరవులూ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు కలబడ్డారు. యుద్ధమనే జూదంలో ఉభయపక్షాలూ ద్రోణుణ్ణి పందెం పెట్టుకున్నట్టున్నారు.

ద్రోణుడు ఎక్కడెక్కడ యుద్ధంచేస్తుంటే, అక్కడక్కడికల్లా వెళ్ళి యుద్ధంచేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. పాండవసేన ధర్మరాజూ, కౌరవసేన దుర్యోధనుడూ పురికొల్పుతూవుంటే, ప్రాణాలమీద ఆశ వొదిలేసి ఘోరంగా పోరాడాయి. మహారాజా! వాళ్ళ రౌద్రమూ, ఆయుద్ధమూ ఏమనిచెప్పనూ! ఎన్నడూ, ఎక్కడా కనీవినీ ఎరగమంటే నమ్ము.

అంతలో నీలుడనేరాజు అశ్వత్థామమీదికి రథం పరిగెత్తించాడు. అతడు రావడమే తడువు తీసిపెట్టి వొక్కబాణం కొట్టాడు అశ్వత్థామ. కీలు తప్పించేస్తే పడిపోయిన యంత్రంలాగ దెబ్బతో రథంమీంచి కింద తుళ్ళిపోయాడు నీలుడు. "సెబాస్ అశ్వత్థామా" అంటూ మెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. నీలుడు అలా చచ్చిపోగానే వాళ్ళసైన్యాలు చెదరిపోడమారంభించాయి. రెప్పపాటులో అక్కడ

వచ్చి వాలాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అతడు రావడంతోనే మళ్ళీ తిరగ బడ్డాయి వాళ్ళ సైన్యాలు. ఘోరంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం.

ఇంతలో "ఏడీ. ఏడీ - అర్జును డెక్కడ ?" అంటూ నారాయణ గోపాలబలంతో వచ్చిపడ్డారు సంశప్తకులు - "ఎక్కడ దాక్కున్నా డతడు? మేం వోడిపోలేదే! యుద్ధంచేస్తున్న మమ్మల్ని వొదిలేసి వచ్చేస్తే గెలుపనుకున్నాడో!" అంటూ కేకలువేశారు; కవ్వించారు. దాంతో మళ్ళీ దక్షిణదిక్కు వెళ్ళి వాళ్ళతో యుద్ధం మొదలుపెట్టాడు అర్జునుడు.

అర్జునుడు అటు వెళ్ళగానే తెరిపిఇచ్చినట్టయింది కౌరవులికి. పొలో అంటే పొలో అని వొక్కసారి శత్రువుల్ని తరుముకువెళ్ళారు. నిభాయించుకోలేకపోయింది పాండవసేన. వెనక్కితగ్గడం మొదలు పెట్టింది. పారిపోతూవున్న బలగం అదలిస్తూ ముందుకివచ్చాడు భీముడు. ఎదురుగుండా వస్తూవున్న బాహ్లీకుణ్ణి "ఆగూ, అడుగు ముందుకి వేశావో ఆబోరు దక్కదు" అంటూ గదమాయించాడు. గదమాయిస్తూనే అతడిమీాద పరంపరగా బాణాలు గుప్పించాడు.

దుర్యోధనుడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, అశ్వత్థామా - నలుగురూ వొక్క మొగిని భీముడిమీాద కలబడ్డారు. శరవర్షం కురిపించారు. అందరికీ అన్నిరూపులయి పోట్లాడాడు భీముడు. భూమీా ఆకాశమూా దద్దరిల్లినట్టు సింహనాదం చేశాడు.

భీముణ్ణి వొక్కణ్ణీ అంతమంది ఘిరాయించడం చూసి తన వాళ్ళని పురికొల్పాడు ధర్మరాజు. నకులుడూ, సాత్యకీ, సహదేవుడూ, అభిమన్యుడూ వచ్చి భీముడికి సహాయం కలిశారు. దుర్యోధనుడూ మొదలైనవాళ్ళతో కలబడ్డారు.

అపరాహ్ణమయింది.

ఉభయపక్షాలకీ హాహాకారాహాకారి పోరాటం జరిగిపోయింది. రథాలు మీదపడుతూవుంటే ఏనుగులు దొర్లిపోయేవి. కత్తులు పడుతూ వుంటే ఏనుగుల కుంభస్థలాలు పగిలి ముత్యాలు తుళ్ళుతూ వుండేవి. గుర్రాలు డెక్కలకిందపడీ, ఏనుగుల దంతాల్లో చీల్చుకుపోయీ సైని కుల పేగులు పైకివచ్చి వేలాడుతుండేవి. ఏనుగులమీద మావత్తుల చేతులు తెగిపోయిన్నీ అంకుశాలు వొదలకండా విలవిలాకొట్టుకునేవి. ఏనుగులు తొండాలతో ఎత్తేస్తూవుంటే గుర్రాలతోకూడా రౌతులు వేలాడుతూ వుండేవాళ్ళు. ఎకటికాళ్ళు నరికేస్తూవుంటే ఏనుగులు ముందుకి కూలిపోయేవి. చెదిరిపోయిన ఏనుగులు గుర్రాల్నీ, సారథుల్నీ తొక్కేస్తూవుంటే రథాలు గుండపిండి అయిపోయేవి. రౌతులు వొక్క బిగిని నరికి పారేస్తూవుంటే కాలిబంట్ల అవయవాలు ఆనవాలులేకండా అయిపోయి కుప్పపడేవి.

అలా జరిగిపోతూవున్న దొమ్మీయుద్ధంలో ద్రోణుణ్ణి చూపించి "ఇదేసమయం" అంటూ తనసేనని హెచ్చరించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఒక్కదూకుడుతో వచ్చి ద్రోణుడిమీద కలబడ్డాడతడు. సేనాధిపతి ఇసారాతో "పట్టండీ, కొట్టండీ, నరకండీ, చంపండీ" అంటూ ద్రోణుణ్ణి చుట్టుముట్టారు పాండవసేన రథాలవాళ్ళు.

ప్రళయభైరవుడే అయిపోయాడు ద్రోణుడు. అతడి రెండుకళ్ళూ అగ్నినిప్పులు కురిశాయి. ఘోరమైన దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. ఆదివ్యాస్త్రాలముందు నిలవలేకపోయారు పాండవయోధులు. వాళ్ళ కాళ్ళూ చేతులూ ఆడలేదు. బొమ్మల్లానుంచుండిపోయారు. మనవాళ్ళు అదే సమయమంటూ వాళ్ళమీద ఘోరంగా పడ్డారు. చిందరవందర అయిపోవచ్చింది పాండవసేన.

ఇంతలో సంశప్తకుల్ని పావగొట్టి ఇటు తిరిగాడు అర్జునుడు. భయంకరమైన వానరపతాకంకాంతులు ఆకాశం ప్రతిఫలింపజేస్తూ,

ఉద్ధృతంగా రథం తోలుకువచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. అగ్నిదేవుడికి గాలి దేవుడు తోడయినట్టు భీముడికి అర్జునుడు తోడయాడు.

అర్జునుడు రావడంతోనే మనవాళ్ళు అడిలిపోయారు. పాండవులు వెంటదరిమారు. ద్రోణుణ్ణి మించిన దివ్యాస్త్రాలు వేశాడు అర్జునుడు. ఆచార్యుల ఆటకట్టించినట్టు చేసేసి, మనసేనమీద గాండీవం గురిపెట్టాడు. భీముడూ పక్కనించి తరుముకువచ్చాడు. అన్నదమ్ము లిద్దరూ కౌరవసేన రక్తనదుల్లో ముంచెత్తి వొదిలిపెట్టారు.

మనసైన్యాలు తట్టుకోలేకపోయాయి. "కర్ణా, కర్ణా, రక్షించు" అంటూ కర్ణుడివెనక్కి పారిపోవచ్చాయి.

కర్ణార్జునులయుద్ధం

"భయపడకండి" అంటూ పెద్దపులిలా అర్జునుడితో కలబడ్డాడు కర్ణుడు. కలబడీ కలబడడంతోనే ఆగ్నేయాస్త్రం ప్రయోగించాడు. వారుణాస్త్రంవేశాడు అర్జునుడు. చల్లారి వూరుకుంది ఆగ్నేయాస్త్రం. అలా ఆగ్నేయాస్త్రం ఆర్పేసి గట్టిగట్టిబాణాలు కొట్టాడు అర్జునుడు. ఇంతలో భీముడూ, సాత్యకీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ వచ్చి అర్జునుడితో కలిశారు. తలా మూడేసి బాణాలు కర్ణుడికి తగిలించారు. అర్జునుడి బాణాలు అడ్డుకుంటూనే వారి ముగ్గురి ధనుస్సులూ నవ్వుతూ విరగ్గొట్టేశాడు కర్ణుడు. ధనుస్సులు ముక్కలయిపోడంతోనే ముగ్గురూ మూడు కత్తులు విసిరారు. మూడుకత్తులూ ముక్కలుచేసేసి సింహనాదంచేశాడు కర్ణుడు.

తాచుపాముల్లాంటి ఏడు బాణాలు కర్ణుణ్ణి దుసెళ్ళిపోయినట్టు కొట్టాడు అర్జునుడు. మరో ఆరుబాణాలు వేసి శత్రుంజయుణ్ణి చంపేశాడు. ఒక వెడల్పాటిబాణం వేసి విపాటుడికంఠం నరికేశాడు.

కర్ణుడిరథం దాటి మనసేనలోకి చొచ్చుకు వచ్చేశాడు. అడ్డం వెళ్ళిన కర్ణుడి తమ్ముళ్ళని ముగ్గురినీ భూదేవికి బలిపెట్టేశాడు.

ఆ దేనమయంలో గదపట్టుకుని రథం దిగాడు భీముడు. కర్ణుడి బంధువుల్ని వాళ్ళనీ పదివేలమందిని బాదేసి పచ్చడిచేసేశాడు. తిరిగి రథంమీదికి వెళ్ళి మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు. కర్ణుణ్ణి అతడి గుర్రాల్ని తూంట్లుపడేట్టు బాణాలు గుప్పించాడు.

కత్తీ, డాలూ పట్టుకుని ధృష్టద్యుమ్నుడు రథం దిగాడు. చంద్రవర్మమీదా, బృహత్క్షత్రుడిమీదా కలబడ్డాడు. వాళ్ళ శిరస్సులు నరికేశాడు. తిరిగీ రథమెక్కి మరోవిల్లు పుచ్చుకున్నాడు. డబ్భయిమూడు బాణాలు కర్ణుడిమీద కుమ్మరించాడు. సాత్యకి మరోధనుస్సు తీశాడు. అరవైనాలుగుబాణాలు కర్ణుడిమీద రువ్వాడు. అతడి సారథిని కొట్టేశాడు. అతడి జెండా చీలికలుచేసేశాడు. తలమునకలయింది కర్ణుడికి.

దుర్యోధనుడూ, ద్రోణుడూ, జయద్రథుడూ పరుగెత్తుకు వెళ్ళారు. శత్రుసముద్రంలో మునిగిపోకండా కర్ణుణ్ణి ఉద్ధరించారు.

నాయకుల్ని వొదిలేసి ఉభయసేనలూ దారుణమైన యుద్ధం చేశాయి. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, కాలిబంట్లూ ఎంతో అంతమంది తెక్కాజమాలేకండా కూలిపోయారు. రక్తం కాలవలయి పారింది. అందులో కళేబరాలు కొట్టుకుపోయాయి. పేగులు పోగులు పడ్డాయి, వాటిలో పొదిగినట్టు మాంసంముక్కలు కుప్పలుపడ్డాయి. ఏనుగుల కళేబరాలూ, గుర్రాల శవాలూ దొంతులు దొంతులు పడ్డాయి. వాటికింద మానవదేహాలు పచ్చడిపచ్చడి అయిపోయాయి. తలకాయలు గుట్టలు గుట్టలయాయి. తెగిన కాళ్ళూ, చేతులూ వాటికింద మిలమిలలాడుతూ మెదిలాయి. ఘోరమైన ఆరణరంగం యావత్తూ రౌద్ర, భీభత్సాల నాటకరంగంలా అవుపించింది.

సూర్యుడు పడమటికొండ శిఖరం వెనక్కి వెళ్ళిపోయాడు. సాయంకాలం ఎరుపు పడి మరింత ఎరుపెక్కిన రక్తంమడుగుల్లో భూతాలూ భేతాళాలూ పరవళ్లుతొక్కాయి. వరల్లు వచ్చి శవాలు కొరకడం మొదలెట్టాయి. గెద్దలూ, రాబందులూ మాంసం పీక్కు తింటూ కోలాహలంచేశాయి. ఆభీభత్సంచూసినీ, రాత్రికావచ్చినా అవాళ యుద్ధం చాలించాలనుకోలేదు పాండవసేనలు.

అర్జునుడిదాడి మనవాళ్ళకి తలమునకలయింది. పరిస్థితి గమనించాడు మనసేనాని ద్రోణుడు. "సైన్యాలు మళ్ళించండి" అంటూ నాయకుల్ని హెచ్చరించాడు. మనసేనలు మళ్ళడంతోనే పాండవులూ యుద్ధం ఆపేశారు.

ఉభయసేనలూ తమతమ శిబిరాలికి మళ్ళాయి. ద్రోణుడి ప్రతిజ్ఞ భంగంకావడమూ, అర్జునుడి ప్రతాపం అద్భుతంగా వుండడమూ, అర్జునుడంటే శ్రీకృష్ణుడు ప్రాణంపెట్టడమూ — ఇదంతా చెప్పుకుంటూ చిన్నపోయిన మొహాలతో వచ్చేశారు మనవాళ్ళు.

పదమూడో రోజు

మర్నాడు తెల్లవారింది. అందరూ యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు. నీకొడుకు దుర్యోధనుడి మొహంలో మాత్రం చిక్కితే నెత్తురు లేదు.

"కపటంతో లాలించి వెర్రివాణ్ణి చేస్తున్నావు నన్ను" మన యోధులందరూ వింటూవుండగా ద్రోణుడితో అన్నాడతడు — "నిన్న ఎన్నోసార్లు నీకుచిక్కాడు ధర్మరాజు. తలుచుకుంటే ఇట్టే పట్టెయ్యగలవు నువ్వు. చంపెయ్యాలన్నా చంపెయ్యగలవు. కాని ఉపేక్షించావు. ఊరుకోవాలనే వూరుకున్నావు. అంత డాబుచేసి వరమిచ్చావు. నాకంట్లో కారంచల్లుతున్నావు. దీనివల్ల నువ్వు నొల్లు

కున్న దేమిటో అర్థంకాదు నాకు! నమ్ముకున్న వాళ్ళని బుద్ధిమంతుడు ఎవడన్నా ఇలాచేస్తాడో !" అన్నాడు.

ఎంతకటువుగా వుండాలో అంత కటువుగానేవున్నాయిరారాజు మాటలు. అయినా కంటసపడలేదు ద్రోణుడు. "నవ్వుతాలకన్నా నామాట అబద్ధం కాదని నమ్ము" మెల్లిగా అంటుకున్నాడతడు — "అర్జునుడి పరాక్రమం నీకు తెలుసు కదా! అతడికి సాక్షాత్తూ శ్రీకృష్ణుడు సహాయమాయె! ధర్మరాజుమీద ఈగవాలితే తమ మీద ఏనుగుపడ్డట్టు చూస్తారు వాళ్ళు. అంతా తెలిసి తెలిసీ నన్ను అనడం ఏం న్యాయం? ఇంతెందుకూ, ఇవాళ ఎవళ్ళని ఏంచేస్తానో చూడు! అయితే అర్జునుడుమాత్రం అడ్డురాకండా చూడు. అతణ్ణి దూరంగా లాక్కుపోగల యోధుల్ని ఎవరినయినా నియోగించు" అన్నాడు.

"మేంతప్ప మరెవళ్ళూ అర్జునుణ్ణి నిభాయించలేరు" అన్నారు సంశప్తకులు- "మేమే అతణ్ణి దూరం తీసుకుపోతాం. యుద్ధంలో మూడుచెరువులనీళ్ళూ తాగిస్తాం" అంటూ బయలుదేరారు. వెళ్లి అర్జునుణ్ణి కవ్వించి పిలిచారు. సంశప్తకులికీ అర్జునుడికీ ఘోరమైన యుద్ధం జరిగిపోయింది.

అర్జునుడు అలా వెళ్ళగానే ద్రోణాచార్యులు పద్మవ్యూహం పన్నాడు. ధర్మరాజుమాటమీద అభిమన్యుడు పద్మవ్యూహంలో చొరబడ్డాడు. బృహద్బలుడూ, మొదలైన రాజుల్నీ, లక్షణుడూ మొదలైన రాజకుమాళ్ళనీ ఎంతోమందిని అతడు హతమార్చాడు. తుదకి అనేకమంది మహాయోధులమధ్య చిక్కుపడిపోయాడు. బహ్మాండమైన పరాక్రమం ప్రదర్శించి తుదకి ప్రాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. సంతోషిస్తూ మనవాళ్ళూ, దుఃఖపడుతూ పాండవులూ శిబిరాలు చేరుకున్నారు.

ద్రోణ పర్వం

రెండో ఆశ్వాసం

"సంజయా, హృదయం తరుక్కుపోతూవుంది." దుంఖపడుతూ అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు - "నామనవల్లోకల్లా ఉత్తముడు అభిమన్యుడు. పురుషుల్లో సింహంవంటివాడు, గుణవంతుడు. కఠినాత్ములు పదిమందీ మీదపడి ఎంతకష్టపెట్టారో! పాపం, పువ్వులాంటి సుకుమారుడు. ఎంత బాధపడిపోయాడో! చెప్పు, సంజయా, చెప్పు. వివరంగా జరిగిందంతా చెప్పు" అన్నాడు.

పద్మవ్యూహం

"ద్రోణాచార్యులు పద్మవ్యూహం పన్నాడు" సంజయుడు అందుకున్నాడు – "అభేద్యమైన వ్యూహ మది. చక్రాకారంగా వుండడంచేత చక్రవ్యూహమనీ అంటారు దాన్ని. దేశదేశాలరాజులు దానికి దళాలు. సమవయస్కులు పదివేలమంది రాజకుమార్ళు కేసరాలు. కర్ణుడూ, దుశ్శాసనుడూ మొదలైనయోధులతోనూ, ఎంతో అంత సేనతోనూ, నాగుపాముజెండాతో మధ్య దుర్యోధనమహారాజు కర్ణిక. వ్యూహంముందు తెల్లగొడుగుతో స్వయంగా నుంచున్నాడు సేనాని ద్రోణుడు. ద్వారం దగ్గిర సైంధవుడు జయద్రథుడు పెట్టనికోట లాగ నుంచున్నాడు. అతడికి దన్ను అటూ ఇటూ శల్యుడూ, అశ్వత్థామా, భూరిశ్రవుడూ మొదలైన మేరికల్లాంటివాళ్ళు నిలబడ్డారు. అవసరమైన కీలకస్థానాల్లో కృపాచార్యులూ, శకునీ, కృతవర్మా,

శలుడూ, నీకొడుకులూ, మనవలూ మొదలైనవాళ్ళు బందోబస్తుగా సర్దుకున్నారు.

అందరూ ఎర్రటి పూలదండలే వేసుకున్నారు. ఎర్రటిగంధాలే పూసుకున్నారు. ఎర్రటి ఆభరణాలే పెట్టుకున్నారు. ఎర్రటి వస్త్రాలే కట్టుకున్నారు. అద్భుతంగావుంది పద్మవ్యూహం.

భీముణ్ణి ముందు పెట్టుకుని అటు పాండవబలగమూ తర్లివచ్చింది. సాత్యకీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, కుంతిభోజుడూ, చేకితానుడూ, క్షత్రధర్ముడూ, క్షత్రవర్ముడూ, ధృష్టకేతువూ, నకులసహదేవులూ, ఉత్తమౌజుడూ, శిఖండీ, యుధామన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ, విరాటరాజూ, ద్రుపదమహారాజూ, ద్రౌపదికుమారులూ, కేకయులూ, సృంజయులూ మంచి ఉద్రేకంతో వచ్చి ద్రోణాచార్యుణ్ణి ఎదిరించారు.

వాళ్ళని చూచి పకాపకా నవ్వాడు ద్రోణుడు. ఉగ్రమైన బాణాలు కురిపించాడు. తన ప్రతాపమంతా చూపించాడు. ఆ మహావీరుడిముందు వాళ్లు వొక్కళ్ళూ నిలవలేకపోయారు. అంత పాండవసైన్యమూ వెనక్కి తగ్గేసింది. సహించలేకపోయాడు ధర్మరాజు. భయంతోనూ, ఆశ్చర్యంతోనూ తెల్లపోయాడతడు. అతడి కరచరణాలాడలేదు.

అభిమన్యుడు

పద్మవ్యూహం భేదించుకు వెళ్ళడానికి ధర్మరాజుసైన్యంలో అర్జునుడూ, తప్పిస్తే అభిమన్యుడూ - ఈ ఇద్దరే సమర్థులు. అర్జునుడు సంశప్తకులతో యుద్ధంచేస్తూ దూరంగా వున్నాడు. ఇప్పుడు అభిమన్యుడు వొక్కడే ఆధారం. ఉత్సాహంతోనూ, శౌర్యంతోనూ, తేరిచూడ్డానికి వీల్లేకండా అతడే అవుపిస్తున్నాడు. అతడికి తప్ప

ఆ మహావ్యూహం మరొకడికి సాధ్యం కాదు. అదే ఆలోచించాడు ధర్మరాజు.

"బాబూ నువ్వే ఇప్పుడు పూనుకోవాలోయి" - అభిమన్యుడితో అన్నాడతడు - "పద్మవ్యూహం భేదించడం మాకు ఎవ్వరికీ చేతకాదు. మీనాన్నా, ప్రద్యుమ్నుడూ, నువ్వూ - మీ ముగ్గురికే ఇది తెలుసు. ఇప్పుడు వీగిపోయి వూరుకున్నామా మీనాన్న వచ్చి మనల్ని కమ్మలుకట్టి వొదిలిపెడతాడు. అలా కాకండా, పరాక్రమం చూపెట్టి పద్మవ్యూహం భేదించాలి నువ్వు" అన్నాడు.

"తప్పకండా" - కలకల్లాడుతూవున్న మొహంతో అన్నాడు అభిమన్యుడు- "పద్మవ్యూహం భేదించుకు పోతాను నేను. అయితే దీన్ని భేదించుకుని లోపలికి వెళ్ళడంమాత్రమే చెప్పాడు నాన్న. చించి చెండాడుకుంటూ వెళ్ళిపోతాను. అంతే. లోపల వాళ్ళంతా చుట్టుముట్టారో, తిరిగీ తప్పించుకు బైటపడలేను. అదిమాత్రం ఇంకా చెప్పలేదు నాన్న. అయినా వచ్చినచింత ఏమీలేదు. ఎలా చొచ్చుకు వెళ్ళిపోతానో మీరే చూద్దురుకాని" అన్నాడు.

"దారిచేసుకుని నువ్వు పోయావంటే చాలు. మేం యావన్మందిమీ చొరబడతాం" అన్నాడు ధర్మరాజు.

"నువ్వు రవంత దారిచేస్తే చాలు" అన్నాడు భీముడు - "ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ద్రుపదుడూ, సాత్యకీ, మీ తాతయ్య విరాటరాజూ, నేనూ చించి చిందరవందరచేసేస్తాం పద్మవ్యూహం" అన్నాడు.

"మీమాటకి తిరుగుంటుందా బాబయ్యగారూ" అన్నాడు అభిమన్యుడు - "పెదనాన్న ఇంత ఇదిగా చెప్పారు. ఇంతకంటే నాకు కావలిసింది ఏముంది! నాన్నా, అమ్మా ఇంతవాణ్ణి చేశారు నన్ను. ఇది వూరికే పోనిస్తానా, ఇదిగో, 'వొక కుర్రాడు పశువులు రొప్పి

నట్టు కౌరవయోధుల్ని వెంటకరిమాడు' అని జనం చెప్పుకోవాలి. ద్రోణాచార్యులు 'సెబాసంటే సెబాసు' అని మెచ్చుకోవాలి. మా మావయ్యా, మా నాన్నా బ్రహ్మానంద మనుభవించాలి. అదిగో అలాగ పద్మవ్యూహం చించి చీలికలుచేసి పారేస్తాను చూడండి. దుర్యోధనుడికి ఇవాళ ప్రళయం పుట్టిస్తాను" అన్నాడు.

"నీధైర్యమూ, శౌర్యమూ, కీర్తీ అసమానంగా వర్ధిల్లాలోయి బాబూ" - ఆనందిస్తూ ఆశీర్వదించాడు ధర్మరాజు.

సారథీ, ద్రోణుడిమీదికి రథం పోనీ" తన సారథి సుమిత్రుణ్ణి ఆదేశించాడు అభిమన్యుడు.

"ఆలోచించు" తటపటాయిస్తూ అన్నాడు సుమిత్రుడు — "నువ్వేమో యువకుడివి. ద్రోణుడూ మొదలైన సేనానాయకులు ఉద్దండులు; అనేకులు, కుటిల్కూకలు తేరినవాళ్ళు. యుద్ధమంటే ఇదే శ్రీకారం నీకు. వాళ్లు నీచేత కూలిపోతా రనుకోకు" అన్నాడు.

"దేవతలందరితోనూ కలిసి దేవేంద్రుడే రానీ, పీగ్గొట్టి విడిచి పెడతాను" నవ్వుతూ అన్నాడు అభిమన్యుడు — "లేదా, ప్రమథ గణాలతో పరమశివుడేరానీ - ఇంతెందుకూ మా అయ్య అర్జునుడూ, మామయ్య శ్రీకృష్ణుడూ రానీ - పీగిపోడమన్నమాట మనకి వుండ దనుకో. తెలిసిందా, ద్రోణుణ్ణీ గీణుణ్ణీ నేను లక్ష్య పెడతానా? అడ్డు చెప్పకు. పోదాం పద" అన్నాడు. బదులుచెప్పకండా అతణ్ణి తొందరచేసేశాడు. ధనుస్సు రౌద్రం మోగించాడు.

అనుమానిస్తూనే పగ్గాలు సడిలించాడు సుమిత్రుడు. క్షణంలో పద్మవ్యూహంముందు వచ్చి నిలిచింది అభిమన్యుడి రథం. దాని వెనక అపారమైన పాండవబలం యీవత్తూ పరిగెత్తుకు వచ్చింది. పద్మ వ్యూహం ముఖద్వారంలో కొండల్లా నుంచునివున్నారు ద్రోణుడూ

మొదలైన మనవాళ్ళు. ఒకళ్ళనిమించి ఒకళ్ళు ముందుకి వెళ్ళారు. పాండవబలాన్ని భయంకరంగా ఎదిరించారు. దొమ్మీగా ఆరంభమయింది యుద్ధం.

మెరుపు మెరిసినట్టు మెరిసింది అభిమన్యుడి రథం. కర్ణికార పతాకం జిగేలుమంటే జిగేలుమంది. ద్రోణుణ్ణి బాణాలతో ఉక్కిరి బిక్కిరి చేసేసింది రౌద్రం. అంతే. పద్మవ్యూహం ఛేదించేశాడు అభిమన్యుడు. లోపల చొరబడిపోయాడు.

పద్మవ్యూహంలో దూసుకుపోయాడు అభిమన్యుడు. రౌద్రరసంతో ఉప్పొంగిపోయాడతడు. మహాసముద్రంలో తిరుగుతున్న మందరపర్వతంలాగ, మహారణ్యంలో దావాగ్నిలాగ, కాలం తీరిన మానవకోటిని మారణహోమం చేసేస్తున్న ప్రళయశివుడిలాగ చెలరేగిపోయాడు. వ్యూహం వ్యూహం యావత్తూ కలగుండుపెట్టేసి, పొడి పొడి చేసేసి, రూపుమాపేసి రణవిహారం చేశాడు. అతడు రువ్విన రకరకాల బాణాలూ, మహాస్త్రాలూ ఎదటి శత్రువుల ఆయుధాలికి తగిలి మంటలుమండాయి. ఏనుగుల్ని దూసుకుపోయాయి. రథాలు నరికేశాయి. గుర్రాలు కూల్చేశాయి. కూరలు తరిగినట్టు కాల్బలాలు తరిగేశాయి. ధనుస్సులు ముక్కలు చేశాయి. జెండాలు తెగేశాయి. గొడుగులు పొడిచేశాయి. రథాలగుర్రాలు నరికేశాయి. యోధుల కవచాలు పగలగొట్టాయి. సారథుల్ని చంపేశాయి. రథికుల భూషణాలు దుళ్ళగొట్టాయి. కత్తులు విరిచేశాయి. కళేబరాలు కుప్పలు పెట్టాయి. బాణాలు ముక్కలుచేశాయి. సైనికుల చేతులూ కాళ్ళూ తెగేశాయి. గదలూ, ముద్గరాలూ, ప్రాసలూ తుడిచేశాయి. తలకాయలు ఎగరగొట్టేశాయి. అంకుశాలు మళ్ళగొట్టాయి. కండలు చెక్కేశాయి. రక్తాలు వరదలుకట్టించాయి. ఎముకలు విరిచేశాయి.

దాంతో కలతపడిపోయి, సంకటపడిపోయి, సంక్షోభపడిపోయి, వారిగిపోయి, భయపడిపోయి, కకావికలయిపోయి నానా ఇదీ అయిపోయింది పద్మవ్యూహం

దుర్యోధనుడికి తేళ్ళూ జెర్రులూ పాకాయి. ఆకలితో వున్న సింహందగ్గిరికి బుద్ధిలేని ఏనుగు వెళ్ళినట్టు అభిమన్యుడిదగ్గిరికి అడ్డుకుందికి పరిగెత్తాడతడు.

"అభిమన్యుడిచేతిలో పడిపోయాడు దుర్యోధనుడు" — తన యోధులికి చెయ్యివిసిరి కేకలువేశాడు ద్రోణుడు - "పరిగెత్తండి. బాణాలు వెయ్యండి. అడ్డుపడండి. ఉరకండి. మీశూరత్వమంతా చూపెట్టండి" అంటూ పురికొలుపుతూ తనరథం అటుతిప్పాడు.

కృపుడూ, కృతవర్మా, అశ్వత్థామా, శలుడూ, శల్యుడూ, శకునీ, కర్ణుడూ, సౌమదత్తీ, పౌరవుడూ, వృషసేనుడూ మొదలైన మహావీరులు వొక్క మొగిని పరిగెత్తారు. దుర్యోధనుడు అభిమన్యుడి వాతపడకండా అడ్డుకున్నారు. అలా వాళ్ళు అడ్డుపడకపోతే రారాజు పని ఏమయేదో ఊహించలేం. దుర్యోధనుడు చెయ్యిజారిపోడంతోనే భీషణంగా హుంకరించాడు అభిమన్యుడు. నోటిలోని కండ లాక్కుపోతే పెద్దపులి ఎలా గర్జిస్తుంది, అదిగో అలా గర్జించాడతడు. ఒక్కసారి నలిరేగిపోయాడు. మనవాళ్ళని అంతమందినీ అడలగొట్టేశాడు. అతడి బాణాలముందు వొక్కడూ నిలవలేకపోయాడు. అంతమందీ పులిముందు లేళ్ళలా చెల్లాచెదరయిపోయారు. సింహనాదం చేశాడు అభిమన్యుడు.

అభిమన్యుణ్ణి అడ్డుకోడం మనవాళ్ళ తరంకాదని గ్రహించేశాడు ద్రోణాచార్యులు. దాంతో తానే స్వయంగా బయలుదేరాడు. అతడు వెళ్ళడం చూసి అంతవరకూ వెనక్కి తగ్గిన అశ్వత్థామా మొదలైన

యావన్మందీ అతడివెంట ఎగబడ్డారు. అభిమన్యుడిమీద బాణవర్షం కురిపించారు. మహారాజా, నీకు అబద్ధం, నాకు నిజం - అంతమంది బాణాలూ అద్భుతంగా ఇట్టే ఖండిస్తూ వచ్చాడు అభిమన్యుడు. ఇటు బాణాలు ఖండిస్తూనే వున్నాడు, అటు అందరినీ తూంట్లుపడేట్టు కొడుతూనే వున్నాడు. అతణ్ణి ఆక్రమించినవాళ్ళలో వొక్కడూ అతడి బాణాలు మూసుకుపోనివాడు లేడు. అయినా మనవాళ్ళు అతణ్ణి ముట్టడించడం మానలేదు.

అదే సమయమని తనసేనకి చెయ్యివిసిరాడు నీకొడుకు దుర్యోధనుడు. ఉప్పొంగిన పెద్ద సముద్రంలా విరుచుకుపడింది మనసేన. దానికి తగిన మూనాపొడ్డులా అవుపించాడు అభిమన్యుడు.

కౌరవసేన అభిమన్యుణ్ణి ఘిరాయించింది. దుర్యోధనుడూ, కృపుడూ, భూరిశ్రవుడూ, అతడిమీద మూడేసిబాణాలు కొట్టారు. ద్రోణుడు పదిహేను కొట్టాడు. వివింశతి ఇరవై కొట్టాడు. అశ్వత్థామ అయిదూ, బృహద్బలుడు ఎనిమిదీ, శల్యుడు ఆరూ, కృతవర్మ ఏడూ, శకుని రెండూ, దుశ్శాసనుడు పన్నెండూ, దుస్సహుడు తొమ్మిదీ కొట్టారు. ఈఅందరినీ తలా అయిదేసి బాణాలతో కొట్టాడు అభిమన్యుడు.

ఇంతలో అశ్మకుడు దురుసుగా అభిమన్యుడిమీదికి తోసుకు వెళ్ళాడు. అతడి జెండా చించేసి, గుర్రాలు కూల్చేసి, సారథిని చంపేసి కట్టకడపట అతడి తలకాయ నరికేశాడు అభిమన్యుడు.

అంతమందీ వొక్కసారి

అశ్మకుడు హతవైపోడంతోనే మన మహారథులందరూ తమ తమ సైన్యాలు పారిపోకండా మళ్ళించారు. ద్రోణుడూ మొదలైన యోధులూ, నీకుమాళ్ళు కొందరూ - యావన్మందీ వొక్కసారి అభి

మన్యుడిమీద విరుచుకు పడ్డారు. ఎన్నో అన్ని అస్త్రాలూ, ఎన్నో అన్ని శస్త్రాలూ ఒక్క మొగిని అతడిమీద కుమ్మరించారు.

భరించలేని కోపంతో పేట్రేగిపోయాడు అభిమన్యుడు. అంత మంది శరీరాలూ రక్తకళ్ళులుచేసి వొదిలిపెట్టాడు. ఆవ్యూహంని వచ్చి కర్ణుడిమీద పడ్డాడతడు. అతడి కవచం చీల్చుకుని, వొళ్ళు దూసెళ్ళి పోయినట్టు క్రూరమైన ఉక్కుబాణ మొకటి కొట్టాడు. దెబ్బతో మూర్ఛపోయాడు కర్ణుడు. అలాంటి ఉక్కుబాణాలే సీకొడుకులమీదా ప్రయోగించాడు అభిమన్యుడు. వాళ్ళందరినీ వెనక్కి పరిగెత్తినట్టు చేశాడు. మిడతల్లాగ మీదికి వెళ్ళుతూన్న రాజులందరినీ అగ్ని హోత్రుడిలాగ మాడ్చి మాడ్చి వొదిలిపెట్టాడు.

అలా చెలరేగిపోతూవున్న అభిమన్యుణ్ణి అడ్డుకోబోయాడు శల్యుడు. పిడుగుల్లాటి బాణాలు రువ్వాడు అభిమన్యుడు. మూర్ఛపోయి రథంమీద వొరిగిపోయాడు శల్యుడు. పట్టపగ్గాలు లేనట్టు మరింత విజృంభించాడు అభిమన్యుడు. పద్మవ్యూహమంతా జర్జరిల్లిపోయినట్టు సింహనాదంచేశాడు. అరిచేతిలో ప్రాణాలుపెట్టుకుని పక్కపక్కలికి తప్పుకున్నాయి మనసైన్యాలు. ద్రోణుడు కేకలువేస్తూనే వున్నాడు. హెచ్చరిస్తూనే వున్నాడు. లాభంలేకపోయింది.

అన్నగారి అవస్థ చూసి సహించలేకపోయాడు శల్యుడి తమ్ముడు. ఉద్రేకంతో అభిమన్యుడిమీదికి దూసుకువెళ్ళాడు. తీవ్రమైనబాణాలు పది అభిమన్యుడిమీద నాటించాడు. అరికాలిమంట నెత్తికెక్కినట్టయింది అభిమన్యుడికి. అతడి గుర్రాలు కూల్చేసి, సారథిని చంపేశాడు. జెండా పడగొట్టేశాడు. ధనుర్బాణాలతో రెండుచేతులూ నరికేశాడు. రథం ముక్కలుచేసేశాడు. చివర వొక పిడల్లాటి బాణం వేసి అతడి శిరస్సు నరికి కింద పడేశాడు. ఇదంతా వొక లిప్తలో

జరిగిపోయింది. చుట్టూవున్న రాజులూ, రాజకుమారులూ నిలువునా నీరువిడిచిపోయారు.

ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, బృహద్బలుడూ, కర్ణుడూ మొదలైన మహాయోధులు వాళ్ళవాళ్ళ వేరువేరుగా పిలుచుకున్నారు. తమతమ సైన్యాలు పురికొల్పుకున్నారు. అంతమందీ వొక్కసారి అభిమన్యుణ్ణి ఆక్రమించారు. ఓ, రథచక్రాలు, ఏనుగుల గంటలూ, గుర్రాల గజ్జలూ, వీరుల సింహనాదాలూ – ఆకాశం బద్దలయిపోయినట్టయింది. రౌద్రం మూర్తీభవించినట్టయింది.

అభిమన్యుడు అట్టహాసంచేశాడు. లాఘవమూ, లక్ష్యశుద్ధీ చిత్రత్వమూ, దృఢత్వమూ - అన్నిటిలోనూ అచ్చంగా అర్జునుడిలాగ, కృష్ణుడిలాగ అద్భుతంగా యుద్ధంచేశాడతడు. చక్రంలా వంగివున్న ధనుస్సుతో కిరణాలవంటి బాణాలు వెదజిమ్ముతూ, గుడికట్టి కిరణాలతో తేరిచూడడానికి వీల్లేని సూర్యుడిలా అవుపించాడు. అల్లెతాడు మోగిస్తూ భీషణంగా ఉక్కుబాణాలు విరజిమ్ముతూ, సింహనాదం చేస్తూ ఉరుములు వురుముతూ పిడుగులు కురుస్తూన్న ప్రళయ మేఘంలా విజృంభించాడు. * భల్లమూ, అంజలికమూ, క్షురప్రమూ, కూర్మనఖరమూ మొదలైన దారుణమైన బాణాలు పుంఖానుపుంఖంగా ప్రయోగించాడు. యావన్మందినీ జజ్జరిల్ల గొట్టేశాడు. కౌరవసేన కకావికలయిపోడ మారంభించింది. అంతద్రోణాచార్యులూ నిలవరించలేకపోయాడు. నిశ్చేష్టపోయి నిలబడిపోయాడు.

---

* భల్లం : వెడల్పాటి మొనబాణం. అంజలికం : నెలవంకవంటి మొన బాణం. క్షురప్రం గుర్రంనాడావంటి మొనబాణం. కూర్మనఖరం : తాబేలు గోరువంటి మొనబాణం.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంతోషమూ - దుఃఖమూ - అబ్బా, కుదిపేస్తున్నాయి నన్ను. సంజయా, ఆఁ, చెప్పూ, చెప్పూ తరవాత ఏం జరిగిందట ?

సంజయుడు : పారిపోతూన్న మనసేననీ పోనివ్వలేదు అభిమన్యుడు. చుట్టూ తిప్పితిప్పి హతమార్చడం లంకించుకున్నాడు. కొరివి తిప్పినట్టు వెంటతరిమాడు. ఎదురైనవాళ్ళనల్లా పీనుగుపెంటలు చేశాడు.

అలా అద్భుతమైన పరాక్రమం ప్రదర్శిస్తూన్న అభిమన్యుణ్ణి చూసి అపరిమితానందం కలిగింది ద్రోణాచార్యులికి.

"నేను నమ్ముకున్న మన యోధుల్లో వొక్కడూ ఇతడిముందు దిగదుడుపుకన్నా పనికిరాలేదు" - దుర్యోధనుడికి అభిమానం కలగా లన్న అభిప్రాయంతో కృపాచార్యులతో అన్నాడతడు - "నిజంగా అభిమన్యుడంత యోధుడు లేడు. తమ్ములూ, అన్నలూ, స్నేహితులూ, తండ్రులూ, మామలూ, సేవకులూ - యావన్మందీ సంతోషించేట్టు ఎలా యుద్ధంచేస్తున్నాడో చూడూ! మన గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ వొక్కడే సర్వాదుంబాలా చేసేస్తున్నాడు" అన్నాడు.

చిక్కితే నెత్తురుచుక్కలేని మొహంతో చిన్నబుచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. "విన్నారా మనగురువుగారి మాటలు!" నవ్వుకాని నవ్వుతో శల్యుడూ మొదలైన యోధులతో అన్నాడతడు - "విల్లుపట్టిన ప్రతివాడికీ గురువు ఈయన. ముక్కుపచ్చలారని నిన్నటి కుర్రాడు అభిమన్యుడు. చిన్నతనమే ఇంకా వొదలలేదు. మంచీ చెడ్డా ఎరగడు. అలాంటివాణ్ణి కొట్టెయ్యడం మానేసి పైగా పొగుడుతున్నాడు! ఎంతచేస్తే ఏంలాభం! అర్జునుడిమీద వలపక్షంపోనిచ్చుకున్నాడు కాడు."

"ఈయన పూరుకోబట్టే అభిమన్యుడు ఇలా మిడిసిపడు తున్నాడు. అంతా తనప్రతాపమే అనుకుంటున్నాడు. తను ఏపాటి వాడో తనకే తెలియకుండావుంది. రండి. అందరూ ఒక్కసారి మీాద పడండి. దృఢమైన అస్త్రాలువేసి వీడి తుదచూాసెయ్యండి" అన్నాడు.

రాజు మాటప్రకారం మనవాళ్ళు యావన్మందీ ఒక్కసారి ఉరకబోయారు.

దుశ్శాసనుడి దురుసు

"మీారు ఆగండి" దురుసుగా ముందుకివెళ్ళి అన్నాడు దుశ్శా సనుడు - "నేను ఒక్కణ్ణి చాలు వీడి బతుక్కి. సూర్యుణ్ణిమింగేసిన రాహువులాగ నిమిషంలో వీణ్ణి పూడ్చేస్తాను. వీడు చచ్చాడని వింటే చాలు కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ దుఃఖంతో కుమిలిపోయి, చచ్చిపూరు కుంటారు. వాళ్లు ఇద్దరూ చస్తే కథే ఆగిపోతుంది. మనపగ తీరి పోతుంది. మీారు చూాస్తూవుండండి, నాపరాక్రమం ఎలాచూపిస్తానో" అంటూ పెద్ద రంకెవేశాడు. బాణాలు విరజిమ్ముతూ అభిమన్యుడి మీాదికి పరిగెత్తాడు.

దగ్గిరికి చేరాడో లేదో దుశ్శాసనుడు, అరవై ఒక్కబాణాలు గబగబా అతడివొంటిమీాద నాటించాడు అభిమన్యుడు. కోపంతో కళ్ళెర్రచేసి జడివానలా బాణాలు కురిపిస్తూ కలబడ్డాడు దుశ్శాసనుడు. వాళ్ళిద్దరి కరలాఘవమూా, శరలాఘవమూా, ఒకరిమీాద ఒకరు చిత్రచిత్ర గతుల్తో రథాలు పురికించడమూా - మహారాజా, చూాసిన వాళ్ళంతా సెబాసంటే సెబాసు అన్నారు.

పెదవులు బిగించి బాణాలు వొదిలాడు అభిమన్యుడు. దుశ్శా సనుడి విల్లు ముక్కలు చేసేశాడు. "పారిపోకండా ఒక్కక్షణం

నిలబడు" – శరీరం చెక్కుకు పోయినట్టు కొడుతూ అన్నాడతడు – "అవాళ మహాత్ముణ్ణి ధర్మరాజుని అంతేసిమాటలని నొప్పించావు. దానిఫలం ఇప్పుడే రుచిచూద్దువు కాని. నీచుడివి. క్రూరుడివి. నీతి మాలినవాడివి. మదాంధుడివి. నిన్ను చంపేస్తాను. నన్ను పెంచిన మా అయ్యల రుణం తీర్చుకుంటాను" అన్నాడు. అంటూనే దుశ్శాసనుడి రొంకుల్లో ఒక బాణం తగిలించాడు. గుండెలమీద గబగబా ఎన్నో అన్ని బాణాలు నాటించాడు. దాంతో ఎన్నాళ్ళయో చచ్చిన వాడిలా రథంమీద తెలివిలేకండా పడిపోయాడు దుశ్శాసనుడు. అతడు మోర్ఛపోడంతోనే రథంపట్టుకుని పారిపోయాడు అతడి సారథి.

అంతకిముందే అభిమన్యుడు వెళ్ళినదారిని సైన్యాలతో పద్మవ్యూహం చొరబడబోతున్నారు పాండవులు. అడుగడుక్కీ అడ్డుపడుతూన్న కౌరవసేనలతో పోరాడుతున్నారు. తలెత్తి అభిమన్యుణ్ణి చూస్తున్నారు. అతడు శత్రువుల్ని నుచుమాడుతుంటే సంతోషిస్తున్నారు. దుశ్శాసనుడు పీగిపోడం చూసి ఉప్పొంగిపోయారు. ఆకాశం బద్దలైనట్టు కేకలు వేశారు. అభిమన్యుణ్ణి అనేక విధాల అభినందించారు. మనసేనని తరుముకు వచ్చారు.

కర్ణుడి పలాయనం

"అయ్యో, అభిమన్యుడిచేత తమ్ముడు చావుదెబ్బలు తినేశాడు, చూశావా" – నొచ్చుకుంటూ కర్ణుడితో అన్నాడు దుర్యోధనుడు. రాజు నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది, తనసైన్యమంతటితోనూ అభిమన్యుడిమీదికి వెళ్ళాడు కర్ణుడు. తన ఎదటికి వెళ్ళిన సేన క్షణంలో హారీ అనిపించేశాడు అభిమన్యుడు. కర్ణుడి ఒంటినిండా నాటుకుపోయినట్టు డబ్బయిబాణాలు కొట్టాడు. రక్తంతో స్నానంచేసేశాడు కర్ణుడు. కోపంతో ఎర్రవారిపోయింది అతడి మొహం. అభిమన్యుడిమీద

దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించాడతడు. అంతటి కర్ణుణ్ణే గడ్డిపోచలా చూశాడు అభిమన్యుడు. అతణ్ణి మించినట్టు అద్భుతంగా పోరాడాడతడు. అలిసిపోయాడు కర్ణుడు.

కర్ణుడు అలిసిపోయాడని అతడి తమ్ముడు కనిపెట్టేశాడు. చప్పునవచ్చి అభిమన్యుడితో కలబడ్డాడు. అభిమన్యుడి గుర్రాల మీదా, అతడి సారథిమీదా, అతడిమీదా పడాపడా బాణాలు కురిపించాడు. అభిమన్యుడి పద్మంలాంటి మొహంలో ఎర్రనవ్వు కలకల లాడింది. ధనుస్సుని బాణంతోడిగా డతడు. అల్లెతాడు చెవులదాకా లాగుతూవుంటే ఎంత భయంకరంగా వున్నాడో అంత అందంగానూ అవుపించాడు. రివ్వుమంది బాణం. కర్ణుడితమ్ముడి కంఠం తెగిపోయింది. తలకాయ కిందపడిపోయింది.

తమ్ముడిచావు చూశాడు కర్ణుడు. తన వొళ్ళు జలదరించింది. ఉత్తరక్షణంలో పలాయనం చిత్తగించాడతడు.

మిగిలిన మహాసైన్యంమీద వురికాడు అభిమన్యుడు. మహా సముద్రంలో మందరపర్వతంలాగ మథించడం ప్రారంభించాడు. అలా మనసైన్యం చెండాడుతూ కర్ణుడిరథం వెళ్ళినదిక్కే వెళ్ళాడతడు. అభిమన్యుడు రావడంచూసి వున్నధైర్యం కూడా వూడిపోయింది కర్ణుడికి. తిరిగి చూడకండా పరుగుచ్చుకున్నాడతడు. అతణ్ణి చూసి తక్కిన కౌరవయోధులుకూడా పరుగు ప్రారంభించారు. సైన్యాలతో వాళ్లు అలా పారిపోతూవుంటే భూమి గజగజలాడింది.

అదంతా చూశాడు మనసేనాని ద్రోణుడు.

"నిలబడూ, నిలబడూ, కర్ణా! కృపాచార్యులూ, ఇంత భయమేమిటి? ఆగూ! ఆగూ! శకునీ, బాహ్లికా, ఆగండి! దుర్యోధనా! నువ్వేపారిపోతే సైన్యమేంగానూ!" ఇలా గొంతుచించుకుంటూ

అరిచాడతడు. ఏంచెప్పేది! మహారాజా, ద్రోణుడెంత అరిచినా మన వాళ్ళలో వొక్కడైనా నిలబడితే వొట్టు!

ధారాపాతంగా పిడుగులు కురుస్తున్న ప్రళయమేఘంలాగ:నలి రేగిపోయిన అభిమన్యుడి బాణాలముందు నిలవలేక కకావికలయి పోయింది కౌరవసేన. సింహంకోదమలాగ సింహనాదంచేశాడు అభిమన్యుడు. శంఖం పూరించాడు. అల్లెతాడు మోగించాడు. చేసిన యుద్ధం తనివితీరలే దతడికి. పనికిరాని అడివిమీదపడ్డ కార్చిచ్చులాగ కౌరవసైన్యంమీద పడ్డా డతడు. హతవార్చి హతవార్చి వెంట తరిమాడు.

కౌరవరాణువలో రథాలు చిందరవందర అయిపోయాయి. ఎక్కడపడితే అక్కడ ఏనుగులు పీనుగులయాయి. గుర్రాలు కూలిపోయాయి. కాల్బలాలు హతవారిపోయి కుప్పలు పడ్డాయి. కాల్బలాల శవాలమీద గుర్రాలకళేబరాలు గుట్టలుపడ్డాయి. గుర్రాల మొండాలమీద రథాలు విరిగిపడ్డాయి. ఏనుగులకళేబరాలకింద కాళ్ళూ కాళ్ళూ పెనవేసుకుంటూ పచ్చడిపచ్చడి అయిపోయారు సైనికులు.

కంకణాలతోనూ, భుజకీర్తులతోనూ అందంగావున్న ఎన్నో అన్ని చేతులు కుప్పలుపడ్డాయి. కుండలాలతో తలకాయలు గుట్టలు పడ్డాయి. వీరకడియాలతో పెనవేసుకున్న కాళ్ళు పోగులుపడ్డాయి. దొర్లిపోతూ కబంధాలు దొంతులుపడ్డాయి.

గుండపిండయిన ధనుస్సులూ మొదలైన ఆయుధాలమీద అందంచెడకండా బాహువులతో కత్తులూ అవీ వందలూవేలూ పడ్డాయి. గొడుగులూ, చామరాలూ, జెండాలూ ఎక్కడపడితే అక్కడ రాసులురాసులు విరిగిపడ్డాయి. రణరంగం యావత్తూ ఘోరాతిఘోరంగా తయారయింది.

మధ్యాహ్న మయింది. ఆకాశమధ్యంలో వెలిగిపోతూవున్న సూర్యుడి రెండోమూర్తిలాగ పద్మవ్యూహంలో ఏకైకవీరుడయి ప్రకాశించాడు అభిమన్యుకుమారుడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: సంజయా, అంతా బాగుంది. కాని అంతసేపూ పద్మవ్యూహంలో అభిమన్యుడు వొక్కడే పోరాడడమేమి? చూస్తూ పాండవులు వూరుకున్నారా? ఒక్కడూ అతడికి సహాయం రాలేదా? ఏమిటిది?

సైంధవుల డ్డు

సంజయుడు: అవును, వొక్కడూ రాలేదు. రాకపోడంకాదు. రాలేకపోయారు. దానంతటికీ సైంధవుల డ్డే కారణం. చెపుతాను విను. బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమంతో పద్మవ్యూహం చించుకుపోయాడు అభిమన్యుడు. అతడికి సహాయంగా అతడి వెంటపడ్డారు. పాండవులు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ పడగొడుతూ లోపలికి బయలుదేరారు. వాళ్ళ ఉధృతంముందు మనదండు ఆగలేకపోయింది. పాయలయిపోయి, వాళ్ళకి దారి ఇచ్చేసి ఇటూ అటూ వొరిగిపోయింది. నిశ్చేష్టితులయి నిలబడిపోయారు మనయోధులు. పాంచాలులూ, యాదవులూ, పాండ్యులూ, కేకయులూ, మాత్స్యులూ మొదలైన మహారాణువతో ఝంఝామారుతంలాగ తోసుకువస్తూన్న ధర్మరాజుని పెద్దపర్వతంలాగ అడ్డేశాడు మనసైంధవుడు జయద్రథుడు అదీ కారణం పాండవులు అభిమన్యుడికి సహాయం రాలేకపోడానికి.

ధృతరాష్ట్రుడు: ఆఁ, మన జయద్రథుడా! ఆశ్చర్యం! ప్రాణంలా చూసుకుంటూన్న కొడుకుకోసం, ప్రాణాలొడ్డిసైన్యాలతో విజృంభించిన పాండవుల్ని వొక్కడూ అడ్డేశాడూ? కౌరవసేనకల్లా

అతడే మకుటం అన్నమాట! అంత మహాబలం అతడికి ఏ తపస్సు వల్ల వచ్చిందో!

సంజయుడు: అవును, తపోబలమే అది. పాండవులు అరణ్యవాసంలో వున్నప్పుడు, ద్రౌపదికోసం భీముడిచేత చచ్చి బయట పడ్డాడు నీ అల్లుడు జయద్రథుడు. ఆ అవమానంతో శివుడికోసం తపస్సుచేశాడతడు. శివుడు ప్రత్యక్షమయాడు. వరం కోరమన్నాడు. 'పాండవుల్ని గెలవాలి' అన్నాడు సైంధవుడు. 'అర్జునుడు తప్ప తక్కిన నలుగుర్నీ ఒక్కనాడుమాత్రం నువ్వు గెలుస్తావు' అంటూ వరమిచ్చాడు శివుడు. అదిగో ఆవరంవల్ల అంతబలమూ అవాళ అతగాడికి వచ్చింది. అతడు చూపినపరాక్రమం వివరిస్తాను, విను. వరగర్వంతో పాండవసేనల్ని విసరంతా లక్ష్యపెట్టలేదతడు. సింధుదేశం గుర్రాలుపూసిన స్థిరమైన రథంమీద సింహనాదంచేస్తూ నుంచున్నాడు. రథంమీద రత్నాలతో చెక్కిన వరాహపతాకం దేదీప్యమానంగా వెలుగుతోంది. ఉజ్వలమైన ఛత్ర చామరాలు చంద్రాతపంలా వున్నాయి. వజ్రాలూ, మంచిముత్యాలూ తాపిననగలు వాటిమీద ధగధగా మెరుస్తున్నాయి. అలా నీఅల్లుడు పద్మవ్యూహంలో పాండవులు అడుగుపెట్టకండా పెట్టనికోటలా అడ్డుకున్నాడు. అతడి సైంధవసేన యావత్తూ అతడితో నిలబడింది.

అలా అడ్డుకుని సాత్యకిని మూడుబాణాలతో కొట్టాడు జయద్రథుడు. భీముడిమీద ఎనిమిది బాణాలు వేశాడు. ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి ఇరవై బాణాలతో కొట్టాడు. విరాటరాజునీ, శిఖండినీ పదేసిబాణాలతో కొట్టాడు. ద్రుపదుడిమీద పదిబాణాలూ, ద్రౌపదికుమారుల మీద పదిహేనుబాణాలూ, కేకయులమీద పాతికబాణాలూ తగిలించాడు. ధర్మరాజుమీద డబ్భయిబాణాలు గుప్పించాడు.

సైంధవులు యావన్మందీ పాండవుల దండుమీద రకరకాల ఆయుధాలు కుమ్మరించారు.

అరికాలిమంటనెత్తికెక్కింది ధర్మరాజుకి. మంచిదొక బాణం వేశాడతడు. జయద్రథుడి ధనుస్సు విరిచేశాడు. తక్షణం మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు నీ అల్లుడు. అగ్గితునకల్లాంటి బాణాలు ధర్మరాజుమీదా, అతడి అనుచరులమీదా గుప్పించాడు.

భీకరంగా ముందుకివచ్చాడు భీముడు. మూడు బాణాలు కొట్టాడు. జయద్రథుడి గొడుగూ, అతడి విల్లూ, జెండా నరికేశాడు. చప్పున మరోవిల్లు తీశాడు జయద్రథుడు. భీముడి గొడుగు ఎగర గొట్టేశాడు. అతడి విల్లూ, జెండా నరికేశాడు. అతడి రథంకూడా పడగొట్టేశాడు. సాత్యకిరథ మెక్కేశాడు భీముడు. గొల్లుమని చప్పట్లుకొట్టారు సైంధవులు.

ఎన్నోఅన్ని అస్త్రాలు సైంధవులమీద ప్రయోగించారు పాండవులు. అన్నీ అల్లంతదూరాన్నే దుళ్ళగొట్టేశాడు జయద్రథుడు. అభిమన్యుడు పడగొట్టిన రథాలూ, గుర్రాలూ వాటితో ఎంతో ఇదిగావున్న నేలంతా రథాలూ, గుర్రాలూ పరిగెత్తించి సదునుచేసి మరీ యుద్ధంచేశారు పాండవులు. ఎంతచేసినా చలించకండా నిలబడ్డాడు జయద్రథుడు. ఉగ్రమైన బాణాలు గుప్పించాడు. పాండవుల ప్రతాపం పనికిరాకండా చేసేశాడు. మొదట పాయలయిపోయి, ఇటూ అటూ వొరిగిపోయిన కౌరవసేనకూడా కాలూని బలపడింది. దాంతో ఉభయసేనలూ ఘోరంగా పోరాడాయి. ఏమయినా సైంధవుల అడ్డు అద్భుతంగా పనిచేసింది. పాండవులలో వొక్కడూ పద్మవ్యూహంలో ప్రవేశించలేకపోయాడు. అభిమన్యుడు లోపల వొక్కడే అయిపోయాడు. వ్యూహం బైట ఇలావుంది. ఇక లోపల —

ద్రోణాచార్యులు శాయశక్తులా ప్రయత్నించాక పారిపోతూన్న మన సైన్యాలు వెనక్కి తిరిగాయి. ఒక్కసారి అభిమన్యుణ్ణే ముట్టడించాయి.

అలా మళ్ళీ ఎదురుతిరిగిన రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ— చతురంగబలాలు యావత్తూ పీనుగు పెంటచేసేశాడు అభిమన్యుడు. అదంతా సహించలేక వున్న పాళాన ముందుకి వురికాడు కర్ణుడికొడుకు వృషసేనుడు. కరుకైన బాణాలు అభిమన్యుడిమీద కురిపించాడు.

కళ్ళల్లో అగ్గికురిశాడు అభిమన్యుడు. వృషసేనుడి సారథిని హరీ అనిపించేశాడు. అతడి ధనుస్సు ఫెళ్ళుమనిపించేశాడు. గుర్రాల మొహాలమీద బాణాలు నాటించి జజ్జరగొట్టేశాడు. అతడి వొంటి నిండా మంటలుపుట్టించాడు. దెబ్బలుతినేసి మూర్ఛపోయాడు వృషసేనుడు. అరపీనుగుతో రథం ఈడ్చుకుంటూ పరిగెత్తుకు పోయాయి గుర్రాలు.

వృషసేనుడి రథం అలా పారిపోడంతోనే, ఆ తెరిపిచూసుకుని మనసేనమీదికి రథంవురికించాడు అభిమన్యుడు. అంతలో వసాతిరాజు రథసంగా వెళ్ళి అతణ్ణి ఎదిరించాడు. గుక్కతిప్పకండా అరవై బాణాలు కొట్టాడు. వాటన్నిటికీ వొకేవొక్కటి పిడుగులాటిబాణం తగిలించాడు అభిమన్యుడు. దాంతో అయిపోయింది వసాతిరాజుపని. దెబ్బతో తన్నుకుంటూ చచ్చివూరుకున్నాడతడు.

వసాతిచావు చూసి అక్కడున్న రాజులు యావన్మందీ అభిమన్యుడిమీదికి ఎగబడ్డారు. అభిమన్యుడు అగ్నిహోత్రమూ, వీళ్ళంతా మిడతలదండూ అనిపించిం దపుడు.

రుద్రుడయిపోయి, రౌద్రం సారించి, అంతమందినీ హతవార్చడ మారంభించాడు అభిమన్యుడు. దీనదశకి వచ్చేసింది మనసైన్యం

మళ్ళీ కూడబలుక్కున్నారు మనవాళ్ళు. దేశదేశాల రాజులు వొకళ్ళ నొకళ్ళు పిలుచుకున్నారు. సింహనాదాలుచేశారు. ధనుస్సులు మోగించారు. పరస్పరం కుమ్మక్కు చేసుకుంటూ వొక్కమొగిని అభిమన్యుడి మీదికి వెళ్ళారు.

లేళ్ళమంద చూస్తే పెద్దపులి ఎలా వుబ్బిపోతుంది, అదిగో అలా వుబ్బిపోయాడు అభిమన్యుడు. నలిరేగిపోయి శత్రువుల్ని నుర మాడడ మారంభించాడు.

ముక్కముక్కలయి ఎర్రగా పడివున్న అవయవాలూ, విశృతంగా కుప్పపడిన ఏనుగుల పీనుగులూ, గుర్రాల మొండాలూ, మానవుల కబంధాలూ, విరిగి చిందరవందరగావున్న ఆయుధాలూ, ఆభరణాలూ — ఈ అన్నిటితో ఎంతదారుణంగా వుందో అంత అందంగానూ అవుపడింది కురుక్షేత్ర రణరంగం.

అభిమన్యుడి ధాకకి ఆగలేకపోయాయి మనసైన్యాలు. దూర దూరం తప్పుకున్నాయి. అతణ్ణి తేరిచూసే యోధుడే లేకపోయాడు. అంతమందీ తెల్లపోయారు. బొమ్మల్లాగ నిలబడిపోయారు. దాంతో తరిమి తరిమి, తిప్పితిప్పి కొట్టడం లంకించుకున్నాడు అభిమన్యుడు. సత్యశ్రవుడూ మొదలైన రాజుల్ని యమలోకం పంపించాడు.

సత్యశ్రవుడి చావు చూసి మానసంకల రాజులు కొందరు తెగించి సాహసించారు. అభిమన్యుడితో కలబడ్డారు. కలబడ్డమేమో కలబడ్డారు. అంతే. పెద్ద సొరచేప మొహానపడ్డ చిన్న చేపల్లాగ, దావానలంలో వురికిన మృగాల్లాగ, సముద్రంలో చొరబడ్డ సెలయేళ్ళలాగ అభిమన్యుడి వాతపడి హతమారిపోయారు. అక్కడున్న సేన యావత్తూ భయభ్రాంతమయిపోయింది. పక్కపక్కలికి వొదిగిపోయింది.

రుక్మరథుడు

"వీడికా భయపడతారు!" అంటూ దురుసుగా ముందుకి దూకాడు శల్యుడికొడుకు రుక్మరథుడు - "ఇదిగో నేను వచ్చాను. ప్రాణంతో పట్టితెస్తాను అభిమన్యుణ్ణి. కాదూపోదూ అని పెనగులాడాడో, చచ్చాడే అనుకోండి. నా పరాక్రమం చూడండి" అంటూ అభిమన్యుడి రథానికి ఎదురుగా ఎగబడ్డాడు. వెళుతూనే అభిమన్యుడి ఎదరొమ్ముమీద తొమ్మిదిబాణాలు తగిలించాడు. బుజాలమీద రెండు నాటించాడు. ఎడాపెడా బాణంమీద బాణం గుప్పించాడు.

మూడేమూడు బాణాలు తీశాడు అభిమన్యుడు. బాణంతో వున్న రుక్మరథుడి చెయ్యి ఒక బాణంతో తెగేశాడు. ధనుస్సుతో వున్న చెయ్యి మరోదాంతో నరికేశాడు. కనుబొమలు ముడిపడి ఉగ్రంగావున్న అతడి శిరస్సు మూడోబాణంతో వూడ్చేశాడు.

అలా చిత్రకౌశలం చూపించి అభిమన్యుడు రుక్మరథుణ్ణి హతమార్చడంతోనే అతడి స్నేహితులు వందమంది మద్రదేశం రాజకుమారుళ్ళు రథాలతో వచ్చి పోలో అని అభిమన్యుణ్ణి ఘిరాయించారు. అతడిమీద బాణవర్షం కురిపించారు. అతడి రథమూ, గుర్రాలూ, సారథీ, జెండా కనపడకండా చేసేశారు. అదిచూసి నీ కుమారుళ్ళ సంతోషం చెప్పతరంకాలేదు.

అభిమన్యుడిపని అయిపోయిందనే అనుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. చంకలుగుద్దాడు.

మదపుటేనుగుని బరికోలతో పొడిచినట్టయింది అభిమన్యుడికి. వెంటనే గాంధర్వమాయచేశా డతడు. లోగడ అర్జునుడి తపస్సుకి మెచ్చి తుంబురుడూ మొదలైనవాళ్ళు అతడికి ఇచ్చినవిద్య అది. తండ్రిదగ్గిరే అభిమన్యుడు అభ్యసించాడు. గాంధర్వమాయవల్ల అభి

మన్యుణ్ణి ఆక్రమించిన రాజకుమారాళ్ళ కళ్ళకి ఎంతో అంతమంది రథాల వాళ్ళు తమమీద పడ్డట్టూ, ఎన్నో అన్ని అస్త్రాలు, శస్త్రాలూ ప్రయోగించినటూ అవుపడింది. భయపడిపోయి, బెంబేలుపడిపోయి కాళ్ళూ చేతులూ కదపలేక నిలబడిపోయారు వాళ్ళు.

మండలగతితో రథం మెరిపించాడు అభిమన్యుడు. వాడివాడి బాణాలు ప్రయోగించాడు. వెడల్పాటిబాణాలతో వందమంది మద్ర రాజకుమారాళ్ళనీ నరికిపారేశాడు. అయిదోఏట చివురుపెట్టిన మామిడి గున్నలు నరికి పడేస్తే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలా అయిందనుకో వాళ్ళవధ.

చూసి భరించలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. అడావుడిగా పరిగెత్తాడు. అభిమన్యుడిమీద కలబడ్డాడు. కలబడి అయిదునిమిషాలు యుద్ధంచేశాడో లేదో, అభిమన్యుడి వేడికి ఆగలేకపోయాడు. తప్పుకుని వచ్చేశాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : చిత్రంగావుంది. నమ్మలేక పోతున్నాను నీమాటలు ! నిన్నగాక మొన్నటి కుర్రాడేమిటి, ఇంతమందిని చంపెయ్యడమేమిటి? ఇంతేసివాళ్ళని వోడించడమేమిటి? నిజమే, సంశయాని కేముందిలే! ధర్మం ధర్మమే. అధర్మం అధర్మమే. ధర్మానికి గెలుపు దైవమే రాసిపెట్టాడు. ఊఁ. తరవాత ఏంజరిగిందో చెప్పు.

సంజయుడు : అలా అంతమందిరాజులు చవ్వడమూ, దుర్యోధనుడు వోడిపోడమూ చూసి నీకుమారాళ్ళకీ, తక్కిన యోధులికీ ముచ్చెమటలు పోశాయి. మొహాలు వెలవెలపోయాయి. నోళ్ళు ఎండిపోయాయి. కాళ్ళువణికాయి. గుండెలు జారిపోయాయి. మోళ్ళలాగ నిలబడిపోయారు వాళ్ళు దిక్కులు చూశారు. పిరికిమాత్ర పుచ్చుకున్నారు. పలాయనం చిత్తగించడం ప్రారంభించారు.

అప్పుడు మళ్ళీ వొక ప్రయత్నం చేశాడు దుర్యోధనుడు. అశ్వత్థామా, కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, కర్ణుడూ, బృహద్బలుడూ, శకునీ— ఈ ఆరుగురి కుమ్మక్కుతో మళ్ళీ అభిమన్యుణ్ణి ముట్టడించాడు.

అసలే విజయగర్వంతో వున్నాడు అభిమన్యుడు. రవంతా లక్ష్య పెట్టలేదు వాళ్ళని. పిడుగులా గర్జించి వాళ్ళమీదికి వురికాడు. ఆగలేక పోయారు మనవాళ్ళు. ముందుకి వెళ్ళిన రథాలు వెనక మొహం పట్టాయి.

లక్ష్మణకుమారుడు

అంతమందీ అలా వెనక్కి తగ్గేశారు. అప్పుడు నీ మనవడు లక్ష్మణకుమారుడు మాత్రం సాహసించాడు. అదిలిస్తూ వెళ్ళాడు; అభిమన్యుడిమీద కలబడ్డాడు.

చావుమొహాన పడిపోతూవున్న కొడుకుని చూస్తూ వూరుకోలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. విచారించాడు. అభిమన్యుడిదిక్కు రథం పరిగెత్తించాడు.

రాజు వెళ్ళడం చూసి తక్కినవాళ్ళూ జల్దుకున్నారు. కొండమీదికి వెళ్ళిన మేఘాల్లాగ అభిమన్యుడిమీదకి పరిగెత్తారు. ఒక్క మొగిని ఆక్రమించారు. ఝంఝామారుతంలాగ బాణాలు రువ్వాడు అభిమన్యుడు. అంతమందినీ చెదరగొడుతూ లక్ష్మణుడిమీదికి వురికాడు. పులిపిల్లని సింహంకొదమ ఆక్రమిస్తే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలా అనిపించింది లక్ష్మణుడిమీదికి అభిమన్యుడు రావడం.

వస్తూనే మాట్లాడకండా లక్ష్మణుడి గుండెలమీదా, బాహువులమీదా వొక్కొక్క బాణం తగిలించాడు అభిమన్యుడు. "ఎరిగి ఎరిగీ ఇటే వచ్చావు. ఎటుపోతావు?" అంటూ దారుణంగా మరో బాణం కొట్టాడు. తండ్రి దుర్యోధనుడూ, తక్కిన మనవాళ్ళు

యావన్నదీ చూస్తూ వున్నారు, అభిమన్యుడు లక్ష్మణకుమారుడి కంఠం నరికేశాడు. కుండలాలు తళతళా మెరుస్తూ కిందపడిపోయింది లక్ష్మణకుమారుడి శిరస్సు. హాహాకారాలు చేస్తూ అల్లకల్లోల మైపోయింది మన సైన్యం.

"చంపెయ్యండి వీణ్ణి. అందరూ కలిసి కొట్టెయ్యండి" – దుఃఖంతోనూ కోపంతోనూ ఉక్కిరిబిక్కిరి అయిపోతూ అరిచాడు దుర్యోధనుడు.

కృతవర్మా, కృపుడూ, ద్రోణుడూ, అశ్వత్థామా, కర్ణుడూ బృహద్బలుడూ – వీళ్ళు మొగిని ఆవేశంతో పరిగెత్తారు. అభి మన్యుడిమీద బాణవర్షం కుమ్మరించారు.

అందరి బాణాలూ గాలిలాగ వూదేశాడు అభిమన్యుడు. అంత మందినీ తరిమితరిమి కొట్టాడు. ఆవూపుని జయద్రథుడు పాండవుల్ని రాకండా పోరాడుతున్న దిక్కు రథం పరిగెత్తించాడు.

జయద్రథుడి దగ్గరకి అభిమన్యుడు చేరుకున్నాడో కథ మరో లాగ మారేది. ఇంతలో కళింగులూ, నిషాదులూ పెద్ద ఏనుగు సేనతో అడ్డంగా వెళ్ళి అడ్డుకున్నా రతణ్ణి. వాళ్ళందరినీ కాయకూరలు తరిగేసి నట్టు తరిగెయ్యడం ఆరంభించాడు అభిమన్యుడు. కళింగులూ, నిషా దులూ వెళ్ళిన సందుచూసుకుని ఇందాక తొలిగిపోయిన కృతవర్మ మొదలైన ఆరుగురు యోధులూ వెళ్ళి కలిశారు. ఆబోతులు పెద్ద పులిమీదికి వెళ్ళినట్టు అభిమన్యుడిమీదికి వెళ్ళి కలబడ్డారు.

జయద్రథుడి దగ్గిరికి వెళ్ళలేకపోయాడు అభిమన్యుడు. తనని చుట్టుముట్టిన వాళ్ళతోనే హోరాహోరి పోరాడాడు.

జయద్రథుడు తన సైంధవసేనతో కలిసి ఘోరంగా పోరా డాడు. పాండవులు పద్మవ్యూహంలో అడుగుపెట్టకండా అడ్డేశాడు.

ద్రోణాచార్యులమీద యాభై బాణాలు కొట్టాడు అభిమన్యుడు. కృతవర్మమీద ఎనభై కొట్టాడు. అశ్వత్థామమీద పది నాటించాడు. ఒకే ఒక్క బాణం తగిలించి కర్ణుణ్ణి కీచుకీచుమనిపించాడు. కృపాచార్యుడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. అతడి చక్రరక్షకుల్ని తాపు మనిపించేశాడు. బృహద్బలుడి వొంటిమీద ముప్ఫయిబాణాలు నాటించాడు. ఈఆరుగురికీ కుమ్మక్కు వెళ్ళిన వేలాది సైనికుల్ని వరిచేను కోసినట్టు కోసిపారేశాడు. క్రోధలిప్తుడూ, బృందారకుడూ అనే రాజుల్ని ఇద్దరినీ నరికేశాడు.

కొత్తగుర్రాలతో రథం సిద్ధంచేసుకుని వచ్చాడు కృపాచార్యులు. మిగిలిన అయిదుగురితోనూ కలిసి అభిమన్యుణ్ణి ఆక్రమించాడు. పుంఖానుపుంఖంగా బాణాలు గుప్పించాడు.

బృహద్బలుడు

క్షణక్షణానికీ రెచ్చిపోతూవచ్చాడు అభిమన్యుడు. మనవాళ్ళు యావన్మందినీ వొళ్ళు మంటలుచ్చుకున్నట్టు చేశాడు. ఒక్కడూ ఆగలేకపోయాడంటే నమ్ము. అపుడు అయోధ్యరాజు బృహద్బలుడు మాత్రం తెగించాడు. దారైనబాణాలు అభిమన్యుడిమీద అదేపనిగా కుమ్మరించాడు.

అగ్గిమీద గుగ్గిలం వేసినట్టయింది అభిమన్యుడికి. పూనిపట్టి వొక్కబాణం వొదిలాడు. బృహద్బలుడి జెండా వూడగొట్టేశాడు. అలాగే మరొకటి వేశాడు. అతడి సారథిని చంపేశాడు. మరొకటి కొట్టి గుర్రాల పనిపట్టేశాడు.

కోపం పట్టలేకపోయాడు బృహద్బలుడు. కత్తీ, డాలూ పుచ్చుకున్నాడు. రథంమీంచి దూకేశాడు. మెరుపులాగ అభిమన్యుడిమీదికి పరిగెత్తాడు.

పదడుగులు రానిచ్చాడు అభిమన్యుడు. దారుణమైన వొక బాణం కొట్టాడు. బృహద్బలుడి గుండెలు చీల్చిపారేసింది బాణం. నిండుప్రాణాలు నిలువునా వొదిలేశాడతడు.

బృహద్బలుడి చావుచూసి అతడి బంధువులూ, స్నేహితులూ వేలకొద్దీ వెళ్ళి అభిమన్యుడిమీద విరుచుకుపడ్డారు. వాళ్ళందరినీ వూడ్చేశాడు అభిమన్యుడు. అవూపుని కర్ణుడిమీదికి పరిగెత్తాడు. కర్ణికాః బాణాలు కొట్టి అతడివొళ్ళంతా చీలికలుచేసేశాడు. రక్త స్నానం చేయించాడు. అతడి మంత్రుల్ని ఆరుగురిని తాను మని పించేశాడు.

కర్ణుడుమాత్రం అంత మీదిమీదివాడా! అతడూ దెబ్బకి దెబ్బతీస్తూ యుద్ధంచేశాడు. అభిమన్యుణ్ణి ముచ్చెమటలూ పోయిం చాడు. కర్ణుడూ, అభిమన్యుడూ — ఇద్దరూ సాయంకాలం సూర్య బింబాల్లా ప్రకాశించారు.

కర్ణుడూ, దుర్యోధనుడూ, ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వ త్థామా, కృతవర్మా — ఆరుగురూ అభిమన్యుడితో వొక్కసారి యుద్ధం చేశారు. ఆరుగురినీ ఏడు చెరువులనీళ్ళు తాగించాడు అభి మన్యుడు. ఓతట్టు మనసేన చిత్రవధ చేస్తూనే వున్నాడు, వోతట్టు ఆరుగురి బాణాలూ అడ్డుకుంటూ వాళ్ళని బాదుతూ త్రాహిత్రాహి మనిపిస్తూనే వున్నాడతడు.

మహారాజా, అభిమన్యుడి యుద్ధం నిజంగా అద్భుతం.

అశ్మంతకుడు

ఇంతలో మగధరాజకుమారుడు అశ్మంతకుడు (అశ్వకేతు) దురుసుగా ముందుకి దూకాడు. కుర్రాడయినా మెచ్చతగ్గ పౌరుషం చూపించాడు.

పాతపగ ఒక్కసారి కళ్ళకి కట్టినట్టయింది అభిమన్యుడికి. అశ్వంతకుడితలా, అతడి సారథితలా, అతడి గుర్రాలతలలూ రెప్ప పాటులో టపీటపీ ఎగరగొట్టేశాడు; సింహనాదం చేశాడు. మార్తికావతిరాజైన కుంజరకేతువుణ్ణి ఒక్క కుప్పెకోలవేసి కూల గొట్టేశాడు.

అభిమన్యుడి ఆటోపం చూసి ఆగలేకపోయాడు దుశ్శాసనుడి కొడుకు. అమాంతంగా వెళ్లాడు. అభిమన్యుడిమీద పడ్డాడు. అతడి నాలుగుగుర్రాలమీదా నాలుగు బాణాలు నాటించాడు. అతడిసారథి మీద ఒక బాణం తగిలించాడు. పట్టిపట్టి అభిమన్యుడిమీద పది బాణాలు కొట్టాడు.

ఎర్రకలవల్లాంటి కళ్లతో చురచురా చూశాడు అభిమన్యుడు. సానపట్టిన ఏడు ఉక్కుబాణాలు పొదిలోంచి తీశాడు. దుశ్శాసనుడి కొడుకు శరీరం చీల్చుకుపోయినట్టు కొట్టాడు.

"ఇందాక నీబాబు తోకముడిచేశాడు. ఇప్పుడు నువ్వు వూడి పడ్డావు. రా. ఎటుపోతావు?" అంటూ దగ్గిరగా వచ్చి ఘోరమైన ఒక బాణం వొదిలిపెట్టాడు. ఆబాణమే అతడిమీదపడి తే పాడుకదల కండా పడిపోయేవాడు దుశ్శాసనుడి కొడుకు. కాని మధ్యలోనే దాన్ని చప్పున కొట్టేశాడు అశ్వత్థామ.

అశ్వత్థామదిక్కు చూడనైనా చూడకండా నీ మనవడి మీదికే వురికాడు అభిమన్యుడు. ఒక బాణంతో అతడి ధనుస్సు పుటుక్కుమనిపించాడు. అతడి సారథిని నరికేశాడు. వరసపెట్టి గబా గబా ఆరు బాణాలు అతడి రొమ్ముమీద దిమ్మరించాడు. ఆగలేక పోయాడు దుశ్శాసనుడి కొడుకు. రథం దూకేశాడు. మరో రథం మీదికి పారిపోయాడు.

ఎర్రపొద్దుపడింది.

దుశ్శాసనుడికొడుకు తప్పుకోడంతోనే శత్రుంజయుడూ, చంద్రకేతుడూ, సువర్చసుడూ, సూర్యభానుడూ, మేఘవేగుడూ కమ్మక్కయి వెళ్ళారు. అభిమన్యుణ్ణి వొక్కబిగిని ముట్టడించారు.

రకరకాల అస్త్రాలు ప్రయోగించాడు అభిమన్యుడు. అందరినీ తునాతునకలుచేసేసి పారేశాడు.

అప్పుడు మీబావ శకునివెళ్ళి కలబడ్డాడు. ఆతడిమీద ఎన్నో రకాల అస్త్రాలు ప్రయోగించాడు అభిమన్యుడు. ఒళ్ళంతా రక్తంలో స్నానంచేయించి వొదిలిపెట్టాడు. సహించలేకపోయాడు శకుని వెనక్కి చూడకండా దౌడుతీశాడు.

దుర్యోధనుడిమీదికి రథం వురికించాడు అభిమన్యుడు.

"నువ్వు ఇలా వూరుకుంటే ఏందారి?" తడబడిపోతూ ద్రోణుడితో అన్నాడు కర్ణుడు - "మహావీరుల్ని అందరినీ మంట కలిపేశాడు వీడు. పద్మవ్యూహం పీనుగుపెంట చేశాడు. అదిగో రారాజుమీద విరుచుకుపడుతున్నాడు. చప్పున ఏదో ఉపాయం ఆలోచించు" అంటూ దుర్యోధనుణ్ణి కాసుకోడానికి పరిగెత్తాడు.

"అర్జునుడూ, అభిమన్యుడూ వొక్కటే అనుకోండి" - అక్కడి యోధులందరినీ కలయజూసి అన్నాడు ద్రోణాచార్యులు - "చూస్తే చిన్నవాడే కాని అసాధ్యుడు. అంచేత అందరమూ వొక్కసారి ముట్టడిద్దాం" అంటూ అందరినీ వురికొల్పాడు. పాలో అంటే పాలోఅని అందరూ వొక్కసారి అభిమన్యుణ్ణి ముట్టడించారు. ప్రాణాలు తెగించి యుద్ధంచేశారు.

మోసం

అభిమన్యుడిచేత చిత్తుగా దెబ్బలు తినేశాడు కర్ణుడు. ఒళ్ళంతా నెత్తురు కాలవలయి పారింది. "చూడు, ఆచార్యా, నాదిక్కు

చూడు" భరించలేని బాధతో ద్రోణుణ్ణి చూస్తూ అన్నా డతడు— "వీడి దెబ్బలికి ప్రాణాలు ఎగిరిపోతున్నాయి. పారిపోతే నలుగురూ నవ్వుతారని మర్యాదకోసం పెదవులు కరుచుకుని నిలబడుతున్నాను. అంతే. అబ్బ, అర్జునుడితో యుద్ధంచేశాం కాని ఇంత ఘోర మనిపించ లేదు. అగ్గిపిడుగు అభిమన్యుడు. నువ్వు వూరుకుంటే ఇక వీండారి!" అన్నాడు.

"అవును, వున్నమాట అన్నావు" తలపంకిస్తూ అన్నాడు ద్రోణాచార్యులు — "అగ్గిపిడుగే అభిమన్యుడు. 'కవచధారణం' అనే విద్య నేను అర్జునుడికి నేర్పాను. అతడిదగ్గిర ఇతడు నేర్చుకున్నాడు. అంచేత ఇతణ్ణి కొట్టడం వారి బ్రహ్మకి సాధ్యంకాదు. అయితే వొక్కటేమార్గముంది — మోసం. మోసంచేసి వెనకనించి విల్లు విరగ్గొట్టాలి. గుర్రాలు చంపెయ్యాలి. సారథిని నరికెయ్యాలి. చేత నయితే వెనకనించి నువ్వే విల్లు విరగ్గొట్టు. అంతేకాని, ఇతడి చేతిలో ధనుస్సు వున్నంతవరకూ దేవతలయినా ఇతడిముందు నిలవలేరు. అంచేత వొక్కమొగిని విల్లువిరిచేసి, గుర్రాలు కూల్చేసి, సారథిని చంపేసి, రథం ముక్కలుచేసేద్దాం. తరవాత ఆలోచిద్దాం. అలా కాక పోతే — మహావీరుడు వీడు, బలంతో న్యాయంగా వీణ్ణి వీగ్గొట్టగల మనుకోడం కల్లోవార్త" అన్నాడు.

ద్రోణుడిమాట విన్నాడు కర్ణుడు. మోసానికే తెగించా డతడు. ఎదురుగుండా పోరాడుతూ భయపడ్డట్టు నటించాడు. వెనక్కి తగ్గేశాడు. చుట్టూ తిరిగి అభిమన్యుడివెనక్కి వచ్చేశాడు. మోసానికి తోడుపడ్డ యోధులు అభిమన్యుడి ముందుదిక్కు తమకంతో పోరాడు తున్నట్టు నటించారు ఆసందు చూసుకుని వెనకనించి బాణం వొది లాడు కర్ణుడు. అభిమన్యుడివిల్లు విరిచేశాడు. అంతలోనే అతడి

గుర్రాలు కొట్టేశాడు ద్రోణుడు. అతడి సారథి సుమిత్రుణ్ణి కృపాచార్యులు చంపేశాడు.

అభిమన్యుడు రథమూ, ధనుస్సూ లేకుండా అయిపోయాడు. దాంతో భయంలేకండా ఎగబడ్డారు మనవాళ్ళు. శకునీ, కృతవర్మా, శలుడూ, బాహ్లికుడూ, అశ్వత్థామా మొదలైన మహాయోధులు యావన్మందీ అతడిమీద రకరకాలబాణాలు కురిపించారు. చేతికి వచ్చిన ఆయుధాలు కుమ్మరించారు. ఊపిరాడకండా అతణ్ణి ఉక్కిరి బిక్కిరి చేసేశారు.

కత్తీడాలూ పుచ్చుకున్నాడు అభిమన్యుడు. మెరుపు మెరసినట్టు ఆకాశంమీదికి లంఘించాడు. గరుత్మంతుడిలాగ తిరిగాడు. ఎవడిమీద అతడు వురుకుతాడో అని జడిసిపోయారు మనవాళ్ళు. మొహాలు మీదికెత్తి, అతడిదిక్కే కళ్ళప్పగించి నించుండిపోయారు.

చూసిచూసి వొకబాణం వేశాడు ద్రోణాచార్యులు. అభిమన్యుడి చేతిలోని కత్తి పడగొట్టేశాడు. కర్ణుడు డాలు బద్దలుగొట్టేశాడు. అభిమన్యుడు కిందికి దూకేశాడు. తన రథంలోంచి వొక చక్రంతీసి పట్టుకున్నాడు. చక్రం పట్టుకున్న శ్రీకృష్ణుడిలాగ విజృంభించాడు.

మహారాజా, అభిమన్యుడి ఆ వీరమూర్తి అద్భుతమనిపించింది. రక్తంతో తడిసిపోయింది మొహం. కోపంతో ఉగ్రంగా ప్రకాశిస్తోంది. అతడు సింహనాదం చేస్తుంటే కౌరవులగుండెలు గడగడ లాడిపోతున్నాయి. రథచక్రం రత్నాలకాంతులు ఆకాశందాకా జిగేలుమంటున్నాయి. వాటితో చేతికంకణాలు మణులూ తళుక్కుమంటే తళుక్కుమంటున్నాయి బరికోల చూస్తే మదపుటేనుగు ఎలా మీదికి వస్తుంది, అదిగో అలాగ ద్రోణాచార్యులమీదికి వచ్చా

[illegible]. మధ్య ఉద్ధృతమైన సైన్యం చీల్చి చెండాడాడు. ఆ పోరాటం తీరు రాక్షస పరాక్రమం – [illegible]

[illegible] కృత

క్ర్పుడూ, కర్ణుడూ, శల్యుడూ [illegible] మొదలైన [illegible] ప్రతివాడూ – ఎంతో అంతమంది – అన్ని దిక్కుల నుంచీ ఆక్రమించారు. అభిమన్యుడి చేతిలోని రథచక్రం ముక్కు ముక్కలైపోయింది.

చేయిపట్టిన గదతీశాడు అభిమన్యుడు. అనూహ్యంగా అశ్వత్థామ మీదికి దూకాడు. తీక్ష్ణమైన వ్యాఘ్రముఖంలా మెరుస్తోంది గద. [illegible] తప్పించుకున్నాడు అశ్వత్థామ. రథం దూకేశాడు. [illegible] పారిపోయాడు. అతడి గుర్రాలు కూలదోసి, సారథిని చంపేసి, [illegible] చక్రరక్షకుల్ని పచ్చడిచేసేశాడు అభిమన్యుడు.

కౌరవయోధులు అంతమందీ కలిసి కొడుతున్న బాణాలు అభిమన్యుడి ఒళ్ళంతా నాటుకుంటున్నాయి. ముళ్ళనిండిన ఏదు పందిలా అయిపోయి శకునిమీదికి పరిగెత్తాడతడు. అడ్డువచ్చిన గాంధార యోధుల్ని వందా ఇరవైమంది రథికుల్ని చంపేశాడు. వసాతీవీరుల్ని పదిమందిని ఏనుగులతోనే పీనుగుల్లా చేసేశాడు. కేకయ రాజులు ఏడుగురికీ రథాలతో సహా పిప్పిచేసేశాడు. [illegible], [illegible] పోయి, పారిపోతున్న వాళ్ళని తరిమి తరిమి కొట్టాడు. వదలకుండా ఒక్కళ్ళని మిగలకుండా నురుమాడాడు.

ఇంతలో రథంమీద వేగంగా పరిగెత్తాడు దుశ్శాసనుడి కొడుకు. వెళ్ళివెళ్ళడంతోనే అతని సారథిని పడగొట్టేశాడు అభిమన్యుడు. గుర్రాలు చంపేశాడు.

గదపుచ్చుకున్నాడు దుశ్శాసనుడికొడుకు. రథం దిగేసి అభిమన్యుడిమీద పురికాడు.

అభిమన్యుడూ దుశ్శాసనుడికొడుకూ గదాయుద్ధం చేశారు.

అభిమన్యుడి ఆఖరు

మహారాజా, నీమనవలిద్దరూ కలబడడం మహోద్రేకంతో కలబడ్డారు. చూస్తూన్న మా అందరికీ ఆశ్చర్యం - దుఃఖం - దుర్భర మనిపించింది. ఒకళ్ళని మించిన కోపం వొకళ్ళది. ఒకళ్ళని మించిన ఉద్రేకం వొకళ్ళది. ఉభయులూ ఉగ్రులయి పోరాడారు.

గదలు మంటలు మండాయి. శరీరాలు రక్తాలు తుళ్ళాయి. మాంసఖండలు పిప్పిపిప్పి అయింది. ఎముకలు గుండగుండ అయాయి. ఆః! ఇద్దరూ-అభిమన్యుడూ, దుశ్శాసనుడి కుమారుడూ వొకేసారి నేలకి వొరిగిపోయారు. ఇద్దరూ వొకేసారి ప్రాణాలు వొదిలేశారు-

చెరువులో చొరబడి విహారంచేస్తూన్న అడివిఏనుగుని క్రూరులయిన బోయవాళ్ళు చుట్టుముట్టిచంపుతారే, అలాగ ఎంతోఅంతమంది కౌరవులు నిష్ఠురంగా మీదపడి చంపేశారు అభిమన్యుణ్ణి.

ఎక్కడా ఎన్నడూ ఎవ్వరూ కనీ వినీ ఎరగని శూరత్వం చూపించాడు అభిమన్యుడు.

తన వంశానికి ఇంతా అంతా అనరాని అపూర్వమైన కీర్తి తీసుకువచ్చాడు. లెక్కాజమాలేనంతమంది శత్రువుల్ని సంహరించాడు. తుదకి శత్రువుల మోసంవల్ల ఇంకోమార్గంలేక అస్తమించాడు.

తేజస్సుతో లోకాలు వెలిగించి పడమటికొండచేరిన సూర్యుడిలాగ, అడవులు కాల్చికాల్చి ఆరిపోయిన అగ్నిహోత్రుడిలాగ, ఆకాశమంత ఎత్తులేచిన కెరటాల నీళ్ళన్నీ ఇంకిపోయిన మహాసముద్రంలాగ, ఆకాశంమీంచి కిందపడిపోయి చిన్నపోయిన చందమామలాగ అస్తమించిన్నీ అద్భుతంగా అవుపించాడు అభిమన్యుడు.

రక్తంలో మునిగిన భూమి ఎర్రటి ఆకాశంలావుంది. అందుమీద చంద్రుడిలా పడున్నాడు అభిమన్యకుమారుడు. తళతళా

మెరుస్తున్న ఆయుధాలముక్కలూ, ఆభరణాల మణులూ చుక్కల్లా వున్నాయి.

ఏనుగుల కళేబరాలు కొండలు. గుర్రాల శవాలు మొసళ్ళు. మానవ కబంధాలు చేపలు. కత్తులూ, బాకులూ అవీ పాములు. రక్తంతో తడిసిన బాణాలు కీడాలు. పేగుల పోగులు నురుగులు. రక్తం నీరు. నగలూ ఎముకలూ ఇసక [illegible] మహాసముద్రం. ఆమహాసముద్రంలో యోగనిద్రలోవున్న మహావిష్ణువు అభిమన్యుడు.

అభిమన్యుడు పడిపోవడంతో నే సంతోషంతో వెర్రికేకలు వేశారు నీసైనికులు. దుఃఖంతో కుంగిపోయారు పాండవులు. దీనులే అయిపోయారు వాళ్లు. కన్నీళ్లు కార్చారు. చిందరవందరయిన గుర్రాలూ, ఏనుగులూ అరుస్తూవుంటే అభిమన్యుడికోసం అవన్నీ ఏడుస్తున్నట్టనిపించింది.

చిత్రం! "ద్రోణుడూ మొదలైన ఆరుగురూ మోసంచేశారు. ఎంతో అంతమంది యోధులు ఒక్క యువకుడిమీద పడి హత్య చేశారు. అన్యాయం! ఘోరం!!" అంటూ సమస్తభూతాలూ గట్టిగా అరిచాయి. అంతమందిమీ స్పష్టంగా విన్నాం.

అభిమన్యుడు అస్తమించడంతోనే నివ్వెరపోయింది పాండవ సైన్యం. యుద్ధం మానేసింది. చెదిరిపోవ మారంభించింది.

"మా బాబు అభిమన్యుడికోసం విచారమెందుకూ!" దిగాలు పడిపోతూవున్న సైన్యం పురికొల్పుతూ అన్నాడు ధర్మరాజు — "పద్మవ్యూహం చించుకు వెళ్ళాడు. ఏనుగులు పీనుగులు చేశాడు. గుర్రాలు కూలగొట్టాడు. రథాలు గుండచేశాడు. కాల్బలాలు నుసు మాడాడు. శత్రువుల చతురంగసేన స్మశానంచేశాడు. ద్రోణుడూ మొదలైన మహాయోధుల్ని మూడుచెరువులనీళ్లు తాగించాడు. దేవతల్ని మెప్పించాడు. దేవలోకం వెళ్ళి, దేవతల్లో కలిసిపోయాడు.

శక్తినొడ్డి ముఖపడకండి. శత్రువుల్ని హతమార్చడమే అతడికి శాంతి. పదండి, వేగ వున్నంతవరకూ యుద్ధం చెయ్యండి. కౌరవుల్ని కడతేర్చండి. విజయం సాధించండి" అంటూ హెచ్చరించాడు. వింటినారి మోగించాడు. శత్రుసంహారం సాగించాడు.

సాయంకాలమయింది. ఎర్రబడ్డ సూర్యబింబం పడమటికొండ తలమీద పద్మంలా ప్రకాశించింది. యుద్ధంజరిగిన ప్రతిచోట్లుకూడా రక్తంలో మునిగినట్టు ఎర్రబడ్డాయి. గుంపులుగుంపులు పిశాచాలు మహానందంతో మాంసం తిన్నాయి. రక్తం తాగాయి. ఆటలాడాయి. పాటలు పాడాయి. రాబందులూ, గెద్దలూ, కాకులూ శవాలు పీక్కుతిన్నాయి. నక్కలూ, వరభక్ష్యా మాంసం తింటూ, ఎముకలు కొరుకుతూ కోలాహలం చేశాయి. భయంకరంగా వుంది సంధ్య.

ఉభయ సైన్యాలూ యుద్ధం కట్టిపెట్టేశాయి. కురువాళ్ళు సంతోషంతో గెంతులేస్తూ శిబిరానికి వచ్చేశారు. పాండవులు మొహాలు దించుకుంటూ వెళ్ళారు.

ధర్మరాజు దుఃఖం

తన శిబిరం చేరుకున్నాడు ధర్మరాజు. ఏ సన్నాహమూ లేదు. ఉవాళి. దిగాలుపడి కూచున్నాడతడు. చుట్టూ పరివారం దిస్సపోయి కూచుంది. అందరి మొహాల్లోనూ శూన్యం తాండవమాడుతోంది. అభిమన్యుణ్ణి తలుచుకున్నకొద్దీ కడుపు దేవేస్తోంది ధర్మరాజుకి. దుఃఖం పొంగుకు వచ్చింది. ధైర్యం దిగజారిపోయింది. మొహం వెలవెలపోయింది.

"అన్నయ్యా, అభిమన్యుడు ఏడీ?" అంటే అర్జునుడికి ఏమి చెప్పేది?" వాపురుమంటూ అన్నాడతడు — "పాపం, బాలుడు అధికంగా యుద్ధంచేసి [illegible]. [illegible] నాచేతులారా

పంపించాను. శ్రీకృష్ణుడికి మేనల్లుడు [illegible]ను. నేనే– నేనే– దీనంతటికీ నేనే కారణం! మొత్తం [illegible]?

"తండ్రన్నవాడు తిండికో, స్నానానికో పంపుతాడు. ముస్తాబు చేసుకోమనో గంధం రాసుకోమనో నియోగిస్తాడు. అంతేకాని, నావంటి పాపాత్ముడు తప్ప చావుముఖానికి ఏతండ్రీ పంపుతాడు? అయ్యో, మా చిట్టినాన్నతో నేనూ ఎందుకు వెళ్ళిపోకుండా వుండి పోయాను! అలా అయితే 'కొడుకా' అని ఏడ్చే అర్జునుడి ముఖం చూడకుండా వుండేవాణ్ణి.

"ద్రోణుడూ, కృపుడూ వంటి మహాయోధులు కాపాడుతూ వున్న మహావ్యూహం పద్మవ్యూహం. దుర్భేద్యమైన వ్యూహం అది. నన్ను సంతోషపెట్టడంకోసం లోపలికి వెళ్ళాడు మా బాబు. సామ్ములమందలో సింహంచొచ్చినట్టు చొరబడ్డాడు. ఎంతమంది శిరస్సులో వూడ్చేశాడు. దుర్మార్గుడూ, పంతగొట్టూ అయిన దుశ్శాసనుణ్ణి ఓడించడమూ, అన్ని చతురంగబలాలు చావగొట్టడమూ అతడికే చెల్లింది.

"దేవేంద్రుడంతవాడి ఆపదకి అడ్డుపడ్డాడు తమ్ముడు. కాలకేయులవంటి అసాధ్యుల్ని క్షణంలో కడతేర్చేశాడు. అంతటివాడి కొడుక్కి ఒంటరిచావు పగవాళ్ళచేతపెట్టాడు భగవంతుడు! ఏం దారుణం!

"కుమ్మక్కుచేసి కొడుకుని చంపేశారన్న మాటవింటేచాలు భగ్గుమంటాడు అర్జునుడు. అందరినీ హతమార్చికాని నిద్రపోడు. అయితేమాత్రం పుత్రశోకం ఆగడమెలాగ? భూలోకంలోని యావత్తు ధనమూ, స్వర్గంలోని సమస్త వైభవమూ అభిమన్యుడి నవ్వుమొహం ముందు దిగదుడుపు" అంటూ ఎన్నోవిధాల పనివి పనివి దుఃఖపడుతూ [illegible]న్నాడు.

అంతలో దేవుడిలాగ వచ్చాడు వ్యాసముని అక్కడికి. లేచి ఎదురువెళ్ళాడు ధర్మరాజు. దండప్రణామం చేశాడు. అర్ఘ్యమూ, ఆసనమూ ఇచ్చి పూజించాడు. అనంతరం అభిమన్యుడివధ విని పించాడు.

"పద్మవ్యూహం భేదించమని పంపాను అభిమన్యుణ్ని. అతడేమో భేదించుకు వెళ్ళిపోయాడు. మేం నలుగురం అతని వెంట వెళ్ళలేకపోయాం. సైంధవులు అడ్డుపడ్డారు. అనుకున్నదొకటీ అయిందొకటి అయింది. వెళ్ళాడు చిట్టితండ్రి. అంతే. మరి తిరిగి రాలేదు.

"అతడు ఒక్కడయిపోయాడు. అంతమందీ అతడిమీద పడ్డారు. చంపేశారు. సుకుమారుణ్ణి, కుమారుణ్ణి ఒంటిగా బాణాల పాలు కావడానికి పంపేసి, బతికివున్న పాపాత్ముడు ఎక్కడన్నా వుంటాడో ! ఈ దుఃఖసముద్రంలో మునిగిపోతున్నాను. గుండెలు తరుక్కుపోతున్నాయి. ఏం దారి!" అన్నాడు.

"ధైర్యవంతుడివి, ధర్మరాజా, నువ్వే ఇలా విచారిస్తే ఏమనాలి!"— సముదాయిస్తూ అందుకున్నాడు వ్యాసముని — "అంత మంది రాజుల్ని హతమార్చాడు అభిమన్యుడు. మహాబలశాలి. అతణ్ణి కుర్రాడనడమేమిటి ! మహాయోధుడంటాను నేను. శత్రువులన్న వాళ్ళు బాణాలు కొట్టక పువ్వులు రువ్వుతారా మరి ! వెర్రివాడివి. అతడికోసం విచారిస్తావేమిటి? ఎవరు ఎంతచేసినా విధి తప్పించలేరు కదా ! చావు అంటే ఇంత ఇది కావచ్చా ! దేవతలూ, దానవులూ, గరుడులూ, నాగులూ — ఒకరేమిటి దేహం దాల్చిన ప్రతిప్రాణీ చావడం చూస్తూనే వున్నాం కదా! ఆపదలో ఇంత అడిలిపోవచ్చా? విచారించకు. ధైర్యపడు" అన్నాడు.

"అయితే, మృత్యువు అంత తప్పనిసరా తండ్రీ!" కన్నీళ్ళతో ప్రశ్నించాడు ధర్మరాజు — "ఇన్ని ఉపాయాలూ, ఇంత పరాక్ర

మమూ, ఇంత భీకరత్వమూ వున్నాయే ఈ రాజులికి! చావు లేకండా తమప్రాణాలు నిలబెట్టుకోడం ఎవ్వరికీ సాధ్యమే కాదంటావా?"

అకంపనుడి కథ

"అడగవలిసినప్రశ్నే అడిగావు" అంటూ అందుకున్నాడు వ్యాసుడు – "లోగడ అకంపనుడని వొకరాజు వుండేవాడు. ఇలాగే పుత్రశోకంతో నారదుణ్ణి అడిగాడతను. నారదుడు అతడికి మృత్యు ప్రభావం చెప్పాడు. ♦ అది విని దుఃఖం విడిచిపెట్టాడు అకంపనుడు. అదే నీకు చెప్తాను. దుఃఖంపోయి నీమనస్సు శాంతిస్తుంది, విను.

"అనకంపనుడిమీాద వొకసారి శత్రువులు దండెత్తి వచ్చారు. యుద్ధంలో అతణ్ణి కట్టేశారు. ఆతడికి వొక కుమారుడు వుండేవాడు. అతడిపేరు హరి. అద్భుతమైన పరాక్రమశాలి అతడు హరి. తండ్రిని శత్రువులు పట్టెయ్యడంతో అమాంతంగా వెళ్ళి వాళ్ళమీాద విరుచుకు పడ్డాడతడు. తండ్రిని విడిపించుకువచ్చేశాడు. అంతతో వూరుకుంటే బాగానేవుండేది. కాని అతడికి కసితీరలేదు. ఉద్ధృతంగా వెళ్లి శత్రువులమీాద పడ్డాడు. రథాలు, గుర్రాలు, ఏనుగులు – చతురంగ బలం గూాన్‌త్తూ హతమార్చడ మారంభించాడు.

"శత్రువులుమాత్రం వూరుకుంటారా! ఉగ్రులయిపోయారు వాళ్ళు. మహాయోధులు అందరూ వొక్కటయి హరిమీాద పడ్డారు. ఘోరమైన మహాస్త్రాలూ, శస్త్రాలూ ప్రయోగించారు, హరిని చంపేశారు.

కొడుకుమరణంతో పిచ్చివాడిలా అయిపోయాడు అకంపనుడు. ప్రాణాలమీాద ఆశవొదిలేసి శత్రువులమీాద విరుచుకుపడ్డాడు. ఘోరా

♦ చూ. శాంతిపర్వం. 5 అ.

హోరి యుద్ధంచేశాడు. కారడివి కాల్చిన దావాగ్నిలాగ శత్రువుల్ని హతమార్చేశాడు. విజయోత్సవంతో దేవేంద్రుడిలాగ తనపట్నానికి వచ్చేశాడు.

విజయమేమో సాధించాడతను. కాని మనస్సులో మాత్రం శాంతి లేకపోయింది. పుత్రశోకం దుర్భరమైపోయింది. నిద్రాహారాలు మానేశాడు. షష్టి ఘడియలూ విచారిస్తూ కూచున్నాడు. అప్పుడు అతడిదగ్గిరికి నారదుడు వచ్చాడు. ఆసనమూ, అర్ఘ్యమూ, పాద్యమూ ఇచ్చి ఋషిని పూజించాడు అకంపనుడు. తన దుఃఖం వివరించాడు. కొడుకుగుణాలు నివేదించాడు. అతడి మరణంవల్ల గెలుపు గెలుపులా లేదని తన వేదన వినిపించాడు. 'మునీంద్రా, లోకానికి మృత్యువే ప్రభువు' అంటారు. అదేమిటో, దానిపుట్టుపూర్వోత్తరాలు ఏమిటో వినాలని వుంది నాకు. నేను వినడం ఉచితమే అయితే అనుగ్రహించు, వినిపించు' అంటూ చేతులు జోడించాడు.

మృత్యువు కథ

“ ‘మంచిమాటే అడిగావు’ – అనుకంపనుణ్ణి అనుగ్రహిస్తూ అందుకున్నాడు నారదముని – ‘మృత్యువు కథ బంధుమరణంవల్ల కలిగిన దుఃఖం పోగొడుతుంది’ చెపుతాను. సావధానంగా విను.

“ ‘బ్రహ్మదేవుడు ప్రజల్ని సృష్టించాడు. కాని వాళ్ళ సంహారం లేకపోయింది. అందుచేత భూమికి భారం దుర్భరమయింది. దీనికి ఏమిటి సాధనమంటూ విచారిస్తూ కూచున్నాడతడు. దాంతో అతడి ఇంద్రియాల్లోంచి గొప్ప మంటలు పుట్టాయి. పదిదిక్కులా ఆ మంటలు వ్యాపించాయి. చరాచరాత్మకమైన భూతప్రపంచం యావత్తూ దహించడం మొదలుపెట్టాయి. అది శివుడు చూశాడు. లోకహితంకోసం బ్రహ్మదగ్గిరికి వెళ్ళాడతను. మంటలతో మహాదీనిగా

వున్నాడు బ్రహ్మ. శివుణ్ణి చూసి ఆదరహృదయంతో ప్రశ్నించాడు 'దేవా, అక్కడలేంది నీకోరిక. ఏంకోరివచ్చావో చెప్పు. నువ్వు ఏదంటే అదే చేస్తాను. ఆదేశించు" అన్నాడు.

" 'నువ్వు చేసిన సృష్టిమీద నువ్వే కోపించడం దేనికి ? " అన్నాడు శివుడు- "సమస్తసృష్టికీ నువ్వే కర్తవు. నువ్వు వుండబట్టే భూతకోటి యావత్తూ సుఖంగా వుంది. శాంతించు. నాకోసమైనా ఈభూతకోటిని దయచూడు" అన్నాడు.

" 'కోపం కాని, కామం కాని నాలో లేనేలేదు' అన్నాడు బ్రహ్మ – 'ప్రజాభారం అధికమయింది. భూదేవి భరించలేకపోయింది. వచ్చి మొరపెట్టుకుంది. ఆమెకి మేలుచెయ్యడంకోసం సంహారం తల పెట్టాను. కాని ఉపాయం తోచలేదు నాకు. అందేత నన్ను క్రోధం ఆవేశించింది' అన్నాడు.

" 'మూడులోకాలికీ నాయకుడివి నువ్వు' – అందుకున్నాడు శివుడు – 'నీ దీనివల్లే లోకం పాలిస్తున్నాను నేను. నీకోపం వరసపెట్టి లోకం దహించేస్తోంది. చూడలేక జాలిపడి నీదగ్గిరికి పరిగెత్తుకు వచ్చాను. భూభారం తగ్గించడానికి చరాచర భూతకోటి సంతతినీ వొకట్టిపెట్టుని భస్మంచెయ్యడం దేనికి ? భూభారం తగ్గించాలంటే మరేదయినా తగిన సంహారవిధానం ఆలోచించు. కోపం విడిచిపెట్టు. ఈ వరం నాకు ప్రసాదించు" అన్నాడు.

శివుడి మాటలతో కోపం విడిచిపెట్టాడు బ్రహ్మ. అగ్ని ఆరిపోయింది. లోకం సంతోషించింది. బ్రహ్మదేవుణ్ణీ, శివుణ్ణీ అభినం దించింది.

బ్రహ్మ కోపం విడిచిపెట్టినప్పుడు అతడి ఇంద్రియాల్లోంచి వొక స్త్రీమూర్తి పుట్టింది. ఆమె మొహం రక్తంలా ఎర్రగా వుంది. శరీరం నల్లగావుంది. కళ్ళు చింతనిప్పుల్లావున్నాయి. వస్త్రాలు కుంకంతో

ముంచినట్టు వున్నాయి. నవ్వుతూ, శివుణ్ణీ, బ్రహ్మనీ వొయ్యారంగా చూస్తూ దక్షిణందిక్కు బయలుదేరిందామె.

“ ‘మృత్యువా! ఓ మృత్యువా! ఎటు పోతున్నావు?’ మనసుపెట్టి మరీమరీ ఆమెని పిలిచాడు బ్రహ్మ — ‘చంపాలని నాకు సంకల్పం కలిగినప్పుడు నాకోపంలో పుట్టావు నువ్వు. అంచేత నిన్ను ఆదేశిస్తున్నాను. విచక్షణ అక్కరలేకండా సమస్త ప్రాణుల్నీ సంహరించాలి నువ్వు. నీకు మేలు కలుగుతుంది’ అన్నాడు.

బ్రహ్మదేవుడి ఆదేశం విని వలవలా ఏడ్చింది మృత్యువు. ఆమె కన్నీటిబిందువులు దోసిలిలో పట్టాడు బ్రహ్మ. లోకహితం కోసం ఆమెని అనేక విధాల బోధపరిచాడు.

“ ‘ఈ అధర్మానికి అడిలిపోతున్నాను’ గాలికి అల్లాడిపోయిన తీగెలాగ వొణికిపోతూ అంది ఆమె — ‘నువ్వు సృష్టించావు నన్ను. ఈక్రూరకర్మకి ఎలా నెట్టుకునేది? బంధువుల చావుకి మొత్తుకుంటారు జనం. పనివి పనివి ఏడుస్తారు వినలేను. ప్రభూ, నన్ను కరుణించు. ఈ ఘోరం నాచేత చేయించకు. తపస్సుచేసుకుంటాను. అనుమతించు. ఈమాత్రం వరం దయచెయ్యి, ధేనుకాశ్రమం పోతాను’ అంటూ రెండుచేతులూ జోడించింది.

“ ‘ప్రజల్ని చంపడంకోసమే పుట్టించాను నిన్ను’ అన్నాడు బ్రహ్మ — ‘అంచేత విచారించకు. ఇది ఇలాగే జరగాలి. ఇంకోవిధంగా జరగడానికి వీలులేదు. నింద లేకండా ప్రజల్ని సంహరించు. ఈపని తప్పదు నీకు’ అన్నాడు.

“ భయపడుతూ భయపడుతూ అప్పటికి వొప్పుకుందామె. మరి మారుమాట చెప్పలేక బ్రహ్మదేవుణ్ణి చూస్తూ నుంచుంది. సంతోషించాడు బ్రహ్మ. చల్లనిచూపులతో లోకాలుచూశాడు. ముక్తి

పొందాయి లోకాలు. ఎప్పటిలాగే సుఖపడ్డాయి. శివుడు అంతర్ధాన మయాడు.

" ' మృత్యుదేవి బ్రహ్మకి నమస్కరించి సెలవు తీసుకుంది. అక్కడినించి తిన్నగా ధేనుకాశ్రమానికే వెళ్ళిందామె. అక్కడ నియమపూర్వకంగా గంగా, కౌశికీనదుల్లో ఎన్నో అన్ని వ్రతాలు చేసింది. తీర్థాలన్నీ తిరిగింది. ఎంతో కాలం బ్రహ్మనుద్దేశించి దుష్కరమైన తపస్సు చేసింది. అలా హిమాలయం చేరుకుంది. ఇంద్రియాలు నిగ్రహించింది. ఘోరమైన తపస్సు ప్రారంభించింది.

" ' అక్కడే ఆమెకి ప్రత్యక్షమయాడు బ్రహ్మ. 'మృత్యుదేవీ! ఏమిటిది? ఇంత నిష్ఠురమైన నియమాలు ఆచరిస్తున్నావు. ఎందుకని ?' అని అడిగాడు.

" 'ప్రభూ, బతికున్న ప్రజల్ని పీకలు నులిపి చంపలేను' చేతులు జోడిస్తూ అంది మృత్యువు – 'ఈపనికి నన్ను పంపకు. అధర్మానికి భయపడుతున్నాను. ఆర్తురాలిని. ఆశ్రయిస్తున్నాను. అనుగ్రహించు" అని కాళ్ళమీద పడింది.

" 'నామాటమీద నడుచుకుంటే అధర్మమెలావస్తుంది నీకు ?' ఆమెకి నచ్చజెపుతూ అన్నాడు బ్రహ్మ – 'అధర్మంకాదు, పైగా ఉత్తమమైన ధర్మంచేసినదానివే అవుతావు. పుణ్యమూ, కీర్తీ కలిగేలాగ శివుడూ, నేనూ నీకు వరమిస్తాము. మేం నియమించిన పనికి భయమెందుకంటా ? సంశయించకు. నామాటవిను. నాలుగురకాల ప్రాణుల్నీ సంహరించు' అన్నాడు.

"'దేవా, తప్పదంటే, నీ ఆజ్ఞ తలమీద పెట్టుకు నెరవేరుస్తాను' చివరికి సమ్మతిస్తూ అంది మృత్యువు – 'అయితే వొక్క మనవి మాత్రం చిత్తగించు. లోభమూ, క్రోధమూ, ఈర్ష్యా, అసూయా ప్రాణుల శరీరాల్లో వికృతి కలిగించాలి.'

" 'తప్పకండా నువ్వు కోరినట్టే జరుగుతుంది' అన్నాడు బ్రహ్మ - 'అంతేకాదు, నువ్వు కార్చిన కన్నీళ్ళు ఎన్నిచుక్కలున్నాయో అన్నీ అన్ని రోగాలవుతాయి. అవే జనాన్ని చంపగలుగుతాయి. అంచేత అధర్మం నిన్ను చేరదు. ప్రాణుల ప్రాణం తియ్యడం నీకు పరమధర్మమవుతుంది. నీ శుభమే నేను కోరుతున్నాను. నువ్వు ధర్మస్వరూపానివి. ఈవిశ్వానికి ఈశ్వరివి. అంచేత ప్రాణం తియ్యడం నీ అధీనంలో వుంటుంది. కామమూ, రోషమూ లేకండా సమస్తప్రాణుల ప్రాణాలూ ఆకర్షించు. అదే ధర్మతత్త్వం. భయపడ నక్కరలేదు నువ్వు. అసత్యంగా నడుచుకున్నవాళ్ళని అధర్మమే హత మారుస్తుంది. వెళ్ళు'' అన్నాడు.

" 'కాదంటే శపిస్తాడేమో అన్న భయమూ, తనని అధర్మం పొందదన్న అతడి మాట మీద నమ్మకమూ-బ్రహ్మ చెప్పినదానికి ఒప్పుకున్నట్టు చేశాయి మృత్యువుని. ప్రాణిసంహారానికి అంగీకరించిందామె. రాజా, బ్రహ్మమాటప్రకారం ఆధివ్యాధులు ప్రాణులశరీరం చెడగొడతాయి. మృత్యువు ప్రాణాలు హరిస్తుంది. ప్రాణులు శరీరం వొదిలేసి, దేవాదిభావాలు పొందుతూ తిరిగీ మనుష్యగతి పొందుతూ వుంటాయి. శరీరం నిలపడానికీ, చెరపడానికీ కర్త గాలి. గాలి నిజంగా భయంకరుడు. అనంతమైన తేజస్సు కలవాడు. అతడి నాదమూ భయంకరమైంది. పోవడమూ, రావడమూ అతడికి వొక ఆట. అంతే.

"మనుషులు దేవతలవుతారు. దేవతలు మనుషులవుతారు. నీకొడుకి- శాశ్వతమైన దేవత్వం దొరికింది. అతడికోసం విచారించడ మెందుకంటూ. వచ్చి దుఃఖాలపుట్ట ఈ ప్రపంచం. ఇది వొదిలేశాడు నీ కొడుకు హరి. సుఖంతప్ప దుఃఖమన్నది లేని పుణ్యలోకం చేరుకున్నాడు. దీనికని దుఃఖపడకూడదు. బ్రహ్మ కల్పించిందే మరణం.

ఇది తెలుసుకుని ధీరులయినవాళ్ళు, మరణించినవాళ్ళకోసం విచారించరు' అన్నాడు.

"నారదుడు చెప్పిన మృత్యుకథ విని పుత్రశోకం విడిచిపెట్టాడు అకంపనుడు. అనంతరం నారదుడు తన ఆశ్రమం వెళ్ళిపోయాడు.

"ధర్మరాజా, ఈకథ రాసినవాళ్ళకీ, చదివినవాళ్ళకీ, విన్నవాళ్ళకీ సకలశుభాలూ కలుగుతాయి. ఆయువూ, ఆరోగ్యమూ, ఐశ్వర్యమూ చేకూరుతాయి. విన్నావుకదూ! అభిమన్యుడు యుద్ధంలో మడమ తిప్పలేదు. ధనుస్సూ, బాణాలూ పుచ్చుకుని దివ్యాస్త్రాలతో శత్రుసంహారంచేశాడు. శాశ్వతమైన వీరస్వర్గం చేరుకున్నాడు. కీర్తి సంపాదించాడు. అతడికోసం విచారించడం అనవసరం" అన్నాడు.

వ్యాసముని చెప్పిందంతా విన్నాడు ధర్మరాజు. ఉత్తమ క్షత్రియధర్మమే ఇది అని సమాధానపడ్డాడు. శూరులు పుణ్యలోకంలో సుఖపడతారని మనస్సు సరిపెట్టుకున్నాడు.

"మునీంద్రా, లోగడ పుణ్యలోకాలు పొందిన, ప్రసిద్ధులైన మహారాజులు ఎలాంటి యజ్ఞాలు చేశారో!" దుఃఖం విడిచిపెడుతూ వ్యాసులవారిని అడిగాడు ధర్మరాజు.

"అవును, వెనకటి మహారాజులంతేవాడు అభిమన్యుడు" ధర్మరాజుప్రశ్న అవగతంచేసుకుంటూ అన్నాడు వ్యాసముని — "అంచేత వాళ్ళకీ ఇతడికీ పుణ్యగతిలోవున్న తారతమ్యం తెలుసుకోవాలని నీ అభిప్రాయమనుకుంటాను, నువ్వు ఇలా అడగడం!" అన్నాడు.

"నా చిత్తానికి తట్టింది ఎలా కాదంటాను? అదీ వినాలనే వుంది. సెలవియ్యి" అన్నాడు ధర్మరాజు.

"యుద్ధంలో మరణించిన వీరులతో నా వాళ్ళని పోటీచేస్తావు!" అంటూ అందుకున్నాడు వ్యాసుడు – "యజ్ఞాలుచేసినవాళ్ళూ, తపస్సులుచేసినవాళ్ళూ, దానాలుచేసివాళ్ళూ వీళ్ళంతా వెళ్లిన పుణ్యలోకాలు ఏవీకూడా యుద్ధవీరులు వెళ్ళిన లోకాలతో సరికావు. నమ్ము. అభిమన్యుడు మహత్తరమైన పుణ్యలోకంలో మహాసౌఖ్యం అనుభవిస్తూ వుంటాడు.

"అది అలా వుండనీ, అంతటి మహానుభావులయినా అంతరించే పోయారు మహారాజులు. ఒక్కడూ వృట్టికట్టుకు వుండిపోలేదు. అయితే మహనీయులైన మహరాజుల చరిత్రలు వినడమూ మంచిదే, నీదుఃఖం నివారిస్తుంది. చెపుతాను, విను.

సువర్ణష్ఠీవికథ

"లోగడ శైబ్యుడికొడుకు సృంజయుడని వొకరాజు వుండేవాడు. అతను చాలాగొప్పవాడు; పుణ్యమూర్తి. నాలుగుసముద్రాల మధ్యా వున్న భూప్రదేశం యావత్తూ వొక్కడే అడ్డులేకండా పరిపాలించాడు. అన్నివుండి అయిదోతనం లేనట్టు పుత్రసంతానమాత్రం లేదు అతడికి. అందుకని ఎప్పుడూ బ్రాహ్మల్ని పూజిస్తూవుండేవాడు.

"నారదమునికీ అతడికీ స్నేహం. అంచేత సృంజయుడిదగ్గిరికి నారదముని తరుచుగా వస్తూవుండేవాడు. ♦ ఒకనాడు యథాప్రకారం మునివచ్చాడు. అవాళ బ్రాహ్మలందరూ కూడబలుక్కుని ముని దగ్గిరికి వచ్చారు. మహరాజుకోర్కె తీర్చవలిసిందంటూ అతడితో విన్నవించారు.

♦ చూ. శాంతిపర్వం.

"'ఏమిటి నీ కోర్కె? నాతో చెప్పలేదేం?' సృంజయుణ్ణి అడిగాడు నారదుడు.

"'కొడుకుకోసం దివారాత్రాలూ తపిస్తున్నాను' అన్నాడు సృంజయుడు — 'బుద్ధిమంతుడూ, రూపవంతుడూ అయిన కుమారుడు కావాలి. అతడి మలమూత్రాలూ, తేపా, కన్నీళ్ళూ, చెమటా యావత్తూ బంగారం కావాలి' అన్నాడు.

"సృంజయుడు కోరినప్రకారం వరమిచ్చాడు నారదముని. అందమైనవాడూ, బుద్ధిమంతుడూ అయిన కుమారుడు కలిగాడు సృంజయుడికి. కుమారుడికి సువర్ణష్ఠీవి అనిపేరుపెట్టాడతడు. అతణ్ణి అరిచేతినిమ్మపండులా పెంచాడు. అతడి మలమూ, మూత్రమూవల్ల రోజూ కొండలా పెరిగింది బంగారం. మంచాలూ, కుర్చీలూ, ఇల్లూ, వాకిలీ, ప్రాకారమూ అన్నీ బంగారమయంచేసేశాడు సృంజయుడు. చెప్పతరంకాని గొప్పతనమూ, ఆనందమూ అనుభవించాడు.

"ఇలావుండగా వొకనాడు కొందరు దుర్మార్గులు వచ్చి, సువర్ణష్ఠీవిని దొంగతనంగా ఎత్తుకు పోయారు. అతిడి నోట్లో గుడ్డలు కుక్కేసి అడివికి పట్టుకుపోయారు. కడుపులో బంగారం వుంటుందని అతడికడుపు చీర్చేశారు. ఒళ్ళంతా చీల్చిచీల్చి గాలించారు. ఎక్కడా పిసరంత బంగారం దొరకలేదు వాళ్ళకి. అతడిశవం అడివిలో పారేసి వచ్చేశారు వాళ్ళు. వచ్చేస్తూ దారిలో వాళ్ళలోవాళ్ళు దెబ్బలాడుకున్నారు. పాపఫలం ఎటుపోతుంది? ఒకళ్ళనొకళ్ళు నరుక్కున్నారు; చచ్చారు. కర్మఫలం అనుభవించారు; నరకానికిపోయారు.

కొడుకు కనపడకపోడంతోనే మతిపోయింది సృంజయుడికి. ఊరూ వాడా వెదికాడు. తుదకి అడివిలో కొడుకుశవం చూశాడు. అంత్యక్రియలుచేసి ఇంటికి వచ్చాడు. దుఃఖంతో నిద్రాహారాలు మానేశాడు.

అంతలో నారదముని వచ్చాడు. సృంజయుడు చేసిన పూజలూ అవీ అందుకున్నాడు. 'రాజా, ఏడిస్తే మాత్రం చచ్చినవాళ్ళు వస్తారా?' అంటూ ఓదార్చాడు– ' ఇలా నువ్వు ఏడుస్తూ కూచుంటే నీప్రాణం కూడా పోతుంది. నువ్వు నా స్నేహితుడివి. అంచేత నీమేలుకోరి చెప్పేది విను. జన్మమెత్తినవాళ్ళు ఎవ్వరూ, ఎంత గొప్పవాళ్ళయినా సరే, శాశ్వతంగా ఈ నరలోకంమీద నిలవరు.

పదహారుగురు రాజులూ ఏరీ?

" 'చూడూ, అవీక్షితుడి కొడుకు మరుత్తురాజు ఎంతగొప్ప వాడు? హిమాలయాకింద అద్భుతమైన యజ్ఞాలు చేశాడు. యజ్ఞశాలా మొదలైనవి యావత్తూ బంగారంతోనే చేయించాడతడు. అతడియజ్ఞం బృహస్పతితమ్ముడు సంవర్తుడు ఉపద్రష్టగా వుండి నడిపించాడు. అన్నగారితో పంతంపెట్టుకుమరీ వచ్చాడు సంవర్తుడు. దేవేంద్రుడూ, వరుణుడూ మొదలైన దేవతలూ, మహామునులూ యజ్ఞానికి సహాయంచేశారు. పాలూ, పెరుగూ, పళ్ళూ సమృద్ధిగా సంతర్పణచేశాడు మరుత్తుడు. ఇన్నీ చేసి, ఏడీ, వుండిపోయాడా అతడు?*

" 'సుహోత్రుడు ఎంతగొప్పవాడు!‡ సన్మార్గానికి పెట్టింది పేరు అతడు. ఎంతమంది బ్రాహ్మల్నో పూజించాడు. ఎన్నో వ్రతాలు చేశాడు. దేవతల్ని మెప్పించాడు. అతడంటే అభిమానించి దేవేంద్రుడు బంగారంచేపలూ, తాబేళ్ళూ కురిపించేవాడు. ఆ బంగారమంతా అడిగినవాళ్ళకి పంచిపెట్టేవాడతడు. కురుజాంగలంలో ఎన్నో అన్ని అశ్వమేధయజ్ఞాలు చేశాడు. ఏడీ, అతడు ఎక్కడున్నాడు?

* చూ. అశ్వమేధపర్వం. అ. 1.

‡ భుమన్యుడి కొడుకు. హస్తినాపురం స్థాపించిన హస్తి తండ్రి. చూ. ఆదిపర్వం. పు. [illegible]00.

"'అంగరాజు ఏం సామాన్యుడా? * అతడూ ఎన్నో యజ్ఞాలు చేశాడు. బంగారంతో నిండిన ఎన్నో వేలు ఏనుగులు బ్రాహ్మలికి దానం చేశాడు. జవసత్వాలతోనూ సర్వలక్షణాలతోనూ వున్న లక్షలకొద్దీ గుర్రాలిచ్చాడు. కొమ్ములికి బంగారం కట్టి కోట్లుకోట్లు గోవులూ, లెక్కాజమా లేని మేకలమందలూ ధారపోశాడు. చెప్పశక్యం కానంత మంది కన్యలూ, కుప్పలుకుప్పలు రత్నభూషణాలు అర్పించాడు. అంతటివాడూ వుండిపోయాడా?

"'శిబిచక్రవర్తి అంటే దిశలు తెల్లవారేవి ఏడుదీవుల్లోనూ తనరథం ఆటలాడింది. ఎక్కడా శత్రువన్నవాడు తలెత్తలేదు. అంత వైభవం వుండిన్నీ చిన్న చీమనికూడా నొప్పించలేదతడు. అతడి పుణ్యకర్మలు మెచ్చి తరుగులేనిధనం ప్రసాదించాడు శివుడు. గంగానది వొడ్డుని ఎన్నో యజ్ఞాలు చేశాడతడు. చుక్కలు లెక్కపెట్టవచ్చు, వానచినుకులు ఇన్నని చెప్పవచ్చు. కాని అతడు దానంచేసిన ఆవులు ఇన్ని అని చెప్పలేం. అలాంటివాడూ అంతమయిపోలేదూ!

"'శ్రీరామచంద్రమూర్తి? మహానుభావుడు. అతణ్ణి తలుచుకుంటేనే పాపాలు పోతాయి. తండ్రిమాటమీద నడియౌవ్వనంలో అడివికి వెళ్ళిపోయాడు, మునిలాగ. సముద్రానికి సేతువు కట్టాడు. మూడులోకాలికీ ముల్లులా వున్న రావణాసురుణ్ణి చంపేశాడు. తన రాజ్యంలో చిన్నపిల్లలచావు లేకండా ధర్మం నిలబెట్టాడు. రామరాజ్యమంటే దేవరాజ్యమనిపించాడు. అశ్వమేధం మొదలైన యజ్ఞాలు చేశాడు. అంతటివాడికీ ఏదీ చావు తప్పలేదే!

"'భగీరథుడు సామాన్యుడా? తన పూర్వుల్ని ఉద్ధరించడం కోసం స్వర్గంలోని గంగ భూలోకానికి పట్టించాడు. గంగపేరు 'భాగీరథి' అనిపించాడు. పరాక్రమంలో దేవేంద్రుణ్ణి మెప్పించాడు.

* వేనరాజుతండ్రి. చూ. విష్ణుపురాణం 1. 13., భాగవతం. 4

అతడు అశ్వమేధాలు చేసినప్పుడు చేసిన దానం లోకంలో ఎవ్వరూ కనీవినీ ఎరగరు. వేలువేలు రథాలు కన్యలతో నింపాడు. రథానికి నూరేసి ఏనుగులు, ఏనుగుకి వెయ్యేసి గుర్రాలు, గుర్రానికి వెయ్యేసి ఆవులు, ఆవుకి లెక్కలేనంత బంగారం — ఇలా చేసి బ్రాహ్మలికి దానంచేశాడు. అంతవాడూ ఏడీ ఎటు పోయాడు?

"'దిలీపుడు — ఎన్నో అన్ని అశ్వమేధాలు చేసి దేవేంద్రుణ్ణి మెప్పించాడు. అతడి యజ్ఞాల్లో కోరి విశ్వావసుడూ మొదలైన గంధర్వులు వాద్యాలు వాయించారు. అప్సరసలు పాటలు పాడారు; నాట్యంచేశారు. దేవతలు అలంకరణాలు చేశారు. దేవరుషులు పదే పదే ప్రశంసించారు. మానవప్రపంచం యావత్తూ బంగారమూ, ధాన్యమూ, వస్త్రభూషణాలూ దానంతో నింపేశాడు. నూరో అశ్వమేధయజ్ఞంలో దేవేంద్రుడు ఆసపడితే గుర్రం సమర్పించాడు. తుదకి ఏమయాడు? చూపించూ ఇప్పుడు?

"'మాంధాత ఎంతటివాడు! * పుట్టింది మొదలు పన్నెండు దినాలదాకా దేవేంద్రుడి వేళ్ళలో అమృతమూ, పాలూ తాగి పెరిగాడు. పన్నెండుసంవత్సరాలకే రాజయాడు. సూర్యుడిఉదయాస్తమయాలమధ్య వున్న భూభాగం యావత్తూ వొక్కడే అనుభవించాడు. అన్నంకొండలూ, నేతినదులూ చేసి బ్రాహ్మలికి భోజనాలు పెట్టాడు. రాజసూయాలూ, అశ్వమేధాలూ చేశాడు. — ఏడీ, ఎక్కడున్నాడు?

"'యయాతి తక్కువవాడా? దేవాసురయుద్ధంలో రాక్షసుల్ని సంహరించాడు. వర్ణాశ్రమాలు ఏర్పరిచాడు. అగ్నిష్టోమమూ, అశ్వమేధమూ, వాజపేయమూ, అతిరాత్రమూ, పౌండరీకమూ మొదలైన అనేక యజ్ఞాలు చేశాడు. భూలోకంలోవున్న ధనం యావత్తూ బ్రాహ్మలికి ధారపోశాడు. తనకోసం చిల్లిగవ్వయినా వుంచుకోలేదు. ధర్మ

* చూ. అరణ్యపర్వం. పు. 579-580

తత్వం తెలిసినవాళ్ళలో అంతటివాడు లేడు. మృతసంజీవని తెలిసిన శుక్రాచార్యుడి అల్లుడు. అయితేనేం, చావు తప్పిందా? ♦

" 'నాభాగుడి కొడుకు అంబరీషుడిసంగతి ఆలోచించూ! వేలాది రాజుల్ని ఓడించా డతడు. ఎంతోమంది రాజులు వొక్కుమ్మొగిని అతడిమీద దండెత్తారు. అందరినీ అడలు కొట్టేశాడు. వాళ్ళ ఆయుధాలూ, వాహనాలూ, జెండాలూ నరికిపారేశాడు. గడగడలాడిపోయారు వాళ్ళు. శరణంటూ కాళ్ళబేరానికి వచ్చారు. అందరినీ క్షమించి వొదిలేశాడు. ఈ విశాలమైన భూలోకం యావత్తూ పాలించాడు. ఎన్నో యజ్ఞాలు చేశాడు. బంగారం కవచాలతోవున్న రాజుల్ని బ్రాహ్మలికి దానంచేశాడు. నవరత్నాలు రాసులు దక్షిణలిచ్చాడు. పాయసాలూ, పిండివంటలూ, కజ్జాలూ వొద్దువొద్దు అన్నంతవరకూ తినిపించాడు. అంతవాడూ చావుతప్పించుకోగలిగాడా?

" 'శశిబిందుడు సామాన్యు డంటావా? లక్షమంది భార్యలు అతడికి. ఒక్కొక్క భార్యకి వెయ్యేసిమందిచొప్పున పదికోట్లమంది కుమాళ్ళని కన్నాడు. ప్రతికొడుకుకీ వందేసిమంది కన్యలు బంగారం నగలతో కట్టబెట్టాడు. ప్రతికన్యకీ వందేసి ఏనుగులూ, ప్రతిఏనుగుకీ వందేసి రథాలూ, ప్రతిరథానికీ వందేసిగుర్రాలూ, ప్రతిగుర్రానికీ వెయ్యేసి పాలావులూ, ప్రతిఆవుకి ఏభయ్యేసి మేకలూ ఇచ్చాడు. కొడుకులూ, తానూచేసిన అశ్వమేధయజ్ఞాలూ అవీ ఓ! లెక్కలేదంటే నమ్ము. అలాంటి శశిబిందుడు ఏమయాడు? బతికున్నాడా?

" 'అమూర్తరయుడి కొడుకు గయుడూ? నూరేళ్ళు బ్రహ్మాండమైన తపస్సుచేశా డతడు. అగ్నిదేవుడు ప్రత్యక్షమై వరంకోరమంటే బ్రహ్మచర్యమూ, దమమూ, శమమూ-కోరుకున్నాడు. గొప్పగొప్ప

♦ చూ. ఆదిపర్వం. పు. 73 – 87.

యజ్ఞాలు చేశాడు. ముప్ఫయి ఆరు యోజనాల పొడవైన పెద్ద బంగారంవేదిక చేయించాడు. దాని వెడల్పు ముప్ఫయియోజనాలు. ఎత్తు ఇరవైనాలుగు యోజనాలు. దానినిండా వజ్రాలూ, వైడూర్యాలూ నవరత్నాలు పొదిగించాడు. యజ్ఞం ముగిశాక అదంతా బ్రాహ్మలికి ఇచ్చేశాడు. అతడి పేరనే గయ పేరుపడింది. అయితేనేం, పుట్టికట్టుకు వుండిపోయాడా ?

" 'సంకృతికొడుకు రంతిదేవుడి సంగతి చూడూ ! అతిథులూ, అభ్యాగతులూ వాళ్ళకోసం వొకటోరకం వంటవాళ్ళని ఇరవైవేల మందిని పెట్టాడతడు. పగలూ, రాత్రీ అలా అటు వంటలు జరుగుతూ వుంటే ఇటు భోజనాలు జరుగుతూనే వుండేవి. అతడి సత్రయాగంలో పశువులు తమకి తామే ముక్తికోరి వచ్చి వధించమనేవి. ♦ దేవతలు మహానందంతో వచ్చి ప్రత్యక్షమయేవాళ్ళు. వాళ్ళకి కడుపారగా హవిర్భాగా లిచ్చేవాడతడు. రంతిదేవుడి సత్రయాగంలాంటి సత్రయాగం ఎక్కడా చూడలేదనేవాళ్లు ప్రజలు. అంత పుణ్యాత్ముడూ అంతరించి పోలేదూ !

" 'శకుంతలకొడుకు భరతుడు ఎంతవాడు కాడు ! ఆశ్రమంలో బాలుడుగా వున్నప్పుడు సింహాలూ, శరభాలూ, పెద్దపులులూ మొదలైన క్రూరమృగాలమీద స్వారీచేసేవాడు. గొర్రెలూ, మేకలూ కట్టేసినట్టు వాటిని కట్టేసేవాడు; కొట్టేవాడు. వాటితో ఆడుకునేవాడు. అందుకని అతణ్ణి 'సర్వదమనుడు' అన్నారు. మహారాజయాడతడు. గంగా, యమునా, సరస్వతుల వొడ్డున అశ్వమేధమూ, రాజసూయమూ మొదలైన మహాయజ్ఞాలు చేశాడు. బంగారం ఏనుగులూ, బంగారం గుర్రాలూ, బంగారం రథాలూ బ్రాహ్మలికి దానంచేశాడు. ఏడీ, అతడయినా వుండిపోయాడా ?

♦ చూ. అనుశాసనిక పర్వం. అ. 3.

" 'పృథు చక్రవర్తి మాట! భూమి మిట్టపల్లాలతో వుండేది. రథాలూ, గుర్రాలూ సుళువుగా నడవడానికి వీలయ్యేది కాదు. అందు కని భూమియావత్తూ సదును చేశాడతడు. అతడి పేరనే ఈ భూమికి 'పృథివి' అని పేరువచ్చింది. గోవురూపంలో వున్న భూదేవిని పిండి ఓషధులూ, రత్నాలూ పిదికించాడు. లోకం రక్షించాడు. అతడు చేసిన యజ్ఞాలూ అవీ చెప్పనే అక్కరలేదు. అలాంటివాడూ కీర్తి శేషుడే అయిపోయాడు.

" 'ఇంతెందుకూ, పరశురాముడు మాత్రం! బ్రహ్మద్వేష మంటే భగ్గుమంటాడాయన. వెయ్యిచేతులున్న వాణ్ణి, ఎవ్వరూ గెలవ లేనివాణ్ణి కార్తవీర్యార్జునుణ్ణి కడతేర్చాడు. వరసపెట్టి ఇరవయ్యొక్క మార్లు రాజుల్ని హతమార్చాడు. భూమండలం యావత్తూ ధర్మం తప్పకండా పాలించాడు. రాజులూ, బ్రాహ్మలూ చెయ్యదగ్గ యజ్ఞాలు ఎన్నో అన్ని చేశాడు. భూలోకం కశ్యపుడికి ధారపోశాడు. అందుకనే భూమికి 'కాశ్యపి' అని పేరువచ్చింది. జగమెరిగిన విషయమిది. అయితే కాలంతీరాక ఆయనా అంతమైపోతాడు. ♦

" 'విన్నావూ, రాజా! ఎలాచూసినా నీకంటే నాలుగురెట్లు గొప్పవాళ్ళు ఇప్పుడు నేను చెప్పిన వీళ్ళంతా. నీకొడుకూ వాళ్ళకంటే దొడ్డవాడే అనుకో. అయితే అందరికీ వున్నదే చావు. అందుకని ఇంత మనస్సు చెడగొట్టుకుని కూచోడం తగనిపని' అంటూ ఇలా ఆయువూ, పుణ్యమూ, ఐశ్వర్యమూ కలిగించే పదహారుగురు రాజుల చరిత్రా చెప్పాడు నారదుడు. అంతా విన్నాడు సృంజయుడు. మాట్లాడకండా వూరుకున్నాడు.

♦ పదహారుగురు రాజుల కథ : చూ. శాంతిపర్వం. అ. 1.

" 'నేను చెప్పింది ఏమయినా పనిచేసిందా ? బూడిదలో పోసిన పన్నీరయిందా ?' పలుకూ వులుకూ లేకండావున్న సృంజ యుణ్ణి తేరిచూస్తూ అడిగాడు నారదుడు.

" 'పుణ్యకథ వినిపించావు' చేతులుజోడిస్తూ అన్నాడు సృంజ యుడు- 'ధన్యుణ్ణయాను. పుత్రశోకంపోయి నామనస్సు శాంతిం చింది' అన్నాడు.

"సంతోషించాడు నారదముని. 'నీ ఇష్టమైంది ఏదన్నా కోరుకో, ఇస్తాను' అన్నాడు.

" 'మునీంద్రా, నువ్వు ప్రసన్నుడివయావు. ఇంతకంటే నాకు కావలసింది ఏముంది ? నీ దయ కలిగినవాళ్ళకి లోపమేముంటుంది ?' అన్నాడు సృంజయుడు.

" 'నీకుమారుణ్ణి తిరిగీ నీకు ఇస్తాను' అన్నాడు ముని — 'దొంగలచేత ప్రాణంపోయి, నరకంలో వున్నాడతడు. విచారించకు. ఇప్పుడే వచ్చేస్తాడు' అన్నాడు.

"నారదముని నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది. సువర్ణష్ఠీవి బతికి వచ్చేశాడు. సృంజయుడి ఆనందానికి హద్దూపద్దూ లేకపోయింది.

"అవాళనించీ కుమారుణ్ణి అతిజాగ్రత్తగా పెంచాడు సృంజ యుడు. మంచి విలువిద్య నేర్పించాడు. వివాహంచేశాడు. సువర్ణష్ఠీవి ప్రయోజకుడయాడు. ఎన్నో యాగాలుచేశాడు. భోగాలూ అనుభ వించాడు. తండ్రి తలలో నాలికలా మసులుకున్నాడు.

"సువర్ణష్ఠీవి విలువిద్యనేర్వకముందు, వివాహమూ సంతానమూ లేకండావున్న సమయంలో దొంగలవాతపడి మరణించడంవల్ల నార దుడు కనికరించి బతికించాడు. అభిమన్యుడో, 'మేటివిలుకాడు' అని పించుకున్నాడు. వివాహమూ చేసుకున్నాడు. శత్రువుల్ని సంహరిం

చాడు. స్వర్గలోకం చేరుకున్నాడు. అతడికోసం విచారించనేకూడ దంటాను.

"ఈ లోకం దుఃఖమయమైంది. అంచేత మానవులు తపస్సు చేస్తారు. దానాలుచేస్తారు. స్వర్గలోకసౌఖ్యంకోసం నానా పాట్లూ పడతారు. వాళ్ళు ఎవళ్ళూ పొందలేని పుణ్యలోకం చేరుకున్నాడు అభిమన్యుడు. అది తెలుసుకున్నావు కదా! పవిత్రులైన పదహారుగురు రాజులకథా విన్నావు కదా! దానాసీనా మనస్సు కుదుటపరుచుకోమంటాను. ధర్మరాజా, దుఃఖించ కిక. వెళ్ళొస్తాను" అంటూ అంతర్థానమయ్యాడు వ్యాసముని.

విచారమేమో విడిచిపెట్టేశాడు ధర్మరాజు. కాని అర్జునుడు వచ్చాక అతడితో ఏమని చెప్పడం? ఈ ఆలోచనతో మాట్లాడకండా కూచున్నాడతడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: అర్జునుడు సంశప్తకులమీదికి వెళ్ళాడుకదా! ఏమయిందో అక్కడ? కొడుకు చావు ఎవ్వరూ చెప్పలేదా? విని ఏమయ్యాడు?

సంజయుడు: మహారణ్యం తగలబెట్టిన కార్చిచ్చులాగ సంశప్తకుల్ని సంహరించాడు అర్జునుడు.

అంతావున్నారు, అభిమన్యుడో?

"మనస్సు మనస్సులో వుండకండా వుందేం బావా!" సంశప్తకుల్ని సంహరించి తిరిగివస్తూ కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు, "దుశ్శకునాలు అవుపిస్తున్నాయి. కడుపులో కలిచేసినట్టు అవుతోంది. శరీరం స్తంభించిపోతోంది. ద్రోణుడు తక్కువవాడు కాడు. అన్నయ్యకి ఏంజరిగిందో!" అన్నాడు.

"ధర్మరాజుకి ఏమీ ప్రమాద ముండదు" — ఆలోచిస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — "భీముడికీ, తమ్ముళ్ళకీ ఏమీ రాకూడదు. ఇంకేదో చెడ్డకలిగివుంటుంది" అన్నాడు.

శిబిరానికివస్తూ దారిలో సంధ్యాకృత్యాలు తీర్చుకున్నారు కృష్ణార్జునులు. తరవాత శిబిరంలో ప్రవేశించారు. చిట్లిపోయిన చిత్రాలతోవున్న గోడ ఎలావుంటుంది, అదిగో అలాగ కళాకాంతులులేని జనంతో పాడోతుతూవుంది పాండవశిబిరం.

"ఏమిటి కృష్ణా," దిగులుగా అడిగాడు అర్జునుడు — "సైనికులు నన్ను చూసి మొహాలు వాల్చేసుకుంటున్నారు. తప్పుకు వెళ్ళిపోతున్నారు ! వీణాగానం వినపడ దివాళ ! పిల్లనగ్రలూలేవు ! శిబిరమంతా ఏమిటి ఇలావుంది? సందేహంలేదు, ఏదో ఘోరం జరిగిపోయింది. అన్నయ్యలో — తమ్ముళ్లో — ఎవరేమయ్యారో ! ఏమో ! ఊహించడానికి వీల్లేకండావుంది.

"నానశివింటే పరిగెత్తుకు వచ్చేస్తాడు అభిమన్యుడు ! ఎదురు రాడు ఎంచేతో ! ఎలాంటి చెడ్డవార్త వినాలో ఇవాళ ? చెయ్యిపెట్టి కలిచేస్తున్నట్టుంది గుండె."

అర్జునుడు ఎంత ఇలా మాటాడుతున్నా పలుకూ వులుకూ లేదు శ్రీకృష్ణుడు.

మరింత గుండెలు బెదిరిపోయి, ఇంకా ఏమేమో అడుగుతూ, తిన్నగా ధర్మరాజువిడిదికి వెళ్ళాడు అర్జునుడు. మొహంలో చిక్కితే రక్తంచుక్క లేదు అతడికి.

తలవొంచుకు కూచున్నాడు ధర్మరాజు. బంధువులూ, స్నేహితులూ, రాజులూ దిగాలుపడ్డ మొహాలతో చుట్టూ మూగివున్నారు. **అంతమందీ దుఃఖంతో కుమిలిపోతున్నారు.**

అందరినీ కలయజూస్తూ వెళ్ళాడు అర్జునుడు. అందరూ వున్నారు. అభిమన్యుడు అవుపడలేదు. కాళ్ళు తొట్రుపడుతూ లోపలికి వెళ్ళాడు అర్జునుడు.

" అంతా వున్నారు, అభిమన్యుడో ? " ఎలుపురాసిన గొంతుకతో అడిగాడు అర్జునుడు — " మీ విచారం చూస్తే చెప్పకండానే తెలుస్తోంది, ఏదో వచ్చిపడిందని. ఏడీ అబ్బాయి? మాటాడరేం ?

" ద్రోణుడు పన్నిన పద్మవ్యూహంలోకి ఇంకొకడు వెళ్ళలేడు. మీరు ఏంచేసినా లాభంలేదు. నాకు తెలుసు.

" కొంపతీసి అబ్బాయిని పంపలేదు కదా మీరు! పద్మవ్యూహంలో ప్రవేశించడం మాత్రమే విన్నాడు వాడు. అంతే. పైకి రావడం వినలేదు అంచేత వాణ్ణి లోపలికి పంపి పాపం పోసుకోలేదు కదా మీరు!

"మీమాటమీద వెళ్ళిపోయి, నాకన్నతండ్రి కౌరవమూకలో కడతేరలేదు కదా ! చెప్పరేం?

"కృష్ణుడి మేనల్లుడు, కుంతీదేవి ముద్దుమనవఁడు, నాకళ్ళ వెలుగు — యుద్ధంలో సింహం, దివ్యాస్త్రాలు నేర్చిన మహావీరుడు — ఎవడు,— ఎవ్వడా చిచ్చులపిడుగుమీద చెయ్యివేశాడు?

"ఒక్కడిచేత వాడు ఎందుకు లొంగుతాడు? ఎంతోమందిని చించి చెండాడి పోరాడివుంటాడు. శౌర్యం, ధైర్యం, గాంభీర్యం — ఎందులో తక్కువ మాబాబు! యుద్ధంలో వెన్ను చూపుతాడన్న మాట సర్వాబద్ధం. ఏడీ? లేడంటే ఎలాభరించడం?

"ఆ నవ్వుమొహం, ఆ తెల్లకళ్ళు, ఆ వెడల్పాటి వక్షస్థలం — కళ్ళారా చూస్తేకాని ఎలా బతికేది?

"మాటాడరేం?

"అయ్యో, హంసతూలికా పానుపుమీద పరుండే శరీరం కరుకు నేలమీద పడిపోయిందో, ఇవాళ! గొడుగునీడ మీద పడుతూవుంటే కలకలలాడే మొహం ధూళిపాలయిపోయిందో! కన్యలమధ్య వుండే ~గి వరళ్ళమధ్య పడుకున్నాడా? నానాప్రజలికీ నాథుడైన దొర అనాథుడయిపోయాడా?

"వినయవంతుడు, హృదయం తెలిసినవాడు, సుభద్ర ముద్దు కొడుకు, మొనగాళ్ళకి మొనగాడు, మానధనుడు, దేవేంద్రుడి మన వడు, నా చెలికాడు, ముద్దులయ్య ఏడీ? లేడూ?

"అయ్యో, మందభాగ్యుణ్ణి నేను. అలాంటి రత్నం ఎలా దక్కుతుంది నాకు! దయలేని దేవుడు, మంచివస్తువు చిరకాల మెలా వుంచుతాడు? సంశప్తకులు పిలిస్తే మొనగాణ్ణి ఎందుకు వెళ్ళాను! నాకన్న తండ్రిని, గుణాలకొండని పోగొట్టుకున్నాను" అంటూ చదికిల బడిపోయాడు.

"హా, కన్నతండ్రీ! నన్ను వొదిలేశావటోయి బాబూ? మీ అమ్మని ఏడిపిస్తావటోయి నాన్నా! ఇదిగో, మామయ్య కృష్ణుడు వచ్చాడు, రావోయి నాకన్నా! ఒంటిగా వెళ్ళిపోయావటోయి చిట్టీ! నేనెటుపోయేది?

"అభీ! అభీ!! ఉత్తరని వోదార్చవా నాన్నా!"

ఇలా ఎన్నోవిధాల పనివి పనివి ఏడ్చాడు అర్జునుడు.

"భీముడు లేకపోయాడా అన్నయ్యా?" ధర్మరాజు మొహం చూస్తూ అడిగాడతడు—"ధృష్టద్యుమ్నుడు దగ్గిర లేకపోయాడా? ద్రుపద మహారాజుని ఇంకెక్కడికైనా పంపించావా? సాత్యకి ఏమయాడు? వాళ్ళతాత విరాటరాజు లేకపోయాడా? నువ్వయినా రక్షించలేకపోయావా? అంత అసాధ్యమయిపోయిందా? ఎలాకళ్ళు మూశాతూ నా అభి?

"అన్నయ్యా, శత్రువుల్ని చించి చెండాడి మరీ పడిపోయాడా నీకొడుకు ? చెప్పు. మీ సహాయంకోసం చూడకండా యుద్ధంలో వురికాడా ? అయ్యో, అనేకమంది వొక్కటే మూగిని మీదపడివుంటారు. కత్తులూ, కటార్లూ, బాణాలూ, బల్లాలూ కొట్టి, పొడిచి చిత్రవధ చేసేసి వుంటారు. సహాయపడేవాళ్ళు లేక, నన్ను తలుచుకుని ఎంత ఎలాఅయిపోయాడో మా బాబు! 'నాన్నా, నాన్నా' అని ఎంత పిలిచి వుంటాడో! 'శత్రువులనించి నన్ను బతికించు' అని ఎంత గోలపెట్టేసి వుంటాడో ! -

"ఉహ్హూం, తప్పు తలిచాను. అలాంటి దీనుడా నా అభి! కృష్ణుడి మేనల్లుడు యుద్ధంలో దీనాలాపాలాడతాడూ! ఆకాశం విరిగి మీదపడ్డా పరాక్రమం వొదిలేస్తాడూ నాకొడుకు! అసంభవం! అదిమాత్రం జరగదు.

"అబ్బా, చిరునవ్వుతో ముద్దుముద్దుమాటకడుతున్న మానాన్న మొహం కనపడకండావుంది. అయినా నాగుండె బద్దలయిపోకండా వుంది. రాత్రో చేశారేమో ఇది !

"అంతమందీ ఘోరంగా కుర్రాడిమీదపడి చంపేశారు ! కృష్ణుణ్ణీ నన్నూ మరిచిపోయారా ? ఎంతసాహసం !

"అయ్యో, రక్తంలో మునిగిపోయిన శరీరంతో ఎక్కడపడి వున్నాడూ నాకొడుకు ? చూపించేవాళ్ళే లేరా ?

"ఒక్కసారి చూస్తాను మానాన్నని !

"ఎక్కడ పడుంటేనేం, పొడిచిన చంద్రుడిలాగ ఆప్రదేశ మంతా వెలుగుచేస్తాడు మా అభి. -

"కొడుకుని చూడక ఎంత కుమిలిపోతుందో సుభద్ర !

"శత్రుసంహారం చేశాడు ఎదురుపోట్లకి పడిపోయాడు. నాకంట పడడమే మానేశాడు నాప్రాణం ! -

"ద్రౌపదిదుఃఖం మాన్పించడం ఎవరితరం ?" ఇలా ఎన్నో విధాల దుఃఖపడ్డాడు అర్జునుడు. ధర్మరాజు మొహంచూసి గద్గదికమైన కంఠంతో ఇంకా ఇలా అన్నాడు :

"సంశప్తకులతో యుద్ధంచేస్తూ కౌరవుల సింహనాదాలు విన్నాను. యుయుత్సుడు కేకలువేస్తూ అన్నమాటలు వినిపించాయి. 'అర్జునుడితో యుద్ధంచెయ్యలేరు. కుర్రాణ్ణి ఇంతమందీ ఇలా చంపేశారు! సంతోషిస్తారేమిటి ? ఏడవాలి మీరు ? కృష్ణుడికీ, అర్జునుడికీ అపరాధంచేసి శివుడన్నా బతకలేడు అదీకాక, ఈ మహాపాపం కట్టి కుడుపుతుంది. ఒదిలిపెట్టదు' — ఇలా వాళ్లని అతడు అంటున్న మాటలు చెవులారా విన్నాను. కాని కానుకోలేకపోయాను. శ్రీకృష్ణుడూ విన్నాడు. అతడికి అర్థమయే వుంటుంది. అన్నయ్యా, తగిన సమయంలో పిసరంత నాచెవినివేసుంటే — నీకొడుకుమీద పడ్డ వాళ్ళని అందరినీ అక్కడే హతవార్చేద్దును. ఎంతపనయిపోయింది ! చేతులారా నాతండ్రిని పగవాళ్ళపాలుచేశాను !"

ఇలా కుమిలికుమిలి ఏడుస్తున్న అర్జునుణ్ణి రెండుచేతులా పొదివి పట్టుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆయన హృదయమూ తరుక్కుపోతూనే వుంది.

"తెలుసుకోవలిసినదంతా తెలుసుకున్న పండితుడివి. నువ్వే ఇలాఅయితే ఏంచారి ? వీరులన్న యావన్మందిగతీ ఇదే కదా! దీనికి విచారమెందుకూ ? సైన్యాలు పెట్టుకుని; ఆయుధజీవనానికి పూనుకునే పూనుకున్నాం. నీకొడుకు శత్రువుల్ని సంహరించాడు. కీర్తి నిలబెట్టాడు. స్వర్గం సంపాదించాడు. ప్రియమే కాని అప్రియం ఏముంది ఇందులో ?

"అర్జునా, విను. నీ దుఃఖంచూసి నీవాళ్ళందరూ ఏడుస్తున్నారు. వీళ్ళని ఓదార్చు. లే. తగినట్టు వీళ్ళతో మాటాడు" అన్నాడు.

"మానాన్నవిషయం చెవులారా వినాలనివుంది" — దుర్భరమైన దుఃఖంతోనూ, గద్గదకంఠంతోనూ అన్నదమ్ములతో అన్నాడు అర్జునుడు — "ఎవడు — ఎవడు చంపాడు మాబాబుని ? చెప్పండి. అతడిదగ్గిరికే పంపిస్తాను వాణ్ణి. ఇవాళటి యుద్ధం వివరాలన్నీ వినిపించండి.

"బలమూ, శౌర్యమూ, పంతమూ, అస్త్రాలూ కలిగిన ఇంత మందీ వున్నారు మీరు ! మీముందు శివుడన్నా చంపలేడు, అగ్గిపిడుగులాంటి అభిమన్యుణ్ణి. ఎంత తలచించుకున్నా అర్థంకాకండా వుంది నాకు. ఎలా జరిగిపోయింది ఈ ఘోరం ?

"మిమ్మల్నీ, పాంచాలంవాళ్ళనీ నమ్మి చెడ్డాను. మీరు చేతకానివాళ్ళే అని తెలిస్తే, ఈగన్నా వాలకండా కాపాడుకుందును నాతండ్రిని.

"రథాలు వురికించేవుంటారు మీరు. విరుచుకు పడేవుంటారు వాళ్లమీద. మిమ్మల్ని ఓడించేసి, వీరాభిమన్యుణ్ణి ఎవడు — ఎవడా చంపినవాడు ?"

అంతకంతకీ తెరలుతెరలుగా వుప్పొంగిపోతూవుంది అర్జునుడి దుఃఖం. ఇంకా ఇలా అన్నాడతడు :

"ఇంతకీ మీ అందరినీ ఏమనాలో తెలియకండావుంది నాకు ! పౌరుషమూ — ప్రాణాలచేవా ఏముంది మీకు ! ఇంతమందీ వొక్క బాలుణ్ణి కాపాడలేకపోయారు ! తక్కువకి తలవొగ్గారు ! చవటలు ! పిరికిదద్దమ్మలు ! తెలిసి తెలిసీ కుమారుణ్ణి వొంటరిగా వొదిలి వెళ్ళిన మూర్ఖుణ్ణి. నన్ను నేనే తిట్టుకోవాలి. మిమ్మల్ని అని ఏంలాభం !

పేరుకిమాత్రం మొనగాళ్ళలా వున్నారు. అంతే. నేను లేకపోయేసరికి నాకొడుకుని కాపాడలేకపోయారు! కవచాలూ, ఆయుధాలూ మీకు సింగారానికే కాని మానసానికి కనకనా !" అంటూ తూలనాడాడు. నిట్టూర్పులు విడిచాడు. మొహం చిట్లించుకున్నాడు. క్రోధం, దుఃఖం — ఉక్కిరి బిక్కిరి అయిపోయాడు. కళ్ళనీళ్లు కారుస్తూ వూరుకున్నాడు.

అక్కడ వున్న యావన్మందీ వొక్కరూ నోరు మెదపలేకపోయారు. కళ్ళెత్తి అతణ్ణి తేరిచూడడానికే భయపడ్డారు. శ్రీకృష్ణుడు వొక్కడే వోదారుస్తూ మాట్లాడాడు. కోపంతో వున్న దేవేంద్రుడిలా అవుపించాడు అర్జునుడు.

జయద్రథుణ్ణి చంపుతాను లేదా అగ్గిలో దూకుతాను

"పద్మవ్యూహం భేదించమని నేనే పంపాను అభిమన్యుణ్ణి" — వోదార్పుగొంతుకతో మెల్లిగా అన్నాడు ధర్మరాజు, చివరికి — "నువ్వు సంశప్తకుల సంహారానికి వెళ్ళావు. వ్యూహంకూర్చుకుని ద్రోణుడిమీదికి వెళ్ళాం మేము. అయితే అతణ్ణి నిభాయించలేకపోయాం. పద్మవ్యూహంలో అడుగుపెట్టడం అసాధ్యమయింది మాకు. ద్రోణుడి బాణాలముందు తేరిచూడలేకపోయాం. తిరిగి వచ్చేశాం. పద్మవ్యూహం భేదించడానికి అభిమన్యుణ్ణి పంపాలన్నబుద్ధి నాకే పుట్టింది. 'నువ్వు దారిచేసిపెట్టు. మేం నీవెంట చొరబడతాం' అన్నాను. నేను అనడమే తడువు, సముద్రంలో చొరబడ్డ ఏనుగులా పద్మవ్యూహం చొరపడ్డాడు బాబు. నువ్వు నేర్పిన విద్యా, తన భుజబలమూ — ఈ రెంటివల్లా క్షణంలో ద్రోణుణ్ణి దాటుకుని, పద్మవ్యూహం పాయలుచేసేశాడు. కౌరవసైన్యం చెకాపికలయిపోయింది వొక్కమారు.

ద్రోణుడూ మొదలైన పెద్దపెద్ద మహారథికులు అతడిమీదికి పరిగెత్తారు. అతడి సహాయానికి మేము అందరమూ వెంటపడ్డాము. కాని అప్పసంలో పెల్లలాగ అడ్డుపడ్డాడు జయద్రథుడు. శివుడి వర ముంది వాడికి. వాణ్ణి గెలుచుకు వెళ్ళడం అసాధ్యమయిపోయింది మాకు.

"ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, కృతవర్మా, కృపాచార్యులూ, అశ్వత్థామా మొదలైన కౌరవ యోధులు ఎంతో అంతమంది ముట్ట డించారు అభిమన్యుని. అయితే పిసరంత చేవ చెడలేదు అతడు. అన మానమైన బలప్రతాపాలు ప్రదర్శించాడు. కర్ణుడూ మొదలైన వాళ్ళ కాళ్ళకి బుద్ధి చెప్పించాడు. బృహద్బలుడూ మొదలైన రాజుల్నీ, లక్ష్మణుడూ మొదలైన కుమాళ్ళనీ హతమార్చాడు. పదిమందీ మీద పడ్డారు. రథమూ, ధనుస్సూ లేకండా చేసేశారు. గదపట్టుకుని నేల మీద పోరాడాడు బాబు.

"అంతలో దుశ్శాసనుడికొడుకు ఎదిరించాడు. అతడి రథం విరగ్గొట్టేశాడు అభిమన్యుడు. అతడూ గదపట్టుకుని కలబడ్డాడు. గదా యుద్ధంలో ఇద్దరూ పడిపోయారు.

"తండ్రుల పేరూ, మామల పేరూ నిలబెట్టి యుద్ధం చేశాడు అభి మన్యుడు. కీర్తి ప్రతిష్ఠా స్థాపించాడు. స్వర్గలోక మలంకరించాడు" అన్నాడు.

వివరంగా కొడుకుచావు వినడంతోనే గుండె జల్లుమని చెదిరి పోయింది అర్జునుడికి. కీళ్ళు సడలిపోయినట్టయింది. దుఃఖం దుర్భర మయింది. మూర్ఛపోయా డతడు.

బంధువులు యావన్మందికీ కరచరణా లాడలేదు. కృష్ణుడూ, ధర్మరాజూ చప్పున చేతులమీద లేవనెత్తారు. కొంతసేపటికి తెలివి కున్నా డతడు.

తెలుసుకోడంతోనే జయద్రథుడు కళ్ళకికట్టినట్టు కనిపించాడు అర్జునుడికి. పెదవి కొరిచాడతడు. మొహం ఎర్రబడింది. కనుబొమలు ముడిపడ్డాయి. ఒళ్ళంతా ముచ్చెమటలు పోశాయి. ఆపాదమస్తకం వణికింది.

“ఇదిగో” కోపంతో గట్టిగా అట్టహాసంచేస్తూ అన్నగారితో అన్నాడతడు — “నువ్వూ, ఈరాజులూ యావన్మందీ నాప్రతిజ్ఞ వినండి. రేపు జయద్రథుణ్ణి చంపుతాను. భయపడి పారిపోతే, లేదా నిన్నూ, నన్నూ, కృష్ణుణ్ణీ శరణుదూరితే మాత్రం చెప్పలేను. ఆబాలహంతకుణ్ణి — దుర్మార్గుణ్ణి కౌరవయోధుల్లో ఎవరు అడ్డుకున్నా సరే, వొదిలిపెట్టను. వాణ్ణి చంపకపోయానో — గురుద్రోహి పోయినగతికి పోతాను. బ్రాహ్మణ్ణి చంపిన పాపానపోతాను. కల్లుతాగినవాడూ, ఉత్తముల్ని నిందించినవాడూ పోయిన దుర్గతికి పోతాను. ఇంతేకాదు, ఇంకో ప్రతిజ్ఞ విను. దేవతలూ, దానవులూ, కింపురుషులూ — ఎవ్వరు అడ్డువచ్చి వాణ్ణి కాపాడినా సరే, రేపు పొద్దుగుంకేలోపున జయద్రథుణ్ణి చంపలేకపోతే గాండీవంపట్టుకుని అందరిఎదటా అగ్గిలో వురుకుతాను” అన్నాడు.

అంటూనే గాండీవం తీశాడు అర్జునుడు. ఎక్కుపెట్టి నారి మోగించాడు. దేవదత్తం పూరించాడు. శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. సైనికులు సింహనాదాలుచేశారు. రణదుందుభులు మోగాయి. ఆకాశం బద్దలయినట్టయింది.

అర్జునుడి గాండీవం నాట్యంచేస్తున్నట్టయింది. జమిలితూణీరాల నించి బాణాలు బైటికి దూకాయి; మంటలు మండాయి.

“తమ్ముడూ,” అందాకా మాట్లాడకుండావుండీ, అప్పుడే మేలుకున్నట్టయి అన్నాడు భీముడు — “భయంకరమైన నీప్రతిజ్ఞ బల

పరుస్తున్నట్టు వుంది పాంచజన్యం. ఇది వింటే చాలు, గుండెలు జారి పోతాయి దుర్యోధనుడుగారికి” అంటూ మెచ్చుకున్నాడు.

కోపమూ, ప్రతిజ్ఞా, భీముడి ప్రశంసా దుఃఖం కొంత తగ్గించాయి అర్జునుడికి. అప్పుడే వందిమాగధులూ స్తుతించా రతణ్ణి.

జయద్రథుడి భయం

పాండవశిబిరంలో పాంచజన్యమూ, దేవదత్తమూ వినిపించే సరికి కౌరవశిబిరంలో కళవిళపాటు బయలుదేరింది. వేగులవాళ్లు వచ్చి అక్కడ జరిగిందంతా జయద్రథుడితో చెప్పారు. మతిపోయిం దతడికి. నిప్పులమీద పడ్డట్టయిపోయి, నిలవలేకపోయా డతడు. దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి పరిగెత్తాడు.

కొలువులో వున్నాడు దుర్యోధనుడు. అప్తులయిన పెద్దపెద్ద రాజులు చుట్టూ కూచునివున్నారు. అంతమందిలోకీ వచ్చి, సిగ్గూ సెరమూ వొదిలేసి, భయంతో లబోలబోమన్నాడు జయద్రథుడు.

“నేను వొక్కణ్ణే అపరాధం చేశానో అతడికి! నామీదే పగబట్టాడు అర్జునుడు. ఏమిటిది? రేపు పొద్దుగూకేలోపల నన్ను చంపేస్తానని ప్రతిజ్ఞచేశాడు. దేవతలూ, దానవులూ, సిద్ధులూ, సాధ్యులూ — అతడి ప్రతిజ్ఞకి అడ్డుపడే వాళ్ళెవరు? నాకోసం మీకెందుకు క్షోభ? ఎటయినా పారిపోతాను” అంటూ కొలువంతా కలయజూశాడు.

“ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, శల్యుడూ, దుర్యోధనుడూ — వీళ్ళంతా యముడు పట్టుకున్న వాణ్ణయినా కాపాడగలవాళ్ళే పూనుకుంటే. కాని పూనుకోకపోతే ఏందారి?” — పెదవులు తడుపుకుంటూ, కాళ్లు కదపలేకుండా వడవడా వొణికిపోతూ అన్నా డతడు —

"ఊఁహూఁ, లాభంలేదు. అర్జునుడికి అవుపడకండా పారిపోవాలి. మీ అందరూ అంగీకరించినట్టే కదూ! సెలవు. వెళ్ళివస్తాను" అన్నాడు.

"భయపడకు బావా!" తన కార్యమే లక్ష్యంగా పెట్టుకుని ధైర్యంచెపుతూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు - "'యముడు పట్టినవాణ్ణైనా విడిపించగలమ'ని నువ్వే అన్నావుకదా మాలో కొందరిని! ద్రోణాచార్యులూ, కృతవర్మా, శకునీ, సోమదత్తూ, దుశ్శాసనుడూ— వీళ్ళచేవా, సాహసమూ, శౌర్యమూ నీకు తెలుసుకదా! ఇంతమందీ వుండి నిన్ను చావుమొహాన పడేస్తారూ! నామాట నమ్ము. నేనూ, నాతమ్ములూ పెట్టనికోటలా నుంచుంటాం నీకు. ఈ మహాయోధులు యావన్మందీ నుంచుంటే అర్జునుడేకాదు, వాడిబాబు దేవేంద్రుడే అయినా తేరిచూడలేడు నిన్ను" అంటూ చుట్టూవున్న రాజుల్ని చూపించాడు.

కొంత నెమ్మది కలిగింది జయద్రథుడికి. అయితే అంతతోనూ ఆగలేదతడు. దుర్యోధనుణ్ణి తీసుకుని ద్రోణాచార్యులు దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. అర్జునుడికీ తనకీ విలువిద్యలో తారతమ్యమేమిటో చెప్పమంటూ అడిగాడు.

"అర్జునుడికీ నీకూ గురువునేర్పిన విద్యలో అంతరం లేదు. అయితే అతడు అన్నిరకాల అలజడీ ఓర్చుకుని అభ్యసించాడు. అంచేత గొప్పగొప్ప ప్రయోగాలు అనేకం సాధించాడు. కనక నీకంటే అతడు అధికుడు. దానిమాటకేం, అది అలా వుండనీ. కాని నేనంటూ వుండగా భయమెందుకూ నీకు? నాబాణాలచాటునివుంటే నిన్ను దేవతలైనా తేరిచూడగలరా? అర్జునుడు అడుగుపెట్టలేని అభేద్యమైన వ్యూహం పన్నుతాను. నీ కులధర్మం నువ్వు వొదలిపెట్టకు. యుద్ధంచెయ్యి.

"వేదాలు చదివావు. గొప్పగొప్ప యజ్ఞాలు చేశావు. కులం రక్షించావు. ఇంతటి మహారాజువి — సామాన్యుడిలాగ చావుకి భయపడతావూ! చావకుండా వుండిపోయేవాడెవడు? ఈ యాదవులూ, పాండవులూ పుట్టికట్టుకుని వూరేగుతారా, కలకాలం? ఎవ్వరూ వుండిపోరు. అందరూ పోవలసినవాళ్ళే.

"తపస్సులూ, దానాలూ చేసి పుణ్యలోకాలు సంపాదిస్తారు లోకులు. యుద్ధంలో నిర్భయంగా నిలబడిపోరాడితే చాలు, ఆలోకాలన్నీ కరతలామలకాలవుతాయి రాజులికి" అంటూ నచ్చచెప్పాడు.

దాంతో భయం విడిచిపెట్టేశాడు జయద్రథుడు. శిబిరానికి వచ్చేసి, తానూ దుర్యోధనుడూ యుద్ధప్రయత్నాల్లో మగ్నులయారు. రణవాద్యాలు మోగాయి. సైన్యాలు జల్దుకున్నాయి. యోధులు సింహనాదాలు చేశారు. కౌరవశిబిరాలన్నీ గుబగుబలాడాయి.

వాళ్ళని నేనెరుగుదును నన్నూ వాళ్ళు ఎరుగుదురు

అక్కడ — ధర్మరాజు ద్రుపదుడూ, సాత్యకీ, విరాటరాజూ, మలయధ్వజుడూ, కేకయులూ మొదలైన రాజులు యావన్మందికీ విచారం విడిచిపెట్టడానికి తగినమాటలు చెప్పాడు. ఎవరి విడిదళ్ళకి వాళ్ళని పంపేశాడు. తమ్ముళ్ళూ, తానూ, కృష్ణుడూ మాత్రం కూచున్నారు.

"నాతో రవంత ఆలోచించనన్నా ఆలోచించావు కావు" అర్జునుడితో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — "ఇంతమంది రాజుల ఎదటా ఇలా ప్రతిజ్ఞ చేశావు. కోపం పట్టలేక సాహసించావు. ప్రమాదం తెచ్చిపెట్టావు. రేపు పొద్దుగూకకండా జయద్రథుణ్ణి చంపాలి. మనకి కష్టమైన కార్యమిది. అంతా తారుమారయిపోతుందేమోఅని విచారంగా వుంది. ఏమంటే, మన వేగులవాళ్ళు వచ్చారు. వాళ్ళు చెప్పింది విను.

నువ్వు ప్రతిజ్ఞ చేసినప్పుడు మోగిన శంఖాలు విన్నారు కౌరవులు. అభిమన్యుడిహత్య విని నువ్వు కోపంతో దండెత్తి వస్తావనుకుని భయపడ్డారు. అందుకని రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, సర్దుకోడం మొదలుపెట్టారు. ఇంతలో వేగులవాళ్ళవల్ల జయద్రథుడు నీప్రతిజ్ఞ విన్నాడు. అడలెత్తిపోయాడు. దుర్యోధనుడి దగ్గిరికి పరిగెత్తాడు. నీసామర్థ్యం వెళ్ళబుచ్చాడు. నీప్రతిజ్ఞ వివరించాడు. 'అర్జునుడు కోపగిస్తే మీరు ఎవళ్ళూ అడ్డుకోలేరు' అన్నాడు. సిగ్గూ బిడియం విడిచిపెట్టేశాడు. 'ఎక్కడికన్నా పారిపోతాను' అన్నాడు. 'భయపడకు' అని భరోసా ఇచ్చాడు దుర్యోధనుడు. 'ద్రోణుడూ, కృపుడూ, కృతవర్మా, అశ్వత్థామా, కర్ణుడూ, శల్యుడూ మొదలైనవాళ్ళూ, నేనూ, నాతమ్ములూ — ఇంతమందిమీ వున్నాం. చూపులకు వేలయినా నీతిట్టు చూపించగలడా అర్జునుడు!' అంటూ ధైర్యం చెప్పాడు. అభేద్యమైన వ్యూహంపన్నుతానని మహోత్సాహంతో మాట ఇచ్చాడు ద్రోణాచార్యులు. నిజమే. వాళ్ళలో ప్రతీవొక్కడూ అసాధ్యుడు. అంతమందీ వొక్కటయి, వొక్కపనికే పూనుకుంటే ఇక చెప్పేదేముంది! గెలవడం అసాధ్యం కాదూ! అంచేత ఇప్పుడు ఏంచెయ్యాలో ఆలోచించాలి'' అన్నాడు.

"వాళ్ళని నే నెరుగుదును, నన్నూ వాళ్ళు ఎరుగుదురు" నవ్వుతూ అన్నాడు అర్జునుడు — "నీ సహాయమే వుంటే, వాళ్ళా నాప్రతిజ్ఞ భంగపరిచేవాళ్ళు? నేను జయద్రథుణ్ణి చంపడానికి తమకించి తరిమినప్పుడు ఎవరడ్డుపడ్డా సరే, చించి చెండాడతాను. బాణపరంపర కుమ్మరిస్తాను. భటులూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ సర్వ దుంబాలా చేసేస్తాను. రణరంగమంతా రక్తప్రవాహంలో ముంచేస్తాను. కృష్ణా, కౌరవుల్నా గణిస్తావు! వాళ్ళయోధుల బాణాలు మనకి తెలియనివా? నామహాస్త్రాల ప్రవాహంముందు అవన్నీ నలుసులు!

సందేహించకు. ద్రోణుడూ, తక్కిన రథికులూ నిశ్చేరపోయి చూస్తూనే వుంటారు, జయద్రథుడి తల తెగేసి కిందపడేస్తాను. దుర్యోధనుడి సైన్యమే కాదు, ప్రపంచంలోని చరాచరమైన జీవరాసి యావత్తూ వొక్కటయి అడ్డుపడినా సరే, వోడించి, చంపేస్తాను జయద్రథుణ్ణి. తప్పదు.

"నీమీద వొట్టువేసి చెపుతున్నాను. గాండీవంమీదా, నా దివ్యాస్త్రాలమీదా వొట్టువేసి చెపుతున్నాను. రేపు జయద్రథుడి తల నరికివారేస్తాను. ద్రోణుడి బలమూ, పంతమూ, ఉపాయమూ— అన్నీ బుగ్గిచేసేస్తాను. చూద్దువుగాని, జయద్రథుడికి అడ్డుపడి ముందుకి వచ్చిన రాజుల్ని కూర తరిగినట్టు తరిగేస్తాను. నగలతో వాళ్ళ చేతులూ, కాళ్ళూ, శిరస్సులూ దొంతులుపడి రణస్థలం ఎంత ఘోరంగా వుంటుందో, అంత అందంగానూ అగుపిస్తుంది. రక్తమూ, మాంసమూ పీల్చి భూతాలు తందనాలాడతాయి. కౌరవసేనలో కల్లోలం పుట్టిస్తాను. మనసైన్యాలు నవ్వుతూ కేరింతలాడతాయి. ఎవ్వరూ అడ్డుకోలేరు నన్ను. అంతకివస్తే దుర్యోధనుణ్ణే — ఆ ద్రోహిని నేనే తునకలు చేసేస్తాను.

"ఆయుధం గాండీవమట! యుద్ధం చేసేవాడు అర్జునుడట! సారథి శ్రీకృష్ణుడట! ఇంక శివుడన్నా మళ్ళించగలడా ఈరథం! ఏదో అనాలని అంటున్నావు కానీ! బావా, నేను దేనికి పూనుకుంటే నువ్వూ దానికి పూనుకోవద్దూ! నీచేతిలోవాణ్ణి నేను. నా ప్రతిజ్ఞ నేను నెరవేర్చినట్టు నువ్వే చెయ్యాలి కదా! అలా అంటావేం? లోకప్రభుడివి నువ్వు. నిరాఘాటంగా ఈప్రతిజ్ఞ నువ్వేగట్టెక్కించు. పరాక్రమంతో ప్రజ్వలిస్తాను నేను. మమ్మల్ని కాపాడేభారం ఎలాగూ నీమీద పెట్టుకునే వున్నావు వెళ్ళు. ఆలస్యమవుతోంది. నిద్రపో. ఉదయాన్నే రథం పూన్చాలి మరి!" అన్నాడు.

ఇక్కడ కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఇలా మాట్లాడుకుంటున్నారు. పాములు బుసకొట్టినట్టు కోపంతో నిట్టూరుస్తున్నారు.

అక్కడ దేవలోకంలో దేవేంద్రుడూ మొదలైన దేవతలు గడగడ లాడిపోయారు. ఏం వుతుందో అని బెంగపెట్టుకు కూచున్నారు. సముద్రాలు సంక్షోభించాయి. నదీప్రవాహాలు అల్లకల్లోలమయాయి. అడవులూ, కొండలూ వాటితో భూమండలం కంపించింది. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ నాశనం సూచిస్తూ మహోత్పాతాలు పుట్టాయి. విశేషించి కౌరవశిబిరంలో దారుణంగా గాలులు అస్తవ్యస్తంగా వీచాయి. నాలుగుదిక్కులా ఉల్కలు రాలాయి. పిడుగులుపడ్డాయి. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ కన్నీళ్ళుకార్చాయి. ఎన్నో అన్ని దుశ్శకునాలు కనిపించాయి. పేరుపడ్డ రాజులూ, మహావీరులూ మొదలైనవాళ్ళు కొయ్యబారిపోయారు.

ధృతరాష్ట్రుడు: సరే, అలా కోపంతో ఉడుకెత్తిపోయీ, దుఃఖంతో కుమిలిపోయీ కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఆరాత్రి ఎలా గడిపారంటావు ?

కన్న కడుపు

సంజయుడు: అదే చెపుతున్నాను, విను. అంతకిముందు వొకనాడు సుభద్రా, ద్రౌపదీ, ఉత్తరా వచ్చి శిబిరంలో వున్నారు. వాళ్ళని వోదార్చమంటూ కృష్ణుణ్ణి ప్రార్థించాడు అర్జునుడు. గుండెలు పీకుతున్న దుఃఖంతో చెల్లెలి మందిరానికి వెళ్ళాడు శ్రీకృష్ణుడు.

"తల్లికడుపు తరుక్కుపోతూవుంది సుభద్రకి. కంటికీ మంటికీ ఏకధారగా ఏడుస్తూవుందామె, భూమి దేవేస్తూ.

"చెల్లీ, నువ్వే ఇలాఅయితే ఎలా చెప్పూ," వోదారుస్తూ నెమ్మదిగా అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. "యుద్ధంలో శత్రువుల్ని సంహా

రించడమూ. వెన్ను చూపకండా పోరాడి వీరస్వర్గం వెంచేయడమూ వున్న దేకదా, రాచబిడ్డకి. చూడూ, ఏడవకు. తుచ్ఛమైన ఈలోకం వొదిలేశాడు నీకొడుకు; పుణ్యలోకం చేరుకున్నాడు. దీనికోసం ఇంత విచారంపెట్టుకుంటే ఎలాగ? బ్రహ్మచర్యంచేసీ, తపస్సులుచేసీ, దానాలుచేసీ పొందే లోకాలకంటే ఉత్తమలోకంచేరాడు అబ్బాయి. క్షత్రియస్త్రీకి కావలిసింది ఏమిటో చెప్పూ! వీరుడైన భర్తని వరించడమూ, కుమారుణ్ణి కనడమూ వాడు వీరాధివీరుడయి కీర్తిప్రతిష్టలు సంపాదించడమూ. ఇదే కదా! నీకు ఈమూడూ లభించాయి. కొడుకు శౌర్యమూ, అతడి శత్రు సంహారమూ విన్నావు. సంతోషించాలి, కాని విచారిస్తావూ! కాలంతీరాక ఈలోకంలో నిలవడం ఎవ్వరికీ సాధ్యంకాదు. వివేకంలేనివాళ్ళలాగ నువ్వూ కొడుకుకోసం ఏడిస్తే ఏందారి చెప్పూ! ఇదిగో, కోడల్ని వోదార్చు. ధైర్యంకలదానివి నువ్వు. నువ్వే అధైర్యపడితే తక్కినవాళ్ళసంగతి ఏంకానూ! నిన్ను చూసుకునే దుఃఖం అపుకుంటున్నాం మేం.

"రేపు జయద్రథుడితల తెగనరికి తెస్తాడు అర్జునుడు. నీపాదాలికి వీరంగా చేసుకోదాన్ని. అర్జునుడి ప్రతిజ్ఞ తప్పదు. అదే తప్పితే భూమి వొణికిపోతుంది. సూర్యుడు మాసిపోతాడు. సముద్రాలు ఇంకిపోతాయి. నామాట నమ్ము. నీకొడుకుచావుకి జయద్రథుడే కారణం. ఆ పాపాత్ముణ్ణి రేపు చంపేస్తాడు నీభర్త. దానికి నువ్వూ, అతడూ సంతోషించండి" అన్నాడు.

అన్నయ్యని చూడగానే 'నాఅభీ' అంటూ మరింత బావురుమంది సుభద్ర — "అయ్యో, నాతండ్రీ, నువ్వు లేకపోడంవల్ల ఈలోకమంతా పాడిల్లులా వుందోయి నాన్నా! నాకడుపులో చిచ్చుపెట్టి ఎక్కడికి వెళ్ళావోయి బాబూ! నిన్ను కన్నాను, అంతే. అంతే పుణ్యంచేసుకున్నాను. భక్తితో నువ్వు నన్ను ఎంతోకాలం

చూసే యోగం లేకపోయింది నాకు. నీకొడుకుల్ని ఎత్తుకునే భాగ్యం చేసుకోలేదు నేను. నాకు దిక్కెవ్వళ్ళని చూపావోయి కన్నా! బాలుడి వయిస్సేని పట్టరాని బంటుతనం చూపెట్టావు. అంతలేసి రాజుల్ని హత మార్చావు. ద్రోణుడులాంటి కొమ్ములుతిరిగినవాళ్ళని గుంజిగుంజి వొదిలిపెట్టావు. అలాంటివాడివి ఇలా అయిపోయావంటే ముక్కు-మీద వేలుపెట్టుకుంటున్నారు జనం; కన్నీళ్ళతో చూస్తున్నారు నీరూపురేఖలు.

"సగంశరీరం మెత్తని పక్కమీదా, సగంశరీరం నామీదా వేసుకుని ముద్దుగా నిద్రపోయేవాడు నాప్రాణం! అయ్యో, కటికి నేలని పడుకుని ఎలా వోర్చాడో నాయన! వందిమాగధుల స్తోత్రాలు వినేవాడు, పిశాచాల అరుపులువిని ఎంత బాధపడుతున్నాడో ఇప్పుడు!

"భీముడు మహాబలవంతు డంటారు పాండవులు! సాత్యకి శౌర్యశాలి అంటారు. ద్రుపదుడు యుద్ధంలో పరిపూర్ణు డంటారు. విరాటరాజు ఎదురులేనివా డంటారు. ఇంతమందీవుండి నిన్ను కాపాడ లేకపోయారూ!

"ఎంతలో ఎదిగి ప్రయోజకుడి వయావోయి నాపాపా! ఎంతలో బంధువుల్ని మెప్పించావోయి! అంతా కలలా అయిపోయిందోయి నాకొండా!

"కృష్ణుడి మేనల్లుడివి. అర్జునుడి ముద్దుకొడుకువి. నువ్వా శత్రువులపాల పడ్డావు! ఎంత వింతరా దేవుడా!

"నీముద్దు మొహం మళ్ళీ ఎప్పుడు కనపడుతుందోయి నాకన్నా! 'అమ్మా' అని ఎప్పుడు పిలుస్తావోయి అభీ!"

"అభీ! అభీ! ఇదిగో, వొంపాలుకుప్ప నీఉత్తర. మెత్తని మనస్సు తల్లి, ఏడుస్తోంది చూడరా! నిన్ను బతిమాలుకుంటాను.

బాబూ, రావోయి! దీని దుఃఖం చూడలేను. మంచిమాటలాడి వోదార్చవూ! నాగుట్టూ! ఎక్కడున్నావోయి నాముత్యం!

"వ్రతాలూ, యాగాలూ, తపస్సులూ, దానాలూ చేసి పుణ్యలోకాలికి వెళతారు మహాత్ములు. అంతకంటే ఉజ్వలమైన సద్గతికి నువ్వు వెళ్ళావోయి, మచ్చలేని నాచిట్టితండ్రీ!"

వసివిపసివి ఏడ్చింది సుభద్ర. ఇంతలో ద్రౌపదీ అక్కడికి వచ్చింది. ఉత్తరనీ, సుభద్రనీ పొదివి పట్టుకుంది. ముగ్గురూ కిందపడి ఏడ్చారు. కృష్ణుడికి దుఃఖం ముంచుకువచ్చింది. తన్నుతాను సంబాళించుకుని, చివరికి ఎలాగో వాళ్ళని తగినమాటలతో వోదార్చి, పాండవుల దగ్గిరికి వచ్చేశాడు.

తమ్ముళ్ళనీ, శ్రీకృష్ణుణ్ణీ వాళ్ళవాళ్ళ విడిదలకి పంపేశాడు ధర్మరాజు. తాను అభ్యంతరమందిరానికి వెళ్ళిపోయాడు.

దర్భశయ్య

శ్రీకృష్ణుడు తన విడిదికి వెళ్ళలేదు. అర్జునుడితో కలిసి అతడి విడిదికే వెళ్ళాడు. శుద్ధజలంతో ఆచమనంచేసుకున్నాడు. ఒక ఏకాంత ప్రదేశంలో దర్భశయ్య వేయించాడు. అక్షతలూ, గంధమూ, పువ్వులూ వాటితో అలంకరించాడు. ఆయుధాలు పూజించి శయ్య చుట్టూ పెట్టాడు. అర్జునుణ్ణి దర్భశయ్యమీద వుండమని నియోగించాడు.

"నువ్వు ఇంతకిముందు రాత్రిళ్ళు దేవపూజ చేసేవాడివి. అది ఇప్పుడు మానేశావు" అంటూ అర్జునుడికి జ్ఞాపకంచేశాడు.

అర్జునుడు పాదాలు కడుక్కున్నాడు. ఆచమనం చేసుకున్నాడు. తాను నిత్యమూ చేసే త్ర్యంబకపూజావిధానంతో

మాల్యమూ, అనులేపనమూ, ధూప, దీప, నైవేద్యాలూ శ్రీకృష్ణుడికి సమర్పించాడు.

శ్రీకృష్ణుడు సంతోషించాడు. ఆప్తులైన ద్వారపాలకుల్ని ఆయుధాలతో కాపలాపెట్టి కట్టుదిట్టం చేశాడు. "నువ్వు సుఖంగా నిద్రపో. నీ శుభం కోరుతున్నాను. వెళ్ళివస్తాను" అంటూ అర్జునుడితో చెప్పి, దారుకుడితో కలిసి తన విడిదికి వచ్చేశాడు. పలుకూ వులుకూ లేకండా పక్కమీద శరీరం వాల్చాడు. అలా అర్జునుడి చింతతోనే వుండి కొంతసేపటికి కన్నుమూశాడు. దారుకుడుమాత్రం అతణ్ణి కని పెట్టుకుని వున్నాడు.

పాండవశిబిరంలో ఆరాత్రి వొక్కడూ కన్నుమూయలేదు.

"అభిమన్యుడికోసం దుఃఖం ఆపలేక ఇంత ఘోరమైన ప్రతిజ్ఞ పట్టాడు అర్జునుడు! ఎలా అయినా దీన్ని తప్పించాలనే చూస్తారు కౌరవులు. బుద్ధిబలమూ, భుజబలమూ – రెండూవున్నవాళ్ళు అధికంగానేవున్నారు వాళ్ళకి. గొప్పప్రమాదమే వచ్చిపడింది మనకి. ఎలా దీన్ని నిర్వహిస్తాడో అర్జునుడు! పొద్దుగూకేలోపున జయద్రథుణ్ణి చంపాలి. తప్పితే అగ్గిలో వురకాలి. అబద్ధమాడేమనిషి కాడు అర్జునుడు. ఎలా అవుతుందో ఇది! మన కేందారి! మనం చేసిన సుకృతాలు ఫలించాలి. రేపు జయద్రథుణ్ణి అర్జునుడు చంపెయ్యాలి" – ఇలా భావిస్తూ యావన్మందీ దుఃఖంతో దిగాలుమని కూచున్నారు. వేదాలు పూజించారు. ప్రశ్నలువేసి చూసుకున్నారు. శుభం తేలడంతోనే సంతోషించారు. అదే వొకళ్ళతో వొకళ్ళు చెప్పుకున్నారు. "ద్రోణుడులాంటివాళ్ళు పదివేలు వచ్చినా సరే, రేపు జయద్రథుణ్ణి అర్జునుడు చంపగలిగినట్టు కరుణించండి దేవతలారా!" అంటూ వెయ్యి దేవుళ్ళకి మొక్కుకున్నారు.

మన రథం సిద్ధంగా వుంచు

రాత్రి చాలా గడిచింది. శ్రీకృష్ణుడు మేలుకున్నాడు. "మన రథం సిద్ధంగా వుంచాలి రేపు" దారుకుడితో అన్నాడతడు — "అంతమంది రాజులఎదటా అలా ప్రతిజ్ఞచేసుకు కూచున్నాడు అర్జునుడు. పొద్దుగూకేలోపున కౌరవుల్ని గెలవడం సాధ్యమేనా? ఊహించలేకపోతున్నాను నేను. దుస్తరమైన కార్యమిది. అర్జునుడి ప్రతిజ్ఞ అన్నట్టు జరక్కపోయిందా — దుర్దశల పాలయిపోతాను నేను. నిందా నెత్తిమీదపడుతుంది. అర్జునుడంటే ప్రాణం నాకు. అతడు బతికివుంటేనే నేను బతికివుంటాను. అర్జునుడు లేడంటే బతుకేలేదన్న మాట నాకు. అంచేత ఏమైనా సరే, అర్జునుణ్ణి దక్కించుకోవాలి నేను. నాలో సగమే అర్జునుడు. దారుకా, అతడికోసం నేను యుద్ధం చేశానంటే వింతేముంది? చూడు, రేపు ఎలా వురుకుతానో! ఎలా శత్రువులు కూలిపోతారో! కౌరవసైన్యమూ నాముందు నిలబడుతుంది!

"రేపటియుద్ధంలో చరాచరమైన ప్రాణికోటి యావత్తూ చూస్తుంది, పాండవులంటే నాకు ఎంతప్రేమో? నాబలమూ, కౌశలమూ కూడా తెలుసుకుంటుంది. పొద్దుగూకకముందే జయద్రథుణ్ణి చంపేస్తాను. అడ్డుపడ్డ శత్రువుల్ని చిత్రవధ చేస్తాను. రౌద్రరసం తాండవమాడిస్తాను. ఒక్క జయద్రథుడే అన్నమాటేమిటి, గర్వాంధుడు దుర్యోధనుడూ, అతడి తమ్ముళ్లూ, బంధువులూ, స్నేహితులూ ఎవ్వరడ్డువస్తే వాళ్ళే ఎగిరిపోతారు. పాండవులకీర్తి దిగ్గజాల దంతాల మీాద వెల్లి పడుతుంది.

"సరే, అదంతా జరిగినప్పుడు చూడనే చూస్తావు. రేపు మనరథం సిద్ధంచేసి అట్టేపెట్టు. మనగుర్రాలు శైబ్యమూ, సుగ్రీవమూ, మేఘపుష్పమూ, వలాహకమూ రత్నాలుతాపిన బంగారంమాలలతో

అలంకరించి ఫ్రాన్చు. గరుడధ్వజం కట్టు, చక్రమూ, గదా, శార్ఙ్గమూ మొదలైన ఆయుధాలు వుండవలసినచోట్ల వుంచు. నువ్వు కవచం వేసుకుని రా. పాంచజన్యం నీకు వినపడేసరికి ఆగమేఘాలమీద తేవాలి రథం" అన్నాడు.

"నీ ఆజ్ఞప్రకారం యావత్తూ సిద్ధంచేస్తాను" వినయంగా విన్నవించాడు దారుకుడు – "కాని అంతవరకూ అవసరంవస్తుందా అని నామనవి. నువ్వు సారథ్యంచేస్తూవుంటే, అర్జునుణ్ణి ఎవ్వడు అడ్డుకునేవాడు ? నీరక్షణా, అర్జునుడి సామర్థ్యమూ లోకానికి తెలియనే తెలుస్తుం దిప్పుడు" అన్నాడు.

అలా కృష్ణుడితమకం నివారించి, పాంచజన్యం ఏసాంకేతికంతో పూరిస్తే రథం పట్టుకువెళ్ళాలో అడిగి తెలుసుకున్నాడు దారుకుడు. "ఆబోతు రంకె వేసినట్టు పాంచజన్యం పూరించగానే రథం పట్టుకు రావా ల"న్నాడు కృష్ణుడు. "వినీవినడంతోనే మెరుపులా వురికిస్తాను రథం" అన్నాడు దారుకుడు. ఇలా ఇక్కడ సారథితో మాట్లాడుతున్నాడు కృష్ణుడు. అక్కడ అర్జునుడు –

అర్జునుడి కల

కృష్ణుడు ఏర్పరచిన దర్భశయ్యమీద పడుకుని, ప్రతిజ్ఞసాధించే విధానం ఆలోచిస్తూ నిద్రపోయాడు అర్జునుడు. నిద్రలో వొక కల :

శ్రీకృష్ణుడు తలదగ్గిరికి వచ్చాడు. ఎదురులేచాడు అర్జునుడు. తన దర్భశయ్య కృష్ణుడుకి ఇచ్చాడు. తాను పక్కకి తప్పుకుని నుంచున్నాడు.

"విచారించకు" దర్భశయ్యమీద కూచుంటూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు – "విచారించే మనిషి శత్రువులచేత కూలిపోతాడు. తన కార్యం తాను సరిచేసుకోలేడు. అంచేత విచారానికి అవకాశ మివ్వకు" అన్నాడు.

"ఎలా పోతుంది ఈ విచారం! ప్రతిజ్ఞ పూనాను కదా! నా బలమూ, పౌరుషమూ కాదనిపించి, ఎలాఅయినా నా ప్రతిజ్ఞ భంగ పరచాలని చూస్తాడు గురువు ద్రోణాచార్యులు. కర్ణుణ్ణి ముందు పెట్టుకుని కౌరవబలం యావత్తూ అడ్డంపడుతుంది. అందరి వెనకా నిబ్బరంగా వుంటాడు జయద్రథుడు. ఇదంతా తెలుచుకుంటే విచారించకండా ఎలా వుండడం?" అన్నాడు అర్జునుడు.

"అవును. అది నిజమే" ఉపాయం ఆలోచిస్తూ అన్నాడు కృష్ణుడు. ఆచమనంచేసుకుని తూర్పుదిక్కు మొహంచేసుకుని నుంచున్నాడతడు. అర్జునుణ్ణి చూస్తూ మళ్ళీ ఇలా అన్నాడు.

"శివుడికి పరమసాధనం పాశుపతం. అది నీకు బాగా తెలిసిందో, జయద్రథుణ్ణి ఇట్టే చంపేస్తావు. ఆ మహాస్త్రం ముష్టికమూ స్థానకమూ మంత్రపూర్వకంగా తెలుసుకోడం మంచిది. అందుకోసం ఆ మహాదేవుణ్ణి మనస్సులో పెట్టుకుని, భక్తిపూర్వకంగా ధ్యానం చెయ్యి."

అర్జునుడు ఆచమనం చేసుకున్నాడు. నేలమీద కూచున్నాడు. శివుణ్ణి ధ్యానించాడు.

కృష్ణుడు అర్జునుడి కుడిచెయ్యి పట్టుకున్నాడు. ఇద్దరూ ఆకాశం మీదికి ఎగిరారు. ఎగురుతూ ఉత్తరందిక్కు వెళ్ళారు. చారణులూ, సిద్ధులూ, గంధర్వులూ వున్న ప్రదేశాలు చూస్తూ, అలాఅలా తేలిపోతూ కైలాసం వెళ్ళారు.

సెలయేళ్ళతోనూ, సరోవరాలతోనూ, పూలతీగలుచుట్టుకున్న చెట్లతోపులతోనూ ఎంతోఅంత గొప్పగావున్న కుబేరుడి విహారప్రదేశాలు చూస్తూ ముందుకి తేలిపోయారు. అక్కడ వొకదగ్గిర గొప్పగొప్ప మణులతో ప్రకాశిస్తూవున్న వొక మహామందిరం కనిపించింది.

కృష్ణార్జునులు ఇద్దరూ ఆ మహామందిరం లోపలికి వెళ్ళారు. అందులో శివుడు పార్వతీదేవితో కొలువుతీర్చి కూచున్నాడు. వెయ్యి సూర్యబింబాలలా ప్రకాశిస్తూ వున్నాడతడు. ప్రమథులు చుట్టూ కిటకిటలాడుతున్నారు. దేవతలు సేవిస్తున్నారు. మహామునులు స్తోత్రాలు చేస్తున్నారు. అప్సరసలు సంగీతం పాడుతున్నారు.

కృష్ణార్జునులు చూశారు. ఓంకారపూర్వకంగా శివుడికి దండప్రణామం చేశారు. చిరునవ్వుకళ్ళతో చల్లనిచూపు చూశాడు శివుడు. తియ్యనిమాటలతో ఇద్దరికీ స్వాగతం చెప్పాడు. "ఏం కావాలి? ఎందుకిలా వచ్చారో చెప్పండి. మీరు కోరింది వెంటనే ఇస్తాను" అన్నాడు.

కృష్ణార్జునులు అంజలిబంధాలు నుదుళ్ళమీద కీలించారు. భక్తిహృదయాలతో ఎన్నోవిధాల శివుణ్ణి స్తుతించారు.

"పాశుపతం కోరుకో" అంటూ అర్జునుడికి బోధించాడు కృష్ణుడు. అందుకని శివుణ్ణి తదేకదృష్టితో చూశాడు అర్జునుడు. దర్భశయ్యమీద పడుకునేముందు కృష్ణుడికి తాను అర్పించిన పూజాద్రవ్యాలూ, మాలా, చందనమూ మొదలైనవి శివుడి దివ్యదేహం మీద కనిపించాయి. ఆశ్చర్యపోయాడు అర్జునుడు. శివుడూ, శ్రీకృష్ణుడూ ఇద్దరూ వొకటే అని గ్రహించాడతడు. తలవూపాడు. "దేవా, నీదివ్యాస్త్రం పాశుపతం ప్రసాదించు" అని ప్రార్థించాడు.

కృష్ణుణ్ణీ, అర్జునుణ్ణీ చిరునవ్వుతో చూశాడు శివుడు. "అమృతమయమైన ఆసరోవరంలో నా ధనుస్సూ, బాణాలూ వున్నాయి. అక్కడికి వెళ్ళి, అవి పట్టుకురండి" అన్నాడు.

శివుడిదగ్గిర వాళ్ళని కొందరిని వెంటపెట్టుకుని ఆయన సెలవిచ్చిన సరోవరం దగ్గిరికి వెళ్ళారు కృష్ణార్జునులు. ఆసరోవరంలో రెండు ఘోరసర్పాలు కనిపించాయి. నాలుకలు చాస్తున్నాయవి. విష

జ్వాలలు కక్కుతున్నాయి. ఇద్దరూ ఆశ్చర్యపోయారు. అదంతా దివ్యాస్త్రాల విలాసం అంటూ అవగతం చేసుకున్నారు.

కృష్ణార్జునులు ఇద్దరూ పాదాలు కడుక్కున్నారు. ఆచమనం చేసుకున్నారు. పాములదగ్గిరికి వెళ్ళారు. ఉభయులూ వేదాలు తెలిసిన వాళ్ళే కనక శతరుద్రీయం జపించారు. శివుణ్ణి ధ్యానించారు.

రెండు పాములూ ధనుస్సూ, బాణమూ అయి ప్రత్యక్షమయాయి. కృష్ణార్జునుల సంతోషం చెప్పతరంకాదు. ఇద్దరూ ఆధనుర్బాణాలు తీసుకువచ్చారు. శివుడి సన్నిధిని పెట్టారు.

నీలలోహితవర్ణుడైన వొక బాలబ్రహ్మచారి శివుడిపక్కనించి లేచాడు. అఖండమైన బలవంతుడిలా అవుపించా డతడు. తిన్నగా వచ్చి అతడు ధనస్సు పుచ్చుకున్నాడు. ధనుస్సుకి బాణం తొడిగాడు. బాణంతోకూడా నారిలాగాడు. దాని స్థానకమూ, ముష్టిప్రకారమూ వేకాగ్రదృష్టితో చూశాడు అర్జునుడు. అతడికి మంత్రం ప్రసాదించాడు శివుడు. పరిగ్రహించాడు అర్జునుడు.

శివుడు మళ్ళీ ఆజ్ఞాపించడంతోనే ధనుస్సూ, బాణమూ దివ్యసరస్సులో పెట్టివచ్చాడు అర్జునుడు. వికసించిన పద్మంలా వుంది శివుడిమొహం. చూశాడు అర్జునుడు.

లోగడ అడివిలో శివుడు ఇచ్చిన వరమూ, ఆనాటి దర్శనమూ కళ్ళముందు కట్టినట్టయింది అర్జునుడికి. అవగతమయింది శివుడికి. "అవును. నిజమే నువ్వు భావిస్తున్నది సందేహంలేదు" దయారసం వాలికిపోతూన్న చూపులతో అన్నా డతడు.

పాశుపతం ప్రస్ఫుటంగా గ్రహించాడు అర్జునుడు. అతడి శరీరం గగిర్పొడిచింది. తన అభిలాషకి ఇక అడ్డులేదని నిశ్చయించుకున్నాడు.

కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ శివుడి పాదాలమీద నుదుళ్ళు మోపారు. పదేపదే నమస్కారాలు చేశారు. సంతోషంతో వాళ్ళ శరీరాలు పులకరించాయి. ఉభయులూ శివుడి సెలవుతీసుకున్నారు. శిబిరానికి వచ్చేశారు.

కల ముగిసింది. అర్జునుడు కళ్ళు విప్పాడు. తెలతెలవారుతూ వుంది.

అప్పటికి ఇంకా దారుకుడితో మాట్లాడుతూనే వున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

ద్రోణపర్వం

మూడో ఆశ్వాసం

అర్జునుడు అలా ప్రతిజ్ఞ పట్టడమూ, అది సాధించడంకోసం ఆరాత్రి కృష్ణుడు అన్ని పోకడలు పోవడమూ విని గుండెలో రాయి పడ్డట్టు అయింది ధృతరాష్ట్రుడికి.

"తెల్లవారాక ఏంజరిగింది? పాండవులు ఏంచేశారు? నమ్ముకున్నారుకదా మనవాళ్ళు, అడ్డుపడ్డాడా ద్రోణాచార్యులు? సంజయా! చెప్పూ, బేజారయిపోతూవుంది నాగుండె" పెదవులు తడుపుకుంటూ అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

"అదే చెపుతున్నాను విను" అంటూ అందుకున్నాడు సంజయుడు — "తెల్లవారింది. వందిమాగధులు మధురగీతాలు పాడారు. పాఠకులు వేదాలు చదివారు. ఆసందడి విని ధర్మరాజు మేలుకున్నాడు. కాలకృత్యాలు తీర్చుకున్నాడు. స్నానమందిరానికి వెళ్ళాడు. మంత్రాలతో పరిశుద్ధమైన నీళ్ళు పరిచారికలు బంగారం కలశాలతో పట్టుకువచ్చినవి స్నానంచేశాడు. చక్కగా ఉదికిపెట్టిన వస్త్రాలు కట్టుకున్నాడు. గమ్మనిపోతూవున్న గంధాలు పూసుకున్నాడు. ఘుమఘుమలాడుతూవున్న పూలమాలలు వేసుకున్నాడు. దేవతార్చన చేసుకున్నాడు. హోమమూ అదీ ముగించాడు. లోగిళ్ళుదాటి వాకిలిలోకి వచ్చాడు. అక్కడ ఆవులూ, బంగారమూ, వస్త్రాలూ, మణిభూషణాలూ బ్రాహ్మలికి దానంచేశాడు. వారి ఆశీర్వాదాలు పుచ్చుకున్నాడు. ఏనుగులమొగసాల దాటి ఆస్థానమండపానికి వచ్చాడు.

ఉదయపర్వతంమీద సూర్యుడిలాగ సింహాసనమెక్కి కూచున్నాడు కొలువుతీర్చాడు.

విలాసవతులు చామరాలు వేశారు. తక్కిన పరిజనం ఎవరి పనుల్లో వాళ్ళు నిలిచి కొలువుచేశారు.

ఇంతలో ద్వారపాలకుడు వచ్చాడు. "శ్రీకృష్ణులవారు వేంచేశారు" అని విన్నవించాడు. "దయచేయమను" అన్నాడు ధర్మరాజు. శ్రీకృష్ణుడు కొలువులోకి వచ్చాడు. ఆయనకి తగిన ఆసన మిచ్చాడు ధర్మరాజు. ఎంతోఅంత ఆదరించాడు. గౌరవసత్కారాలు చేశాడు.

"రాత్రి సుఖంగా గడిచిందికదా !" అని కుశలప్రశ్న చేశాడు ధర్మరాజు.

"వేరే అడగాలా నువ్వు" అన్నాడు కృష్ణుడు – "నిన్ను చూస్తూవుంటే సుఖానికి కొదవేమిటి నాకు!"

అంతలో భీముడూ, నకుల సహదేవులూ, సాత్యకీ, ద్రౌపది కుమాళ్ళూ, ఘటోత్కచుడూ, ద్రుపదుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన పాంచాలకుమాళ్ళూ, విరాటరాజూ, కేకయులూ మొదలైనవాళ్ళు వచ్చారు. ఎవళ్ళకి తగిన ఆసనాలు వాళ్ళకి నియోగించాడు ధర్మరాజు. "సాత్యకిని తన ఆసనంపక్క కూచోపెట్టుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

"కృష్ణా" అందరూ కూచున్నాక వినయంతో అన్నాడు ధర్మరాజు – "మాపడ్డపాట్లూ, మారాజ్యం పోగొట్టుకోడమూ నిన్ను కలతపెట్టాయి. అర్జునుణ్ణి గెలిపించాలని మాపక్షం వహించావు. భక్తవత్సలుడివి. అందుకనే అతడి సారథి వయ్యావు. అలాంటపుడు – పైగా మమ్మల్ని రక్షించమని మేం మాటిమాటికీ చెప్పడ మెందుకూ? అర్జునుడి ప్రతిజ్ఞమాత్రం మనస్సులో వుండనీ. దుఃఖ

మహాసముద్రం మధ్య వున్నాంమేం. మమ్మల్ని గట్టుచేర్చడానికి నువ్వే తెప్పవి."

"ఆచింత నువ్వు ఏమాత్రమూ పెట్టుకోవద్దు" అంటూ అందుకున్నాడు కృష్ణుడు — "అర్జునుడు ఇవాళ శత్రుసైన్యం చించి చెండాడేస్తాడు. భూతప్రేతాలు మాంసాలు తినీ, రక్తాలు తాగీ తందనాలాడేట్టు చేస్తాడు. నీమెప్పు సంపాదిస్తాడు. జయద్రథుణ్ణి హతమార్చేస్తాడు. శత్రువులగుండెలు బద్దలయేట్టు విజృంభిస్తాడు."

కృష్ణుడు ఇలా అంటూనే వున్నాడు, అర్జునుడు వచ్చి అన్నగారికి నమస్కరించాడు. లేచి తమ్ముణ్ణి కౌగిలించుకున్నాడు ధర్మరాజు "తమ్ముడూ, గెలుపు నిశ్చయం నీకు. తళతళమంటూవున్న నీవర్చస్సే చెపుతోంది. కృష్ణుడూ ప్రసన్నుడయి కనిపిస్తున్నాడు" ఆశీర్వదిస్తూ అన్నాడతడు.

"అన్నయ్యా, నీకు భద్రమేకదా!" అన్నాడు అర్జునుడు—కృష్ణుడి దయవల్ల అద్భుతమైన కలకన్నాను. అది నువ్వూ, మనవాళ్ళూ అందరూ వినాలి" అంటూ రాత్రి తనకి వచ్చిన కల పూసగుచ్చినట్టు వినిపించాడు. ధర్మరాజూ, అతడితోపాటు అక్కడ కొలువులోవున్న వాళ్ళు అందరూ ఆశ్చర్యమూ, ఆశ్చర్యానికి మించిన ఆనందమూ అనుభవించారు. కొలువు కొలువంతా తలవొంచి శివుడికి నమస్కరించింది.

తరవాత అందరినీ యుద్ధసన్నాహాలకని ఆదేశించాడు ధర్మరాజు. యావన్మంది యోధులూ సంతోషంతోనూ, ఉత్సాహంతోనూ, బయలుదేరారు. చరచరా యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు. కృష్ణార్జునులూ, సాత్యకీ ధర్మరాజుకి నమస్కరించి, ఉల్లాసంతో పైకివచ్చారు. ముగ్గురూ ముందు అర్జునుడి విడిదికి వెళ్ళారు. శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుడి రథం సిద్ధంచేశాడు. గెలుపుకలిగించే మంత్రాలు ప్రయోగించి దాన్ని

ఉజ్వలం చేశాడు. అప్పుడే ఉదయిస్తూవున్న సూర్యుడిలా ప్రకాశించిందది.

యుద్ధానికి సిద్ధంగా ధనుర్బాణాలు పట్టుకుని బయలుదేరాడు అర్జునుడు. బ్రాహ్మలు ఆశీర్వాదాలుచేశారు. తన మహారథానికి ప్రదక్షిణంచేశా డతడు. నమస్కరించి, మీదికెక్కాడు. మేరుపర్వత శిఖరంమీద ప్రకాశించిన సూర్యుడిలా ప్రకాశించాడు.

కృష్ణుడు నొగలమీద కూచున్నాడు. సాత్యకి అర్జునుడివెనక్క కూచున్నాడు. బుధశుక్రులమధ్యవున్న చంద్రుడిలా అవుపించాడు అర్జునుడు.

పుణ్యపాఠకులు వేదాలు చదివారు. వందిమాగధులు స్తోత్ర గీతాలు పాడారు. తమకి జయమూ, కౌరవులికి అపజయమూ సూచిస్తూ అనుకూలవాయువులు వీచాయి. శుభశకునాలు కనిపించాయి.

"మనం తప్పకండా గెలుస్తాం" అవన్నీ పరికిస్తూ సాత్యకితో అన్నాడు అర్జునుడు– "ఎన్నో శుభశకునాలు కనిపిస్తున్నాయి మనకి. నేనేమో నాప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చడానికి వెళతాను. నువ్వుమాత్రం ధర్మరాజురక్షణకోసం వుండాలి. ఏమంటావా ? జయద్రథుణ్ణి చంపడం ఎంత అవసరమో, ధర్మరాజుని రక్షించుకోడమూ అంతే అవసరం మనకి. అంచేత వొకటి నేనూ, వొకటి నువ్వూ పంచుకోడం ధర్మం. నువ్వు వుంటే నేను వున్నట్టే భావిస్తాడు అన్నయ్య. నాకోసం నువ్వు ఏమీ భయపడకు. నాకోసం కృష్ణుడున్నాడు. నామీద ఈగన్నా వాలదు. అయితే అన్నయ్యదగ్గిర ఈయన లేడుకదూ ! నువ్వే వుండాలి. బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమవంతుడు ద్రోణాచార్యులు తెలుసు కదా నీకు ! అంచేతే అన్నివిధాలా రాజరక్షణకోసం వుండితీరాలి నువ్వు."

అర్జునుడి మాటప్రకారం సాత్యకి ధర్మరాజు దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. అప్పటికే ధర్మరాజు సర్వసన్నాహాలతో సిద్ధంగా వున్నాడు. అతడి మొహంలో యుద్ధోత్సాహం తాండవిస్తోంది. ఆకాశమంటుతూ చంద్రధ్వజం రెపరెపలాడుతోంది.

ధృతరాష్ట్రుడు : పుత్రశోకాగ్ని, క్రోధాగ్ని - రెండూ పెనవేసుకుని మృత్యువులాగ వచ్చివుంటాడు అర్జునుడు. ఎలాగూ అతణ్ణి ఎదిరించలేరు కౌరవులు. ఏం కొంప ములిగిందో! పట్నంలో వొక్కసారి ఇంటింటా ఏడుపులు వినిపించాయి. జయద్రథుడి ఇంటివేపు మరింత గొల్లుమన్నారు.

నేనూ, ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ నెత్తికొట్టుకున్నాం. ఏంలాభం! కృష్ణుడిమాట చెవినిపెట్టాడు కాదు దుర్యోధనుడు. కర్ణుడూ, శకుని, దుశ్శాసనుడూ సంధి కాకండా వున్నారంకట్టుకున్నారు. అందరినీ ఇపుడు హతమార్చుకుంటున్నారు. అసహాయశూరుడు అర్జునుడు. శివుడితో సరితూగుతాడు. అతడు వొక్కడే లోకాలన్నీ వూడ్చేస్తాడు. అతడికి శ్రీకృష్ణుడు సారథట! ఇక చెప్పేదేముంది? ఎంత మొత్తుకున్నా తగ్గాడు కాడు నాకొడుకు. ఏంచేసేది? సరే, అదలా వుండనీ. న్యాయమైతేనేం, అన్యాయమైతేనేం! అర్జునుడు అలా రావడంతోనే, ఏకమయి కౌరవులు ఏంచేశారట!

సంజయుడు : మహారాజా, ఇప్పుడు ఎంతవిచారించినా నీరు పోయాక గట్టువెయ్యడమే అవుతుంది. ఆనాడు మాయజూదం మాన్పించావు కావు. సంధికి సమ్మతించావు కావు. లోకం లుబ్ధుడని నిందిస్తుంది నిన్ను. అధర్మపరుడివని దుమ్మెత్తి పోస్తుంది. ఎందుకు నిందించదూ అంట! పాండురాజు అంతఘనంగా పాలించాడు, రాజ్యం. వంశానికి పేరూ, ప్రతిష్ఠలూ తీసుకువచ్చారు పాండవులు. వాళ్ళతండ్రి వాటా

వాళ్ళకి ఇవ్వడం మానేశావు. పైగా సొంత కొడుకుమీద పెడు తున్నావు. ఎందుకని! నీదుర్బుద్ధి తే ఇదంతా.

అసలు గాండీవం గర్జిస్తే - పాంచజన్యం ఘోషిస్తే - దేవతలే గజగజలాడతారు. తక్కినవాళ్ళు ఒక లెక్కేమిటి? కౌరవులు ఏంచేశా రని అడుగుతున్నావు నువ్వు. కౌరవులు ఏంచేస్తారు? కపిధ్వజంతో విరుచుకుపడుతూన్న ఆమహారథంతో యుద్ధంచేశారు. అదే చెపుతు న్నాను. ధైర్యం తెచ్చుకో విచారించకు. విను.

ప ద్నా లు గో రో జు

అవాళ పెందరాళే యుద్ధానికి బయలుదేరాడు ద్రోణాచార్యులు. ఉత్సాహంతో దేదీప్యమానంగా వున్నాడాయన. శంఖంపూరించి, ఒక్కసారి సైన్యంలంతటా తిరిగాడు మన యోధులూ చకచకా ఆయుధాలు సవరించుకున్నారు. ఒకళ్ళతో ఒకళ్ళు ప్రజ్ఞలు చెప్పుకున్నారు.

"ఏం, అర్జునుడు ఇంత ఆలస్యంచేశాడేం?"

"కృష్ణుడు తిరుముకురాడేం?"

"భీమన్నగారి పత్తా ఫికరూ లేదే?"

అంటూ సింహనాదాలుచేశారు. శంఖాలు పూరించారు. అల్లె తాళ్ళు మోగించారు. ఓ, సేనసేనంతా సముద్రఘోషలా వుంది.

"నువ్వూ, భూరిశ్రవుడూ, కర్ణుడూ, శల్యుడూ, అశ్వత్థామా, వృషసేనుడూ, కృపాచార్యులూ కలిసి వుండండి" జయద్రథుడితో అన్నాడు ద్రోణాచార్యులు - "మన సైన్యాల్లోంచి మంచిమంచివి ఎంచి పద్నాలుగువేల ఏనుగులూ, అరవైవేల రథాలూ, లక్ష గుర్రాలూ, పదిలక్షల కాల్బలమూ దగ్గిరపెట్టుకోండి. నేను పన్నిన వ్యూహానికి వెనక మూడుయోజనాలమేర దిట్టంగా నిలవండి. దాంతో

దేవతలైనా నిన్ను తేరిచూడలేరు. పాండవులువాళ్ళ లెక్కేమిటి!”
అన్నాడు.

ఈఏర్పాటుతో బాగా కుదుటపడ్డాడు జయద్రథుడు. ద్రోణుడు చెప్పిన యోధులూ, సైన్యమే కాక, తన సైంధవసైన్యంనించీ మంచి మంచి పదివేలమంది గుర్రపురౌతుల్నీ దగ్గిరపెట్టుకున్నాడతడు.

శకటవ్యూహం

ఇరవైనాలుగు కోసుళ్ళపొడవూ, పదికోసుళ్ళ వెడల్పూ పెట్టి బ్రహ్మాండమైన శకటవ్యూహం పన్నాడు ద్రోణాచార్యులు. దానిలో వెనకటి సగంభాగంలో గర్భవ్యూహంగా పద్మవ్యూహం పన్నాడు. పద్మవ్యూహం మధ్య మొనలుపెట్టి తిన్నగా జయద్రథుడు వున్న సేన వరకూ సాగినట్టు సూచీవ్యూహం పన్నాడు సూచీవ్యూహం ద్వారం దగ్గిర కృతవర్మని నిలబెట్టాడు. అతడి వెనక సుదక్షిణుణ్ణి పెట్టాడు. సుదక్షిణుడి వెనక అప్పులైన వాళ్ళ లక్షమంది యోధుల్ని ముందుపెట్టి దుర్యోధనుణ్ణి నిలబెట్టాడు. ఆ వెనక కర్ణుడూ మొదలైన యోధులతో సైన్యంపెట్టి జయద్రథుణ్ణి వుంచాడు. ఆమహావ్యూహం చూసి దేవతలే నివ్వెరపోయారు.

“నేను వాళ్ళన్ణే అర్జునుణ్ణి అడ్డేస్తా” ఉద్రేకంతో అరిచాడు దుర్మర్షణుడు తన చతురంగబలాలు వేసుకుని వ్యూహానికి ఆరువేల మూరలు ముందుకివచ్చి నుంచున్నాడతడు దుశ్శాసనుడూ, వికర్ణుడూ కూడా సమబలాలతో అలాగే వచ్చి అతడి దగ్గిర నిలబడ్డారు.

అభేద్యంగా వుంది శకటవ్యూహం. ద్వారందగ్గిర ద్రోణసేనాని నిలబడ్డాడు. తెల్లటి వస్త్రాలు, తెల్లటి తలపాగా, తెల్లటి కవచం, ఎర్రటిగుర్రాలు, వేదికాపతాకం, చేతిలో జైరిపోతులాంటి ధనుస్సు - యముడిలా చూస్తున్నాడతడు. ఆమహారథి రక్షణకింద ఆమహాసైన్యం

సముద్రాలూ, కొండలూ, అడవులూ — అన్నిటితోనూ ఈభూమండలమే మింగెయ్యడానికి సిద్ధంగా వున్నట్టు వుంది. చూసి సంతోషం పట్టలేకపోయాడు దుర్యోధనమహారాజు.

అంతలో కళ్ళు జిగేలుమన్నట్టు కనబడింది అర్జునుడి వానర పతాకం. హనుమంతుడి విజృంభణతో భయంకరంగావుం దది. అర్జునుడి రథానికి చేరువగా వీరసైన్యాలు నడిపించుకువచ్చి ధృష్టద్యుమ్నుడూ, నకులుడికొడుకు శతానీకుడూ బారులుతీర్చారు. శంఖాలూ మృదంగాలూ, భేరీలూ, సింహనాదాలూ వొక్కసారి చెలరేగాయి. అర్జునుడు దేవదత్తమూ, శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యమూ పూరించారు. పతాకంమీద హనుమంతుడు అట్టహాసం చేశాడు. అదంతా విని మన సైన్యాల గుండెల్లో పిడుగులుపడ్డట్టయింది.

మనసేనలో రాళ్ళవాన కురిసింది. ఉల్కలు రాలాయి. పిడుగులుపడ్డాయి. వాటితో రణవాద్యాలూ మితిమీరాయి. కౌరవయోధులు వొకళ్ళ నొకళ్ళు పురికొల్పుకున్నారు. సింహనాదాలు చేశారు.

"సముద్రం నిలిపేసిన యానాపొద్దులాగ అర్జునుణ్ణి నేనే అడ్డేస్తాను" ముందుకి వురుకుతూ వురిమాడు దుర్మర్షణుడు. పెద్ద ఏనుగు సైన్యం వేసుకుని అర్జునుడిమీదికి వెళ్ళాడు.

తొలిముద్ద

"వీణ్ణి తొలిముద్ద చేసుకుంటాను" నవ్వుతూ కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు — "పోనీ మనరథం, వాడిమీదికి."

అర్జునుడి నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది, పగ్గాలు సడలించాడు కృష్ణుడు. బరిమీద పాంలాగ ముందుకు పరిగెత్తుకువచ్చింది రథం. మేఘాలు పర్వతాలు కప్పేసినట్టు దుర్మర్షణుణ్ణీ, అతడి ఏనుగుల్నీ ముంచెత్తాయిఅర్జునుడి బాణాలు.

ఒక్కడే వచ్చాడు అర్జునుడంటూ లెక్కాజమా లేకండా ఘిరాయించారు మనరథాలవాళ్ళు. ఎంతమంది మీదికివస్తే అంత ఉల్లాసం అర్జునుడికి. తనచేతి చేవంతా చూపించడం మొదలుపెట్టాడతడు. క్షణాలమీద వందలు వందలు, వేలు వేలు తలకాయలురాలి రణస్థలమంతా నిండిపోయాయి. కాంతయినా మాయని మొహాలతో ఆ ప్రదేశం పూసిన తామరచెరువులా అవుపించింది. నగలతో కూడా రక్తంలో మునిగి కుప్పలు కుప్పలు కూలిపోయాయి ఏనుగులు. జంట మెరుపులతో, ఎర్రటిసంధ్యలో మేఘాలు ఎలావుంటాయి, అలా అవుపించాయవి.

అలా శత్రుసేన హతమారుస్తూనేవున్నాడు అర్జునుడు. ఒక వంక మీదపడుతూనేవున్నారు శత్రువులు. రకరకాల బాణాలు కుమ్మరిస్తూనేవున్నారు.

ఏనుగుతొండాలు ఎగిరిపోతున్నాయి. గుర్రాల మొండాలు కూలిపోతున్నాయి. రథికుల శిరస్సులు తుళ్ళిపోతున్నాయి. సారథుల తలకాయలు రాలిపోతున్నాయి. రథాలు గుండపిండయిపోతున్నాయి. పదాతుల శవాలు దొర్లిపోతున్నాయి. వీటన్నిటితో కాలుపెట్టడానికి వీలులేకండావుంది రణరంగం.

"అర్జునుణ్ణి ఆక్రమించండి."

"అర్జునా ఎటుపోతావు ?"

"అర్జునా ఇటురా !"

"అర్జునా, నిలూ నిలూ నరుకుతా."

"అర్జునుణ్ణి పట్టుకోండి." —

మనవ్యాకేకలు అంతూపంతూ లేకండావున్నాయి. శవాల మీద శవాలు పడిపోతూనేవున్నాయి. అయినా దొమ్మీగా అర్జునుడి మీద కలబడి పోరాడుతూనేవున్నారు మనవాళ్ళు.

అర్జునుడికి కళ్ళు కెంపుల్లా ఎర్రపడ్డాయి. ముందూ వెనకా, వల పటా దాపటా - ఎన్నో అన్ని సెలయేళ్ళు ఒక్కసారి వుప్పొంగి నట్టు ఒక్క మొగిని విజృంభించాయి అతడి బాణాలు. దాంతో దుర్మర్షణుడి సేన చిందరవందర అయిపోయింది. వీరుల ధనుస్సులు విరిగిపోయాయి. నెత్తురు వరదలయింది. ఏనుగులు పీనుగులయాయి. కాల్బలము తునాతునకలయింది. గుర్రాలు కూలిపోయాయి. రథాలు తుక్కుతుక్కయాయి. రథికులు రాలిపోయారు. సారథులు చచ్చిపో యారు. ఇంకేముంది, తోకముడిచేశాడు దుర్మర్షణుడు. అతడివెంట సైన్యాలున్నూ వుడాయించాయి. సమ్మెట్లుబాదీ, అంకుశాలు పొడిచీ కొరడాలు ఛెళ్ళుమనిపించీ, గట్టిగా గదమాయించీ వాహనాలు రొప్పు కుని పటాపంచలయిపోయారు యోధులు.

ధృతరాష్ట్రుడు : అంతలో ఎవడయినా అర్జునుణ్ణి అడ్డుకున్నాడా? కాకపోతే, అందరూ కట్టగట్టుకుని ద్రోణాచార్యులు వెనక్కి పారి పోయారా ?

సంజయుడు : లేదు, దుర్మర్షణుడు పారిపోడంతోనే మన యువరాజు దుశ్శాసనుడు దురుసుగా తోసుకువెళ్ళాడు. అతడి ఏను గులు ముందుకి వురుకుతూవుంటే — గణాగణా గంటల మహాధ్వని చెవులు దిమ్మెత్తించింది.

అర్జునుణ్ణీ, అతడిరథాన్నీ బాణాలతో ముంచేశాడు దుశ్శాసనుడు.

అట్టహాసం చేశాడు అర్జునుడు. భూమీ ఆకాశం దద్దరిల్లిపోయి నట్టు దేవదత్తం పూరించాడు. గాండీవం మోగించాడు. చిత్రచిత్ర మైన రాకడలతో రథం పరిగెత్తించాడు. జడివానలాగ బాణాలు కురిపించాడు.

మన ఏనుగులు జజ్జరిల్లిపోయాయి. బురదలో కూరుకుపోతే కదలలేకండా ఎలావుండిపోతాయి, అలా నిలబడిపోయాయి. పెద్దగాలికి రాలిపోయే తాటిపళ్ళలాగ ఏనుగులమీాది యోధుల శిరస్సులు కింద రాలాయి. రకరకాల నాగుపాముల్లాగ బాహువులు కుప్పలుపడ్డాయి. కత్తులూ, గదలూ, ధనుస్సులూ ఆచేతుల్లో పట్టుకున్నవి పట్టుకున్నట్టే వున్నాయి. వాటన్నిటితో రణరంగం ఎంతో అంత ఘోరంగానూ, అందంగానూ అవుపించింది.

అర్జునుడిబాణాలు గబగబా అంతటా విరజిమ్మొకుపడుతూవుంటే, ఎక్కడపడితే అక్కడ - ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ వందలువందలు, వేలువేలు హతవారిపోయారు. ఎటుచూస్తే అటు తునకలయిపోతున్న రూపాలే. రక్తం కారుతూన్న రూపాలే. బాధతో అడుస్తూన్న రూపాలే. గింజుకుంటూన్న రూపాలే. తూలిపోతూన్న రూపాలే. పడిపొర్లుతూన్న రూపాలే. నెత్తురు కక్కుతూన్న రూపాలే. చచ్చిపోతూన్న రూపాలే. నాశనమైపోతూన్న రూపాలే.

నిలవలేకపోయాడు దుశ్శాసనుడు. తనసైన్యంతో సహా పలాయనం చిత్తగించాడు.

"ఎటుపోతావు? నిలబడూ" అంటూ వెంటపడ్డాడు అర్జునుడు. "పౌరుషంవొదిలేసి పారిపోతే చావు తప్పుతుందా? ఆహా, ఆనాళ్ళ సభలో జంకూగొంకూ లేకండా అన్నవన్నీ మరిచిపోయావు. అవమానించావు. చావుతెచ్చుకున్నావు. మా అన్నకీ తమ్ముళ్ళకీ తలవొంపులా? మీాపెద్దలు విచారిస్తారు. పారిపోకు" అంటూ వెంటాడాడు. వెన్నమీాద పదిబాణాలు ఫడీఫడీ తగిలించాడు. మళ్ళీ వెనక్కిచూస్తే వొట్టు సీకొడుకు. ద్రోణాచార్యులతట్టు చూస్తూ పుంజాలు తెంపుకు పారిపోయాడు.

గురువూ - శిష్యుడూ

దుశ్శాసనుడు పారిపోయాడు. జయద్రథుడివేపే మనస్సంతా అర్జునుడికి. శకటవ్యూహ్యాంమీదికి వురికించాడు రథం. ద్వారందగ్గిర ద్రోణాచార్యుల్ని చూశాడు. అల్లంతదూరంనించే నమస్కరించాడు.

"పాండురాజూ, ధర్మరాజూ, శ్రీకృష్ణుడూ ఎంతో నువ్వూ అంతేనాకు" - శ్రీకృష్ణుడు చెప్పినప్రకారం చేతులు జోడిస్తూ ద్రోణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు - "అశ్వత్థామనీ నన్నూ వొక్కలాగే ప్రాణంతో సమానంగా చూశావు నువ్వు. నామేలు విచారించు. నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను. నీదయతో వ్యూహం ప్రవేశిస్తాను. ఆశీర్వదించు. జయద్రథుణ్ణి చంపి ప్రతిజ్ఞ నిలుపుకుంటాను" అన్నాడు.

"నన్ను గెలవకండా జయద్రథుడిదగ్గిరికి ఎలా వెళతావు ?" చిరునవ్వుతో అర్జునుణ్ణిచూస్తూ అన్నాడు ద్రోణాచార్యులు. అంటూనే బాణాలు వేయడం లంకించుకున్నాడు. అర్జునుణ్ణీ, అతడి గుర్రాల్నీ, కృష్ణుణ్ణీ బాణాలతో ముంచెత్తాడు.

"అయితే యుద్ధానికి అనుజ్ఞ దయచెయ్యి" అన్నాడు అర్జునుడు. గురువు అనుమతిపొంది గాండీవం సారించాడు. రివ్వురివ్వుని తొమ్మిదిబాణాలు గురువుమీద రువ్వాడు. ఇట్టే వాటిని సగంలోనే నరికేశాడు ద్రోణుడు. పైగా కృష్ణునిమీదా, అర్జునుడిమీదా బాణాలు గుప్పించాడు.

ద్రోణుడి ధనుస్సు విరగ్గొట్టెయ్యాలనుకున్నాడు అర్జునుడు. ధనుర్వేదంలో మహాచార్యుడు ద్రోణుడు. చూపుల్లోనే అర్జునుడి అభిప్రాయం గ్రహించేశా డాయన. చప్పున అర్జునుడి అల్లెతాడు వొకబాణంతో నరికేశాడు. అవూపున అర్జునుణ్ణీ, అతడి సారథి కృష్ణుణ్ణీ, వానరపతాకాన్నీ బాణాలతో కప్పేసి, చిరునవ్వు నవ్వాడు.

అర్జునుడి కళ్ళల్లో కెంపులు మెరిశాయి. చటుక్కున గాండీవానికి అల్లెతాడు తొడిగాడు. ఎరుసపెట్టి గురువుమీద బాణాలు కురిపించాడు. అతడి రెండువేపులా వున్న సేనమీదా కరుకైన బాణాలు కుమ్మరించాడు.

గాండీవంనించి వచ్చిపడుతూన్న దారుణమైన బాణాలికి వజ్రాయుధం తగిలి కూలిపోయిన పర్వతాల్లాగ అస్తవ్యస్తంగా పడిపోయాయి మన ఏనుగులు. పెద్ద గాలికి తూలిపోయిన మేఘాల్లాగ నాలుగుదిక్కులా చెల్లాచెదరయిపోయాయి రథాలు. కీలుకాడ కీళ్ళు వూడదీసేస్తే విరిగిపడ్డబొమ్మల్లాలాగ దొర్లిపోయాయి గుర్రాలు. పెద్ద ప్రవాహం వచ్చి పడిపోయిన మహారణ్యాలాగ చాపకట్టుగా చచ్చిపడ్డారు పదాతులు.

చూశాడు ద్రోణుడు. గట్టి దొక బాణం గురిచూసి అర్జునుడి గుండెలమీద నాటించాడు. దెబ్బతో విలవిలలాడిపోయాడు అర్జునుడు. కాని అంతలోనే జల్దుకున్నాడు. మంచిదారైన బాణాలు ద్రోణుడిమీద తగిలించాడు.

అయిదుబాణాలు కృష్ణుడిమీద కొట్టాడు ద్రోణుడు. అర్జునుడిమీద డబ్భయిబాణాలు రువ్వాడు. వానరపతాకంమీద మూడుబాణాలు వేశాడు. రథంమీద దిమ్మరించిన బాణాలికి లెక్కాజమా లేదంటే నమ్ము. కిరణాలు విరజిమ్ముతూన్న సూర్యుణ్ణి వానమేఘాలు ముసురుకున్నట్టు బాణాలు విరజిమ్ముతూన్న అర్జునుణ్ణి శరవర్షంతో ఆక్రమించాడు ద్రోణాచార్యులు. ద్రోణుడి ఆసరాచూసుకుని అదే సమయమన్నట్టు మనసైనికులు ఎగబడ్డారు. అదిచూస్తేమాత్రం రాళ్ళు తేలిపోయి, బెండ్లు మునిగిపోతాయా అనిపించింది నాకు.

వయసులోవున్న అర్జునుడు ముసలిద్రోణుడిదగ్గిర చిక్కుపడిపోయాడు. అతణ్ణి దాటి అవతలికి అడుగుపెట్టలేక పోయాడు.

"అనవసరమైన జాప్యం అనర్థకానికి హేతువు" పరిస్థితి చూసి హెచ్చరించాడు కృష్ణుడు – ద్రోణుడితో పంతం పెట్టుకోవద్దు" చెప్పిన శకటవ్యూహం ప్రవేశిద్దాం. మరోతలంపు పనికిరా దిప్పుడు" అన్నాడు.

"నువ్వు ఎలా చెపితే అలాగే చేస్తాను" అన్నాడు అర్జునుడు.

ద్రోణుడి కుడిపక్కనించి ప్రదక్షిణంగా రథం పోనిచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. బాణాలు వేస్తూనే లోపలికి బయలుదేరాడు అర్జునుడు.

"ఏమిటోయి ఇదీ!" నవ్వుతూ అన్నాడు ద్రోణుడు – "శత్రువుని చంపకండా ఇష్టంవచ్చినట్టు బయల్దేరావు. గొప్పవాడివే. ఎక్కడైనా వుందా ఇదీ!" అంటూ వెంటబడ్డాడు.

"గురుదేవుడివి, శత్రువెలా అవుతావు!" అన్నాడు అర్జునుడు – "నువ్వు కోపం తెచ్చుకుంటే నాకు సాధ్యమేనా ఎదిరించడం? శివుడికేమో కాని" అంటూ శకటవ్యూహం చొచ్చుకుపోయాడు. అతడివెంట అతడి చక్రరక్షకులు పాంచాలకుమారులు యుధామన్యుడూ, ఉత్తమౌజుడూ కూడా లోపల ప్రవేశించారు.

గర్భవ్యూహమైన పద్మవ్యూహం మధ్య, సూచీవ్యూహ ద్వారంలో కృతవర్మా, సుదక్షిణుడూ, శ్రుతవర్మా వున్నచోటే వుండి తలెత్తి కపిధ్వజమూ, దానివెంట వేదికాపతాకమూ చూశారు. అర్జునుడివెంట ద్రోణాచార్యులు రావడం గమనించారు. తామూ అర్జునుడికి అడ్డుపడాలని ఉత్సాహంతో గుటకలుమింగుతూ నడుములు బిగించారు.

మధ్యని అభిషాహులూ, శూరసేనులూ, శైబ్యులూ, వసాతులూ, మావెల్లకులూ, వివిధ్యులూ, కైకేయులూ, మద్రకులూ, ప్రభద్రకులూ, నారాయణగోపాలసైన్యమూ – వీళ్ళంతా అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టారు.

ఎవరెంత అడ్డుకున్నా ఆగలేదు అర్జునుడు. తాను పూనిన ప్రతిజ్ఞ ఒక్కటే తన లక్ష్యం. ఏనుగు చెరువులో దోరబడినట్టు సేనసేనంతా పాయలుచేసేస్తూ లోపలికి వచ్చేస్తున్నా డతడు.

వెంటాడుతూ వచ్చి కలుసుకున్నాడు ద్రోణాచార్యులు. పట్టు పట్టి పాతిక బాణాలు అర్జునుడిమీద గుప్పించాడు. సగంలోనే వాటిని పడగొట్టేసి, వెడల్పాటి బాణాలు ప్రయోగించాడు అర్జునుడు. అయితే ఒక్కటీ దగ్గిరికి రానియ్యలేదు ద్రోణుడు. అంతంతదూరానే వాటిని ముక్కలుచేసి పారేశాడు.

మహారాజా, అర్జునుడు కొండ అయితే ద్రోణుడు వానమేఘ మనుకో. ద్రోణుడి బాణవర్షమంతా పటాపంచలు చేసేశాడు అర్జునుడు. కాని ద్రోణుడుమాత్రం ఆగలేదు. ఒకపాతిక బాణాలు అర్జునుడిమీదా, డబ్భయిబాణాలు కృష్ణుడిమీదా గబాగబా నాటించాడు. కృష్ణార్జునుల వొళ్ళంతా మంటలు పెట్టాయి. సహించడం కష్టమయింది. దాంతో ద్రోణుణ్ణివంచించి, మెరుపులా కృతవర్మసైన్యంలోచొచ్చుకు వచ్చేశారు వాళ్ళు.

ఇక చేసేది లేకపోయింది ద్రోణుడికి. పైగా తక్కిన పాండవులు లోపలికి చొచ్చుకురాకండా చూసుకోవా లతడు. శకటవ్యూహం ముఖద్వారం రక్షించుకోవలిసిన భారం తనమీదే వుందాయె. అంచేత ద్వారందగ్గిరికి వెనక్కి వెళ్ళిపోయా డతడు.

సిద్ధంగానే వున్నాడు కృతవర్మ. అర్జునుడు రావడంతోనే పది బాణాలు తగిలించాడు. సానపట్టిన ఒక్కకోల కృతవర్మ గుండెల మీద కొట్టాడు అర్జునుడు. దాని వెంటవెంటనే మరి మూడుబాణాలు నాటించాడు.

నవ్వుతూ కృష్ణుడిమీదా, అర్జునుడిమీదా చెరో పాతిక బాణాలు గుప్పించాడు కృతవర్మ. ఒకే ఒక్క బాణం వేశాడు అర్జు

నుడు. కృతవర్మవిల్లు ఫెళ్ళుమనిపించేశాడు. అతడు ఇంకో ధనుస్సు పుచ్చుకునేలోపున ఇరవయ్యొక్క బాణాలు నాటించాడు.

చటుక్కున మరోవిల్లు పుచ్చుకున్నాడు కృతవర్మ. రెప్పపాటులో పదిబాణాలు అర్జునుడిమీద తగిలించాడు. పెదవులు బిగించాడు అర్జునుడు. తొమ్మిదిబాణాలు కృతవర్మమీద నాటించాడు. ఆవేశంతో వూగిపోయాడు కృతవర్మ. బాణంమీద బాణం వర్షంలా కురిపించాడు.

"మనకి ఆలస్యమయిపోతూవుంది" అర్జునుణ్ణి హెచ్చరిస్తూ అన్నాడు కృష్ణుడు— "బంధువని జాలిపడుతున్నావు నువ్వు. ఇతడెక్కడిబంధువు? కొట్టెయి" అన్నాడు.

కృష్ణుడు అలా అనడమే తడువు, క్రూరమైనబాణాలు తీశాడు అర్జునుడు. వరసపెట్టి వొదిలిపెట్టాడు. కీళ్ళు తీసేసిన బొమ్మలాగ మూర్ఛపడిపోయాడు కృతవర్మ.

కృతవర్మని అలా మూర్ఛపోయినట్టు కొట్టేసి కాంభోజసైన్యం చొరబడ్డాడు అర్జునుడు. అంతలోనే తెలువుకున్నాడు కృతవర్మ. అర్జునుడివెంట చొరబడివస్తూన్న అతడి చక్రరక్షకుల్ని ఉత్తమౌజుణ్ణీ, యుధామన్యుణ్ణీ అడ్డుకున్నాడు. ఉత్తమౌజుడిమీద నాలుగుకోలలూ, యుధామన్యుడిమీద మూడుకోలలూ, గుప్పించాడు. ఆ ఇద్దరూ చెరి పదేసిబాణాలు వేశారు కృతవర్మమీద. అతడి ధనుస్సు విరగ్గొట్టేశారు.

చప్పున మరోవిల్లు తీశాడు కృతవర్మ. వాళ్ళ ఇద్దరి ధనుస్సులూ విరిచేసి, చెడామడా వాళ్ళ వొంటినిండా బాణాలు నాటించాడు. వాళ్ళిద్దరూ చెరోబాణం పుచ్చుకున్నారు. కృతవర్మమీద అంపవాన కురిపించారు. అతడిశరీరం చీలికలుచేసి, రక్తాలు పారించారు.

ఏమయినా గోడలా వాళ్ళని, అడ్డేశాడు కృతవర్మ. అతణ్ణి కాదని, సందుచేసుకుని అర్జునుడి రథంవెంట వెళ్ళడం ఏవిధంగానూ సాధ్యంకాలేదు వాళ్ళకి.

శ్రుతాయుధుడు

చక్రరక్షకులు లేకండానే అర్జునుడిరథంముందుకి చొచ్చుకు వచ్చేస్తోంది. అడ్డంగా వెళ్ళి అడ్డుకున్నాడు శ్రుతాయుధుడు. అర్జునుణ్ణి మూడుబాణాలతో కొట్టాడు. కృష్ణుడిమీద డబ్భయిబాణాలు రువ్వాడు. ఒక వెడల్పాటిబాణంతీసి వానరపతాకంమీద కొట్టాడు.

'హుం' మ్మంటూ తొంభై బాణాలు శ్రుతాయుధుడిమీద కుమ్మరించాడు అర్జునుడు. వాటిని కాసుకుంటూనే డబ్భయిబాణాలు వేశాడు శ్రుతాయుధుడు. ఒక్కబాణం గురిచూసి అతడి విల్లువిరిచేశాడు అర్జునుడు. అతడి రొమ్ముమీద ఏడుబాణాలు తగిలించాడు. కళ్లు చింతనిప్పుల్లా చేసుకున్నాడు శ్రుతాయుధుడు. తటుక్కున మరొక విల్లు తీశాడు. సానపెట్టిన చిల్లకోలలు అర్జునుడి గుండెలమీదా బుజాల మీదా కొట్టడం మొదలుపెట్టాడు.

చిన్న చిరునవ్వునవ్వాడు అర్జునుడు. ఒకబాణం రివ్వున వొదిలాడు. శ్రుతాయుధుడి సారథిని చంపేశాడు. అతడి నాలుగు గుర్రాలూ కూల్చేశాడు. టపీటపీ డబ్భయిబాణాలు అతడి ఆపాదమస్తకమూ తగిలించాడు.

రథం దూకేశాడు శ్రుతాయుధుడు. పెద్ద గద పట్టుకుని అర్జునుడి రథంతట్టు పరిగెత్తాడు.

మహారాజా, శ్రుతాయుధుడంటే ఎవరో నీకు కొంచెం చెప్పాలి. శ్రుతాయుధుడు వరుణుడి కుమారుడు. పర్ణాశనదిగర్భంలో పుట్టా

డతడు. తన కుమారుడికి శత్రువులచేత చావులేకండా వరమడిగింది పర్ణాశ. అప్పుడు ఈగద ఇచ్చాడు వరుణుడు. "ఈగద వున్నవాడు శత్రువులచేత చావడు" అనివరమిచ్చాడు. "కాని యుద్ధం చెయ్యనివాడి మీద ప్రయోగిస్తేమాత్రం అది ఎదురుతిరుగుతుంది. ప్రయోగించిన వాణ్ణే చంపేస్తుంది" అన్నాడు. ఈవిషయం పెద్దలవల్ల విన్నదే. అయితే కాలం ప్రాప్తించింది శ్రుతాయుధుడికి. వరుణుడు పెట్టిన నియమం మరచిపోయాడతడు. అలా గబగబా అర్జునుడిరథంతట్టు వెళ్ళి యుద్ధంచెయ్యని కృష్ణుడిమీద విసిరాడు గద. ఏమయింది, వెళ్ళి పూల దండలా పడింది కృష్ణుడిమీద గద. ఉత్తరక్షణంలో పిడుగులా వెనక్కి మళ్ళింది. అమాంతంగా శ్రుతాయుధుడిమీద పడింది.

గద విసరడంతోనే అతడి రెండుచేతులూ నరికేశాడు అర్జునుడు. అంతలో గదా వచ్చిపడింది. దీనా దానా కొండ కూలినట్టు కూలి పోయాడు శ్రుతాయుధుడు.

శ్రుతాయుధుడు హతమారిపోడంతోనే అక్కడి సేనలూ రాజులూ నిచ్చెరపోయారు. జజ్జరిల్లిపోయారు. చెదిరిపోయారు. ముందుకి చీల్చుకు బయలుదేరాడు అర్జునుడు.

సుదక్షిణుడు

ఉరకలువేస్తున్న అర్జునుడిరథాన్ని అడ్డంగావెళ్ళి అడ్డుకున్నాడు, కాంభోజంరాజు సుదక్షిణుడు. వెళ్ళీవెళ్ళడంతోనే అతణ్ణి అయిదు బాణాలతో కొట్టాడు అర్జునుడు.

సుదక్షిణుడు అర్జునుడిమీద పదిహేనుకోలలు గుప్పించాడు. కృష్ణుడిమీదా మూడు బాణాలు వేశాడు.

చ్రుమంది అర్జునుడికి. తళతళా మెరుస్తూన్న రెండుబాణాలు తీశా డతడు. సుదక్షిణుడి వొళ్ళుదుసెళ్ళిపోయినట్టు కొట్టాడు. దెబ్బ తినీ, మరిమూడు బాణాలుకొట్టాడు సుదక్షిణుడు. అంతేకాదు, బంగారం గంటలు ఖణేలు మంటూన్న శక్తితీసి అమాంతంగా అర్జునుడిమీద విసిరాడు. అర్జునుడి వొంటికి తగిలి, నిప్పులు చెదురుతూ పడింది శక్తి. జుమాలుమనిపోయాడు అర్జునుడు. సింహనాదంచేసి మరింత మిడిసి పడ్డాడు సుదక్షిణుడు.

క్షణంలో తెలుపుకున్నాడు అర్జునుడు. కళ్ళల్లో చింతనిప్పులు కక్కాడు. లిప్తలో పద్నాలుగు బాణాలు వేశాడు. సుదక్షిణుడి సారథిని చంపేశాడు. అతడి కోదండం నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. గుర్రాలు నాలుగూ కూలగొట్టేశాడు. దారుణమయిన వొక బాణంవేసి సుదక్షిణుడి గుండెకాయ పగలగొట్టేశాడు. అయిపోయింది సుదక్షిణుడి పని. తుఫానుకి పెల్లగిల్లిపోయిన పెద్ద చెట్టులాగ కిందకూలపోయా డతడు.

సుదక్షిణుడు కూలిపోడంతోనే సూరసేన, శిబి, వసాతి దేశాల సైన్యాలు అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టాయి చిచ్చులపిడుగులాగ విజృంభించాడు అర్జునుడు. పుంఖానుపుంఖంగా బాణాలు కుమ్మరించాడు క్షణాల మీద ఆరువందలరథాలు ధ్వంసంచేశాడు. అడలెత్తిపోయి, చెల్లాచెదరయిపోయాయి ఆసేనలు.

శ్రుతాయువూ, అయుతాయువూ

శ్రుతాయువూ, అయుతాయువూ అని మనసేనలోని రాజులు ఇద్దరు అది చూశారు. అర్జునుడి కుడి, ఎడమల రెండుపక్కలా వెళ్ళి ఎదిరించారు. ఇన్ని అన్ని అని చెప్పతరం కానన్ని బాణాలు రువ్వారు. శ్రుతాయువు తోమరం విసిరాడు. అమాంతంగావెళ్ళి అర్జునుడిమీద

పడిం దది. పిసుగుపడ్డ వాణ్ణి కొరివితో కాల్చినట్టు ఆక్షణంలోనే అయు తాయువూ అతడిమీద శూలం విసిరాడు. ఈరెండుదెబ్బలకీ తూలి పోయినట్టు అయిపోయాడు అర్జునుడు. జెండాకర్ర పూతపట్టుకుని నిభాయించుకున్నాడు.

అర్జునుడిఅవస్థచూసి శ్రీకృష్ణుడు చివుక్కుమనిపోయాడు. కౌరవ సైన్యాలు సింహనాదాలుచేశాయి. రణదుందుభులు మోయించాయి

శ్రీకృష్ణుడు ప్రబోధించడంతోనే అర్జునుడు జల్దుకున్నాడు. చటాలున ఇంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఆశ్చర్యం! రకరకాల ఆయు ధాల ఆకారాలతో బైలుదేరింది ఇంద్రాస్త్రం. శ్రుతాయువూ, అయు తాయువుల చేతులు నరికేసింది. కంఠాలు కత్తిరించేసింది. కిందదొర్లిం చేసింది. వాళ్ళ అనుచరుల్ని అయిదువందల వీరుల్ని తుడిచిపెట్టేసింది. అర్జునుడిరథం ముందుకి తరుముకు వచ్చేసింది.

దీర్ఘాయువూ, నియుతాయువూ

శ్రుతాయుధుడి కొడుకు దీర్ఘాయువూ, అయుతాయుధుడి కొడుకు నియుతాయువూ – ఇద్దరూ తమ తండ్రులచావు కళ్ళారా చూశారు. దుఃఖంతో ఉక్కిరిబిక్కిరి అయిపోయారు. కిందామీదా కనపడలేదు వాళ్ళకి. జంకూ కొంకూ లేకండా పరుగెత్తారు. దూకు డుగా అర్జునుడిమీదికి దూకారు. ఇలా దూకారు, అలా హరీ అనే శారు. వాళ్ళనీ వాళ్ళ సారథుల్నీ, గుర్రాల్నీ మచ్చుకన్నా లేకండా కొట్టేశాడు అర్జునుడు.

దీర్ఘాయువునీ, నియుతాయువునీ వాళ్ళ తండ్రులదగ్గిరికి పంపిం చేసి, మహాసముద్రం మథించిన మందరపర్వతంలాగ మనసేనంతా అల్లకల్లోలం చేసేసి, శకటవ్యూహంలోంచి చొచ్చుకువచ్చేస్తున్నాడు

అర్జునుడు. చూశాడు దుర్యోధనుడు. తన సేనలికి చెయ్యి విసిరాడు; పురికొల్పాడు.

రారాజు ఇసారా అందుకుని తూర్పు దేశాలవాళ్ళూ, కళింగులూ, దక్షిణాదివాళ్ళూ, అంగదేశంవాళ్ళూ, మ్లేచ్ఛులూ బాహ్లీకులూ యవనులూ, పారదులూ, శకులూ, బర్బరులూ పెద్దపెద్ద ఏనుగుమందలతో వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి ముట్టడించారు.

ఆ సేనలు చూసి మరింత వలిరేగిపోతూంది అర్జునుడు. కన్ను మూసి కన్ను తెరచేలోపల వందలూ, వేలూ బాణాలు గాండీవంలోంచి గుప్పించాడు. ఏం చెప్పేది మహారాజా! చేతులూ, తొండాలూ, తలలూ, కుంభస్థలాలూ రాలి నేలమీద అదే పొర్లాడడం పొర్లాడాయి. అంకుశాలూ, ఆయుధాలూ, తుక్కుతుక్కు అయిపోయి సందు లేకండా కిందపడ్డాయి. ఏమయితేనా సరే, అర్జునుడు ముందుకి రాకండా అడ్డుకుని పోరాడాయి మనసైన్యాలు.

మనవాళ్ళ తెగింపుచూసి అర్జునుడే ఆశ్చర్యపోయాడంటే నమ్ము.

అయితే అసలే యుద్ధంలో బీభత్సుడు అర్జునుడు. తుంగమడుగు కలిచేసిన మదపుటేనుగులాగ, అడివి ముట్టుకున్న అగ్నిహోత్రుడిలాగ ఆమహాసైన్యం యావత్తూ నానాఇడీ చేసేసి వొదిలిపెట్టాడతడు. శ్రీకృష్ణుడు గాలి. అర్జునుడు అగ్నిహోత్రం. కారడివి కౌరవసైన్యం. ఆగాలి వీస్తూవుంటే, ఆ అగ్గి మండుతూవుంటే, ఆకారడవి కాలిపోడంలో వింతేముంది! కాలి బుగ్గయిపోయింది.

అర్జునుడు వానదేవుడు. అతడి బాణాలు వర్షధారలు —

కౌరవరక్తం వరదలా ప్రవహించింది. మిట్టా, పల్లమూ తెలియకండా అయిపోయింది రణరంగం. ఆరక్తప్రవాహంలో భూతభేతాళాలు ఈతకొట్టాయి.

అంబష్ఠ శ్రుతాయువు

అడ్డూ ఆపూ లేకండావుంది అర్జునుడికి. ఇంతలో అంబష్ఠదేశం రాజు శ్రుతాయువు అమాంతంగా వెళ్ళాడు. అర్జునుడి రథంనొగకి తన రథంనొగ డీకిక్కలాడించాడు.

అరికాలిమంట నెత్తికెక్కింది అర్జునుడికి. అంబష్ఠరాజుగుర్రాలు నాలుగూ హతమార్చేశాడు అతడి ధనుస్సు పుటుక్కుమనిపించేశాడు.

పెద్ద గదతీశాడు శ్రుతాయువు. ఒక్కవూపువూపి కృష్ణుడు మీద విసిరాడు. ఘోరంగా వచ్చేస్తోంది గద. సగంలోనే దాన్ని తుక్కుకింద కొట్టేశాడు అర్జునుడు. మరోగద తీశాడు శ్రుతాయువు. చేతిలోనిగద చేతిలోనే వుంది, అతడి రెండు బుజాలూ తెగేశాడు అర్జునుడు. మరుక్షణంలో అతడి కంఠమూ నరికేశాడు, దారుణంగా. కింద రాలిపడింది తలకాయ.

ఇలా ద్రోణాచార్యుల్ని తప్పించుకుని, కృతవర్మని మూర్ఛ కొట్టి, శ్రుతాయుషుణ్ణి దం చేసి, సుదక్షిణుణ్ణి పూడ్చేసి, శ్రుతాయువూ అయుతాయువూ, అంబష్ఠ రాజూ మొదలైనవాళ్ళను హతమార్చేసి ముందుకి వురకలు పెట్టాడు అర్జునుడు. తెరా–జనూ లేకండా యోధుల ప్రాణాలు బాణాలికి బలిపెడుతూ జయదథుడికేసి పరిగెడుతున్నాడతడు.

ఒళ్ళంతా తేళ్ళూ, జెర్రులూ పాకాయి దుర్యోధనుడికి. ఒక్కడూ ద్రోణాచార్యులదగ్గిరికి రథం పరిగెత్తించాడు.

కప్పగొంతు పాముని

"నిన్ను నమ్ముకుని మోసపోయాను" నొచ్చుకుంటూ ద్రోణుడితో అన్నాడు దుర్యోధనుడు- "చిటికెలో దాటేశాడు నిన్ను అర్జు

నుడు. చిందరవందరచేసేసి సైన్యాలు చించిచెండాడుతున్నాడు. తలెత్తి అటు చూడనన్నా చూడకండా వున్నావు. పాండవ పక్షపాతివి. నీమనస్సు ఎప్పుడూ అటే వుంటుంది. కప్పగొంతుకు పామువని బాగా బోధపడిం దిప్పుడు. వర మిచ్చావు — వరం! కళ్ళుతుడవడానికా? నిన్ను నమ్ముకుని వుండిపోయాడు జయద్రథుడు. ఎక్కడికన్నా పోయి వుంటే ఈక్షోభ తప్పేది. అతడి పీకలమీదికి తేనెపూసిన కత్తివి, కాని మనిషివి కావు నువ్వు" — ఇన్ని అన్నాడు కాని కొండంతపని నెత్తి మీద వుంది. అది గుర్తు తెచ్చుకున్నాడు. చటుక్కున రాజసం దిగతొక్కుకున్నాడు. మంచిమాటలు మొదలుపెట్టాడు. "బాధ కొద్దీ ఏదో అనేస్తున్నాను. అదంతా పట్టించుకోకు. చూడు, జయద్రథుణ్ణి కాపాడవలిసిన రాజులంతా తెల్లమొహాలు వేసేస్తున్నారు. ఎలాఅయినా అతడు చావకండా రక్షించాలి" అన్నాడు.

"నీమాటకి పట్టించుకుంటానా!" అన్నాడు ద్రోణుడు — "నువ్వొకటీ అశ్వత్థామ వొకటీనా నాకు! అర్జునుణ్ణి ఆపడమంటే అంత మీదమీదమాట అనుకుంటున్నావు. అదికాదు, కృష్ణుడి సారథ్యంవల్ల గాలిలా పరిగెడతాయి అతడి గుర్రాలు. రథం ముందుకి పోతూవుంటే అర్జునుడిబాణాలు వెనకవున్న సైన్యాలమీద అగ్గి కురుస్తూంటాయి. చూస్తూ చూస్తూ నువ్వు ఇలా అంటే ఏమనేది నేను. అదికాక ఇంకోసంగతి, వ్యూహంద్వారం వొదిలేసి అర్జునుణ్ణి వెంటాడి వెళ్ళాననుకో, పాండవబలాలు లోపల చొరబడతాయి. మనసేనలు చెల్లాచెదరయిపోతే, తరవాత జయద్రథుణ్ణి కాపాడడం కష్టమయిపోతుంది. ఇంకోమాట, రాజులందరి ఎదటా ప్రతిజ్ఞ చేశాను కదా, ధర్మరాజుని పట్టిఇస్తానని, అది నేను మరిచిపోతే ఎలాగ? అంచేత అతడికోసం కనిపెట్టుకుని వుంటున్నాను. విశేషించి నేను ముసిలాణ్ణి. పరుగులుపెట్టడానికి బలం చాలదు. అర్జునుడూ, నువ్వూ వొక్కవయ

న్యంలో వున్నారు. ఇద్దరూ వొకళ్ళలాంటి వాళ్ళు. శంకలేకండా అత డితో శత్రుత్వంవహించావు నువ్వు. అంచేత తగినవాళ్ళని సహాయం తీసుకుని అతణ్ణి అడ్డుకో. చప్పున వెళ్ళు" అన్నాడు.

"నేనా అడ్డుకోడం!" పెదవులు చప్పరిస్తూ అన్నాడు దుర్యో ధనుడు — "నిన్నూ, కృతవర్మా మొదలైనవాళ్ళని మూడు చెరువుల నీళ్ళూ తాగించి ముందుకి వురుకుతూన్న అర్జునుణ్ణి నేనా అడ్డుకునేది! నేనేకాదు, దేవతలందరితోను వచ్చి దేవేంద్రుడైనా అడ్డుకోగలడూ! ఇదే నీసలహా అయితే తప్పకండా వెళతాను. కాని అపకీర్తిమాత్రం రాకండా చూసుకో, తరవాత" అన్నాడు.

దివ్యకవచం

"నువ్వు అన్నది నిజమే" సాకూతంగా అన్నాడు ద్రోణా చార్యులు — "అంతటివాడే అర్జునుడు. సందేహంలేదు. అయితే భయ పడకు. ఇవాళ వొక అద్భుతం చూపిస్తాను. నీకు వొక కవచం ఇస్తాను. అది అన్నివిధాలా రక్షిస్తుంది నిన్ను. అది వేసుకుని అర్జునుడితో కలబడు. అతడి బాణం వొక్కటీ నీకు తగలదు. కృష్ణుడూ గ్రీష్ణుడూ నాలికలు కరుచుకుంటారు ఈచిత్రం చూసి" అని వొక బంగారు కవచం తీసి, దానికి ఆశక్తి ఆవహింపజేసి ఇచ్చాడు.

చెప్పలేనంత సంతోషించాడు దుర్యోధనుడు. ఆచమనమూ అదీ చేసుకుని, నియమపూర్వకంగా కవచం పుచ్చుకున్నాడు.

"ఇది లోగడ దేవరక్షణకోసం బ్రహ్మ దేవేంద్రుడి కిచ్చాడు. దేవేంద్రుడు అంగిరసుడి కిచ్చాడు. అంగిరసుడు బృహస్పతి కిచ్చాడు. బృహస్పతి మాగురువయిన అగ్నివైశ్యుల కిచ్చాడు. ఆయన నాకు ప్రసాదించారు" అంటూ మంత్రపూర్వకంగా దుర్యోధనుడికి తొడి

గాడు ద్రోణాచార్యులు. ఎన్నో అన్నిరకాల దీవించాడు. వెళ్ళి తమ్మన్నాడు.

బోరవిరుచుకు బయలుదేరాడు దుర్యోధనమహారాజు. రక రకాల రణదుందుభులు మోగాయి. అనేకమైన రథాలూ, ఎనుగులూ, గుర్రాలూ వెంటనడిచాయి. అలా బయలుదేరి రథం వురకలుపెట్టించి అర్జునుడి వెంటపడ్డాడు దుర్యోధనుడు.

వ్యూహంలో మాట అలావుంచి, బైటపరిస్థితి కొంచెం చెపుతాను. ఒక్కపెట్టుని పోలో అంటూ విరగబడింది పాండవసైన్యం. అది ఎంత ఉద్ధృతంగా వచ్చిపడిందో అంత ఉద్ధృతంగానూ ఎదిరించింది కౌరవసేన. అటు గంగా, ఇటు యమునా వుప్పొంగి వొకదాన్ని వొకటి కలుసుకుంటే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలా అవుపడింది రెండు బలాలూ కలబడడం. ఎంతోసేపు ఘోరంగా జరిగింది యుద్ధం. అలాంటి యుద్ధం ఎన్నడూ కనీ వినీ ఎరగం.

మధ్యాహ్నమయింది. అటు ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ఇటు ద్రోణుడూ హోరాహోరి పోరాడారు. చూడశక్యంకాని తేజస్సుతో మెరిసిపోయారు వాళ్ళు సూర్యుడితో వున్న ఆకాశం చూసి, దాన్ని మించిపోవాలని భూమి ఇద్దరుసూర్యులు ధరించిందా అన్నట్టు అవుపించింది.

ద్రోణుడిబాణాలు అడ్డుకుంటూ, మనసేనమీద వడగళ్ళవానలా బాణాలు కుమ్మరించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. నెత్తురు వరదలా పారించాడు. అతడి ముఖాముఖి యుద్ధానికి ఆగలేకపోయింది మనసైన్యం. మూడు పాయలు అయిపోయింది.

ద్రోణాచార్యులు వీరావేశంతో రెచ్చిపోయాడు. అతడి ధాటికి ఆగలేక పాంచాల, కేకయ సైన్యాలు కలగుండుపడిపోయాయి. మన సేనలు మళ్ళీ విజృంభించాయి.

తమ్ముళ్లు మొదలైన యోధులందరితోనూ తరుముకు వచ్చాడు ధర్మరాజు. అది చూసి వికర్ణుడూ, వివింశతీ, చిత్రసేనుడూ తోసుకు వెళ్ళారు. భీముణ్ణి ముట్టడించారు. బాహ్లీకుడు ఉపపాండవుల్ని ముట్టడించాడు. దుశ్శాసనుడు సాత్యకిమీాది కురికాడు. శకుని నకుల సహదేవులతోనూ, సోమదత్తుడు శిఖండితోనూ, అలంబుసుడు ఘటోత్కచుడితోనూ కలబడ్డారు.

శల్యుడు జయద్రథుడిదగ్గిరే వుండేవాడు. అతడి ఉత్సాహం ఇంతా అంతా కాదు. అంచేత వుండీ వుడికీ వ్యూహద్వారందగ్గిరికి వెళుతూ, మళ్ళీ వెనక్కి వచ్చేస్తూ వుండేవా డతడు. ఈసారి వెళ్ళేసరికి వ్యూహందగ్గిర ధర్మరాజుని చూశాడు. ఆగలేకపోయాడు. అతడి మీాద తిరగబడ్డాడు. యుద్ధంచేశాడు.

ఇలా మహాయోధులు వొకరిమీాద వొకరు కలబడి చిత్రవిచిత్రంగా పోరాడారు. అంతమందీ గాయపడ్డారు; బాగా చివుళ్ళతోనూ, పువ్వులతోనూ వున్న అశోకవనంలా అవుపించారు.

దుశ్శాసనుడు సాత్యకిని మూర్ఛపోయినట్టు కొట్టాడు. మూర్ఛపోయి. చప్పున తెలువుకున్నాడుసాత్యకి. ఆవేశంతో వొణికిపోయాడు. కవలబాణాలు గుప్పించడం లంకించుకున్నాడు. భరించలేకపోయాడు దుశ్శాసనుడు. తోకముడిచేశాడు. ద్రోణుడివెనక్కి పారిపోయాడు. మనసేన మళ్ళా వెనక్కి తగ్గేసింది. గుంపులు గుంపులయిపోయింది. ఈ అవస్థ చూశాడు ద్రోణుడు. హుంకారంచేసి ముందుకి వురికాడు. ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ, భీముణ్ణీ, ధర్మరాజునీ బాణాలతో కప్పెట్టేశాడు. నువ్వెంత అంటే నువ్వెంత అన్నట్టు ఉభయసేనలూ పోరాడాయి. ఉభయసేనల్లోనూ ఏనుగులు పీనుగులయాయి. గుర్రాలు కూలిపోయాయి. రథాలు గుండపిండయాయి. ఆయుద్ధంచూసి భయపడుతూ, ఆశ్చర్యపడుతూ మెచ్చుకున్నారు ఆకాశంమీాద దేవతలు.

ధృష్టద్యుమ్నుడూ ద్రోణుడూ

మహా! ఇదిగా జరిగిపోతూవుంది సంకులసమరం. తనవ్యూహం చెక్కు చెదరకండా వుండేట్టు స్థిరమైన ఉత్సాహంతో విజృంభించాడు ద్రోణాచార్యులు. ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి మించిపోయి, శత్రుసేన చిత్రవధ చేయడ మారంభించాడు.

ఎంత మండిపడాలో అంత మండిపడ్డాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. తన పావురాలరంగు గుర్రాలు ద్రోణుడి ఎర్రగుర్రాలు ఢీకొన్నట్టు రథంపురికించాడు. కత్తీ, డాలూ పుచ్చుకున్నాడు. సాహసంతో ద్రోణుడి రథం నొగలమీద కాలూని, కాడిమీద చిత్రగతితో ఝుళిపించాడు. జడివానలా ద్రోణుడి బాణాలు వచ్చి పడుతూనేవున్నాయి. మెళుకువతో అవన్నీ తప్పించుకుంటూ, అంతలోనే కాలూ, చేతులూ కదపటానికి వీలు లేకండా అయిపోతూ తమకంతో కత్తి విసుళ్ళు విసిరాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కత్తి చివరలు తన రథానికీ, గుర్రాలికీ తగలడంతోనే మించివచ్చిం దనుకున్నాడు ద్రోణుడు. చప్పున ధృష్టద్యుమ్నుడి ఖడ్గం ముక్కలు చేసేశాడు. జెండా విరగ్గొట్టేశాడు. డాలు పగలగొట్టేశాడు. గురిచూసి అతడిమీద పిడుగులాంటిబాణం వొదిలిపెట్టాడు. ఇంకేముంది రెప్పపాటులో ధృష్టద్యుమ్నుడి పీక ఎగిరిపోతుంది. ఇంతలో మహారాజా, ఎలా చూశాడో సాత్యకి, తటాలున వొక బాణం వేశాడు. సగంలోనే ద్రోణుడిబాణం ముక్కలుచేసేశాడు. ద్రోణుడు మరో బాణం ధనుస్సుని తొడిగేలోపున, సింహంపట్టబోయిన లేడిపిల్లని రక్షించినట్టు ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి పట్టుకుపోయాడు దశకుడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: పులినోటికండ పట్టుకుపోయినట్టు ద్రోణుడి బారినించి ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి పట్టుకుపోయాడు సాత్యకి! ద్రోణుడి వొళ్ళు మండ లేదూ!

సంజయుడు. మండకపోడమేమిటి మహారాజా, రెక్కలున్న మహాసర్పంలాగ సాత్యకిమీదికి వురికాడతడు.

"ఇదిగో, ఈ బ్రాహ్మడు ధర్మరాజుమీద పగబట్టాడు" ద్రోణుడు తనమీదికి రావడంచూసి తనసారథితో అన్నాడు సాత్యకి — "ఇతడి మీద కలబడాలి మనం" అంటూ తనరథం ఆచార్యులికి ఎదురుగా పోనిమ్మన్నాడు. రెండు మేఘాలు రెండుదిక్కులనించీ కలబడితే ఎలా వుంటుంది, అదిగో అలా అనిపించింది. ద్రోణుడూ సాత్యకీ కలబడడం. బాణాలు మెరుపుల్లా తళతళా మెరిశాయి. వింటినారులు ఉరుముల్లా మోగాయి. తెరిపిలేని వర్షంలా బాణాలు కురిశాయి.

ఉభయులూ రెచ్చిపోయారు. ఉభయులూ బాణాలుమీద బాణాలు గుప్పించారు. గొడుగులు కూలిపోయాయి. జెండాలు ఎగిరిపోయాయి. మదగజాలికి మదం ధారలుకట్టినట్టు ఇద్దరికీ రక్తాలు ధారలు కట్టాయి. అదిచూసి కౌరవ పాండవసేనలు రెండూ భయపడ్డాయి. ఆకాశంమీద దేవతలు నిశ్చేరపోయారు.

ద్రోణుడిధనుస్సు టపీమని విరగ్గొట్టేశాడు సాత్యకి. మరో విల్లు పుచ్చుకున్నాడాయన. లిప్తలో అదీ కొట్టేశాడు సాత్యకి. మరొకటి తీశాడు ద్రోణుడు. అదీ విరిచేశాడు సాత్యకి. ఇలా ధనుస్సుమీద ధనుస్సు ద్రోణుడు తియ్యడమూ, సాత్యకి విరిచెయ్యడమూ నిమిషాల మీద జరిగిపోయింది.

"పరశురాముడూ, కార్తవీర్యుడు, అర్జునుడూ, భీష్ముడూ — ఈనలుగురూ తప్పిస్తే ఇంతటి అస్త్రబలం మరొకడిదగ్గిర ఇంతవరకూ చూడలేదు నేను" లోలోపల సాత్యకిని మెచ్చుకుంటూ అనుకున్నాడు ద్రోణుడు — "ఇతడి వేగవిక్రమం అద్భుతంగా వుంది." సిద్ధులూ, సాధ్యులూకూడా అదేవిధంగా సాత్యకిని పొగిడారు.

ద్రోణుడు మరో విల్లు పుచ్చుకున్నాడు. గబగబా బాణాలు రువ్వాడు. అన్నీ అల్లంతదూరానే ముక్కలుచేసేశాడు సాత్యకి. మీా సైన్యం కూడా అతణ్ణి భళిభళీ అంది. అది శూలంలా వేధించింది ద్రోణాచార్యుల్ని. ముందూ వెనకా చూడలేదతడు. చప్పున ఆగ్నేయాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఆకాశం మంటలతో నిండిపోయింది.

సాత్యకిమాత్రం సామాన్యుడా! కళ్ళల్లో నిప్పులు కక్కాడు. ఉత్తరక్షణంలో వారుణాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఆగ్నేయాస్త్రమూ, వారుణాస్త్రమూ రెండూ, ఆకాశంమీాద ఢీకొన్నాయి. భయంకరంగా పోట్లాడాయి. కౌరవ పాండవసేనలు రెండూ హాహాకారాలు చేశాయి. పోట్లాడి పోట్లాడి ఆ మహాస్త్రాలు రెండూ అలిసిపోయాయి. తుదకి శాంతించి వూరుకున్నాయి.

ధర్మరాజూ, భీముడూ, నకుల సహదేవులూ సాత్యకితో కలిశారు. ద్రోణుడిమీాద బాణవర్షం కురిపించారు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైనవీరులు వీళ్ళని దాటుకుంటూవచ్చి ద్రోణుణ్ణి ముట్టడించారు.

దుశ్శాసనుణ్ణి ముందుపెట్టుకుని మన రాజకుమాళ్ళు ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి ఢీకొన్నారు. ఇలా ఇక్కడ హాహారావహారి దొమ్మీాయుద్ధం జరుగుతూ వుంది. వ్యూహంలోపల అర్జునుడు తనరథం పరిగెడుతూన్నంతమేరా తీవ్రమైన బాణాలు వేసి, మనసేనని చేనుకోసినట్టు కోసేస్తూ నడిచాడు. అన్నిటికంటె అవాళ శ్రీకృష్ణుడు రథంనడపడం మరీ ఆశ్చర్యమంటే నమ్మే.

విందుడూ అనువిందుడూ

రౌద్రరసం వెలిగిపోతూ వుండగా అర్జునుడు జయద్రథుడివేపు సాగుతున్నాడు. ఇంతలో అవంతిరాజులు విందుడూ, అనువిందుడూ

వొకరథంమీద వెళ్ళి, తమసేనలతో అర్జునుణ్ణి అడ్డుకున్నారు. అర్జునుడిమీదా, అతడి సారథి శ్రీకృష్ణుడిమీదా, గుర్రాలమీదా వేలువేలుబాణాలు అదే రువ్వడం రువ్వారు.

దారుణమైన బాణాలు కొట్టాడు అర్జునుడు. అయినా వాళ్ళు చలించలేదు. మరింత రెచ్చిపోయారు. అర్జునుడిరథం బాణాలతో ముంచేశారు. కనుబొమలు ముడివేశాడు అర్జునుడు. రెప్పపాటులో వాళ్ళధనుస్సులు రెండూ నరికేశాడు. ఆవెంటనే వాళ్ళ సారథిప్రాణాలు తీసేశాడు. వాళ్ళజెండా ఎగరగొట్టేశాడు. వాళ్ళ సైన్యాలు చెండాడాడు. ఒక గట్టిబాణం వేసి విందుడి తల నరికేశాడు. తల కింద తుళ్ళిపడింది. గాలికి పడిపోయిన చెట్టులా మొండెం రథంమీంచి పడిపోయింది.

కళ్ళఎదుట అన్నగారి చావు చూశాడు అనువిందుడు. దుఃఖంతోనూ, కోపంతోనూ వొణికిపోయాడు. గుర్రాలులేని రథంమీంచి గద పట్టుకుని దూకేశాడు. అమాంతంగా అర్జునుడి రథంమీదికి వెళ్ళాడు. గద సారించి కృష్ణుడి నుదిటిమీద కొట్టాడు. పెద్ద సింహనాదం చేశాడు.

మండిదొక బాణంవేశాడు అర్జునుడు అనువిందుడిగద ముక్కముక్కలు చేసేశాడు. మరోబాణం వేశాడు. అతడి కాళ్ళు రెండూ నరికేశాడు. ఇంకొకటివేసి అతడి బాహువులూ నరికేశాడు. శిరస్సూ నరికేసి, భూదేవికి అతణ్ణి బలిపెట్టేశాడు.

రాజులు చిత్రవధ అయిపోయినా అవంతిసేనలు పారిపోలేదు. కందిరీగల్లాగ వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టాయి. కారుచిచ్చు కారడివి కాల్చి బుగ్గిచేసినట్టు అంతసేనా మాడ్చి వొదిలిపెట్టాడు అర్జునుడు.

అవంతిసేన హతమార్చి ముందుకి సాగుతున్నాడు అర్జునుడు. అయితే అతడు అలిసిపోయినట్టు అవుపించాడు మనవాళ్ళకి. అతడి

గుర్రాలు దప్పికతో వున్నాయి. జయద్రథుడు వున్న స్థలం ఇంకా ఎంతో దూరముంది. వేళచూస్తే ఎంతో లేదు. అదంతా కనిపెట్టి సింహనాదాలుచేశారు మన యోధులు. ఎలాఅయినా అతణ్ణి అడ్డెయ్యాలంటూ నిశ్చయించుకున్నారు. దురుసుగా వెళ్ళి అతణ్ణి ఘిరాయించారు.

మనవాళ్ళని చూసి చిరునవ్వు నవ్వాడు అర్జునుడు. "బావా, శరీరంలో బాణాలుంటే గుర్రాలు పరాక్రమించవు" కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు- "కౌరవుల్ని లెక్కచెయ్యకు. గుర్రాలు విప్పు. వాటిని నిమిరి సేదదేర్చు" అన్నాడు.

"అవును, నేనూ అదే అనుకుంటున్నాను" అంటూ రథం నిలిపాడు శ్రీకృష్ణుడు. అర్జునుడు రథం దిగాడు. గాండీవం సారించాడు.

ఈఅవకాశం చూశారు మనవాళ్ళు. అదే ఎగబడడం ఎగబడ్డారు అర్జునుడిమీదికి. మహాస్త్రాలు ప్రయోగించారు. రకరకాల శస్త్రాలు కుమ్మరించారు.

వాటన్నిటినీ కొట్టిపారేశాడు అర్జునుడు. ఒక్కటీ దగ్గిరచేరకండా తిప్పికొట్టాడు. ఆకాశమంతా అద్భుతమైన మంటలుపుట్టించాడు. బలమూ, కౌశలమూ చూపించి మనవీరులు అతనిమీద కలబడ్డకొద్దీ అతడి బలమూ, కౌశలమూ వెల్లడవుతూవచ్చాయి. మన గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ, కాల్బలమూ — చతురంగబలం యావత్తూ దెబ్బతినేసింది. నాశనమైనంత నాశనమైపోయింది. మిగిలింది చెదిరిపోయింది; పరుగుచ్చుకుంది; బెదరిపోయింది.

ఈఆపద చూసి బైటిసేన లోపలికి తోసుకువచ్చింది. ఇదీ అదీ కిక్కిరిసిపోయి కేకలూ, పెడబొబ్బలూ వేసి అల్లకల్లోలమయిపోయింది.

అర్జునుడు కిందనుంచున్నమాత్రాన వివేకంలేకండా గెలిచెయ్యవచ్చు అన్నదురాశతో మనసేన పెద్దసముద్రంలా అతడిమీదికి వెళ్ళింది. కెరటాలుముంచినట్టు బాణపరంపర ముంచింది. తూర్యారవాలు సముద్ర

ఘూషలాగే విజృంభించాయి. ఏనుగులూ, గుఱ్ఱాలూ, భటులూ, రథాలూ రకరకాల జలచరాల్లా అవుపించాయి. అంత సైన్యసముద్రాన్నీ సముద్రపొడ్డులా చరించకండా అడ్డేశాడు అర్జునుడు. నిజంగా మహారాజా, విక్రమకుతూహలి అతగాడు. పిడుగుల్లాటి బాణాలు వేసి మనరథాలు గుండపిండిచేసేశాడు. అర్ధచంద్ర బాణాలు కొట్టి ఏనుగులు దొర్లించేశాడు. మొనతేరినబాణాలతో గుర్రాలు కూలగొట్టేశాడు. వింతవింత అస్త్రాలు రువ్వి వంటకోసం మాంసం కై మాకొట్టినట్టు పదాతి సేన తరిగితరిగి వొదిలిపెట్టాడు. అదంతా చూస్తే బీభత్సం, రౌద్రం మూర్తీభవించినట్టనిపించింది అద్భుతంగా.

మన సైన్యమంతటా రక్తం, మాంసం, మెదడు, ఎముకలు నిండిపోయాయి. సేనసేనంతా క్షోభపడిపోయింది. అన్నిదిక్కులా మృత్యువు తాండవమాడింది.

"అర్జునా, గుఱ్ఱాల శరీరాల్లోంచి బాణాలన్నీ పెరికేశాను" శత్రుసంహారంచేస్తూ నవ్వుతూన్న అర్జునణ్ణిచూసి అన్నాడు కృష్ణుడు– "ఒళ్ళంతా బాగా నిమిరాను. కాని దాహంతో దహించుకుపోతున్నాయివి. నీళ్ళుతాగితేనే కాని తెప్పిరిల్లినట్టు లేవు. ఏమిటి సాధనం? వెన్నులు ములిగినట్టు స్నానంచెయ్యకపోతేపోయింది, తాగడానికి ఇన్ని నీళ్ళు దొరికితే చాలు, నిన్ను గెలిపించితీరతాయి."

"నీళ్ళేనా కావాలి?" కళ్ళతోనే నవ్వుతూ అన్నాడు అర్జునుడు– "ఇవిగో, కావలసినన్ని" అంటూ దివ్యాస్త్రం వొకటి తీశాడు. భూమిపగిలినట్టుకింద కొట్టాడు. ఉత్తరక్షణంలో వొకదివ్యమైనకోనేరు పుట్టుకు వచ్చింది. వెంటనే శరపరంపర గుప్పించాడతడు. ఆకోనే రంతటిమీదా బాణాలతో వొకఇల్లు తయారుచేశాడు. ఈ అద్భుతం చూసి భయభ్రాంతులయిపోయారు మనవాళ్ళు. ముక్కుమీద వేలు పెటుకున్నారు దేవతలు. బ్రహ్మానందంపడిపోయి అర్జునుణ్ణి మెచ్చు

కున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. మహారాజా, ఇంతకిముందు ఇలాంటి వింత మూడులోకాల్లోనూ చూసినవారు లేరంటే నమ్ము.

సంతోషంతో చిరునవ్వు నవ్వుతూ గుర్రాలు కోనేట్లోకి నడిపించాడు కృష్ణుడు. కడుపారా వాటికి నీళ్ళు తాగించాడు. ఒళ్ళంతా నిమిరి తీసుకువచ్చాడు. మనయోధులు దిగాలుపడి నుంచుండిపోయారు. దివ్యాస్త్రబలంతో పుట్టిన నీటితోనే కలిగిన దానా కడుపారా గుర్రాలికి మేపాడు కృష్ణుడు. గుర్రాలు మళ్ళీ యథాప్రకారం తాజాగా తయారయాయి. స్త్రీజనంమధ్య వొక విలాసపురుషుడు వొయ్యారంగా మసిలినట్టు మనసేనమధ్య వొయ్యారంగా గుర్రాలు రథానికిపూశాడు శ్రీకృష్ణుడు. గుర్రాలు నొగలికి కట్టడమే తడువు ఠీవిగా రథమెక్కాడు అర్జునుడు.

కొంతదూరంనించి కృష్ణార్జునుల్ని చూశాడు దుర్యోధనుడు. గబగబా వాళ్ళదగ్గిరికి బయలుదేరాడు. అయితే మనయోధులుమాత్రం అతణ్ణి గమనించలేదు. అక్కడున్న రాజులు యావన్మందీ తెల్లమొహాలువేసి, భయపడుతూ, మనస్సుల్లో బాధపడుతున్నారు.

"ఇంత చతురంగసేనా వచ్చి మీదపడింది. మంటలు పుట్టించి మహాస్త్రాలు కుమ్మరించింది. ఇంత ముట్టడీ ఉఫ్ఫుమని ఊదేశాడు అర్జునుడు. యుద్ధరంగం యావత్తూ పీనుగులపెంట చేసేశాడు. అతణ్ణి వేలెత్తి చూపడం ఎవడితరం? అంత కౌరవసేనా మీదపడితే పిసరంతా లక్ష్యంలేకండా చెండాడి పొగమంచు పారదోలిన సూర్యుడిలా ప్రకాశించాడు. ఇది నడియుద్ధమని రవంతా జంకలేదు. గుర్రాలు నేదదీర్చమని పంపాడు. చిత్రం! బాణాలతో కోనేరు పుట్టించాడు! బాణాలతో దానికి ఇల్లుకట్టాడు! సారథి గుర్రాలు నేదదీర్చినదాకా నవ్వుతూ బహిరంగంగా నుంచున్నాడు! ఇవంతా తనకి ప్రమేయం లేదన్నట్టు ఇపుడు వెళ్ళి ఠీవిగా రథమెక్కాడు! కిందనుంచున్నప్పుడే ఎవరూ

ఏమీ చెయ్యలేకపోయాడు. రథంమీద ఇతణ్ణి శివుడైనా తేరిచూడ లేడు ఇక లాభంలేదు. అర్జునుడిచేత జయద్రథుడు హతవారిపోతాడు" ఇలా అనుకుంటూ మన వీరులు కొయ్యబారిపోయారు. ఒక్కడూ ఎదిరించే మొనగాడు లేకపోయాడు.

చిన్నపిల్లలు ఎలా ఆడుతూ పాడుతూ బయలుదేరతారు, అదిగో అలాగ విలాసంగా విహరించి, అనాయాసంగా ముందుకి నడి చారు కృష్ణార్జునులు. అలా చొచ్చుకువస్తూ, పొద్దువాలడం చూసి శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరిం చాడు. కృష్ణుడు రథవేగం హెచ్చించాడు. మనసైన్యం రాజులలో వేడిపుట్టింది. ఒకళ్ళనొకళ్ళు పురికొల్పుకున్నారువాళ్ళు. అర్జునుణ్ణి ఎదిరించారు. అడ్డుపడి శాయశక్తులా పోరాడారు. కాని సముద్రంలో చొరబడ్డ నదుల్లాగ అడిగిపోయారు.

పెద్దవల చీల్చుకుని పైకివచ్చిన తిమింగలాలలాగ, రాహువు నోటినుంచి బైటికివచ్చిన సూర్యచంద్రులలాగ మన సైన్యసమూహం చీల్చుకుని కృష్ణార్జునులు ముందుకి సాగిపోతూవుంటే, మనవాళ్ళు జయద్రథుడిమీద ఆశ చాలించుకున్నారు.

కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ జయద్రథుడున్నతట్టు తలలెత్తి చూశారు. తమలోతాము ఇలా అనుకున్నారు. "అదిగో వాడే జయద్రథుడు. వాడిచుట్టూ కృపాచార్యులూ, శల్యుడూ, అశ్వత్థామా, భూరిశ్రవుడూ, కర్ణుడూ, అతడి కొడుకూ— వీళ్ళంతా మొనగాళ్ళు కనక వొదలకుండా కాపలా కాస్తున్నారు."

జయద్రథుణ్ణి గురిగా చూసి ఇంకా ఇలా అనుకున్నారు వాళ్ళు. "వీళ్ళేనా జయద్రథుణ్ణి కాపాడేవాళ్ళు? వీళ్ళేకాదు, దేవతలూ, ఆ దేవేంద్రుడూ వచ్చినాసరే, జయద్రథుడు బతకడమన్నది వొట్టి మాట."

ఈమాటలు మనయోధులూ, నీకుమాళ్ళూ స్పష్టంగా విన్నారు. భయంకరమైన దుర్గాలు దాటి, లాభదేశం చేరబడ్డ వ్యాపారుల్లా వున్న కృష్ణార్జునులిద్దరినీ చూసి మనవాళ్ళు అనుకున్నారు. "అవును, ఎన్నో అన్ని నదులు ఈది రావడమూ, దారుణమైన పాముల బారి తప్పించుకోడమూ ఎలాంటిదో ద్రోణాచార్యులు మొగలైన శూర యోధుల్ని తప్పించుకు రావడం అలాంటిది. అదిగో చూడండి, ద్రోణా చార్యులూ వాళ్ళూ ఎంతోమంది రథికులు వేసిన బాణాలు తగిలి కృష్ణుడూ అర్జునుడూ కొత్తగంట్లతో ఎలావున్నారో! పూసిన గోగు చెట్లతో వున్న రెండు కొండల్లా వున్నారు."

మహారాజా, అలా మనవాళ్ళు కృష్ణార్జునుల్ని ప్రశంసించారు. మీ అల్లుడు జయద్రథుడిమీద ఆశ వొదులుకున్నారు.

ఎర్రజీరలతో విప్పారిన కళ్ళతో కృష్ణార్జును లిద్దరూ జయ ద్రథుణ్ణి తేరిపార చూశారు. విక్రమంతో సింహనాదాలు చేశారు; ముందుకి వురికారు.

అంతలో చర్రున రథం పరిగెత్తించుకువచ్చి అందుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. గురుదేవుడిచ్చిన కవచంవల్ల నిర్భయంగా అందరినీ తప్పించుకుని ముందుకి వెళ్ళి, జయద్రథుడున్న చోటికీ అర్జునుడి రథానికీ మధ్యగా రథం నిలబెట్టాడు. రాజరాజు అలా రాగానే మన ఉభయపార్శ్వాల శూరులూ సంతోషంతో సింహనాదాలు చేశారు. శంఖాలు పూరించారు. ధణధణధణ రణమందుభులు మోయించారు.

తమరథానికి ఎదురుగా దుర్యోధనుడు నిలవడంతోనే "అదిగదీ, అర్జునా! రథికుడంటే ఇతడే అంటాను" అర్జునుణ్ణి చూస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు—"ఆపదవచ్చినప్పుడే ఇలా ధైర్యంతో ఎదిరించాలి. మీరంటే భగ్గుమంటూ డితడు. అస్త్రవిద్యావిశారదుడు. గర్విపోతు. బాల్యం నించీ గారాబంగా పెరిగాడు. మహాబలిమాని. ఇంచేతే యుద్ధమంటే

జంకడు. ఉద్దోలమైన భుజబలం కలవాడు. దుర్మదుడు. జయద్రథుడు పందెంగా మనకీ ఇతడికీ పడింది జూదం. నీ ఔద్ధత్యమంతా చూపించి ఇతణ్ణి గెలవాలి నువ్వు. ఇన్నాళ్ళయినా మనసులో రాజుతూవున్న ఈ రాజుమీద కోపమంతా ఇవాళ తీర్చుకోవాలి. ఇతడే మీ ఆపదలన్నిటికీ మూలం. మాయజూదంలో ఇతడే ధర్మరాజుని ఓడించాడు. పాపాత్ముడు. ఇతడే నిండుసభలో ద్రౌపదిని మానభంగం చేశాడు.

“నీ అదృష్టం బావుంది. ఈవాళ నీ ఎదటికే వచ్చాడితడు. నీచేతిచేవ ఇతడికి తెలియదు. తెలిస్తే వచ్చేవాడు కాడు. దేవుడు పెన్నిధి తెచ్చి మనముందు పెట్టాడివాళ. కానీ, చప్పున ఇతణ్ణి హతమార్చు. ఇతడు అయిపోయాడో మన హృదయవేదన అంతమయిపోతుంది. రాజ్యంమీద దురాశతో గాండీవానికి ఎరగా వచ్చాడితడు. ఏమయినా ఇలా నిష్ఠురమైన శౌర్యంతో నీమీదికి రావడమంటే ఆశ్చర్యంగానే వుంది. ఇది నీ పూర్వసుకృతం. సందేహంలేదు

“అర్జునా, ఇతడు చచ్చాడో ఇంత సైన్యమూ తోకముడుస్తుంది. జయద్రథుడు కలబడ్డాడో హారీ అనేస్తాడు. లేదూ, సిగ్గుమాలి పారిపోతాడూ, మన ప్రతిజ్ఞకి అదే చాలు. ఊఁ, కానీ. ఆలోచించకు. ఈ రణయజ్ఞంలో దుర్యోధనుడిచావే అవభృథస్నానం కావాలి.” ఇలా ఎన్నోవిధాల అర్జునుణ్ణి హెచ్చరించాడు శ్రీకృష్ణుడు.

“ఇంత చెప్పాలా కృష్ణా,” అంటూ అందుకున్నాడు అర్జునుడు – “ఇతడు ద్రౌపదిని పెట్టిన పాట్లు హృదయంలో శల్యంలా బాధిస్తూనే వున్నాయి. మా రాజ్యం లాక్కుని ఇతడు కులుకుతూ వుండడం అనుక్షణమూ నా క్రోధాగ్ని రగిలిస్తూనే వుంది. ఇప్పుడే చూద్దువు కాని. నువ్వు సెబాస్ అన్నట్టు ఇతడి చలమూ, బలమూ, అన్నీ అంతం చేసేస్తాను. ఇంకొకడిమీదికి వద్దు, తిన్నగా రథం ఇతడి మీదికే పోనీ” అన్నాడు.

సరాసరి దుర్యోధనుడిమీదికి రథం పోనిచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు.

బరిమీద పాములాగ తనకి ఎదురుగా అర్జునుడిరథం వచ్చేస్తోంది, అయినా చలించ లేదు దుర్యోధనుడు. తానుకూడా అర్జునుడిమీదికి వురికించాడు రథం. విరగబడి అర్జునుడిమీదికి రారాజు వెళ్ళడం చూసి మన రాజులు భయపడ్డారు. కౌరవసేనలో ఘోరమైన కల్లోలం బయలుదేరింది.

కవ్విస్తూ అర్జునుణ్ణి యుద్ధానికి పిలిచాడు దుర్యోధనుడు. దాంతో మరింత ఉప్పొంగిపోయారు కృష్ణార్జునులు. పాంచజన్యమూ, దేవదత్తమూ పూరించారు. సింహాంకోదమల్లాగ వాళ్ళిద్దరూ వురుకుతూ వుంటే దుర్యోధనుడిమీద ఆశ వొదులుకున్నారు మనరాజులు. భ్రమపడి అగ్గిలో వురుకుతూన్న లేడిలావున్నాడు రారాజని విచారించారు.

"అయ్యో, రారాజు చచ్చిపోయాడు, చచ్చిపోయాడు" అంటూ మనయోధులు కేకలు వేశారు.

"భయపడకండి" అంటూ మనవాళ్ళని వారించాడు దుర్యోధనుడు "అర్జునుణ్ణీ, ఈకృష్ణుణ్ణీ కూడా నాబాణాలతో మాడ్చేస్తాను. మీకళ్ళవేడుకగా ఇవాళ నాప్రతాపమంతా చూపిస్తాను, చూడండి."

అలా తనసేనలికి ధైర్యంచెప్పి అర్జునుడివేపు తిరిగి, గర్వంతో గర్జించాడతడు.

పాండురాజు కొడుకువే అయితే పరాక్రమం చూపించవోయి!

"అర్జునా, నువ్వు ఏదో దివ్యబాణాలు తెలిసినవాడివటకదూ! నేను లేనిచోట నీఆటలన్నీ సాగిపోయాయి. ఇప్పుడు అవప్పు వుడక దిక్కడ. నీబలమూ, మీ బావ కృష్ణుడి చాకచక్యమూ చూడాలనే యుద్ధానికి వచ్చాను. ఇదిగో నువ్వు నిజంగా పాండురాజు కొడుకువే

అయితే ఆపరాక్రమమేదో చూపించవోయి!" అంటూ ఘోరమైన బాణాలు అర్జునుడిమీద కొట్టాడు దుర్యోధనుడు. నాలుగు బాణాలతో అతడి నాలుగు గుర్రాల్నీ కొట్టాడు. పదిబాణాలు కృష్ణుడి గుండెలమీద గుచ్చుకున్నట్టు వేశాడు. ఒక బాణంవేసి అతడి మునికోల ముక్కలు చేసేశాడు.

కళ్ళు మొయ్యా కోపం తెచ్చుకున్నాడు అర్జునుడు. రాతిమొనల బాణాలు గబాగబా పద్నాలుగు దుర్యోధనుడిమీద బాదాడు. అయితే అవన్నీ దుర్యోధనుడి కవచానికి తగిలి తుళ్ళిపోయాయి. మరో పద్నాలుగు వాడివాడి బాణాలు వేశాడు అర్జునుడు. అవన్నీ అలాగే తుళ్ళిపోయాయి. చరచరా మరో ఇరవయ్యెనిమిది తీక్ష్ణమైన బాణాలు గుప్పించాడు అర్జునుడు. చిత్రం, అవీ అలాగే వ్యర్థమై తుళ్ళిపోయాయి.

"ఎన్నడూ లేంది, ఏమిటిది!" విచారంతో ఆతురపడుతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు – "బాణాలు తుళ్ళిపోతున్నాయా! గాండీవం శక్తీ, నీభుజబలమూ పూరికే పోడమా! చిత్రం! నీముష్టి స్థిరంగా లేదా? నారి ఆకర్షణ పట్టుతప్పిందా? బాణగతి మునుటిలా లేదా! అసలు సంగతి ఏమిటో అర్జునా, నిజం చెప్పు. పిడుగుల్లా వెళ్ళి, శత్రువుల్ని చెండాడే నీబాణాలు ఇప్పుడు పొల్లుపోడమేమిటి? ఈమతిలేని జంతువు దుర్యోధనుడికి వినాశకాలంమూడి ఇలాంటి విపరీతం పుడుతోందా! అయోమయంగా వుంది నాకు. మనస్సు బాధపడిపోతూ వుంది."

"విపరీతమేమీ కాదు" అలా తన్ను తాను నిందించుకుంటూ అడిగిన శ్రీకృష్ణుణ్ణే చూస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు – "ఇదొక కవచ ప్రభావం. ద్రోణాచార్యులు వొక్కడే ఎరుగు నిది. నాకుమాత్రం చెప్పాడు. ఇప్పుడు దుర్యోధనుడికీ ఇచ్చినట్టుంది. ఈకవచం ముల్లోకాలికీ అభేద్యమైంది. అయితే బావా, నీకుమాత్రం తెలియంది కాదు.

తెలిసీ నన్ను అడగడ మెందుకంటా! మూడులోకాల్లోనూ నీకు తెలి యని వస్తువులు ఏమున్నాయి కనక! అదలా వుండనీ. దుర్యోధనుడు ఇది గురువుగారిదయవల్ల సంపాదించాడు. ఆడదానిలా శరీరానికి అడ్డు తగిలించుకుని వచ్చాడు. అంతే. ఇది వేసుకువస్తే తరవాత ఏమవు తుందోమాత్రం ఎరగడు. నా గాండీవం శక్తీ, చేతుల చేవా ఇప్పుడే చూద్దువు కాని. నీసంకోచం తొలగిస్తాను. ఇతడికవచమూ, గివచమూ వూడగొట్టేస్తాను.

"లోగడ దేవేంద్రుడు అంగిరసుడికి వొక మహాస్త్రం ఇచ్చాడు. అంగిరసుడు బృహస్పతి కిచ్చాడు. బృహస్పతి తిరిగి దేవేంద్రుడి కిచ్చాడు. అది దేవేంద్రుడు నాకు ప్రసాదించాడు. సర్వకవచాలూ చీల్చిపారేసే మహాస్త్ర మది. దాంతో ఇతడి కవచం ముక్కలు చేసేస్తాను."

ఇలా అంటూనే ఆదివ్యాస్త్రం గాండీవానికి తొడిగాడు అర్జు నుడు. మంత్రం చదువుతూ నారి లాగి వొదిలిపెట్టాడు. అది చూశాడు అశ్వత్థామ. సర్వాస్త్రాలూ సంహారించే వొక మహాస్త్రం చప్పున ప్రయోగించాడు. దాంతో అర్జునుడు ప్రయోగించిన దివ్యా స్త్రం వ్యర్థమై వూరుకుంది.

చకితుడయాడు అర్జునుడు. "కృష్ణా, అశ్వత్థామ బాణంవల్ల నాదివ్యాస్త్రం నాశనమైపోయింది. మళ్ళీ ప్రయోగిస్తే ఇది మనకే హానిచేస్తుందని విన్నాను. సరే, మించిపోయిం దేమీలేదు. నాగాండీవ బలంతోనే ఇది సాధిస్తాను" అంటూ గాండీవం సారించాడు.

ఇంతలో తొమ్మిదిబాణాలు కృష్ణుడిమీదా, తొమ్మిదిబాణాలు అర్జునుడిమీదా తగిలించాడు దుర్యోధనుడు. అంతతోనూ వూరుకోలే దతడు. శరవర్షం కురిపించి అర్జునుడిరథం ముంచెత్తాడు. కౌరవసేనల్లో

రణతూర్యాలూ, ప్రశంసలూ, పెడబొబ్బలూ ఓ, గింగురుమని పోయాయి.

కోపంతో పెదవి కరిచి గాండీవమెత్తాడు అర్జునుడు. దుర్యోధనుడిగుర్రాలు నరికేశాడు. అతడిసారథిని చంపేశాడు. రథం ముక్కలు చేసేశాడు. కన్నుమూసి కన్నువిప్పేలోపున అతడి అరిచేతుల్లో బాణాలు నాటించాడు. రథమూ పోయింది. చేతులా బాణాలు గుచ్చుకుని బాధ పెడుతున్నాయి. దాంతో రారాజుకి మతిపోయింది. ద్రోణుడిచ్చిన కవచప్రభావం తెలియక విచారిస్తూ, అది పనికిమాలిందనుకున్నాడు. అవివేకంతో దానినితీసి పారేశాడు. మరో కవచం వేసుకున్నాడు.

రాజు ఆ పదలో పడిపోడంచూసి మనయోధులు చతురంగబలాలతో పరిగెత్తుకు వెళ్ళారు. అర్జునుణ్ణి ముట్టడించారు. బాణాలమీద బాణాలు కుమ్మరించారు. ఎంతమందివెళ్ళి ఆక్రమిస్తేమాత్రం అడ్డేముంది అర్జునుడికి! ఒక్కడే వెయ్యిమంది విలుకాళ్ళలా విజృంభించాడతడు. దాంతో రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయాయి. కాల్బలం పీనుగుపెంటయింది. భూమీ, ఆకాశమూ దద్దరిల్లిపోయినట్టు శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. భయంకరమైన అర్జునుడి దాడీ, ఘోరమైన శ్రీకృష్ణుడి శంఖధ్వనీ — ఈరెంటివల్లా కౌరవసైన్యం కంగారుపడిపోయింది. దిక్కూ మొక్కూ లేకండా చెల్లాచెదురయిపోయింది.

అలాభరించలేక భయపడి మనసేన చెదిరిపోయింది. అడిగివుండి, తగిన గాలి వీవడంతోనే మండిన మహాగ్నిలా అవుపించాడు అర్జునుడు.

జయద్రథుణ్ణి కాపాడుతూవున్న సేన సంక్షోభంతో విజృంభించింది. ఉత్సాహంతో శంఖాలు పూరించింది. భేరీలూ, పణవాలూ మోగించింది. సింహనాదాలుచేసింది. భూమీ ఆకాశమూ దద్దరిల్ల జేసే ఆ కోలాహలమూ, ఆతత్తరపాటూ చూసి శ్రీకృష్ణుడూ, అర్జు

నుడూ ఉల్లాసంతో చిరునవ్వులు నవ్వుతున్నారు. ఇద్దరూ సైంధవుడి మీదికి విజృంభించారు.

అప్పుడు కర్ణుడికొడుకు వృషసేనుడూ, సోమదత్తుమూడోకొడుకు శలుడూ, జయద్రథుడూ, కృపుడూ, కర్ణుడూ, అశ్వత్థామా, శల్యుడూ, భూరిశ్రవుడూ — ఈఎనమండుగురూ అమాంతంగా రథాలు పురికించి అర్జునుడిమీదికి వెళ్ళారు. తన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకుందికి ముఖ్యోపాయమని, దుర్యోధనుణ్ణి పాతవార్చ్పడానికి సిద్ధపడ్డ అర్జునుడిమీద వొక్క మొగిని కలబడి ఈ ఎనమండుగురూ తమతమ శంఖాలు వొక్కసారి పూరించారు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. లక్ష పిడుగులు వొకసారి పురిమినట్టు పురిమింది దేవదత్తం. ఆధ్వనికి నీకుమాళ్ళ గుండెల్లో పిడుగులే పడ్డాయి. కౌరవసేనలో సైనికుడన్న వాడల్లా గడగడలాడిపోయాడు. గూబలు పగిలించే ఆధ్వనికి దుర్యోధనుడూ, కర్ణుడూ మొదలైన ముక్కాకలుతేరినయోధులుమాత్రం చలించకుండా అర్జునిడిమీద బాణవర్షం కురిపించారు. జయద్రథుడి మీదికి అతడు వెళ్ళకుండా అడ్డునిలిచారు.

అప్పుడు అశ్వత్థామ ఏంచేశాడో తెలుసా? డబ్భయిమూడు బాణాలు కృష్ణుడిమీద కురిపించాడు. మూడుబాణాలు అర్జునుడిమీద నాటించాడు. నాలుగుగుర్రాలమీదా నాలుగుబాణాలు తగిలించాడు. వానరపతాకంమీద వొకబాణం కొట్టాడు.

అర్జునుడు వందాఆరుబాణాలు వరసపెట్టి అశ్వత్థామమీద తగిలించాడు. కర్ణుడిమీద పది బాణాలూ, వృషసేనుడిమీద మూడు బాణాలూ నాటించాడు. కత్తిలాంటి వెడల్పాటిబాణం వేసి శల్యుడి ధనుస్సు ముష్టిదగ్గిరికి నరికేశాడు.

వెంటనే మరో ధనుస్సు పుచ్చుకుని, తొమ్మిదిబాణాలు వేశాడు శల్యుడు. భూరిశ్రవుడు మంచి వాడిమొనబాణాలు మూడు

కొట్టాడు. కర్ణుకు ముప్ఫయిరెండుబాణాలు గుప్పించాడు. వృష సేనుడు అయిదూ, కృపాచార్యులు పదీ కొట్టారు. అశ్వత్థామ అరవై బాణాలు రువ్వాడు. ఆసందడిలో వాళ్ళచాటునించి తక్కిన తొరి డబ్భయిమూడు బాణాలు వేశాడు జయద్రథుడు.

ఇంతమందీ ఇలా వొక్కసారి ఉక్కిరిబిక్కిరిగా బాణాలు గుప్పించడంతో నే కోపంనవ్వు నవ్వుతూ మూర్తీభవించినరౌద్రరసంలా పేట్రేగిపోయాడు అర్జునుడు. రెప్పపాటులో కర్ణుణ్ణి పన్నెండుబాణా లతో కొట్టాడు. పన్నెండుబాణాలూ అతణ్ణి దుసెళ్ళిపోయాయి. వృషసేనుణ్ణి మూడుబాణాలతో కొట్టాడు. మూడూ అతణ్ణి దూసుకు పోయాయి. ఒకదార్నైన బాణం వేసి మళ్ళీ శల్యుడి ధనుస్సు ఫెళ్ళు మనిపించాడు. తిరిగి అతడు తనువుకునే లోపున అతడిమీదతొమ్మిది బాణాలు తగిలిచాడు. తొమ్మిదిబాణాలూ అతడిశరీరం చీల్చుకు పోయాయి. భూరిశ్రవుడిమీద ఎనిమిదిబాణాలు వేశాడు. ఎనిమిది బాణాలతోనూ కీచుకీచుమనిపోయా డతడు. అలాగే అశ్వత్థామని ఎనిమిదిబాణాలతోనూ, కృపాచార్యుల్ని పాతికబాణాలతోనూ జుమాలుమనిపించాడు. అంతేకాదు, తళతళా మెరుస్తూన్న వాడివాడి బాణాలు మరో ఇరవై అశ్వత్థామ వొంటిమీద నాటించాడు. ఇలా ఇంతమందితోనూ అర్జునుడు పోరాడుతూవుంటే వొక్కొక్కసారి వొక్కొక్కరిమాటున అతడికి అవుపించేవాడు జయద్రథుడు. అతణ్ణి కొట్టడానికి సందు దొరికేది కాదు. అయినా అతడిమీద అర్జునుడు వేసిన బాణాలు ఎంతలేదన్నా వొక వందయినా వుంటాయి.

ఇంతలో భూరిశ్రవుడు టపీమని వొకబాణం వేశాడు. కృష్ణుడి చేతి మునికోల ముక్కలుచేసేశాడు. అర్జునుడిమీద డబ్భయిబాణాలు గుప్పించాడు. తక్కినవాళ్ళూ దారుణమైన బాణాలు వేశారు. దాంతో మహోగ్రమూర్తి అయిపోయాడు అర్జునుడు. ధనుష్టంకారం

చేశాడు. భూమినీ ఆకాశమునూ దడదడలాడించేశాడు. ఘోరమైన బాణాలు వేసి అంతమంది యోధులనీ గడగడలాడించేశాడు. పెద్ద దావాగ్ని ఆర్పేసే ప్రళయమేఘంలా విజృంభించాడు. అతడి ధాటికి ఆగలేకపోయారు మన యోధులు. దూరదూరంగా చెదిరిపోయారు. మళ్ళీ సైన్యాలు చేర్చుకున్నారు. ఒకళ్ళ నొకళ్ళు పిల్చుకున్నారు. ఒక్కసారి కలబడ్డారు.

పుంఖానుపుంఖాలు బాణాలు విరజిమ్మాడు అర్జునుడు. మనసేన రక్తంమడుగుల్లో మునకలుపెట్టింది. ఇలా పారిపోతూ, మళ్ళీ కలబడుతూ మనసేనలు వొదలకండా పోరాడాయి.

ధృతరాష్ట్రుడు : అయితే సంజయా, అలా అక్కడ పోరాడిన రథికులలో ఎవరెవరిజెండాలు ఏయే గుర్తులతో ఎలావున్నాయో కాస్త వివరించూ.

సంజయుడు : మహారాజా, ఆ మహావీరుల జెండాలు రకరకాలుగా వుండేవి. ఆ పతాకాల పేర్లూ, ఆకారాలూ, రంగులూ, వివరిస్తాను, విను. ముఖ్యులైన రథికుల పతాకాలు వాళ్ళ రథాలమీద రంగురంగుల అగ్నిశిఖల్లా మెరుస్తూవుండేవి. ఎటుచూస్తే అటు అవి చిత్రచిత్రంగా ఎంతో ఇదిగా వుండేవి బంగారంమాలికలతోనూ, బంగారం శిఖరాలతోనూవున్న ఆ బంగారం పతాకాలు మేరుపర్వతం మీద బంగారం శిఖరాల్లా ఎంతోఅంతో అందంగా వుండేవి. గాలికి అవి కదులుతూ నటిస్తూవుంటే, రంగస్థలంమీద నాట్యకత్తెలు నృత్యం చేస్తున్నట్టు వుండేది. రంగురంగుల ఆ జెండాలన్నీ ఇంద్రధనుస్సులా అవుపించేవి.

అందులో అర్జునుడి రథంమీది వానరపతాకం భీషణంగా వుండేది. ఉగ్రమైన మొహంతోనూ, సింహంతోకతోనూ పతాకంమీది వానరం మనసేనని అదలెత్తించేది. అశ్వత్థామరథంమీద పతాకం

సింహాంతోకతో బాలసూర్యుడిలా ప్రకాశిస్తూవుండేది. ఇంద్రధ్వజంలా అది కౌరవకుమార్ళని ఉత్సాహపరుస్తూవుండేది. కర్ణుడిపతాకం బంగారం ఏనుగుతాడు (హస్తికక్ష్య) చిహ్నంతో ఆకాశంమీద గాలిలో నాట్యంచేస్తూ వుండేది. ముల్లోకాలూ జయించిన శివుడి వృషభపతాకంలా కృపాచార్యులి రథంమీద ఆబోతుపతాకం అందంగా వుండేది. కర్ణుడికొడుకు వృషసేనుడి రథంమీద రత్నాలు తాపిన బంగారం నెమలిపతాకం కార్తికేయుడి పతాకం జ్ఞాపకం చేస్తూవుండేది. సేనాముఖంలో వుండి ఆ నెమలి ఏదో చెప్పడానికి సిద్ధపడుతోందా అన్నట్టు వుండేది. శల్యుడి అగ్నిశిఖలాంటి జెండామీద బంగారం నాగేటిచాలు దేదీప్యమానంగా వుండేది. మీ అల్లుడు జయద్రథుడి జెండామీద స్ఫటికంలాంటి వెండి వరాహం కళ్ళు జిగేలుమనిపిస్తూవుండేది. దేవాసురయుద్ధంలో పూషుడిలా అవుపిస్తూవుండేవాడతడు, వరాహపతాకంతో. భూరిశ్రవుడిజండామీద బంగారం యూపస్తంభం సూర్యుడిలా ప్రకాశిస్తూవుండేది. రాజసూయ మహాయజ్ఞంలోని యూపస్తంభంలాగ పొడావుగావుండేదది. చుట్టూ బంగారం నెమళ్ళూ మధ్య వెండిఏనుగూ కలిగి శలుడి పతాకం మనసేన అంతటిలోనూ అందంగా వుండేది. నీకుమారుడు దుర్యోధనుడి రథంమీద పందలువందలు చిరుగంటలతో బంగారం నాగుపాము జెండా ఎగురుతూ వుండేది. ఇలా ఈపది పతాకాలూ ఆకాశమంత ఎత్తుని అద్భుతంగా అవుపిస్తూ వుండేవి. అయితే మన తొమ్మిది జెండాలకంటే అర్జునుడి వానర పతాకమే ఉగ్రంగా కనపడేది.

ధృతరాష్ట్రుడు : సరే, ఇక్కడ అర్జునుడిలా ఇంతగా పోరాడుతున్నాడు ! అక్కడ ద్రోణాచార్యులు అడ్డుకున్న ధర్మరాజు సైన్యాలు ఏమయాయి?

సంజయుడు: మహారాజా, ఆ అపరాహ్ణం దేవతలుకూడా భయపడే అంతమహాయుద్ధంలో ద్రోణాచార్యుల సేనకీ, ధర్మరాజు సేనకీ ఘోరాతిఘోరమైన ద్వంద్వయుద్ధం జరిగిపోయింది. ఆ ద్వంద్వ యుద్ధంలో కేకయరాజు బృహత్క్షత్రుడితో క్షేమధూర్తీ, చేదిరాజు ధృష్టకేతుడితో త్రిగర్తనాయకుడు వీరధన్వుడూ, నకులుడితో వికర్ణుడూ, సహదేవుడితో దుర్ముఖుడూ, సాత్యకితో మగధరాజపుత్రుడు వ్యాఘ్రదత్తుడూ కలబడ్డారు. శలుడు సేనాముఖానికి వస్తూ పోతూ ఉండడంచేత సమయంచూసుకుని వెళ్ళి ద్రౌపదికొడుకులమీద కలబడ్డాడు. భీముడూ అలంబసుడూ డీకున్నారు. ధర్మరాజుని ద్రోణాచార్యులు ఎదిరించాడు.

ధర్మరాజు పలాయనం

ద్రోణాచార్యులు తనని అడ్డగించడంతోనే చికిలిపట్టిన బాణాలు ఒకదానివెంట ఒకటి వరసపెట్టి తొమ్మిది అతడిమీద నాటించాడు ధర్మరాజు. బాగా ఒళ్ళుమండింది ఆచార్యుడికి. గబగబా ఒక పాతిక బాణాలు ధర్మరాజుగుండెలమీద కొట్టాడతడు. అంతేకాదు, ధర్మరాజురథమూ, గుర్రాలూ, సారథీ కనపడకండా బాణాలతో కప్పెట్టేశాడు. అయితే, ధర్మరాజు హస్తలాఘవం మాత్రం తక్కువయింది కనకనా! ద్రోణుడు వేసిన బాణాలన్నీ లిప్తలమీద కొట్టి పారేసి, విల్లు విరిచి నుంచున్నాడతడు.

మరింత ఒళ్ళుమండింది ఆచార్యులికి. టపీమని ఒక బాణం వేశాడతడు. ధర్మరాజుధనుస్సు రెండు ముక్కలకింద కొట్టేశాడు. ధర్మరాజు తడుముకునేలోపల లెక్కాజమాలేసి బాణాలు కురిపించేశాడు. అతడి సారథీ, గుర్రాలూ, రథమూ కనపడకండా ముంచె

త్తాడు. దాంతో ధర్మరాజు హతమై పోతాడో, పారిపోతాడో దొరికే పోతాడో అంటూ పాండవసేనలు అదలెత్తిపోయాయి. చివాల్న మరో ధనుస్సు అందుకున్నాడు ధర్మరాజు. ద్రోణుడిబాణాలు యావత్తూ ఖండించేశాడు. అంతతో వూరుకోలేదతడు. ఆవేశంతో శక్తితీశాడు. ద్రోణుడిమీద ప్రయోగించాడు. ఎనిమిదిగంటలతో గణగణమంటూ మంటలు కక్కుతూ వచ్చేస్తోంది శక్తి. మనసేనలు గడగడలాడాయి. ద్రోణాచార్యులపని అయిపోయిందంటే అయిపోయిందంటూ అంత మందీ తలలెత్తి చూశారు.

అంతలో ఆచార్యులు బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఉగ్ర రూపంతో వెళ్ళింది బ్రహ్మాస్త్రం. ధర్మరాజుశక్తిని మంటగలిపేసింది. శక్తిని మంటగలిపేసి వూరుకుందా అది! లేదు. నిప్పులుకక్కుతూ ధర్మరాజుమీదికి పరిగెత్తింది. చూశాడు ధర్మరాజు. అతడూ చప్పున బ్రహ్మాస్త్రంవేశాడు. ఉభయుల బ్రహ్మాస్త్రాలూ ఢీకొన్నాయి. ఘోరంగా పోరాడాయి. రెండూ చల్లారిపోయాయి.

అయిదు బాణాలు కొట్టాడు ధర్మరాజు. అయినా ద్రోణుడి శరీరం దూసెళ్ళిపోయాయి. అతడు తడువుకునేలోపున మరొకబాణం వేశాడు ధర్మరాజు. ద్రోణుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. ధనుస్సు విరిగి పోడంతోనే చప్పున గదతీసి విసిరాడు ద్రోణుడు. ధర్మరాజుకూడా గదవిసిరాడు. గదలురెండూ ఖణేలుమంటే ఖణేలు మన్నాయి. మంటలు లేచి ఆకాశమంతటా అలుముకున్నాయి.

చెప్పలేనంత కోపం వచ్చింది ద్రోణాచార్యులికి. ఉద్రేకంతో మరో విల్లు తీశాడతడు. దారుణమైన బాణాలు వేశాడు. ధర్మ రాజుగుర్రాలు చంపేశాడు. అతడి ధనుస్సు తుంచేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. వాడివాడి బాణాలుకొట్టి అతడివొళ్ళంతా మంటలు పుట్టించాడు. ఇక చేసేది లేకపోయింది ధర్మరాజుకి. రథం దిగిపోయా

డతాడు. నిరాయుధుడయిపోయి రెండుచేతులూ మోదికెత్తి నిలబడి పోయాడు.

అలా వూరికే నిలబడిపోయిన ధర్మరాజుమీద బాణం వెయ్యడానికి కాని, అతణ్ణి పొడవడానికి కాని చేతులాడలేదు ద్రోణాచార్యులికి. అతడి పక్క-పక్కలవున్న గుర్రాలూ, రథాలూ, ఏనుగులూ మాత్రం కొడుతూవచ్చాడతడు.

"పోనివ్వడు, ధర్మరాజుని పట్టేస్తాడు, ద్రోణుడు" అని అనుకుంటూవుండగానే సహదేవుడిరథమెక్కి తప్పుకుపోయాడు ధర్మరాజు.

ధర్మరాజు అలా వెళ్ళిపోయాడు. క్షేమధూర్తి దారయిన బాణాలువేసి బృహత్క్షత్రుడివిల్లు ముక్కలుచేశాడు. నవ్వుతూ మరో విల్లు పుచ్చుకున్నాడు బృహత్క్షత్రుడు. ఇలాపుచ్చుకున్నాడు, అలా క్షేమధూర్తిగుర్రాలు కొట్టేశాడు. అతడి సారథినీ నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. జెండా కిందపడిందో లేదో, అతడితలా నరికేశాడు. కుండలాలతో మెరుస్తూ కిందపడిపోయింది క్షేమధూర్తి శిరస్సు. క్షేమధూర్తిని చంపేసి, బృహత్క్షత్రుడు కౌరవసేనమీద పడ్డాడు.

వీరధన్వుడు ధృష్టకేతువు ధనుస్సు ముక్కలుచేశాడు. త్రిగర్తులు గొల్లుమన్నారు. నిప్పులు కురిశాడు ధృష్టకేతువు. ఒక్క పూపుని శక్తితీసి విసిరికొట్టాడు. దెబ్బతో గుండెపగిలి ప్రాణాలు వొదలేశాడు వీరధన్వుడు. త్రిగర్తుల మహారథుడు వీరధన్వుడు కూలిపోగానే సంతోషంతో వెర్రికేకలు వేసింది పాండవసేన.

అన్నగారిని అవతలపెట్టి సహదేవుడు తిరిగివచ్చాడు. మన దుర్ముఖుడిమీద కలబడ్డాడు. నువ్వా నేనా అన్నట్టు ఉభయులూ యుద్ధంచేశారు తుదకి సహదేవుడు దుర్ముఖుడి జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి సారథికంఠం నరికేశాడు. గుర్రాలు కూలగొట్టేశాడు. ఎంచిఎంచి అయిదుబాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. భరించలేక

పోయాడు దుర్ముఖుడు జజ్జరిల్లిపోయి, నిరమిత్రుడి రథంమీదికి పారి పోయాడు. పాండవసేన కేవిడీలు కొట్టింది.

అయితే సహదేవుడుమాత్రం ఆగలేదు. నిరమిత్రుడివెంట పడ్డా డతడు. ఖరుడి తల నరికేసిన శ్రీరామచంద్రమూర్తిలాగ అతడి తల నరికేశాడు. త్రిగర్తసేన హాహాకారాలు చేసింది.

నకులుడితో కలబడ్డ నీకుమారుడు వికర్ణుడు ఒక్కసారికూడా అతడితో ముఖాముఖి పోరాడలేకపోయాడు. కొండని ఢీకొని వెనక్కి వచ్చేసిన పొట్టేలులాగ చివరికి పలాయనం చిత్తగించా డతడు.

వ్యాఘ్రదత్తుడూ, సాత్యకీ ఉద్ధోలమైన యుద్ధంచేశారు. సాత్యకి గుర్రాలూ, సారథీ, రథమూ కనపడకండా బాణాలతో కప్పేశాడు వ్యాఘ్రదత్తుడు. బాగా వొళ్ళు మండింది సాత్యకికి. వ్యాఘ్రదత్తుడి సారథినీ, అతడి గుర్రాల్నీ వూడ్చేశాడు. ఆ మరుక్షణంలో అతణ్ణి చంపేశాడు. తమ రాజకుమారుడు పడిపోడంతోనే మగధసేన సాత్యకిమీద విరుచుకుపడింది. లెక్కాజమా లేని బాణాలు కుమ్మరించింది. నేలకివేలు తోమరాలూ, భిందిపాలాలూ, ప్రాసలూ, ముసలాలూ, ముద్గరాలూ అదే కురిపించడం కురిపించింది. అన్నీ అవలీలగా కొట్టిపారేశాడు సాత్యకి. ఒక్కటీ తనదగ్గిరికి చేరనివ్వలే దతడు. అంత మగధసేనా చించి చెండాడాడు. చచ్చినంత చచ్చి తక్కినసేన పరుగుచ్చుకుంది.

శలుడు ఉపపాండవులతో కలబడ్డాడని చెప్పానుకదూ! అయిదుగురినీ అయిదుబాణాలతో కొట్టా డతడు. వాళ్ళరథాలమీద ఎన్నో అన్ని బాణాలు గుప్పించాడు. అయిదుగురితోనూ అయిదు రూపాలయి పోరాడాడు. ఉపపాండవులు అయిదుగురూ అయిదు రేచుల్లాగ అతణ్ణి పట్టుకున్నారు. శ్రుతకీర్తి అతడి గుర్రాలు కూలగొట్టాడు. శ్రుతసోముడు అతడి ధనుస్సువిరిచేశాడు. ప్రతివింధ్యుడు అతడి జెండా

చీలికలు చేసేశాడు. శతానీకుడు అతడి సారథిని చంపేశాడు. శ్రుత సేనుడు అతడి కంఠమే ఉత్తరించేశాడు. అయిపోయింది శలుడిపని.

అలంబుసుడు

"నేను లేకపోయాను కనక మాఅన్నని బకాసురుణ్ణి చంపేశావు. భీమా! నా దగ్గిర నీ ఆటలు సాగవు" అంటూ పిడుగుల్ని మించిన బాణాలు భీముడిమీద రువ్వుతూ వెళ్ళాడు రుష్యశృంగుడి కొడుకు అలంబుసుడు. మొదట ఆ బాణాలు తగిలి మూర్ఛపడిపోయాడు భీముడు. కాని అంతలోనే తెలువుకున్నాడు. మహాస్త్రాలు ప్రయోగించి అలంబుసుణ్ణి చెడామడా కొట్టేశాడు. అతడివొళ్ళుతూంట్లుపడిపోయింది. పెద్దకాటుకకొండలా వున్న అతడిశరీరం గాయాలతో, పూసిన మోదుగుచెట్టులా అవుపించింది.

మాయచెయ్యడం లంకించుకున్నాడు అలంబుసుడు. ఉగ్రమైన శరీరంతో ఎటుచూస్తే అటు అవుపించా డతడు. లెక్కలేనంత రాక్షససేన పుట్టించాడు. నెత్తురునదులు పారించాడు.

కళ్ళల్లో చింతనిప్పులు కక్కాడు భీముడు. ఘోరమైనబాణాలు గుప్పించాడు. మాయా గీయా మాయంచేసి, అలంబుసుణ్ణి తరిమి తరిమి కొట్టాడు.

ఇలా మనవాళ్ళలో గట్టిగట్టివాళ్ళు వోడిపోడమూ, చచ్చిపో డమూ చూసి మనసేన చెదురుమదురయిపోయింది. అదంతా చూసి నెత్తురుకక్కుతూన్న కళ్ళతో అందరినీ దాటి ముందుకి వెళ్ళాడు ద్రోణాచార్యులు. సాత్యకీ మొదలైన వీరులమీద క్రూరమైన బాణాలు కురిపించాడు. ఒక్క అడుగైనా వాళ్ళు వ్యూహంలోకి చొచ్చుకురాకండా అడ్డుకున్నాడు.

ద్రోణుడు అలా వెళ్ళగానే పెద్ద పెడబొబ్బలుపెడుతూ పరిగెత్తుకువచ్చాడు ఘటోత్కచుడు. అతను రావడంతోనే అడ్డంగా వెళ్ళిపడ్డాడు అలంబుసుడు. బాగా సానపట్టిన బాణాలు జడివానలాగ కురిపించాడు. వాటిని ఎదుర్కోడానికి రథం ఉరికించాడు సాత్యకి. కాని అతణ్ణి వెనక్కి తోసేసి, అన్ని బాణాలూ తానే తుక్కుకింద కొట్టేశాడు ఘటోత్కచుడు. పెద్ద చక్రం తీసి విసిరాడు అలంబుసుడు. గద వేసి దానిని గుండపిండి చేసేశాడు ఘటోత్కచుడు. ఆగుండ మీదపడి కందిరీగలు పొడిచినంత పనయింది సైన్యాలికి. తనచక్రం వ్యర్థమయిపోడంతోనే రకరకాల శక్తులు విసిరాడు అలంబుసుడు. వాటన్నిటినీ నెలవంక బాణాలు వేసి నరికేశాడు ఘటోత్కచుడు. అలా ఆఇద్దరు రాక్షసులూ ఎన్నో ఆయుధాలతోనూ, ఎన్నో మాయోపాయాలతోనూ, ఎన్నో మాయరూపులతోనూ యుద్ధం చేశారు. కొండాకొండా కిందామీదా పడితే ఎలావుంటుంది, అలా దెబ్బలాడారు వాళ్ళు. భూమి గజగజలాడిపోయింది. అలంబసుడి ఆగడం చూసి పాండవులు నలుగురూ అతడి వొంటినిండా బాణాలు నాటించారు. మాయాబలంతో అతడు వాటిన్నిటినీ తప్పించుకున్నాడు. దావాగ్నినించి బైటపడ్డ మదపుటేనుగులాగ పాండవుల బాణాగ్నినించి బైటపడి పెడబొబ్బలు పెట్టాడు. సందుచూసి భీముడిమీద పాతిక బాణాలు గుప్పించాడు. ధర్మరాజుమీదా, ద్రౌపదికొడుకులమీదా, ఘటోత్కచుడి మీదా తలా అయిదేసి బాణాలు తగిలించాడు. నకులిడిమీద డబ్బయిమూడు బాణాలైనా కుమ్మరించాడు. పెద్ద సింహనాదమూ చేశాడు.

పాండవులూ, ఉపపాండవులూ, ఘటోత్కచుడూ— ఇంతమందీ కలిసి అలంబసుణ్ణి బాణాలతో కప్పేశారు. అంతమందితోనూ

వొకడే హోరాహోరీ పోరాడాడతను. ఇంతలో ఘటోత్కచుడు అతడిసారథిని నరికేశాడు. అతడి రథమూ ముక్కలుచేసేశాడు.

రథం పోయినా రవంతా జంకలేదు అలంబుసుడు. భోరవిరుచుకుని కిందికి దూకేశాడు. మాయచేసి బాణవర్షం కురిపించాడు. ఘటోత్కచుడూ రథంమీంచి కిందికి దూకాడు. అతడూ మాయబాణాలు పుట్టించాడు. అలంబుసుడి మాయబాణవర్షం మాయం చేసేశాడు. ఉద్ధోలమైన గదతీసి అలంబుసుడిమీదికి విసిరాడతడు. పిడుగులా తగిలింది గద. కత్తిపుచ్చుకుని ఆకాశంమీదికి ఎగిరిపోయాడతడు. ఘటోత్కచుడూ కత్తిపుచ్చుకున్నాడు. అలంబుసుడి వెంట ఆకాశం మీదికి ఎగిరాడు.

పెద్ద సుడిగాలిలోపడి తిరుగుళ్ళుపడ్డ నల్లమేఘాల్లాగ, ఎరకోసం పోట్లాడే డేగల్లాగ అలంబుసుడూ, ఘటోత్కచుడూ ఆకాశంమీద చిత్రవిచిత్రగతులతో పోట్లాడారు. పోట్లాడి పోట్లాడి నేలమీదికి దిగారు. పెద్దపులుల్లాగ కింద వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు కలబడ్డారు ఇద్దరూ రక్తస్నానాలుచేశారు. ఒకళ్ళకంఠం వొకళ్ళు గురిపెట్టుకుని కత్తులు విసురుకున్నారు. కత్తీ కత్తీ ఖణేలుమన్నాయి. మండుతూ కింద పడిపోయాయి.

ఉభయులూ మల్లయుద్ధ మారంభించారు. ఒకళ్ళమీదికి వొకళ్ళు ఎగబడ్డారు. ఒకళ్ళనొకళ్ళు పట్టుకున్నారు చప్పున విడిపోయి, మళ్ళీ వొకళ్ళనొకళ్ళు వొడిసిపట్టుకున్నారు. ఒకళ్ళనొకళ్ళు పొడుచుకున్నారు. గుద్దుకున్నారు. బాహాబాహి, కచాకచి, ముష్టాముష్టి — కొట్టుకున్నారు. ఉభయసేనలకీ దిగులుపుట్టించారు. పోట్లాడి పోట్లాడి అలంబుసుడు అలిసిపోయాడు. అతణ్ణి కిందపడేసి ఘటోత్కచుడు గుండెలమీద కూచున్నాడు. మునుకులతో తొక్కాడు. మోచేతితో పొడిచాడు. పిడుగుల్లాగ పిడిగుద్దులుగుద్దాడు. తొడలూ, ఎము

కలూ వొక్కసారి పొడిపొడి చేసేశాడు. రైతు ధాన్యం నూర్చినట్టు అతణ్ణి నేలపెట్టి, కాళ్ళతో తొక్కేశాడు. చిత్రవధచేసి చంపేశాడు. సింహనాదంచేశాడు. తూర్యారవాలు గింగురు మంటూండగా వెళ్ళి ధర్మరాజుకి అభివందనం చేశాడు. సంతోషచిత్తంతో అతణ్ణి ఆలింగనం చేసుకున్నాడు ధర్మరాజు. ఒళ్ళునిమిరి శిరస్సు ముద్దాడాడు. మెచ్చుకుని ఆశీర్వదించాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఘటోత్కచుడికి అడ్డుపడవచ్చిన సాత్యకిని ద్రోణాచార్యులు ఎదిరించా డన్నావు కదా! యముడిలాంటివాడు ఆచార్యులు. ఇద్దరికీ బాగానే పడివుంటుంది కాని పూరికేపోదు. చెప్పు, సంజయా! వాళ్ళయుద్ధం ఎలా జరిగిందట!

సంజయుడు : తనమీదికి రాగానే సాత్యకి వొక పాతిక కుప్ప కోలలు (అలుగులులేని బాణాలు) ద్రోణుడిమీద ప్రయోగించాడు. అవన్నీ భరించేసి, బంగారంతొడిమల బాణాలుమూడు పూనిపూని కొట్టాడు ద్రోణుడు. మూడూ సాత్యకికవచం దూసుకుపోయాయి. బరి కోలచూపిన ఏనుగులాగ చ్రరుమన్నాడు సాత్యకి. ఒక్కపూపుని యాభై బాణాలు గుప్పించాడు. ఆచార్యుడి వొళ్ళు మంటలుపుట్టిం చాడు. ఆవేశంతో వూగిపోయాడు ద్రోణుడు. ఎంచిఎంచి తొమ్మిది బాణాలు సూటిగా సాత్యకి ఎముకల్లోకి కొట్టాడు. ఒంటినిండా వొక వందబాణాలు నాటించాడు. కరచరణాలు ఆడలేదు. సాత్యకికి. నీ కుమాళ్ళ సంతోషానికి పట్టపగ్గాలు లేకపోయాయి. అవి కేకలు కావు. అవి సింహనాదాలు కావు. ఓ, కోలాహలంచేసేశారు మనవాళ్ళు.

అదంతా విన్నాడు ధర్మరాజు. సాత్యకి అవస్థ చూశాడు. "సాత్యకికి సహాయపడండి" అంటూ ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన యోధులికి చెయ్యివిసిరాడు- "పిల్లాడుతాడుకట్టి పిట్టని హింసపెట్టి ఆడు కుంటున్నట్టు ద్రోణుడు సాత్యకిని వేధిస్తున్నాడు. భీముడితో కలిసి

మీరంతా ద్రోణుణ్ణి చుట్టుముట్టండి" అంటూ తొందరచేశాడు. ధర్మ రాజు అలా చెయ్యవిసరడమే తడవు, వాళ్ళంతా వొక్కసారి ఎగ బడ్డారు. సాత్యకిని వెనకపెట్టి ద్రోణుణ్ణి ముట్టడించారు.

వాళ్ళందరూ రావడంతోనే విందుదొరికినట్టయింది ద్రోణు డికి. చిరునవ్వు నవ్వుతూ ధనుర్బాణాలికి పనిచెప్పా డతడు. అప్పు పుని పాతికమంది పాంచాలయోధుల్నీ, వందమంది కేకయుల్నీ నరికి పారేశాడు. తక్కిన పాండవసేన బురదలో కూరుకుపోయిన ఏనుగు మందలా అయిపోయింది, ద్రోణుడి బాణాల ముందు.

సాత్యకీ! అర్జునుణ్ణి కాపాడు

మహారాజా, ద్రోణుడిధాటికి పాండవసైన్యం భరించలేకండా వున్న సమయంలో అక్కడ శ్రీకృష్ణుడి పాంచజన్యం ధర్మరాజుకి వినిపించింది. పాంచజన్యమేమో వినిపించింది. కాని అర్జునుడి గాండీవం ధనుష్టంకారంమాత్రం వినపడలేదు. దాంతో గుండెల్లో చెయ్యిపెట్టి కలిచినట్టయింది ధర్మరాజుకి. "ఒక్కడే వెళ్ళాడు తమ్ముడు" గద్గదిక పడ్డ గొంతుకతో సాత్యకినిచూసి అన్నా డతడు - "అదిగో, అటు వ్యూహంలో దుమ్ము హెచ్చు రేగుతూవుంది. పాంచజన్యం జోరుగా మోగుతూవుంది. కౌరవాధముల చేతుల్లో పడిపోయాడో ఏమో తమ్ముడు! నువ్వుతప్ప ఈఆపదలో అడ్డువడే బంధువు మరొకడు లేడు. అన్నా, సాత్యకీ! నిన్ను బతిమాలుకుంటాను. చప్పున వెళ్ళు, నీ స్నేహితుడూ, గురువూ కదూ అర్జునుడు. సమయం వచ్చినప్పుడే కదా, ఉత్తములు సాయపడతారు! సమయం వచ్చిం దిప్పుడు. యుద్ధంలో బంధుమిత్రులికి తోడ్పడడం భూమియావత్తూ బ్రాహ్మ లికి దానంచెయ్యడంతో సమానమంటారు ధర్మంతెలిసిన పెద్దలు.

అర్జునుణ్ణి కాపాడమంటే కృష్ణుణ్ణీ, నన్నూ, నావాళ్ళందరినీ కాపాడడమన్న మాట. బాబూ, సాత్యకీ, అర్జునుణ్ణి కాపాడు.

"సందేహంలేదు, అర్జునుడు ఆపదలో పడిపోయాడు. అశ్వత్థామా, కర్ణుడూ, శల్యుడూ, కృపుడూ, భూరిశ్రవుడూ – వీళ్ళంతా శత్రుభయంకరులు. జయద్రథుణ్ణి ఎలాఅయినా కాపాడాలని వీళ్ళందరూ తమ్ముడిమీాద విరుచుకుపడివుంటారు. స్పష్టంగా అవుపిస్తూనే వుంది నాకు. అయ్యో, తమ్ముడి ఆ మొహమూ, ఆ భుజాలూ, ఆ శరీరమూ– సాత్యకీ, ఎవరమైనా ఎక్కడైనా చూస్తామా! ఏం తల పెట్టాడో దేవుడు! ఏం దారి? ఏమవుతుందో?

"ద్వైతవనంలో తమ్ముడు చెప్పాడు – 'సాత్యకిసహాయముంటే చాలు, శత్రువుల్ని ఇట్టే గెలిచేస్తాను' అని. అదిగో, దానికి తగినట్టు చప్పున వెళ్ళు. కృష్ణుడూ, నువ్వూ పరమాప్తులు. మీరిద్దరూ వుంటే ఎంతటిపనికైనా వెనకాడడతడు. నిస్నేహానికి మచ్చలేకండా వెంటనే వెళ్ళాలి నువ్వు. దయతలచి – లేదా బంధుత్వ మాలోచించి – కాదంటే భుజబలం స్మరించి – అర్జునుణ్ణి రక్షించడమే కర్తవ్యం నీకు. అతడికి మరోలాగ అయిందో నాకు వేరేగతేముంది చెప్పూ! అందుకని, అన్నివిధాలా అతడికి తోడ్పడడం అవసరం నువ్వు. మహానుభావా! 'పాండవులికి పెట్టనికోట సాత్యకి, అమితబలశాలి. అతడంటూ వుంటే వాళ్ళని గెలవడం సాధ్యంకానిపని' అంటారు శత్రువులు. అదిగో ఆమాట నిజమని రుజువుచెయ్యాలి. కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఇద్దరూ గురువులే నీకు. నీ గురువులు ఇద్దరికీ గురువుని – పెద్దవాణ్ణి నేను. వాళ్ళ ఆపదకి అడ్డుపడమని నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను. నా పరమప్రార్థన మన్నించు. శకటవ్యూహం చొరబడు. నీ బాణాలబలం చూపించు. చప్పున తమ్ముణ్ణి కలుసుకుని నాహృదయతాపం చల్లార్చు. రాజులు యావన్మందీ నిన్ను మెచ్చుకుంటారు" అన్నాడు.

"ఇంత ఇలా చెప్పాలా మహారాజా," అంటూ అందుకున్నాడు సాత్యకి – "నువ్వన్నది అక్షరాలా నిజం. అర్జునుడికోసం యుద్ధంలో ప్రాణాలు దాచుకోను నేను. పైగా నువ్వు ఇంతగా చెప్పి పంపుతూవుంటే వూరుకుంటానా! అయితే, జయద్రథవధకోసం బయలుదేరుతూ అన్నయ్య వింటూండగా నాతో అర్జునుడు ఏం చెప్పాడో చెపుతాను విను – 'సాత్యకీ, మనం తప్పకండా గెలుస్తాం. ఎన్నో శుభశకునాలు కనిపిస్తున్నాయి. నేనేమో నాప్రతిజ్ఞ పూర్తికోసం వెళతాను. నువ్వుమాత్రం ధర్మరాజురక్షణకోసం వుండాలి. ఏమంటావా? జయద్రథుణ్ణి చంపడం ఎంత అవసరమో, ధర్మరాజుని రక్షించుకోడమూ అంతే అవసరం మనకి. అంచేత వొకటి నేనూ, వొకటి నువ్వూ పంచుకోవాలి. అదే ధర్మం. నువ్వువుంటే నేను వున్నట్టే భావిస్తాడు అన్నయ్య. నాకోసం నువ్వేమీ భయపడకు. నాకోసం శ్రీకృష్ణుడున్నాడు. నామీద ఈగన్నా వాలదు. అయితే, అన్నయ్యదగ్గిర ఈయన లేడు కదా! నువ్వేవుండాలి. బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమవంతుడు ద్రోణాచార్యులు, తెలుసుకదా, నీకు! అంచేత అన్నివిధాలా రాజరక్షణకోసం వుండాలి నువ్వు' అన్నాడు. అతడిమాట ప్రకారం నిక్షేపం కనిపెట్టినట్టు వెయ్యికళ్ళతో కనిపెడుతున్నాను నిన్ను. ద్రోణుడు తాను అన్నంతపనీ చేశాడో, అర్జునుడు జయద్రథుణ్ణి చంపినా ప్రయోజనం లేకండాపోతుంది. అదలావుండనీ, అనవసరంగా తగనిశంక మనసులో పెట్టుకుంటున్నావు నువ్వు. ఏమంటే, శ్రీకృష్ణుడు సారథిగా వుంటే, విజయుడైన అర్జునుడి రథానికి అడ్డుండదని తెలియనివిషయం కనకనా?"

"అది నిజమే అనుకో" —మళ్ళీ అందుకున్నాడు ధర్మరాజు – "అయినా, నన్ను కాసుకుని ఇక్కడ వుండడంకంటే అర్జునుడిదగ్గిరికి వెళ్ళడమే అవసరమని తోస్తోంది నాకు. నువ్వు వెళ్ళగానే నీ వెంట

భీముడూ వస్తాడు. అర్జునుడు క్షేమంగా వుంటేనే మనకి విజయం. ఇక్కడవచ్చిన ప్రమాదమేమీ లేదు. ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ, కేకయులూ ఉద్దండులు. ద్రౌపదికుమారుళ్ళు ఉగ్రమూర్తులు. ఘటోత్కచుడూ, శిఖండీ దురంధరులు. ధృష్టద్యుమ్నుడిమాట చెప్పే అక్కరలేదు. ద్రోణవధకోసమే అగ్నిగుండంలోంచి పుట్టుకువచ్చాడతడు. తక్కినవాళ్ళూ బ్రహ్మాండమైన బలశాలులు ఎంతోమంది వున్నారు. అంచేత నాకివిషయం సందేహమక్కరలేదు. ధృష్టద్యుమ్నుడు వొక్కడే చాలు ద్రోణుణ్ణి కాసుకుందికి."

ధర్మరాజు అలా అనడంతోనే కొంతసేపు ఆలోచించాడు సాత్యకి. "అర్జునుడిదగ్గిరికి వెళ్ళడం పౌరుషలోపం కాదు. ఈయనా ఇంత బలవంతపెడుతున్నారు. సరే, వెళతాను" అంటూ నిశ్చయం చేసుకున్నాడు.

"నీరక్షణకి బాధలేకపోతే ఇక కావలిసిందేముంది!" ధర్మరాజు మొహం చూస్తూ అన్నాడు సాత్యకి — "ఇదిగో భేరీధ్వనులతోనూ, గుర్రాల సకిలింపులతోనూ కోలాహలంగావున్న కౌరవసేనలో ఇట్టే చొరబడతాను. సేనసేనంతా తీన్మారుచేసేస్తాను. క్రోధంతో సముద్రంలో చొరబడ్డ పెద్ద తిమింగలంలాగ ద్రోణుడి సేనలో వురుకుతాను. అర్జునుడికి భయపడి జయద్రథుడు దాక్కున్నచోటికి వెళతాను. అర్జునుడికి సాయపడతాను. అర్జును డున్నచోటు ఇక్కడికి మూడుయోజనాలుందనుకుంటాను. ఈమధ్య వ్యూహంలో అదిగో వేలువేలు ఏనుగు సేన కనిపిస్తోంది దాని పేరు అంజనకం. మేఘమాలికలా వుందది. యుద్ధమంటే పడిచచ్చే మ్లేచ్ఛులైన మావటీళ్ళు పురుకొల్పుతూ వుంటే జంకడమే ఎరగవా ఏనుగులు. వాటిని హతమారిస్తే కాని ముందుకి పోలేం. అదిగో నేల ఈనినట్టు కనపడుతున్నారే వాళ్ళని రుక్మరథులంటారు. త్రిగర్తసైనికులువాళ్ళు. రథయుద్ధమన్నా, కత్తియుద్ధ

మన్నా, ముష్టియుద్ధమన్నా తెలినగాళ్ళు. కర్ణుడిమాటమీద దూళ్ళాన సుడితో వున్నారు వాళ్ళు. కర్ణుడంటే ప్రాణంపెడతారు. అంచేతే అర్జునుడితో విరోధం పెట్టుకున్నారు. వాళ్ళపని పట్టిస్తే కాని అర్జు నుణ్ణి చేరడం పడదు. అదిగో ఆతవాత అవుపిస్తున్నాయే అవి కిరాతు లెక్కిన ఏనుగులు ఏడువందలు. దృఢమైన కవచాలతో వున్నాయవి. లోగడ దిగ్విజయమప్పుడు కిరాతరాజు ప్రాణభిక్ష పేడుకొని అర్జునుడికి సమర్పించిన వవి నీఅడుగులికి మడుగులొత్తుతూ వుండేవి. కాలవైప రీత్యం ! అవే ఇవాళ నీతో యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. వాటిమీద కిరా తులు వహ్నియోనులు. ఏనుగులతోసహా వాళ్ళని హతమారుస్తాను చూడు ! తరవాత అదిగో ఐరావతాల్లా అవుపిస్తున్నాయి, దిగ్గజం అంజనం వంశంలో పుట్టిన మహాగజాలు. ఉత్తమపర్వతంనించి తీవ్ర దస్యులు తెచ్చిన వవి. గోయోనులూ, నరయోనులూ అయిన మ్లేచ్ఛ వీరులు వాటిమీద వున్నారు. పెద్ద పొగలా అవుపిస్తున్నాయి ఏను గులు. అదిగో బంగారంజెండాలతో కాంభోజరథికులు. లెక్కాజమా లేకండా వున్నారు వాళ్ళు. ఈరాణువనంతా కాండీవి కార్చిచ్చు కాల్చినట్టు ఎలామాడ్చేస్తానో చూడు. శక, యవన, మ్లేచ్ఛ, కాంభోజ సేనలతో బాగానే పడుతుంది ఛేటీ, ఇవాళ నాకు.

"నీఆజ్ఞే దీపం. ఈశత్రుబలంచీకట్లు దానిముందు ఏమాత్రం! దూరమనుకుంటున్నావేమో ! ఆసందేహం ఏమీ అక్కరలేదు నీకు. శత్రువుల కొవ్వు అడిచి మరీ వొదిలిపెడతాను. జయద్రథుడి వధకోసం సాగుతూన్న అర్జునుడు సెబాస్ అన్నట్టు యుద్ధంచేస్తాను.

"అయితే, నాగుర్రాలూ, సారథీ బాగా దాహంతో వున్నారు. వీళ్ళని సేదదీర్చాలి ముందు. ఆయుధాలూ వాటితో రథంబాగా సన్నాహంచేయాలి. మామూళ్ళులుకంటే అయిదురెట్లయినా ఆయు ధాలు పెట్టించాలి" అన్నాడు.

సంతోషించాడు ధర్మరాజు. తగినవాళ్ళని నియమించి, సాత్యకి గుర్రాలికి నీళ్ళుపట్టించాడు. మంచిదానా పెట్టించాడు. బాగా మాలీసు చేయించాడు. దారుకుడి తమ్ముడైన సాత్యకిసారథికి మంచి భోజనమూ ఆదీ ఏర్పాటుచేయించాడు. భోజనాదికాలు ముగించుకుని సారథి సమస్తమైన ఆయుధాలతోనూ రథం సిద్ధంచేశాడు. రథానికి దివ్యమైన సింహపతాకం తగిలించాడు.

ఇంతలో సాత్యకి స్నానమూ అదీ ముగించుకున్నాడు. ఆప్యాయమైన కైలాతకమధువు పానం చేశాడు. అతడికళ్ళు కెంపుల్లా ప్రకాశించాయి. తృప్తిపడి వచ్చి ధర్మరాజుకి పాదాభివందనం చేశాడు. అతణ్ణి గుచ్చి కౌగలించుకున్నాడు ధర్మరాజు. గెలుపు సాధించుకు రమ్మని దీవించాడు.

పెళ్ళికి బయలుదేరినట్టు బయలుదేరి రథమెక్కాడు సాత్యకి. ఎక్కుపెట్టిన విల్లూ, ఎంచిపెట్టిన బాణాలూ తొడలమీద పెట్టుకుని, రథంమీద కూచున్నాడు.

రథం కదిలేసమయానికి భీముడు అన్నగారికి ప్రణామంచేసి, సాత్యకితో బయలుదేరడానికి సంసిద్ధుడయాడు.

"నువ్వు రావద్దు" భీముణ్ణి వారిస్తూ అన్నాడు సాత్యకి — "ఈసేన దాటివెళ్ళడం నావొక్కడికీ ఏమంత కష్టమని! నువ్వు ఇక్కడే వుండు. ద్రోణుడివల్ల ధర్మరాజుకి ఏఆపదా రాకూడదు" అన్నాడు.

"అయితే సరే," అన్నాడు భీముడు — "నేను రాజరక్షణ కోసం యిక్కడే వుంటాను. నువ్వు అప్రమత్తుడవై వెళ్ళు."

"నీ అంతవాడు సహాయమున్నంటే ఇక నాకు ఎదురెవరు?" కలకల్లాడుతూన్న మొహంతో అన్నాడు సాత్యకి - "అర్జునుడు జయద్రథుని తల తెగెయ్యగానే గెంతులేస్తూ వచ్చి నిన్నూ, మీ అన్ననీ కౌగిలించు కుంటాను."

అలా భీముణ్ణి ఆపి, లేళ్ళమందచూసిన పెద్దపులిలా సేనచూస్తూ నడిచాడు సాత్యకి.

ద్రోణపర్వం

నాలుగో ఆశ్వాసం

సాత్యకి శకటవ్యూహంలో చొరబడ్డాడు

ధృతరాష్ట్రుడు: అయితే సంజయా, అర్జునుణ్ణి కలవడానికి, మనవాళ్ళు వొదిలేశారూ సాత్యకిని?

సంజయుడు: అదే చెపుతున్నాను, విను. చిన్నమరిదిని తమ్ముడిదగ్గిరికి వెళ్ళమని, అతనివెనకాలే ద్రోణుడిమీదికి తరుము కుంటూ వెళ్ళాడు ధర్మరాజు. ధృష్టద్యుమ్నుడు గర్వంగా గొంతెత్తి పాండవసేన పురికొల్పాడు. హోలోమని వాళ్ళు రావడంతోనే మన వాళ్ళూ ఉద్రేకంతో కలబడ్డారు. అయితే, సాత్యకి ఎదటియుద్ధం దారుణమయిపోయింది. తలలూ, చేతులూ, కాళ్ళూ, తొడలూ, మొలలూ, గుండెలూ — వీటితోనే నిండిపోయింది నేల. భరించలేక పోయింది మీ సేన. సంక్షోభపడిపోయింది. చెదురుమదురయిపోయింది. అలా చెదిరిపోతూవున్న మూకలికి అడ్డంగా వెళ్ళారు వొక ఏడుగురు శూరులు, రాజులు. వాళ్ళ ఏడుగురినీ లిప్తలో యముడిదగ్గిరికి పంపే శాడు సాత్యకి. వాళ్ళపాటుచూసి తక్కినరాజులు పిరికిమందు పుచ్చు కున్నారు. అప్పుడు ద్రోణాచార్యులే సింహంలా వెళ్ళి సాత్యకిని ఎదిరించాడు. వెళ్ళీవెళ్ళడంతోనే ఏడుబాణాలు అతడిమీద నాటిం చాడు. అసలే కొత్తఉత్సాహంలో వున్నాడు సాత్యకి. తానూ ఏడు బాణాలు వేసి ద్రోణుణ్ణి చురచురమనిపించాడు. మరో ఆరుబాణాలు

వేసి సాత్యకినీ, అతడి సారథినీ, అతడి నాలుగు గుర్రాల్నీ కొట్టాడు ద్రోణాచార్యులు.

మూరెడెత్తు లేచాడు సాత్యకి. పదీ, ఏడూ, ఆరూ, ఎనిమిదీ, పద్ధెనిమిదీ వాడివాడిబాణాలు-వరసపెట్టి ద్రోణుడిమీద తగిలించాడు. నాలుగుబాణాలుకొట్టి గుర్రాల్నీ, వొక్కబాణంతో సారథినీ కీచుకీచు మనిపించి, సింహనాదంచేశాడు. అరికాళ్ళమంట నెత్తికెక్కింది ద్రోణుడికి.

నాచేతిచేవ చూసి నీగురువే వోడిపోయి పరిగెత్తాడు. కత్తుల లాంటి బాణాలతో సాత్యకిరథం కప్పెడుతూ అన్నాడు ద్రోణుడు — "ఇక నువ్వా నన్ను మించిపోతావు! ఎలా నిన్ను ఏడుచెరువులనీళ్ళూ తాగిస్తానో చూద్దువుగాని" అన్నాడు.

"ఇంతమాట అనాలా?" సాకూతంగా అన్నాడు సాత్యకి — "ధర్మరాజుపంపాడు. అర్జునుడిదగ్గిరికి వెళుతున్నాను. ఆలస్యమవుతోంది అనుగ్రహించు. అనుగ్రహించడమే పెద్దలధర్మం. మాగురువు మార్గమే నేనూ అనుసరిస్తాను."

ఎలాఅయినా ఆచార్యుణ్ణి తప్పించుకుపోడమే కర్తవ్యమని నిశ్చయించుకున్నాడతడు.

"ద్రోణుడు మనల్ని పోనివ్వడు" సారథితో అన్నాడు సాత్యకి — "ఈపుపట్టి మరీ పోట్లాడతాడు. ఆలస్యం చేశామా అసలు చెడుతుంది. ఇతణ్ణి తప్పించుకు పోవాలి. అదిగో బాహ్లీకసేన, అదిగో అంగసైన్యం, అల్లదిగో దాక్షిణాత్యసేన. వీటిలో వేటిలో అయినా వొకసందుచూసుకుని చొచ్చుకుపోదాం. అడుపడ్డవాళ్ళని అంతం చేసేసి, చిక్కుపెట్టేసి, చిందరవందరచేసేసి దూసుకుపోదాం" అన్నాడు.

“సంయ్యే” అన్నాడు సారథి. ద్రోణుణ్ణి వొకపక్క తప్పించి రథం పోనిచ్చాడు. “ఆగూ” అంటూ తీవ్రమైన బాణాలతో వెంట వడ్డాడు ద్రోణుడు. అటు చూడకండా అంగదేశసైన్యం చీల్చుకుంటూ సింహంలాగ లోపలచొచ్చుకుపోయాడు సాత్యకి. కృతవర్మ అతణ్ణి డీకొన్నాడు. ఆరుబాణాలు అతడి కవచం దూసెళ్ళిపోయినట్టు కొట్టాడు. నాలుగు గుర్రాలమీదా నాలుగుబాణాలు నాటించాడు.

కృతవర్మ కలగజేసుకోడంతోటే ద్రోణుడు ఆగిపోయాడు. సాత్యకిని వొదిలేసి ధర్మరాజుమీదికి వెళ్ళాడు. ధర్మరాజుమీదికి వెళ్ళడమేమో వెళ్ళాడు, సాత్యకిదిక్కు వొకకంట కనిపెడుతూనే వున్నాడు.

కృతవర్మ తనమీదికి రావడంతోనే బాగా పదునుపెట్టిన బాణాలు పదహారు అతడిమీద తగిలించాడు సాత్యకి. కోపంతో అగ్నిశిఖలా లేచాడు కృతవర్మ. లెక్కలేని బాణాలు సాత్యకివొళ్ళు, దూసెళ్ళిపోయినట్టు కొట్టాడు. అంతేకాదు, అతడి ధనుస్సూ విరిచేశాడు. అతడిగుర్రాల్ని చెడామడా కొట్టాడు. ఉజ్జ్వలంగా వెలిగిపోతూవున్న శక్తితీశాడు సాత్యకి. కృతవర్మ దక్షిణబాహువుమీద దారుణంగా కొట్టాడు. అంతతోనూ వూరుకోలేదతడు. ధైర్యంతో మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు, చలించకండా. దారుణమైన బాణం కొట్టి కృతవర్మసారథిని చంపేశాడు.

తడబడకండా తానే పగ్గాలు పుచ్చుకున్నాడు కృతవర్మ వొయ్యారంగా. కాని సాత్యకిని వొదిలిపెట్టేశాడు. పెద్ద సైన్యంతో వ్యూహద్వారందగ్గిర తిరుముకువస్తూవున్న భీముడిమీదికి వెళ్ళాడు. విన్నావా, అదిగో అలాగ కృతవర్మని వోడించేసి, సాత్యకి ముందుకి సాగాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: సంజయా, ద్రోణుడూ, కృతవర్మా మొదలైన వాళ్ళు ఘోరమైన పరాక్రమవంతులు. అలాంటి మహారథుల్నీ, సముద్రమంత సైన్యాన్నీ బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమంతో అర్జునుడు అలా తుక్కుకింద కొట్టేశాడు అదే చిత్రమనిపిస్తూవుంటే, ఇప్పుడు సాత్యకి మాట మరీ చిత్రంగావుంది. ఆఁ, సాత్యకి అంత పరాక్రమం ప్రదర్శించాడూ !

కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ అలా బాహుబలంతో వ్యూహంలో ప్రవేశించినందుకూ, మన దొరలూ, సేనలూ కూలిపోయినందుకూ పాపం, దుర్యోధనుడు ఎంత ఆతురతపడిపోయాడో కదా ! రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ సాత్యకి సంహరించడం చూసి తమ్ముళ్ళూ తానూ ఎంత దుఃఖపడ్డారో కదా !

సంజయుడు : నీదుర్నీతివల్లే ఈ ఉపద్రవం వచ్చింది. ఇప్పుడు మొత్తుకుంటేమాత్రం తప్పుతుందా ! ఏమీ ఎరగనివాడిలా నువ్వు విచారించడం దేనికని ? కనక స్థిరంగా విను, యుద్ధం.

సాత్యకి అలా వెళ్ళి కాంభోజసేనలో పడ్డాడు. అందులోని పేరుపడ్డ మొనగాళ్ళు అతణ్ణి ఎదిరించారు.

కృతవర్మ సారథిలేకండా రావడంచూశాడు ద్రోణుడు. చప్పున తగిన సారథిని నియమించాడు. తనచోట అతణ్ణిపెట్టి, సాత్యకిని వెంట తరమడానికి బయలుదేరాడు. ధర్మరాజుయోధులు అతడి వెంట పడ్డారు. కానివొక్కడైనా ముందుకి రాకండా వాళ్ళందర్నీ అడ్డుకున్నాడు కృతవర్మ. దారుణమైన బాణాలువేసి వాళ్ళని తడబడిపోయినట్టు చేసేశాడు. ముందుకి సాగలేక, తెల్లమొహాలువేసేసి, వొకళ్ళనొకళ్ళు చూసుకున్నారు. వాళ్ళు. వాళ్ళని పురికొల్పుతూ, తమ్ముళ్ళతోనూ కుమాళ్ళతోనూ వచ్చి కృతవర్మతో కలబడ్డాడు భీముడు. పాండవయోధులందరూ వొక్క మొగిని వచ్చిపడ్డారు. భీముడూ,

ధృష్టద్యుమ్నుడూ మూడేసిబాణాలు కృతవర్మమీద వేశారు. ధర్మ రాజూ, ద్రుపదుడూ ఐదేసి కొట్టారు. ఘటోత్కచుడు ఏడుబాణాలు కొట్టాడు. సహదేవుడు ఇరవై అయిదూ, విరాటరాజు పదీ, శిఖండి ఇరవై, ఉపపాండవులు డబ్భయిూ, నకులుడు వందా కొట్టారు.

అన్నిబాణాలూ అడ్డుకున్నాడు కృతవర్మ. అందరిమీదా ఐదేసి బాణాలు అంటించాడు. భీముణ్ణి ఏడు బాణాలతో చురుకుమని పించాడు. అతడివిల్లు విరిచేశాడు. పతాకం పడగొట్టేశాడు. ఆ వూపుని మరో డబ్భయిబాణాలు అతడి వొంటినిండా నాటించాడు. దాంతో సొమ్మసిల్లిపోయాడు భీముడు. అప్పుడు అంతాకలిసికట్టె వొక్క మొగిని కృతవర్మమీద విరుచుకుపడ్డారు పాండవయోధులు.

అంతలో భీముడు తెలుసుకున్నాడు. శక్తితీసి అమాంతంగా కృతవర్మమీద విసిరాడు. మంటలుకక్కుతూ వచ్చేస్తోంది శక్తి. ఒకే వొక్క బాణం కొట్టాడు కృతవర్మ. దెబ్బతో మూడుముక్కలయి పోయింది శక్తి. అంతలో మరోమంచివిల్లు పుచ్చుకున్నాడు భీముడు. బాణంమీద బాణం గుప్పించాడు. కృతవర్మశరీరం రక్తం వరదలు కట్టించాడు. అన్నిదెబ్బలూ తింటూనే భీముణ్ణీ, తక్కిన యోధుల్నీ తలా మూడేసిబాణాలు కొట్టి కీచుకీచుమనిపించాడు కృతవర్మ.

అంతమందీ ఏకమయారు. వొక్కసారి కృతవర్మని ముట్టడిం చారు. తీవ్రమైన బాణాలు చెడామడా కొట్టారు.

ఉన్నట్టు వుండి వొక క్షురప్రలాడాలాంటి బాణం వేశాడు కృతవర్మ. శిఖండిధనుస్సు నరికేశాడు. మెరుపులా మెరిశాడు శిఖండి. విచ్చుకత్తి విసిరాడు. కృతవర్మవిల్లు నరికేశాడు. ఇంతలో పాండవయోధులందరూ కృతవర్మని చుట్టుముట్టారు. వాడివాడిబాణా లతో కప్పెట్టేశారు. ఏమైనా చలించలేదు కృతవర్మ. జారిపోతు

లాంటి మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు. భీముడూ మొదలైన రథికుల్ని మూడు చెరువులనీళ్ళూ తాగించాడు.

శిఖండి ఇంకో విల్లు తీశాడు. ఉగ్రుడయిపోయి కృతవర్మతో కలబడ్డాడు, మదపుటేనుగులాగ. సింహాంగోళ్ళవంటి ఘోరమైన బాణాలు వొక్కటిగిని తగిలించాడు కృతవర్మ. దాంతో రథం మీద మూర్ఛపోయాడు శిఖండి. రథం తప్పించుకు పట్టుకుపోయాడు సారథి, తడబడిపోతూ. ఉత్తరీయాలు ఎగరవేస్తూ అదేగోలచేసేశారు మనవాళ్ళు.

శిఖండి మూర్ఛపోడం చూసి, మత్స్య, చేది, కేకయదేశాల సైన్యాలు ఉద్రేకంతో విజృంభించాయి. దారుణమైన బాణాలు రువ్వాయి. వాటన్నిటినీ కలగుండుపెట్టేశాడు కృతవర్మ. ఆ కలకలం విన్నాడు సాత్యకి. పాండవసేన క్షోభ గమనించాడు. "అర్జునుడి దగ్గిరికి తరవాత వెళ్ళవచ్చు, ముందు ధర్మరాజుక్షేమం చూడాలి" అంటూ నిశ్చయించుకున్నాడు. ద్రోణుడితో యుద్ధం చాలించాడు. ముందుకి వస్తున్నవాడల్లా వెనక్కి తిరిగాడు. రథం పరిగెత్తించాడు. కృతవర్మతో కలబడ్డాడు. బాణాలమీద బాణాలు గుప్పించాడు.

సాత్యకిని చూసి పొగలేని మంటలా లేచాడు కృతవర్మ. మిడతలదండులా అతడిమీద బాణాలు గుప్పించాడు.

వాటిని సగంలోనే కొట్టేశాడు సాత్యకి. ఒక వెడల్పాటి బాణంవేసి కృతవర్మధనుస్సు విరికేశాడు. అది రెండుముక్కలయిందో లేదో, మరి నాలుగు బాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. అతడి గుర్రాలు నాలుగూ చంపేశాడు. మరొకటివేశాడు. అతడి సారథి తల ఎగరగొట్టేశాడు. వెంటనే పెద్ద సింహనాదమూ చేసి, అతడి గుండెలు దడదడలాడించాడు.

కృతవర్మని ఓడించేసి, కలకల్లాడుతూన్న మొహంతో మళ్ళీ ఇటు తిరిగాడు సాత్యకి. త్రిగర్తులు అడ్డుకోబోయారు. కాని అగ్గిలోపడ్డ మిడతల్లా మాడిపోయారు.

కృతవర్మ రథంలేకండా అయిపోడంతోనే వుప్పెనలా వుప్పొంగింది పాండవసేన. సాత్యకివెంటపడడంకంటే ఆమహాసైన్యం శకట వ్యూహంలో చొరబడకండా అడ్డుకోడమే అవసరమని భావించాడు ద్రోణాచార్యులు. అంచేత సాత్యకిని వొదిలిపెట్టేశాడు. పాండవసేన చొచ్చుకురాకండా వ్యూహం ద్వారందగ్గిర నిలబడ్డాడు.

జలసంధుడు

త్రిగర్తసేన వోడించి, వెంటతరుముతూ ముందుకి వచ్చేస్తున్నాడు సాత్యకి. పెద్ద మదపుటేనుగుతో వెళ్ళి అతణ్ణి అడ్డుకున్నాడు మగధరాజు జలసంధుడు. ప్రవాహంలా వచ్చి పడుతూన్న సాత్యకి బాణాలికి ఎదురీదుకుంటూ వెళ్ళింది జలసంధుడి మదపుటేనుగు. సాత్యకిరథం ముందుకి రాకండా నిలిపేసిందది. ఉగ్రుడిలా వురిమాడు జలసంధుడు. మంచి దొశ బాణంవేశాడు. టపీమని సాత్యకివిల్లు విరిచేశాడు. నవ్వుతూ అరవంద బాణాలు అతడి గుండెలమీద కురిపించాడు.

నిలువునా మండిపోయాడు సాత్యకి. తటాలున మరో విల్లు తీశాడు. లిప్తలో జలసంధుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. అతడు తడువుకునే లోపల అరవై బాణాలు నాటించాడు.

పిసరంతా చలించలేదు జలసంధుడు. ఉద్ధోలమైన తోమరం తీసి విసిరాడతడు. సాత్యకి ఎడమబుజానికి పిడుగులా తగిలిందది. ఆ ఉత్తరక్షణంలో కత్తివిసిరి, అతడివిల్లూ నరికేశాడు జలసంధుడు.

ఉగ్రుడైపోయాడు సాత్యకి. చిటికెలో మరో విల్లు అందుకున్నాడు. కత్తుల్లాంటి బాణాలు వేశాడు. జలసంధుడి రెండు చేతులూ నరికేశాడు. మరో బాణంతో అతడి తలకాయ తెగేశాడు. ఇంకో బాణంకొట్టి ఏనుగుని తారుమునిపించేశాడు. పెద్ద సింహనాదమూ చేశాడు. అక్కడున్న మన సైన్యాలు యావత్తూ జజ్జరిల్లిపోయాయి. కకావికలైపోయాయి.

అదంతా వొక కంటితో కనిపెడుతూనేవున్నాడు ద్రోణాచార్యులు. తనస్థానంలో కృతవర్మ మొదలైన గట్టిగట్టివాళ్ళని పెట్టి, సాత్యకిదగ్గిరికి రథం పరిగెత్తించాడు.

ద్రోణుడి ఆసరా చూసుకుని దుర్మర్షణుడూ, దుస్సహుడూ, వికర్ణుడూ, దుర్ముఖుడూ, దుశ్శాసనుడూ, చిత్రసేనుడూ మొదలైన నీకుమాళ్ళు వొక్కపెట్టుని వచ్చిపడ్డారు. ఢణఢణ రణవాద్యాలూ, శంఖాలూ మోయించారు. మిడతలదండు కప్పేసినట్టు బాణాలతో సాత్యకిని కప్పేశారు. ఆకోలాహలం కనిపెట్టి దుర్యోధనుడూ వెళ్ళాడు. తమ్ముళ్లతో కలిశాడు. "ఇంతమందీ వచ్చారు. సాత్యకితో తలపడడానికి వీళ్ళు చాలు" అనుకుంటూ ద్రోణాచార్యులు తిరిగీ పాండవసేనని అడ్డుకోడానికి వెళ్ళిపోయాడు.

నీకుమాళ్ళందరికీ అన్నిరూపులయి పోరాడాడు సాత్యకి. వాళ్ళువేసిన బాణాలన్నీ కొట్టిపారేశాడు. ఎన్నోఅన్ని బాణాలు కొట్టి వొక్కొక్కణ్ణీ ముచ్చెమటలు పోయించాడు. ఉద్దండమైన ఆవేశంతో వెళ్ళి కలబడ్డాడు దుర్యోధనుడు. కోడికత్తుల్లాంటి బాణాలు సాత్యకిమీద నాటించాడు.

నవ్వుతూ వొకబాణం వేశాడు సాత్యకి. దుర్యోధనుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. తీవ్రమైన బాణాలు కొట్టి అతడి వొళ్ళంతా మంటలు పుట్టించాడు. అన్నగారు దెబ్బలుతినెయ్యడం చూసి నీకుమాళ్ళు

అందరూ వొక్కుమ్మడిగిని మంచిమంచి బాణాలు సాత్యకిమీద కుమ్మ రించారు. అవి ఏవీ తన చుట్టుపక్కలికి రాకుండా తప్పించుకుంటూ యుద్ధంచేశాడు సాత్యకి. నీకుమార్ళని ప్రతివొక్కణ్ణీ అయిదేసి దృఢ మైన బాణాలతో కెవ్వ్వాకెవ్వ్వా మనిపించాడు. దుర్యోధనుడి రొమ్ము మీద ఎనిమిది పిడుగుల్లాటి బాణాలు నాటించాడు. రతనాలుతాపిన అతడి నాగుపాముజెండా కిందపడకొట్టేశాడు. అతడెత్తిన మరోవిల్లూ విరిచేశాడు. అతడి గుర్రాల్నీ, సారథినీ వొళ్ళు ఇంతింత చీలిక లైనట్టు కొట్టేశాడు. గుండె బేజారయిపోయింది దుర్యోధనుడికి. రథం గెంతేసి అదే వుడాయించడం వుడాయించా డతడు. ఆవుడాయించడం వుడాయించి చిత్రరథుడి రథ మెక్కేశాడు. మన సేన బెంపేలుపడి పోయింది. పకపకా నవ్వుతూ చప్పట్లుకొట్టాడు సాత్యకి.

కృతవర్మ ఆకోలాహలం విన్నాడు. తనరథం వురికిస్తూవెళ్ళి అక్కడ వాలాడు. అతడికి ముఖాముఖి తనరథం తిప్పించాడు సాత్యకి. ఇద్దరూ వొళ్ళమీద వొళ్ళు కలబడ్డారు, కొరివీ కొరివీ డీకున్నట్టు. గట్టిగట్టి బాణాలతో కొట్టుకున్నారు. ఘోరంగా యుద్ధం చేశారు. మహారాజా, ఆ ద్వంద్వయుద్ధంలో సాత్యకిదే పైచెయ్యి అయింది. యముడిలా విజృంభించా డతడు. కృతవర్మ గుర్రాల్నీ, అతడి సారథినీ చావుదెబ్బలు కొట్టేశాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. తళతళా మెరు స్తూన్న వొక బాణం కృతవర్మగుండెలు దూసెళ్ళిపోయినట్టు కొట్టాడు. దెబ్బతో చచ్చినట్టు మోకాళ్ళమీద బోర్లా పడిపోయా డతడు. అతడు చచ్చిపోయాడే అనుకున్నాడు సాత్యకి. ఆలస్యంకాకండా అర్జు నుణ్ణి కలుసుకోవా లంటూ ముందుకి సాగాడు.

అంతలోనే కృతవర్మ తెప్పిరిల్లాడు. లేచి మళ్ళీ సర్దుకున్నాడు. వ్యూహం ద్వారందగ్గిరికి వెళ్ళి, భీముడూ మొదలైన పాండవులతో పోట్లాడాడు. అదంతా కనిపెట్టి, పరిస్థితి గ్రహించేశాడు సేనాప

ద్రోణాచార్యులు. శౌర్యశాలి సాత్యకి అలాఅడ్డులేకండా వెళ్ళడం సహించలేకపోయాడు. "పాండవుల్ని అడ్డుకోడానికి కృతవర్మచాలు" అంటూ మళ్ళీసాత్యకిదగ్గిరికి పురకలువేస్తూ వచ్చాడు. వచ్చీరావడం తోనే మంచి వాడివాడి బాణాలు మూడు సాత్యకి నుదుటిమీద నాటిం చాడు. మూడుశిఖరాలకొండలా కనిపించాడు సాత్యకి.

రథికుల్లో చెప్పదగ్గవాడు సాత్యకి. ద్రోణుడి దెబ్బలు పిస రంతా లక్ష్యపెట్టలేదతడు. దెబ్బకి దెబ్బతీస్తూ పోట్లాడాడు. క్రూరమైన బాణాలు ఆచార్యుడిమీద కురిపించాడు. ఇద్దరూ నువ్వెంత అంటే నువ్వెంత అంటూ గట్టిగట్టి బాణాలు కొట్టుకున్నారు. ఒకళ్ళగుర్రాలు వొకళ్ళు రక్తం వరదలు కారించారు. సారథుల్ని కీచుకీచు మనిపించారు. అద్భుతమైన హస్తలాఘవం చూపించారు.

ఉండిఫుండి టపీమని సాత్యకివిల్లు విరిచేశాడు ద్రోణుడు. చివాల్న గదతీసి విసిరాడు సాత్యకి. పిడుగులాంటి బాణంవేసి దాన్ని ముక్కలుచేసేశాడు ద్రోణుడు. మరో ధనుస్సు అందుకున్నాడు సాత్యకి. దారుణమైన బాణాలు వరసపెట్టి కురిపించాడు. ఆకాశం బద్దలయిపోయినట్టు అల్లెతాడు మోగించాడు.

ద్రోణుడు శక్తివిసిరాడు. అయితే ఎలాగో అది రథానికి తగిలి పడిపోయింది. అంతలో వొకబాణం కొట్టాడు సాత్యకి. ఆచార్యుడి కుడిభుజం చొచ్చుకుపోయిందది.

తోకతొక్కిన పాములా లేచాడు ద్రోణుడు. ఒక నెలవంక బాణంతో సాత్యకిధనుస్సు నరికేశాడు. అతడిసారథిని మూర్ఛపోయి నట్టు కొట్టేశాడు పగ్గాలు పుచ్చుకుని తానే సారథ్యం చేసుకుంటూ యుద్ధంచేశాడు సాత్యకి. అంతట్లో సారథి తెలువుకున్నాడు. అతడికి పగ్గాలు అందించి, యథాప్రకారం పోట్లాడాడు సాత్యకి. ఘోరమైన

బాణాలు ప్రయోగించాడు. ద్రోణుడి సారథిని మూర్ఛపోయినట్టు కొట్టేశాడు.

సారథి మూర్ఛపోగానే ద్రోణుడిగుర్రాలు బెదిరిపోయాయి. ఇష్టంవచ్చినట్టు రథం ఈడ్చుకుంటూ పరుగుతీశాయి. "ఆపండీ, గుర్రాలు పట్టుకోండీ" అంటూ ద్రోణుడి రథంవెంట పరిగెత్తారు అక్కడున్న మన రాజులు అలా విఫలమయిపోయి పరిగెత్తుకు పోయింది ద్రోణుడి రథం. అదే పారిపోడమూ అయింది.

తుదకి వ్యూహంకదగ్గిర ఆగాడు ద్రోణాచార్యులు. మళ్ళీ అన్నీ సర్దుకుని చూసేసరికి పాంచాలసైన్యం తనసేనమీద పడి నానాక్షోభా పెట్టేస్తోంది. ముక్కముక్కలయిపోయి పక్కపక్కలికి పారిపోతూ వున్నారు తనసైనికులు. వాళ్ళందరినీ పురికొల్పుకుంటూ వెళ్ళి సేనా ముఖంలో నిల్చుని పాండవసేనతో యుద్ధంచేశా డతడు.

అదిగో అలాగ ద్రోణాచార్యుల్నీ, కృతవర్మనీ, దుర్యోధనుడూ మొదలైనయోధుల్నీ ఓడించి ముందుకు సాగాడు సాత్యకి.

"ఇక్కడ వ్యూహంలో కృష్ణార్జునుల ప్రతాపమూ, అక్కడ బైట భీముడూ మొదలైనవాళ్ళ చేవా — ఇవే మనల్ని గెలిపించాయి" చిరునవ్వు నవ్వుతూ సారథితో అన్నాడు సాత్యకి — "శత్రుసేనలో చిక్కుపోకండా బైటపడ్డాం అదిగో అర్జును డున్న దిక్కు రథం తుణాలమీద పోనివ్వాలి" అన్నాడు.

దారుకుడి తమ్ముడు పగ్గాలు సడిలించాడు. మెరుపులా రథం పరిగెత్తింది. అందమైన ఆగుర్రాలు గాలిలా ఎగిరిపోతూవుంటే, ఎంత అందంగావుందో అంత భీషణంగానూ అవుపించింది మీవాళ్ళకి సాత్యకిరథం. ఆకాశంమీద సూర్యుడిరథంలాగ చూడశక్యంకాలే దంటే నమ్మక.

అలా మీదపడిపోతూవున్న సాత్యకి రథం మనసేనలోంచి సుదర్శను డనేరాజు అమాంతంగా అడ్డుకున్నాడు, అదిలిస్తూ. సాత్యకి వేస్తున్న బాణాలు తునాతునకలు చేసేసి పోట్లాడా డతను. సాత్యకీ, సుదర్శనుడూ దెబ్బలాడడం చూసి మనసేన ముక్కుమీద వేలు పెట్టుకుంది.

కళ్ళు మిర్యా కోపం తెచ్చుకున్నాడు సాత్యకి. సుదర్శనుడి గుర్రాలు చంపేశాడు. సారథిని నరికేశాడు. ఒక దారైన బాణం వేసి సుదర్శనుడి తలకాయ ఎగరగొట్టేశాడు.

"ఇవాళ యుద్ధంలో అలిసిపోయేవు సుమా!" సుదర్శనుణ్ణి చంపేసి, తన సారథితో అన్నాడు సాత్యకి — "ద్రోణు డనే సముద్రమే దాటేశాం. ఇక ఈరాజులినా లెక్కపెడతాను! వీళ్ళంతా పిల్లకాలవలు నాకు. సారథీ, రథం పోనీ."

"నీపరాక్రమమూ, నానైపుణ్యమూ రెంటికీజత, యుద్ధంలో" నవ్వుతూ అన్నాడు సారథి — "ఏంచెయ్యమంటావో చెప్పు. ఎవరిమీదికి రథం వురికించమంటావు!"

"ఇదిగో ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, సైనికులూ చచ్చిపడు న్నారు. అర్జునుడు కుప్పలుపెట్టిన శవాలు ఇవి. ఈశవాలజాడ పట్టుకుని మనరథం పోనీ. అదిగో ప్రచండనాదంతో వినిపిస్తోంది గాండీవం. అర్జునుడు నాకు ప్రసాదించిన అస్త్రవిద్యావిలాసం మెరిపించా లివాళ. పాండవుల మీద నాకున్న భక్తీ స్నేహమూ ప్రకటించాలి. నాచేవ చూసి దుర్యోధనుడు 'ఇద్దరు అర్జునులు' అను కున్నట్టు చేస్తాను" అన్నాడు సాత్యకి.

సాత్యకి నోట్లోమాట నోట్లోనేవుంది — కాంభోజ, యవన సైన్యాలు అతడిమీద పడబోయాయి.

వింటినారి సారించాడు సాత్యకి. ఆ సేనదిక్కు రథం పురికించాడు సారథి. రథంకంటే ముందు సాత్యకిబాణాలు పరిగెత్తాయి. ఎదటి పదాతులూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ పీనుగుపెంటలయాయి. ఆపీనుగులమీంచే మహావేగంతో పరుగులుపెట్టింది రథం.

అలాగే కిరాత, శక, బర్బర, పారద, యవన మొదలైన మ్లేచ్ఛసేనలు హతమార్చాడు సాత్యకి. కౌరవసేన కంగారుపెట్టేశాడు. అతడి చిత్రకవచం పులిచారలులా అవుపడింది. బాణాలు గోళ్ళనిపించాయి. ధనుస్సు తెరిచిననోరులా కనపడింది. మహారాజా, నిజంగా అతడు పెద్దపులిలాగే వురుకుతూ వచ్చాడనుకో.

అర్జునుడిదిక్కు వచ్చేస్తున్నాడు సాత్యకి. "ఆగూ," "వెళ్ళిపోకూ" — అంటూ వెనకనించి కేకలు వినిపించాయి. తిరిగిచూశాడు సాత్యకి. దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, చిత్రసేనుడూ, వివింశతీ, శకునీ, దుస్సహుడూ, దుర్ధర్షణుడూ, క్రథుడూ, మొదలైన రథికులు రభసంగా పెద్దకేకలుపెడుతూ తరుముకు వస్తున్నారు.

"మనరథం కొంచెం మెల్లగాపోనీ" ఆ కలకలం విని సారథితో అన్నాడు సాత్యకి — "నావెనకపడ్డ ఈసైన్యసాగరం నాబాణాగ్నిలో ఇట్టే ఇంకబెట్టేసి, నవ్వుతూ ముందుకి వెళదాం."

రథంవడి తగ్గించాడు సారథి. సముద్రంకెరటాల్లాగే వచ్చిపడింది మనసేన. కన్నుమూసి తెరిచేలోపున నాలుగువందలమంది రథాలవాళ్ళనీ, మూడువందల గుర్రాల్ని కూలగొట్టేశాడు సాత్యకి, నవ్వుతూనే. అయినా ఆగలేదు మనవాళ్ళు. ఈసుళ్ళపుట్టలాగ అతణ్ణి చుట్టుముట్టారు. ఏంచెప్పనూ, నాకు నిజం, నీకు అబద్ధం. మన పదాతుల్లోనూ, రథాల్లోనూ, ఏనుగుల్లోనూ, గుర్రాల్లోనూ సాత్యకిబాణం తగలింది వొక్కటీ లేదంటే నమ్ము. అదిగో అలాగ బాణవర్షం కురిపించాడు ఆయాదవ వీరుడు.

"అర్జునుడితో సరిసమానుడో, ఇంకా మాట్లాడితే అతడికంటే అధికుడో అవుతాడు సాత్యకి" అంటూ ఆకాశంమీంచి ప్రశంసించారు దేవతలు, అతడియుద్ధం చూస్తూ.

దుర్యోధనుడూ, అతడి తోడిసైనికులూ ఎన్నో అన్ని బాణాలు సాత్యకిమీద రువ్వారు. చిరునవ్వుతోనే వాళ్ళని ఎదుర్కొన్నాడు సాత్యకి. వాళ్ళ ధనుస్సులు నరికేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. జెండాలు చించేశాడు రథాలు విరిచేశాడు. సేనసేనంతా తీంతారుచేసేశాడు.

శకునిమామని పక్కన పెట్టుకుని దుర్యోధనుడు సాహసంతో సాత్యకిమీద కలబడ్డాడు. అతడి శారథిపే, గుర్రాల్ని గట్టిగట్టిదెబ్బలు కొట్టాడు. బాగా మెరుగుపెట్టిన బాణాలు సాత్యకి వొంటిమీద నాటించాడు.

కళ్ళల్లో నిప్పులు కక్కాడు సాత్యకి. ఒకబాణం వేసి శకుని విల్లు విరిచేశాడు. మరోవాడిబాణం వేసి దుర్యోధనుడి సారథికంఠం ఉత్తరించేశాడు. సారథి కూలిపోడమే తడువు, రథం ఈడ్చుకుంటూ పారిపోయాయి గుర్రాలు. అడ్డుకోడమే కష్టమయింది వాటిని. రారాజు రథం అలా వుడాయించడంతోనే దిగాలుమనిపోయారు మన యోధులు. తమ్ముళ్ళమాట ఇక చెప్పనేఅక్కరలేదు. అడలెత్తిపోయి అన్నగారివెంటే దౌడుతీశారు వాళ్ళు. సేన చెల్లాచెదరయిపోయింది. అడ్డే లేకపోయింది సాత్యకికి. అర్జునుడికేసి రథం పోనిచ్చాడతడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: పులినిచూసిన పశువుల్లాగ ధైర్యమూ, పంతమూ, సిగ్గూ విడిచిపెట్టేసి, వొక్కమనిషి ఎదటియుద్ధం భరించలేక పరుగులుతీసిన కుమాళ్ళవిషయం ఏమని వినేది. ఎలా మొత్తుకోకండా వుండేది ?

సంజయుడు : నువ్వు వినకపోతే ఎవరు వింటారు? నువ్వూ, నీపెద్ద కొడుకూ కోరి తెచ్చుకున్నదే ఈఉపద్రవం మరి. తరవాత ఏంజరిగిందో విను. దెబ్బలుతినేసి, పారిపోయి, వళ్లుమాలిన కోపం తెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. ఆకోపంతో చుట్టుపట్లవున్న వాళ్ళని అందరినీ పురి కొల్పాడు. తొందరచేసేశాడు. అంబష్ఠ, కొంకణ, పారదదేశాల సేనలు దుశ్శాసనుణ్ణి ముందుపెట్టుకుని సాత్యకిని ఘిరాయించాయి. అన్నిటికీ సిద్ధంగానే వున్నాడు సాత్యకి. తనభుజపరాక్రమం చూపిస్తూ శరపరంపర కురిపించాడు. మనరథాలు విరిగాయి. ఏనుగులు పీనుగు లయాయి. గుర్రాలు కూలిపోయాయి. వీరభటుల శరీరాలు చిందర వందరలయాయి. రణరంగమంతా రక్తం ప్రవాహమయి పారింది.

రోషంతో బుసకొట్టాడు దుశ్శాసనుడు. రాళ్ళబాణాలికి పేరుపడ్డ కొండసేనల్ని రెచ్చగొట్టాడు. ఎలాఅయినా గెలవా లన్న పంతంతో వాళ్ళందరూ సాత్యకిమీద రాళ్ళవాన కురిపించారు.

సాత్యకి కళ్ళల్లో కెంపులు మెరిసాయి. కొండమూకలు వేసిన రాళ్ళన్నీ బాణాలతో అల్లంతదూరాన్నే కొట్టేశాడు. ముక్క ముక్కలయిపోయాయి, ప్రయోగించిన వాళ్ళమీదికే తిరిగివెళ్ళిపడ్డా యవి. ఇంకేముంది, పిక్కబలంచూపించాయి కొండసేనలు. అంతతో వూరుకున్నాడా సాత్యకి. వాళ్ళని వెంటదరిమి, వెంటదరిమి బాది బాది వొదిలిపెట్టాడు. మన దుశ్శాసనుడూ, తక్కినయోధులూ తోక ముడిచేశారు. ఆ పారిపోడం పారిపోయి, ద్రోణాచార్యుడి వెనక్కి వెళ్ళి దాక్కున్నారు.

'అంతతీపికదూ ప్రాణాలు!'

"ఏం యువరాజా!" అంతా వొకకంట కనిపెడుతూ, సాత్యకిదగ్గిర జరుగుతూన్న కోలాహలం వింటూన్న ద్రోణుడు

దుశ్శాసనుణ్ణి పలకరిస్తూ అన్నాడు — "రాజు క్షేమంగా వున్నాడా? జయద్రథుణ్ణి అర్జునుడు ఏమీ చేసెయ్యలేదు కదా! ఏం, ఈరథాల వాళ్ళతో పారిపోవచ్చావు? ఎక్కడ దూరతావు? అటుకులు మింగేస్తే సరా! కడుపుకొస్తే పుట్టినవ్వాడే తెలుస్తుంది మరి! పుంజాలు తెంపుకు పారొచ్చావు! ఆవాళ వాళ్ళు తెలియక పాండవుల్ని తరిమేసి, ఇవాళ వొక్క సాత్యకికి భయపడి పారిపోవచ్చావే! భీమార్జునులపాలబడితే ఏమవుతావో!" అన్నాడు. అంటూనే వాళ్ళమండి ఇంకా ఇలా అందుకున్నాడతడు— "లోకమంతటికీ మాన్యురాలు, గుణవంతురాలు, యజ్ఞంలో పుట్టింది ద్రౌపది. ఆ ఇల్లాల్ని పెట్టిన పాట్లు మరిచిపోయావో! పాండవుల్ని అన్నమాటలు ఇప్పుడు ఏమయిపోయాయో అంటా! ఆవాళటి కొవ్వూ, కావరమూ ఎటుపోయాయి? రణధీరులు వాళ్ళు, వాళ్ళని రెచ్చగొట్టావు. తుదకు ఇలా పిరికిమందు పుచ్చుకున్నావు. అంత తీపికదూ ప్రాణాలు! ఇదిగో దుశ్శాసనా, బతకాలనివుంటే ఇప్పుడయినా పాండవులికి రాజ్యం పంచి ఇచ్చెయ్యమని మీఅన్నయ్యకి బుద్ధిచెప్పు. భీష్ముడిమాట వినక వూరికే చెడిపోయాడతడు.

"అదిచేతకా దంటావా, ఎటుపోతావు? నిన్ను నమ్ముకుని యుద్ధం చెయ్యాలనుకుంటూన్న ఈ వీరుల్ని వొక్కణ్ణే వెంటదరిమి కొడుతున్నాడు సాత్యకి. వెళ్ళు. అతడితో కలబడు. అంతేకాని ఇలా దాక్కోడం తగినపనేనా నీకు!"

వినీ విననట్టు చెవులుపెట్టాడు దుశ్శాసనుడు. ద్రోణుడి ప్రతి మాటా అతడికి శూలంలా తగిలింది. మాట్లాడకుండా తిన్నగా సాత్యకి దగ్గిరికే వెళ్ళి యుద్ధం చేశాడు.

తరవాత ద్రోణాచార్యులు ధర్మరాజు సేనమీద పడ్డాడు. వాడివాడిబాణాలతో తన వేడంతా చూపెట్టాడు. ధర్మరాజు సేనలు వెనక్కి తగ్గడం మొదలుపెట్టాయి.

ధర్మరాజు సైన్యాలు తగ్గేస్తున్న సమయంలో ద్రుపదకుమారుడు వీరకేతుడు ఉద్రేకంతో వచ్చి, ద్రోణుణ్ణి ఎదిరించాడు. అతడి సారథిని చెడామడా కొట్టాడు. ఒక అయిదుబాణాలు ద్రోణుడిమీదా నాటించాడు. చుర్రుమంది ద్రోణుడికి. యమదండంలాంటి వొకబాణం తీశాడు. దెబ్బతో వీరకేతుణ్ణి హరీ అనిపించేశాడు.

వీరకేతుడు పడిపోడంతోనే అతడి అన్నదమ్ములు చిత్రకేతుడూ, సుధన్వుడూ, చిత్రవర్మా, చిత్రరథుడూ ద్రోణాచార్యుల రథం బాణాల్తోముంచేసి వొదిలిపెట్టారు. నెయ్యిపోసిన అగ్నిశిఖలా లేచాడు ద్రోణుడు. వాళ్ళ గుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. పెద్దగాలి పువ్వులు రాల్చినట్టు ఆ పాంచాల రాజకుమాళ్ళ తలకాయలు కింద దుళ్ళగొట్టాడు.

చూశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఎరుపెక్కిన అతడి కళ్ళల్లో కన్నీళ్ళు గిర్రున తిరిగాయి. ఒక ధూమకేతువులాగ ద్రోణుడిమీదికి వురికాడతడు. ప్రాణాంతకమైనబాణాలు ద్రోణుడి ఎదురొమ్మమీద తగిలించాడు. దాంతో కూలినచెట్టులాగ మూర్ఛపోయాడు ద్రోణాచార్యుడు.

మనసైన్యాలు హాహాకారాలు చేస్తూనే వున్నాయి. కత్తీ, డాలూ పట్టుకున్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. రథంమీంచి కిందికి దూకేశాడు. మెరుపు మెరిసినట్టు ద్రోణుడి రథంమీదికి దూకాడు.

ద్రోణుణ్ణి నరికెయ్యడానికి కత్తిఎత్తాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అంతలో కళ్ళువిప్పాడు ద్రోణుడు. క్షణంలో ఘోరం జరిగిపోతుంది. అయినా అధైర్యపడలేదతడు. శత్రువు మీదపడితే ఉపయోగించే

సాధనం - చేసి చేసి బాణాలు గబగబా ప్రయోగించాడు. కందిరీగలు పొడిచినట్టు కంగారుపడిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. చప్పున తిరిగి తన రథంమీదికి వెళ్ళిపోయాడు. విల్లూ అమ్ములూ పుచ్చుకున్నాడు. శరవర్షం కురిపించాడు.

వెన్ను విరిచి లేచాడు ద్రోణాచార్యులు. ధృష్టద్యుమ్నుడి సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలు రథం ఈడ్చుకుని పారిపోయాయి. ఇక ద్రోణుడికి అడ్డూ ఆపూ లేకపోయింది. పెద్ద అగ్నిపర్వతంలాగ విజృంభించాడతడు. పాండవసేనలో అతడిముందు నిలువగలవాడే లేకపోయాడు.

దుశ్శాసనుడు సాత్యకిమీదికి వెళ్ళాడని చెప్పాను కదూ! అది చూశాడు దుర్యోధనుడు. తమ్ముడికి సాయంగా త్రిగర్తసైన్యం పంపాడు. త్రిగర్తుల్లో ఎంపికైన సంశప్తకులు మూడు వేలమంది రథాల వాళ్ళు అహంకారంతో వెళ్ళారు. సాత్యకిని చుట్టవేశారు. క్షణాల మీద అయిదు వేలమంది రథికుల్ని హతమార్చేశాడు సాత్యకి. మిగిలిన చతురంగబలాన్ని రక్తనదుల్లో ముంచెత్తాడు. అంత త్రిగర్తరాణువా పిక్కబలం చూపెట్టింది. తిన్నగా ద్రోణాచార్యుల దగ్గిరికే దౌడుతీసింది. అయితే దుశ్శాసనుడుమాత్రం పౌరుషం వొదలలేదు. సాత్యకితో సరాసరి పోరాడాడు.

అతడి ధనుస్సు నరికేసి, పకపకా నవ్వాడు సాత్యకి. శక్తితీసి విసిరాడు నీరోడుతూ. దాన్ని తుక్కుకింద కొట్టేశాడు సాత్యకి. మరో విల్లు తీసి, బాణంమీద బాణం కొట్టాడు దుశ్శాసనుడు. మళ్ళీ అతడి విల్లు విరిచేశాడు సాత్యకి. బాగా వొళ్ళుమంగి, అతడి సారథిని పట్టేశాడు. గుర్రాలు కొట్టేశాడు. జెండా చించేశాడు. చెవులదాకా ధనుస్సులాగి గట్టిదొక బాణం వొదిలిపెట్టాడు. దెబ్బతో చచ్చినట్టు

మూర్ఛపోయాడు దుశ్శాసనుడు. తలుచుకుంటే పాదుకదలకుండా అక్కడే అతణ్ణి చంపేసేవాడు సాత్యకి. కాని భీముడి ప్రతిజ్ఞ తలుచుకుని వొదిలేశాడు. ఇంతలో అతణ్ణి త్రిగర్తరాజు తనరథంమీద వేసుకుని తీసుకుపోయాడు. సాత్యకి అర్జునుడితట్టు రథం మళ్ళించాడు.

సాత్యకి మనసేన మథించుకుపోతున్నాడని పాండవులకి అవగాహనఅయిపోయింది. ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన యోధుల్ని ముందు పెట్టుకుని ధర్మరాజూ, భీముడూ, నకులసహదేవులూ మనవ్యూహం మీదికి తరుముకువచ్చారు. ఘోరంగా, సముద్రమూ సముద్రమూ ఢీకొన్నట్టు మనవాళ్ళూ వాళ్ళతో పోరాడారు.

సముద్రంలో ఈదుకుపోతూన్న పెద్ద సొరచేపలాగ మీసేన చీల్చుకుంటూ అర్జునుడితట్టు సాగుతున్నాడు సాత్యకి. ఇక అక్కడ అర్జునుడిసంగతి చెప్పేఅక్కరలేదు. ప్రళయకాల రుద్రుడిలాగ రౌద్రమూర్తిఅయిపోయి తన ముందున్న సేనయావత్తూ తుడిచేస్తున్నాడతడు.

ద్రోణాచార్యులు పాండవసేన నురుమాడుతున్నాడు. ఇలా ఈముగ్గురిచేతా అయిపోతూవున్న జనక్షయం ఇంతా అంతా కాదు.

ద్రోణాచార్యుల యుద్ధం చూసిపోదామంటూ వ్యూహంద్వారంగ్గిరికి వెళ్ళాడు దుర్యోధనుడు. పాండవసైనికుల సంరంభం చూశాడు. మనవాళ్ళందరినీ దాటేసి, వొక్కడూ పాండవసేనలో చొరబడ్డాడు, పద్మవసంచొచ్చిన మదపుటేనుగులాగ. అలా చొరబడి భీముణ్ణి పదిబాణాలతో కొట్టాడు. నకులసహదేవుల్నీ, ద్రుపదవిరాటరాజుల్నీ, ద్రోపదికుమాళ్ళనీ తలా మూడేసి బాణాలతో కొట్టాడు. కేకయరాజులు అయిదుగురిమీదా రెండేసి బాణాలు తగిలించాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడిమీద ఇరవై బాణాలూ, శిఖండిమీద

మూడు బాణాలూ, ధర్మరాజుమీద అయిదు బాణాలూ నాటించాడు. ఇంకా రథాలమీదా, ఏనుగులమీదా, గుర్రాలమీదా, పదాతుల మీదా లెక్కాజమాలేనన్ని బాణాలు వేసి నొప్పించాడు.

ధర్మరాజు అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. తక్కినవాళ్ళు అతణ్ణి చుట్టుముట్టేశారు. మించివచ్చిందంటూ ద్రోణాచార్యులు విరుచుకు పడ్డాడు. అంతమందినీ తన బాణాలవరదలో ముంచెత్తాడు. రారాజుని చుట్టుముట్టిన శత్రుసేన యావత్తూ దూరంగా తప్పుకుంది. దుర్యోధనుడు మళ్ళీ జయద్రథుడిదగ్గిరికి వచ్చేశాడు.

అప్పుడు కేకయరాజుల్లో పెద్దవాడు బృహత్క్షత్రుడు ద్రోణుడి మీదికి వచ్చాడు. ద్రోణుడువేసిన బాణాలన్నీ ఖండించేసి, తుదకి బ్రహ్మాస్త్రం వేశాడతడు. బ్రహ్మాస్త్రం బ్రహ్మాస్త్రంతోనే కొట్టే శాడు ద్రోణుడు. పైగా బృహత్క్షత్రుడి వొళ్ళంతా అరవై బాణాలు నాటించాడు. రవంతా జంకలేదు బృహత్క్షత్రుడు. మరింత పెట్రేగి పోయి, ద్రోణుడి సారథిని చావుదెబ్బలు కొట్టేశాడు. చిటికెలో వందలూ, వేలూ బాణాలు రువ్వాడు ద్రోణాచార్యులు. అతడి కరచరణాలు కదలకండా చేసేసి, తుదకి వొక దారుణమైన బాణం వొదిలాడు. బృహత్క్షత్రుడి గుండెలు దూసుకుపోయింది బాణం. దెబ్బతో ప్రాణాలు వొదిలేశాడతడు.

కేకయరాజు పడిపోడంతోనే శిశుపాలుడికొడుకు ధృష్టకే తుడు ముందుకి వచ్చాడు. మంటలో వురికిన శలభంలాగ ద్రోణుడి మీదికి వురికాడు. పెద్దపులిని కర్రతో పొడిచినట్టు అరవై బాణాలు ద్రోణుడిమీదా, అతడి సారథిమీదా, గుర్రాలమీదా కొట్టాడు. చుర్రుమంది ద్రోణుడికి. టపీమని వొకబాణం వేశాడు. ధృష్టకేతుడి విల్లు పళుక్కుమంది. మరోవిల్లుతీసి కొట్టాడతడు. మరింత కుతకుత మంది ద్రోణుడికి. అతడివిల్లూ, రథమూ ముక్కలుచేసి పారేశాడు.

అయినా తగ్గలేదు ధృష్టకేతు. గదతీసి ద్రోణుడిమీద విసిరాడు. అదీ ద్రోణుడు ముక్కలు చేసెయ్యడంతోనే, తోమరమూ, దాని వెంట శక్తీ విసిరాడు. ఆ రెండూ తునకలుచేసేశాడు ద్రోణుడు. ఉత్తరక్షణంలో తళతళమంటూన్న వాడి కత్తిలాంటి బాణం సూటిగా అతడి రొమ్ముమీద తగిలించాడు. దెబ్బతో విలవిలా తన్నుకుని కళ్ళుమూసేశాడు ధృష్టకేతుడు. తండ్రి చావుచూసి, దుఃఖంతోనూ, కోపంతోనూ ధృష్టకేతుడికొడుకు ద్రోణుడిమీదికి వురికాడు. లేడిపిల్లమీదపడ్డ పెద్దపులిలాగ అతడిమీదికి వెళ్ళాడు ద్రోణుడు. ఇలా వెళ్ళాడు, అలా నరికిపారేశా డతణ్ణి.

అలా బరిదిగిపోతూన్న ద్రోణుణ్ణి అమాంతంగా వెళ్ళి అడ్డుకున్నాడు జరాసంధుడికొడుకు సహదేవుడు. అతణ్ణీ లిప్తలమీద చంపిపారేశాడు ద్రోణుడు. మగధసైనికులు నిశ్చేష్ఠులై చూస్తూనే వున్నారు.

"అడ్డులేని తపస్సిద్ధికలవాడో ఈ బ్రాహ్మడు" గొంతెత్తి ధృష్టద్యుమ్నుడికి వినపడేట్టు అరిచాడు భీముడు – "బాణాలతోనే కాదు, చూపులతోనే కాల్చేస్తాడులా వుంది" అన్నాడు.

భీముడిమాట చెవినిపడిందో లేదో, ద్రోణుడికట్టు రథం తిప్పాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఇంతలో అతడికుమారుడు క్షత్రదేవుడు తోసుకుంటూ వచ్చి, వాడిబాణంతో ద్రోణుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. తటుక్కున మరో విల్లు అందుకున్నాడు ద్రోణుడు. మెరుపులా వాడిబాణం మెరిసింది. అంతే – క్షత్రదేవుడి తలా మొండెమూ వేర్వేరై కిందపడిపోయాయి.

అప్పుడు చేకితానుడు పిడుగులావచ్చి ద్రోణుడితో కలబడ్డాడు. వరసపెట్టి వాడి వందబాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. నాలుగు బాణాలు గుర్రాలమీదా, నాలుగు సారథిమీదా వేశాడు. అసలే

ఆచార్యుడు! గబగబా పదహారు బాణాలు చేకితానుడి కుడిభుజం మీద కొట్టాడు. మరో పదహారు అతడి జెండామీద వేసి పడగొట్టాడు. ఏడుబాణాలు గుప్పించి సారథిని గజగజలాడించాడు.

ద్రోణుడి బాణాలు భరించలేకపోయాయి చేకితానుడి గుర్రాలు. పగ్గాలూ గిగ్గాలూ లక్ష్యపెట్టకండా రథం ఈడ్చుకుంటూ పరుగు తీశాయి.

చేకితానుణ్ణి ఓడించేసి, చేది, పాంచాల, సృంజయ సేనలు నురుమాడాడు ద్రోణాచార్యులు. తలంతా నెరిసిపోయి, ఎనభై అయిదేళ్ళ ముసిలిద్రోణుడు పదహారేళ్ళ యువకుడిలాగ యుద్ధంచేశాడు. ముక్కాకలుతీరిన యోధుల్ని ఎంతోమందిని హతమార్చేశాడు.

"ఆబోతుల్లాంటి రాజుల్ని నక్కలపాలు చేస్తున్నాడు ఆ బాపనాడు" పాండవసేన పురికొల్పుతూ అన్నాడు ద్రుపదమహారాజు— "ఇతడి ఆటకట్టించందే లాభంలేదు" అంటూ అద్భుతంగా యుద్ధం చేశాడతడు.

భీమన్నా, నీ తమ్ముడు

యుద్ధంచేస్తున్నాడే కాని మనస్సు మనస్సులో లేదు ధర్మరాజుకి. "అర్జునుడు ఒంటిగా వెళ్ళాడని సాత్యకిని పంపాను. సాత్యకి కూడా అసహాయశూరుడే. అయినా జయించరాని శత్రుసమ్మర్దంలో ఇద్దరూ ఏమయిపోయారో! శత్రుభయంకరుడు భీముడుకూడా వెళ్ళడం మంచిది. ఎలా సాధ్యమవుతుందో ఇది! 'తన తమ్ముళ్ణే చూసుకున్నాడు. కృష్ణుణ్ణీ, అతడి తమ్ముణ్ణీ పంపేసి వూరుకున్నాడు. వాళ్ళ సంగతి విచారించాడు కాడు. ఎలాంటివాడో ధర్మరాజు!' అని జనం నన్ను నిందించకపోరు. ఎన్నోచోట్ల తెలిసేవుంది భీముడిబలం. ఇతణ్ణి పంపడానికి సందేహించనక్కరలేదు. ఇతడూ వెళ్ళాడంటే ఆ ఇద్దరూ

పంతోషిస్తారు. అంచేత తప్పకండా పంపుతాను. పంపితేనే నామనస్సు కుదుటపడుతుంది” అంటూ ఎన్నోవిధాల ఆలోచించి భీముడిదగ్గిరికి వెళ్ళాడతడు.

“భీమన్నా, నీతమ్ముడు — అర్జునుడు — ” మరి మాట పెగ ల్లేదు ధర్మరాజుకి. కంఠం గద్గదికపడిపోయింది. కళ్ళల్లో కన్నీళ్ళు గిర్రున తిరిగాయి.

“ఏం వచ్చిందిపుడు అన్నయ్యా,” ధర్మరాజు విచారంచూసి తడబడిపోతూ అన్నాడు భీముడు — “మేం కలతపడితే నీ మాటలు మాకు సేదదేర్చేవి. నువ్వే కలతపడితే ఇకనేం దారి? చెప్పు, ఏం చెయ్యమంటే అది చేస్తాను.”

“ఇందాక పాంచజన్యం విన్నాను” అందుకన్నాడు ధర్మ రాజు — “సాత్యకిని పంపాను. ఏంజరిగిందో ఇంతదాకా తెలియడం లేదు. మనస్సు మహా కలతపడిపోతూ వుంది. నువ్వు వెళ్ళి, తమ్ముణ్ణి కలుసుకో. అతడు క్షేమంగావుండడం చూడడంతోనే గట్టిగా సింహ నాదం చెయ్యి. నేను కుదుటపడతాను.

“నీ తమ్ముడు భీమసేనా, అందమైనవాడోయి. నీతిమంతుడు. సుగుణాల పుట్ట. నేనంటే ప్రాణం. అతడికి ఏమైనా ప్రమాదంవస్తే నాగుండె బద్దలయిపోతుంది. అందుకనే మతిపోతుందినాకు” అన్నాడు.

“క్షిప్తలో వెళతాను” అన్నాడు భీముడు — “కాని అన్నయ్యా, ఆరథమూ, ఆగుర్రాలూ, ఆసారథీ, ఆధనుస్సూ — అన్నీ ఎరుగుదువు. తమ్ముడి చేవా ఎరుగుదువు. అన్నీ ఎరిగి ఎరిగి ఈవిచార మెందుకంటా ! నీఆజ్ఞ తలమీద పెట్టుకుంటున్నాను. ఇదిగో ఇప్పుడే శకటవ్యూహం ప్రవేశిస్తాను. తమ్ముణ్ణీ, కృష్ణుణ్ణీ, సాత్యకినీ కలుసు కుంటాను. నీకు తెలియపరుస్తాను” అన్నాడు.

"బావా," అన్నగారితో విన్నవించి, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి చూస్తూ అన్నాడు భీముడు—"ద్రోణుడి సామర్థ్యం ఎరుగుదువు కదా! అతడి ప్రతిజ్ఞా ఎరుగుదువు. అంచేత వెయ్యికళ్ళతో కాయాలి నువ్వు. నేను వెళ్ళడం తగని పనే. అయినా రాజాజ్ఞ మన్నించి తీరాలి. తప్పదు."

"మీ సేనాపతి బొందెలో ప్రాణాలు వుండగా ధర్మరాజుని ద్రోణుడు వేలెత్తి చూపుతాడని కల్లోకూడా అనుకోకు. సందేహించకు. వెళ్ళు. అర్జునుణ్ణి కలుసుకో" అన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. తృప్తిపడ్డాడు భీముడు. అన్నగారికి పాదాభివందనం చేశాడు. తమ్ముణ్ణి గుచ్చి కౌగిలించుకున్నాడు ధర్మరాజు. ఆశీర్వదించాడు. ఇంతలో శ్రీకృష్ణుడి పాంచజన్యం వినిపించింది.

"విను, విను" తడబడుతూ తమ్ముడితో అన్నాడు ధర్మరాజు—"అదిగో పాంచజన్యం ఘోరంగా వినిపిస్తోంది. మరిదికి వచ్చిన ఆపద సహించలేక కృష్ణుడు యుద్ధంచేస్తున్న ఉద్వేగం అనుకుంటా నది. పరిగెత్తాలి నువ్వు, క్షణాలమీద వాలాలి వెళ్ళి" అంటూ తొందర చేసేశాడు.

భీషణమైన ధ్వనితో భీముడిరథం బయలుదేరింది. అన్నిరకాల ఆయుధాలతోనూ నిండుగా వుందది. రణతూర్యాలూ, భీముడి సింహనాదమూ, రథఘోషా దిక్కులు దద్దరిల్లిపోయాయి. సారథి విశోకుడు తన సామర్థ్యమంతా చూపించడానికి పూనుకున్నాడా అన్నట్టు తీవిగా పగ్గాలుపుచ్చుకు కూచున్నాడు నొగలమీద. భీముడు అల్లెతాడు సారించాడు. ఎర్రటిచూపులు కౌరవసేనమీద కురిపిస్తూ ముందుకి వురికాడు.

నీకుమాళ్ళు దుశ్శలుడూ, వివింశతి, దుర్ముఖుడూ, దుస్సహుడూ, బృందారకుడూ, సుహస్తుడూ, అభయుడూ, రౌద్ర

కర్ణుడూ, సువర్మా, దుర్విమోచనుడూ మొదలైనవాళ్ళు రకరకాల బాణాలు కుమ్మరిస్తూ అతణ్ణి ఎదిరించారు.

లేళ్ళమంద మీదికి దూకిన సింహంలాగ వాళ్ళమీదికి వచ్చాడు భీముడు. వాళ్ళ బాణాలన్నీ ఇట్టే కొట్టేశాడు తుక్కు-కింద. ఓం ప్రథమంగా బృందారకుణ్ణి నరికేశాడు. అవూపుని అభయుణ్ణీ, రౌద్రకర్మణ్ణీ, దుర్విమోచనుణ్ణీ ముగ్గురునీ వెడల్పాటి బాణాలు వేసి వూడ్చేశాడు. అయినా తక్కినవాళ్ళు రోషంతో పోరాడే సరికి విందాను విందుల్నీ, సువర్మనీ చంపేశాడు. మిగిలినవాళ్ళు చెట్టోపిట్టయి పరిగెత్తారు.

పెద్ద సింహనాదంచేసి ముందుకి రథం పోనిచ్చాడు భీముడు. అలా ఉద్ధృతంగా వచ్చేస్తూన్న భీముణ్ణి బాణాలతో కప్పెట్టి నిల బెట్టేశాడు మన సేనాని ద్రోణాచార్యులు.

"నన్ను గెలవందే వ్యూహంలోకి ఎలా వెళతావు?" అర్జునుడిలాగే అతడూ తనని మన్నిస్తాడనుకుని భీముడి నుదుటిమీదవొక బాణం నాటిస్తూ అన్నాడు ద్రోణుడు — "నీతమ్ముడు నాఅనుమతి మీదే లోపలికి వెళ్ళగలిగాడు" అన్నాడు.

"అర్జునుడా వొక రథికుడి అనుమతిపొంది వెళతాడు!" కళ్ళల్లో నిప్పులుకక్కుతూ అన్నాడు భీముడు — "మనుష్యసేనమాట అలా వుండనీ, దేవసేన అయినా చించి చెండాడి మరీ వెళతాడతడు, తన ఇష్టంవచ్చిం దగ్గిరికి. దానికేం, అయిందే కట్టు, మంచి మాటలాడి, నిన్ను అనుసరించడానికి అర్జునుడు కాడు, శత్రువుల్ని చిదగ్గొట్టే భీముడు వీడు. నువ్వు గురువ్వనీ, తండ్రివనీ, హితుడివనీ అభిమానం చూపించానా నాశత్రువుకే జయంకూర్చినవాణ్ణవుతాను. ఆ శషభిషలు నాదగ్గిర పనికిరావు. నాచేవేదో చూపెట్టే వొదిలి పెడతాను" అంటూ గద సారించాడు. చేతిసత్తువకొద్దీ చాచి విసిరి

కొట్టాడు. ఆకాశంమీద మంటలు కక్కుతూ వచ్చేస్తోంది గద, భయంకరమైన శబ్దంతో. చప్పున రథం గెంతేశాడు ద్రోణుడు. అతడిలా గెంతేశాడు అలా పిడుగులాగ రథంమీద పడింది గద. పడీపడడంతోనే గుర్రాలు పచ్చడయిపోయాయి. సారథి చచ్చి వూరుకున్నాడు. రథమూ మచ్చుకి లేకండా గుండయిపోయింది. మన రాణువప్రాణం నిలువునా ఎగిరిపోయినట్టయింది.

గదవిసిరి మన రాణువమీదికి బాణంలా వచ్చేశాడు భీముడు. నీకుమారుళ్ళు మళ్ళీ అతణ్ణి అడ్డుకున్నారు. కాని అతడి ధాక భరించలేక తోకముడిచేశారు, సిగ్గూ సెరమూ వొదిలేసి. అప్పుడు మరొక రథమెక్కి పరిగెత్తుకు వెళ్ళాడు ద్రోణాచార్యులు. గట్టిగట్టి బాణాలు భీముడిమీద గుప్పించాడు.

మరింత వొళ్ళుమండింది భీముడికి. దభీమని రథం దిగేశాడతడు. ద్రోణుడు వేస్తున్న బాణాలన్నీ తలవొంచుకుని వోర్చుకుంటూ పరిగెత్తుకు వచ్చాడు, వర్షంకురుస్తుంటే తలవొంచుకు పరిగెత్తుకువచ్చే అందమైన మంచి ఆబోతుకోడెలాగ. అలా వచ్చి ద్రోణుడిరథం నొగలతోకూడా పట్టుకుని అమాంతంగా విసిరి పారేశాడు. గుండపిండయిపోయింది రథం. ఒళ్ళు దులుపుకుని మరో రథమెక్కేశాడు ద్రోణుడు.

భీముడు వ్యూహంలో చొరబడ్డాడు

సింహంకొదమలాగ తనరథమెక్కేశాడు భీముడు. మెరుపులా రథం మెరిపించాడు విశోకుడు. వ్యూహంలో చొరబడిపోయాడు భీముడు. అతడి ఉద్ధృతం వోర్వలేక భోజ కాంభోజ సైన్యాలూ, యువన మ్లేచ్ఛసేనలూ పులినిచూసిన పశువుల్లాగ పుంజాలు తెంపుకు పరుగుచ్చుకున్నాయి. అడ్డే లేకపోయింది భీముడికి.

అలా వెళ్ళి, సాత్యకిచేస్తున్న యుద్ధం చూస్తూ, అతణ్ణి దాటుకుని, అర్జునుడి దివ్యరథందగ్గిరికి చేరుకున్నాడతడు. కౌరవయోధులతో ఘనంగా యుద్ధం చేస్తూన్న అర్జునుణ్ణి చూశాడు. చూసీచూడ్డం తోనే బ్రహ్మాండమైన సింహనాదంచేశాడు.

భీముణ్ణి చూసి ఎంతో అంత ఆనందంతో అర్జునుడూ, కృష్ణుడూ కూడా సింహనాదాలుచేశారు, ఆకాశం మారుమోగినట్టు. ఆసింహ నాదాలు ధర్మరాజు చెవినిపడ్డాయి. ప్రాణం లేచివచ్చిందతడికి. ముఖ్యంగా కృష్ణార్జునుల గొంతుకలు వినడంతోనే అతడికి బ్రహ్మానందం కలిగింది. భీముడి ఇంగితానికి సంతోషించి అతణ్ణి మనస్సులోనే మెచ్చుకున్నాడతడు. "ఇక పరవాలేదు. తమ్ముడు ప్రతిజ్ఞ పూర్తి చేసుకునే వస్తాడు. గుండెల కద్దుకుంటాను" అంటూ తృప్తిపడ్డాడు. "తమ్ములూ, బంధువులూ ఇలా కడతేరిపోయాక అయినా ఈదుర్యో ధనుడు సంధికి వచ్చి, మిగిలినవాళ్ళనయినా బతికించుకుంటే బావుండేది" అనుకుంటూ యుద్ధం సాగించాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సరే, అలా సింహనాదం చేసిన భీముణ్ణి ఎదుర్కొనే మొనగాడు మనసేనలో వొక్కడైనా బయలుదేరాడా, లేదా? అబ్బే, వొట్టిమాట. నాకుమాళ్ళని కాల్చడానికి పుట్టిన కార్చిచ్చు వాడు. వాణ్ణెవ డెదిరిస్తాడు?

సంజయుడు : ఎదిరించకేం, కర్ణు డెదిరించాడు. ఎదిరించడ మేమో ఎదిరించాడు, తొలిదెబ్బతోనే దాడుతీశాడు. చెపుతాను విను.

భీముడు అలా సింహనాదం చెయ్యడంతోనే అక్కడి మన యోధులు గడగడలాడిపోయారు. ధనుస్సులూ, బాణాలూ చేతు ల్లోంచి జారవొదిలేశారు. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ మలమూత్రాలు వొదిలిపెట్టాయి. కర్ణుడుమాత్రం వున్నపాళాన వచ్చిపడ్డాడు. గబా

గబా ఇరవై బాణాలు గుప్పించాడు. పెదవులుబిగించి అరవై మూడు బాణాలు కొట్టాడు భీముడు. ఒకటి అతడి జెండామీద వేసాడు. మరొకటివేసి అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. మరోవిల్లు అందుకున్నాడు కర్ణుడు. అదీ నరికేశాడు భీముడు. అంతతోనూ వూరుకోలే .దీసారి. అతడి సారథినీ, గుర్రాల్నీ కూడా నరికేశాడు. కర్ణుడి ఆట కట్టేసింది. కంగారుపడిపోయా డతడు. రథం గెంతేశాడు. పారిపోయి వృషభ సేనుడి రథ మెక్కేశాడు.

కర్ణుడు వోడిపోయి పారిపోడంతోనే మనసేన ఆచుట్టుపట్ల వుంటే వొట్టు ఇక.

ఆ జూదం కాదు ఈ జూదం గెలవాలి

ఏంచెయ్యాలో తోచలేదు దుర్యోధనుడికి. చరచరా రథం పరిగెత్తించి ద్రోణాచార్యులు దగ్గిరికి వెళ్ళాడు.

“అర్జునుడూ, సాత్యకీ, భీముడూ —ముగ్గురూ మనసేన మంట గలిపేస్తున్నారు. జయద్రథుడిదగ్గిరిసా చేరుకున్నారు వాళ్ళు. అర్జునుణ్ణి వొదిలేశావే అనుకో. ఈఇద్దరినీ వొదిలెయ్యడం తగినపనేనా నీకు. యుద్ధంలో నువ్వు వోడిపోడమంటే సముద్రం ఇంకిపోడమన్న మాట. ద్రోణుణ్ణి సాత్యకి వోడించేశాడని జనం ఆడిపోసుకోడమే మేలని భావించావా? ధనురాచార్యుడివి కదా పైగా! ఇలా నువ్వు అడిగిపోడం మాభాగ్యంకాకపోతే ఏమనాలి! ఇన్నిమాట లెందుకిక నీకడుపులో ఏముందో విప్పి చెప్పనా్న చెప్పెయ్యి, బతికిపోతాం” అంటూ లబోలబోమన్నాడు.

“అసలు జయద్రథుణ్ణి రక్షించుకోడమే ఇపుడు కర్తవ్యం” అంటూ అందుకున్నాడు ద్రోణాచార్యులు — “అక్కడా ఇక్కడా మన

నేనకి కలిగే ఉపద్రవం వొక్క-రూపుతో కాసుకుంటూనే వున్నాను, నావోపినంత. ఇంతకంటే ఏంచేసేది నేను? ముఖ్యంగా అర్జునుడికీ నీకూ పడిందిప్పుడు, జూదం. ఆవాళ శకుని మంత్రాంగంతో గెలిచిన గెలుపు గెలుపు కాదు. అస్థిర మది. ఈజూదంలో గెలవా లిప్పుడు. ఇందులో వోడిపోకండా బైటపడితేనే మన చాకచక్యమూ, సామర్థ్యమూ, గొప్పానూ. అంచేత నువ్వు ఇలా బెంబేలుపడిపోకు. అక్కడ కర్ణుడూ మొదలైన మహారథులు ఎంతోమంది వుండనే వున్నారు. అర్జునుడూ, సాత్యకీ, భీముడూ — ఈముగ్గురి ప్రాణాలికీ అంతమందీ చాలరో! వెళ్ళు. వాళ్ళతో కలిసి జయద్రథుడిప్రాణాలు రక్షించు. నేను వ్యూహం ద్వారం వొదిలేశానో ఈపాండవప్రవాహం వొక్కసారి లోపలికి తోసుకు వచ్చేస్తుంది. అప్పుడు పరిస్థితి మన అయితి తప్పిపోతుంది. అందుకని నీతో రావడం తగనిపని నాకు. వెళ్ళు" అన్నాడు.

మారు మాటాడలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. తన్ను తానే పురికొల్పుకున్నాడు. జయద్రథుడిదగ్గిరికి బయలుదేరాడు.

చ క్ర ర క్ష కు లు అ ర్జు ను ణ్ణి క లు సు కు న్నా రు

అర్జునుడి చక్రరక్షకులు ఉత్తమౌజుడూ, యుధామన్యుడూ కృతవర్మ అడ్డేయ్యడంవల్ల అర్జునుడితో వెళ్ళలేకపోయారని వెనక చెప్పాను. ఈలోగా వాళ్ళు పక్కలికి వురికేసి, త్వరత్వరగా తెరల్చుకుంటూ బయటికి వచ్చేశారు. కపిధ్వజమూ, గాండీవం నారిమోతా పట్టి అర్జునుడున్న చోటుకని పెట్టి, మనసేన చీల్చుకుంటూ అతడిదగ్గిరికి వచ్చేస్తున్నారు. ద్రోణుడిదగ్గిరనించి వస్తూ దుర్యోధనుడు వాళ్ళని చూశాడు, అడ్డుకున్నాడు.

ఉత్తమౌజ యుధామన్యులూ దారుణమైన యుద్ధంచేశారు. ఉత్తమౌజుడు దుర్యోధనుడిధనుస్సు విరిచేశాడు. అతడి రొమ్ములమీద చికిలిపట్టిన బాణాలు నాటించాడు. సింహనాదం చేశాడు. మరో ధనుస్సు తీశాడు దుర్యోధనుడు. ఉత్తమౌజుడి గుర్రాలు కొట్టేశాడు. సారథినని పట్టేశాడు. యుధామన్యుడిరథ మెక్కి యుద్ధంచేశాడు ఉత్తమౌజుడు. దుర్యోధనుడి సారథినీ, గుర్రాల్నీ చంపేశా డతడు. అయితే వూరుకోలేదు దుర్యోధనుడు. గదపట్టుకు చప్పున వెళ్ళాడు, చలించకండా. యుధామన్యుడి సారథినీ, గుర్రాల్నీ పచ్చడికింద కొట్టే శాడు. ఉత్తమౌజుడూ, యుధామన్యుడూ రథం దూకేసి తప్పుకు పోయారు. నీ సేనలోని ఇద్దరు రథికుల్ని చంపేసి, వాళ్ళరథాల మీద అడ్డంగా వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి కలుసుకున్నారు. దుర్యోధనుడు శల్యుడి రథ మెక్కాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: సరే, కాని కర్ణుడేమయాడట! అతడే పాండవుల్ని గెలుస్తాడని మనవాళ్ళందరూ ఆసపెట్టుకున్నారు. అతణ్ణితలుచు కుంటేనే ధర్మరాజుకి కంటిమీద రెప్పపడదు. అలాంటివీరుడు భీముడి చేత రథంలేకండా అయిపోయాడు; పారిపోయాడు. ఆపారిపోడం పారిపోయి మళ్ళీ యుద్ధానికి రాలేదా? అతడిసంగతి ముందు చెప్పూ ఏమయాడో!

మళ్ళీ మళ్ళీ కర్ణుడు దౌడుతీశాడు

సంజయుడు: అదీ చెపుతాను, విను. కర్ణుణ్ణి వోడగొట్టి, భీముడు అర్జునుడిసేవు బయలుదేరాడు, మదపు ఏనుగులాగ.

"ఆగవోయి భీమన్నా" కొత్తరథం సిద్ధంచేసుకుని వెనకనించి పేరెత్తి పిలిచాడు కర్ణుడు. సింహాన్ని జూలుపట్టి లాగితే ఎలా తిరగ

బడుతుంది, అలాగ వెనక్కి మళ్ళాడు భీముడు. ఇద్దరూ సూర్యుడంత ప్రతాపవంతులు. ఇద్దరూ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు బాణాలుగుప్పించు కున్నారు, దారుణంగా. ఒకళ్ళ బాణాలు వొకళ్ళు ముక్కలుచేశారు. ఒకళ్ళ సారథిని వొకళ్ళు కొట్టారు. ఒకళ్ళగుర్రాలు వొకళ్ళు వేటాడారు. జెండాలు విరుచుకున్నారు. కవచాలు చీల్చుకున్నారు. ఇద్దరూ రక్తస్నానాలు చేశారు. ఒకళ్ళనిమించి వొకళ్ళు పోరాడారు.

భీముడు కర్ణుడివిల్లు విరిచేశాడు. అతడి సారథినీ, గుర్రాల్నీ చంపేశాడు. పాముల్లాంటిబాణాలు అతడివొంటినిండా గుచ్చేత్తాడు. కంగారుపడిపోయాడు కర్ణుడు. భరించలేకపోయాడు. సిగ్గూలజ్జావొదిలేశాడు. కాళ్ళకిబుద్ధిచెప్పి దాడుతీశాడు. ఆపారిపోడం పారిపోయి మరో రథ మెక్కేశాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : నమ్మినబంటు అలా పిరికిమందు పుచ్చుకున్నాడూ ? పాపం మందబుద్ధి మన దుర్యోధనుడు ఏమనుకున్నాడో మనస్సులో ! అదలా వుండనీ. తరవాత ఏమయింది, కర్ణుడి పరాక్రమం ?

సంజయుడు : ఒళ్ళంతా మండిపోతూ మళ్ళా వచ్చి కలబడ్డాడు కర్ణుడు, భీషణంగా. ఇద్దరికీ అద్భుతంగా యుద్ధం జరిగింది. మంచి డేగల్లాగ, పెద్దపులుల్లాగ, మదించిన ఏనుగుల్లాగ, కొవ్వెక్కిన సింహాల్లాగ బలంతోనూ, పంతంతోనూ పోట్లాడారు వాళ్ళు. మన చతురంగసేన కూడా కర్ణుడితో కలిసింది. కలవడమేమో కలిసింది. మంత్రించినట్టు భీముడి బాణాలతో నాశనమయిపోయింది.

ధృతరాష్ట్రుడు : భీముణ్ణి ఎదిరించడం మీదమీదపని కాదు, నిజమే. అతడి భుజపరాక్రమం ఎన్నిసార్లు వినలేదు మనం ! కర్ణుడి సంగతీ విన్నాం, లక్షసార్లు ! ఉత్తిమేకపోతుగాంభీర్యం ! తుచ్ఛుడు. వీడా గెలుస్తాడు పాండవుల్ని ? ఈసూతుడికొడుకు ఏదో వూడపొడి

చేసి యుద్ధంలో పాండవుల్ని గెలిచేస్తాడని మిడిసిపడిపోయాడు మన మదాంధుడు దుర్యోధనుడు. శ్రీకృష్ణుణ్ణి తూలనాడాడు. సంధిచేసుకోరా బాబూ అంటే ససేమిరా కాదన్నాడు. అనుభవిస్తున్నాడు. నిజంగా మచ్చలేనివాళ్ళు పాండవులు. దేవుడు వాళ్ళకి ఎందుకు కీడు చేస్తాడు, యుద్ధంలో! తమ్ముళ్ళతో పాటే చెడతాడు దుర్యోధనుడు. అంతే. అంతకంటే ఇంకొకటి జరగదు. ఊఁ, చెప్పు, తరవాత ఏంజరిగిందో యుద్ధం?

సంజయుడు: భీముడితో మహారథసంగా తలపడ్డాడు కర్ణుడు, చచ్చిన మనసేన వొకకంటితో చూస్తూ. చరచరా ముప్ఫయి బాణాలు తగిలించి మరీ వెన్ను విరిచాడు. అరుణబింబంలాగ ఎరుపెక్కింది భీముడి మొహం. పెదవులు బిగించి వొక్క బాణం కొట్టాడతడు. కర్ణుడిధనుస్సు ఫెళ్ళుమంది. మరొకటి కొట్టాడు భీముడు. కర్ణుడిసారథితల ఎగిరిపోయింది. పగ్గాలు తానే పట్టుకుని, భీముడిమీద శక్తి విసిరాడు కర్ణుడు. దాన్ని ఎనిమిదిముక్కలు కొట్టేశాడు భీముడు. ఆవూపుని తొమ్మిదిబాణాలు వేసి కర్ణుడివొళ్ళు చీలికలు చేసేశాడు. మరో విల్లు పుచ్చుకునీ, క్రూరమైన అస్త్రాలు ప్రయోగించాడు కర్ణుడు. అవన్నీ అంతంతదూరంలోనే నరికేసి తీక్ష్ణమైన బాణాలు గుప్పించాడు భీముడు. అంతకంటే మించినట్టు కురిపించాడు కర్ణుడు.

ఊహించరాని వడితో ఉటకుతూ ఇద్దరూ పెద్ద ఆబోతుల్లా దెబ్బలాడారు. వాళ్ళసింహనాదాలు నిజంగా రంకెవేసినట్టే వుండేవి.

మళ్ళీ కర్ణుడి విల్లు విరిచేశాడు భీముడు. అతడి గుఱ్ఱాల వొళ్ళంతా రక్తాలు ధారలుకట్టించాడు. అతడి వొళ్ళు దుసెళ్ళిపోయినట్టు బాణాలు కొట్టి సింహనాదంచేశాడు. చూసి గుండె దడపట్టుకుంది దుర్యోధనుడికి. "తమ్ముడూ, కర్ణుడికి సహాయం చెయ్యి" అంటూ దుర్జయుణ్ణి పంపాడు.

తెగించిన సాహసంతో వెళ్ళాడు దుర్జయుడు, ఉద్ధృతంగా. అతడిసాహసానికి మనసేన నాలిక కరుచుకుంది. గట్టిగట్టి బాణాలు వేశాడు దుర్జయుడు. భీముడి గుర్రాల్నీ సారథినీ కంగారు పెట్టేశాడు.

తళతళమంటూన్న ఆరు బాణాలు కొట్టాడు భీముడు, యముడిలాగ గద్దిస్తూ. గుర్రాలతలలూ, సారథితలా, దుర్జయకుమారుడి తలా తెగిపోయి కింద దొర్లిపోయాయి. కళ్ళనీళ్ళు తిప్పుకున్నాడు కర్ణుడు. అప్పటికే మరో రథం సిద్ధంచేసుకున్నాడతడు. అంచేత ఆవూపుని వెళ్ళి భీముడిమీద వురికాడు. మళ్ళీ ఇద్దరూ పరిపరివిధాల పోట్లాడారు. కోపాలూ, ఆటోపాలూ, బలాలూ, పంతాలూ, శౌర్యాలూ ధైర్యాలూ ఇద్దరివీ వొక్కలాగే ప్రకాశించాయి.

బలమంతా ఉపయోగించి బిరుసైన వొక్క బాణం కొట్టాడు కర్ణుడు. భీముడి గుండెలు దూసుకుపోయి భూమిమీద నాటుకుపోయిందది. గద విసిరి కర్ణుడి గుర్రాలు చంపేశాడు భీముడు. అంతేకాదు, ధనుస్సు సంధించి అతడి సారథినీ చంపేశాడు. అతడి జెండాకర్ర విరిచేశాడు. రథంపోయినా జంకలేదు కర్ణుడు. ఉగ్రుడైపోయి బాణవర్షం కురిపించాడు భీముడిమీద. నిజంగా అతణ్ణి చూస్తూంటే ఆశ్చర్యంవేసిందప్పుడు.

మరో తమ్ముణ్ణి దుర్ముఖుణ్ణి కర్ణుడికి సహాయం పంపాడు దుర్యోధనుడు. అన్నగారి మాటమీద అడావుడిగా వెళ్ళాడు దుర్ముఖుడు.

కర్ణుడితో యుద్ధంచేస్తూనే తొమ్మిది బాణాలు వేసి దుర్ముఖుణ్ణి వూడ్చేశాడు భీముడు. దుర్ముఖుడి పాటుచూసి కళ్ళు తడిచేసుకున్నాడు కర్ణుడు. అతడిరథమే ఎక్కేసి భీముడిమీద ధనుస్సు గురిపెట్టాడు.

బంగారం మొదళ్ళతోవున్న బాణాలు పద్నాలుగు కొట్టాడు భీముడు. అన్నిబాణాలే అతడి బుజంమీద నాటించాడు కర్ణుడు. కళ్ళమొయ్యా కోపం తెచ్చుకున్నాడు భీముడు. శూలాల్లాటి మూడు

బాణాలు కర్ణుడి రొమ్ము దూసుకుపోయినట్టు కొట్టాడు. దాంతో మరి నిలవలేకపోయాడు కర్ణుడు. జజ్జరిల్లిపోయి అదే పారిపోడం పారి పోయాడు, ప్రుంజాలు తెంపుకుని.

ధృతరాష్ట్రుడు: పౌరుషం గడ్డిపోచంత పనిచెయ్యదు. అంతా దైవబలంమీదే ఆధారపడివుంటుంది. సంజయా, సందేహంలేదు. అలా కాకపోతే కర్ణుడేమిటి, భీముడిదగ్గిర ఇలా అయిపోడమేమిటి? అయినా అలామాత్రం ఎందుకనుకోవాలిలే! ఏమంటే? దేవతలూ, దానవులూ, ఖచరులూ, నాగులూ – ఇలాంటివాళ్ళే భీముడిముందు నిలవలేనప్పుడు కర్ణుడూ గిర్ణుడూనా నిలబడతారు! అయితే, కర్ణుడే పాండవుల్ని గెలిచేస్తాడని కొండంత ఆసపెట్టుకున్న దుర్యోధనుడు మాత్రం కుంగిపోయి వుంటాడు.

కాని సంజయా, జరాసంధుడూ మొదలైనవాళ్ళనే చంపే శాడు కదా భీముడు! అలాంటివాడిమీదికి మన దుర్జయుణ్ణీ దుర్ము ఖుణ్ణీ – ముక్కుపచ్చలారని కుర్రాళ్ళనా పంపుతాడు దుర్యోధనుడు, కర్ణుడికి సహాయం!

భీముడు వొక్కడేనా, తక్కిన పాండవులూ, సాత్యకీ కృష్ణుడూ – ఇంతమందీ వున్నారు. యుద్ధంలో ప్రాణాలుతియ్య కండా వొదిలిపెట్టరు. గెలవరానివాళ్ళు వాళ్ళు. వాళ్ళతో తగువు తెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు.

సంజయుడు: కోరి విషం తాగేసి, అది బాధప్రారంభించేసరికి పైవాళ్ళని దుయ్యబట్టినట్టుంది నీవ్యవహారం! ముందు వచ్చేది కాన కండా పాండవులికి ద్రోహంచేశావు. తీరా యిప్పుడు పీకలమీదికి వచ్చేసరికి వాళ్ళనీ వీళ్ళనీ ఎత్తిపోస్తున్నావు. ఎందుకిదీ? ఊరుకుని యుద్ధంసంగతి విను.

కర్ణుడు ఓడిపోడం సహించలేకపోయారు నీకుమాళ్ళు. దుర్మర్షణుడూ, దుర్మదుడూ, దుస్సహుడూ, మరిద్దరూ భీముడిమీదికి పరిగెత్తారు. బాణవర్షం కురిపించారు. వాళ్ళు వెళ్ళడం చూసి, తానూ మళ్ళా వచ్చి కలిశాడు కర్ణుడు, బాణాలుగుప్పిస్తూ. వాళ్ళబాణాలన్నీ కొట్టేసి, నీకుమాళ్ళని అయిదుగురినీ గుర్రాలతోనూ, సారథులతోనూ కూడా లిప్తలమీద నరికిపారేశాడు భీముడు, తలా ఆరేసి బాణాలు వేసి.

“ఛీ, ఎందుకీ బతుకు!” రాజకుమాళ్ళ చావు చూసి తన్ను తాను తిట్టుకున్నాడు కర్ణుడు — “ఎప్పుడూ యుద్ధానికి రాకుండా కొట్టెయ్యాలి భీముణ్ణి” అంటూ తెగించి అతడిమీదికి ఉరికాడు. డబ్భయిఅయిదు బాణాలు అతడి ఒంటినిండా నాటించి అట్టహాసంచేశాడు. అంతకి రెండింతలు వందా యాభై బాణాలువేసి, ఒక బాణంతో అతడిధనుస్సు నరికేశాడు భీముడు.

మరో విల్లు తీశాడు కర్ణుడు. అదీ నరికేసి, మూరెడెత్తు పొంగాడు భీముడు. అతడి సారథినీ చంపేశాడు. గుర్రాలూ కొట్టేశాడు. కర్ణుడి నవ్వుకి మారునవ్వు నవ్వాడు, విరగబడి. ఇంతలో భయంకరమైన గద విసిరాడు కర్ణుడు. అది ముక్కలుకింద కొట్టేసి అంపవాన కురిపించాడు భీముడు. రథం లేకపోయినా వెనక్కి మళ్ళలేదు కర్ణుడు. మరో విల్లు అందుకుని భీముడికవచం చీలికలు చేశాడు, బాణాలతో ముంచెత్తి.

పిడుగులాగ ఉరుముతూ కర్ణుడి కవచం చీలికలు చేశాడు భీముడు. అతడి భుజంమీద దారుణమైన బాణాలు నాటించాడు. కిందేనుంచుని యుద్ధంచేస్తూన్న కర్ణుణ్ణి చూశాడు దుర్యోధనుడు. అతడి సహాయంకోసం తమ్ముళ్ళని పంపాడు. చిత్రుడూ, చిత్రాక్షుడూ, చారుచిత్రుడూ, చిత్రాయుధుడూ మొదలైనవారుఏడుగురు

వెళ్ళి వాళ్ళ-వ్యూహపుని భీముణ్ణి ముట్టడించారు. ఇలా ముట్టడించారు, అలా ఆరిపోయారు. తుఫాను పడగొట్టిన వృక్షాలలాగ నీ ఏడుగురు కుమార్యా రథాలతోనూ, గుర్రాలతోనూ, సారథులతోనూ కూడా భీముడిచేత కూలిపోయారు.

ఇంతలో మరోరథమెక్కి మళ్ళావచ్చాడు కర్ణుడు. అరిబరిగా భీముడిమీద కలబడ్డాడు. గబగబా ఇద్దరి బాణాలూ ఎగిరాయి. ఇద్దరూ రక్తస్నానాలుచేసి, ప్రళయకాలసూర్యులలాగ ప్రకాశించారు. మహారాజా, నిజంగా కళ్ళున్నందుకు చూసితీరవలసిందే వాళ్ళయుద్ధం. గుదులుగుదులుగా వాళ్ళమీద వాళ్ళు బాణాలు గుప్పించేవాళ్ళు. ఒకళ్ళబాణాలు వాళ్ళు నరికేసి, నేలమీద పడగొట్టేవాళ్ళు. ఉగ్రులయిపోయి, ఒకళ్ళశరీరం వాళ్ళు చీల్చుకునేవాళ్ళు. ఒకళ్ళనిమించాలని వాళ్ళు ఉద్రేకంతో పెనుగులాడేవాళ్ళు.

భీముడు కొట్టినప్పుడు కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఆనందించేవాళ్ళు. కర్ణుడు కొట్టినప్పుడు తమ్ముళ్లూ, దుర్యోధనుడూ సంతోషించేవాళ్ళు.

కర్ణుడికోసం కలిగించుకుని వెళ్ళిన సేనలన్నీ యముడులాంటి భీముడిచేత చచ్చిచచ్చి తరిగిపోయాయి. చూసి పారిపోదామనే అనుకున్నాడు కర్ణుడు. కాని తెగేసిన మోళ్ళలా పడివున్న నీకుమాళ్ళని చూసి దుఃఖం ముంచుకువచ్చిందతడికి. ఎక్కడలేని కోపమూ పుట్టుకువచ్చింది. ఆవేశంతో ధనుస్సు సంధించాడతడు. అతడి వింటి కొమ్ములలోంచి, గొడుగులోంచి, రథంలోంచి సెలయేళ్ళు పొంగిపారినట్టు బాణాలు ప్రవహించాయి భీముడిమీదికి.

ఏమాత్రమూ చలించలేదు భీముడు. తన మీదికి రాకండా వాటన్నిటినీ కొట్టిపారేసి, ఇరవై బాణాలువేసి కర్ణుడి కవచం పగలగొట్టాడు. కృష్ణార్జునులమాట అలావుంచు, మనవాళ్ళే పొగిడారు భీముడి పరాక్రమం.

"వెళ్ళండి, కర్ణుణ్ణి కాపాడండి" దగ్గిరున్న యోధుల్ని హెచ్చరించాడు దుర్యోధనుడు. చిత్రుడూ, చిత్రాయుధుడూ, వికర్ణుడూ మొదలైన నీకుమాళ్ళు ఏడుగురు కర్ణుణ్ణి కాపాడడం కోసం ఉద్ధృతంగా ముందుకి వురికారు. వొక్క మొగిని భీముణ్ణి ముట్టడించారు. వర్షధారతో కొండని కప్పెట్టిన మేఘంలాగ దట్టమైన బాణాలతో అతణ్ణి కప్పెట్టారు.

గజమెత్తు లేచాడు భీముడు. దృఢమైన ముష్టితో ఏడేవడు బాణాలు వేశాడు. ఏడుగురు కుమాళ్ళనీ నరికిపారేసి పెద్ద సింహనాదం చేశాడు. ధర్మరాజు అది విన్నాడు. భీముడు తన గెలుపు తెలుపుతున్నాడు అని గ్రహించాడు. ఆ సంతోషంతో ద్రోణుడిమీదికి తరుముకు వెళ్ళాడు.

తమ్ముళ్ళు ఎంతోమంది హతమైపోడంతోనే "జూదంనాడు విదురుడు చెప్పినంతా జరుగుతోంది" అని లోలోపల ఎంతయినా దుఃఖపడ్డాడు దుర్యోధనుడు. అవాళ పాండవులికిచేసిన పాపఫలం అలా అనుభవించాడతడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : గడిచినదానికి విచారించడ మెందుకూ? వాడు వెర్రాడు. నాబుద్ధి గడ్డితినే ఇంతదాకా వచ్చింది. అంతా వింటాను. వోర్చుకుని. చెప్పవలసినదంతా చెప్పు.

సంజయుడు : భీముడు సింహనాదం చేయడంతోనే కర్ణుడు అతడిమీదికి వురికాడు. ఘోరమైన యుద్ధంచేశాడు. నీసేన వెళ్ళి భీముణ్ణి ఘిరాయించింది. కత్తులలాటి బాణాలు, కరుకైన బాణాలు గుదులు గుదులు గుప్పించాడు భీముడు. రక్తం నదులయి పారింది, విరిగిన జెండాలూ, చామరాలూ, గొడుగులూ, గుండపిండయిన రథాలూ, తెగిన గుర్రాలూ ఏనుగులూ, సారథులూ రథికులూ పదాతులూ కళేబరాలూ ఆరక్తంనదుల్లో కొట్టుకుపోయాయి. చావగా

మిగిలిన చతురంగసేన అరచేతిలో ప్రాణం పెట్టుకుని బాణం వేటు నేల అవతలకి పారిపోయి మిడుతూ మిడుతూ చూస్తూ నుంచుంది. కర్ణుడు మాత్రం వొదలకుండా అద్భుతంగా పోరాడాడు. చిత్రవిచిత్రాలయిన బాణాలు రువ్వాడు. వాటిని వేటినీ లక్ష్యపెట్టకుండా మంచి దారైన బాణం వేశాడు భీముడు. జుయ్యిని వచ్చింది బాణం కర్ణుడి చెవిలోని కుండలం రివ్వున ఎగరేసుకుపోయింది. ఆకాశంమీది కెగిరిపోయి చుక్క రాలినట్టు కింద రాలింది కుండలం. అంతలోనే మరొక బాణం కర్ణుడిగుండెలమీద కొట్టాడు భీముడు. పకపకా నవ్వుతూ మరి పది బాణాలు అతడి నుదుటిమీద తగిలించాడు. నల్లకలువలమాల వేసుకున్నట్టు కనిపించాడు కర్ణుడు. కళ్ళు జుమాలు మన్నా యతడికి. రథందండెం వూతపట్టుకుని, కళ్ళుమూసుకు చేరగిలబడిపోయాడు. అంతలోనే తేరుకుని, రక్తంధారలుకడుతూన్న తన వొళ్ళు చూసి వెర్రి కోపం తెచ్చుకున్నాడు. లిప్తలో వొక వందబాణాలు భీముడిమీద బాదేశాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. ప్రచండమైన బాణాలతో పట్టపగటి సూర్యుడిలా ప్రకాశించాడతడు. అతడివిల్లు ముడుచుకోడం, విడివడడం తెలియలేదు. గుండ్రంగా మంటలు కక్కుతూన్న చక్రంలా అవుపడింది. అంతవడికీ పిసరంతా ఇదవలేదు భీముడు. బంగారంపూసిన బాణాలు అతడు వేస్తూంటే ఆకాశలక్ష్మికి బంగారం నగల్లా కనిపించాయవి.

ఉగ్రనరసింహుడయిపోయాడు కర్ణుడు. భీముడివిల్లు విరిచేశాడు. అతడి గుర్రాలు నరికేశాడు. కాడితో ఇటూ అటూ పెనుగులాడిచచ్చాయి గుర్రాలు. ఇంతలో అతడి జెండా ఎగరగొట్టాడు కర్ణుడు. విశోకుణ్ణి వొళ్ళంతా చీల్చుకుపోయినట్టు కొట్టేశాడు. భరించలేకపోయాడు విశోకుడు. యుధామన్యుడి రథం వెనక్కి పారిపోయాడు ఉగ్రమైన శక్తి విసిరాడు భీముడు. పది బాణాలతో అది తుక్కుచేశాడు

కర్ణుడు. డాలు పట్టుకుని భీముడు కత్తితీసేలోపున డాలు పగలకొట్టే శాడు కర్ణుడు. కత్తి విసిరి కర్ణుడి ధనుస్సు విరిచేశాడు భీముడు. మరో ధనుస్సు కర్ణుడు తీసేలోపున పెద్దపులిలాగ అతడి రథంమీదికిదూకాడు. జవజవలాడిపోయింది రథం. జెండాకొయ్యకి కుదురుగా అమర్చిన పీఠం అడుగున చప్పుని దాక్కున్నాడు కర్ణుడు. రథంమీద అతడు కనబడక పోయేసరికి నాలుగుదిక్కులా చూశాడు భీముడు. పారిపోయాడో, రథంకింద దూరాడో అని వెదుకుతూ రథం దిగా డతడు. ఇంతలో గబుక్కున రథంమీదికి వచ్చి, చిత్రగతులతో రథంతిప్పి, చరచరా బాణాలువరస పెట్టాడు కర్ణుడు.

తిండిపోతువి యుద్ధమెందుకోయి నీకు?

భీముడిచేతిలో ఆయుధంలేదు. అయినా మడమతిప్పలే దతడు. అర్జునుడు చంపి పడేసిన ఏనుగులు పట్టుకుని పోరాడాడు. ఒక ఏనుగు ఎడమచేత్తో ఎత్తిపట్టుకుని, కాసుకుంటూ కుడిచేత్తో ఏనుగులు కర్ణుడి మీదికి విసరడం ప్రారంభించాడు. అవన్నీ తునాతునకలు కొట్టేసి, భీముడి జీవస్థానాల్లో బాణాలు తగిలించాడు కర్ణుడు. పిడుగులాటి పిడి కిలితో గుద్దేసి, కర్ణుణ్ణి చంపెయ్యాలన్నంతవరకూ వచ్చాడు భీముడు. తలుచుకుంటే అంతపనీ చేసేవాడే అతడు. కాని అర్జునుడిశపథం జ్ఞాపకంచేసుకుని వూరుకున్నాడు. అర్జునుడే చంపాలి కర్ణుణ్ణి. అదీ అతడి నిశ్చయం. అంచేత కర్ణుడి రథానికి అడ్డంకిగా వుంటుందనీ, అర్జునుడు చంపి పోయిన చతురంగసేనల శవాల కుప్పలమాటున దూరాడు భీముడు.

తనతోనూ, సేనలతోనూ పోరాడి పోరాడి, బాగా అలిసిపోయి, నిస్సహాయుడూ, నిరాయుధుడూ అయిపోయి నుంచున్న భీముణ్ణి చూశాడు కర్ణుడు. కుంతీదేవిమాటలు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. బాణం

వెయ్యడం మానేశాడు. నవ్వుతూ దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. "తిండిపోతువి, యుద్ధమెందుకోయి నీకూ!" వింటికొనతో భీముడి పొట్టమీద పొడుస్తూ అన్నాడు— "కూటికుండదగ్గిర కూచుని మనసారామింగి, ఇంటిపట్టున పడుకో. ఇక మిడిసిపడకు. అడవుల్లో దుంపలు తిని మునిలా వుండడమే కాని ధీరత్వంతో యుద్ధంచెయ్యడం చేతనవునా నీకు! వెళ్ళు. అడివికే పోయి, కడుపులో చల్లకదలకండా కాలంగడుపు. అంతమాత్రాన నీ వొళ్ళుతీట తీరదంటావా, చేతనయినంతవరకే యుద్ధం చెయ్యి. నావంటివాళ్ళతో చెయ్యిచేసుకోకు. అదిగో కృష్ణార్జునులు. వాళ్ళ దగ్గిరికి వెళ్ళి ప్రాణాలు నిలబెట్టుకో. ఈగ్రా ఇంతతో కట్టిపెట్టు" అన్నాడు ఈసడిస్తూ.

అప్పుడు కృష్ణుడు చెప్పడంతోనే అర్జునుడు గబగబా గట్టిగట్టిబాణాలు కొట్టాడు. కర్ణుడు వెనక్కి తగ్గాడు. ఇంతలో విశోకుడు రథం తయారుచేసి పట్టుకువచ్చాడు. రథమెక్కాడు భీముడు. అయితే చిక్కితే నెత్తురులేని మొహంతో అర్జునుడిదగ్గిరికి వెళ్ళిపోయాడు.

మంటలు రేగుతూన్న బాణాలు కర్ణుడిమీద వేశాడు అర్జునుడు. మధ్యవచ్చికలగజేసుకున్నాడు అశ్వత్థామ. అర్జునుడి బాణాలు అల్లంత దూరంనించి ఖండించి పారేశాడు. పైగా అరవైనాలుగు బాణాలు అర్జునుడిమీద నాటించాడు.

"ఆగవోయి, ఆగూ" అదిలిస్తూ అశ్వత్థామతట్టు తిరిగాడు అర్జునుడు. ఏనుగుసేనలోకి పారిపోయాడు అశ్వత్థామ. ఇంతలో సాత్యకీ అక్కడ అందుకున్నాడు అగ్గిపిడుగులాగ.

ధృతరాష్ట్రుడు: బలవంతులతో విరోధం బాగుచేస్తుందా మనిషిని! పాండవులికి అప్పుడే వంతిచ్చెయ్యవలిసింది. ఇప్పుడు రాజ్యమూ పోతుంది, కీర్తీపోతుంది. విన్నావా, కాళ్ళమీదపడో, ఎంగిలితినో ఎలాగో వొకలాగ శత్రువులు తలఎత్తకండా చేసి బతకాలి మనిషి,

పగ దిగమింగుకుని. ఏమంటే, ఓడిపోతే ఇహమూ పరమూ రెండూ దక్కవు కదా! దుర్యోధనుడు పరమమూర్ఖుడు. తనకి తోచదూ, ఒకడు చెపితే వినడు. దురభిమానికి చావూ, బతుకూ ఎలా తెలుస్తాయి? ఇంతకీ కన్నకొడుకు వాడు, ఏమని మొత్తుకునేది! అది అలా వుండనీ, ద్రోణుణ్ణి తోసిరాజని అర్జునుడు కౌరవసేనలో చొరబడ్డప్పుడే తేలిపోయింది. పులిమీద పుట్ర, అతడికితోడు అసహాయశూరులు సాత్యకీ, భీముడూ కూడా కలిశారు. ఇక జయద్రథుడు బతికేదేమిటి! అతడిచావు నిశ్చయమే. సరే, యుద్ధ మెలాజరిగిందో చెప్పు.

సంజయుడు: సాత్యకి భీమార్జునుల్ని కలిసేసరికి అలంబుసుడని ఒక రాజు అతడిమీదికి వచ్చాడు, వురుముతూ. ఇద్దరూ కొంచేపు చిత్రంగా యుద్ధంచేశారు. ఒకళ్ళ బాణాలు ఒకళ్ళుముక్కలుచేశారు. ఒకళ్ళ కవచం ఒకళ్ళు పగలగొట్టారు. ఒకళ్ళ జీవస్థానాలు ఒకళ్ళు నొప్పించారు. మానవులే కాదు, దేవతలూ కూడా వాళ్ళ యుద్ధం చూసి ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు.

అలంబుసుడి గుర్రాలు కొట్టేశాడు సాత్యకి. అతడి సారథిని చంపేశాడు. వెడల్పాటి దొక బాణంవేసి అతడి కంఠం నరికేశాడు. కుండలాలతో మెరుస్తూ కిందపడిపోయింది అలంబుసుడి తల.

దుశ్శాసనుణ్ణి ముందుపెట్టుకుని సికుమాళ్ళు సాత్యకిని ముట్టడించారు. ఇట్టే దుశ్శాసనుడిగుర్రాలు కొట్టేసి, డేగలాగ అతడి రథం మీదికి వురికాడు సాత్యకి. గబుక్కున త్రిగర్తసేన అడ్డందూరింది. మెరికల్లాంటివాళ్ళని అయిదువందలమందిని హతమార్చాడుసాత్యకి. సేన సేనంతా చిందరవందర చేశాడు. చావగా మిగిలినవాళ్ళు తప్పుకున్నారు. అప్పుడు శూరసేనరాజువ దూసుకువెళ్ళింది. వాళ్ళనీ అంతేచేశాడు సాత్యకి. కళింగసేన వెళ్ళింది. దానిగతీ అంతే అయింది. ఇలా ఇంతసేనా చెండాడి, సరోవరంలోంచి ఒడ్డుకిచేరినఏనుగులాగ

మనసేనలోంచి బైటపడ్డాడు సాత్యకి. అర్జునుడి దగ్గిర చేరుకుని ఊపిరి తీశాడు.

"చూశావా నీశిష్యుడి పరాక్రమం!" సాత్యకిని చూస్తూ అర్జునుడితో అన్నాడు కృష్ణుడు – "కృతవర్మ మొదలైన వాళ్ళసంగతి చెప్పడ మెందుకు, ముందు అంత ప్రభావశాలిని ద్రోణాచార్యుల్ని వొక్కడూ ఎలా వోడించాడూ అంటా? ఇంత ఇదిగా ఇతడు వచ్చాడంటే ధర్మరాజు పంపడమే కారణమయి వుంటుంది. నీమీాద ఎంత స్నేహముందోకూడా ఇలా చూపించా డితడు. నిజంగా పరమానందంగా వుంది నాకు" అన్నాడు.

"నాకుమాత్రం ఇతడు రావడంనచ్చలేదు" అంటూ అందుకున్నాడు అర్జునుడు – "ఏమంటావా? ధర్మరాజురక్షణకోసం నియమించి వచ్చాను ఇతణ్ణి. ఇతడు వచ్చెయ్యడంతో అక్కడ ఏమవుతుందో తెలియదు ద్రోణుడి విషదృష్టిలోవున్నాడు ధర్మరాజు. ఇటు జయద్రథుడా చవ్వలేదు. పొద్దు వాలిపోతూవుంది. ఇది ఇలా వుండనీ. ముక్కాకలుతీరిన కృతవర్మ మొదలైన ఎంతోమంది యోధులతో పోరాడి గుర్రాలూ, సారథీ తానూ అలిసిపోయాడు సాత్యకి. దగపట్టిపోయాడు. కొంచెమతడు తెప్పరిల్లకండానే అదిగో భూరిశ్రవుడు నిప్పులుకక్కుతూ వురుకుతున్నాడు అతడిమీాదికి. పిసరంతా అలిసిపోలేదు భూరిశ్రవుడు. బ్రహ్మాండమైన బలగమూవుంది వెంట. కౌరవ వీరుల్లో వేళ్ళమీాద లెక్కకివచ్చే వాళ్ళలో అత డొకడు. శక్తీ, చాతుతుర్యమూా, శౌర్యమూా, ధైర్యమూా, అస్త్రబలమూా – అన్నిటిలోనూ అందెవేసిన చెయ్యి. అంచేత సాత్యకికి ప్రాణాంతకమైన ఘట్ట మిది. ఇక్కడికి ఇతణ్ణి ఎందుకు పంపాడో ధర్మరాజు? మాంసంకోసం పొంచికూచున్న డేగలాగ తనకోసం కాచికూచున్నాడు ద్రోణుడు. అది గమనించవద్దూా తాను?"

భూరిశ్రవుడు

అర్జునుడు ఇలా అంటూనేవున్నాడు, "ఆగవోయి, ఎటుపోతావు ?" అంటూ వురుముతూ వురికాడు భూరిశ్రవుడు, యూపపతాకం ఎగురుతూన్న రథంతో – "బుద్ధిలేకండా నిన్ను పంపిన ధర్మరాజు తలవొంచుకున్నట్టు చేస్తాను. నిన్ను ఎదిరించి కళ్ళుమూసిన వీరుల భార్యలికి పరమానందం కలగజేస్తాను. నీరాక చల్లగా చూసిన కృష్ణుడిప్రాణం జల్లుమనిపిస్తాను. నిన్ను గెలిపిస్తానని ఆసపడుతున్నాడు అర్జునుడు, ఆ చేవేదో తేల్చేస్తాను. అదృష్టంకొద్దీ దొరికావు. తోక ముడిచెయ్యకండా నిలబడు. నీఆయుధాలు మాడ్చేస్తాను. గుర్రాలు కూల్చేస్తాను. సారథిని చంపేస్తాను. నిన్ను రక్తస్నానం చేయిస్తాను. భూదేవికి బలిపెడతాను" అన్నాడు.

"ఇలా తెగించి యుద్ధానికివచ్చిన యోధుణ్ణి చూస్తే పండుగేనోయి నాకు" నవ్వుతూ అన్నాడు సాత్యకి – "మీఅందరికీ కాలయముణ్ణి నేను ; తెలుసా ! ఎదురుగావుండి అడ్డుకోక ఇంతదూరం వచ్చావేం, వొంగీ వాదిగీ ! పైగా పెచ్చురేగి నోటికివచ్చినట్టూ కూస్తున్నావు ! నీనాలిక చీల్చేస్తాను. పొల్లుమాటలు కట్టిపెట్టి తిన్నగా నోరుమూసుకో" అన్నాడు.

ఇలా ఇద్దరూ కంటసమైనమాట లాడుకుంటూ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళుకలబడ్డారు. రకరకాల బాణాలతో కొట్టుకున్నారు. ఒకళ్ళ బాణాలు వొకళ్ళు ముక్కలుచేశారు. ఒకళ్ళకవచం వొకళ్ళు పగలగొట్టారు. ఇద్దరూ రక్తస్నానాలుచేశారు. రెండుఏనుగులు దెబ్బలాడుతూవుంటే ఎలాచూస్తారు, అదిగో అలాగచూశారు మన వాళ్ళు వాళ్ళని.

ఇద్దరి గుర్రాలూ కూలిపోయాయి. ఇద్దరిసారథులూ మూర్ఛపోయారు. ఇద్దరిజెండాలూ ఎగిరిపోయాయి. ఇద్దరిధనుస్సులూ విరిగి

పోయాయి. ఇద్దరూ ఈసుతో కత్తులూ, డాళ్ళూ పట్టుకున్నారు. నేలకి దిగారు. చిత్రవిచిత్రమైన గతులతో కత్తియుద్ధం చేశారు. అంతలో కలబడేవాళ్ళు, అంతలో విడిపోయేవాళ్ళు. కొంచేపు అల నట తీర్చుకునేవాళ్ళు మళ్ళీ కలబడేవాళ్ళు.

ఇద్దరూ డాళ్ళు పగలగొట్టుకున్నారు. కత్తులతోనే కత్తులు ఆపుకుని శరీరాలు కాసుకున్నారు. వేట్లూ, పోట్లూ తప్పించుకున్నారు. కత్తులు విరిగిపోయాయి. ఒకళ్ళమీద ఒకళ్ళు వురికేశారు. ఒకళ్ళని ఒకళ్ళు అడిసి పట్టుకున్నారు. మల్లయుద్ధంలాగ పెనగులాడారు.

"అర్జునా, సాత్యకిని రక్షించాలి" పెనగులాటలో భూరిశ్రవుడిది పై చెయ్యి కావడం చూసి, అర్జునుణ్ణి తొందరచేస్తూ అన్నాడు కృష్ణుడు - "సింహంపాలబడ్డ ఏనుగులా అయాడితడు. ముందే అంత సేనతోనూ పోరాడాడు. బాగా అలిసిపోయాడు. అంచేతే భూరిశ్రవుడిచేతిలో దెబ్బతినేశాడు చూస్తావేం ? అర్జునా త్వరపడు. నీకోసమే కదా వచ్చాడు !"

ఇంతలో సాత్యకిని కిందపడేశాడు భూరిశ్రవుడు. కిందపడిన్నీ వోపినంత పెనగులాడాడు సాత్యకి.

"అర్జునా, నీకు సాయపడవచ్చాడు. నీశిష్యుడు. శత్రువుచేత దురవస్థపడుతున్నాడు. ఊరుకుంటావేం ? కాపాడు కాపాడు" మరింత తొందరచేశాడు కృష్ణుడు.

"ఇటు ఈరథాలు" ముమ్మరంగా తనని ముట్టడిస్తూన్న రథాలవాళ్ళనిచూస్తూ, సాత్యకితట్టు చూడకండానే అన్నాడు అర్జునుడు- "వొక్కపెట్టుని మనమీద పడుతున్నాయి. కృష్ణా, సాత్యకీ భూరిశ్రవుడూ ద్వంద్వయుద్ధం చేస్తున్నారు. నేను కలగజేసుకోడం తగనిపని. ఈరెండూ ఇలావుండగా, ప్రాణంతో సమానుడు సాత్యకి.

అతడిచావూ చూడలేను. సరే, ఈరథాలవాళ్ళనీ కాసుకుంటాను. సాత్యకినీ చూసుకుంటాను" అన్నాడు.

సాత్యకి అలిసిపోయాడు. భూరిశ్రవుడు సింహంలా అతడిమీద పడ్డాడు. అతడికుడిచేతిమీద వొకకాలూ, గుండెలమీద వొకకాలూ వేసి తొక్కిపెట్టాడు. మణికంకణాలతో మెరుస్తూన్నచేత్తో ఒకకత్తి ఎత్తి సాత్యకికంఠానికి గురిపెట్టాడు. ఇంద్రధ్వజంలా కనపడింది నీసేనకి భూరిశ్రవుడి చెయ్యి. ఒక్క క్షణమన్నా వ్యవధిలేదు, ఎగిరిపోతుంది సాత్యకి తల.

"కొట్టూ, కొట్టూ" తడబడిపోతూ అర్జునుణ్ణి మరింత తొందర చేసేశాడు కృష్ణుడు.

భూరిశ్రవుణ్ణి మనసులో మెచ్చుకుంటూనే వెడల్పాటి బాణం చప్పున గాండీవానికి తొడిగాడు అర్జునుడు. గాఢంగా లాగి, తీవ్రంగా వొదిలిపెట్టాడు. మెరుపులా వెళ్ళింది బాణం. ఎగిరిపోయి పెద్దపాములా తుళ్ళిపడింది భూరిశ్రవుడిహస్తం. హాహాకారాలుచేసింది మనసైన్యం.

"నువ్వా ఇంత నీచప్పని చెయ్యడం?" చెయ్యి నరికేసి, తన ప్రయత్నం సాగకండాచేసినవాడు అర్జునుడే అని గ్రహించి పట్టరాని కోపంతో అరిచాడు భూరిశ్రవుడు – "నీ కేసి చూడనన్నా చూడలేదు. ఇంకొకడితో పోరాడుతున్నాను. నీచప్పని చేశావు. ద్రోణుడా, ఇంద్రుడా, శివుడా ఎవడు నేర్పాడు నీ కిది? కృష్ణుడే ఇంతపాపానికి పురికొల్పాడా?" అన్నాడు.

"మీరంతా ఏమంత తక్కువతిన్నారు?" ఢీకొరిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు– "అంతమందీపడి అభిమన్యుణ్ణి చంపెయ్యలేదూ! కావలిసినవాళ్ళకి యుద్ధంలో తోడ్పడడం నీచప్పనా రాజులికి? నీకుసహాయపడలేదని మానాయకుల్ని తిట్టు కావలిస్తే. పాపం, బాగా అలిసివున్నప్పుడు సాత్యకిమీదపడి చంపబోయావు. నేనంటూ వుంటే అతడు

చచ్చిపోతాడా, వూరికే!" అని అతడి నోరు మూయించాడు. నీకుమారుళ్ళూ, మరికొంతమంది రాజులూ అర్జునుణ్ణి నిందించారు. అంత మందినోళ్ళూ అలాగే కట్టించాడతడు. కాని భూరిశ్రవుణ్ణిచూసి అతడి మనస్సు కలుక్కుమంది. "పాడుక్షత్రియధర్మం!" భూరిశ్రవుణ్ణి వోదారుస్తూ విచారంగా అన్నాడు అర్జునుడు — "నీలాంటివాడికి ఇంతబాధ కలిగించవలసి వచ్చింది. నాఎదట నావాళ్ళని చంపనివ్వనని నేనుచేసిన ప్రతిజ్ఞ విచారించు. మహాత్మా, దీనంతటికీ దుర్యోధనుడే మూలకందం. అతడు నరకానికి వెళతాడు. నువ్వు సద్గతి పొందుతావు" అన్నాడు.

సాత్యకిని వొదిలేశాడు భూరిశ్రవుడు. ఎడమచేత్తో బాణాలు పరుచుకున్నాడు. ప్రాయోపవేశం నిశ్చయించుకుని, ప్రాణాయామంతో యోగంలో కూచున్నాడు. ఇంతలో సాత్యకి జల్దుకుని లేచాడు. చ్రరున కత్తి దూశాడు. శ్రీకృష్ణుడూ, అర్జునుడూ, భీముడూ, అశ్వత్థామా, కృపాచార్యులూ, కర్ణుడూ, వృషసేనుడూ— ఇంతమందీ "వద్దూ, వద్దూ" అని కేకలు వేస్తూనేవున్నారు. కాని కోపంతో వాళ్ళు తెలియకండా వురికాడు సాత్యకి. ఒక్క వేటుని భూరిశ్రవుడితల నరికిపారేశాడు. సిద్ధులూ, చారణులూ గుమికూడి, పొగుడుతూ భూరిశ్రవుణ్ణి పుణ్యలోకాలికి తీసుకుపోయారు.

"అభిమన్యుణ్ణి అన్యాయంగా చంపినప్పుడు 'వద్దువద్దు' అనలేకపోయారో!" భూరిశ్రవుణ్ణి నరికేసి, తనని వద్దంటూన్న కౌరవులతట్టు తిరిగి వురిమాడు సాత్యకి — 'యుద్ధంలో నన్ను పడదోసి తన్నినవాణ్ణి, అతడు మునిఅయినా సరే చంపేస్తాను' అని లోగడ ప్రతిజ్ఞ చేశాను. అర్జునుడి అనుగ్రహంవల్ల ఇది ఇవాళ నిలుపుకున్నాను. అదీ

కాక, 'శత్రువుని ఏవిధంగా అయినా సరే, దెబ్బతీయ్యడమే కర్తవ్యం' అన్నాడు వాల్మీకి. ♦ అంచేత నేను చేసింది ధర్మసమ్మతమే."

"అబ్బ ఎంత పంతగొట్టో సాత్యకి!" అన్నారు మన సైనికులు కొందరు. "దెబ్బతిన్నవాడు వూరుకుంటాడటయ్యా!" అన్నారు కొందరు. "ఇదంతా విధివిధానం, ఎలా తప్పుతుంది?" అన్నారు మరి కొందరు.

ధృతరాష్ట్రుడు: ద్రోణాచార్యులూ, కృతవర్మా గెలవలేక పోయారు సాత్యకిని. అలాంటివాణ్ణి భూరిశ్రవుడు కిందపడదోశాడంటే చిత్రంగావుంది నాకు, అతడు ఎంత అలిసిపోతేనేంగాక!

సంజయుడు: అడగవలిసిన ప్రశ్నే అడిగావు. అయితే దానికి వొక కారణం వుంది. చెపుతాను, విను. చంద్రవంశంలో యయాతి కొడుకయిన యదుడి కులంలో దేవమీఢుడు పుట్టాడు. అతడి కుమారుడు శూరుడు. శూరుడికొడుకు వసుదేవుడు. చక్కని రూపమూ, రూపానికి తగిన గుణమూ కలిగి నవమన్మథుడిలా పెరుగుతున్నాడు వసుదేవుడు. ఇంతలో దేవకుడు అనే రాజు తనకూతురు దేవకికి స్వయంవరం చాటించాడు. ఆస్వయంవరంలో యాదవవీరుడు శిని వసుదేవుడికోసం దేవకిని పట్టుకువచ్చేశాడు స్వయంవరానికి వచ్చిన రాజుల్లో వొక్కడూ శిని పరాక్రమంముందు నిలవలేకవూరుకున్నారు. మన బాహ్లీకుడి కొడుకు సోమదత్తుమాత్రం అతణ్ణి వొదిలిపెట్టలేదు. ఇద్దరూ హోరాహోరి పోట్లాడారు. ఇద్దరి రథాలూ విరిగిపోయాయి. ఇద్దరూ కత్తులూ, డాళ్ళూ పట్టుకుని కిందికి దూకేసి కలబడ్డారు. శిని సింహంలా ఆక్రమించాడు. సోమదత్తుని పట్టుకుని కిందపడదోశాడు. అయితే జాలిపడి చంపకండా వొదిలేశాడు ఆసిగ్గుతో తలెత్తి తిరగ

♦ పీడాకరమమిత్రాణాం యత్ స్యాత్ కర్తవ్యమేవ తత్ — వాల్మీకి రామాయణం. యుద్ధకాండ 81.30.

లేకపోయాడు సోమదత్తు. అడివికి వెళ్ళిపోయి, ఎంతో అంతకాలం తపస్సుచేశాడు. చివరికి శివుడు ప్రత్యక్షమయ్యాడు. వరం కోరుకో అన్నాడు. అప్పటికి శిని చచ్చిపోయాడు. అతడి కొడుకు సత్యకుడూ కాలంచేశాడు. సత్యకుడి కొడుకే సాత్యకి. శిని లేకపోతే ఏంగాక తన అవమానం బాధిస్తూనేవుంది సోమదత్తుని. అంచేత శినిమనవణ్ణయినా సరే, అవమానించాలి. అప్పుడుకాని తనక్రోధం శాంతించదు. కనక సాత్యకిని యుద్ధంలో కిందపడదోసి గుండెలమీద 'తన్ను' గలిగిన కుమారుణ్ణి ప్రసాదించమని శివుణ్ణి ప్రార్థించాడు. "అలాగే కానీ" అంటూ అంతర్ధానమయ్యాడుశివుడు. అదిగో ఆవరప్రభావం వల్లే భూరిశ్రవుడు సాత్యకిని అలా కిందపడదోసి తన్నగలిగాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: ఆఁ! తరవాత యుద్ధమెలా సాగింది?

సంజయుడు: భూరిశ్రవుడు చచ్చాక, జయద్రథుడితట్టు రథంపోనిమ్మన్నాడు అర్జునుడు. కృష్ణుడు పగ్గాలు సడిలించాడో లేదో అశ్వత్థామా, కృపాచార్యులూ, శల్యుడు మొదలైనవీరులూ, దుర్యోధనుడూ అర్జునుణ్ణి అడ్డుకుని పోరాడారు.

కర్ణుడూ - సాత్యకీ

కర్ణుడూ సాత్యకీ కలబడ్డారు. హోరాహోరి యుద్ధం జరిగింది. ఆవివరం చెపుతాను విను, జరిగిందీ, జరుగుతున్నదీ, జరగబోయేదీ అన్నీ తెలిసినవాడు శ్రీకృష్ణుడు. సాత్యకికి భూరిశ్రవుడివల్ల ఏంజరుగుతుందో ముందే తెలుసు నతడికి. కనకనే తొలినాటిరాత్రి తనసారథి దారుకుడితో అర్జునుడి ప్రతిజ్ఞ నెగ్గించాలి అన్న నెపంతో రథంసిద్ధంగా వుంచమన్నాడు. సాత్యకికి రథం లేదిప్పుడు. తగినసమయం వచ్చింది. తానుచెప్పిన ఆనవాలుప్రకారం శంఖంపూరించా డతడు. అబోతురంకె వేసినట్టు మోగింది పాంచజన్యం.

శైబ్యమూ, సుగ్రీవమూ, మేఘపుష్పమూ, వలాహకమూ పూసిన రథం గరుడధ్వజంతో ఆగ మేఘాలమీద పట్టుకువచ్చాడు దారుకుడు. అతణ్ణి మెచ్చుకుని, రథం సాత్యకి కిచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. అదంతా ఆశ్చర్యపోతూ చూశాడు అర్జునుడు. జరిగిన సంగతి వివరించాడు శ్రీకృష్ణుడు.

శ్రీకృష్ణుడిరథ మెక్కాడు సాత్యకి. అర్జునుడికి సహాయపడుతూ ధనుస్సు సారించాడు. అంతలో ఆవేశంతో వచ్చి అతడిమీద కలబడ్డాడు కర్ణుడు.

"భూరిశ్రవుడిచావు సహించలేక సాత్యకిమీద కలబడ్డాడు కర్ణుడు" నవ్వుతూ కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు – "మనం చప్పున పరిగెత్తాలి. ఆలోచించకూడ దిక" అన్నాడు. అంతలో అర్జునుడి చక్రరక్షకులు ఉత్తమౌజుడూ, యుధామన్యుడూ సాత్యకితో కలిసి కర్ణుడితో కలబడ్డారు.

"మనవాడు కర్ణుడి కేమీ తీసిపోడు. మన చక్రరక్షకులూ కలిశారు. కనక సాత్యకిచింత మనకి అక్కరలేదు" అంటూ జయద్రథుడి కేసి రథం తరిమాడు శ్రీకృష్ణుడు.

కర్ణుడూ సాత్యకీ దారుణంగా డీకొన్నారు. అంతమందీ అరిచేతిలో ప్రాణాలు పెట్టుకుని వాళ్ళయుద్ధం చూశారు. దేవతల్లోనూ, దానవుల్లోనూ, గంధర్వుల్లోనూ అలాంటి యుద్ధం జరగలేదంటే నమ్మొచ్చు.

పోరాడి పోరాడి కర్ణుడి వొళ్ళంతా రక్తం వరదలుచేశాడు సాత్యకి. అతడి సారథినీ, గుర్రాల్నీ కొట్టేశాడు. జెండా నరికేశాడు. గొడుగు విరిచేశాడు. రథం ముక్కలు చేసేశాడు. నీకొడుకు దుర్యోధనుడూ, అతడి తమ్ముళ్ళూ కళ్ళప్పగించి నిలబడిపోయారు. మొనగాళ్ళయిన రాజులు కొందరు సాత్యకిని చుట్టుముట్టారు. చిత్రచిత్రంగా

రథం మెరిపించాడు సాత్యకి. అద్భుతమైన శరవేగం చూపించాడు. వేలవేల రథాలు కొట్టేశాడు; చిందరవందర చేసేశాడు. చావగా మిగిలిన రథాలవాళ్ళు పుంజాలు తెంపుకు పారిపోయారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సారథీ, రథమూ, గుర్రాలూ అన్నీ కృష్ణుడివి కావడంచేతకదూ, అంత ఉత్సాహమూ చూపించి, అంత మొనగాడయిపోయాడు సాత్యకి !

సంజయుడు : కృష్ణుడి రథమే కాదు, సాత్యకిరథమే పట్టుకు వచ్చాడు కొంతసేపటికి దారుకుడి తమ్ముడు. ఏమయిందంటే, దారుకుడు మహావేగంతో రథం తేవడం చూశాడతడు. కృష్ణుడు తెమ్మనడం తనకి తెలియదుకదూ ! అంచేత యుద్ధంలో ఏదో గజిబిజి జరిగిపోయిందనుకుని, మంచిదొక రథంపూసి, ఆయుధాలతోనూ, సింహపతాకంతోనూ సిద్ధంచేసి, దారుకుడు రథం తెచ్చిన దారినే వచ్చి సాత్యకిని కలుసుకున్నాడు. అన్నగారి రథం వొదిలేసి, తనరథమే ఎక్కి యుద్ధంచేశాడు సాత్యకి. దారుకుడు రథం కృష్ణుడిదగ్గిరికే పట్టుకుపోయాడు. నీకుమాళ్ళు కర్ణుడికి మరో రథం సిద్ధంచేశారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : భీముడు వచ్చి అర్జునుణ్ణి కలిశాడు కదా, అతగాడు ఏంచేశాడట !

సంజయుడు : కర్ణుడుచేసిన అవమానంతో చిన్నబుచ్చుకుని అర్జునుడి దగ్గిరికి వెళ్ళి తలవొంచుకున్నాడు భీముడు. కొంచేపు మాటే ఆడలేదు. తరవాత కర్ణుడన్న ప్రతిమాటా వొత్తివొత్తి చెప్పాడు. "ఏమయినాసరే, వాణ్ణి చంపేసికాని తిరిగిరాను" అన్నాడు చివర.

"నాచెవిని పడాలనే అలా అన్నాడువాడు" భీముణ్ణి వారిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు — "అంటే ఏమిటో తెలుసా ! నిన్ను కాదు, నన్నే అన్నాడన్నమాట. నీపనిలేదు, అలావుండు" అంటూ కర్ణుడికేసి తిరిగాడతడు.

"ఏంరా కర్ణా !" భీముణ్ణి సముదాయించి, కర్ణుడిమీద వురి మాడు అర్జునుడు — "భీముణ్ణి నోటికివచ్చినట్టు తిట్టేశావే! సిగ్గులేకండా ఎన్నిసార్లు తోకముడవలేదు నువ్వు. నిన్ను ఎవరైనా తిట్టారా? పౌర పాటున పిసరంత గెలుపురావడంతోనే ఇంతగర్రా ఎందుకంటా! నిన్ను ఎరగనివాడు ఎవడున్నాడని! ఇప్పుడిప్పుడు సాత్యకి నిన్ను ఏంచేశాడు? గెలవడం, వోడిపోడం ఎంతవాడికైనా వుంటుంది, యుద్ధంలో. అంతమాత్రాన తగినవాళ్ళని ఇలా ఎవరైనా అంటారా? తలవిలవ నోరు చెపుతుంది. నీకులమూ, గుణమూమాత్రం లోకానికి తెలిసింది, నీకూతవల్ల. అది అలా వుండనీ. నేను లేనప్పుడు అధర్మంగా అభి మన్యుడి విల్లు విరిచేశావు. దానికి బదులు తీర్చేస్తాను. నీకళ్ళముందే వృష సేనుడితల నరుకుతాను, ధర్మయుద్ధంలో. అంతేకాదు, నీతోకలిసి ఆపాపం పంచుకున్న వాళ్ళని అందరినీ ఏంచేస్తానో చూద్దువు కాని" అంటూ అతడిమీదికి తరుముకు వచ్చాడు. మనసేనలూ పోలోమని అతడి మీదికి వెళ్ళాయి. దారుణమైన యుద్ధం జరిగిపోయింది.

సూర్యుడికాంతి చల్లబడుతూవచ్చింది.

"ఇంక కొంచేపులో పొద్దుగూకిపోతుంది" కర్ణుణ్ణి హెచ్చరిస్తూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు — "ఇటు సాత్యకినీ, అటు భీముణ్ణీ పెట్టుకుని జయద్రథుడిమీదికి తరుముకువస్తున్నాడు అర్జునుడు. మరికొంచెం మనం ఆపుతూ పోరాడామా గూకేస్తుంది పొద్దు. దాంతో కథ ముగిసి పోతుంది. పోయీకాలం వచ్చే, ప్రతిజ్ఞపట్టాడు అర్జునుడు. ఇంక ఎంతో సేపు లేదు. కొండంతవీరుడివి నువ్వు. శల్యుడూ, అశ్వత్థామా, కృపా చార్యులూ, దుశ్శాసనుడూ, నేనూ నీతో వుంటే నిభాయించగలవా డెవడు? అయ్యగారిపని అయిపోతుంది. ఇతడు అగ్గిలో దూకేస్తే ఇతడి అన్నదమ్ములూ, ఈమద్దత్తుదార్లూ చస్తారు. ఈభూమి యావత్తూ

మనమే ఏలుకుంటాం. ఇదిగో ఇప్పుడే నీచేవా నీపట్టూ చూపించాలి'' అన్నాడు.

"ఎలా యుద్ధం చేస్తానో చూద్దువుకాని" ధనుస్సు సారిస్తూ అన్నాడు కర్ణుడు — "తరవాత దేవుడే వున్నాడు. రాజు మన్నించిన మొనగాడు యుద్ధంలో ఆమాత్రం సాధించకపోతే ఏముందిక! భీముడి బాణాలతో వొళ్ళంతా పచ్చిపుండులా వుంది. అయితేనేం, అర్జునుడా నన్ను మించిపోతాడు!" అన్నాడు.

కర్ణుడి మాటలతో ధైర్యం హెచ్చింది దుర్యోధనుడికి. గాలిదేవుడితో కలిసిన అగ్గిదేవుడిలాగ భీముడితోనూ, సాత్యకితోనూ కలిసి విజృంభించాడు అర్జునుడు. భల్లమూ, అంజలికమూ, క్షురప్రాసమూ మొదలైన బాణాలు నీసేనమీద కురిపించాడు. దాంతో చతురంగ బలాల అవయవాలు, ఛత్రచామరాలూ, జెండాలూ, ధనుస్సులూ, గదాదండాలూ, రకరకాల ఆయుధాలూ ముక్కముక్కలయి రక్తనదుల్లో కొట్టుకుపోయి, కుప్పలుపడ్డాయి.

అప్పుడు దుర్యోధనుడూ, కర్ణుడూ, వృషసేనుడూ, శల్యుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా వొక్కమొగిని వురికారు. తమతోకూడా వురుకుతూన్న జయద్రథుణ్ణి వెనక్కితోసేసి ముందుకి వెళ్ళారు. పొద్దుపోతూన్నకొద్దీ చేవెక్కి అర్జునుడిమీద తీవ్రంగా బాణాలు గుప్పించారు. వాళ్లు వేసినబాణాలు వొక్కొక్కటీ ఎన్నోఅన్ని ముక్కలుకింద కొట్టేశాడు అర్జునుడు. అందరూ వొక్కసారి కలబడి వొక్కొక్కడూ ఎన్నోఅన్ని బాణాలు మళ్ళీమళ్ళీ కృష్ణుడిమీదా అర్జునుడిమీదా కుమ్మరించారు. మాట్టాడకండా అంతమందినీ లెక్కాజమా లేనన్ని బాణాలు కొట్టి కీచుకీచుమనిపించాడు అర్జునుడు.

కర్ణుడూ అర్జునుడూ కలబడ్డారు

కోపంతో ఇన్నూ మన్నూ కనపడలేదు కర్ణుడికి. భూమి అదిరి పోయినట్టు రథం పరిగెత్తించాడు. అమాంతంగా అర్జునుడిమీదికి వురి కాడు. మెరుగుపెట్టిన మంచిమంచిబాణాలు పదిహేను తగిలించాడు అర్జునుడు. అలాంటివే భీముడు వొకమూడూ, సాత్యకి వొకమూడూ చురుక్కు చురుక్కుమనిపించారు. తొకతొక్కిన తాచులా లేచాడు కర్ణుడు. అర్జునుణ్ణీ, భీముణ్ణీ, సాత్యకినీ తలా అరవయ్యేసిబాణాలు కొట్టి ఇదీ నావడి అన్నట్టుచూశాడు. ఆశ్చర్యపోయారు జనం.

ఒక వందబాణాలు లిప్తలమీద తగిలించాడు అర్జునుడు. కర్ణుడి వాళ్ళంతా చీలికలు చేసేశాడు. రక్తం ధారలుకట్టించాడు. మరింత మండిపడ్డాడు కర్ణుడు. అమాంతంగా అయిదువందలబాణాలు అర్జునుడి మీద కురిపించాడు.

కర్ణుడిధనుస్సు అర్జునుడు నరికేశాడు. గుండెలు దూసుకుపోయి నట్టు తొమ్మిదిబాణాలు వేసి, ప్రాణాంతకమైన వొక మహాస్త్రం చప్పున వొదిలిపెట్టాడు. అడ్డంగా వొక అర్ధచంద్రబాణం వేసి అది ముక్కలు చేసేశాడు అశ్వత్థామ.

జిగేలుమనిపోతూవున్న మరొక బంగారం ధనుస్సు తీశాడు కర్ణుడు. చరచరా శరవర్షం కురిపించేశాడు.

"ఆగవోయి కర్ణా! అర్జునుణ్ణి ఎరగవూ!" ప్రచండమైన బాణాలు ఝంపెత్తుతూ వురిమాడు అర్జునుడు.

"ఆగూ, ఆగవోయి అర్జునా, కర్ణుడు కనపడలేదూ!" గట్టిగట్టి బాణాలతో కప్పేడుతూ గదిమాడు కర్ణుడు. ఒకళ్ళ బాణాల్లో వొకళ్ళు కప్పడిపోయి వొకళ్ళకి వొకళ్ళు కనపడకండా ఘోరంగా పోరాడారు వాళ్ళు.

"కర్ణుడికి సాయం చెయ్యండి! పరిగెత్తండి!" తనవాళ్ళని హెచ్చరిస్తూ అరిచాడు దుర్యోధనుడు. మనవాళ్ళు విరగబడ్డారు. ఉగ్ర నరసింహుడే అయిపోయాడు అర్జునుడు. కర్ణుడి గుర్రాలు చంపేశాడు. సారథిని నరికేశాడు. భయంకరమైన బాణాలువేసి కర్ణుణ్ణి గట్టిదెబ్బలు కొట్టేశాడు. కరచరణాలు ఆడలేదు కర్ణుడికి. అప్పుడు అతణ్ణి అమాంతంగా తనరథంమీదికి తెచ్చేశాడు అశ్వత్థామ.

శల్యుడూ, కృపుడూ, వృషసేనుడూ వాళ్ళపక్కచేరి, అర్జునుడి మీద బాణాలు గుప్పించారు. వాళ్ళ నలుగురివెనకా పొంచిపొంచి జయద్రథుడూ వొదిలాడు బాణాలు.

అశ్వత్థామా మొదలైనవాళ్ళ పరాక్రమానికి బదులుచెపుతూనే జయద్రథుడిమీద గబగబా బాణాలు వేశాడు అర్జునుడు. అదే సమయమంటూ సేనలికి చెయ్యివిసిరి ఉసారిచ్చాడు దుర్యోధనుడు. రకరకాల ఆయుధాలు కుమ్మరిస్తూ విజృంభించాయి మనసేనలు.

అసలే అర్జునుడు. అతడా అవి లక్ష్యపెడతాడు! ఆకాశం అదిరిపోయినట్టు గాండీవం మోయించాడు. ఘోరమైన మహాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. ఏనుగులు నరికేశాడు. రథాలు విరిచేశాడు. గుర్రాలు చంపేశాడు. సేనసేనంతా చిందరవందరచేసేసి వెంటతరిమాడు. మిట్టమధ్యాహ్నం సూర్యుడిలాగ చూడశక్యంకాకండా ప్రకాశించాడు. ఆకాశంమీద దేవతలే నాలికలు కరుచుకున్నారు.

కొంచేపటిలో మళ్ళీ మనయోధులు యావన్మందీ వొక్కుమ్మడిగిని ఎగబడ్డారు. అంతమందినీ అదిలించేశాడు అర్జునుడు. బాణప్రవాహంలో ముంచెత్తాడు. కొట్టికొట్టి తరిమాడు. అగ్నిశిఖల్లాటి బాణాలు జయద్రథుడిమీద ప్రయోగించాడు.

మహారాజా, మనజయద్రథుడు పారిపోలేదు. అర్జునుడిమీదా, అతడి గుర్రాలమీదా, గాండీవంమీదా, కపిధ్వజంమీదా బాణం

మీద బాణం వేశాడు. భళీ అంటే భళీ అంది మనసేన. సెబాస్ అంటే సెబాస్ అన్నారు దేవతలు.

జయద్రథుడి వరాహపతాకం ఎగరగొట్టేశాడు. అర్జునుడు అతడి సారథితల నరికేశాడు. తామరాకుమీద సీటిబొట్టులాగ వొణికి పోయింది సీసైన్యం.

చేతిలో చేవవున్నంతవరకూ, కంఠంలో ప్రాణమున్నంతవరకూ బాణాలు వేసీ, పోరాడీ అడ్డుపడ్డారు సింధూలవాళ్ళు. కృపుడూ, అశ్వత్థామా, శల్యుడూ, వృషసేనుడూ ప్రాణాలికి తెగించి జయద్రథుడికి అడ్డుపడ్డారు. అతణ్ణి కొట్టడానికి సందుదొరకలేదు అర్జునుడికి. పెదవి కరుస్తూ అతడు పొద్దుదిక్కు చూశాడు.

మాయచీకటి

"పొద్దు గూకిపోతోంది" పడమటికి చూస్తూన్న అర్జునుడితో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - "పంతానికి కూచుని యుద్ధంచేస్తే సాగ దిక. దీనికి వొక ఉపాయం కల్పిస్తాను. దాంతో కాని శత్రువు చవ్వడు. ఏమిటంటావా? సూర్యబింబం మరుగుపడిపోయినట్టు చేస్తాను. మాయ చీకటి కల్పిస్తాను. పొద్దు గూకిపోతోందనే అనుకుంటారు కౌరవులు. చెంకలు గుద్దుతారు. నీప్రతిజ్ఞ కొండెక్కిపోయిం దనుకుంటారు. యుద్ధం మానేస్తారు. ఒకళ్ళని వొకళ్ళు మెచ్చుకుంటారు. విచ్చలవిడిగా గెంతుతారు. అదిగో ఆసమయంలో నీశపథం పూర్తిచేసుకో" అన్నాడు.

"పరాక్రమంమాత్రం పనికిరాలేదు" మొహం వేలవేసుకుంటూ అనుకున్నాడు అర్జునుడు. చిరునవ్వుతో అతణ్ణి చూస్తూ మాయచీకటి కల్పించాడు శ్రీకృష్ణుడు. సూర్యబింబం మాయమయింది.

పొద్దు గుంకిపోయిందనే అనుకున్నారు మనవాళ్ళు. సంతోషం పట్టలేకపోయారు. ఒకటే కోలాహలం మొదలెట్టారు. జయద్రథుడు

ప్రహర్షానందంతో రథంమీద నుంచుని, తలెత్తి మాటిమాటికీ పడ మటికి చూశాడు.

"అదిగో అర్జునా, రథంమీద అల్లెత్తి చూస్తున్నాడు జయ ద్రథుడు. ఊఁ, తెగెయ్యి తలకాయ" అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

జయద్రథుడివధ

చూశాడు అర్జునుడు. గంధంతోనూ, పువ్వులతోనూ పూజిం చిన వాడి బాణం వొకటి అమ్ములపొదిలోంచి తీశాడు. గాండీవానికి తొడిగాడు. జంయ్యిని వొదిలిపెట్టాడు. రివ్వున వెళ్ళింది బాణం. పిట్టని తన్నుకుపోయిన డేగలాగ జయద్రథుడిశిరస్సు ఎగరేసుకుపోయింది, ఆకాశం మీదికి.

"అర్జునా! అర్జునా! జయద్రథుడితల కిందపడనివ్వకు" తడ బడిపోతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు – "అది ఆకాశంమీదే వుండనీ. కిందపడిందా కొంపములుగుతుంది. చెపుతాను దాని సంగతి" అన్నాడు.

బాణంమీద బాణం వేస్తూ కిందపడకండా ఆకాశంమీదే ఆశిరస్సు నిలబెట్టాడు అర్జునుడు. ఎడమకీ, కుడికీ, ముందుకీ, వెనక్కీ బంతిలాగ ఎగరేశాడు.

మాయచీకటి మాయమయింది. సూర్యబింబం తిరిగీ అవుపిం చింది. మన మొనగాళ్ళంతా ఏకమై అర్జునుణ్ణి ముట్టడించారు. శరవర్షం కురిపించారు. రకరకాల బాణాలుకొట్టి వాళ్ళ ఉద్ధృతం అదలిస్తూనే ఆకాశంమీది శిరస్సుపడకండా ఆడిస్తూ నేవున్నాడు అర్జునుడు. అద్భుత మైన హస్తలాఘవంచూపెట్టి వీరవిహారం చేశాడు.

"ఇలా ఎంతసేపు జయద్రథుడితల ఆకాశంమీద వుంచేది? " అర్జునుడు కృష్ణుణ్ణి అడిగాడు – "ఎక్కడ విసిర్యమంటావు దీన్ని ? అసలు ఎందు కిలా చెయ్యాలి ? "

"చెపుతా" అంటూ అందుకున్నాడు కృష్ణుడు – "సింధు దేశంరాజు వృద్ధక్షత్రుడు సంతానంకోసం తపస్సుచేసి కన్నాడు జయద్రథుణ్ణి. 'యుద్ధంలో పరాకుగా వున్నప్పుడు ఇతడితల తెగిపోతుంది' అంది ఆకాశవాణి వొకనాడు. 'అయితే వీడి శిరస్సు ఎవడు కింద వేస్తాడో వాడితల నూరుముక్కలయిపోతుంది' అన్నాడు తపోబలంతో వృద్ధక్షత్రుడు. అతడిమాట అమోఘం.

"కుమారుడికి పట్టంకట్టి అడివికిపోయి తపస్సుచేసుకుంటున్నాడు వృద్ధక్షత్రుడు. ఇంచేత ఇతడితల నువ్వు కిందపడనివ్వకు. వృద్ధక్షత్రుడి తొడమీద పడెయ్యి. అయితే అది పాశుపతంవల్లకాని సాధ్యంకాదు.

"వృద్ధక్షత్రుడు శమంతపంచకం సమీపంలో వున్నాడు. చప్పున పాశుపతాన్ని ప్రార్థించు" అన్నాడు.

భక్తిపూర్వకంగా నియమప్రకారం పాశుపతం ప్రయోగించాడు అర్జునుడు. బాణపరంపరగా పరిగెత్తింది పాశుపతం. జయద్రథుడితల మోసుకుని శమంతపంచకం వెలపల్నబృహత్క్షత్రుడిఆశ్రమానికి వెళ్ళింది. జపంలోవున్నాడు బృహత్క్షత్రుడు. అతడి తొడలమీద పడింది శిరస్సు. తుళ్ళిపడి, శిరస్సు కిందపడేశాడు బృహత్క్షత్రుడు. ఉత్తరక్షణంలో వందచెక్కలయిపోయింది అతడితల.

శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుణ్ణి మెచ్చుకున్నాడు. సకల భూతాలూ ఆశ్చర్యంలో మునిగిపోయాయి. అర్జునుడు పాశుపతం ఉపసంహరించాడు. మనసేనలు కొయ్యబారి నిలబడిపోయాయి. కొవ్వు అడిగిపోయి తలవొంచుకున్నారు మన యోధులు.

తల కిందపడ్డదాకా రథంమీద అలాగే నిలబడివుంది జయద్రథుడి మొండెం. అటు తల నేలపడింది, ఇటు మొండెం కిందపడింది.

అది మరీ చిత్రమనిపించింది చూసినవాళ్ళకి. అదిగో అలాగ ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకున్నాడు అర్జునుడు. కన్నీళ్ళు కార్చుకుంటూ దుఃఖంతో కుంగిపోయారు సైకువాళ్ళు. కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఆనందంతో కల కల్లాడారు. భీముడు సింహనాదంచేశాడు. విని, కొండ అందుకున్నట్టు సంతోషించాడు ధర్మరాజు. మూరెడెత్తు పుష్పాంగారు వాళ్ళ యోధులు. కేకలూ, తూర్యధ్వనులూ పాండవసేన అంతటా ఓ, గింగురుమనిపోయాయి.

ద్రోణపర్వం

అయిదో ఆశ్వాసం

"తరవాత మనవాళ్ళు ఏమయారు?" కృష్ణార్జునుల విక్రమ విహారం విని బిక్కమొహం వేసి అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

సంజయుడు: అలా పుప్పొంగిన పాండవసేన ద్రోణాచార్యుల మీాద విరుచుకుపడింది; ఘోరంగా యుద్ధంచేసింది. ఇక ఇక్కడ — అశ్వత్థామా, కృపాచార్యులూ ఉగ్రులయిపోయి అర్జునుడిమీాద పిడుగుల్లాటి బాణాలు కురిపించారు. అవన్నీ అనాయాసంగా కొట్టి పారేశాడు అర్జునుడు, కోపమన్నా తెచ్చుకోకండా. ఎన్నో అన్ని బాణాలు ఇద్దరిమీాదా గుప్పించాడు. రక్తం వరదలుకట్టి మూర్ఛపోయాడు కృపాచార్యులు రథం తప్పించుకు పట్టుకుపోయాడు అతడి సారథి. అశ్వత్థామా తప్పుకుపోయాడు. తక్కిన రథికులూ ఎదిరించలేక దూరదూరంగా నుంచుండిపోయారు. తన బాణాలు తగిలి కృపాచార్యులు మూర్ఛపోడం చూసి నొచ్చుకున్నాడు అర్జునుడు. క్షత్రియధర్మం నిందిస్తూ ఎంతో అంత విచారించాడు.

"నీభాగ్యమే భాగ్యమోయి" అర్జునుణ్ణి కౌగిలించుకుంటూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు—"కౌరవబలం గెలవడం దేవతలకైనా సాధ్యం కాదు. అలాంటిది నువ్వు అవలీలగా గెలిచేశావు. ఎంతయినా పొగడవచ్చునంటాను నీభుజబలం. ఇదిగో వృద్ధక్షత్రుణ్ణీ, జయద్రథుణ్ణీ హతమార్చినట్టే కర్ణుణ్ణీ ఎప్పుడు కడ తేరుస్తావో, అప్పుడూ నాకు తృప్తి" అన్నాడు.

"ఇదంతా నీచలవ బావా," వినయంగా అందుకున్నాడు అర్జునుడు – "నీదయవల్లే నాశపథం నెరవేర్చుకున్నాను. నీదయవల్ల పాండవుల మనోరథం సిద్ధించడంలో వింతేముంది! నీఆశ్రితులికి అపజయ మెలా కలుగుతుంది? భారమంతా నీదే. నీఆజ్ఞ నెరవేర్చడమే మా పని."

"పొద్దు గుంకిపోతోంది" చిరునవ్వుతో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు– "పద ధర్మరాజుని కలుసుకుందాం."

అర్జునుడి రథం మళ్ళింది. భీముడూ, సాత్యకీ, యుధామన్యుడూ, ఉత్తమౌజుడూ కులాసాగా సల్లాపాలాడుకుంటూ వెంటనడిచారు. ఒత్తుగా రక్తంపడి, ఘోరంగావున్న రణస్థలంమీంచి సాగాయి రథాలు.

"ఎంతటివాడివోయి నువ్వు!" అర్జునుణ్ణి పొగుడుతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు – "ఏనుగులూ, రథాలూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ, సేనాధిపతులూ, రాజులూ, అస్త్రశస్త్రాలూ, చామరాలూ, గొడుగులూ, జెండాలూ, ఆభరణాలూ – ఎలా పడున్నాయో చూడూ! రణభూమి చిత్రవస్త్రం కప్పినట్టుంది! ఇదంతా నీచేతిమహిమ కదూ!"

నిశ్చేరపోయి నించున్న శత్రుయోధుల మధ్యనించి నిరాఘాటంగా నడిచిపోయాయి అర్జునుడిరథమూ, అతడివెంట తనవాళ్ళ రథాలూనూ.

యుద్ధంచాలించి అప్పుడేవాళ్ళకోసం ఎదురుచూస్తున్నాడు ధర్మరాజు. దగ్గిరపడగానే శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవదత్త మూదాడు. రథం దిగి ఆనందబాష్పాలతో ఎదురు వచ్చాడు ధర్మరాజు. తడబడుతూ రథం దిగి, కాళ్ళనడకని వెళ్ళి నమస్కారంచేశారు కృష్ణార్జునులు. ఆనందబాష్పాలు చేతులతో తుడిచేసు

కుని ఇద్దరినీ చూశాడు ధర్మరాజు. అతడి వొళ్ళు పులకరించింది. ఇద్దరినీ గుచ్చి కౌగిలించుకున్నాడు, గాఢంగా.

"చెయ్యి నెత్తురు కాకండా జయద్రథుణ్ణి హతమార్చి, తిరిగి వచ్చారు" అర్జునుడితో అన్నాడు ధర్మరాజు — "నాభాగ్యం నేనే పొగుడుకుంటున్నాను. ఇదంతా శ్రీకృష్ణుడి అనుగ్రహం."

"ఇదంతా నీసత్యవ్రతమహిమ. ధర్మరాజా, నువ్వు గట్టిగా కళ్ళెర్రచేస్తే జయద్రథుడేఅన్న మాటేమిటి? ఎంతవాడైనా ఇట్టే మాడిపోతాడు" అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

"దేవా," శ్రీకృష్ణుణ్ణి స్తోత్రంచేస్తూ అందుకున్నాడు ధర్మరాజు — "నువ్వే ఎర్రగా చూస్తేచాలు, దేవతలూ రాక్షసులూ మండిపోతారు. నీవాత్సల్యమే సకలలోకాలికీ సౌఖ్యం కలిగిస్తుంది. నీభక్తులు శత్రుసంహారం చేశారంటే వింతేముంది? భీష్ముడంతటి వీరుడు పడిపోడానికి నువ్వేకదా కారణం! నీకు కోపం తెప్పించడంవల్లే కౌరవులు చెడ్డారు" అన్నాడు.

"మహాధర్మాత్ముడివి నువ్వు. నీకు నష్టం కలిగించినవాడు చెడకండా ఎలావుంటాడు?" అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

ఇంతలో భీముడూ, సాత్యకీ వచ్చారు. కొత్తగాయాలతో వాళ్ళ శరీరాలు అదో అందంగా వున్నాయి. ఇద్దరూ రథాలు దిగి ధర్మరాజుకి పాదాభివందనం చేశారు. ఇద్దరినీ ఎత్తి కౌగిలించుకున్నాడు ధర్మరాజు. ద్రోణుణ్ణీ, కృతవర్మనీ వాళ్ళు వోడించడం ప్రశంసించాడు. వాళ్ళ వెనక యుధామన్యుడూ, ఉత్తమౌజుడూ వచ్చి నమస్కరించారు. వాళ్ళనీ తగినమాటలతో సత్కరించాడు ధర్మరాజు. పాండవ సేనలో ఆనందమే ఆనందం తాండవ మాడింది. చతురంగబలం యూవత్తూ కయ్యానికి కాలుదువ్వుతూ కేరింతలుకొట్టింది.

దుర్యోధనుడి దుఃఖం మహారాజా, ఇంతా అంతా కాదు. "ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా – వీళ్ళే కాదు, అర్జునుడికి బాగా కోపంవస్తే దేవతలైనా తేరిచూడలేరు. అది ఇవాళతో తేలిపోయింది. బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమం అతడిది" అంటూ దిగాలు పడిపోయాడతడు. మనస్సు మనస్సులో లేక తిన్నగా ద్రోణాచార్యులదగ్గిరికి వెళ్ళాడు. శత్రువుల గెలుపూ, తనవాళ్ళచావూ వర్ణించి చెప్పాడు.

"అర్జునుడంటే అభిమానం"

"భీష్ముణ్ణి పడగొట్టి, అన్నదమ్ములతో హాయిగా కులుకుతున్నాడు శిఖండి. ఇవాళ ఏడు అక్షౌహిణీలసేన హతమార్చాడు అర్జునుడు. జయద్రథుడివధ ఆశ్చర్యం! సుదక్షిణుడూ, శ్రుతాయుధుడూ, విందానువిందులూ, అలంబుసుడూ, జలసంధుడూ, సుదర్శనుడూ, భూరిశ్రవుడూ—ఎంతో మంది కూలిపోయారు. వీళ్ళతో పాటు హతమైపోడమో, పాంచాలంవాళ్ళనీ పాండవుల్నీ హతెయ్యడమో – ఈ రెంటిలో ఏదోవొకటి చేస్తేనే కాని నాకోసం ప్రాణాలిచ్చిన ఇంతమంది రుణమూ ఎలా తీరుతుంది!

"ఇంతకీ అర్జునుడంటే వల్లమాలిన అభిమానం నీకు. నీకు నచ్చిన బంటు అతగాడు. అంచేత అతడిమీద చెయ్యిచేసుకోవు నువ్వు. కర్ణుడు వొక్కడే కలగజేసుకుంటాడు నీలాటి వలపక్షాలూ, దుశ్చేష్టలూ లేవు అతడికి. నిజమైన వీరు డతడు. అయితే ఏంలాభం! ఒక్కడూ ఎంతని పెనుగులాడతాడు? పోరాడి పోరాడి చిట్టచివర జయద్రథుణ్ణి పోగొట్టుకున్నాడు!" అంటూ నిట్టూర్చాడు.

"అర్జునుణ్ణి గెలవడం కష్టసాధ్యమని లక్షసార్లు చెప్పాను" నొచ్చుకుంటూ ఎత్తుకున్నాడు ద్రోణాచార్యులు – "పూరికే నా

ప్రాణం కోరుకున్నతినేస్తే ఏంలాభం! దేవతలన్నా గెలవలేని భీష్ముణ్ణి అతడు కొట్టేసినప్పుడే అనిపించింది నాకు, కౌరవులు మరి బతకరని. ఊరికేఅభిమానం కాసుకోడానికిమాత్రం యుద్ధంచేస్తున్నాను. అంతే. శకుని వేసిన పాచికలూ, గాండీవం విడిచిన బాణాలూ నిన్ను వేధించ కండా ఎలా వొదులుతాయిప్పుడు? విదురుడు అలా మొత్తుకుంటున్నా వినకండా, పుణ్యసతిని ద్రౌపదిని పెట్టినపాట్లు – ఆపాపఫలం కట్టికుడప కండా ఎలా విడిచిపెడుతుంది? ఆసభలో నువ్వూ, దుశ్శాసనుడూ, కర్ణుడూ పుణ్యచరిత్రులయిన పాండవులికి చేసినకీడు మిమ్మల్ని చెరప కండా వూరుకుంటుందా?

"అన్ని పాట్లు పెట్టాక అయినా కనికారం లేకపోయింది మీకు. అన్యాయంగా అడవులపాలుచేశారు వాళ్ళని. తిరిగివచ్చి మాసగపాలు మాకు ఇమ్మని ప్రాధేయపడ్డారు వాళ్ళు. మొండిచెయ్యి చూపెట్టావు నువ్వు. పాపం, అలాంటివాళ్ళమీద కత్తికట్టడానికి తెగించాను నేను. నేనూ వొక బ్రాహ్మణ్ణేనా అంటూ! నువ్వూ నీవాళ్ళూ అక్కడ జయ ద్రథుణ్ణి కాపాడలేకపోయారు. నేనుమాత్రం నీవాణ్ణి కానా? నన్నే ఎందుకు నిందిస్తున్నావో అర్థంకావడంలేదు నాకు. పాంచాలవీరులూ, పాండవులూ పొగరెక్కి, తరిమితరిమి ఎంత చెయ్యాలో అంతాచేశారు. ఒళ్ళు మండిపోతూవుంది. కుళ్ళుమాటలాడి మరింత వేధిస్తున్నావు, కాలినపుండుమీద కారం చల్లినట్టు.

పాంచాలంవాళ్ళని చంపందే కవచం వొదలను

"ఇన్నిమాటలతో పనిలేదిక. పాంచాలంవాళ్ళని చంపందే కవచం వొదలను. ఇదే నా శపథం. ఈరాత్రి యుద్ధానికే తలపడు తున్నారు వాళ్ళు ఉద్ధృతంగా. మనసైన్యాలు చేవచెడకండా యుద్ధం చేసేలా చూడు. నువ్వూ నీశక్తికి తగిన పరాక్రమం ప్రకటించు. కట్ట

కడపటి మాటలుగా నీకు చెపుతున్నాను. దుర్యోధనా, వృద్ధుల్ని సేవించు. ధర్మంగా ప్రవర్తించు. నా కుమారుడు అశ్వత్థామ విచార పడకండా చూడు. అతణ్ణి అన్నివిధాలా సముదాయించు. నాచేత చవ్వకండా మిగిలిపోయిన పాంచాలంవాళ్ళని చంపెయ్యమను. ఒక్కణ్ణీ మిగలనివ్వకూడదు వాళ్ళని" అన్నాడు.

మహారాజా, తుదితెగింపే చేసుకున్నాడు సేనాని ద్రోణాచార్యులు. దృఢమైన నిశ్చయంతో అతడి మొహం జేవురించింది. ఒక కొత్తకళతో ప్రకాశించింది. జూలుదులిపిన సింహంలాగ, కార్యతత్పరుడయ్యా డతడు. చెదురుమదురయిపోయిన నీసేనయావత్తూ వొకదగ్గిర చేర్చాడు. కొత్తఉత్సాహంతో యుద్ధానికి పురికొల్పాడు.

దుర్యోధనుడికిమాత్రం ద్రోణుడిఉద్యోగంతో ఉత్సాహం కలగ లేదు. కళా కాంతీలేని మొహంతో కర్ణుడిదగ్గిరికి వెళ్ళా డతడు.

"ఈముసిలిబ్రాహ్మణ్ణి పెట్టుకుని యుద్ధంచేస్తే ఇక తెల్లారినట్టే మనకి!" ద్రోణుణ్ణి దుయ్యబడుతూ కర్ణుడితో ఎత్తుకున్నాడు దుర్యోధనుడు – "మనం ఎంత చెడ్డవాళ్ళమో మరి! అర్జునుడంటే అంత ప్రేమ ఆచార్యుడికి! అభేద్యమైన అంతవ్యూహం పన్నాడు. ఆఖరికి అర్జునుణ్ణి లోపలికి వొదిలేశాడు. ఇంత ఘోరానికీ అతడే కారణం. ఒక్కడు గాక వొక్కడు చొరబడ్డాడు అర్జునుడు. అంతమందిరాజుల్ని హాతవార్చేసి, జయద్రథుణ్ణి చంపేశాడు. ఏమిటీ అతడి పరాక్రమ! ద్రోణుడే అడ్డేసివుంటే? తనమాట నమ్మాం. జయద్రథుణ్ణి మనవ్యూహంలో పెట్టాం. ముందే తెలిసుంటే అతణ్ణి ఇంటిదగ్గిరే పెట్టి వచ్చేవాళ్ళం. మన ఇంతసేనా నాశనంకాకండా వుండేది. అతడూ బతికిపోయేవాడు" అన్నాడు.

"ద్రోణుణ్ణి నిందించి ఏంలాభం?" సముదాయిస్తూ అన్నాడు. కర్ణుడు – "ఓపినంత పోరాడతాడు కాని అంతకంటే అతడుమాత్రం

ఏంచేస్తాడు ? అర్జునుడిబలం అధికమైనప్పుడు ఎలా ఆపగల డతడు ? ఇంతకీ దైవమే వాళ్ళపక్షమున్నాడు. అలా కాకపోతే, విషం పెట్టాం, ఇల్లు కాల్చాం, అడివికి తరిమాం - అయినా చెక్కుచెదిరిందా వాళ్ళకి ! అంచేత దేవుడే చంపేశాడు మన జయద్రథుణ్ణి. యుద్ధంలో దుఃఖపడ కూడదు; అధైర్యపడకూడదు. విధిచేసినదానికి విచారమెందుకూ ?" అన్నాడు.

ఇంతలో వ్యూహంకట్టుకుని మనసేనలమీదికి వచ్చాయి పాండవ సేనలు. అప్పటికే మనసేన సిద్ధంచేశాడు ద్రోణుడు. రెండుసేనలూ జంయ్యామని ఢీకొన్నాయి.

గుర్రంతో గుర్రం, ఏనుగుతో ఏనుగు, రథంతో రథం, భటుడితో భటుడు - ఉద్రేకంతో కలబడ్డారు. మహారాజా, ఆయుద్ధంబిగి ఏం చెప్పనూ, కళ్ళుమూసుకుపోయాయి. ఆయుధాలు వొకదానికి వొకటి తగిలి అగ్నిస్ఫులు రాలాయి; పొడిపొడి అయిపోయి కిందపడ్డాయి. ఖణేలుమంటే ఖణేలుమన్నాయి.

జయద్రథుడిచావుతో గుండె చెదిరిపోయివున్నాడు దుర్యోధనుడు. తెగించి పిచ్చివాడిలా వురికాడు యుద్ధానికి. ద్రోణుడూ, కృపుడూ, కర్ణుడూ అడ్డుకుని అతణ్ణి వెనకపెట్టి ముందుకివెళ్ళారు. చెప్పలేని ఆవేశంతో శత్రుసేనలో చొరబడ్డారు. రకరకాల తీవ్రమైనబాణాలు వడగళ్ళవానలాగ అదే కురిపించడం కురిపించారు.

పాండవుల చతురంగబలం యావత్తూ చిందరవందర అయిపోయింది. మదపుటేనుగు కలిచేసిన తామరచెరువులా అయిపోయింది. సమర్థులయిన శత్రుయోధులు వొక్కమొగిని దుర్యోధనుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. అన్నిటికీ తెగించే వున్నాడతడు. భీముణ్ణి పదిహేనుబాణాలతోనూ, నకులసహదేవుల్నీ, ద్రుపదుణ్ణీ, విరాటరాజునీ, ద్రౌపదికుమారుళ్ళనీ మూడేసిబాణాలతోనూ, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి డబ్భయిబాణాల

తోనూ, ధర్మరాజునీ, సాత్యకినీ ఐదేసి బాణాలతోనూ, ఘటోత్కచుణ్ణి నాలుగు బాణాలతోనూ గట్టిగా కొట్టాడు. కేకయ, చేది మొదలైన యోధులమీద ఎన్ని బాణాలు వేశాడో లెక్కాజమా లేదు. ఇంత మందినీ ఇలా చెడామడా తగిలించి పెద్ద సింహనాదం చేశా డతడు.

దాంతో అరికాలిమంట నెత్తికెక్కింది ధర్మరాజుకి. మంగలి కత్తిలాంటి దారైన బాణాలుకొట్టి దుర్యోధనుడి ధనుస్సునరికేశాడు. తడువుకునేలోపున అతడి జీవస్థానాల్లో శూలాల్లాటిబాణాలు తగిలించాడు. తెలివితప్పిపోయి రథంమీద పడిపోయాడు దుర్యోధనుడు.

దుర్యోధనుడు చచ్చాడంటే చచ్చాడంటూ గావుకేకలు వేశారు పాండవసైనికులు. శంఖాలు పూరించారు. కాహళాలూ, భేరీలూ మోగించారు. చెవులు దిమ్మెత్తించారు. సేనసేనంతా ఆనందంతో ఆల్లకల్లోలమైపోయింది.

బాణంలా పరిగెత్తాడు ద్రోణుడు.

"ఆగూ, ధర్మరాజా, ఆగూ," అంతలోనే తెలువుకుని ధర్మరాజుమీదికి ఉరికాడు దుర్యోధనుడు. ఉప్పెనలా వచ్చింది అతడిమీదికి పాండవసేన. అంతకంటే ఉద్రేకంతో వెళ్ళారు మన సైనికులు. భయంకరంగా జరిగింది యుద్ధం.

ధృతరాష్ట్రుడు: బాణంలా పరిగెత్తాడన్నావే ద్రోణాచార్యులు, శత్రువుల్ని ఎలా పాతిపెట్టాడు? ఇటూ, అటూ సమర్థులంతా ఎలా పోరాడారు?

సంజయుడు: ఉభయసేనలూ ఉద్ధృతంగా పోరాడుతున్నాయి. ఇంతలో బ్రహ్మాండమైన వడితో ధర్మరాజూ మొదలైన పాండవులూ, సాత్యకీ మొదలైన యాదవులూ, ద్రుపదుడూ మొదలైన పాంచాలం వాళ్ళూ, విరాటరాజూ మొదలైన మాత్స్యులూ, ప్రతివింధ్యుడూ మొదలైన కుమారుళ్ళూ, ఇంకా ఎంతోమంది దండనాయకులూ విజృం

భించారు. జడివానలా బాణాలు కురిపించి ద్రోణుణ్ణి ముట్టడించారు. అంతకంటే ఉద్రేకంతోనూ, వడితోనూ విజృంభించాడు ద్రోణాచార్యులు. అతడి రెండుపక్కలా కర్ణుడూ మొదలైన మహాయోధులు తరుముకు వెళ్ళారు.

పడమట ఎరుపు మసక మసక అయి మాసిపోయింది. మునిమాపు మెల్లిమెల్లిగా ముంచుకువచ్చింది. కౌరవసేనదిక్కు వరళ్ళు అరిచాయి. పులుగుపిట్టలు కూశాయి. అయితే అదంతా లెక్కచెయ్యలేదు మనవాళ్ళు. భేరీల భాంకారాలూ, ఏనుగుల ఘీంకారాలూ, గుర్రాల సకిలింపులూ, రథాల క్రేంకారాలూ రెట్టించిమరీ యుద్ధం చేశారు.

చీకట్లు కమ్ముకువచ్చాయి. వాటికితోడు పెద్ద ధూళి రేగింది ; కళ్ళు కనపడకండా చేసింది. తన పక్కవాడు పగవాడో తనవాడో తెలియలేదు సైనికులికి. ఈఅవస్థ ఎంతోసేపుమాత్రం లేదు. ఏనుగులా గుర్రాలా, సైనికులా శరీరాల్లోంచి ప్రవహించిన రక్తంతో ధూళంతా అడగారిపోయింది. ముక్కలయిపడ్డ బంగారం కవచాలూ, రత్నభూషణాలూ, రకరకాల ఆయుధాలూ మెరుస్తూ, చుక్కలతోవున్న ఆకాశంలా అవుపడింది రణస్థలం.

బంగారం భూషణాలతోవున్న ఏనుగులూ, రథాలూ మెరుపులతోవున్న మేఘాల్లా కనిపించాయి. దుర్యోధనుడు వాయువులా, రథగుల్మాలు * మేఘాల్లా, రణవాయిద్యాలు వురుముల్లా, రత్నపతాకాలూ ఆయుధాలూ మెరుపుల్లా, గదలూ కత్తులూ పిడుగుల్లా, ద్రోణుడూ పాండవులూ తుఫానుమేఘాల్లా - ప్రళయమే ముంచుకు

* గుల్మం : తొమ్మిది రథాలూ, తొమ్మిది ఏనుగులూ ఇరవయ్యేడు గుర్రాలూ, నలభై అయిదుగురు పదాతులూ వున్న సేనాభాగం.

వచ్చినట్టనిపించింది ఆ రాత్రియుద్ధం. నెత్తురునదులు వరదలయి పరిగెత్తాయి.

కేకయులూ, ధృష్టద్యుమ్నుడి కుమార్లూ మొదలైనవాళ్ళని ఎంతోమందిని చంపేశాడు ద్రోణుడు. ఎంతోమందిని చావుదెబ్బలు కొట్టేశాడు. ఎంతో మందిని వెంటదరిమాడు. అతడి ఎదటపడ్డవాడు వొక్కడూ ప్రారికేపోలేదు. అలా పట్టపగ్గాలు లేకండా రెచ్చిపోతూ వున్న ద్రోణుణ్ణి ఉద్రేకంతో వెళ్ళి డీకొన్నాడు శిబిరాజు. అతడు రావడమే తడువు, పది ఇనపబాణాలు తగిలించాడు ద్రోణుడు. శిబి మాత్రం సామాన్యుడా ? సాహసరశికుడు. ముప్ఫయిబాణాలుద్రోణుడి మీద నాటించి, రెండు భల్లాస్త్రాలతో అతడి సారథితల నరికేశాడు.

మెరుపులా మెరిశాడు ద్రోణాచార్యులు. కత్తులలాంటి ఆరు బాణాలు గబగబా కొట్టాడు. శిబిగుర్రాలు నాలుగూ నరికేశాడు. అతడి సారథిని చంపేశాడు. కిరీటంతో ధగధగా మెరుస్తూన్న అతడి శిరస్సూ ఎగరగొట్టేశాడు. మరో సారథిని ద్రోణుడి రథంమీాదికి పంపాడు దుర్యోధనుడు.

లోగడ భీముడు కళింగరాజు భానుమంతుణ్ణి చంపేశాడుకదూ! ఆపగ మనస్సులో పెట్టుకుని భానుమంతుడి కొడుకు పెద్ద కళింగసేనతో భీముడిమీాద విరుచుకుపడ్డాడు. బాణవర్షంకురిపించాడు. బాగా వొళ్ళు మండింది భీముడికి. చుర్రున తనరథం అతడి రథానికి గుద్దించి, అతడి మీాదికి వురికేశాడు. కాళ్ళతోనూ, చేతులతోనూ అతణ్ణి కుమ్మేసి, గుద్దేసి పచ్చడిముద్దచేసి చంపేశాడు. భీముడి భీకరమూర్తి చూసి పాంచాలసైనికులు సింహనాదాలు చేశారు.

సహించలేకపోయాడు కర్ణుడు. తమ్ముళ్ళతో కలిసి భీముణ్ణి ముట్టడించాడు. తాచుల్లాటి బాణాలు తగిలించాడు. అద్భుతంగా ధ్రువుడిరథంమీాదికి వురికాడు భీముడు. పిడిగుద్దులు గుద్ది అతణ్ణి చంపే

శాడు. అక్కడినించి జయరాతుడి రథంమీాదికి గెంతాడు. అతడి కాళ్ళూ, అతడి సారథికాళ్ళూ రెండుచేతులతోనూ పట్టుకుని నేల మీాద కొట్టి చంపేశాడు.

కళ్ళల్లో నిప్పులు కక్కాడు కర్ణుడు. అమాంతంగా శక్తితీసి విసిరాడు. ఒడుపుగా వాంగిదాన్ని పట్టేశాడు భీముడు. కర్ణుడిమీాదే తిరిగి విసిరాడు. కర్ణుడిమీాదికి వొచ్చేస్తోందిశక్తి. ఇంతలో వొకభల్లం వేసి, మధ్యలోనే దాన్ని కొట్టేశాడు శకుని.

నీకుమాళ్ళు వెళ్ళి భీముణ్ణి ఘిరాయించారు. పదును పెట్టిన బాణాలు పడాపడా తగిలించారు. పళ్ళుకొరుకుతూ దుర్మదుడి రథం మీాదికి వురికాడు భీముడు. అతడిగుర్రాల్ని గుద్దేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. రథం గెంతేశాడు దుర్మదుడు. దుష్కర్ణుడి రథంమీాదికి పారిపోయాడు. ఇద్దరూ కలిసి బాణాలు గుప్పించారు.

దుష్కర్ణుడి రథంమీాదికే వచ్చాడు భీముడు. ఒక్కతాపుతో రథం గుండపిండి చేసేశాడు. దుర్యోధనుడూ, అశ్వత్థామా, కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, కర్ణుడూ, శల్యుడూ, బాహ్లీకుడూ - - ఇంతమందీ చూస్తూనేవున్నారు, - దుర్మదుణ్ణీ, దుష్కర్ణుణ్ణీ తాపుతో వొకణ్ణీ, గుద్దుతో వొకణ్ణీ చంపేశాడు భీముడు. అలా చిత్రవధచేస్తూ పేట్రేగి పోతూన్న భీముణ్ణిచూసి, "రుద్రుడే పాండవుల సహాయంకోసం ఇలా వచ్చాడు. మనిషేమిటి ? ఊరూపేమిటి ?" అనుకుంటూ నీవాళ్ళంతా జజ్జరిల్లిపోయారు. ఒకడు వెళ్ళినతోవని వొకడు వెళ్ళకుండా పరుగులు తీశారు. ఎర్రతామరవంటి కళ్ళతో తనసేనదిక్కుచూసి, ధర్మరాజుకి నమస్కరించాడు భీముడు. ఆఉగ్రమూర్తిని తేరిచూడడానికి జంకేసి, ధర్మరాజూ, నకులసహదేవులూ, ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ మూరు మొగాలతోనే మెచ్చుకున్నారు అతణ్ణి.

అప్పుడు ద్రోణాచార్యులు భీముడిమీదికి వెళ్ళాడు. కర్ణుడూ, నీకుమారులూ అతడితో కలిశారు. ధర్మరాజూ, నకులసహదేవులూ, ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ, సాత్యకీ, సమర్థులైన తక్కిన యోధులూ భీముడితో కలిశారు. ఆచీకటిలో భయంకరంగా సాగింది యుద్ధం.

భూరిశ్రవుడితండ్రి సోమదత్తూ, సాత్యకీ వొకదగ్గిర ముఖాముఖి తారసిల్లారు.

"ప్రాయోపవేశానికికూచున్న భూరిశ్రవుణ్ణి చంపేశావు. కిరాత కృత్యం కాని రాజధర్మమేనా అది? ఈరాత్రి నానించి ఎలా బతికి పోతావో చూస్తాను" అంటూ సింహనాదం చేసి శంఖం పూరించాడు సోమదత్తు.

"భూరిశ్రవుణ్ణి న్యాయంగాచంపలేద నేనా నీవాదం?" డెకారిస్తూ అన్నాడు సాత్యకి – "పోనీ నిన్ను న్యాయంగా చంపుతాను. ఇలారా. శలుడిచావు న్యాయమో అన్యాయమో చెప్పవేం? ఇదిగో మాఅన్న శ్రీకృష్ణుడి పాదాలసాక్షిగా చెపుతున్నాను. పాతాళంలో దాగినా నీప్రాణాలు దక్కనివ్వను."

అలా ఇద్దరూ ఎత్తిపొడుచుకుని వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు చెయ్యి చేసుకున్నారు. బాణాలతో కొట్టుకున్నారు. గుర్రాలూ, రథాలూ వేసుకువెళ్ళి సోమదత్తుడికి దుర్యోధనుడు తోడ్పడ్డాడు. శకునికూడా తన గాంధారసేనతో అతణ్ణి కలిశాడు. ఇలా ఇంతమందీ సాత్యకి వొక్కడి మీదాకలబడ్డారు. పెద్దసేనతోవచ్చి భీముడితోకలిసి వాళ్ళని ఎదిరించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. క్షణక్షణమూ ఎవరు గెలుస్తారో, ఎవరు వీగి పోతారో చెప్పలేనంత ఇదిగా సాగింది యుద్ధం.

తొమ్మిదిబాణాలు సాత్యకిమీద వేశాడు సోమదత్తు. అన్ని బాణాలే వేసి వెన్ను విరిచాడు సాత్యకి, చచ్చినట్టు మూర్ఛపోయాడు సోమదత్తు. తడబడిపోయి రథం పట్టుకుపోయాడు అతడి సారథి.

69

"సాత్యకిని చంపేస్తాను" అంటూ రభసంగా రథం పరిగెత్తిం చాడు అశ్వత్థామ. అడ్డంగా వచ్చి అడ్డుకున్నాడు, తన రాక్షససేన అంతటితోనూ వురికి ఘటోత్కచుడు దుర్యోధనుడూ, కర్ణుడూ, తక్కిన మొనగాళ్ళూ అతణ్ణి ముట్టడించారు. అసురసంజలో పెరిగిన బలంతో వున్నాడు రాక్షసుడు ఘటోత్కచుడు. అతడి ఎదటియుద్ధానికి వోర్వలేక మన మొనగాళ్ళు యావన్మందీ దూరదూరం తుళ్ళి పోయారు. అశ్వత్థామమాత్రం అడుగు వెనక్కి వెయ్యలేదు. ఘటోత్క చుడి గుండెలమీద దారుణంగా పది బాణాలు నాటించాడు. పటపటా పళ్ళుకొరికాడు ఘటోత్కచుడు. చక్రమని చక్రం విసిరాడు. మధ్య లోనే దాన్ని నరికేశాడు అశ్వత్థామ. పుణ్యం పోయిన మానవుడి సంకల్పంలాగ వ్యర్థమయిపోయిం దది.

అంజనపర్వుడు

అప్పుడు ఘటోత్కచుడి కొడుకు అంజనపర్వుడు అశ్వత్థామ మీద విరుచుకుపడ్డాడు. పిడుగుల్లాటి బాణాలు దడదడా కుమ్మరిం చాడు. అసలే అశ్వత్థామ. అవి వొక లెక్కా అతడికి! క్షిప్తంలో అం జనపర్వుడివిల్లు విరిచేశాడు. అతడిరథం ముక్కలుముక్కలు చేసేశాడు. విచ్చుకత్తి విసిరాడు అంజనపర్వుడు. అదీ తునకలుచేసేశాడు అశ్వ త్థామ. గద తిప్పి విసిరాడు అంజనపర్వుడు. తుక్కుతుక్కు చేసేశాడు అశ్వత్థామ. ఆకాశానికి ఎగిరాడు అంజనపర్వుడు. ఉరుముతూ రాళ్ళవాన కురిపించాడు. అదిన్నీ వూడ్చేశాడు అశ్వత్థామ. మేఘా ల్లోంచి చొచ్చుకుపోయి, సూర్యకిరణాల్లాగ అతడి వొళ్ళంతా బాణాలు నింపాడు. మరో రథంతో వురికాడు అంజనపర్వుడు. చప్పున తల నరి కేశాడు అశ్వత్థామ. అట్టహాసంచేసి పాండవసేనమీద పడ్డా డతడు.

"నిలబడూ బ్రాహ్మడా, ఎటుపోతావు?" ఉరుముతూ ఉరికాడు ఘటోత్కచుడు.

"వద్దు" మీదపడుతూన్న ఘటోత్కచుణ్ణి వారిస్తూ అన్నాడు అశ్వత్థామ. "కుర్రాడివి. నీతండ్రిని నేను. నీమీద కోపంకూడదు నాకు. వెళ్ళు. ఇంక ఎవరితోనన్నా యుద్ధం చెయ్యి" అన్నాడు.

"నువ్వా నాకు తండ్రివి?" కొడుకు చావుతో కుతకుతలాడిపోతూ అన్నాడు ఘటోత్కచుడు — "పాండవుల కొడుకునయి పగవాళ్ళనా సహిస్తాను? కొడుకుని కక్కిస్తాను. నీ కండలు చీల్చుకు తింటాను" అంటూ బాణాలుమీద బాణాలు బాదాడు. అతడు వేసిన బాణాలన్నీ సగంలోనే కొట్టేశాడు అశ్వత్థామ.

రాక్షసమాయ లంకించుకున్నాడు ఘటోత్కచుడు. పెద్దపర్వతమయిపోయి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. పిడుగులాటి బాణంవేసి కొట్టాడు అశ్వత్థామ. మేఘమయిపోయి అంపవాన కురిశాడు ఘటోత్కచుడు. గాలిబాణంవేసి పారదోలాడు అశ్వత్థామ. ఉగ్రనరసింహుడయిపోయాడు ఘటోత్కచుడు. ఏనుగులతోనూ, రథాలతోనూ, గుర్రాలతోనూ రాక్షససేన కౌరవసేనంతా ఆక్రమించేసింది. చీమ దూరడానికైనా సందు లేకపోయింది. తెల్లమొహంవేసేశాడు దుర్యోధనుడు.

"భయపడకు" ధైర్యం చెపుతూ అన్నాడు అశ్వత్థామ— "ఈయుద్ధంతో నీకేంపని? ఇక్కడ దానవుల్నీ, అక్కడ మానవుల్నీ చిటికెలో చంపేస్తాను" అన్నాడు.

"అశ్వత్థామ పాండవుల్ని హతశవాల్చేస్తాడు" శకునికేసిచూసి అన్నాడు దుర్యోధనుడు – "ఇదే సమయం మామా, రథాలు వేసుకు వెళ్ళు. గెలుపు సాధించు. నువ్వూ, కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, కర్ణుడూ, వృషసేనుడూ, దుశ్శాసనుడూ మొదలైన తమ్ముళ్ళు కొందరూ వెళ్ళండి. శత్రువులమీద విరుచుకుపడండి."

మంచి బింకంతో బయలుదేరి వెళ్ళాడు శకుని. అశ్వత్థామ ఘటోత్కచుల యుద్ధం భయంకరంగా సాగింది. అశ్వత్థామ అడిలి పోయినట్టు గట్టిగట్టిబాణాలు కొట్టాడు ఘటోత్కచుడు. అతడిధనుస్సు విరిచేశాడు. మరో విల్లు అందుకున్నాడు అశ్వత్థామ. ఘటోత్కచుణ్ణి కీచుకీచు మనిపించాడు. అతడి రాక్షససేన నురుచూడాడు. "అదిగదీ అశ్వత్థామా" అని అదే మెచ్చుకోడం మెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. దెబ్బకిదెబ్బ తియ్యలేక నిచ్చేరపోయి నుంచుండిపోయింది పాండవసేన.

అయితే ఘటోత్కచుడు సామాన్యుడు కాడు. ఉద్దోలమైన పరాక్రమంతో విజృంభించా డతడు. ఒక్కడూ అసహాయశూరు డయి పోరాడాడు; భయంకరమైన పరిఘ విసిరాడు. అది ఇట్టే పట్టేసి, అతడిమీదే తిరిగి విసిరాడు అశ్వత్థామ. రథం గెంతేసి ధృష్టద్యుమ్నుడి రథమెక్కేశాడు ఘటోత్కచుడు. పరిఘ పడి అతడి రథమూ, గుర్రాలూ, సారథీ పచ్చడయిపోయారు.

ఒక్కరథంమీాంచే ఘటోత్కచుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ అశ్వత్థామతో పోరాడారు. పెద్ద సేన వేసుకుని భీముడుకూడా వాళ్ళతో కలిశాడు. నవ్వుతూ ముగ్గురినీ ముచ్చెమటలు పోయించాడు అశ్వత్థామ. అంతూపంతూ లేకండా బాణాలు గుప్పించాడు. భటుల శవాలూ, గుర్రాల మొండాలూ, ఏనుగుల కళేబరాలూ, రథాల ముక్కలూ రణరంగమంతా నిండిపోయాయి. అయినా మిడతల దండులా వచ్చిపడుతూనే వుండేది పాండవసేన. ఎంత వస్తుంటే అంత దుళ్ళగొడుతూనే వుండేవాడు అశ్వత్థామ. రక్తకళ్ళేలుచేసేసి, ముక్కముక్కలు చెండేసి, మథించేసి మరీ వొదిలిపెట్టా డతడు.

అలా వొక అక్షోణిసేన హతమార్చేశాడు అశ్వత్థామ. రక్తం నదులయి పారింది. అందులో గొడుగులే పద్మాలు. చామ

రాలే హంసలు. జుత్తులే నాచు. ఆయుధాలే చేపలు. మాంసమూ, మేధస్సూ, మెదడూ బురద. రక్తమే వరద.

అప్పుడు పాంచాలరాజకుమాళ్ళు సురథుడూ, శత్రుంజయుడూ, బలానీకుడూ జయానీకుడూ, జయుడూ, పృషధ్రుడూ, చంద్రసేనుడూ, అశ్వత్థామని చుట్టుముట్టారు. బాణాలతో అతడి రథం కనపడకండా కప్పేట్టేశారు. అరిటిపిలకలు నరికేసినట్టు అందరినీ నరికేశాడు అశ్వత్థామ. ఒళ్ళుమండి కుంతిభోజుడి కుమాళ్ళు పద ముగ్గురు ఏకమయి అశ్వత్థామమీద వురికారు. ప్రాణాంతకమైన బాణాలువేసి పదముగ్గురిని తారుమనిపించేశాడు అశ్వత్థామ. ఆవూపుని యముడిలాగ గర్జించి, కాలదండంలాంటి బాణం ఘటోత్కచుడిమీద ప్రయోగించాడు. దెబ్బతో మూర్ఛపోయాడు ఘటోత్కచుడు. చప్పున రథం తప్పించుకు పట్టుకుపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. సింహంలాగ గర్జించాడు అశ్వత్థామ.

ధర్మరాజూ, భీముడూ, సాత్యకీ, తరుముకువచ్చారు. అంతలో ఘటోత్కచుడు తెలువుకున్నాడు. మరోరథమెక్కి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ వాళ్ళతో కలిశాడు. పాలో అని వాళ్ళ సైన్యాలూ విరగబడ్డాయి. సోమదత్తునీ బాహ్లీకుణ్ణీ ముందుపెట్టుకుని మనసేన విజృంభించింది. దారుణమైన దొమ్మీయుద్ధం జరిగిపోయింది.

చీకటి పేరుకుంటూం వచ్చింది. అయితే సైనికుల నగల మణికిరణాలూ, డాళ్ళమీదా, కవచాలమీదా గొడుగులమీదా జెండాలమీదా చెక్కిన రత్నాలకాంతులూ వెలుతురు కలిగిస్తూ వుండేవి.

భీముడు బాహ్లీకుణ్ణి చంపేశాడు

సాత్యకీ సోమదత్తూ పోరాడారు. "మా మరిదికి ఈ కౌరవుడా వొకలెక్క" అంటూ భీముడూ వచ్చి చేతులు కలిపాడు. అగ్నిశిఖ

లాటి బాణం వేశాడు సాత్యకి. ముద్గరం విసిరికొట్టాడు ఘటోత్కచుడు. రెండూ తగిలి చచ్చినంతపని అయింది సోమదత్తుడికి. సొమ్మసిల్లి పోయాడతడు.

కొడుకు మూర్ఛపోడంతోనే వురకలువేసు కుంటూ వెళ్ళాడు బాహ్లీకుడు. సాత్యకిరథం వెనకపెట్టేసి ముందుకి వురికాడు భీముడు. మెరుగుపెట్టిన బాణాలు బాహ్లీకుడిమీద తగిలించాడు. ఉగ్రమైన శక్తి ప్రయోగించాడు బాహ్లీకుడు. పిడుగులా పడింది శక్తి. మూర్ఛపోయాడు భీముడు. అయితే అంతలోనే తెలుపుకున్నాడు. ముద్గరంతో వొకటేబాదు బాదాడు. భళ్ళున శిల బద్దలయిపోయి, కులపర్వతంలా కూలిపోయాడు కురువృద్ధుడు బాహ్లీకుడు. సంతోషంతో వొకటే గోల చేసేశారు పాండవసైనికులు.

దశరథుడి కుమాళ్ళవంటి నీకుమాళ్ళు నాగదత్తుడూ, దృఢరథాశ్రయుడూ మొదలైన వాళ్ళు పదిమంది భీముణ్ణి ముట్టడించారు. పదిమందినీ పది వాడిబాణాలతో చంపిపారేశాడు భీముడు. కర్ణుడి తమ్ముడు వృకరథుడు తరుముకు వెళ్ళాడు. అతణ్ణీ హరీ అనిపించేశాడు భీముడు. శకుని తమ్ములు పన్నెండు మంది వెళ్ళారు పన్నెండుగురిపనీ పట్టించేశాడు భీముడు.

అలా పేట్రేగిపోతూన్న భీముడి మీద శూరసేన, వసాతి, మాళవ, త్రిగర్త దేశాల సేనలు వొక్కసారి కలబడ్డాయి. పెద్ద రాణువతో ధర్మరాజు తరుముకువచ్చాడు. తన పరాక్రమమంతా చూపెట్టాడు. చచ్చినంతసైన్యం చచ్చింది. పారిపోయినంత పారిపోయింది. చిక్కపడినంత చిక్కపడింది. అడిగిపోయినంత అడిగిపోయింది. మిగిలిన సేనంతా అడలెత్తిపోయి మిడుతూమిడుతూ కళ్ళప్పగించి నిలబడిపోయింది.

ద్రోణాచార్యుణ్ణి దుర్యోధనుడు పురికొల్పాడు. ఉద్ధృతంగా తరుముకువెళ్ళాడు. ద్రోణుడు వాయువ్యాస్త్రం, యామ్యాస్త్రం, వారుణాస్త్రం, ఆగ్నేయాస్త్రం, త్వాష్ట్రాస్త్రం, సావిత్ర్యాస్త్రం — వరసపెట్టి ప్రయోగించాడు ధర్మరాజుమీద. అన్నిటికీ అన్ని ఎదిరి బాణాలువేసి కొట్టేశాడు ధర్మరాజు. తన ప్రతిజ్ఞ నిలుపుకోడం కోసం ఐంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడు ఆచార్యుడు. దాన్నీ కొట్టి పారేశాడు ధర్మరాజు. ఎక్కడలేనికోపమూ వచ్చింది ద్రోణుడికి. సకలభూతభయంకరమైన బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు. బ్రహ్మాస్త్రం బ్రహ్మాస్త్రంతోనే కొట్టేశాడు ధర్మరాజు.

ఇద్దరికీ మధ్య ధృష్టద్యుమ్నుడు వురికాడు. అతణ్ణి వొదిలేసి ద్రుపదమహారాజుమీదికి వెళ్ళాడు ద్రోణుడు. భీముడూ, అర్జునుడూ అడ్డుకున్నారు. ఎడా పెడా ఎన్నో అన్ని బాణాలు పడబాదారు. మత్స్యసేనా, కేకయసైన్యమూ ఉప్పెనలా వచ్చిపడ్డాయి. నీసేనల్ని తరిమితరిమి కొట్టాయి.

ఎందుకూ ఈ నోటికొవ్వు ?

"ఇదిగో నీ సమయం వచ్చింది" కర్ణుణ్ణి హెచ్చరిస్తూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు- "పాండవులూ, పాంచాలంవాళ్ళూ పేట్రేగి పోతున్నారు. తరిమి కొడుతున్నారు. మనసేన కకావికలయిపోతూ వుంది. నీమగతనం చూపించి కాపాడా లిప్పుడు."

"ఇదెంతలోమాట" మీసం దువ్వుతూ అన్నాడు కర్ణుడు - "నేను వొక్కణ్ణే చంపెయ్యగలను అర్జునుణ్ణి. భీముడూ, గీముడూ - వీళ్ళంతా నల్లులు. నేనంటూ వుండగా ఏపగవాడు తల ఎత్తగలడు ? అందరినీ మాత్రవాం ర్చేస్తాను. సకలసామ్రాజ్యమూ నీచేత ఏలిస్తాను. నా తెంపూ, సొంపూ ఇప్పుడే చూద్దువుకాని."

"అవునవును" నవ్వుతూ అందుకున్నాడు కృపాచార్యులు - "మహాబాగుంది. ఇలా మాటల్లో మగతనం చూపిస్తేనే చాలు. సామ్రాజ్యం ఏలేస్తాడు రాజరాజు. పాండవులూ పారిపోతారు. ఘోష యాత్రలోనూ, గోగ్రహణమప్పుడూ పేరుపడ్డనువ్వు ఎంతకైనా సమర్థుడివే. చాల్చాలు. నిన్నూ, పాండవుల్నీ యుద్ధంలో ఎన్నడూ చూడని వాళ్ళముందు కోసేసినట్టుకోసేస్తున్నావు. యుద్ధానికి ఈడొక దంపా పనికి వస్తుంది ? ఒక్క అర్జునుడిముందు అందరకూ శోకముడిచింది ఎవ డెరగడు? ఇప్పుడు ఘటోత్కచుడూ, బంధువులూ, మిత్రులూ-ఇంత మందితోనూ కలిసి ఎత్తివస్తున్నాడతడు. అతణ్ణా ఒక్కడివీ చంపే స్తావు ? ఎందుకూ ఈ నోటికొవ్వు !"

"చాలు, ఆగు" కస్సుమన్నాడు కర్ణుడు – "ఆట్టే పేలేవా, బ్రాహ్మడా, నీనాలిక కోసేస్తాను. అన్నంతా చెయ్యగలిగిన వీరుడు ఏమంటేనేం ? ముందు వురిమి, తరవాతే కురుస్తుంది వానమేఘం. నీమాటవాక లెక్కేమిటి? అర్జునుణ్ణి ఆకాశానికి ఎత్తేస్తున్నావు. కౌరవ సైన్యం నిరుత్సాహపరుస్తున్నావు. ద్రోణుణ్ణీ, అతడికొడుకునీ, శల్యుణ్ణీ నన్నూ చచ్చులకింద కడుతున్నావు. ఒళ్ళుమండుతోంది జాగ్రత్త!"

మామని అలా తూలనాడడంతోటే ఆపుకోలేనంత కోపం వచ్చింది అశ్వత్థామకి. చరున వొరలోంచి కత్తిదూసి, కర్ణుడిమీదికి పరిగెత్తాడతడు. చప్పున మధ్యపడ్డాడు దుర్యోధనుడు. అతడితో కృపా చార్యులూ మధ్యపడ్డాడు. "కోపం కూడదు. శాంతించు" అంటూ ఇద్దరూ అశ్వత్థామని పట్టుకున్నారు "కాదు, వొదలండి" అంటూ పెనగులాడాడు అశ్వత్థామ.

"అంత మిడిసిపడుతూన్నవాణ్ణి ఆపుతావెందుకు ? ఒదిలెయ్యి మహారాజా, వొదిలెయ్యి. నాచెయ్యితగిల్తేనే కాని అబిగురు తగ్గదు బాపనయ్యకి" అన్నాడు కర్ణుడు.

"రాజు మొహం చూసి అన్నీ సహిస్తున్నాను. నువ్వు ఏమన్నా చెల్లుతుంది. ఎందుకా తొందరపాటు!" సముదాయిస్తూ అన్నాడు కృపాచార్యులు.

"యుద్ధంలోనా ఈ కలతలు!" అశ్వత్థామని వారిస్తూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు - "నన్ను సామ్రాజ్యం ఏలించడానికి ద్రోణుడూ, శల్యుడూ, కర్ణుడూ, కృపాచార్యులూ, శకునీ, నువ్వూ పూనుకున్నారుకదా! మీలో మీరే తగువులాడితే ఏంకారి? నా మొహంచూసైనా శాంతించు? క్షమించు."

శాంతించాడు అశ్వత్థామ. కర్ణుడూ చల్లబడ్డాడు. శత్రువులతట్టు తిరిగి ధనుస్సు మోగించాడు.

"వీడే పాండవులపాట్లన్నిటికీ మూలం. వీణ్ణి చుట్టముట్టండి. పోనీకండి. పడగొట్టండి" అంటూ కర్ణుడిమీద కలబడ్డారు శత్రుపక్షం రాజులు. తనపేరు చెక్కినబాణాలు వాళ్ళమీద వరసపెట్టివేశాడు కర్ణుడు. వాళ్ళ ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ, పదాతులూ పడగొట్టాడు. వాళ్ళని రక్తాల్లో ముంచెత్తాడు. అది చూసి డేగలా వాలాడు అర్జునుడు. వచ్చీరావడంతోనే అతడిమీద మూడుబాణాలు నాటించాడు కర్ణుడు. అగ్నిశిఖలా లేచాడు అర్జునుడు. గబాగబా ముప్ఫయిబాణాలు వేసి కర్ణుడి కవచం చీల్చివొదిలిపెట్టాడు. మూపుమీద ఎన్నో బాణాలు నాటించాడు. దాంతో కర్ణుడిధనుస్సు చేతిలోంచి జారిపోయింది. జారిపోయిన ధనుస్సు తీటుక్కున అందుకుని అర్జునుడు ఆశ్చర్యపోయినట్టు అద్భుతమైన వడి చూపించాడు కర్ణుడు.

అర్జునుడి కంటికొనలు ఎర్రగా మెరిశాయి. ఉగ్రమైన వడితో గాండీవం సంధించాడతడు. కర్ణుడి విల్లు విరిచేశాడు. గుర్రాల శరీరాలు కండలు కండలు చెక్కేశాడు. సారథితల ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి వాళ్ళంతా తూంట్లుతూంట్లు చేసేశాడు. చావుతప్పి కన్నులొట్ట

పోయింది కర్ణుడికి. తోకముడిచేశాడతడు. పారిపోయి కృపాచార్యుల రథ మెక్కేశాడు, సిగ్గూ బిడియం వొదిలేసి.

కర్ణుడు వోడిపోయి పారిపోడంతోనే మనసేనలూ అతడివెంట దౌడుతీశాయి.

"మమ్మల్నే కాదు ఎవ్వరినీనమ్మవు నువ్వు"

"నిలవండి!" పరిపోతూన్న సైనికుల్ని హెచ్చరిస్తూ అరిచాడు దుర్యోధనుడు— "నేనుండగా భయమేమిటి మీకు? అర్జునుణ్ణీ అతడి అన్నదమ్ముల్నీ అందరినీ వోడించేస్తాను. నాబలం చూడండి. వెనక్కి మళ్ళండి" అంటూ అర్జునుడిమీదికి పరిగెత్తించాడు రథం.

"కొంపమునిగింది" అశ్వత్థామని కేకేశాడు కృపాచార్యులు— "అగ్గిలోకి పరిగెత్తే మిడతలాగ అర్జునుడిమీదికి వెళుతున్నాడు దుర్యోధనుడు. అతడి బాణాగ్నిలో పడితే అడ్డుకోడం అసంభవం. నువ్వూ నేనూ వుండి మూర్ఖంగా ఇలా పోనివ్వకూడదు. పరిగెత్తు. ఆపూ రాజుని."

"అర్జునుడిపని నేను పట్టిస్తాను" బాణంలా వెళ్ళి, దుర్యోధనుణ్ణి ఆపుతూ అన్నాడు అశ్వత్థామ – "ఏం మూడిందని నువ్వు పరిగెడుతున్నావు? ఎందుకూ ఈవెర్రిసాహసం?"

"వద్దు" పెనగులాడుతూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు – "పాండవులంటే పడిచస్తాడు మీబాబు. అంచేత నువ్వూ అలా అలా మీద మీదే తప్పుకుచేస్తావు యుద్ధం. ఇదంతా నాఅదృష్టం! నువ్వే పూనుకుంటే నిన్ను మించిపోయేవాడు ఎవడుచెప్పూ?

"ఎంతోమంది బంధువులు నాకోసం ప్రాణాలిచ్చారు. చాలు. మీరు పాండవులతట్టు రావద్దు. పాంచాలంవాళ్ళనీ వాళ్ళనీ గెలవండి. నేనే పాండవుల్ని హతమారుస్తాను."

"మమ్మల్నే కాదు ఎవ్వర్నీ నమ్మవు నువ్వు" — నచ్చచెపుతూ అన్నాడు అశ్వత్థామ — "నమ్మకమే లేకపోతే కార్యమెలా సాగుతుంది? నాకూ, నాఅయ్యకీ పాండవులమీాద ప్రేమే అనుకో. అయినా యుద్ధంలో చుట్టరికంమర్యాద వుంటుందా ? ఎన్నో యుద్ధాల్లో చూశావు. కాని నన్నూ మాఅయ్యనీ నమ్మవు. పిసరంతా ప్రాణాలు దాచుకోలేదు మేం. ఓపినంత బలంతో పోరాడుతూనే వున్నాం. అయితే దైవగతి ఎలావుందో అలా జరుగుతోంది. పాండవులు బలవంతులు. నువ్వు అనుకున్నట్టు వాళ్ళని గెలవడమంటే అంత మీాద మీాద వుందా! నేనూ, మాఅయ్యా, మామయ్యా, మాకు తోడు కర్ణుడూ, కృతవర్మా, శల్యుడూ వున్నారు. పాండవసేన పడగొడతాం. నువ్వు ఆగు. పసువులమందలో పడ్డ పులిలాగ పాండవులదండులో పడతాను. చూస్తూ వుండు. నువ్వున్న పాంచాలంవాళ్ళనీ దుళ్ళగొడతాను. పాండవుల్నీ వూడ్చేస్తాను" అని అతణ్ణి దాటుకుంటూ ముందుకి సాగాడు.

అర్జునుణ్ణి దాటుకుంటూ కేకయసేనా, పాంచాలసేనా తోసుకు వచ్చాయి; అశ్వత్థామని ముట్టడించాయి. రకరకాల బాణాలు వేలకి వేలు వేశాడు అశ్వత్థామ. సేనసేనంతా చిందరవందర చేసేశాడు.

"ఆగూ, ఆగూ" అంటూ పదిమంది రాజులు పరిగెత్తుకు వచ్చారు. ఇలా వచ్చారో లేదో, అలా వూడ్చేశాడు అశ్వత్థామ.

"ఏదో కొందర్ని కొట్టేశావని మొనగాణ్ణనుకోకు. వచ్చిన వాణ్ణినేనూ" రోషంతో బుసకొడుతూ వచ్చి, వురిమాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

"నీకోసమే వెదుకుతున్నానోయి!" వెకిలిగా నవ్వాడు అశ్వత్థామ — "రా, నాబాణాలు నీప్రాణాలకోసం నాలికలు చాస్తున్నాయి" అన్నాడు.

"నీబాబుకే నేను మృత్యువుని" అన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు— "నువ్వనగా ఎంత ! అది అలా వుండనీ. నీ చేవేదో చూద్దాం. పారిపోకు. దగ్గిరికి రా. ఉత్తిమాట లెందుకూ మనకి ?"

ఇద్దరూ కలబడ్డారు. కరుకు కరుకు బాణాలతో నరుకుకున్నారు. ధృష్టద్యుమ్నుడి జెండా అశ్వత్థామ ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. గొడుగు పడగొట్టేశాడు. అతడి రెండుపక్కలావుండి యుద్ధంచేస్తున్న వీర యోధుల్ని వందమందిని వూడ్చేశాడు. అతడు మన్నించే ముగ్గురి యోధుల్ని చంపేసి సింహనాదంచేశాడు. "అదిగదీ, అశ్వత్థామా !" అంటూ అదే పొగడడం పొగిడాడు దుర్యోధనుడు.

పాండవసేనలోనూ, పాంచాలసైన్యంలోనూ వొక్కడూ అశ్వత్థామముందు ఆగలేకపోయాడు. చెట్టొకపిట్టయి పారిపోయారు.

ధర్మరాజూ, భీముడూ తమసేన పురికొల్పుతూ వచ్చి ముట్టడించారు. ద్రోణుడూ, దుర్యోధనుడూ తమసేనలతో వురికారు. దారుణంగా అందుకుంది యుద్ధం.

అర్జునుడు మనసేనమీద పడ్డాడు. అంబష్ఠ, శిబిదేశాలసేనలు భీముడు చిదగ్గొట్టాడు. మగధ, మద్ర, వంగదేశాల దండు అర్జునుడు మాతవార్చాడు. "పట్టండీ, కొట్టండీ, పొడవండీ" అంటూ పాంచాల సేన ద్రోణుడిమీదికి ఎగబడింది. ద్రోణుడు వాయువ్యబాణం వేశాడు చొక్కాకుల్లా ఆమహాసైన్యం దుళ్ళగొట్టాడు.

సాత్యకి సోమదత్తుని చంపేశాడు

ఇటు భీముడూ, అటు అర్జునుడూ ద్రోణుడిమీద కలబడ్డారు. నిప్పులు కురుస్తూ. వెనకాడుతూన్న పాండవసైన్యం మళ్ళీ ఎగబడింది.

దుర్యోధనుడూ, ద్రోణుడూ తెగించినపూనికతో తరుముకు వెళ్ళారు. మన చతురంగబలాలు పాలోమంటూ వెళ్ళాయి. వాళ్ళ చతురంగసేనతో డీకొన్నాయి. అయితే గాండీవంలోంచి వచ్చే బాణాల వేడి భరించలేకపోయాయి పుంజాలు తెంపుకు పరుగుచ్చుకున్నాయి.

"నిలవండోయి, నిలవండి" అంటూ పాండవసేన తరుముకు వెళ్ళాడు సోమదత్తు.

"సారథీ, మనరథం సోమదత్తుమీదికి పోనీ. ఈకౌరవాధముణ్ణి చంపేసికాని తిరిగి రాను" దారకుడితమ్ముణ్ణి హెచ్చరించాడు సాత్యకి. పగ్గాలు సడిలించాడు సారథి. బరిమీద పాంలాగ పరిగెత్తింది రథం. ఉత్తరక్షణంలో సోమదత్తుముందు నిలిచింది.

ఇద్దరూ కలబడ్డారు. వానమేఘల్లాగ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు బాణాలు కురిపించారు. ఇద్దరూ రక్తస్నానాలు చేశారు. ఇద్దరూ వసంతంలో పూసిన మోదుగుల్లా అవుపించారు. ఒకళ్ళనొకళ్ళు కాల్చేసినట్టు, కళ్ళలో నిప్పులుకక్కుతూ చూశారు. రథాలు మండలగతులతో తిప్పి వొకళ్ళని వొకళ్ళు వేటాడుకున్నారు. శ్రావణమేఘాల్లా గర్జించారు. ఒంటినిండా బాణాలు గుచ్చుకుని ఇద్దరూ ముళ్ళపందుల్లా కనిపించారు. బంగారం మొదళ్ళబాణాలు వొళ్ళంతా నిండి ఇద్దరూ ఆచీకటిలో మిణుగుర్లతో నిండిన రెండు వృక్షాల్లా అవుపడ్డారు.

ఒక అర్ధచంద్రబాణం వేశాడు సోమదత్తు; సాత్యకివిల్లు నరికేశాడు. మరో ముప్ఫయిబాణాలు రువ్వి ముచ్చెమటలు పోయించాడు. మరో విల్లు అందుకున్నాడు సాత్యకి. అయిదుబాణాలు కొట్టాడు. సోమదత్తుడి బంగారంజెండా కిందపడగొట్టేశాడు. అతడిధనుస్సు నరికేశాడు. చిరునవ్వుతో మరో ధనుస్సు తీశాడు సోమదత్తు. లెక్కాజమాలేని బాణాలువేశాడు. సాత్యకిరథం కనపడకండా కప్పేశాడు.

సాత్యకితో భీముడు కలిశాడు. సోమదత్తుమీద పదిబాణాలు తగిలించాడు. అన్నిటికీ అన్ని బాణాలతో జవాబు చెప్పాడు సోమదత్తు. పిడుగులాంటి పరిఘ తీశాడు సాత్యకి. గురిచూసి, సోమదత్తు రొమ్ము మీద కొట్టాడు. మధ్యలోనే దాన్ని ముక్కలుచేసేశాడు సోమదత్తు. సర్పంలా బుసకొట్టాడు సాత్యకి. ఒక వెడల్పాటిబాణంవేసి అతడి ధనుస్సు ఫెళ్ళుమనిపించాడు. అయిదుబాణాలు వేసి అతడి చేతికవచం చీలికలుచేశాడు. నాలుగుబాణాలువేసి అతడి నాలుగు గుర్రాలూ నరికేశాడు. మంగలికత్తిలాంటి భల్లబాణంవేసి సారథితల తుంచేశాడు. నూనెలో ముంచిన రాతిమొనబాణ మొకటి వింటికి తొడిగాడు. నవ్వుతూ ధనుస్సు చెవికొసదాకా లాగాడు. బలంకొద్దీ వొదిలిపెట్టాడు. బంగారం రెక్కలతో డేగలా వెళ్ళింది బాణం. సోమదత్తు రొమ్ము మధ్య తగిలింది. దెబ్బతో ఠారుమని ప్రాణం వొదిలేశాడు సోమదత్తు.

అతడు పడిపోడంతోనే మనవాళ్ళు సాత్యకిని చుట్టుముట్టారు. ధర్మరాజు వాళ్ళని తరిమికొట్టాడు. ద్రోణుడు తోసుకువెళ్ళాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టాడు. ఒళ్ళు దుసెళ్ళిపోయి నట్టు బాణాలు గుప్పించాడు. ఒళ్ళు తెలియలేదు ధర్మరాజుకి. లపుక్కున మరోవిల్లు తీశాడు. మెరుగుపెట్టిన బాణాలు చరచరా తగిలించాడు. ఒళ్ళంతా రక్తమయమయిపోయి రథంమీద మూర్ఛపోయాడు ద్రోణాచార్యులు. అయితే కొద్దిక్షణాల్లోనే తెలువుకున్నాడు. లేచీలేవడంతోటే వాయువ్యాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అదేబాణంవేసి దాన్ని అడగ్గొట్టాడు ధర్మరాజు.

"నిన్ను పట్టియిస్తానని ద్రోణుడుచేసిన ప్రతిజ్ఞ ఎరుగుదువు కదూ!" ధర్మరాజుని వారిస్తూ అన్నాడు కృష్ణుడు — "తెగించి అతడితో పోరాడకూడదునువ్వు. భీముడు యుద్ధంచేస్తున్న వేపు వెళ్ళు.

కౌరవసేన కడతేర్చు. ఇతణ్ణి చంపడానికి ఎవడుపుట్టాడో అతడే ఇత డితో పోట్లాడతాడు."

ఒక్కక్షణం ఆలోచించాడు ధర్మరాజు. అక్కడినుంచి వెళ్ళిపో యాడు. ద్రోణుడు ద్రుపదుడి సైన్యంమీదపడ్డాడు.

ధర్మరాజు భీముడికి దన్నుయి పోట్లాడాడు. భీముడూ, సాత్యకీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ కలిసి విజృంభించారు. కృపుడూ, కర్ణుడూ, ద్రోణుడూ వాళ్ళని ఎదిరించారు. ఉభయవీరులూ కలబడ్డంతోనే ఉభయ సేనలూ కోలాహలంగా కలబడ్డాయి. పెద్ద ధూళి రేగింది. దాంతో మరింత దట్టమయింది చీకటి. కన్ను పొడుచుకున్నా కనపడలేదు. అయినా తమతమ పేళ్ళూ, బిరుదులూ చెప్పుకుంటూ, సంజ్ఞల తోనూ, చప్పుళ్ళతోనూ ఆపక్కవీరులూ, ఈపక్కవీరులూ యుద్ధం చేశారు.

చీకటి అంతకంతకీ పేరుకుంది. కాలూచెయ్యీ కదపడమే కష్టమయింది. రెట్టించిన తమకంతో పోరాడారు పాండవులు. చీకాకు పడిపోయింది కౌరవసేన. దారీ తెన్నూ తెలియక ఎటుపడితే అటు తడువుకు పరిగెత్తింది. ద్రోణాచార్యులు మాత్రం ధైర్యం పోగొట్టుకోలేదు. దుర్యోధనుణ్ణి కూర్చుకుని బ్రహ్మాండమైన సామ ర్థ్యంతో చతురంగసేనయావత్తూ వొక్కదగ్గిర చేర్చాడు. వ్యూహంగా తయారుచేశాడు. ఎదటిభాగంలో తానే నుంచున్నాడు. అశ్వత్థామని కుడిపక్కా, శకునిని ఎడమపక్కా పెట్టాడు. వెనక శల్యుణ్ణి నిలబె ట్టాడు. మధ్య దుర్యోధనుణ్ణి పెట్టాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : వ్యూహంపన్నాడే అనుకో. కన్నూమన్నూ కనపడని చీకటిలో ఎలా యుద్ధం చేశారట?

దివిటీలు

సంజయుడు : అదే చెబుతున్నాను. తన పదాతుల్ని యావన్మందినీ పిలిచాడు దుర్యోధనుడు. వాళ్ళందరిచేతా దివిటీలు తెప్పించాడు. రథానికి అయిదేసి దివిటీలు పెట్టించాడు. ఏనుగుకి మూడేసీ, గుర్రానికి వొక్కొక్కటీ పట్టించాడు. వాటి పక్కలా, జెండాల దగ్గిరా, వ్యూహం ముందరా, వెనకా, రెండుపక్కలా వరసలుతీర్చి పొడావుగా పట్టించాడు. ఆదివిటీల వెలుగులో ఎంతోఅంత అందంగా అవుపించింది సేన.

అలాగే పాండవులూ దివిటీలు తెప్పించారు. రథానికి పదేసి దివిటీలు పట్టించారు. ఏనుగుకి ఏడూ, గుర్రానికి రెండూ చొప్పున పట్టించారు. ఉభయసేనలూ దివిటీల మయమే అయిపోయాయి. అందులో మట్టమధ్యాహ్నం సూర్యుడిలా అవుపించాడు ద్రోణాచార్యులు.

"ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణుడి దగ్గిరికి రాకండా కాయండి మీరు" తమ్ముళ్లతో అన్నాడు దుర్యోధనుడు - "శల్యుడూ, కృతవర్మా మొదలైన యోధులూ, మీరూ ఈపని వెయ్యికళ్ళతో చూడాలి. అతణ్ణి మనం కాసుకుంటే చాలు, పాండవుల నందరినీ అతడే వూడ్చేస్తాడు. తుదకి ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ తుడిచేస్తాడు. అర్జునుణ్ణి కర్ణుడు చంపేస్తాడు. భీముణ్ణి నేను చూసేస్తాను" అంటూ సేనకి చెయ్యివిసిరి, ముందుకి వురికాడు.

రెండు సేనలూ కలబడ్డాయి. ఎన్నడూ ఎక్కడా జరగనియుద్ధం జరిగిపోయింది.

ద్వంద్వయుద్ధం

"ద్రోణుణ్ణి ముట్టడించండి" తన యోధుల్ని పురికొల్పి తానూ తరుముకు వచ్చాడు ధర్మరాజు. అతడితో కృతవర్మ కలబడ్డాడు. సాత్యకితో భూరీ, సహదేవుడితో కర్ణుడూ, భీముడితో దుర్యోధనుడూ, నకులుడితో శకునీ, శిఖండితో కృపాచార్యులూ, ప్రతివింధ్యుడితో దుశ్శాసనుడూ, ఘటోత్కచుడితో అశ్వత్థామా, ద్రుపదుడితో వృషసేనుడూ, విరాటరాజుతో శల్యుడూ, శతానీకుడితో చిత్రసేనుడూ, అర్జునుడితో అలంబుసుడూ ద్వంద్వయుద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు. ద్రోణుణ్ణి కొట్టెయ్యాలని పాండవులూ, అతణ్ణి రక్షించుకోవాలని కౌరవులూ శాయశక్తులా పెనగులాడారు. మారిమసిగినట్టు పాంచాల సేన హతమార్చడం లంకించుకున్నాడు ద్రోణాచార్యులు. అతడితో ధృష్టద్యుమ్నుడు కలబడ్డాడు.

ధర్మరాజు ధనుస్సు నరికేశాడు కృతవర్మ. మరో విల్లుతీసి కొట్టాడు ధర్మరాజు. కృతవర్మవిల్లు విరిచేసి, అతడిచేతిమీద శక్తి వేశాడు. మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు కృతవర్మ. ధర్మరాజు గుర్రాలు కొట్టేశాడు. అతడిసారథిని చంపేశాడు. ధనుస్సు తుంచేసి, బాణాలు నాటించాడు. చర్రున కత్తిదూశాడు ధర్మరాజు. అదీ ముక్కలు చేశాడు కృతవర్మ. తోమరం విసిరాడు ధర్మరాజు. అది సగంలోనే తునకలుచేశాడు కృతవర్మ. అతడికవచం పగలగొట్టేశాడు. ఒంటిమీద గబాగబా బాణాలు గుచ్చాడు. తట్టుకోలేక పోయాడు ధర్మరాజు. గిర్రునతిరిగి తప్పుకుపోయాడు. గగ్గోలుపెట్టేసి, దుర్రుచ్చి కొట్టింది కౌరవసేన.

భూరీ, సాత్యకీ ఘోరంగా పోరాడారు. ఒకళ్ళమీద వొకళ్ళు బాణాలు నాటించుకున్నారు. వెడల్పాటి బాణం వేసి భూరిధనుస్సు

తుంచేశాడు సాత్యకి అతడి వొళ్ళంతా చిల్లులుపడేట్టు కొట్టాడు. మరోవిల్లు తీశాడు భూరి. సాత్యకి ధనుస్సు విరిచేసి, గట్టిగట్టి బాణాలు కొట్టాడు. బాగా వొళ్ళుమండింది సాత్యకికి. శక్తితీసి చప్పున బాదేశాడు, చచ్చి వూరుకున్నాడు భూరి.

భూరిని చంపెయ్యడం చూసి, సాత్యకిమీదికి చ(రున పరిగెత్తాడు అశ్వత్థామ. "ఆగవోయి" అంటూ రంకెవేసి, గట్టి గట్టి బాణాలు కొట్టాడు ఘటోత్కచుడు. మధ్యనేవాటిని కొట్టేసి, ఎన్నో అన్నిబాణాలు రువ్వాడు అశ్వత్థామ. అవన్నీ వొళ్ళంతా గుచ్చుకుని ఏదుపందిలా అవుపించడు ఘటోత్కచుడు. దాంతో పడాపడా పది బాణాలు అశ్వత్థామ గుండెలమీద తగిలించా డతడు. మూర్ఛవచ్చి జెండాకొయ్యి వూతపట్టుకుని వాలిపోయాడు అశ్వత్థామ. అంతలోనే తేరుకొని, అయిదుబాణాలు పిడుగుల్లాంటివి ఘటోత్కచుడి గుండెలమీదబాదేశాడు. రథంమీద మూర్ఛపడిపోయాడు ఘటోత్కచుడు. తడబడిపోయి రథం పట్టుకుపోయాడు అతడి సారథి.

దుర్యోధనుడూ, భీముడూ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు బాణాలు గుప్పించుకున్నారు. మేఘాలు కప్పేస్తే సూర్యుడూ చంద్రుడూ ఎలా అవుపిస్తారు, అదిగో అలాగ వొకళ్ళబాణాల్లో వొకళ్ళు కప్పడిపోయి అవుపించారు వాళ్ళు. దుర్యోధనుడి ధనుస్సు నరికేసి, వొళ్ళంతా చీలికలు చేశాడు భీముడు. మరో దిట్టమైన ధనుస్సు తీసి, భీముడి ధనుస్సు కొట్టేసి ఎన్నో బాణాలు వేశాడు దుర్యోధనుడు. గబుక్కున ఇంకో విల్లు అందుకున్నాడు భీముడు. విషసర్పాల్లాటి బాణాలు ఏడు దుర్యోధనుడిమీద నాటించాడు. అతడి విల్లూ నరికేశాడు. మరో విల్లు పుచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. అదీ పెళ్ళుమనిపించాడు భీముడు. అలా వరసపెట్టి నాలుగు ధనుస్సులు నరికేశాడు. గదతీసి, అతడి

నాలుగుగుర్రాలూ బాదేశాడు; సారథినీ చంపేశాడు. చెంగున రథం గెంతేసి పారిపోయాడు దుర్యోధనుడు. తిరిగి మళ్ళీ వెనక్కిచూస్తే వొట్టు. రారాజు కనపడకపోయేసరికి అతడు చచ్చాడే అనుకుని సింహనాదంచేశాడు భీముడు. మనసేనలూ దుర్యోధనుడు చచ్చిపోయాడనుకుని, హాహాకారాలు చేశాయి; తల్లడిల్లిపోయాయి. శత్రుసేనల సంతోషానికి అంతూపంతూ లేకపోయింది.

ఇంతలో మరో రథమెక్కి ప్రత్యక్షమయాడు రారాజు. అప్పుడూ మనవాళ్ళు అంతమందీ కుదుటపడ్డారు.

"తలకిమించినవాళ్ళతో తలపడకు"

కర్ణుడూ, సహదేవుడూ హోరాహోరి పోరాడారు. సహదేవుడు తొమ్మిదిబాణాలు కర్ణుడి జీవస్థానాల్లో తగిలించాడు. రోషంతో వొక వందబాణాలు బాదేశాడు కర్ణుడు. సహదేవుడివిల్లు విరిచేశాడు. మరోవిల్లు అందుకునేలోపున అతడిగుర్రాలు కొట్టేసి, సారథిని తారుమనిపించాడు. కత్తీ, డాలూ పుచ్చుకున్నాడు సహదేవుడు. అవీ కొట్టేశాడు కర్ణుడు. గదతీసి విసిరాడు సహదేవుడు. నవ్వుతూ ముక్కలుచేసేశాడు కర్ణుడు. చివాల్న శక్తి ప్రయోగించాడు సహదేవుడు. అదీ ముక్కముక్కలు చేసి కొట్టేశాడు కర్ణుడు. రథచక్రంతీసి కర్ణుడి రథంమీద విసిరాడు సహదేవుడు. గుండపిండి చేసేశాడు కర్ణుడు. ఇలాగే చేతికి అందిందల్లా విసిరి, వోడిపోయాడు సహదేవుడు. చివరికి పారిపోబోయాడు. కదలనివ్వలేదు కర్ణుడు. చేసేదిలేక నిలబడిపోయాడు సహదేవుడు. కుంతిమాటలు కొట్టవచ్చినట్టు, జ్ఞప్తికి వచ్చాయి కర్ణుడికి. సహదేవుణ్ణి చంపడానికి చేతులాడలేదతనికి.

"తలకిమించినవాళ్ళతో తలపడకు" వింటికొనతో సహదేవుడి కడుపుమీద పొడుస్తూఅన్నాడు కర్ణుడు — "అదుగో మీ అన్న

అర్జునుడు, కౌరవసేనతో మహా డాబుగా పోరాడుతున్నాడు. అతడి దగ్గిరికి పరిగెత్తు" అంటూ వొదిలేశాడు.

కర్ణుడిబాణాలతో అప్పటికే సలుపుతోంది సహదేవుడి శరీరం. ఈమాటలతో మరింత సలపరించింది హృదయం. తనబతుకు తనకే అసహ్యంవేసింది. చిన్నబుచ్చుకుని మరో రథమెక్కేశాడతడు.

విరాటరాజూ, శల్యుడూ జంభాసురుడూ దేవేంద్రుడూ దెబ్బలాడినట్టు దెబ్బలాడారు. విరాటరాజుగుర్రాల్నీ, సారథినీ చంపేశాడు శల్యుడు. అయినా శరవర్షం కురిపించి శల్యుణ్ణి వూపిరిసలపకండా చేశాడు విరాటరాజు. అన్నగారికి సాయంవచ్చి, శల్యుడిరథం బాణాలతో కప్పేశాడు శతానీకుడు.

శల్యుడు శతానీకుణ్ణి చంపేశాడు. తమ్ముడిరథమెక్కి, భయంతోనూ, క్రోధంతోనూ పోరాడాడు విరాటరాజు. చావుదెబ్బలుకొట్టేశాడు శల్యుడు సొమ్మసిల్లి పడిపోయాడు విరాటరాజు. సారథి రథం దూకేసి పారిపోయాడు. రథం ఈడ్చుకు దౌడుతీశాయి గుర్రాలు. రాజు భంగపాటుచూసి, తోకముడిచాయి మత్స్యసైన్యాలు. పారిపోతూన్న సేనలు హెచ్చరిస్తూ మళ్ళించాడు అర్జునుడు.

అర్జునుణ్ణి ఎదిరిస్తూ యుద్ధంచేశాడు అలంబుసుడు. వరసపెట్టి బాణాలు గుప్పించాడు. అతణ్ణి మూడ్చేసినట్టు చూశాడు అర్జునుడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. పెద్ద కత్తి పట్టుకుని వురికాడు అలంబుసుడు. కత్తి తుక్కుకింద కొట్టేసి, లిప్తలో నాలుగువందలబాణాలు కురిపించాడు అర్జునుడు. అడిలిపోయాడు అలంబుసుడు. మళ్ళీ అక్కడ నిలబడితే వొట్టు. పుంజాలుతెంపుకు అదే పారిపోడం పారిపోయాడు.

శతానీకుడు చిత్రసేనుడి కవచం చీల్చేశాడు. ధనుస్సు నరికేశాడు. జెండా విరిచేశాడు. అయినా చలించలేదు చిత్రసేనుడు. మరో

ధనుస్సుతీసి కొట్టడ మారంభించాడు. అతడిగుర్రాలు కొట్టేసి, సారథిని చంపేశాడు శతానీకుడు. చరచరా వాడి పాతికబాణాలు బాదాడు చిత్రసేనుడు. మళ్ళీ ధనుస్సు నరికేశాడు శతానీకుడు. ఆగలేకపోయాడు చిత్రసేనుడు; కృతవర్మరథంమీదికి పారిపోయాడు.

ద్రుపదమహారాజూ, వృషసేనుడూ ఘోరమైన యుద్ధంచేశారు. ఇద్దరూ రక్తాల్లో మునిగి తేలారు. వృషసేనుడిది పైచెయ్యి కావడం చూసి, పాంచాలసేన ద్రుపదుణ్ణి దాటుకుంటూ ముందుకి తోసుకు వచ్చింది. వృషసేనుణ్ణి చుట్టుముట్టింది. అయితే అతడిబాణాగ్ని భరించలేకపోయింది. వచ్చినదారినే పరుగుతీసింది. అగ్నిశిఖలా ప్రకాశించాడు వృషసేనుడు.

దుశ్శాసనుడిమీద కత్తుల్లాంటి బాణాలు మూడు నాటించాడు ప్రతివింధ్యుడు మూడు శిఖరాల కొండలా అగుపించాడు దుశ్శాసనుడు. తోకతొక్కిన పాములా లేచాడతడు. ప్రతివింధ్యుడి జెండా ఎగరగొట్టాడు. సారథిని హతమార్చాడు. ఇంతింత పిసర్లకింద రథం చెక్కేశాడు. వింధ్యపర్వతంలా కదలకుండా నుంచుని, ఉగ్రమూర్తి అయిపోయాడు ప్రతివింధ్యుడు. అగ్గిపిడుగుల్లాంటి బాణాలు దుశ్శాసనుడిమీద కురిపించాడు. పాములాగ బుసకొట్టాడు దుశ్శాసనుడు. వెడల్పాటి బాణం వేసి ప్రతివింధ్యుడి కోదండం నరికేశాడు. చికిలి పెట్టిన బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. అంతలో శ్రుతసోముడు వచ్చి అన్నతో కలిశాడు. అతడిరథమెక్కేసి, ఉద్దండమైన కోదండం పుచ్చుకున్నాడు ప్రతివింధ్యుడు. మనవాళ్ళూ వెళ్ళి దుశ్శాసనుడికి దన్నయి నుంచున్నారు. నువ్వా నేనా అన్నట్టు జరిగింది యుద్ధం.

నకులుడూ, సిమరిది శకునీ నువ్వెంతఅంటే నువ్వెంత అన్నట్టు పోట్లాడారు. పిడుగులాంటి బాణం బలంకొద్దీ వేశాడు శకుని. నకులుడి గుండెలు దూసుకుపోయిం దని. మూర్ఛపోయాడు నకులుడు.

ఆకాశం బద్దలైనట్టు అరిచాడు శకుని. అంతలో తెలుసుకున్నాడు నకులుడు. పూనిపెట్టి వొక్క బాణం వేశాడు. శకునిధనుస్సు రెండు ముక్కలయింది. మరొకటి వొదిలాడు నకులుడు. శకుని రథంమీది జెండా తెగి కిందపడింది. అదేవరసని మరిన్ని బాణాలు తగిలించాడు. చచ్చినంతపని అయింది శకునికి. మూర్ఛపోయి రథంమీద చచ్చిన శవంలా పడిపోయా డతడు. రథం పట్టుకు పారిపోయాడు సారథి.

ఒక నెలవంక బాణం వేసి, కృపాచార్యుల ధనుస్సు పుటుక్కుమనిపించాడు శిఖండి. శక్తిప్రయోగించాడు ఆచార్యులు. పది బాణాలు వేసి అది పడగొట్టాడు శిఖండి. మరో పెద్ద ధనుస్సు తీశాడు ఆచార్యులు. దారుణమైన బాణం వేశాడు. దెబ్బతో మూర్ఛపోయి, రథంమీద వొరిగిపోయాడు శిఖండి. ఆవ్రాపుని అతణ్ణి చూసేద్దామని మరో బాణం తొడిగాడు ఆచార్యులు. అంతలో అవతలి యోధులు ఎంతోఅంతమంది వొక్క పెట్టుని తరుముకు వచ్చారు. మనవాళ్ళూ కృపాచార్యుల్ని దాటుకుని వాళ్ళమీదికి వెళ్ళారు. ఇలా ద్వంద్వ యుద్ధమూ, దొమ్మీయుద్ధమూ ముమ్మరంగా జరిగింది.

ధనుస్సు మోగిస్తూ ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణుడిమీదికి తరుముకు వచ్చాడు. అతడి రెండుపక్కలా పాండవయోధులు దూసుకు వచ్చారు. నికుమాళ్ళు ద్రోణుడి రెండుపక్కలా దన్నయి నడిచారు.

ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణుడిగుర్రాలమీద అయిదు బాణాలు నాటించాడు. ఇరవయ్యేడు బాణాలు కొట్టి అతడి విల్లు తునాతునకలు చేశాడు ద్రోణుడు. పెదవికరుస్తూ మరోవిల్లు అందుకున్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. చెవిదాకా అల్లెతాడు లాగి ఘోరమైన వొక బాణం వొదిలాడు. నిప్పులు కక్కుతూ వచ్చింది బాణం. ద్రోణుడు చచ్చాడంటే చచ్చాడు అంటూ అడలెత్తిపోయారు మనవాళ్ళు. ఇంతలో పదకుండు బాణాలు వొక్కముష్టిని సంధించి వొదిలిపెట్టాడు కర్ణుడు.

పన్నెండు ముక్కలయి పడిపోయింది, ధృష్టద్యుమ్నుడి బాణం. దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, అశ్వత్థామా, శకునీ, శల్యుడూ ద్రోణుడితోనూ, కర్ణుడితోనూ కలిశారు. ఈ ఏడుగురినీ ఏడు చెరువులనీళ్ళు తాగించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అందరికీ అన్నిరూపులయి యుద్ధం చేశాడు.

ద్రుమసేనుడు కర్ణుడిమీద అంపవాన కురిపించాడు. అతడికంఠం నరికేశాడు కర్ణుడు. కుండలాలతో ఎగిరి కిందపడిపోయింది తల.

ద్రుమసేనుడిచావు చూసి నిలువునా మండిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కర్ణుడిధనుస్సు ముక్కలుకిందనరికేశాడు. చప్పున మరోవిల్లుతీసి కొట్టాడు కర్ణుడు. దుర్యోధనుడూ మొదలైనవాళ్ళు అతడితో కలిశారు.

"ఆగవోయి కర్ణా!" అదిలిస్తూ వచ్చి డేగలా వాలాడు సాత్యకి. ఇద్దరూ వొక్కలాగ విజృంభించారు. ఇద్దరూ హోరాహోరి పోరాడారు. తండ్రికి సహాయంగా పరిగెత్తుకువచ్చాడు వృషసేనుడు. సాత్యకిమీద జడివానలా కురిపించాడు సానపెట్టిన బాణాలు. కళ్ళల్లో అగ్గికురిశాడు సాత్యకి. బలంకొద్దీ తగిలించాడు బాణాలు. చచ్చినట్టు రథంమీద మూర్ఛపోయాడు వృషసేనుడు. కొడుకుఅవస్థ చూసి, నొచ్చుకుంటూ సాత్యకిని అదే కొట్టడం కొట్టాడు కర్ణుడు. అంతలోనే తెలువుకుని తండ్రితో కలిశాడు వృషసేనుడు. తండ్రీకొడుకు లిద్దరినీ సాగదీసి వొదిలిపెట్టాడు సాత్యకి.

అప్పుడు మహారాజా, పిడుగులు పురుముతూ వినపడింది గాండీవం. దిక్కులు పగిలిస్తూ మోగింది దేవదత్తం. దాంతో హాహాకారాలు మిన్నుముట్టాయి మనసేనలో.

"అభిమన్యుడిలా సాత్యకిని చంపేద్దాం"

"అర్జునుడు మనసేనలు సంహరిస్తూన్న కోలాహల మది" దుర్యోధనుడితో అన్నాడు కర్ణుడు — "అర్జునుడు వచ్చి సాత్యకితో

కలుసుకోకముందే మనం జల్దిపోవాలి. మనబలగంతో సాత్యకిని ముట్టడిద్దాం. అందరం కలిసి అభిమన్యుణ్ణి చంపినట్టు ఇతణ్ణి చంపేద్దాం. నీకు గెలుపు కొంగుబంగార మవుతుంది. మనం పదిమందిమీ వీణ్ణి చుట్టుముట్టామని తెలిస్తేమాత్రం అర్జునుడు అగ్గిపిడుగులా వచ్చిపడతాడు. అంచేత అతణ్ణి అక్కడే నిలవరించి పోరాడగల మొనగాళ్ళని అక్కడికి పంపాలి" అన్నాడు.

"లక్షలు విలువచేసే సలహా" అన్నాడు దుర్యోధనుడు. "మామా" ఆపని శకునికి బెత్తాయిస్తూ అన్నాడతడు — పదివేల ఏనుగులూ, పదివేల రథాలూ పట్టుకుని నువ్వు అర్జునుడిమీదికి వెళ్ళు. దుశ్శాసనుడూ, దుష్టధర్షణుడూ మొదలైన తమ్ముళ్ళూ నీతో వస్తారు. అర్జునుడూ, తక్కిన పాండవులూ అటే వున్నారు. ఆ అయిదుగురినీ ఆక్రమించు; వోడించు" అన్నాడు.

దుశ్శాసనుడూ మొదలైన హేమాహేమీలతో కలిసి శకుని అర్జునుడి మీదికి వెళ్ళాడు. మంచి మెరికల్లాంటి రథికులూ, కర్ణుడూ సైన్యాలతో సాత్యకిమీద విరుచుకుపడ్డారు. బాణాలమీద బాణాలు కుప్పలు కుప్పలుగా గుప్పించారు. అసలే సానపెట్టిన వజ్రాయుధం సాత్యకి. ప్రచండమైన వేగంతో బాణాలు విరజిల్లాడతడు. ఏనుగుల తొండాలు ఎగిరిపోయాయి. గుర్రాల శిరస్సులు కూలిపోయాయి. రథాలు ముక్కలయి రణరంగమంతటా చెదిరిపడ్డాయి. రక్తనదులు ప్రవహించి, వాటిలో ఇవన్నీ కొట్టుకుపోయాయి. అతడి పరాక్రమం వేడి తట్టుకోలేకపోయింది కౌరవసేన. చచ్చినంత చచ్చింది. చావగా మిగిలింది కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పింది. ఆపుకోలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. సాత్యకిరథంమీదికి తనరథం వురికించాడు. ఆ ఇద్దరియుద్ధమూ చూస్తూవుంటే కళ్ళుమూసుకు పోయాయంటే నమ్మం.

దుర్యోధనుడిగుర్రాలు చచ్చిపోయాయి. అతడిసారథీ తారు మనిపోయాడు. అయినా ఆగలే దతడు. సాత్యకి ఆయువుపట్లలో తగిలించాడు బాణాలు. జంయుమని లేచాడు సాత్యకి. దుర్యోధనుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. పక్కవాడి రథంమీాదికి పారిపోయాడు దుర్యోధనుడు. కౌరవసేన తరిమికొట్టాడు సాత్యకి. అటు అర్జునుడిమీాదికి వెళ్ళి మీాదమరిది శకుని అద్భుతంగా పోరాడాడు. బ్రహ్మాండమైన బలగం వెంటవుంది కనక. తండ్రిపక్కనుంచుని, చెప్పదగినట్టు యుద్ధంచేశాడు ఉలూకుడు. కృష్ణుడిమీాదా, అర్జునుడిమీాదా సానపట్టిన బాణాలు వందలూ, వేలూ వేశాడు.

శకుని సారథిని చంపేశాడు అర్జునుడు. అతడిగుర్రాలు బాదేశాడు. ధనుస్సు నరికేశాడు. కొడుకురథంమీాదికి పారిపోయాడు శకుని. తండ్రీకొడుకులు ఇద్దరూ కొట్టడం మొదలెట్టారు అర్జునుణ్ణి. ఇద్దరినీ చావుదెబ్బలు కొట్టేశాడు అర్జునుడు. తక్కిన మనయోధుల్ని తుక్కుతుక్కు చేసేశాడు. గాండీవం కనబడితేచాలు కళ్ళుమూసుకు పరిగెత్తారు మనవాళ్ళు. గాండీవం వినపడితేచాలు గడగడ లాడారు. ఇలా అర్జునుడు. పేట్రేగిపోతూ వున్నప్పుడే అక్కడ ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణుడి అల్లెతాడు లపుక్కున తెగేశాడు. మరొక విల్లుతీసి, ఉగ్రమైనబాణాలు వేశాడు ద్రోణుడు. అతడు వేసిన బాణాలన్నీ అంతంత దూరంనించే కొట్టేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఇటు అతడితో పోరాడుతూనే మనసేన నురుమాడా డతడు.

అదిగో అలాగ ధృష్టద్యుముడూ, సాత్యకీ, అర్జునుడూ మన సైన్యాలు తరిమికొట్టారు. తరిగిపోయి, విరిగిపోయి పరుగుపెట్టింది మీా సేన. మన కాందిశీకుల్ని చూసి పాంచజన్యం పూరించాడు కృష్ణుడు. దేవదత్తం పూరించాడు అర్జునుడు. పొలో మని వెంట దరిమాయి పాండవసేనలు.

కర్ణుడు వీరావేశంతో విజృంభించాడు. తలలూ, చేతులూ, కాళ్ళూ, మొండాలూ రణరంగమంతటా కుప్పలు కుప్పలు కూలగొట్టాడు. రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ చించి చెండాడాడు. కొట్టి కొట్టి వెంటదరిమాడు.

"చూస్తావేం తమ్ముడూ!" గుంపులుగుంపులు పరిగెడుతూన్న తన సైనికుల్ని వెంటాడి, వేటాడుతూన్న కర్ణుణ్ణి చూసి అర్జునుడితో అన్నాడు ధర్మరాజు - "ప్రచండసూర్యుడు అర్ధరాత్రి భూమ్మీదికి వచ్చాడాఅన్నట్టు వెలిగిపోతున్నాడు కర్ణుడు, కిరణాల్లాంటి బాణాలు విరజిమ్ముతూ. ఇలా ఇంకా కొంచేపు సాగిందా ఇక్కడి సేనంతా ఇప్పుడే నాశనమైపోతుంది, మిగలకండా. అంచేత ఎలా అయినా దీనికి ఎదురెత్తు వెయ్యాలి చప్పున" అన్నాడు.

"కర్ణుడిముందు ఆగలేక మనసేన పారిపోడం చూసి అన్నయ్య అడిలిపోతున్నాడు" కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు – "అటు ద్రోణుడూ వొకపక్క మనవాళ్ళని నురువాడుతున్నాడు. ముందు కర్ణుణ్ణి చావగొట్టి, ఆచార్యుడి ఆట కట్టిస్తాను. అటుపోనీ మనరథం."

"నువ్వు కాదు, ఘటోత్కచుడు వెళ్ళాలిప్పుడు కర్ణుడిమీదికి" అన్నాడు కృష్ణుడు – "రాత్రిళ్ళు రాక్షసులబలం హెచ్చు. అంచేత అతణ్ణే పంపుదాం కర్ణుడికోసం. సందేహించకు. మాయలూ, మహాస్త్రాలూ కోకొల్లలు మనవాడిదగ్గిర. అందాకా మనం మరొకదిక్కు నడుద్దాం" అంటూ ఘటోత్కచుణ్ణి పిలిచాడు.

"ఏం సెలవు" యుద్ధసన్నాహంతో వచ్చి వాలాడు ఘటోత్కచుడు.

"నీశౌర్యం చూపించవలసిన సమయం వచ్చిందోయి" ఘటోత్కచుణ్ణి పురెక్కిస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు – "నీప్రతాపానికి తగిన ఘట్టమిది. చూడూ చూడూ, కర్ణుడిదెబ్బకి మన సైన్యాలు

పరుగుచ్చుకుంటున్నాయి. అయితే రాత్రియుద్ధంలో నీముందు నల్లి కర్ణుడు. కనక అతణ్ణి చావగొట్టిమరీ వొదలాలి నువ్వు. తండ్రులికి జయం తేవడమేకదా, కొడుకులు కన్నందుకు ఫలం!" అన్నాడు. అర్జునుడూ అదే చెప్పాడు. ఘటోత్కచుడు కర్ణుడిమీదికి వురికాడు.

ఘటోత్కచుడు అలంబసుణ్ణి చంపేశాడు

అదేసమయానికి జటాసురుడికొడుకు అలంబుసుడు దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి వచ్చాడు. "మహారాజా, మా అయ్యని భీముడు చంపేశాడు. అంచేత పాండవులంటే పట్టరానిపగ నాకు. పూర్వవిరోధం తీర్చుకునే సమయం చిక్కింది. వాళ్ళని వాళ్ళ మద్దత్తుదార్లనీ అందరినీ చంపేస్తాను. అమాంతంగా మింగేస్తాను. నీకు మహానందం కలిగిస్తాను. నువ్వు ఊఁ అను. అంతే చాలు" అన్నాడు. "అంతకంటే కావలిసిందేముంది!" అని అతణ్ణి అభినందించి పంపాడు దుర్యోధనమహారాజు.

కర్ణుడితో కలిశాడు అలంబుసుడు, ఘటోత్కచుడిమీద కలబడ్డాడు. ఇద్దరికీ ఘోరమైన యుద్ధం జరిగింది. ఇద్దరూ రథాలమీద కొంతసేపు దెబ్బలాడారు. ఎవ్వరికి ఎవ్వరూ తీసిపోలేదు. అంతలో రథాలు వొదిలేసి మాయలు మొదలెట్టారు. ఒకడు పెద్ద పామయితే వొకడు గరుత్మంతుడయాడు. ఒకడు పెద్ద ఏనుగయితే, వొకడు పెద్ద సింహమయాడు. ఒకడు సూర్యబింబమయితే, ఒకడు రాహువయాడు. ఒకడు మేఘమైతే, వొకడు గాలి అయాడు. ఇలా రకరకాల రూపాలతో హోరాహోరి పోరాడారు వాళ్ళు. మహాపర్వతాల్లాగ శరీరాలు పెంచుకున్నారు. బాహాబాహీ, కచాకచి కలబడ్డారు.

లపుక్కున అలంబుసుణ్ణి కిందపడేశాడు ఘటోత్కచుడు. గుండెలమీద కాళ్ళతో తొక్కిపట్టాడు. అతడితల మొండెంలోంచి పీకేసి, సింహనాదంచేశాడు. రక్తం ధారలుకడుతున్న ఆతలకాయపట్టుకుని

ఘోరంగా, వాయ్యారంగా తిరిగాడు. "అదిగో, నీనేస్తం తలకాయ" అంటూ అది దుర్యోధనుడి రథంమీదికి విసిరేసి అరిచాడు—"దుర్యోధనా, ఇలాగే మీ కర్ణుడితలా పెరికేస్తాను. ఎవడనుకున్నావు నన్ను? భీముడి కొడుకుని!" అంటూ కర్ణుడికేసి తిరిగాడు.

ఘటోత్కచుడి ఎర్రటి రథంమీద రాబందుజెండా ఎగురుతోంది. నల్లటి కళేబరానికి తగినట్టు పెద్ద కోరలూ, పింగళవర్ణం జడలూ—భూతంకంటే భయంకరంగా వున్నాడతడు. మోటయిన బంగారం నగలూ వేసుకున్నాడు. మెరుపులతోవుంటే మేఘం ఎలా అవుపిస్తుంది, అదిగో అలాగే అవుపిస్తున్నాడతడు వాటితో. అలాంటి విపరీతమైన రూపంతో వచ్చి, ఘోరమైన బాణాలు గుప్పించాడు కర్ణుడి మీద. అంతకంటే ఘోరమైన బాణాలు వేసి ఎదుర్కొన్నాడు కర్ణుడు.

కర్ణుడూ, ఘటోత్కచుడూ—మానవుడూ, దానవుడూ ఇద్దరూ కలబడి మహాద్భుతమైన యుద్ధంచేశారు. రకరకాలైన ఆయుధాలతో కొట్టుకున్నారు. రక్తాలు కారుతూన్నా కాలు కదపలేదు. ఇద్దరూ జేగురునదులు పారుతూన్న రెండు కొండల్లా అవుపించారు. ఎవరు ఎక్కువో, ఎవరు తక్కువో ఎంచిచెప్పడమే కష్టమయింది.

ఉండివుండి వొక దివ్యాస్త్రంవేశాడు కర్ణుడు. ఎదిరిబాణంవేసి దాన్ని కొట్టేసి, మాయసైన్యం పుట్టించాడు ఘటోత్కచుడు. నేల ఈనినట్టు పుట్టుకువచ్చింది రాక్షససేన. బాణాలూ, శూలాలూ, ముద్గరాలూ, ఈటెలూ, గండ్రగొడ్డళ్ళూ, రాళ్ళూ, మాంసంముక్కలూ దుమ్ములూ కురిపించింది. కౌరవసేన కకావికలయి పరుగుతీసింది.

కర్ణుడుమాత్రం కదలలేదు. మేరుపర్వతంలా నుంచున్నాడు. మహాస్త్రాలు వేశాడు. మాయసేన మాయంచేశాడు. పెద్ద చక్రం విసిరాడు ఘటోత్కచుడు. ముక్కలు చేసేశాడు కర్ణుడు. గద విసిరాడు ఘటోత్కచుడు. కొట్టి పారేశాడు కర్ణుడు. ఆకాశంమీదికి ఎగిరి రాళ్ళూ,

మాయల్ని కురిపించాడు ఘటోత్కచుడు. అవన్నీ కొట్టేసి, అతణ్ణి కిందికి దింపాడు కర్ణుడు. రథమెక్కి మీదికివచ్చాడు ఘటోత్కచుడు. సారథిని చంపేసి, గుర్రాలు కొట్టేసి, రథం ముక్కలు చేశాడు కర్ణుడు. ఏదు పందిలా అవుపించాడు ఘటోత్కచుడు. మాయ మొహం పెట్టుకుని కర్ణుడు వేసిన బాణాలన్నీ మింగెయ్యడం మొదలెట్టాడు. అదికూడా సాగకండా మహాస్త్రాలు వేశాడు కర్ణుడు. ఎన్నో తలకాయలతో పెద్ద భూతంలా మీదపడ్డాడు ఘటోత్కచుడు. తలకాయలన్నీ కొట్టిపారేశాడు కర్ణుడు. ఘటోత్కచుడు చచ్చాడంటే చచ్చాడంటూ గావు కేకలు వేశారు కౌరవులు. పడున్నట్టే పడుండి గబుక్కున లేచాడు ఘటోత్కచుడు. రకరకాల వికారరూపాలతో ప్రత్యక్షమయాడు, మైనాకపర్వతంలాగ పెద్ద కళేబరంతోనూ, వంద తలకాయలతోనూ కనబడ్డాడు. క్షణంలో వేలెడంత అయిపోయాడు. సముద్ర కెరటంలా అడ్డంగా పెరిగి దొర్లుకుంటూ వచ్చాడు. వెయ్యి శిఖరాలతో అంజన పర్వతమై అవుపించాడు వజ్రబాణం వేశాడు కర్ణుడు. అంతలో రథమెక్కి, చతురంగబలాలతో తరుముకువచ్చాడు ఘటోత్కచుడు. గట్టి గట్టి బాణాలు వేసి, రాక్షసరాణువ కకావికలుచేశాడు కర్ణుడు. పిడుగుల్లాటి బాణాలు బాది, కర్ణుడి ధనుస్సు నరికేశాడు ఘటోత్కచుడు.

అదేసమయానికి బకాసురుడి తమ్ముడు అలాయుధుడు దుర్యోధనుడి దగ్గిరికి వచ్చాడు. అన్నని చంపేశాడని భీముడిమీద పట్టరాని పగ అతడికి. ఎన్నాళ్ళనుయో తగినసమయంకోసం కనిపెట్టుకుని వుండి, ఆరాత్రియుద్ధంలో సైన్యసమేతంగా వచ్చాడతడు.

"మహారాజా," దుర్యోధనుడితో అన్నాడతడు — "భీముణ్ణీ అతడి అన్నదమ్ముల్నీ చంపెయ్యడానికి వచ్చాను. కృష్ణుణ్ణీ, పాండవుల కుమారుల్నీ, వాళ్ళ బంధువుల్నీ, స్నేహితుల్నీ అందరినీ లటుక్కున

మింగేస్తాను. నీకూ, నీవాళ్ళకీ యుద్ధం గిద్ధం — ఈ బాదరబందే అక్కర లేదిక. అందరినీ వూదేస్తాను. ఏమంటావు?” అన్నాడు.

అలా అలాయుధుడు అంటూనే వున్నాడు. కాలయముడిలాగ కర్ణుడిమీద కలబడ్డాడు ఘటోత్కచుడు. ద్రోణుడూ, అశ్వత్థామా, కృపుడూ, కృతవర్మా, శల్యుడూ మొదలైన హేమాహేమీలు యావన్మందీ అడలెత్తిపోయి చూస్తూ నుంచుండిపోయారు. కర్ణుడిపని అయిపోయిందంటే, అయిపోయింది అంటూ మనసైన్యాలు నిరాశ చేసుకున్నాయి.

“ముందు ఆఘటోత్కచుణ్ణి మింగెయ్యి. మాయాబలంవల్ల వాడు నాసి రంపానపెడుతున్నాడు కర్ణుణ్ణి” అంటూ అలాయుధుణ్ణి ఘటోత్కచుడిమీదికి పంపాడు దుర్యోధనుడు.

అమాంతంగా ఘటోత్కచుడిమీదికి వురికాడు అలాయుధుడు. ఇద్దరి రూపులూ వొక్కలాగే వున్నాయి. ఇద్దరి వయస్సూ వొక్కలాగేవుంది. ఇద్దరి రథాలూ వొక్కలాగే వున్నాయి. ఇద్దరి ఆయుధాలూ, ఇద్దరి బలాలూ వొక్కలాగే వున్నాయి. సమవుజ్జీలయి ఆ ఇద్దరూ పోరాడుతూంటే, కర్ణుడు భీముడితో కలబడ్డాడు.

అలాయుధుడు ఘటోత్కచుణ్ణి ఏంచేసేస్తాడో అని, కర్ణుణ్ణి వొదిలేసి, అలాయుధుడిమీదికే వెళ్ళాడు భీముడు. కర్ణుడితోనేపోరాడాడు ఘటోత్కచుడు. అలాయుధుడి అపరిమితమైన రాక్షససేన భీముణ్ణి చుట్టుముట్టింది. కరుకుకత్తులలాటి బాణాలువేశాడు భీముడు. ఎన్నో అన్ని బాణాలు గుండకిందకొట్టేశాడు అలాయుధుడు. ఎన్నో అన్ని అతడి గుండెలమీద గుచ్చుకున్నాయి.

గదతీసి కొట్టాడు భీముడు. గదని గదతోనే బాదాడు అలాయుధుడు. అంతతోనూ ఆగిపోక, భయంకరమైనబాణాలు వందలూ,

వేలూ దిమ్మరించాడు. పాంచాలసేనమీద పడండని తన రాకాసి సేనని హెచ్చరించాడు.

"రాత్రియుద్ధంలో రాక్షసులు పేట్రేగిపోతున్నారు" అర్జునుడితో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు – వీళ్ళని చంపడానికి నకులసహదేవుల్ని నియమించు. కర్ణుడిమీదికి శిఖండినీ, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ పంపు. ద్రోణుణ్ణీ, అతడివెంటవున్న రాజుల్నీ నువ్వు నిలవరించు" అన్నాడు.

అలాయుధుడు భీముడిధనుస్సు నరికేశాడు. మరో ధనుస్సు అందుకునేలోపున అతడి సారథినీ, గుర్రాల్నీ కొట్టేశాడు. గదపట్టుకు దిగాడు భీముడు. అలాయుధుడూ గదపుచ్చుకున్నాడు. ఇద్దరూ కలబడ్డారు. ఖంగుమంటే ఖంగుమన్నాయి గదలు. గుండపిండయిపోయాయవి. రథచక్రాలూ, నొగలూ, ఇరుసులూ, ఏనుగుదంతాలూ – చేతికందినవాటితో బాదుకున్నారు వాళ్ళు.

కర్ణుడిమాట తరవాత చూద్దాం. ముందు అలాయుధుడి సంగతి చూడు" కర్ణుడితో యుద్ధంచేస్తున్న ఘటోత్కచుణ్ణి హెచ్చరించాడు శ్రీకృష్ణుడు. కర్ణుణ్ణి వొదిలేసి, అలాయుధుడితో కలబడ్డాడు ఘటోత్కచుడు.

నకులసహదేవులు రాక్షససేన దుళ్ళగొట్టారు. కర్ణుడు శిఖండినీ తక్కిన వాళ్ళనీ మూడుచెరువులనీళ్ళూ తాగించి, పాండవసేన పడగొట్టాడు. అంతకంతకీ అతడు రెచ్చిపోతూవుండడం చూసి, భీముడూ అతడిమీదికి వచ్చాడు. నకులుడూ మొదలైన మొనగాళ్ళు అతడికి తోడయారు. రకరకాల బాణాలు ప్రయోగించారు. అర్జునుడు పాంచాలసేన వెనకేసుకుని ద్రోణుడిసైన్యం చెండాడాడు.

ఘటోత్కచుడు అలాయుధుణ్ణి చంపేశాడు

తనమీదికి రావడంతోనే ఘటోత్కచుణ్ణి పరిఘతో వొక్క

మొత్తు మొత్తాడు అలాయుధుడు. జవమాలు మనిపోయాడు ఘటోత్కచుడు. అయితే మరుక్షణంలోనే తేరుకున్నాడు. తేరుకోడమూ, గదతిప్పి వొకటి అలాయుధుణ్ణి బాదెయ్యడమూ క్షణంలో చేశాడతడు. ఆదెబ్బతో అలాయుధుడి గుర్రాలూ, సారథీ, జెండా గుండపిండి అయిపోయాయి. పెద్ద కారుమేఘమయిపోయి, ఆకాశం విరిగిపడినట్టు గర్జించాడు అలాయుధుడు. నెత్తురువానా, పిడుగులూ కుమ్మరించేశాడు. హుంమ్మని ఆకాశానికే ఎగిరాడు ఘటోత్కచుడు. తన మాయతో అలాయుధుడిమాయ మాయంచేశాడు. నేలకి దిగాడు అలాయుధుడు. ఘటోత్కచుడూ దిగాడు. ఇద్దరూ కలబడ్డారు. రాళ్ళతో కొట్టుకున్నారు. చెట్లతో బాదుకున్నారు. వాలీ సుగ్రీవుల్లాగ హోరాహోరి యుద్ధంచేశారు. రకరకాల ఆయుధాలతో మళ్ళీ కొట్టుకున్నారు.

చద్రుస కత్తిదూశాడు ఘటోత్కచుడు. తటుక్కున అలాయుధుడిజుత్తు పట్టుకున్నాడు. దబాలున కిందపడేశాడు. మెడకాయ నరికేసి, పెద్ద రంకెవేశాడు. ధణధణ రణదుందుభులు మోగాయి. సింహనాదాలు చెలరేగాయి.

అలాయుధుడి తలకాయ దుర్యోధనుడిముందు పడేశాడు ఘటోత్కచుడు. దుర్యోధనుడూ, అతడి సైనికులూ దుఃఖపడ్డారు. అలాయుధుడివల్ల తానూ, తన మిగిలిన తమ్ముళ్లూ బదికిపోదా మనుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. అలాంటి అలాయుధుడు హతమైపోడంతోనే నడుం విరిగినట్టయిపోయిం దతడికి. "ఇంకేముంది, భీముడు అన్నంతపనీ చేసేస్తాడు" అనుకుంటూ కుంగిపోయా డతడు.

రకరకాలబాణాలు వేసి పాండవసేన చెండాడుతూనే వున్నాడు కర్ణుడు. చూసి, తన ఎర్రరథంతో అగ్నిపర్వతంలాగ వచ్చిపడ్డారు ఘటోత్కచుడు. కర్ణుడూ ఘటోత్కచుడూ సరాసరి యుద్ధంచేశారు. కర్ణుడు ఘటోత్కచుడి గుర్రాలు కొట్టేశాడు. రథంతో మాయమయి

పోయాడు ఘటోత్కచుడు. ఎక్కడవచ్చిపడతాడో, ఎవణ్ణిఏంచేస్తాడో అంటూ గడగడలాడిపోయారు మనవాళ్ళు. తెల్లమొహంవేసి నాలుగు దిక్కులూ చూశారు నీసైనికులు.

పెద్ద నల్లమేఘంలా ఆకాశంమీద అవుపించాడు ఘటోత్కచుడు. మెరుపులు మెరిశాడు ఉరుములు ఉరిమాడు. బాణాలూ, బల్లేలూ, కత్తూలూ, కటార్లూ, ముసలాలూ, ముద్గరాలూ, పణుకుల్లాటి వడగళ్ళూ విడుపూ విరామం లేకండా కురిపించాడు. అతడి తోడి రాక్షసులూ మేఘాలయి పొక్కమొగిని అతడిలాగే ఆయుధాలూ అవీ కురిపించారు. కరచరణాలు ఆడలేదు కర్ణుడికి. ఏంచెయ్యాలో తోచలేదు. కౌరవబలం ఘోరంగా కూలిపోడం మొదలయింది. రథాలు గుండపిండి అయాయి. ఏనుగులు పీనుగులయాయి. గుర్రాలు కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయాయి. ఎక్కడికైనా పారిపోదామన్న బుద్ధీ తట్టలేదు నీయోధులికి. తలలు కట్టుకుని ఆకాశంమీద పడ్డట్టు అడగారిపోయారు వాళ్ళు. దేవతలతో దేవేంద్రుడువచ్చి ఆకాశంమీంచి ఇలా పాండవులికి తోడ్పడుతున్నాడని అడిలిపోయారు నీసైనికులు.

ఇంద్రుడిచ్చిన మహాశక్తి యింకెప్పుడు

ధీరత్వం పోకచే రక్షరేఖ అయింది కర్ణునికి. ఒక్కడే కదలని మేరువులాగ నిలబడ్డాడతడు. అడ్డులేని దివ్యాస్త్రాలు వేశాడు. చిత్రం! పొద్దుదూరితే మాయమయిపోయిన మంచులాగ ఆ దివ్యాస్త్రాలతో రాక్షసమాయ పటాపంచలయిపోయింది. మాయ మాయమైతేనేం, కొరకరానికొయ్య అయిపోయాడు ఘటోత్కచుడు. దివ్యబాణాలతో తీవ్రంగా విజృంభించాడు.

"వీడు పోకంతట పోడురా బాబూ" అంటూ నెత్తిమీద చేతులు పెట్టుకున్నారు మీవాళ్ళు.

"ముందు ప్రాణాలు కాసుకో" కదలకండా నుంచున్న కర్ణుణ్ణి చూసి, ఆశ్చర్యపోతూ అరిచారు మన యోధులు – "ఈరాకాసి ఇంతమందినీ చంపెయ్యకండా చూడు. నీకవచకుండలాలు పుచ్చుకున్నప్పుడు ఇంద్రుడు నీకిచ్చిన మహాశక్తి ఇంకెప్పటికని దాస్తావు? భీముడూ, అర్జునుడూ నిన్ను ఏంచేస్తారని? ముందు ఇప్పుడు బతికిపో. తరవాత చూసుకుందాం. ఆ మహాయుధం ఘటోత్కచుడిమీద ప్రయోగించు" అన్నారు.

కర్ణుణ్ణి చంపెయ్యడంకోసం ఫెళఫెళా విరుచుకుపడ్డాడు ఘటోత్కచుడు. ఉద్దోలమైనగదతో వొక్కబాదు బాదాడు. కర్ణుడిగుర్రాలు పచ్చడిచేసేశాడు. రథం గెంతేసి పరుగులంకించుకున్నాడు కర్ణుడు. వెంటతరిమి గదతో గబాగబా మొత్తేశాడు ఘటోత్కచుడు. చచ్చినంతపని అయింది కర్ణుడికి. "ఇంద్రుడు ఇచ్చిన శక్తి ఇంకెప్పుడు?" చెవుల్లో గింగురుమంది నీయోధుల మాట. అవును, "ఇంద్రుడు ఇచ్చిన శక్తి ఇంకెప్పుడు?" చావు తప్పాలంటే అది వొక్కటే ఆధారం ఇప్పుడు. ఇంద్రుణ్ణి అర్థించి, ప్రాణశత్రువు ప్రాణం తియ్యడానికి ప్రాణప్రదంగా దాచుకున్న సాధన మది. అయితేనేం, ఇంకో దారిలేదు. ముందు ఈ ఆపద గడవాలి. ప్రాణంమీదికి వచ్చాక "ఇంద్రుడు ఇచ్చిన శక్తి ఇంకెప్పుడు ?"

కర్ణుడు ఘటోత్కచుణ్ణి చంపేశాడు

ఇంద్రశక్తి పైకితీశాడు కర్ణుడు. ఘోరంగా నాలికలు చాస్తోందది. మంటల్లా మెరుస్తున్నాయి నాలికలు. ఖణేలుమంటున్నాయి దాని గంటలు. ఖణేలుమంటే ఖణేలుమని ప్రతిధ్వనిస్తోంది ఆకాశం. మృత్యువు తోబుట్టువులా వుంది ఇంద్రశక్తి. కర్ణుడు అది తియ్యడంతోటే గతుక్కుమన్నాడు ఘటోత్కచుడు. పారిపోవాలని గిరగిరా

తిరిగాడు. గురితప్పని దృష్టితోనూ, పట్టువిడని ముష్టితోనూ ఆమహా శక్తిప్రయోగించాడు కర్ణుడు. ఆకాశంమీద గొల్లుమన్నాయి భూత సంఘాలు. మాయని ముందు మింగేసి, ఘటోత్కచుడి గుండెలు పగిలించి, వీపులోంచి దూసుకుంటూ ఆకాశమార్గాన ఎగిరిపోయింది శక్తి తెల్లపోయారు దేవతలు.

సోలిపోతూ బోరగిలా పడిపోయాడు ఘటోత్కచుడు. నాలిక వెళ్ళబెట్టేసి, కరుచుకుంటూ, చొంగలు కక్కుకుని, మొహం వికారమయిపోయి, ప్రాణంవొదిలేశాడు. శంఖాలూ, భేరీలూ, సింహనాదాలూ — మన సేనసేనంతా గందికతో గగ్గోలు గగ్గోలు అయిపోయింది. నీకొడుకు సంతోషానికి అంతూ పంతూ లేకపోయింది. బంధువులతోనూ, స్నేహితులతోనూ ఆనందనృత్యం చేసేశాడతడు. అమాంతంగా వెళ్ళి కర్ణుణ్ణి కౌగలించేసుకున్నాడు. అతణ్ణి తన రథం మీదికి తెచ్చేసి, అదే పొగడడం పొగిడేశాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఆఁ! ఆఁ! మాయలికి మహిరావణుడు ఘటోత్కచుడు. అంతవాడు హాతవైఁ పోయాక నెత్తీ నోరూ మొత్తుకుని, మండలు కరుచుకునివుంటారు పాండవులు. ఏం! ఏంచేశారట, వాళ్ళు?

సంజయుడు : ఘటోత్కచుడి చావు చూసి, కన్నీళ్ళతో ఘోరంగా దుఃఖపడ్డారు పాండవులు. కృష్ణుడు మాత్రం సంతోషంతో సింహనాదంచేశాడు; పాంచజన్యం పూరించాడు. పగ్గాలు నొగలికి కట్టేసి, పిల్లగాలికి కదిలే కల్పవృక్షంలాగ నాట్యం చేస్తూ రథంమధ్యకి వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి కౌగిలించుకున్నాడు. అతడి వీపుతట్టి, మళ్ళీ మళ్ళీ సింహనాదం చేశాడు.

మేం ఏడుస్తుంటే నువ్వు నవ్వుతావేం?

"ఇదేమిటి?" ఆశ్చర్యపోతూ అడిగాడు అర్జునుడు — "మేం ఏడుస్తూవుంటే నువ్వు నవ్వుతావేం? ఘటోత్కచుడికోసం సేవ సేనంతా బాధపడుతూవుంది. నీకు సంతోష మెలా వచ్చిందీ అంటా! నీ మహా నీయస్వభావం మానేసి, ఇలా తేలికగా నటించడంలో ఏమిటి ఆంతర్యం నేను వినరాందిి కాకపోతే మహాపురుషా, వినిపించు వింటాను."

"నవ్వేసమయం కనకనే నవ్వుతున్నాను" గంభీరంగా అన్నాడు కృష్ణుడు—"చెపుతాను, విను. కవచకుండలాలు పుచ్చుకున్నప్పుడు దేవేంద్రుడుశక్తి ఇచ్చాడుకదూ! అది కర్ణుడిదగ్గర వున్నంతకాలమూ నిన్ను బతికించడం తరంకాదనే భయంనాకు. అది ఇవాళతో తీరిపో యింది. అతని చేతిలో అది వుందో,గాండీవం పట్టుకున్న నువ్వూ, చక్రం పట్టుకున్న నేనూ చావు తప్పించుకోలేం. అర్జునా, దేవతలతో సమా నుడు కర్ణుడు. దేవేంద్రుడు అడగ్గానే కవచకుండలాలు కత్తిరించి (వికర్తనంచేసి) ఇచ్చేశాడు. అంచేతే అతణ్ణి వైకర్తనుడు అన్నారు.* నీకోసం మీతండ్రి అలా చెయ్యకపోతే ఎదు రేవుండదు కర్ణుడికి. కవచ కుండలాలతో దేవత్వం పోగొట్టుకుని మానవసామాన్యు డయిపో డమూ, ఇంద్రశక్తి ఇపుడు దగ్గిర లేకపోడమూ — ఈ రెంటివల్లా ఇక అతణ్ణి గెలిచేస్తావు నువ్వు. ఏకలవ్యుణ్ణీ, శిశుపాలుణ్ణీ, జరాసంధుణ్ణీ ఒక్కొక్కణ్ణీ ఒక్కొక్కవిధంగా నీకోసమే నాశనంచేశాను. ఏమంటే? వాళ్ళు ఇప్పుడు బతికే వున్నారనుకో, దుర్యోధనుడు తప్పకండా వాళ్ళని తనపక్షం తెచ్చుకుంటాడు. అవునా? ఆముగ్గురూ వొక్కటైతే ఎవడితరం గెలవడం? అంతేకాదు, కిమ్మీరుడూ, బకాసురుడూ,

* వైకర్తన శబ్దానికి చిత్రమైన వ్యుత్పత్తి ఇది. వికర్తనుడు అంటే సూర్యుడు. సూర్యుడి కొడుకు (కర్ణుడు) వైకర్తనుడు.

హిడింబాసురుడూ లాగే ఘటోత్కచుడూ ధర్మమంటే ద్వేషమూ, రోషమూ కలవాడు. ఎప్పుడైనా వీడిల్ల ప్రమాదం రావచ్చు. అంచేత వాళ్ళలాగే వీడూ నాశనం కావడమే నా ఉద్దేశం. రావణాసురుడంత వాడు వీడు. ఇప్పుడు చావకపోతే తరవాత నేనే వీణ్ణి చంపవలిసి వచ్చేది. అంచేత ఇది నవ్వవలిసిన సమయం కాని ఏడవవలిసింది కాదు. మనసైన్యాలు క్షోభపడుతూన్నాయి. కౌరవసేనలు కలబడుతున్నాయి. నువ్వు ఉత్సాహం తెచ్చుకోవాలి" అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఇంద్రశక్తి వొక్కణ్ణిమాత్రం చంపేసి వెళ్ళిపోతుందని తెలుసుకదా, కర్ణుడికి. అది పెట్టుకుని అర్జునుడిమీద ఎందుకు వెయ్యలేదు? ఇన్నాళ్ళూ వ్యర్థంగా ఎందుకు యుద్ధంచేశాడూ అంట? అర్జునుడు వొక్కడూ అయిపోతే కథే అయిపోయేదికదా! అర్జునుడు చస్తే అందరూ చచ్చినట్టే. ఇంక ఎవడు దెబ్బలాడతాడూ వాళ్ళలో? ఎంతపని చేశాడూ! కోరి కవ్వించి పిలిచి అయినా అతడి మీద శక్తి వేసెయ్యవలిసింది! యుద్ధానికి రమ్మంటే వెళ్ళడమే అర్జునుడి వ్రతంగదా! ఎంచేత అలా వూరుకున్నాడో కర్ణుడు? నా కుమారుళ్ళు దద్దమ్మలు. కర్ణుణ్ణి అలా చెయ్యమని చెప్పడానికి వాళ్ళకి తోచలేదే అనుకో. నువ్వయినా చెప్పలేకపోయావా? చేతకానివాడి చేతి పండు తెలివైనవాడు చపాయించినట్టు వొడుపుగా తన్నుకుపోయాడు కృష్ణుడు.

సంజయుడు : చెప్పకేం మహారాజా, రోజూ రాత్రిళ్ళు కర్ణుడితో నీకుమారుళ్ళూ, నేనూ చెప్తూనే వచ్చాం. కర్ణుడూ బాగా వినేవాడు. "రేపు అర్జునుణ్ణి చంపేస్తాను శక్తివేసి" అనేవాడు. "అర్జునుడు చస్తే పాండవుల్లో వొకణ్ణి పట్టుంకడతాడు శ్రీకృష్ణుడు. కృష్ణుడే ఈ అనర్థానికంతా మూలం. అతడే చస్తే అన్నీ చల్లపడతాయి. సామ్రాజ్యం మనకే దక్కుతుంది. అంచేత ఇంద్రశక్తి

కృష్ణుడిమీదే వెయ్యడం మంచిది" అనేవాళ్ళం మేం. "కృష్ణుణ్ణో అర్జునుణ్ణో ఎవణ్ణో వాకణ్ణి రేపు తప్పకుండా చంపేస్తాను" అనేవాడు కర్ణుడు, మీసం మెలిపెడుతూ. అన్ని మాటలూ అయేవి రాత్రి. తెల్లవారేది. యుద్ధానికి బయల్దేరడంతోనే అతడూ మరిచిపోయేవాడు, మేమూ మరిచిపోయేవాళ్ళం శక్తిమాట. తిరిగి రాత్రి శిబిరానికి చేరగానే జ్ఞాపకంవచ్చేది. మండ కరుచుకునేవాడు కర్ణుడు. దీనంతటికీ దేవుడే కారణం. దేవుడంటే ఎక్కడో లేడు. శ్రీకృష్ణుడే. ఏమంటే, అర్జునుడితో శ్రీకృష్ణుడు చెపుతూవున్నప్పుడు సాత్యకి అతణ్ణి అడిగాడు "ఇన్నాళ్ళూ కర్ణుడు అర్జునుడిమీద ఇంద్రశక్తి ఎంచేత వెయ్యలేదు?" అని. అప్పుడు కృష్ణుడు ఏమన్నాడో తెలుసా? "వాళ్ళవాళ్ళు రోజూ అదేమాటిపోనేవాళ్ళు. అతడూ అదే నిశ్చయంతో బయలుదేరేవాడు. యుద్ధంలో అడుగుపెట్టేసరికి అతడూ, అతడివాళ్ళూ అందరూ మరిచిపోయినట్టు చేసేవాణ్ణి నేను, మన అర్జునుడికోసం" అన్నాడు. అంతేకాదు, ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైనవాళ్ళని పిలిచి, అందరిఎదటా సాత్యకితో ఇంకా ఇలా అన్నాడతడు "ఇదిగో మీరూ, నాతల్లిదండ్రులూ, ఈములోకాలూ తుదకి నాప్రాణాలూ కూడా అర్జునుడికంటే తీపికాదు నాకు. ఇన్నాళ్ళూ వున్న బెంగ ఇవాళతో తీరిపోయింది. గుండెలమీద చెయ్యివేసి హాయిగా ఈరాత్రి నిద్రపోతాను" అన్నాడు. అంచేత మహారాజా, ఇదంతా దైవవిధానం. దీనికోసం విచారించి లాభంలేదు.

ధృతరాష్ట్రుడు : అవును సంజయా అవును. దైవమే మాకు ప్రతికూలంగా వున్నాడు. ఇంచేతే గడ్డిపరకలాంటి ఘటోత్కచుడికోసం అమోఘమైన ఇంద్రశక్తి వ్యర్థమైపోయింది. ఇక మావాళ్ళు బతికి బట్టకట్టడం వొట్టిమాట. ఎంత బాధపడుకుంటేమాత్రం ఏంలాభం? తరవాత ఏంజరిగింది?

సంజయుడు : ఘటోత్కచుడి చావుతో దిగాలుమనిపోయాడు ధర్మరాజు. కుప్పకూలినట్టు రథంమీద చదికిలబడిపోయాడు. దుఃఖంతో కన్నీళ్ళు వరదలుకట్టాయతడికి.

"నువ్వే ఇలా అయితే ఇంకేం దారి?" చప్పున వచ్చి అతణ్ణి లేవదీస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — "మామూలువాళ్ళలాగ నువ్వూ విచారిస్తూ కూచుంటే నీసైన్యం యావత్తూ కుంగిపోతుంది. నీమీద వున్న మహాభారం మరిచిపోతున్నావు. విజయ మెలా లభిస్తుంది? లే. ఉత్సాహం తెచ్చుకో యుద్ధానికి" అని హెచ్చరించాడు.

"ఘటోత్కచుడిలాంటి కొడుకు పోతే కృష్ణా, ఎలా భరిస్తుంది గుండె?" కళ్ళనీళ్ళు చేతులతో తుడుచుకుంటూ ఎత్తుకున్నాడు ధర్మ రాజు — "కామ్యకవనంలోనూ, గంధమాదనంవెళ్ళినప్పుడూ ఎంత సహాయంచేశాడూ! నేనంటే ప్రాణంపెట్టేవాడు. గీసినగిరి దాటేవాడు కాడు. సహదేవుడికంటేనూ అతడిమీద ప్రేమ నాకు. అలాంటి కొడుకు పోయాక గుండెతరుక్కుపోకండా ఎలా వుండేది?"

దుఃఖమంతా కోపంకింద మారింది.

"దీనంతటికీ మూలకారణం ఆ కర్ణుడు" వురుముతూ మళ్ళీ అందుకున్నాడతడు — "ఆ దురాత్ముడే అభిమన్యుడి ధనుస్సు వెనక చాటున విరగ్గొట్టాడు. వాడే అంతమందిచేతా అబ్బాయిని అన్యా యంగా చంపించాడు. అప్పుడు జయద్రథుడు దూరంగానే వున్నాడు. అయినా అతడిమీదే పడింది పిడుగు. అతణ్ణే అర్జునుడు చంపేశాడు. అభిమన్యుడి హత్యకి ప్రతీకారమే కాదది. కుమారుళ్ళు ఇద్దరి చావుకి ఈ కర్ణుడే కారణం. అంచేత కృష్ణా, కండలు కండలు కోసెయ్యాలి కర్ణుణ్ణి. అందాకా శాంతిలేదు నాకు" అంటూ దిగ్గున లేచాడు. "నిన్నా ఇవాళా ఆద్రోహికి తోడ్పడ్డ ద్రోణుణ్ణి తెగెయ్యాలి. ఆ పని భీముడు చేస్తాడు. నేను కర్ణుని కడముట్టిస్తాను" అని శంఖం

పూరించాడు. ధనుస్సు సారించాడు. "రథం పోనీ" అని సారథిని హెచ్చరించాడు.

ధర్మరాజురథం బయలుదేరింది. " 'నేనే చంపుతాను కర్ణుణ్ణి' అంటూ బయలుదేరాడు మీఅన్నయ్య" తన రథంమీదికి వచ్చేసి అర్జునుడితో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — "చూస్తూ వూరుకోకూడదు మనం. పద" అంటూ పగ్గాలు సడిలించాడు. ధర్మరాజు రథంవెంట అర్జునుడిరథం పరుగులు పెట్టింది.

"ఐదురోజుల్లో సామ్రాజ్యం వస్తుంది"

క్రోధంతో ముందూ వెనకా కనపడకండా వెళుతున్నాడు ధర్మరాజు, చల్లనిచూపులతో ఎదురుగుండా ప్రత్యక్షమయాడు వ్యాసుడు పాదాభివందనంచేశాడు ధర్మరాజు. "ధర్మమే జయిస్తుంది" దీవిస్తూ నెమ్మదిగా అన్నాడు వ్యాసముని — "ధర్మరాజా, తడబడకు. దేవేంద్రుడిశక్తి అర్జునుణ్ణి చంపడంకోసం సంగ్రహించాడు కర్ణుడు. అది అతడి దగ్గిర వుందో, ఆప్రమాదం అసాధ్యమయేది. ఘటోత్కచుడి కాలం తీరిపోయింది. ఈ నెపంమీద కళ్ళుమూశా డతడు. ఇది మీకుమేలే, కాని కీడు కాదు. ఆపద రాకండా దైవం ఇలా రక్షించాడు. అంచేత ధర్మరాజా, తడబడకు. సేనా, సేనాధిపతులూ, రాజులూ, తమ్ముళ్ళూ— యావన్మందినీ కూర్చుకుని యుద్ధంచెయ్యి. నీప్రతాపం ప్రదర్శించు. విచారం విడిచిపెట్టు. ధర్మం ఎక్కడవుంటే అక్కడే జయం వుంటుంది. సర్వశుభాలూ అక్కడే వుంటాయి. ఐదురోజుల్లో సామ్రాజ్యం నిన్నువరిస్తుంది. సందేహం లేదు" అంటూ సముదాయించి అంతర్ధానమయాడు. సావధానుడయాడు ధర్మరాజు.

"ద్రోణుడిముందు కౌరవసేన హూణంచేస్తున్నాడు భీముడు" ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి హెచ్చరిస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు — "నువ్వు

ద్రోణుడిపని పట్టించు. అతడి అంతు చూడడానికే అగ్గిలోపుట్టావు. జంకకు. శిఖండీ మొదలైన పాంచాలకుమారుళ్ళని వెంటవేసుకువెళ్ళు" అన్నాడు. ఇంతలో అతడివెంటవచ్చి, నకులసహదేవులూ, ద్రుపద మహారాజూ, విరాటరాజూ, ద్రౌపదికుమారుళ్ళూ, సాత్యకీ, కేకయ రాజులూ రెండుపక్కలా సమావేశమయారు.

"మీరు యావన్మందీ వెళ్ళండి" అందరినీ ఆదేశించాడు ధర్మ రాజు— "మీవెంట అర్జునుడూ వస్తాడు. ఈరాత్రి మళ్ళకుండా చంపె య్యాలి ద్రోణుణ్ణి."

తమతమ బలాలతో పాండవయోధులు యావన్మందీ బయలు దేరారు. తనసైన్యాలు హెచ్చరిస్తూ దారుణంగా ఎదుర్కొన్నాడు ద్రోణుడు అద్భుతమనిపించింది అతడి ఉత్సాహం. బ్రహ్మాండమైన సన్నాహంచేశాడు దుర్యోధనుడు.

ఉదయంనించి ఏకటాకీని యుద్ధంచేస్తున్నారు సైనికులు. రెండు వేపులవాళ్ళూ దగఎత్తి తూలిపోతున్నారు. అందులో ముఖ్యంగా నీసైనికులు దప్పికతోనూ, నిద్రమత్తుతోనూ కాలు కదపలేని స్థితికి వచ్చారు. యావన్మందికీ ఆమూడుజాములరాత్రీ వెయ్యిరాత్రిళ్ళలా అనిపించింది. కేవలం తమ ధర్మం తాము నిర్వహించడానికి మాత్రం పోరాడుతున్నారు వాళ్ళు. నిద్రమైకంతో దివిటీలవాళ్ళు దివిటీలలో నూనెపోయక కళ్ళు తేలేశారు. మినుకుమినుకు మంటున్నాయి దివిటీలు. చీకట్లు పేరుకుంటున్నాయి. కునుకుపాట్లుపడుతూ ఆయుధాలువేస్తు న్నారు కొందరు. వాహనాలు ఎటులాక్కుపోతే అటు పోతున్నారు కొందరు. ఊగుతూ జోగుతూ తమవాళ్ళనే పొడిచేస్తున్నారు కొందరు. ఇలా అడ్డదిడ్డంగా తయారైన సైన్యాలు పరికించాడు అర్జునుడు.

"యావన్మందీ నిద్రవల్ల అలిసిపోయారు" ఉభయసేనల్నీ సంబోధిస్తూ అన్నాడతడు —" ఈమత్తుకాస్త వొదిలేదాకా రణస్థలం

లోనే అందరూ నిద్రపొండి. చంద్రోదయమయాక తిరిగీ యుద్ధం చేద్దురుగాని'' అన్నాడు.

ఎంతో అంత సంతోషించారు మన సైనికులు. కర్ణ, దుశ్శాసనుల అనుమతి తీసుకుని ఎక్కడివాళ్ళు అక్కడ విశ్రమించారు. అర్జునుడి ధర్మభావానికి దేవతలూ మెచ్చుకున్నారు.

"అర్జునా, చల్లనితండ్రివి. బతికించావు. దేవతలు నీకోర్కెలు నెరవేరుస్తారు'' అంటూ ఎన్నోవిధాల అర్జునుణ్ణి దీవించారు కౌరవ సైనికులు. అతణ్ణి పొగుడుతూ హాయిగా నిద్రపోయారు. రతిపారవశ్యంతో పడుచుభార్యల స్తనాలమీద వాలిగిన భర్తలలాగ యుద్ధంలో అలిసిపోయి ఏనుగులకుంభస్థలాలమీద వాలిపోయారు యోధులు. రౌతులు గుర్రాలమీదే నిద్రపోయారు. రథాలవాళ్ళు రథాలమీదే నిద్రపోయారు. పదాతులు నేలమీద వొళ్ళువాల్చారు.

చంద్రోదయ మయింది. కలవకేకులికి మెరుగుపెట్టడానికి చేసిన సాదరనం వుండలా వుంది చంద్రబింబం. ఉదయపర్వతంమీదచిగురు గుత్తులతో వున్న కల్పవృక్షంలాగూ వుంది. తూర్పుసముద్రందగ్గిర ఎర్రటి పగడాల పొరలాగూ వుంది. మెల్లిమెల్లిగా ఉదయించి, అంతకంతకీ అధికమవుతూ ఆకాశం మీదికి వచ్చింది చంద్రబింబం. దశదిశలూ తెల్లవారాయి దాంతో.

అటు పాండవసేనా, ఇటు కౌరవసేనా — ఉభయసేనలూ మేలుకున్నాయి; యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. దుర్యోధనుడు ద్రోణాచార్యులు దగ్గిరికి వెళ్ళాడు అతణ్ణి ఇంతవాడివీ, అంతవాడివీ అని పొగిడాడు. అతడి అస్త్రవీర్యమూ ఆతడి శౌర్యమూ ఇంతా అంతా కాదని ఆకాశానికి ఎత్తేశాడు. "ఇంత వాడివి నీకాలిగోటికైనా సరితూగని వాళ్ళని పెద్దచేసుకుని, శిష్యులని పక్షపాతంవల్ల వాళ్ళని

ఉపేక్షిస్తున్నావు. ఇదంతా నాభాగ్యం కాకపోతే ఏమిటి మరి!" అన్నారు చివర.

"అవును" చీదరించుకుంటూ అన్నాడు ద్రోణుడు — "శిష్యుడని మన్నించే దేవేంద్రుడు ఖాండవం వొదులుకున్నాడు శిష్యుడని మన్నించే ఘోషయాత్రలో గంధర్వుడు చిత్రసేనుడు పట్టుకపోతున్న నిన్ను వొదిలేశాడు, అతడు రాగానే. శిష్యుడని మన్నించే నివాత కవచులూ కాలకేయులూ ప్రాణాలు వొదిలారు. ఎందుకూ ఈ ఆలునీ చూలునీ పొందని పాడుమాటలు!"

"నువ్వు అర్జునుడితో చాలలేవంటే చాలలేనట్టు వూరుకో" కళ్ళెర్రచేసి కస్సుమన్నాడు దుర్యోధనమహారాజు—"ఏదో శాంతమందిని వేసుకుని, నువ్వు గెలవగలవాళ్ళమీదికి వెళ్ళు, నేనూ, దుశ్శాసనుడూ, శకునీ, కర్ణుడూ అర్జునుడి అంతుచూస్తాం. సైన్యం రెండు భాగాలు చేసుకుని రెండు దిక్కులా ముట్టడిస్తాం" అన్నాడు.

"అదే భేషయినమాట" నవ్వుతూ అందుకున్నాడు ద్రోణుడు-"తప్పకండా అంతుచూడండి. వెళ్ళండి. తినదగిందంతా తిన్నావు. కట్టదగిందంతా కట్టావు. పెట్టదగిందంతా పెట్టావు. ప్రపంచంలోవున్న భోగాలన్నీ అనుభవించావు. ఇక మిగిలింది ఏముంది? ఏవంతా భయమక్కరలేదు. వెళ్ళు. కలబడు అర్జునుడిమీద" అంటూ పాంచాలంసేనమీదికి చర్రున రథం పరిగెత్తించాడు ద్రోణుడు. ఆవేకువజాము వెన్నెలలో అపూర్వమైన యుద్ధం జరిగింది.

తూరుపు ఎరుపెక్కింది.

"రెండుదిక్కులా దండెత్తివచ్చాయి కౌరవసేనలు. వీటిని దాపలపెట్టి తరమాలి" అర్జునుణ్ణి హెచ్చరించాడు శ్రీకృష్ణుడు. "కానీ" అన్నాడు అర్జునుడు. అన్నట్టే రథంనడిపాడు శ్రీకృష్ణుడు. భీముడూ ఉత్సాహమైనమాటలతో పురెక్కించాడు అర్జునుణ్ణి. దుర్యో

ధనుషూ, దుశ్శాసనుడూ, శకునీ, కర్ణుడూ రెండుదిక్కులా అర్జునుణ్ణి ఆక్రమించారు. ఎడా తెరిపీ లేకండా ఎడా పెడా కురిపించారు. అందరికీ అన్నిరూపులయి ఇటూ అటూ యుద్ధంచేశాడు అర్జునుడు. కౌరవ పాండవసేనలు రెండూ రెండుసముద్రాలు కలబడినట్టు కలబడ్డాయి.

ద్రోణుడు విరాటరాజునీ ద్రుపదమహారాజునీ చంపేశాడు

వ్యూహంలో నిలబడలేదు ద్రోణాచార్యులు. ఒక్కడూ ఉత్తరంగా శత్రువులమీదకి తరుముకు వెళ్ళాడు. అతణ్ణిచూసి, పెద్దపులిని చూసిన లేళ్ళలా గడగడలాడారు పాండవసైనికులు. అలా తెగించి వెళ్ళి అక్కడివాళ్ళని యుద్ధానికి కవ్వించా డతడు. దానికి నిచ్చేరపో యారు కొందరు. కొందరు గుడ్లెర్రచేశారు. ధైర్యం తెచ్చుకుని వురక బోయారు కొందరు. చిత్రంగా చూశారు కొందరు.

విరాటరాజూ, ద్రుపదమహారాజూ, అతడిమనవలు ముగ్గురూ, కేకయరాజులూ సేనలతో ద్రోణుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. ప్రళయరుద్రుడి అవతారం ఎత్తాడు ద్రోణాచార్యులు, మత్స్య, చేది సేవల్లో ఎంతో మందిని లిప్తలమీద దుళ్ళగొట్టేశాడు. ద్రుపదుడి మనవలు ముగ్గురినీ వూడ్చేశాడు. కాడలు తుంచేసిన పద్మల్లాగ, కేకయుల పీకలు కోసేసి, శిరస్సులు తూలగొట్టాడు.

"ఇంక, ఎప్పుడూ మన పౌరుషం?" అంటూ విరాటరాజూ, ద్రుపదమహారాజూ ద్రోణుడిమీదికి వురికారు. ఇద్దరూ దారుణమైన బాణాలు కురిపించారు. వాళ్ళు వేసిన బాణాలన్నీ తుక్కుకింద కొట్టేశాడు ద్రోణుడు. వాడివాడి బాణాలు వేసి ఇద్దరి ధనుస్సులూ నరికేశాడు. మండిపడి పది తోమరాలు విసిరాడు విరాటరాజు. కాల సర్పంలాంటి శక్తి ప్రయోగించాడు ద్రుపదుడు. తోమరాలూ శక్తీ,

తుకుక్కింద కొట్టేశాడు ద్రోణాచార్యులు. రెండేరెండు వెడల్పాటి బాణాలు తీశాడతడు. ద్రుపదుడితలా, విరాటరాజుతలా నరికిపారేశాడు. క్రోధంతోనూ, దుఃఖంతోనూ ఉక్కిరిబిక్కిరి అయిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

"ద్రోణుణ్ణి చంపుతాను. తప్పితే క్షులాచారధర్మాలు తప్పినట్లే" అంటూ పదిమందీ వినేట్టు ప్రతిజ్ఞ చేశాడతడు. పెద్ద పాంచాల సైన్యంతో ద్రోణుడిమీదికి తుఫానులాగ తరుముకు వెళ్ళాడు. దుర్యోధనుడూ, కర్ణుడూ, శకునీ ద్రోణుడికి కాపుగా బయలుదేరారు. ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి అడ్డుకున్నారు; ఘోరంగా పోరాడారు.

"ప్రతిజ్ఞచేసీ పస్తాయిస్తావేం?" దారిలోనే చిక్కడిపోయి, ద్రోణుడి మీదికి వెళ్ళలేక ముందూ వెనక లవుతూన్న ధృష్టద్యుమ్నుడికి ఉషారిస్తూ వురిమాడు భీముడు - "తండ్రిని చంపినవాణ్ణి తరిమి కొట్టు. ఇదిగో నేను నీవెనకవున్నాను" అంటూ నిప్పులు కక్కుతూ పిడుగులాగ తరుముకు వచ్చాడు. తనవాళ్ళని దుర్యోధనుడు హెచ్చరించాడు. కనీ వినీ ఎరగని దొమ్మీయుద్ధం జరిగిపోయింది.

పదిహేనోరోజు

కరకరా పొద్దుపొడిచింది. ఉభయసేనలూ కాలకృత్యాలు తీర్చుకుని మళ్ళీ యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. ఎండవేడీ, రాత్రి అలజడీ, ఆకలీ- ఈఅన్నిటితో అందరి శరీరాలూ పట్టుతప్పిపోతున్నట్టున్నాయి. అందరి మొహాలూ నోక్కుపోయాయి. అయినా ఉభయ పక్షాల్లోనూ పౌరుషంమాత్రం తగ్గినవాడు లేడు.

ఉభయసేనలూ వుప్పెనలా వుప్పొంగాయి. ఉత్సాహంతోనూ ఉద్రేకంతోనూ వొకదానితో వొకటి కలబడ్డాయి. ఎక్కడలేని ధూళీ లేగింది. గడిచినరాత్రి మళ్ళీ తిరిగివచ్చిందా అన్నంత చీకటి కమ్ము

శాడు శిష్యుడు. "గురువునిమించిన శిష్యుడు!" లోలోపల మెచ్చు కుంటూ యుద్ధం చేశాడు ద్రోణాచార్యులు.

"శివుడే రెండురూపాలతో వచ్చి పోరాడుతున్నట్టుంది" నిచ్చెరపోతూ మెచ్చుకున్నారు దేవతలు.

ఉన్నట్టుండి ఆపాళాన బ్రహ్మాస్త్రం తీశాడు ద్రోణుడు. మంత్ర పూర్వకంగా వింటినారితో సంధించాడు. కొండలు వూగాయి. భూమి వణికింది. సముద్రాలు సంక్షోభించాయి. అగ్గిగాడుపులు వీశాయి. దేవ తలు భయభ్రాంతులయ్యారు. ఉభయసేనాలూ గడగడలాడాయి.

బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు ద్రోణుడు. కదలని మేరువులా నిలబడ్డాడు అర్జునుడు. ఏదో వేడుకలా చూశాడు దాన్ని. బ్రహ్మాస్త్రం బ్రహ్మాస్త్రంతోనే ఇట్టే చల్లబెట్టేశాడు. అదిగో, అలా గెలుపూ వోటమీ లేకండా గురువూ శిష్యుడూ పోరాడారు. దొమ్మీయుద్ధం జరుగుతోంది కనక పాంచాలసేనమీదికి ద్రోణుడూ, కౌరవసేనమీదికి అర్జునుడూ తప్పుకున్నారు.

ధృష్టద్యుమ్నుడితో దుశ్శాసనుడు వోడిపోయాడు ధృష్టద్యు మ్నుడు ద్రోణుడితో కలబడ్డాడు. నకులసహదేవులు అతడితో కలి శారు. కృతవర్మ, దుర్యోధనుడి తమ్ముళ్లు ముగ్గురూ వాళ్ళని అడ్డు కున్నారు. దారుణంగా అందుకుంది యుద్ధం. మహారాజా, ఉత్తములూ బుద్ధిమంతులూ అయిన ఉభయపక్షాల రాజులూ స్వర్గమే లక్ష్యంగా పెట్టుకుని యుద్ధం చేశారు. అడ్డుమొనల కర్ణిబాణాలు కానీ, విషంపులి మిన నాలీకాస్త్రాలుకానీ, ఎముకల్లో దూసుకుపోయే వస్తుకాస్త్రాలుకానీ ముళ్ళముళ్ళ కపిశాస్త్రాలుకానీ, ఆవుకొమ్ములతోనూ, ఏనుగు దంతం తోనూ చేసినవీ, పూతికంపుకొడుతున్నవీ, వంకరటింకరగా వెళ్ళేవీ — ఇలాంటి కుటిలాస్త్రాలు కానీ వొక్కడూ వెయ్యలేదు.

నీముగ్గురు కొడుకులూ, కృతవర్మా — ఈనలుగురూ నకుల సహదేవులతో చెరో ఇద్దరయి పోరాడారు. దుర్యోధనుడూ, సాత్యకీ కలబడ్డారు. సాత్యకి దుర్యోధనులు చిన్ననాటి స్నేహితులు; సహాధ్యాయులు. శరీరాలు వేరు కాని మనస్సులు వొకటిగా వుండేవాళ్ళు అప్పుడు. అవన్నీ ఇద్దరూ వొకసారి చెప్పుకున్నారు. "ధర్మం ఎంత నిష్ఠురమైంది!" అంటూనొచ్చుకున్నారు. తుదకి వొకరిమీద వొకరు బాణాలు గుప్పించుకున్నారు.

సాత్యకి దుర్యోధనుడివిల్లు విరిచేశాడు. వాడివాడిబాణాలు నాటించాడు. తగ్గేసి తప్పుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. అలసటతీర్చుకుని మళ్ళీ వెళ్ళికలబడ్డాడు. సాత్యకిది పైచెయ్యికావడం చూసి, కర్ణుడు రాజుకి సాయంవెళ్ళాడు. భీముడు అతణ్ణి అడ్డుకున్నాడు. బాణంమీద బాణం తగిలించాడు. అవన్నీ ఇట్టే కొట్టేశాడు కర్ణుడు. నవ్వుతూ భీముడి సారథిని జమాలుమనిపించాడు. అతడి విల్లు నరికేశాడు. పిడుగులాటి గదతీశాడు భీముడు. తిప్పితిప్పి దబాలున విసిరాడు. దెబ్బతో గుండయిపోయింది కర్ణుడిరథం. అతడి సారథీ తారుమనిపోయాడు. అయితే కర్ణుడుమాత్రం కాలు కదపలేదు. వరసపెట్టి బాణాలు వేస్తూనేవున్నాడు. చతురంగబలాలు మధ్యపడ్డాయి. మత్స్య సేన రెచ్చగొట్టి ధర్మరాజు ద్రోణుడితట్టు తరుముకువెళ్ళాడు.

మధ్యాహ్నమయింది.

"ద్రోణుడు పాంచాలసేనపాతేస్తున్నాడు" నకులసహదేవులూ, భీముడూ అర్జునుడిదిక్కు కేకలువేశారు — "ఎలాఅయినా ఈకౌరవసేన చీల్చెయ్యి నువ్వు. అక్కడిసేనే చాలు మనది, ద్రోణుడిపని పట్టడానికి" అంటూ ముగ్గురూ ద్రోణుడికేసి రథాలుపరిగెత్తించారు. ఎంత సేనవచ్చినా అంతసేనా అంతంచేసేస్తున్నాడు ఆచార్యులు, ఆకలితో వున్న సింహంలాగ.

ధర్మరాజూ, భీముడూ, నకులసహదేవులూ వాళ్ళదగ్గిర చేరారు. తమలో తాము ఇలా అనుకున్నారు: భయంకరంగా పేట్రేగిపోతున్నాడు ఇవాళ ద్రోణుడు. ఏనుగులు చంపేస్తున్నాడు. గుర్రాలు కూల్చేస్తున్నాడు. రథాలు విరిచేస్తున్నాడు. పదాతుల్ని పాతేస్తున్నాడు. రక్తంలో ముంచెత్తుతున్నాడు. యోధుల కండలు చెక్కేస్తున్నాడు. తుదకి మనల్నీ పూడ్చేస్తాడు. ఇతణ్ణి నిలవరించడం ఎవ్వడికీ సాధ్యంకాదు. గురువు అని ధర్మం విచారిస్తున్నాడు అర్జునుడు. తెగించకండా వూరుకుంటున్నాడు. తప్పుకుంటున్నాడు. ఏందారి ?"

దూరంనించే వాళ్ళవైఖరి కనిపెట్టేశాడు శ్రీకృష్ణుడు. చరచరా అక్కడికే రథం తోలుకుపోయి అన్నాడు: "యుద్ధంలో దేవతలూ దానవులూ ఎవ్వరైనా సరే, ఈమహాత్ముణ్ణి గెలవలేరు. దీనికి వొకటే ఉపాయముంది మందు. చెపుతాను, వినండి. 'కొడుకు చచ్చిపోయాడు' అని వింటే ఆయుధాలు వొదిలేస్తాడతడు. కొయ్యబారిపోతాడు. అదిగో అప్పుడూ అతణ్ణి చంపెయ్యవచ్చు. ఇది తప్పితే మరో ఉపాయం లేదు. అంచేత 'అశ్వత్థామ చచ్చాడు' అని ఎవరైనా అతడితో చెప్పాలి ఇప్పుడు. కనుచూపుమేర కనపడకండా ఆకట్టు యుద్ధంచేస్తున్నాడు అశ్వత్థామ. అతడు వున్నదీ లేనిదీ అవగతం కావడం అసాధ్యం ద్రోణుడికి."

అక్కడివాళ్ళంతా బాగుందంటే బాగుందన్నారు. ఒక్క అర్జునుడుమాత్రం వొప్పుకోలేదు. తటపటాయిస్తూ ధర్మసందేహంలో పడిపోయాడు ధర్మరాజు.

ఇంతలో మాలవరాజు ఇంద్రవర్మ పట్టపుటేనుగు గదతో బాది చంపేశాడు భీముడు. దానిపేరు అశ్వత్థామ. ఆ నెపం పెట్టి భీముడు ద్రోణుడి దగ్గిరికి పరిగెత్తాడు. "అశ్వత్థామ చచ్చిపోయాడు" అని గట్టిగా అరిచాడు.

తుళ్ళిపడ్డాడు ద్రోణుడు. గుండె జల్లుమని చెదిరిపోయింది. అయితే అంతలోనే ధైర్యం తెచ్చుకున్నాడు. కొడుకు అస్త్రవీర్యమూ, శక్తిసామర్థ్యాలూ తలుచుకున్నాడు. భీముడిమాట పెడచెవిని పెట్టాడు. చలనం లేకండా ధృష్టద్యుమ్నుడితో పోరాడాడు. విడుపూ విరామం లేకండా వేలువేలు బాణాలు గుప్పించాడు. అడ్డువచ్చిన పాతికమంది పాంచాలం రథికుల్ని పాతేశాడు. మత్స్యదేశం సేనలో వురికి ఐదు వందల రథాలూ, పదివేల ఏనుగులూ, పదివేల గుర్రాలూ కూల్చేశాడు. సూటిగా రాజులమీదికి పరిగెత్తాడు.

అప్పుడు విశ్వామిత్రుడూ, జమదగ్ని, భరద్వాజుడూ, కశ్యపుడూ, వసిష్ఠుడూ మొదలైన మునులు ద్రోణుడి దగ్గిరికి వచ్చారు. "ద్రోణాచార్యా, నువ్వు బ్రాహ్మడివి. వేదాలూ, వేదాంగాలూ తెలిసినవాడివి. యుద్ధం ధర్మం కాదు నీకు. ఇంతవరకూ చేసిందేదో చేశావు. కాలం తీరిపోయింది. ఇక యుద్ధం చాలించడం మంచిది. మామాట విను. ఆయుధాలు వొదిలెయ్యి. శాంతి పొందు" అని అంతర్థానమయారు.

మునులమాటలూ, భీముడి పలుకులూ ఊహించుకున్నాడు ద్రోణుడు. తలెత్తి చూసేసరికి ఎదురుగుండా ధృష్టద్యుమ్నుడు కనిపించాడు. మనసు చలించింది. దుఃఖం పొర్లుకువచ్చింది. కొడుకు నిజంగా చచ్చాడో బతికేవున్నాడో? ధర్మరాజువల్ల నిజం తెలుస్తుంది అంటూ అతణ్ణే అడిగాడు.

అశ్వత్థామ చచ్చాడు ఏనుగు

"ప్రాణం రక్షించుకోవలసి వచ్చినప్పుడు అబద్ధమాడితే తప్పు లేదు" ధర్మరాజుని తొందరచేస్తూ ప్రబోధించాడు శ్రీకృష్ణుడు — "ఇదిగో ఈ అపరాహ్ణం ద్రోణుడు యుద్ధంచేస్తే వొకపిట్టయినా మిగ

లదు మనసేన. ఇందులో పిసరంత అబద్ధంలేదు, నమ్ము. నమ్మాల్సి ఇతడిపాలు చేసెయ్యకు. కాపాడు. అనూ, 'అశ్వత్థామ చచ్చాడు' అను" అంటూ ముందుకి తోశాడు.

"ఇందాక కృష్ణుడు చెప్పినప్పుడే నామనస్సులోవుంది ఆమాట" అన్నగారికి వొత్తిచెప్పాడు భీముడు - "ఇంతలో ఇంద్రవర్మ ఏనుగు అశ్వత్థామ నాచేత చచ్చింది. అది నెపంపెట్టి 'అశ్వత్థామ చచ్చాడు' అని చెప్పాను. గతుక్కుమనిపోయి, అంతలోనే జల్దుకున్నాడాయన. నామాట నమ్మలేదు. అందుకని నిన్ను అడుగుతున్నాడు. నీమేలు కోసమే చెపుతున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. కాదనకు. అశ్వత్థామ చచ్చాడను. నీమాట నమ్ముతాడతడు. నమ్మి, యుద్ధంచెయ్యడానికి చెయ్యాడక చెడతాడు" అన్నాడు.

తమ్ముడిమాటా, కృష్ణుడిమాటా గుండెల్లో పట్టాయి ధర్మరాజుకి. అసలు అది అలాగే జరగవలసీ వుంది. అంచేత తలవూపాడు ధర్మరాజు. యుద్ధం గెలవాలన్న తమకం అబద్ధమన్నభయం తగ్గించింది. దాంతో అనుమానం వొదిలేశాడు.

"అశ్వత్థామ చచ్చాడు" స్పష్టంగా వొత్తి ద్రోణుడితో అన్నాడు ధర్మరాజు. తరవాత "ఏనుగు" అని మెల్లిగా అన్నాడు, ద్రోణుడికి వినపడకండా.

మహారాజా, ఆశ్చర్యం! అంతవరకూ నేలకి బెత్తెడు ఎత్తుగా నడుస్తూవుండే ద్రోణుడి రథచక్రాలు యుద్ధంలో అపజయం సూచిస్తూ చప్పున నేలకి తాకుతూ నడిచాయి. దాంతోనే అనుకున్నాడు ద్రోణుడు పాండవులికి తాను ద్రోహంచేశాననీ; అందుకనే మునీశ్వర్లు అలా చెప్పారనీ. "అలా కాకపోతే ఈఅపశకున మేమిటి?"

ద్రోణవధ

ధర్మరాజు చెప్పడంతోనే అశ్వత్థామ చావు నిజమే అని నమ్మాడు ద్రోణుడు. రణోద్రేకం వొదిలేశాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి మీద దృష్టినిలిపి, దిస్సపోయి వుండిపోయాడు. దుఃఖంతో స్మృతి చెదిరింది. చలనంలేకండా దీనంగా వొంగిపోయాడు. ద్రోణవధకోసమే ద్రుపదుడి హోమకుండంలో పుట్టాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అంపవాన కురిపిస్తూ ఉగ్రమూర్తిలా వురికాడతడు. అగ్నిజ్వాలలాంటి ఘోరమైన బాణం ధనుస్సుకి తొడిగాడు. గూడుకట్టిన సూర్యబింబం ఎలావుంటుంది మధ్య, అదిగో అలా అవుపడింది చక్రాకారంగావున్న ధనుస్సు మధ్య బాణం. ఆ ఉగ్రబాణం చూసి, ద్రోణుడికాలం తీరిపోయిందనే వొణికిపోయారు సైనికులు.

యుద్ధానికి మనసువొప్పడంలేదు ద్రోణుడికి. అయినా సహజ తేజశ్శాలికనక శత్రువు ఎదురుగుండా రోషంచూపిస్తూవుంటే సహించలేకపోయాడతడు. ధనుస్సుని దివ్యాస్త్రాలు సంధించాడు. అయితే అవి అతడి మాట వినలేదు. అంగిరసుడిచ్చిన ధనుస్సుతీశాడు. గట్టిగట్టి బాణాలు ధృష్టద్యుమ్నుడిమీద వేశాడు. అతడు వేసిన బాణాలు నరికాడు. అతడి ఎట్లావిరిచేశాడు. మరోవిల్లు అందుకున్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ద్రోణుడిగుండెలమీద దారుణమైన బాణాలుతగిలించాడు. ఒక్కక్షణం జామాలుమన్నాడు ద్రోణుడు. ఆఉత్తరక్షణంలో జల్దుకున్నాడు. వెడల్పాటిబాణంవేసి మళ్ళీ ధృష్టద్యుమ్నుడిధనుస్సు నరికాడు. అతడి రథం మీదికి రథం వురికించాడు. నొగానొగా రాపాడించాడు. ద్రోణుడి ఎర్ర గుర్రాలు, ధృష్టద్యుమ్నుడి పారాతవర్ణంగుర్రాలతో కలిసి మెరుపు మేఘాల్లాఅవుపించాయి. ధృష్టద్యుమ్నుడి రథంకట్టూ, చక్రంకట్టూ, ఇరుసుకట్టూ తెగగొట్టేశాడు ద్రోణుడు. జెండాఎగరగొట్టాడు. ప్రమా

దంలో పడిపోయి గదఎత్తాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అదిన్నీ కొట్టేశాడు ద్రోణుడు. వందచంద్రులు చెక్కిన డాలూ, దారుణమైన కత్తీ పట్టుకు లేచాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. తనరథం ఇరుసుమీంచి ద్రోణుడి నొగ మీదికి వురికాడు. అతడి గుండెలు గురిచూస్తూ, వొకప్పుడు నొగ కట్టునగ్గిరా, వొకప్పుడు నొగలమీదా, వొకప్పుడు గుర్రాల వీపుల మీదా తిరుగుతూ, ఎరకోసం తిరిగిన డేగలాగ వుంకించాడు.

ఉక్కిరి బిక్కిరి అయిపోయాడు ద్రోణుడు. చప్పున శక్తి ప్రయోగించాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి గుర్రాలు చంపేశాడు. అతడి రథంనించి తనరథం తప్పించాడు. ప్రళయయముడిలా అయిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కత్తీ, డాలూ ఎత్తి ద్రోణుడిమీద వాలాడు, పాంమీద వాలిన గరుత్మంతుడిలాగ. ద్రోణుణ్ణి తుదిదెబ్బ కొట్టేద్దామనే అతడు అలా వురికాడు. కత్తీ డాలూ, ఉద్భ్రాంతమూ, ఆవిద్ధమూ, ఆప్లుతమూ, ప్రవృత్తమూ, పరివృత్తమూ, నివృత్తమూ, సంపాతమూ, సముదీర్ణమూ, భారతమూ, కౌశికమూ, సాత్వమూ మొదలైన ఇరవై కత్తిదాట్లతో అద్భుతంగా విజృంభించాడు.

గబగబా జానెడేసిపొడవు బాణాలు వేలు వేలు గుప్పించాడు ద్రోణుడు. శత్రువు దగ్గిరసావచ్చి, మీదపడ్డప్పుడు, మరోఆయుధం ఉపయోగించడానికి వీలులేనప్పుడు వేయవలిసిన బాణాలవి. ఈజేన జేసి బాణాలు ద్రోణుడిదగ్గిరా, కృపాచార్యుల దగ్గిరా, అశ్వత్థామ దగ్గిరా, కర్ణుడిదగ్గిరా, అర్జునుడిదగ్గిరా, ప్రద్యుమ్నుడిదగ్గిరా, సాత్యకి దగ్గిరా మాత్రమే వున్నాయి. అభిమన్యుడిదగ్గిరా వుండేవి. అంతే. మరెవ్వరి దగ్గిరా లేవు.

అలా జానెడేసి బాణాలు కొట్టి ధృష్టద్యుమ్నుడి డాలూ, కత్తీ కొట్టేశాడు ద్రోణుడు. అతడు మీదికి రాకండా తరిమేశాడు. ఘోరమైన బాణమొకటి ధనుస్సుకి తొడిగి, అతడి కంఠానికి గురిపెట్టాడు.

పక్కనే కృపాచార్యులతోనూ, కర్ణ, కృతవర్మలతోనూ యుద్ధంచేస్తున్నాడు సాత్యకి. ఇటు చూశాడు. తటుక్కున పది బాణాలువేసి ద్రోణుణ్ణి కొట్టాడు. అంతలోనే అమాంతంగా వచ్చాడు భీముడు. ద్రోణుడిపాలబడకండా ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి పట్టుకుపోయాడు.

"తప్పుకుపోయావు, పో" అన్నాడు ద్రోణుడు. ఎప్పటిలాగే గుండెల్లో దుఃఖం రగిలింది. దాంతో కదలకండా వుండిపోయాడతడు.

మహారాజా, అలా నాలుగు పగళ్ళూ, ఒకరాత్రీ, అయిదో రోజు ఇరవై గడియలూ యుద్ధంచేశాడు ద్రోణాచార్యులు. ఇరవై వేల మందిని హతమార్చాడు. మహారణ్యాం మండబెట్టి చల్లారిపోయిన మహాగ్నిహోత్రంలాగ పాండవసేన పీనుగుపెంటచేసి వూరుకున్నాడు. యుద్ధంమీద మరి మనసులేదు. శాంతిపొందిన చిత్తంతో తనసేన దిక్కు చూశాడు.

"ఓకర్ణా! ఓకృపా! ఓదుర్యోధనా! వినండి" అని గొంతెత్తి పిలిచాడు— "నాచేతనయినంత నేను చేశాను. ఇక నిశ్చింతగా సద్గతికి పోవాలని, ధనుస్సూ బాణాలు వొదిలేస్తున్నాను. ఇటుపైని తెలివి తేటలతో మీపని మీరు చూసుకోండి" అని ధనుస్సూ, బాణాలూ పడేశాడు. అస్త్రసన్యాసంచేసి రథంమీదచదికిలబడిపోయాడు. నిమీలితనేత్రాలతో పరిపూర్ణమైన యోగసమాధిలో కూచున్నాడు.

కత్తిపట్టుకుని కాళ్ళవడితో పరిగెత్తుకు వచ్చాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అప్పటికే ప్రాణాలు వొదిలేశాడు ద్రోణాచార్యులు. తేజశ్శరీరంతో పైకిపోయి పరమస్థానం చేరుకున్నాడు. ఆపుణ్యపురుషుడి తేజశ్శరీరం నేను చూశాను. కృష్ణుడు చూశాడు. అర్జునుడూ, ధర్మరాజూ, కృపాచార్యులూ చూశారు. మా అయిదుగురం తప్ప మరెవ్వరూ చూడలేదు. దేవతలుచూసి సంతోషించారు.

ఉభయసైన్యాలూ హాహాకారాలు చేశాయి. పరిగెత్తుకు వచ్చి ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణుడి రథం మీదికి వురికాడు. రుద్రుడయిపోయి చప్పున ద్రోణుడి జుత్తు ఎడమచేత్తో పట్టుకున్నాడు. "ఆగూ, ఆగూ" అంటూ పరిగెత్తుకు వస్తూనే వున్నాడు అర్జునుడు. "వద్దూ వద్దూ" అని అరుస్తూనే వున్నాడు ధర్మరాజు — ద్రోణుడి పీక నరికేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. మొండెం కిందతోసేశాడు. సింహనాదంచేసి శిరస్సు కౌరవసేనమధ్యకి విసిరేశాడు.

మహారాజా, నీ దురాలోచనవల్లే శతవృద్ధు ద్రోణాచార్యులు తెగిపోయాడు. ఆయన పడిపోడంతోనే ఇకేముంది, పాండవసేనలు మరింత పేట్రేగిపోయాయి. బెదిరిపోయి, చెదిరిపోయి, కౌరవసేనలు కకావికలయిపోయాయి. మొహాలు దించుకున్నారు మనయోధులు. దిగాలుమనిపోయి, వాళ్ళతోకూడా వెనక్కి తిరిగారు నీకుమాళ్ళు. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ ముందుపెట్టుకు నడుస్తూ దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, కృపాచార్యులూ, కర్ణుడూ, కృతవర్మా, శల్యుడూ ఉసూరు ఉసూరుమన్నారు.

"ఎంతపనయిపోయిందీ!"

"ఇంకేముంది ?"

"ఏమిటి దారిక ?"

"ఏం చెయ్యడం ?"

"దీనికి అంతమెక్కడ ?"

ఇలా అనుకుంటూ, తిరిగి తిరిగి చూస్తూ వెనక్కి మళ్ళారు. "ఆగండీ ఆగండీ" అని వొకళ్ళని వొకళ్ళు పిలుచుకుంటూ, తల పాగాలైనా సర్దుకోకండా చెట్టో పిట్టయి పరిగెత్తారు పదాతులు.

అంతకిముందే మరోదిక్కు యుద్ధంచేస్తున్నాడు అశ్వత్థామ. ఈసేన ఇలా వెనక్కి పరిగెత్తడం చూశాడు. "ఏమిటిది ?"

దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి వచ్చి అడిగా డతను— "మనసైన్యాలు పారిపోతున్నాయి. కర్ణుడూ, కృపాచార్యులూ వాళ్ళూ ఇలా మొహాలు వొంచుకున్నారేం! నువ్వు మొదటిలాగ సైన్యాలు నిలవరించడానికి నిలకడ లేకండా వున్నావేం?"

మొహమెత్తి అశ్వత్థామని చూశాడు దుర్యోధనుడు. నోరు విప్పబోయాడు. గొంతుకలోంచి మాట పెగల్లేదు. వెలవెలబోతూనే ఎలాగో చివరికి కృపాచార్యులు చెప్పాడు. ద్రోణుడు పాండవసేన చెండాడడమూ, పాండవులు అందరూకలిసి ఆయనని ఆపలేక భయపడడమూ, అశ్వత్థామచచ్చాడని భీముడు అబద్ధమాడడమూ, అదినమ్మక ద్రోణుడు ధర్మరాజుని అడగడమూ, భీముడు అశ్వత్థామ అనేఏనుగు చంపిన మిషమీద ధర్మరాజు అశ్వత్థామ చచ్చాడని చెప్పడమూ, ద్రోణుడు అస్త్రసన్యాసం చేయడమూ, ఆయన యోగనిష్ఠలో వున్నప్పుడు ధర్మరాజూ అర్జునుడూ వద్దు వద్దూ అంటూన్నా ధృష్టద్యుమ్నుడు జుట్టు పట్టి తల నరకడమూ — అన్నీ పూసగుచ్చినట్టు చెప్పా డతడు. "ఇదిగో ఇంచేతే సేనలు తిరిగి పరిగెడుతున్నాయి. మేమూ నడుంలు విరిగి, దిగాలుమనిపోయాం. ఏనుగు పేరుమీద ఇంతపని జరిగిందంటే ఇది కృష్ణుడు చేసిన కపటోపాయం కాని మరొకటికాదు" అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: దివ్యాస్త్రాలు తెలిసిన అసహాయశూరుడు అశ్వత్థామ. శ్రీరాముడితో సమానమైనవా డతడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు తండ్రితల నరికేశాడంటే విని వూరుకున్నాడూ? మనవాళ్ళలాగే విచారిస్తూ కూచున్నాడా, కూలిపోయి, మండిపడి దండెత్తాడా? ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి చంపడంకోసమే అతణ్ణి కన్నాడు ద్రోణాచార్యులు. పరశురాముడిదగ్గిర తాను నేర్చిన అస్త్రవిద్య యావత్తూ అతడికి నేర్పాడు. అలాంటి తండ్రిని ద్రుపదుడి కొడుకు అంతపని చేస్తే ఏం చేశాడో అశ్వత్థామ?

అశ్వత్థామ ప్రతిజ్ఞ

సంజయుడు : కృపాచార్యుల మాటలు విన్నాడు అశ్వత్థామ. క్రోధంతో అతడి రెండుకళ్ళూ చింతనిప్పుల్లా మెరిశాయి. దుఃఖంతో కన్నీళ్లు ధారలుకట్టాయి. ప్రళయయముడిలా వొణికిపోయాడు. "నీచులు నాతండ్రిని అబద్ధమాడి అస్త్రసన్యాసం చేయించి చంపేశారు" రెండు చేతులతోనూ కన్నీళ్ళుతుడుచుకుంటూ నిట్టూర్పులతో అన్నాడతడు- "ఈ పాపకార్యంతో ధర్మరాజు ధర్మధ్వజం బట్టబయలయింది. అనార్యుడు, నరహంతకుడు ధర్మరాజు. యుద్ధంలో గెలవడమో, ఓడడమో ఏదో వొకటి తప్పదు. అయితే వోడిపోడంకంటే చావే నయం. యుద్ధంలో న్యాయమైనచావు బాధించదు. అసలు అలాంటిచావే ఉత్తమమయిం దన్నారు పండితులు. నాతండ్రి వీరలోకానికి వెళ్ళాడు. సందేహంలేదు. దానికోసం విచారం లేదునాకు. ఒక పగవాడు అంతటి వాడి జుత్తుపట్టి తలనరికాడు. ఇదే వెయ్యిశూలాలతో పొడిచినట్టు బాధపెడుతోంది నన్ను. నాబొందెలో ప్రాణముండగానే, దిక్కులేనట్టు నాతండ్రి జుట్టుపట్టి తల నరికా డొకడు! నా దివ్యాస్త్రాలూ, నాబాహుబలమూ కాల్చడానికా అంటూ! నేను లేననుకునే ఈఘోరం తలపెట్టాడా ధృష్టద్యుమ్నుడు? దీని ఫలం త్వరలోనే అనుభవిస్తాడు. అబద్ధాలకోరు, ధర్మద్రోహి ధర్మరాజు. కపటంచేసి గురువుని అస్త్రసన్యాసం చేయించాడు. భూదేవి అతడిరక్తం తాగుతుంది.

"దుర్యోధనమహారాజా! ప్రతిజ్ఞచేసి చెపుతున్నాను. పాంచాలంవాళ్ళని యావన్మందినీ హతమార్చకండా నేను బతికివుంటే సత్యం తప్పినవా ణ్ణవుతాను. దుష్టాత్ముణ్ణి ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి తప్పకండా సంహరిస్తాను. ఇహలోకంలో శత్రుభయమూ, పరలోకంలో పాపభయమూ లేకండా వుండడానికే కుమాళ్ళని కంటారు తండ్రులు. కాని మేరువులాంటి కుమారుణ్ణీ, శిష్యుణ్ణీ, నేను వుంటూండగానే నాతండ్రి దిక్కు-

లేనిచావు చచ్చాడు. నాఅంతకొడుకు వుండినీన్నీ ద్రోణాచార్యులు జుట్టు పట్టి ఈడ్పించుకున్నా డంటే, నాదివ్యాస్త్రాలూ, నాబాహువీర్యమూ, నాపరాక్రమమూ తగలెయ్యడానికా అంటా ! ఇదిగో, ఇప్పుడే దీని ప్రతీకారానికి పూనుకుంటాను. తండ్రిరుణం తీర్చుకుంటాను. కృష్ణుణ్ణీ పాండవుల్నీ దివ్యాస్త్రాలతో పాతేస్తాను. పదాతులూ, ఏనుగులూ, రథాలూ, గుర్రాలూ కుప్పలు కుప్పలు కూల్చేస్తాను. దేవతలో, రాక్షసులో ఎవరు అడ్డుపడతారో చూస్తాను. తనగురించి తాను చెప్పుకోడం తప్పే. తండ్రి పరాభవంవల్ల హృదయం బాధపడి అలా ఏదో అనేశాను. అయితే అన్నంతా చేసితీరుతాను. ఒక్కమాటా పొల్లుకాదు నాది.

"మాతండ్రి నారాయణమూర్తిని ఆరాధించి ఒక మహాస్త్రం సంపాదించాడు. చంపవలిసినవాళ్ళూ, చంపరానివాళ్ళూ అన్న భేదం లేకండా శత్రువిధ్వంసం చేస్తుంది ఆ దివ్యాస్త్రం. అదేప్రయోగిస్తాను ఇప్పుడు. విజయం సాధిస్తాను. చూడు."

అశ్వత్థామ అలా ప్రతిజ్ఞచేయడంతోనే కౌరవుల్లో ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ వుప్పొంగింది. దుర్యోధనుడూ అతని తమ్ముళ్ళూ, సేనాపతులూ శంఖాలు పూరించారు. సింహనాదాలుచేశారు. తిరిగి వచ్చేస్తున్న వాళ్ళల్లా ముందుకి మళ్ళారు. చెదిరిపోయిన సేనలన్నీ మళ్ళీచేరుకున్నాయి. బూరాలూ, భేరీలూ, మృదంగాలూ మొదలైన యుద్ధవాద్యాలు ఆకాశం అదిరిపోయినట్టు మోగాయి. గుర్రాల డెక్కలూ, రథచక్రాలూ నేల గజగజలాడిస్తూ మన సేనలు వురకలుపెట్టాయి.

ధృతరాష్ట్రుడు : అప్పుడు పాండవులు ఏంచేశారట !

సంజయుడు : వాళ్ళూ యుద్ధానికే సిద్ధపడ్డారు.

"పారిపోతూన్నవారల్లా మళ్ళీ తిరగబడ్డారేం?" అర్జునుణ్ణి అడిగాడు ధర్మరాజు — "ద్రోణుడి చావుతో జజ్జరిల్లిపోయినవాళ్ళకి

ఇంతలోనే ఈ ధైర్యం ఎలా వచ్చిందో? భూమీ ఆకాశం వొక్కటే కోలాహలంగా వుందే! ద్రోణుడిచావుకి మండిపడి ఏ దేవేంద్రుడో వాళ్ళకి సహాయం వచ్చాడంటావా?"

"ఎవ్వరో ఎందుకు వస్తారూ?" అన్నగారితో అన్నాడు అర్జునుడు — "తండ్రిని అధర్మంగా జుత్తుపట్టి వొకడు నరికాడంటే వూరికే వూరుకుంటాడా అశ్వత్థామ? మహోద్భుతమైన శౌర్యశాలి కదా అతగాడు! అతిమానుషమైన విక్రమం అతడిది. పుట్టినప్పుడే అతడు ఉచ్చైశ్శ్రవంలాగ సకిలించాడు. భూమి గడగడా వణికింది. అంచేతే అశ్వత్థామ అంది అశరీరవాణి అతణ్ణి. అదిగో అతడే ఈ కౌరవసేన ఇప్పుడు ఎత్తిరాడానికి కారణం.

అన్నయ్యా అబద్ధమాడావు

"అన్నయ్యా, శిష్యుడివనీ, ధార్మికుడవనీ, అబద్ధమాడవనీ, నిజమే చెపుతావనీ నమ్మి నిన్నే అడిగాడు గురుదేవుడు. నువ్వు ధర్మం తప్పావు. అబద్ధమాడావు. నిజంగా కొడుకు చచ్చిపోయాడనే నమ్మాడు అతడు. ఈసుపట్టి ఇలాగా సంపాదించడం రాజ్యం? ఇలా వచ్చిన రాజ్యం వల్ల పేరా వూరా? నిజంగా లోకం ముందు చులకనే అయిపోయాం మనం. వాలివధ శ్రీరాముడి చరిత్రలో కలంకంలాగ, ద్రోణవధ నీచరిత్రలో మాయని మచ్చ. అదీ కాక, 'వద్దూ, వద్దూ' అంటూ నేను పరిగెడుతూనేవున్నాను. జుత్తుపట్టుకుని తలనరికాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అధర్మమని ఆవంతా భావించాడు కాడు. ఈ అవమానంతో మండిపడి, అతడిమీద విరుచుకు పడకుండా వూరుకుంటాడా అశ్వత్థామ? మనసైన్యం వూడ్చెయ్యడానికి ఉక్రోషంతో వస్తున్నాడు. అతణ్ణి ఎదిరించడానికీ, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి రక్షించడానికీ నీకైనా, మరి ఎవడికైనా తరమేనా అంటూ, ఇక్కడ?"

"అడివిలో ముక్కుమూసుకున్న మునిలా చెపుతున్నావు రాజనీతి!" కస్సుమంటూ అన్నాడు భీముడు — "చంపడానికే యుద్ధానికి దిగాం. చంపకూడదు అంటే ఎలాగ? సభలో ద్రౌపదిని అన్నిపాట్లు పెట్టినవాళ్ళని ఏంచేసినా పాపంలేదు. శత్రువులు మనమీద వచ్చిపడుతున్నారు. మేం కళవిళపడుతున్నప్పుడే కాలినపుండుమీద కారంచల్లుతున్నావు. ఏమనాలి నిన్ను! కురువీరులు నన్ను ఎరుగుదురు. నేనూ వాళ్ళచేవకొంత ఎరుగుదును. బాణాలతోనో, పరిఘలతోనో, చివరికి పిడిగుద్దులతోనో వాళ్ళని బాదేస్తాను కాని వొదలను."

"అసలు అతణ్ణి చంపడంకోసమే అగ్నిగుండంలో పుట్టాను" అర్జునుణ్ణి ఆక్షేపిస్తూ అందుకున్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు — "బలంలేని అక్కుపక్షుల్లాటి సైనికులమీద దివ్యాస్త్రాలువేసి, వేలకువేలు చంపేశాడు ద్రోణుడు, అధర్మంగా. అతడు బ్రాహ్మడు కాడుసరికదా, క్షత్రియధర్మమైనా సరిగా పాటించలేదు. ఆలోచించకండా అనేస్తున్నావు నన్ను. తండ్రి స్నేహితుణ్ణి భగదత్తుణ్ణీ, తాతభీష్ముణ్ణీ నువ్వుచంపేశావు. అలాగేనేను ద్రోణుణ్ణి చంపాను. నీదిపుణ్యమూ, నాదిపాపమూనా? వంశగతమైన విరోధంకూడానూ మాది. ద్రౌపదిమొహం చూసీ, ఆమెకొడుకుల మొహం చూసీ, నువ్వన్నదంతా సహిస్తున్నాను, ఏనుగు తనమీద నిచ్చెన సహించినట్టు. ధర్మరాజు బొంకనూలేదు, నేను ధర్మం తప్పనూలేను. ఎందుకూ అనవసరంగా అభాండాలు వేస్తావు? శిష్యవంచకుడయి నీద్రోణుడు తనపాపంవల్ల తానే చచ్చాడు. అదంతా వొదిలెయ్యి. శత్రువు ముంచుకొస్తున్నాడు. లే, యుద్ధం చెయ్యి, గెలుపు నీచేతిలో వుంది" అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: రుషిలాంటివాడు ద్రోణాచార్యులు అతణ్ణి అంతపనిచేసి, పైగా అలా కూశాడూ దుష్టు ధృష్టద్యుమ్నుడు! అక్కడివాళ్ళంతా వింటూ వూరుకున్నారూ?

సంజయుడు : ఇంతింతగుడ్లుచేసి చూశాడు అర్జునుడు. బొట బొటా కన్నీళ్ళు కార్చాడు. "ఎందుకీ రోత మాటలు" అని నిట్టూర్పులు విడిచాడు. కృష్ణుడూ, ధర్మరాజూ వాళ్ళూ తలలు వొంచుకున్నారు. ఒక్కరూ పల్లెత్తు మాటాడలేదు.

"నీ నాలిక చీలికలయిపోదేం?" అంటూ సాత్యకిమాత్రం వురిమాడు — "నీతల చెక్కలయిపోదేం? గురువుని అవమానించావు. పైగా నోటికివచ్చినట్టు కూస్తున్నావు. ఈ రాజుదగ్గిర కనక బతికిపోయావు మళ్ళీ మాట్లాడేవో, చూడు. నీనోరు పగలగొడతాను."

"అర్జునుడు చంపాడంటున్నావు భీష్ముణ్ణి. తనతట్టు కళ్ళెత్తి చూడనన్నా చూడని భీష్ముణ్ణి నీతమ్ముడు శిఖండే చంపాడు. నువ్వూ నీతమ్ముడూ పాలవంటి పాంచాలకులంలో తప్పబుట్టారు. ఇటు ఏడు తరాలూ, అటు ఏడుతరాలూ నరకంలో తోశారు" అన్నాడు.

"గురివిందగింజ తనకింది నలుపు గుర్తించదట!" తొక్క తొక్కిన పాంలా లేచాడు దృష్టద్యుమ్నుడు — "ఇంకొకడు చెయ్యినరికేసిన భూరిశ్రవుడి తల నరికెయ్యడం వీరత్వమా? వివేకమా? అతడు నీరొమ్ము తొక్కినప్పుడు కిక్కురుమనలేక పోయావు. ద్రోణుణ్ణి ఎన్ని సార్లు ఎన్ని చెరువులనీళ్ళు తాగించలేదు నేను! నీలాగ చిత్తయి వెల్లకిలబడ్డానా? తప్పుడు కూతలు కూసి నన్ను మండించకు. తల పగలగొడతాను. అదిగో శత్రువు తరుముకు వస్తున్నాడు. పద. ముందు యుద్ధం చేద్దాం" అన్నాడు.

అగ్గిమీద గుగ్గిలంలా భగ్గుమన్నాడు సాత్యకి. ధనుస్సు రథంమీద పెట్టేశాడు. "మాటలికి మంటయితే దెబ్బలతో దిగదీస్తాను" అంటూ గదపట్టుకుని కిందికి గెంతాడు. కృష్ణుడు చెప్పడంతోనే భీముడు చప్పునవచ్చి సాత్యకిని సందిటలో పట్టుకున్నాడు. అంత భీముణ్ణే పదడుగులు ఈడ్చుకుపోయాడు సాత్యకి.

"సాత్యకీ, శాంతించు" రథందిగి పరిగెత్తుకువచ్చి సముదాయించాడు సహదేవుడు- "వృష్ణులూ, అంధకులూ పాంచాలంవాళ్ళూ-వీళ్ళని మించిన బంధువులు మాకు లేరు. అలాగే వృష్ణులికీ, అంధకులికీ, ముఖ్యంగా శ్రీకృష్ణుడికి మమ్మల్ని మించిన బంధువులులేరు. పాంచాలం వాళ్ళకిన్నీ వృష్ణి, అంధకులవంటి బంధువులు కంచుకాగడాలతో వెదికినా ఎక్కడా కనిపించరు. అంచేత మీరూ మేమూ ఎలాంటి బంధువులమో ఈధృష్టద్యుమ్నుడూ మీరూ పరస్పరం అలాంటి బంధువులే. అయినప్పుడు మీలోమీరు తగువులాడడం తగనిపని. కోపం విడిచిపెట్టు" అన్నాడు.

"పట్టుకోకు, వొదిలెయ్యి" భీముడితో అన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు – "నాచేత కాని నీచేత ఆగడు. చెయ్యిలేని భూరిశ్రవుడు అనుకుంటున్నాడేమో! మిడిసి పడుతున్నాడు."

భీముడిసందెట్లో పెనగులాడుతూ తాచుపాంలా బుసకొట్టాడు సాత్యకి. మించివచ్చిందంటూ శ్రీకృష్ణుడు సాత్యకినీ, ధర్మరాజు ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ ఎంతో ప్రయత్నంమీద శాంతపరిచారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : తరవాత ?

సంజయుడు : భేరీలూ, మద్దెళ్ళూ, శంఖాలూ బ్రహ్మాండంగా మోగిస్తూ పాండవసేనమీద కలబడింది కౌరవసేన. రెండూ రెండు సముద్రాలు ఢీకొన్నట్టు ఢీకొన్నాయి. ద్రోణుణ్ణి చంపేశామన్న పొగరుతో పాండవసేనా, అశ్వత్థామ వున్నాడన్న దిలాసతో కౌరవసేనా మహోద్రేకంతో పోరాడాయి.

నారాయణాస్త్రం

"అబద్ధమాడి బతుకుదా మనుకున్నాడు ధర్మరాజు. అతడిసేన ఎలా బుగ్గిలో కలిసిపోతుందో, ఎలా పుంజాలు తెంపుకు పారిపోతుందో ఇప్పుడు కళ్ళారా చూడండి" అంటూ నారాయణాస్త్రం వేశాడు

అశ్వత్థామ. మహారాజా, ఏం చెప్పనూ, తలచుకుంటే ఇప్పటికీ గుండెలు జారిపోతున్నాయి. భూచక్రం యావత్తూ గిరిగిరా తిరిగి పోయింది. సూర్యుడు మాసిపోయినట్టు అయిపోయాడు. దిక్కులు వణికాయి. ఆకాశం గడగడలాడింది. పర్వతాలు వూగిపోయాయి. సముద్రాలు అల్లకల్లోలమయాయి. పిడుగులు ఘోరంగా గర్జించాయి.

అడ్డూ, ఆపూ లేని ఆమహాస్త్రం మండలమూ, అర్ధచంద్రమూ, భల్లమూ, నారాచమూ, క్షురమూ మొదలైన రకరకాల బాణాల రూపం ధరించి, భయంకరమైన మంటలుకక్కుతూ పాండవసేనమీదికి పరిగెత్తింది. సేనసేనంతా వొక్కపాయలా ముట్టడించింది. తెగించి ఆ సైనికులు రకరకాలబాణాలు వేసి మళ్ళించబోయారు. అగ్నిసముద్రంలా మరింత పొంగిం దది. భూమీ ఆకాశమూ మధ్యభాగమంతా భయంకరమైన మంటలతో నిండిపోయింది. ఎదురుతిరిగినంత మేరా గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, పదాతులూ, రథాలూ మచ్చుకిలేకండా హాత మారుస్తూ ముందుకిసాగింది. అరిచేతిలో ప్రాణాలు పెట్టుకుని పరుగులు పెట్టింది పాండవసేన. చూస్తూ వూరుకున్నాడు అర్జునుడు.

"ధృష్టద్యుమ్నా!" భయభ్రాంతు డయిపోయి, కృష్ణుడూ అర్జునుడూ వినేట్టు అన్నాడు ధర్మరాజు – "పాంచాలసేనతో ఎక్కడికైనా పారిపో నువ్వు. సాత్యకీ! యాదవసేనతో నువ్వూ పారిపో. తక్కినవాళ్ళు యావన్మందీ పారిపోండి. తప్పించుకోండి. బతికిపోండి. అందరూ వినండి. నేను తమ్ముళ్ళతో అగ్గిలో పడతాను. అర్జునుడి అభిలాష తీరుతుంది. ధర్మాత్ముడైన శ్రీకృష్ణుడు తనకితోచింది తాను చేస్తాడు. భయంకరమైన భీష్మసముద్రమూ, ద్రోణసాగరమూ దాటేశాను. గోష్పాదమంత అశ్వత్థామ గుమ్మిలో మునిగిపోతాను. దుర్యోధనుడి కోరికే నెరవేరనీ.

"అవును, అన్నెమూ పున్నెమూ ఎరుగడు ఆచార్యుడు!

ద్రౌపదిని సభలో అన్నిపాట్లు పెట్టినప్పుడు ఏంచేశాడు గురువు! ఆమె ధర్మం చెప్పండంటే తండ్రీ కొడుకూ నోరు మెదపలేదు. మమ్మల్ని దుర్యోధనమహారాజు అడవులపాలు చేస్తూవుంటే చూస్తూ వూరుకున్నాడు. పదిమందినీ కూర్చి, ముక్కుపచ్చలారని అభిమన్యుణ్ణి అన్యాయంగా చంపేశాడు. మంచి విషమసంధిలో దుర్యోధనుడికి అభేద్యకవచం తొడిగి అర్జునుడి మీదికి పంపాడు. కొంచెం మించిపోతే అగ్నిలో దూకి చచ్చేవాడు అర్జునుడు. అతడికి సహాయమన్నా చేయనీయకుండా అడ్డేశాడు మనల్ని. అంత శిష్యవాత్సల్యం మామీద! అలాంటి 'గురుదేవుడు' చచ్చిపోయాడు! కనక నావాళ్ళు అస్త్రమరణంపొందాలి. నేను అగ్నిలో హతమైపోవాలి!'' అన్నాడు, ఆవేశంతో అలిసిపోతూ.

ధర్మరాజుమాటలు విని తడబడిపోయాడు శ్రీకృష్ణుడు. "సైనికులారా!'' పెద్దగొంతుకతో ఎత్తుకున్నాడు - "ఆయుధాలు వొదిలెయ్యండి! గుర్రాలమీంచీ, ఏనుగులమీంచీ, రథాలమీంచీ దిగిపోండి! నిరాయుధులయి, నేలమీద నుంచున్న వాళ్ళని ఏమీచెయ్యదు నారాయణాస్త్రం. దీన్ని ఇచ్చిన మహాత్ముడు ఇదే నియమం పెట్టాడు'' అన్నాడు.

కృష్ణుడిమాటమీద యావన్మందిసైనికులూ ఆయుధాలు పడేసి వాహనాలు దిగబోయారు.

"వద్దూ'' గద్దిస్తూ అరిచాడు భీముడు - "పౌరుషం మంటగలపకండి. ఆయుధాలు వొదలకండి. వాహనాలు దిగకండి. నామహాస్త్రాలతోనూ, గదాదండంతోనూ అశ్వత్థామ మహాస్త్రం హతమారుస్తాను'' అంటూ శంఖం పూరించాడు. పెద్ద సింహనాదం చేశాడు. అశ్వత్థామమీదికి రథం పరిగెత్తించాడు.

అదిలిస్తూ, నారాయణాస్త్రం భీముడి మీదికి రెచ్చగొట్టాడు అశ్వత్థామ. అగ్నిశిఖల్లాంటి బాణాలు ఎన్నో అన్ని భీముడిరథం చుట్టు

ముట్టాయి. అక్కడున్న యోధులు యావన్మందీ ఆయుధాలు వొది లేశారు. వాహనాలు దిగేశారు. పదాతులు ఆయుధాలు పడేశారు. వాళ్ళని ఎవళ్ళనీ బాధించలేదు నారాయణాస్త్రం. భీముడిమీదికే భయంకరంగా నాలికలు చాచింది.

భీముడి రక్షణకోసం అర్జునుడు చప్పున వారుణాస్త్రం వేశాడు. కొంచెం చల్లబడింది వేడి. మరింత ప్రజ్వలింపజేశాడు అశ్వత్థామ. కార్చిచ్చులాగ భుగభుగలాడింది నారాయణాస్త్రం. సూర్యమండలం చొచ్చిన అగ్నిహోత్రుడిలాగా, అగ్నిలో చొచ్చిన సూర్యుడిలాగా నారాయణాస్త్రం మంటల్లో అవుపించాడు భీముడు. హాహాకారాలు చేశాయి సైన్యాలు. ధర్మరాజు మొదలైన పాండవులికి కరచరణా లాడలేదు. మంటల్లో మాడిపోయేవాడే భీముడు. అయితే అర్జునుడి వారుణాస్త్రమే రవంత రక్షరేకగా కాపాడింది.

శ్రీకృష్ణుడు చప్పున రథం దిగాడు. ఆయుధాలు పడేసి అతడి వెంట అర్జునుడూ దిగాడు. ఇద్దరూ భీముడిదగ్గరికి పరిగెత్తారు. భీముణ్ణి రథంమీంచి కిందికిలాగారు. బిర్రబిగిసి పెనగులాడాడు భీముడు.

"నామాట విను" కిందికిలాగుతూ అన్నాడు కృష్ణుడు - "ఈ మహాస్త్రం మళ్ళించడానికి ఎవ్వడికీ తరంకాదు. ఏమాత్రంవీలైనా వూరుకుంటామా మేం? దిగు, రథం దిగు" అంటూ తొందర చేసే శాడు. అర్జునుడూ కృష్ణుడికి తోడ్పడ్డాడు. ఇద్దరూ ఎలా అయితేనేం భీముడిచేతి ఆయుధాలు లాక్కుని పడేశారు. ఎంతో బలవంతం మీద రథం దించేశారు.

దాంతో చల్లబడి వూరుకుంది నారాయణాస్త్రం. అప్పుడు మళ్ళీ కృష్ణుడు చెప్పడంతోనే పాండవసైనికులు యావన్మందీ ఆయు ధాలు పట్టుకున్నారు. వాహనాలెక్కారు. కౌరవులమీదయుద్ధానికి కాలుదువ్వారు. ధణధణధణ రణదుందుభులు మోగించారు.

"చూస్తావేం! మళ్ళీ నారాయణాస్త్రం ప్రయోగించు" అశ్వత్థామని పురెక్కించాడు దుర్యోధనుడు. "మళ్ళీ ప్రయోగిస్తే మన మీదికే వస్తుంది" ఉసూరుమంటూ అన్నాడు అశ్వత్థామ - "వొక్కసారి మాత్రమే ప్రయోగించాలిది. మా తండ్రికి ప్రసాదించినప్పుడు అదే ఆజ్ఞాపించాడు నారాయణమూర్తి. చావూ, వోడిపోడమూ రెండూ వొకటే. అంచేత చంపడానికి బదులు వోడించి వూరుకుంది నారాయణాస్త్రం. కృష్ణుడు పన్నిన ఉపాయ మిది. పాండవుల్ని బతికించేశాడతడు. మనం చేసేదేమీ లేదిప్పుడు."

ధృతరాష్ట్రుడు: చంపకుండా చల్లారిపోయిందా నారాయణాస్త్రం! అశ్వత్థామా, మా దుర్యోధనుడూ తరవాత ఏంచేశారు?

సంజయుడు: అశ్వత్థామ అలా అనడంతోనే "పోనీ, మరొక మహాస్త్రంతో మాడ్చెయ్యి వాళ్ళని" అన్నాడు దుర్యోధనుడు.

తండ్రిమరణం దావాగ్నిలాగ దహించేస్తూవుంది అశ్వత్థామ హృదయం. ఆ బాధతో వొళ్ళు తెలియకుండా ధృష్టద్యుమ్నుడి మీదికి వెళ్ళాడతడు. ప్రాణాంతకమైన బాణాలు అతడిమీద ప్రయోగించాడు. పాముల్లాంటి బాణాలు అతడి వొంటిమీద నాటించాడు. అతడు సర్దుకునేలోపుగ మరో పాతిక వదిలించాడు. చలించకుండా బాణాలతోనే జవాబు చెప్పాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

అగ్నిహోత్రుడే అయిపోయాడు అశ్వత్థామ. ధృష్టద్యుమ్నుడి సారథిని, గుర్రాల్ని చంపేశాడు. ధనుస్సు నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టాడు. అప్పుడు చివాల్న సాత్యకి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. అశ్వత్థామ గుర్రాల్ని సారథిని చావుదెబ్బలు కొట్టేశాడు. ధనుస్సు నరికేశాడు. సింహంతోకపతాకం తుంచేశాడు. రథం గుండచేసేసి, ఇరవైఎనిమిది బాణాలు అతడివొళ్ళు తూట్లుపడేట్టు కొట్టాడు. దాంతో అశ్వత్థామ మూర్ఛపోయాడు. కృపాచా

ర్యులూ, కర్ణుడూ, కృతవర్మా, దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, వృషసేనుడూ వాళ్ళూ మొగిని అశ్వత్థామని దాటుకుంటూ వెళ్ళి సాత్య కిని ముట్టడించారు.

అంతలోనే తెలువుకున్నాడు అశ్వత్థామ. మరోరథ మెక్కి సాత్యకిమీదికి పరిగెత్తాడు. మళ్ళీ అతడి రథం విరిచేశాడు సాత్యకి. సింహనాదాలు చేశారు పాండవులు. శంఖాలు పూరించారు. పేట్రేగి పోయాడు సాత్యకి. వృషసేనుడి మూడువేలమంది రథాల వాళ్ళని చంపేశాడు. కృపాచార్యుల పదివేల ఏనుగులు సాతేశాడు. శకుని గుర్రాలు పదివేలు వూడ్చేశాడు.

మరోరథ మెక్కి పరిగెత్తాడు అశ్వత్థామ. ఘోరమైన బాణం వొకే వొకటి బలంకొద్దీ కొట్టాడు. దెబ్బతో కెవ్వుమన్నాడు సాత్యకి. రథంమీద మూర్ఛపోయాడు. ఆవూపుని ధృష్టద్యుమ్నుడి నుదుటి మీద పిడుగులాటి బాణం తగిలించా డతడు. దెబ్బతో వొరిగిపోయి సొమ్మసిల్లిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

చూసి, దుఃఖమూ క్రోధమూ వొక్కసారి పుట్టుకువచ్చాయి అర్జునుడికి. అతడూ, అతడివెంట భీముడూ అశ్వత్థామమీదికి వురికారు రథాలుదాటిస్తూ. శిశుపాలుడి మనవడు చేదియువరాజూ, మాళవ దేశం సుదర్శనుడూ,పురువంశం వృద్ధక్షత్రుడూ వాళ్ళకి దన్నువచ్చారు. అయిదుగురూ అయిదు బాణాలు అశ్వత్థామమీద వేశారు. అయిదు బాణాలూ పాతిక బాణాలతో తుక్కుతుక్కు చేశాడు అశ్వత్థామ. అందరికీ అన్నిరూపులయి పోరాడాడు. మూడు వెడల్పాటి బాణాలు కొట్టాడు. సుదర్శనుడి భుజాలూ, శిరస్సూ నరికేశాడు. వృద్ధక్షత్రుడి రథంచెక్కేసి, అతడి తల నరికాడు. చేది యువరాజుని తారుమనిపించేసి సింహనాదంచేశాడు. పాండవసేనలూ, పాంచాల సైన్యాలూ భయపడిపోయాయి. పరుగులుతీశాయి. భీముడూ, అర్జు నుడూ వాటినిమళ్ళించి, యుద్ధం చేశారు.

"అశ్వత్థామా! ఆగు" కలబడుతూ గర్జించాడు అర్జునుడు – "దుర్యోధనుడంటే నీకు ఎంత అభిమానమో నీకగ్గిర ఎంతేసి మహాస్త్రాలు వున్నాయో అంతా తెలుస్తూనేవుంది. అయితే పారిపోకండా మాత్రం నిలబడు" అంటూ గాండీవం మోగించాడు.

అసలే మండిపోతున్నాడు అశ్వత్థామ. తటాలున ఆగ్నేయాస్త్రం ప్రయోగించాడు బ్రహ్మాండమైన అగ్నిజ్వాలలతో విజృంభించిందది. గుర్రాలూ, రథాలూ, ఏనుగులూ, పదాతులూ – చతురంగ సేన యావత్తూ కాల్చెయ్యడ మారంభించింది. ప్రళయకాలసంహారంలాగ వొక అక్షౌహిణీసైన్యం మాడ్చేసింది.

"కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఈ మహాగ్నిహోత్రంలో మండిపోతారు" అంటూ కౌరవసేన ఉబ్బిగంతులు వేసింది. రణవాద్యాలతో ఇన్నూ మన్నూ ఏకంచేసేసింది.

అన్ని మహాస్త్రాలూ అంతంచేసే బ్రహ్మాస్త్రం మంత్రనిష్ఠతో ప్రయోగించాడు అర్జునుడు. అంత ఆగ్నేయాస్త్రమూ వుస్సుమని వూరుకుంది. శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం వూదాడు. పాండవయోధులు సింహనాదాలుచేశారు. శంఖాలూ భేరీలూ ఆకాశం బద్దలైపోయింది. కౌరవసేన మొహం వేలవేసింది.

"ఛా, దివ్యాస్త్రాల బలం లేందే యుద్ధమేమిటి, సిగ్గుమాలినపని కాకపోతే!" అని మనసులో తిట్టుకుంటూ ధనుస్సు పారేశాడు అశ్వత్థామ. రథం దిగేసి, వెళ్ళిపోడానికి చరచరా బయలుదేరాడు. ఆకాశగంగ నేలకి దిగినట్టు ఎదురుగుండా వ్యాసముని అవుపించాడు.

"మునీంద్రా!" వినయంతో నమస్కారంచేసి, గద్గదకంఠంతో అన్నాడు అశ్వత్థామ – "నా ఆగ్నేయాస్త్రం వ్యర్థమైపోయింది. ఏమిటీ మాయ? దేవతలూ, రాక్షసులూ, గంధర్వులూ – ఎవ్వరికీ సాధ్యంకాని దివ్యాస్త్రం అది. మానవ మాత్రులైన కృష్ణార్జునుల్ని దహించలేకపోయింది" అని అడిగాడు.

"అడగవలసిన ప్రశ్నే అడిగావు" అంటూ అందుకున్నాడు వ్యాసముని – "నీసందేహం తీరుస్తాను. సావధానంగా విను. ఆదిదేవుడైన విష్ణుమూర్తి లోకసంరక్షణకోసం జన్మించి, మైనాకపర్వతం మీద మహాతపస్సు చేశాడు. గాలిమాత్రం ఆహారం చేసుకుని, చేతులు మీదికెత్తి ఘోరమైన నిష్ఠతో ఎంతోకాలం శివుణ్ణి ధ్యానించాడు. తుదకి ప్రసన్నుడయాడు శివుడు. నెలవంక జడముడితోనూ, శూలమూ పినాకమూ మొదలైనఆయుధాలతోనూ ప్రత్యక్షమయాడు. సాష్టాంగ నమస్కారంచేసి నుంచున్నాడు విష్ణుమూర్తి. అంజలిబంధం నుదుట కీలించాడు. ఎన్నోవిధాల స్తోత్రంచేశాడు. "దేవా, ఎవ్వరికీలేని ప్రభావం నాకు ప్రసాదించు" అని ప్రార్థించాడు.

చల్లనిచూపు చూశాడు శివుడు. మానవులూ, దేవతలూ, రాక్షసులూ, గంధర్వులూ, కిన్నరులూ, గరుడులూ – ఈ యావన్మందినీ, సర్వభూతాలనీ ఇట్టే జయిస్తావు నువ్వు. పరమతేజస్సుతో ప్రకాశిస్తావు. అస్త్రాలూ, శస్త్రాలూ, అగ్నీ, నీరూ ఏదీ ఏమీ చెయ్యలేదు నిన్ను. తడీ, పొడీ, స్థావరమూ, జంగమమూ ఏదీ నిన్ను బాధించలేదు. చావన్నది లేనేలేదు నీకు. అంతకీ వస్తే నన్నే జయించేస్తావు" అని వరమిచ్చాడు. అందుకనే శ్రీమన్నారాయణమూర్తి గెలవరానివాడయాడు. ఆనారాయణమూర్తిలోంచే పుట్టి నరుడూ అంతవాడే అయాడు. నరనారాయణులు ఇద్దరూ ఒకళ్ళని వొకళ్ళు విడిచిపెట్టరు. నరుడినేస్తం నారాయణుడు. నిజమాయావిశేషంతో జగన్మోహనుడై విహరిస్తాడతడు. ఆఇద్దరూ, రాక్షసుల్ని వధించడానికీ, ధర్మం స్థాపించడానికీ అవసరమైనప్పుడు అవతరిస్తూ వుంటారు. అదిగో ఆ నరనారాయణులే ఈ అర్జునుడూ, కృష్ణుడూనూ.

"నువ్వూ లోగడ తపస్సుచేసినవాడివే. తేజశ్శాలివే. విద్యావిభవం కలవాడివే. అయినా, వాళ్ళకీ నీకూ ఎంతో అంతరం వుంది. చెపుతాను, విను.

"తొలిజన్మలో నువ్వు మట్టితో ప్రతిమచేసి, అందులో పరమేశ్వరుణ్ణి ఆవహింపజేసి పూజించావు. వాళ్ళు లింగం ప్రతిష్ఠించి పూజించారు. ఎలాచేసినా పరమేశ్వరారాధన సర్వార్థాలు సాధించి పెడుతుంది. అందులోనూ లింగపూజ ప్రతిమపూజకంటే శ్రేష్ఠమైంది. అంచేత లింగారాధనచేసిన కృష్ణార్జునుల్ని ప్రతిమారాధకుడివైన నువ్వు ఎలా గెలుస్తావు? మీమీ పూర్వజన్మల పూజాఫలాలు తారతమ్యాలతో మీరు అనుభవించక తప్పదు కదా!" అన్నాడు.

వ్యాసముని చెప్పిందంతా విన్నాడు అశ్వత్థామ. అతడిశరీరం పులకరించింది. శివుణ్ణి ధ్యానించి నమస్కరించాడు. శ్రీకృష్ణుణ్ణి మనసారా ప్రశంసించాడు. వ్యాసమునికి పాదాభివందనం చేశాడు.

వ్యాసముని అంతర్థానమయ్యాడు. అశ్వత్థామ తిరిగి తన రథం మీదికి వచ్చేశాడు. పడమట అస్తమిస్తూన్న సూర్యబింబం చూస్తూ దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి వచ్చాడు. "పొద్దుగూకిపోతోంది. సైన్యాలు మళ్ళించు" అని హెచ్చరించాడు.

దిగాలుమంటూవున్న మొహాలతో కౌరవులు శిబిరంచేరారు. ఎన్నో అన్ని యుద్ధవాద్యాలు మోగిస్తూ, సింహనాదాలు చేస్తూ, పుప్పొంగిన సముద్రంలా ఉల్లాసంతోవున్న సైన్యంమళ్ళించుకుని, నిశ్చింతగా, నవ్వుతూ, కేరుతూ శిబిరాలికి వెళ్ళారు పాండవులు.

శిబిరం చేరాక అర్జునుడి గుడారానికి వ్యాసముని వెళ్ళాడు. దూరంనించే చూశాడు అర్జునుడు. తడబడిపోతూ ఎదురువెళ్ళాడు. ఎంతో వినయంతో దండప్రణామంచేసి తోడితెచ్చాడు. ఆసనమూ, అర్ఘ్యమూ, పాద్యమూ ఇచ్చి పూజించాడు. చేతులు జోడించి నేల మీద కూచున్నాడు. ప్రసన్నంగావున్న మునిమొహంచూస్తూ మెల్లి మెల్లిగా ఇలా అడిగాడు: "తండ్రీ, ఎన్నాళ్ళయో అడగా లనుకుంటాను. ఇవాళ నీ అనుగ్రహం కలిగింది. యుద్ధంలో నేను శత్రువుల్ని కొట్టడానికి పూనుకున్నప్పుడల్లా నాముందట అగ్నిహోత్రుడిలాంటి

దివ్యపురుషుడు వొకడు అవుపిస్తాడు. అతడి శరీరం కిరణాలతో ప్రకాశిస్తూ వుంటుంది. చేతిలో శూలముంటుంది. అందులోంచి ఘోరమైన శూలాలు పరంపరగా బైలుదేరుతూ వుంటాయి. అవే శత్రువుల్ని చంపేస్తూ వుంటాయి. నేను వెనకనించి బాణాలు వేస్తూ చంపానను కుంటాను, గెలుపు సాధిస్తూ.

"ఆ దివ్యపురుషుడు ఎవ్వడో అని ఎప్పుడూ అనుకుంటూ వుంటాను. మహాత్మా, ఎవరో అతడు?"

"అర్జునా," ఆదరంగా అన్నాడు ముని — "అదృష్టవంతుడివోయి నువ్వు. ఆదివ్యపురుషుడు సాక్షాత్తూ పరమశివుడు. ఆదికీ, అది లోకాలికీ అతడే ప్రభువు. పేదకి పెన్నిధి దొరికినట్టు దొరికాడు నీకు. కృతార్థుడివయ్యావు. ఆయనవల్ల ఎంతటిశత్రువయినా నాశనమవుతాడు. ఆయన పూనుకున్నాడు కనకనే శత్రుసంహారం అంత సులువయింది నీకు. లోగడ దర్శనమిచ్చి, దివ్యాస్త్రాలు ప్రసాదించాడు. అంతతో తనివితీరలేదు ఆమహాదేవుడికి. భక్తులంటే ఆయనకి ప్రాణం. కనక ఇలా తనవాత్సల్యం ప్రకటిస్తున్నాడు. నువ్వు పుణ్యాత్ముడివి నాయనా ఆపరమాత్ముణ్ణి ఆత్మలో నిలిపి నమస్కరించు. సర్వలోకాలికీ ఆయనే ఆశ్రయం. అతణ్ణి ఆశ్రయించు. కరుణాకరుడతడు. తన శరణార్థులికి ఆయుస్సూ, ఆరోగ్యమూ, ఐశ్వర్యమూ అన్నీ అనుగ్రహిస్తాడు" అన్నాడు.

వ్యాసముని మాటలు ఆశ్చర్యంగా విన్నాడు అర్జునుడు. భక్తిపూర్వకంగా శివుణ్ణి ధ్యానించాడు; దండప్రణామం చేశాడు. వ్యాసమునికి పాదాభివందనం చేశాడు.

"సుఖపడు" అంటూ దీవించి వ్యాసముని అంతర్ధానమయ్యాడు.

వ్యాసమహాభారతం

ద్రోణపర్వం

సంపూర్ణం.